

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM ALANINDA ARAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRMELER - I

ARALIK 2021

EDİTÖR

DOÇ. DR. SERTAÇ GÜNGÖR

İmtiyaz Sahibi / Publisher • Yaşar Hız

Genel Yayın Yönetmeni / Editor in Chief • Eda Altunel

Editör / Editor • Doç. Dr. Sertaç GÜNGÖR

Kapak & İç Tasarım / Cover & Interior Design • Gece Kitaplığı

Birinci Basım / First Edition • © Aralık 2021

ISBN • 978-625-8075-40-3

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.

Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

The right to publish this book belongs to Gece Kitaplığı.

Citation can not be shown without the source, reproduced in any way
without permission.

Gece Kitaplığı / Gece Publishing

Türkiye Adres / Turkey Address: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1.

Sokak Ümit Apt. No: 22/A Çankaya / Ankara / TR

Telefon / Phone: +90 312 384 80 40

web: www.gecekitapligi.com

e-mail: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt / Printing & Volume

Sertifika / Certificate No: 47083

Mimarlık Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler - I

Aralık 2021

Editör

Doç. Dr. Sertaç GÜNGÖR

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1

MİMARİ KORUMA ALANINDA EĞİTİM VEREN
YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDEKİ PROGRAMLARIN DERS
İÇERİKLERİ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Evrim KAFA DURAN & İlknur AKINER 1

Bölüm 2

TRABZON'DA CAMİ OLARAK İŞLEVLENDİRİLEN BİZANS
DÖNEMİ KİLİSELERİ

Emre ER & Hasan Ş. HAŞTEMOĞLU 17

Bölüm 3

KONYA YAZIR MAHALLESİNDEKİ PARK ALANLARININ
BİTKİSEL VE YAPISAL PEYZAJ TASARIMI KRİTERLERİNE
GÖRE İNCELENMESİ

Sertaç GÜNGÖR & Zekeriya Can ERBİL 41

Bölüm 4

PEYZAJ MİMARLIĞI MESLEĞİNİN SEÇİMİNDEKİ
FAKTÖRLER: ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİ

Zöhre POLAT 63

Bölüm 5

ŞİFALI BAHÇELER İÇİN PEYZAJ PLANLAMA İLKELERİ

Aysun ÇELİK ÇANGA 81

Bölüm 6

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVELİĞİ YÖNETİMİNİN KAYSERİ'DEKİ
ŞANTİYELER ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

Z. Özlem PARLAK BİÇER & Nur Selcen KARAASLAN 101

Bölüm 7

SUÇA MARUZ KALMA KORKUSUNUN SOSYO-DEMOGRAFİK
YAPIYA GÖRE FARKLILAŞMASI VE MEKÂNSAL ÖNERİLER

Elif KUTAY KARAÇOR & İsra Nur ALKAN 125

Bölüm 8

HACİM AKUSTİĞİ PERFORMANSININ DÜZENLENMESİNDE
SESİN YUTULMASI VE BOŞLUKLU REZONATÖR
KULLANIMI

Muammer YAMAN 145

Bölüm 9

YEREL KİMLİK ÖZNELİNDE KIRŞEHİR-MERKEZ İLÇESİ
TARİHİ YAPILARI ARASINDAKİ AĞALAR KONAĞININ YERİ

Selver KOÇ ALTUNTAŞ..... 169

Bölüm 10

STADYUM YAPILARINDA HAREKETLİ CEPHE VE ÖRTÜ
MALZEMELERİNİN MİMARİ BİÇİM OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ

İrem UĞURLU & Uğur ÖZCAN 191

Bölüm 11

POLİTİK BİR MÜCADELE ORTAMI OLARAK KENTSEL
KAMUSAL MEKÂN VE AKTÖRLERİ

Işıl ÖZBAY TARHAN & Erdal Onur DİKTAŞ 217

Bölüm 12

KIŞ OLİMPİYAT OYUNLARI EV SAHİPLİĞİ SÜRECİNDE
ERZURUM İÇİN YOL HARİTASI

Tuna BATUHAN 249

Bölüm 13

ADANA KENTİ ENDÜSTRİYEL MİRAS ALANLARININ
UNESCO KRİTERLERİNE GÖRE ENDÜSTRİYEL PEYZAJ
OLMA NİTELİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

Gülay TOKGÖZ..... 263

Bölüm 14

PANDEMİNİN ÖĞRETTİKLERİ: KENT MOBİLYALARINA YENİ
BİR BAKIŞ

Sibel DEMİRARSLAN & Oğuz DEMİRARSLAN 285

Bölüm 15

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE DİYARBAKIR MELİK AHMET
PAŞA HAMAMI

Emine EKİNCİ DAĞTEKİN315

Bölüm 16

ALGI VE DAVRANIŞIN KÜLTÜREL ARKA PLANININ
BİLİŞSEL BAĞLAMDA İRDELENMESİ

Aslıhan ÇETİN & Şefika Gülin BEYHAN327

Bölüm 17

YAPIM SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Nur ATAKUL349

Bölüm 18

BARTIN KENT MERKEZİNDE EKOLOJİK KENTSEL TASARIM
OLANAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

H.Selma ÇELİK YAY & Kübra TEK DAMAR371

Bölüm 19

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI DOĞAL AFETLER VE
DAYANIKLI KENTLER

Canan CENGİZ & Aybüke Özge BOZDEMİR391

Bölüm 1

MİMARİ KORUMA ALANINDA EĞİTİM VEREN YÜKSEKÖĞRETİM DÜZEYİNDEKİ PROGRAMLARIN DERS İÇERİKLERİ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Evrin KAFA DURAN¹

İlknur AKINER²

1 Öğr. Gör., Antalya AKEV Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, evrim.kafa@akev.edu.tr, ORCID ID 0000-0003-1108-6375.

2 Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, ilknurakiner@akdeniz.edu.tr, ORCID ID 0000-0002-9550-146X.

GİRİŞ

Türkiye’de, mimari koruma bağlamında yüksek lisans düzeyinde eğitim veren üniversitelerin kabul koşulları, eğitim süreleri, eğitim dili, ders içerikleri gibi konularda karşılaştırma yaparak sorun tespitinde bulunmayı amaçlayan bu çalışma aynı zamanda konu hakkında öneriler geliştirmektedir. Araştırma kapsamında, Türkiye’de mimari korumada yüksek lisans düzeyinde yürütülen eğitimlerle ilgili veriler değerlendirilmektedir.

Mimari koruma eğitiminin yüksek lisans düzeyinde yürütülen derslerini karşılaştırmak amacıyla Türkiye Bilimsel ve Teknoloji Araştırma Kurumu’nun (TÜBİTAK) hazırladığı Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksine göre yayınlanmış 2020 yılının en iyi 20 üniversitesinin mimari koruma yüksek lisans eğitim programları ele alınmaktadır.

2020 yılı Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksine göre sıralamada, ilk 20’ye giren üniversiteler sırasıyla; Orta Doğu Teknik, İhsan Doğramacı Bilkent, İstanbul Teknik, Sabancı, Boğaziçi, Yıldız Teknik, Koç, Gebze Teknik, Özyeğin, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Ege, Hacettepe, Ankara, İstanbul, Erciyes, TOBB Ekonomi ve Teknoloji, Dokuz Eylül, Gazi, Bursa Uludağ, Eskişehir Teknik Üniversiteleridir (Url-1). Bu üniversiteler arasında Orta Doğu Teknik, İstanbul Teknik, Yıldız Teknik, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve Dokuz Eylül Üniversitelerinde yüksek lisans düzeyinde mimari koruma eğitimi verilmektedir ve çalışma kapsamında bu okulların kabul koşulları, eğitim süreleri ve ders dağılımları karşılaştırılmaktadır.

1. KORUMA KAVRAMININ TARİHSEL BOYUTU VE EĞİTİM SÜRECİ

1.1 Koruma Kavramı

Koruma, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının geleceğe aktarılmasını sağlamak amacıyla yapılan tespit, tescil, bakım, onarım ve restorasyon çalışmalarını kapsamaktadır. Hasol (2012) mimarlık sözlüğünde, koruma kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Tarih ya da sanat değeri taşıyan yapıların, doğal değerlerin ya da kent parçalarının yaşamlarını sürdürebilmeleri için muhafaza, onarım ve bakımına ilişkin gerekli önlemleri alma”.

21 Temmuz 1983 tarihli ve 2863 sayılı (değişiklik 3386) Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3. Maddesinde ise koruma kavramı şöyle ifade edilmektedir: “Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarında muhafaza, bakım, onarım, restorasyon, fonksiyon değiştirme işlemleri; taşınır kültür varlıklarında ise muhafaza, bakım, onarım ve restorasyon işleridir” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983).

Geçmişte korumanın amacı yapının hasar gören kısımlarını onarmak,

biçimsel olarak bütünlük sağlayıp kullanım sürekliliğini devam ettirmek iken, günümüzde tarihi çevre ve anıt yapıları döneminin kentsel ve mimari düzenini, yapım tekniklerini ve sosyo-kültürel hayatını da açıklayan bir belge niteliğinde bakılmaktadır. Bu anıtların ve tarihi çevrelerin sürekliliği şansa bırakılmamakta, içinde bulunduğu toplumun bir uygarlık belgesi olarak görülerek, korunmasında özgün biçim, strüktür ve malzemesiyle ayakta kalabilmesine önem verilmektedir (Ahunbay, 2011).

Tüm bu tanım ve koruma değerlerine bakılarak, taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının toplum için önemi ve korunmasının gerekliliği sonucu ortaya çıkmaktadır. Korumada uygulama noktasına gelindiğinde neyi, nasıl korumalıyız gibi tartışmalar zaman içerisinde çeşitlenmiş ve belirli zaman dilimlerinde belirli akımları oluşturmuştur. Günümüzde ise belirlenen ulusal yasalar ve uluslararası tüzüklerle koruma yaklaşımı belirli kriterler altında toplanmıştır. Korunacak olan varlığın özellikleri, koruma konusunda nasıl bir yol izleneceğinin belirlenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle koruma konusunda kararlar alınırken eserin özelliklerinin belirlenmesi, tanımlanması ilk adımı oluşturmaktadır. Bu tanımlamanın sonucunda ise eserin neden, nasıl, nerede korunacağı gibi soruların cevapları bulunmuş olmaktadır. Aynı zamanda korunacak olan varlıklar için bir sınıflandırma üretilmiş oluşturulmaktadır. Bu sınıflandırmada öncelikle varlığın doğa ürünü mü yoksa insan ürünü mü olduğu noktasında durulmaktadır. Sonrasında ise varlığın fiziksel özellikleri, taşınırılık durumu, saklanabilirliği gibi konular üzerinde durularak sınıflandırma yapılmaktadır (Ekinci, 2009). Koruma kavramını, doğal ve kültürel koruma olmak üzere iki alt başlıkta sınıflandıran Ekinci (2009) aşağıda Tablo 1. de görüldüğü üzere konuyla ilgili bir kavramsal çerçeve oluşturmuştur. Buna göre mimari koruma, farklı yapı türlerinin ele alındığı somut ve taşınmaz varlıklar başlığı altında gerçekleştirilmektedir.

Tablo 1. Korumada kavramsal sınıflandırma (Ekinci, 2009)

Koruma	Doğal Koruma	Taşınır Varlıklar	Taşınabilen ve/veya özel seralarda sergilenebilen doğal canlı/cansız türler	
		Taşınmaz Varlıklar	Doğal parklar, özel koruma alanları, su havzaları gibi çevresi ile birlikte korunması gereken doğal alanlar	
	Kültürel Koruma	Somut Varlıklar	Taşınır Varlıklar	Heykeller, biblolar, paralar, gibi taşınabilen, koleksiyonu yapılabilen ve müzelerde sergilenebilen eserler
			Taşınmaz Varlıklar	Kentsel, arkeolojik sit alanları, endüstriyel miras yapıları
				Saray, sur, kale, çeşme gibi anıtsal yapılar
		Soyut Varlıklar	Konuşulan veya kaybolmak üzere olan diller, lehçeler, geleneksel törenler, sanat, spor, üretim ve tarım faaliyetleri gibi kültürel aktiviteler	

1.2 Koruma Düşüncesinin Tarihsel Süreçteki Yeri

Koruma tarihi aslında yapıların inşa edildiği zamana dayanmaktadır. O zamanlardan beri yapıların onarım faaliyetleri sürdürülmektedir. Ancak bu onarım faaliyetleri ile günümüzdeki onarım-restorasyon faaliyetleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Geçmişte yapılan onarım faaliyetleri öznel yaklaşımlar içerirken, günümüzde yapılan bu faaliyetler kuramsal bir temele oturtulmuş ve bilimsel bir yaklaşımla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca geçmişte yapılan onarım faaliyetleri yapıyı ayakta tutmak için yapılır iken, günümüzde bu faaliyetler kültürel bir kimlik oluşturmak ve kültür turizmi ile ekonomik katkı sağlamak amacı ile yapılmaktadır.

19. yy'dan önce yapılar kullanılmak üzere tamir edilirler, restore edilmezlerdi. Dönemin sanatçıları ve mimarları çalıştıkları yapıları öznel olarak yorumlar, öğrenir ve düzeltirlerdi. Ancak Alberti'nin döneminde yankı bulamamış olmasına rağmen daha 15. yy'da korumaya ilişkin çok ileri görüşlerin varlığı bilinmektedir (Kuban, 2000). Alberti antik dönem yapılarını, mimari nitelikleri ve barındırdığı tarihsel değerler nedeniyle korunması ve belgelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Özaslan, 2010). 16. yy'da Roma'daki hareketliliklere bakılarak anıtsal yapılara verilen önemin arttığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu dönemde sanatçı Raphael, Roma haritasının hazırlanması ve tüm İtalya'daki önemli yapıların rölövelerinin alınması konusunda görevlendirilmiştir (Jokiletho, 1999).

17. yy'da artık antik dönem yapılarının çalışılması ve onarılması olağan bir durum haline gelmiştir. Özellikle mimarlık kuramı ile ilgili kaynaklar bu dönemde artış göstermiştir (Perrault, 1993). Avrupa'da en eski koruma yasası sayılan, 1818'de Hesse-Darmstadt Dükü 10. Lui tarafından yayımlanan belgede yer alan ilkeler aşağıda sıralanmaktadır ve bu ilkeler günümüzde dahi geçerliliğini sürdürmektedir (Harvey, 1972).

- Mimari yapıtlar tarihin en önemli belgeleri arasındadır.
- Tarihi ve sanatsal değeri olan bütün yapıların, içlerindeki diğer sanat yapıtlarıyla birlikte envanteri yapılmalıdır.
- Tarihi yapıtların en önemlileri ve en kötü durumda olanlarının rölöveleri çıkartılarak müzelerde saklanmalıdır.
- Yapılar Yüksek Kurulu bu envanteri hazırlamak ve korunmalarına ilişkin tavsiyeleri yapmakla görevlidir.
- Bu yapıların yıkılma ya da dönüşümleri Yüksek Kurul'un onayı ile mümkündür.
- Kazılar sırasında çıkan eski kalıntıların korunması ve bu durumun Yüksek Kurul'a bildirilmesi gerekmektedir.

- Yazılı olarak kendilerine dağıtılan bu envanterdeki yapıların korunması bütün kamu kurumlarının görevidir.

18. yüzyılda yalnızca Roma ve Antik Yunan kentlerine değil, Doğu'ya da kültür seyahatleri yapılmış ve detaylı olarak antik yapılar incelenmiştir. Yapılan bu çalışmalar eski eserlere olan merakı ve dolayısıyla da ilgiyi arttırmıştır. 18. yy ortalarında Avrupa'da ortaya çıkan Romantizm akımı eserlerin üretilmesinde kaynağın, duygusal ve sezgisel olduğunu tarif etmektedir. Romantizm akımının temsilcilerinden Johann Joachim Winckelmann (1717-1768), bu dönemde kaleme alınan önemli eserlerden biri olan sanat tarihi kitabında, antik dönem sanatını bilimsel bir olgu haline getirmiş ve aynı zamanda kronolojik olarak da bir düzene oturtmuştur (Jokilehto, 1999). Winckelmann yaptığı Pompei ve Herkulanum kazılarıyla Avrupa kültür ortamında ses getirmiş ve tartışmalar yaratmıştır. Bu dönemde artık Yunan ve Roma yapılarının araştırılması, belgelenmesi Avrupa entelektüelleri arasında kayda değer ölçüde hobi haline gelmiştir (Kuban, 2000).

Fransız İhtilali'nden sonra kültür ve sanatın merkezi yine Roma olmuştur. Ancak koruma Roma'da da Rönesans ustaları gibi eski ile yarıştırlıp, yorumlanmaya başlanmıştır. Haliyle bu durum gerçek koruma düşüncesinden uzaklaşılmasına yol açmıştır. O dönemde Paris'te Madeliene Kilisesi klasik bir tapınak gibi inşa edilmiştir. Buna karşın Cumhuriyet döneminde yayımlanan kararnamede "Siz bir büyük varlığın koruyucususunuz ve büyük insanlık ailesine onun hesabını vermekle sorumlusunuz. Barbarlar ve köleler bilimden nefret ederler ve anıtları tahrip ederler. Özgür insanlar onları severler ve korurlar" ifadesi ile Roma yapılarını koruma isteği arttırılmış ve restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Bu dönemde Roma Forumu, Kolezyum gibi ünlü Roma yapıları restore edilmiştir (Kuban, 2000). Bu gelişmelere bakılarak, korumaya verilen önemin günden güne arttığı ve özellikle Avrupa'da hayatın sıradan bir parçası haline geldiğini söylemek mümkündür. Ancak korumaya olan yaklaşım, tarihsel süreçte çeşitli düşünce farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Koruma konusundaki bu düşünce farklılıkları çeşitli koruma kuramlarını oluşturmuştur.

1.3 Koruma Kuramlarının Tarihsel Süreci

Koruma uygulamalarının tarihi çok eskilere dayansa da bunun bilimsel olarak ele alınması ve tartışılması 19. yy'a dayanmaktadır. 19. yy. topluma kültürel değerlerinin tanıtıldığı, bu değerlerin tanımlandığı ve yapı korumada tartışmaların yapılabildiği bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde toplumsal olarak önemli görülen yapılar ile kişisel olan ev vb. yapıların onarımı sırasında farklı koruma yaklaşımlarının benimsendiği görülmektedir. Örneğin, antik tapınaklar için oluşacak herhangi bir olumsuz koşulda uygulanabilecek koruma yaklaşımları belirlenmiştir (Jokilehto, 1999).

Korumanın düşünce olarak kökeni Avrupa’da başlamış ve Fransa, İngiltere, İtalya’da üslup birliğine varış kaygısıyla yapılan onarımlar büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmalara tepki olarak romantik görüş akımı ortaya çıkmıştır. Bu iki yaklaşımda da öznel görüşler ve dönemindeki mimari akımlar etkili olmuştur. Korumanın evrimi ise günümüzde geçerliliğini koruyan çağdaş restorasyon görüşü ile son bulmuştur. Bu yaklaşımda gerçek sorunlar irdelenerek, olumsuz deneyimlerden ders çıkarılarak kuramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu durum geçmişte ve günümüzde uygulanan restorasyon çalışmalarındaki en büyük farkı oluşturmaktadır (Ahunbay, 2011).

1.3.1 Üslup Birliğine Ulaşma Kaygısı

18. yy’ın sonlarında, Fransız devriminin yaşandığı dönemde halk, özellikle dinsel işlevli anıtlara büyük hasarlar vermiştir. Bunun sebebi halkın krallığa, kiliseye ve soylulara karşı duyduğu nefrettir. Devrim sonrasında yapılar uzun süre bakımsız kalmışlardır. Ancak 1830 tarihinden sonra yapılara tekrar ilgi gösterilmeye başlanmıştır (Ahunbay, 2011). Böylece anıtların korunması ve onarılması yönünde düşünceler oluşmaya başlamıştır. Dönemin önde gelen mimarı Viollet-le-Duc (1814-1879) yapılan onarımların öznel yorum içermemesi ve belirli bir standarda bağlanması amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaları arasında Amiens, Chartres, Notre Dame, Vezelay gibi yapıların restorasyonlarının yanı sıra “XI – XVI. yüzyıl Fransız Mimarlığı Açıklamalı Sözlüğü” isimli kitabı bulunmaktadır. Viollet-le-Duc görüşünde yapıya sonradan eklenmiş olan ve yapının üslupsal birlikteliğini bozan eklerin kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda yapıda zamanla yıkılmış olan ya da eksik yapılmış olan kısımların da tamamlanması gerektiğini savunmaktadır. Yani ona göre restorasyon yapının belki de hiç olmamış bir hali ile ayağa kaldırılması demektir (Kuban, 2000).

Viollet-le-Duc sadece Fransız restorasyon tarihi için değil tarihi bir esere nasıl yaklaşılması gerektiği ve bu yaklaşımları tartışmaya açması sebebiyle restorasyon tarihinde önemli yankı uyandırmış bir mimardır. Viollet-le-Duc çok sayıda restorasyon çalışmaları gerçekleştirmiş ve bu çalışmalarda yapılarla ilgili detaylı analizler yapmış, strüktürünü anlamaya çalışmıştır. Bu yaklaşımları sebebiyle restorasyonun kuramsal çerçevesinin oluşmasında öncü olmasının yanı sıra modern mimarlığı etkileyen önemli bir kuramcı olarak koruma tarihinde yerini almaktadır (Özaslan, 2010).

Üslup birliğine ulaşma kaygısının İngiltere’deki önemli temsilcisi Sir Gilbert Scott (1811-1878) olmuştur. Scott, İngiltere’de restorasyonun yığın olarak yapıldığı bu dönemde birçok yapıya müdahale etmiştir. Müdahaleleri sırasında da Geç Gotik ve Tudor mimari özelliklerini yapılardan

kaldırmıştır. Dönem eklerini yapıdan kaldırması ile çok sayıda olumsuz eleştiri almıştır. Ayrıca bu dönemdeki yöneticiler restorasyon yapılması için büyük mali kaynaklar ayırmıştır. Bu durum restorasyon uygulamalarının sayısının artmasına ve denetimsizliğe yol açmış ve yanlış müdahaleleri beraberinde getirmiştir (Erder, 2007). Çağdaş koruma ilkelerine bakıldığında, üslup birliğine ulaşma kuramının savunduğu ilkelerin çoğu terk edilmiştir. Ancak bazı ilkeler hala geçerliliğini korumaktadır. Restore edilecek olan yapının mevcut halinin çizimlerinin yapılması, fotoğraflarla belgelenmesi, üslup ve strüktürünün derinlemesine analiz edilmesi bugün de hala geçerliliğini koruyan koruma ilkelerindendir (Ahunbay, 2011).

1.3.2 Romantik Görüş

Üslup birliğine karşı olarak doğmuş olan ve öncüsünün John Ruskin (1819-1900) olduğu akımdır. Üslup birliği fikri ile yapılan restorasyonun, yapının tarihsel değerini yok ettiğini ileri sürmektedir. Ruskin 1849'da "The Seven Lamps of Architecture" başlıklı kitabının hemen ardından "Stones of Venice" adlı kitabını kaleme almıştır. Yazar her iki eserinde de eski binalara duyulan hayranlıktan söz etmektedir (Vinas, 2005). Ruskin'e göre restorasyon tarihi bir yapının başına gelebilecek en büyük felakettir ve eski yapının yerine kopyasını koymaktır. Yapının bakımsız bırakılarak tahrip olmasına neden olmak ve ardından restorasyon yapmaktansa, yapının tahrip olmasını engelleyici önlemler almayı savunmaktadır (Ahunbay, 2011). Yani tarihi yapının bir belge gibi korunması gerektiğini, herhangi bir müdahalede bulunulmaması ve kendi doğal ömrü ile son bulması fikrini desteklemektedir (Kuban, 2000).

Romantik görüş, sanat yapıtlarının dokunulmazlığını temel almaktadır. Üslup birliğine ulaşma kaygısına karşıt bir görüştür ve bu sebeple "anti restorasyon" olarak tanımlanmaktadır (Ahunbay, 2011). Günümüzde antik sit alanlarında yapılan minimum müdahale ile sağlamlaştırma fikri Ruskin'in hiç müdahale etmeme fikridir. Tarihi bir yapıya en az müdahale ilkesi direkt olarak Ruskin'in görüşü olmasa da ondan etkilenmiş olan bir tavidir (Kuban, 2000).

Romantik görüşün bir diğer savunucusu İngiltere'de Arts and Crafts akımının önde gelen kişilerinden olan William Morris (1834 – 1896)'tır. Morris aynı zamanda 1877 yılında Eski Yapıları Koruma Derneğini (SPAB - Society of Protection of Ancient Buildings) kurmuştur. Derneğin kuruluş bildirgesinde son yarım yüzyılda yapılan restorasyonlar ağır bir dille eleştirilmektedir (Ahunbay, 2011). Morris, bu restorasyonlar sırasında anıt yapının ona değer katan eklerden arındırıldığı, eski doku izlerinin silindiği, ortaya cansız bir kopyasının çıktığı fikrini savunmuştur. Tüm bu sorunlara çözüm olarak ise anıta restorasyon yapmak yerine korumaya önem verilmesi gerektiğini dile getirmektedir (Erder, 2007).

1.3.3 Tarihi Belgelere Dayalı Restorasyon

19. yüzyılda İtalya’da Luca Beltrami (1854 – 1933), döneminde hakim bir görüş olan üslup birliğine ulaşma kaygısının öznelliği ve romantik görüşün yapıyı kaderine terk etmesi fikrine karşı olarak restorasyon uygulamalarında anıtların tarihsel belgelerden faydalanılarak restore edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kuban, 2000). Böylece anıt yapının restorasyonunda mimar, kendi öznel yaklaşımını uygulamayacak ve tarihi belgeleri toplayarak nesnel bilgiler ışığında restorasyon yapacaktır. Tarihi restorasyon görüşüne getirilen eleştiriler ise kullanılan belgelerin yeterliliği konusunda olmuştur. Ölçekli bir mimari çizim ile belirli bir kişinin çizmiş olduğu gravür veya tablo, grafiksel bir belgenin öznel yorum içerebileceği düşünülürse eşit değerlendirilemeyeceği açıktır (Ahunbay, 2011).

1.3.4 Çağdaş Restorasyon Kuramı

Camillo Boito (1836 – 1914) dönemine kadar ortaya atılmış olan üslup birliği, romantik görüş, tarihi rekonpozisyon kuramlarının ayrı ve parçalı olan görüşlerini çağdaş restorasyon anlayışı içerisinde uzlaştırmış bir İtalyan mimar, tarihçi ve restoratördür (Ahunbay, 2011). Boito’nun dönemindeki görüşleri günümüze oldukça yakındır. Koruma üzerine birçok çalışma yapan ve yayımlayan mimar ve düşünür Boito’nun savunduğu aşağıda sıralanan restorasyon ilkeleri 1883’te yayımlanmıştır (Kuban, 2000).

- Anıt yapılar tarihi belgelerdir.
- Mimari yapılar sağlamlaştırılmalı, tamir edilmelidir. Yapıya ek ve yenileme yapılmamalıdır. Eğer ek ve yenileme yapmak zorunlu ise bu ekler kolaylıkla anlaşılabilir olmalı ve yapının özgün üslubundan farklı olmalıdır. Bu ekler farklı malzeme ve farklı detaylarda üretilmelidir.
- Anıt yapılara yılların verdiği renk (patina) ve bezeme ayrıntıları gibi değerlerine müdahale edilmemelidir.
- Zamanla yapıya yapılmış olan ekler, özgün yapının önemli bir özelliğini gizlemediği sürece kaldırılmamalıdır.
- Restore edilecek olan yapının ölçekli çizimleri ve fotoğrafları arşivlemek amacıyla ilgili kuruma verilmelidir.
- Yapıya yapılan müdahaleler yapı üzerinde bir yazıta işlenmelidir.

Boito’nun ilkelerine bakılarak üslup birliğine ulaşma kaygısı ile yapılan yanlış restorasyonları önlemeye yönelik önlemler içerdiği ve aynı zamanda romantik görüşün kaderci tavrına karşı olduğu görülmektedir. Ayrıca restorasyonun kaçınılmaz olduğu durumlarda belirli ilkeler baz alınarak yol izlenebileceği belirtilmektedir. Ayrıca Boito, *Questioni Pratiche di Belle Arti* isimli yapıtını 1893’te yayımlamış ve yapıt içerisinde restorasyona ilişkin görüşlerini açıklamaktadır. Üslupsal bütünlemeye

karşı çıkmış, bunu bir aldatmaca ve sahtekârlık olarak değerlendirmektedir. Ruskin'in romantik görüşüne de karşı çıkmış, anıt yapıyı tarihi ve estetik bir değer olarak kabul edip, korunmasının teknik bir müdahale olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur (Boito, 2018).

Gustavo Giovannoni (1873 – 1841) anıt kavramı içerisine sadece mimarlık tarihi olarak önemli görülen yapıların değil sokakların, meydanların ve evlerin yani kentsel çevrenin de alınması gerektiğini savunmuştur. Aynı zamanda restorasyonun, restoratörün öznel yorumunu içermeyen belirli ilkeler üzerinde toplanması gerektiğini savunmuş ve bu konuda çalışmalar yürütmüştür. Belgeleme, strüktürel analiz ve restitüsyon çalışmalarının belirli bir sistem içerisinde yapılması gerektiğini ortaya koymuştur (Vinas, 2005). Restorasyon müdahaleleri ile ilgili olarak aşağıda sıralanan ilkeler Giovannoni tarafından geliştirmiştir. Giovannoni'nin fikirleri, anıtlarla ilgili uluslararası toplantılarda alınan kararlara temel oluşturma niteliğindedir ve aşağıdaki ilkelerden de anlaşılacağı üzere günümüzdeki restorasyon ilkelerinin paralelinde görüşlere sahiptir (Kuban, 2000).

- Bakım yapmak, tamir etmek ve sağlamlaştırma yapmak restorasyonun en temel uygulamalarıdır.
- Restorasyon yaparken yeni müdahalelerden olabildiğince kaçınılmalıdır.
- Farklı dönemlerde yapılmış olan ekler korunmalıdır.
- Ekler özgün yapıdan ayırt edilebilir olmalıdır.
- Bütünleme ancak kesin verilere bakılarak yapılmalıdır.

1.4 Türkiye’de Koruma Eğitim Süreci

Koruma eğitimi denildiğinde içerisinde taşınabilir ve taşınmaz kültür varlıklarının korunmasını sağlayan elemanların yetiştirildiği bir süreç akla gelmektedir. Taşınabilir kültür varlıkları içerisinde heykel, para vb. varlıklar yer alırken taşınamaz varlıklar içerisinde arkeolojik sitler, anıt yapılar, Osmanlı Dönemi yapıları gibi pek çok yapı grubu yer almaktadır.

Kuban ve Kâhya (2016) mimari koruma alanında Türkiye’de uygulanan ve süreklilik eğilimi gösteren yaygın eğitim çalışmalarını analiz ederek eğitim sürecinde yaşanan sorunları dile getirmektedir. Ayrıca, araştırma çerçevesinde eğitim sürecinin iyileştirilmesine yönelik model önerisinde bulunmaktadır. Buna göre korumaya ilişkin kamu bilincinin oluşturulması, mimari koruma uygulamalarına ilişkin yasal çerçevenin gerçekçi, uygulanabilir ve bilimsel niteliğe kavuşturulması, bu uygulamalara ilişkin ihale şartnamelerinde gerekli düzenlemelerin yapılması ve uygulama şantiyelerinde sektör koşullarının bilimsel ve ilkeli bir düzeye ulaştırılacak şekilde iyileştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Koruma alanında ön lisans düzeyinde mimari restorasyon, restorasyon-konservasyon, eser koruma, taşınır kültür varlıklarını koruma ve onarım gibi iki yıl süreli programlar bulunmaktadır. Bu programlar ara eleman yetiştirmeyi amaçlayan meslek yüksekokulları bünyesinde olup mezun kişiler kültür varlıklarının korunması ve onarımı konusunda karar verme ve inisiyatif kullanma gibi durumlar için yetkili değildir. Koruma tekniklerinin mutlaka koruma uzmanları tarafından denetlenmeleri ve yönlendirilmeleri gerekmektedir (Çetin vd., 2019).

Koruma alanında lisans düzeyinde Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım (İstanbul Üniversitesi), Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım (Selçuk, Batman, Kocaeli, Gazi, Ankara, Giresun Üniversiteleri), Restorasyon ve Konservasyon (Çanakkale 18 Mart, İstanbul Gelişim Üniversiteleri), Sanat Eserleri Konservasyonu ve Restorasyonu (Mimar Sinan Güzel Sanatlar, Kafkas Üniversitesi) bölümleri bulunmaktadır. Ayrıca lisans düzeyinde mimarlık, şehir bölge ve planlama, arkeoloji, inşaat mühendisliği, kimya gibi bölüm müfredatlarında koruma ağırlıklı dersler bulunmaktadır.

Koruma alanında yüksek lisans düzeyinde eğitimin verildiği programlar Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım, Mimari Restorasyon, Rölöve-Restorasyon, Kültürel Mirası Koruma, Restorasyon gibi farklı isimlendirilmektedir. Çalışma kapsamında TÜBİTAK tarafından hazırlanan Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksine göre yayınlanmış 2020 yılının en iyi 20 üniversite içerisinde mimari koruma eğitiminin yüksek lisans düzeyinde okutulduğu üniversiteler ele alınmıştır. Ülkemizde mimari koruma eğitiminin kabul koşulları üniversitelere göre farklılık göstermektedir. Genel anlamda mimarlık, şehir ve bölge planlama, inşaat mühendisliği, kimya gibi bölümlerin lisans mezunları bu alanlarda yüksek lisans eğitimi alabilmektedir. Yüksek lisans eğitimi sırasında üniversitelere göre farklı uygulamalar dikkat çekmektedir. Genel uygulama ise iki ders dönemi koruma bağlamında derslerin görüldüğü ve iki dönem tez çalışması içeren dört dönemlik bir yüksek lisans eğitim sürecidir. Çalışma kapsamında okullara göre kabul koşulları, ders dönemleri ve derslerin içerikleri incelenmektedir.

2. ULUSAL MİMARİ RESTORASYON YÜKSEK LİSANS PROGRAMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Araştırmada karşılaştırma yapılan üniversiteler seçilirken Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksine göre yayınlanmış 2020 yılının en iyi 20 üniversitesi içerisinde mimari koruma yüksek lisans eğitim programına sahip olanlar değerlendirilmektedir. Bunlar Orta Doğu Teknik, İstanbul Teknik, Yıldız Teknik, İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve Dokuz Eylül Üniversiteleridir.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) “Kültürel Mirası Koruma” isimli programında yüksek lisans düzeyinde koruma eğitimi vermektedir. Yüksek lisansa başvururken kabul edilen bölümler mimarlık, şehir ve bölge planlama, sosyal bilimler ve mühendislik bilimleridir. Yani kabul ettiği lisans bölümleri oldukça çeşitlidir ve her alandan kişiye başvuru hakkı tanımaktadır. Eğitimi sırasında farklı lisans bölümlerinden mezun kişilere yönelik ders seçenekleri oluşturulmuştur. Eğitim dili İngilizcedir ve iki yarıyıl ders iki yarıyıl tez şeklinde dört yarıyılık bir eğitim sürecini kapsamaktadır (Url 2).

İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) Mimarlık Anabilim Dalı altında “Restorasyon” programında yüksek lisans düzeyinde koruma eğitimi vermektedir. Başvuruda kabul edilen lisans bölümleri mimarlık, şehir ve bölge planlama, inşaat mühendisliğidir. Eğitim dili yüzde otuz İngilizce şeklindedir ve iki yarıyıl ders iki yarıyıl tez şeklinde dört yarıyılık bir eğitim sürecini kapsamaktadır (Url 3).

Yıldız Teknik Üniversitesi (YTÜ) Mimarlık Anabilim Dalı altında “Rölöve-Restorasyon” programında yüksek lisans düzeyinde koruma eğitimi vermektedir. Kabul edilecek lisans bölümleri her yıl senato tarafından kararlaştırılmaktadır. Sayıların çok büyük çoğunluğu alan içi bölümler şeklinde tanımlanmaktadır. Eğitim dili Türkçedir ve iki yarıyıl ders iki yarıyıl tez şeklinde dört yarıyılık bir eğitim sürecini kapsamaktadır (Url 4).

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü (İYTE) “Mimari Restorasyon” programında yüksek lisans düzeyinde koruma eğitimi vermektedir. Yüksek lisansa başvururken kabul edilen bölümler mimarlık, şehir ve bölge planlama, kimya ve inşaat mühendisliğidir. Yani kabul ettiği lisans bölümleri oldukça çeşitlidir ve çoğu alandan kişiye başvuru hakkı tanımaktadır. Eğitimi sırasında farklı lisans bölümlerinden mezun kişilere yönelik ders seçenekleri oluşturulmuştur. Eğitim dili İngilizcedir ve iki yarıyıl ders iki yarıyıl tez şeklinde dört yarıyılık bir eğitim sürecini kapsamaktadır (Url 5).

Dokuz Eylül Üniversitesi (DEÜ) Mimarlık Anabilim Dalı altında “Restorasyon” programında yüksek lisans düzeyinde koruma eğitimi vermektedir. Başvuruda kabul edilen lisans bölümü mimarlıktır. Eğitim dili yüzde otuz İngilizce şeklindedir ve üç yarıyıl ders iki yarıyıl tez şeklinde beş yarıyılık bir eğitim sürecini kapsamaktadır (Url 6).

“Girişimci ve Yenilikçi Üniversite Endeksi “ne göre en başarılı 20 üniversite ve bunlardan koruma alanında yüksek lisans düzeyinde eğitim verilen beş üniversite seçilmiş ve yazılı olarak kabul edilen lisans bölümleri, ders ve tez süreleri, eğitim dili karşılaştırılmıştır. Bu konuda karşılaştırmanın daha net anlaşılabilmesi adına Tablo 2. oluşturulmuştur.

Tablo 2. Restorasyon ve Koruma konusunda Yüksek Lisans düzeyinde eğitim veren üniversitelerin karşılaştırılması

Üniversite	Program Adı	Kabul Edilen Lisans Bölümleri	Ders + Tez süresi (yarıyıl)	Eğitim Dili
ODTÜ	Kültürel Mirası Koruma	Mimarlık, şehir ve bölge planlama, sosyal bilimler, mühendislik	2 + 2	İngilizce
İTÜ	Restorasyon	Mimarlık, şehir ve bölge planlama, inşaat mühendisliği	2 + 2	%30 İngilizce
YTÜ	Röhlöve-Restorasyon	Alan içi (mimarlık vb.)	2 + 2	Türkçe
İYTE	Mimari Restorasyon	Mimarlık, şehir ve bölge planlama, kimya, inşaat mühendisliği	2 + 2	İngilizce
DEÜ	Restorasyon	Mimarlık	3 + 2	%30 İngilizce

Korumanın birçok alanı içerisinde barındırması ve disiplinler arası bir bilim dalı olması göz önüne alındığında ODTÜ, İTÜ ve İYTE üniversitelerinin kabul koşullarının bu bağlamda daha uygun olduğunu söylemek mümkündür. Bu beş farklı üniversitede koruma eğitiminin verildiği program adları farklı olsa da içerik olarak birbirlerine benzer oldukları görülmektedir. Eğitim süresi olarak ise DEÜ hariç farklı disiplinlerden olan programlar ile ortak bir zaman dilimini kapsamaktadır. DEÜ mimarlık lisans eğitiminde restorasyon konusunda yeterli ders bulunmaması, konunun uzmanlık gerektirmesi gerekçeleri ile 1995 yılından bu yana üç yarıyıl ders alınmasını uygun bulmuştur. Korumanın uluslararası platformda karşılığı olması, literatürdeki çalışmaları takip edebilmek açısından ODTÜ ve İYTE’de eğitim dilinin İngilizce olması olumlu bulunmuştur. Ancak diğer okullarda yüksek lisans seviyesinde öğrenci kabul ederken belirli bir İngilizce düzeyine sahip olma koşulunu zaten aramaktadır.

Mimari koruma disiplinler arası bir eğitim süreci içermektedir ve bu eğitimin içerisinde farklı üniversitelere göre uygulama ve teorik derslerin sayıları ve içerikleri çeşitlenmektedir. Bu dersler; uygulamalı koruma ve belgeleme projelerinin olduğu dersler, kuramsal içerikli dersler, teknik ölçüm ve belgeleme tekniklerini içeren dersler ve laboratuvar eğitimini içeren uygulamalı dersler olarak sınıflandırılmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan üniversitelerin ilgili programdaki ders içerikleri resmi sitelerinden faydalanılarak belirlenmiş ve karşılaştırma yapılmak üzere Tablo 3’deki gibi sınıflandırılmıştır.

Tablo 3. Koruma alanında Yüksek Lisans düzeyinde eğitim veren programların ders içerik ve sayılarının karşılaştırılması

Üniversite	Uygulamalı Proje Ders Sayısı		Uygulamalı Laboratuvar Ders Sayısı		Teknik Ölçüm ve Çizim Ders Sayısı		Kuramsal Ders Sayısı	
	Güz	Bahar	Güz	Bahar	Güz	Bahar	Güz	Bahar
ODTÜ	3	2	-	1	-	-	5	3
İTÜ	1	1	-	1	1	1	5	5
YTÜ	1	1	-	-	-	1	5	4
İYTE	5	4	-	1	2	1	9	9
DEÜ	2	1	-	-	1	-	16	13

Karşılaştırma yapılan üniversitelerdeki ders sayı ve içerikleri bağlamında uygulamalı derslerin ODTÜ ve İYTE’de daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni bu programlarda uygulamalı proje derslerinin farklı disiplinlere göre çeşitlenmesidir. Proje dersleri mimarlık, şehir bölge ve planlama, sosyal bilimler, mühendislik ve kimya gibi farklı disiplinlerde lisans eğitimi almış kişilere göre çeşitlenmektedir. Laboratuvar dersleri ise ODTÜ, İTÜ, İYTE’de bulunmaktadır. Bu durum okullarda laboratuvar imkânının olup olmaması ve bu konuda çalışan öğretim üyelerinin varlığı ile yakından ilişkilidir. YTÜ ve DEÜ’de laboratuvar imkânı ve dersleri bulunmamaktadır. Günümüzde koruma ve kimyanın iç içe geçmiş hali ve analiz yapılmadan müdahale yöntemlerinin belirlenmesinin uygun olmayacağı görüşü, üniversitelerde koruma eğitimine hizmet edecek laboratuvarların varlığını gerekli kılmaktadır.

Korumada doğru müdahale yönteminin belirlenmesi için öncelikle doğru belgeleme çalışmasının yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın yapılabilmesi için teknik ölçüm aletlerine ve bunları kullanacak kişilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda koruma eğitiminde bunu tercihen uygulamalı olarak öğretecek derslerin varlığı önem taşımaktadır. ODTÜ ders programında buna hizmet eden ders içeriğine rastlanılmamıştır öte yandan İYTE’de bu tür ders içeriklerinin ağırlıkta olması dikkat çekmektedir.

Kuramsal dersler korumanın özünü vermek amacıyla önem taşımaktadır. Ayrıca bu derslerin sayılarının çok olması ve öğrencilerin çalışma alanlarına göre çeşitlenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda DEÜ’nin üç yarıyılık ders dönemine sahip olmasının da etkisiyle sayıca daha fazla derse sahip olduğu ve çalışma alanı bakımından farklılaşan kuramsal dersler ile çeşitlilik sağladığı görülmektedir. İYTE’de iki yarıyıl ders dönemine ait önemli ölçüde ders bulunmasına karşın ODTÜ, İTÜ, YTÜ’de bu derslerin sayıca azaldığı dikkat çekmektedir.

3. SONUÇ

Ülkemiz kültür varlıkları bakımında oldukça zengindir. Bu varlıkların korunması amacıyla birçok farklı disiplinden kişi bu alanda çalışmaktadır. Bu kişileri yetiştirmek amacıyla ülkemizde çeşitli ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora seviyelerinde eğitim verilmektedir. Çalışma kapsamında mimari korumada yüksek lisans düzeyinde eğitim veren üniversiteler ele alınmış ve karşılaştırmalarda bulunulmuştur. Bu alanda yüksek lisans düzeyinde verilen dersler; uygulamalı koruma ve belgeleme projelerinin olduğu dersler, kuramsal içerikli dersler, teknik ölçüm ve belgeleme tekniklerini içeren dersler ve laboratuvar eğitimi içeren uygulamalı dersler olarak sınıflandırılmıştır ve üniversitelere göre bu derslerin dağılımları karşılaştırılmıştır. Bunların sonucunda koruma eğitiminin önemli bir parçası olması gereken laboratuvar derslerine daha fazla ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Ülkemizde restorasyon projelerinde müdahale kararları verilmeden önce malzeme analizleri için bu tür laboratuvarlarda yapılacak çalışmalar ve elde edilecek sonuçların da eğitim sürecinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda hali hazırda koruma altyapısı ve öğretim üyesi bulunan bu üniversitelerde laboratuvar kurulması, bir yandan nitelikli eleman yetiştirilmesini sağlarken diğer yandan restorasyon projeleri için gerekli bilgi birikiminin sağlanmasında ve eksikliklerin giderilmesinde önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Uygulamalı proje derslerinin ise incelenen üniversitelerde yeterli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, ODTÜ ve İYTE farklı disiplinlerinden öğrenci kabul ettiği için bu programlarda proje dersleri çeşitlilik göstermektedir. Disiplinler arası bir bilim alanı olan koruma açısından oldukça faydalı bulunan bu durumun oluşmasındaki nedenin, öğretim üyelerinin farklı disiplinlerden uzmanlık alanına sahip olması ve programın bu vasıta ile çeşitlilik içerdiği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z. (2011). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (6. Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Boito, C. (2018). *Korumak mı Restore Etmek Mi?* (1. Baskı). (A. Tümertekin, Çev.). İstanbul: Janus yayıncılık. (orijinal çalışma basım tarihi 1893).
- Çetin, C., Uzun, K., Şay, S. ve Saraç, E. (2019). Türkiye’de Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım: Başkent Meslek Yüksekokulu Örneği. Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, 1(1).
- Erder, C. (2007). *Tarihi çevre bilinci*. Ankara: ODTU mimarlık fakültesi yayını.
- Ekinci, Y. (2009). *Tarihi çevre korumanın yönetsel boyutu ve yerel yönetimlerin sorumlulukları: Selimiye Camii alan yönetimi örneği*. Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Harvey, J. (1972). *Conservation of Buildings*. London: John Baker.
- Hasol, D. (2012). Ansiklopedik mimarlık sözlüğü (12. Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Jokilehto, J. (1999). *A history of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Kuban, D. (2000). *Tarihi çevre korumanın mimarlık boyutu* (1. Baskı). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Kuban, N., ve Kahya, Y. (2016). Mimari Mirasın Korunmasında Uygulama Elemanlarının Yetiştirilmesine Yönelik Yaygın Eğitim Uygulamaları. METU Journal of the Faculty of Architecture, 33(1).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (1983). Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu, Ankara, 27 Nisan 2018, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>.
- Özaslan, N. ve Özkut, D. (Ed.). (2010). *Mimari korumada güncel konular*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Perrault, C. (1993). *Ordonance for the Five Kinds of Columns after the Method of the Ancients*. (Mc Ewen, I. K. ,çev.,1993). Santa Monica: The Getty Publication.
- Vinas, S. M. (2005). *Contemporary Theory of Conservation*. Oxford : Butterworth Heinemann.
- Url 1: <https://tubitak.gov.tr/sites/default/files/18842/2020-gyue-2020-print.pdf>, Erişim: 10.07.2021.
- Url 2: <http://archweb.metu.edu.tr/en/ms-conservation-cultural-heritage>, Erişim: 20.06.2021.
- Url 3: <http://petek.fbe.itu.edu.tr/programmes.aspx?i=255>, Erişim: 20.06.2021.

Url 4: <http://www.bologna.yildiz.edu.tr/index.php?r=program/view&id=239&a-id=38>, Erişim: 20.06.2021.

Url 5: <http://arch.restoration.iyte.edu.tr/tarihce/tarihce-2/>, Erişim: 20.06.2021.

Url 6: http://panel.fbe.deu.edu.tr/ProgramDetail.aspx?PRG_KOD=RES, Erişim: 20.06.2021.

Bölüm 2

TRABZON'DA CAMİ OLARAK İŞLEVLENDİRİLEN BİZANS DÖNEMİ KİLİSELERİ*

Emre ER¹

Hasan Ş. HAŞTEMOĞLU²

1 Y. Mimar Emre ER, Isparta Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü

2 Doç. Dr. Hasan Ş. HAŞTEMOĞLU, Süleyman Demirel Üni. Mimarlık Fak. Mimarlık Böl.
Orcid0000-0002-8818-6174

Bu çalışma Doç. Dr. Hasan Ş. HAŞTEMOĞLU'nun danışmanlığında Y. Mimar Emre ER'in 2019 tarihli *Trabzon'daki Bizans Dönemi Kiliselerinin Yeniden İşlevlendirilerek Korunması* adlı Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezinden derlenerek hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Anadolu; insanlık tarihinin her döneminde birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış, bölgede yerleşen her medeniyet Anadolu'da zengin bir kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu medeniyetlerin ardında bıraktığı birçok mimari eser özgün mimari anlayışları ile bölgede yaşayan kültürlerin günümüze yansımalarıdır. Anadolu topraklarındaki zengin mimari miras içerisinde Roma İmparatorluğunun doğudaki halefi olan Bizans İmparatorluğu da doğu-batı senteziyle kendine özgü bir mimari anlayış geliştirmiştir. Bizans mimari sanatını toplumsal bağlamda en görülebilir kılan öge ise günümüze kadar ulaşan Bizans dönemi kiliseleri olmuştur. Öyle ki kilise mimarisi; tapınma biçimleri, yöresel yapı malzemeleri, coğrafya ve yerel kültür özellikleri gibi pek çok etkene bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Karabey, 2001). Bu nedenle aynı dönemlerde Avrupa'da inşa edilen bir kilise ile Mezopotamya'da inşa edilen bir kilise arasında mimari açıdan farklılıklar görülmesi doğaldır (Tanuğur, 2007). Ayrıca dünyanın ilk kilisesi kabul edilen Saint Pierre'den çağının en görkemli ve teknolojik yapısı kabul edilen Ayasofya'ya kadar birçok önemli örneği Anadolu topraklarında yer almaktadır. Anadolu'da günümüze kadar yapısal sağlamlığını koruyarak ulaşmayı başarmış kiliselerin büyük bölümü ise Anadolu'nun son Hristiyan devleti Bizans döneminden kalan kiliselerdir.

Anadolu'nun birçok kentinde Bizans dönemi kiliselerine rastlamak mümkündür. Trabzon kenti ise Bizans'ın ikinci başkenti kabul edilmesi ve görece olarak Anadolu'nun geneline göre daha geç dönemde fethedilmesi nedeniyle, Bizans kilise mimarisi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Bu nedenle Trabzon'da Bizans dönemine ait, günümüze kadar yapısal bağlamda ayakta kalmayı başarmış birçok kilise yapısı bulunmaktadır. Ancak zaman içerisinde yaşanan savaşlar ve göçler nedeniyle kilise yapıları büyük ölçüde cemaat kaybına uğrayarak işlevsiz kalmıştır. Bu kilise yapıları daha yakından incelendiğinde ise büyük çoğunluğunun yeniden işlevlendirilerek kullanılması nedeniyle günümüze kadar yapısal sağlamlığını muhafaza ettiği görülür. Trabzon'da günümüze ulaşmayı başarmış kiliseler genellikle fetih geleneğinin bir uzantısı olarak, acil ibadet mekânı ihtiyacını karşılayabilmesi açısından camiye dönüştürülerek kullanılmıştır.

2. BİZANS MİMARİSİNDE KİLİSELER

Bizans sanatı; Yunan medeniyetinin estetik bilgilerini, Roma İmparatorluğundan aldığı gelenekleri, Hristiyan inancının etkilerini, Anadolu insanlarının yöresel tecrübelerini, imparatorluğun yaratıcı gücünü ve Yakındoğu'dan sızan çeşitli teknik ve estetik birikimleri alarak harmanlanması ile meydana gelmiştir (Eyice, 1994). Ancak M.S. 313 tarihli Milano fermanı, Bizans Mimarisi için dönüm noktası olarak kabul edi-

lir. Bu tarihten sonra ortaya çıkan mimari eserler, Hristiyan sanatının bir ürünüdür (Mango, 2006). Bizans Mimarisi ağırlıklı olarak Yunan ve Roma Mimarisi ile benzerlik göstermektedir. Bizans Mimarisi, Yunan Mimarisinden tapınak modelini almış Hristiyanlık inancına göre şekillendirmiştir (Helvacı, 2013). Hristiyanlık dininin kabulü ile inananlar bir araya gelip ve ibadet edebilecek kapalı bir mekâna ihtiyaç duymuşlardır.

Ancak Roma'nın Hristiyanlar üzerindeki yoğun baskısı nedeniyle, M.S. 1. ve 3. yüzyıllar arasında kilise yapılamamış, Museviliğin mabetleri olan sinagoglar toplanma ve ibadet mekânı olarak kullanılmıştır (Ahunbay, 1997). Bunun yanı sıra Hristiyanlar için, önemli olan Hz. İsa'nın etrafında bir araya gelebilmek (cemaat olmak), mekâna bağlı olmadan kutsal kabul edilmiş, mekâna kutsallık atfedilmemiştir (Krautheimer, 1986). Başlarda evlerin salonlarında, sunak olarak kullanılan sıradan bir masa ile oluşturulan mekânlar yeterli gelse de, M.S. 3. yüzyıl civarlarında kiliseye dönüştürülen bazı yapılar, mekânlar, ayin ve törenlere uygun bir şekilde düzenlenmiştir (Ahunbay, 1997). Bizans İmparatorluğu'nun dini mimaride kullandığı teknikler Roma ve İlkçağ mimarisinin teknikleridir; Kiliselerini, Yunanlıların insani ölçülerine ve Romalıların iç mekân kurgularına uygun olarak düzenlemişlerdir (Zevi, 1990). Bizanslıların ilk kiliselerini; önceleri klasik dünyadan daha sonra da Doğulu komşularından aldıkları biçim ve tekniklere göre yaptıkları da söylenebilir (Rice, 2002). Bizans kilise yapılarının, Hristiyanlık törenlerine özgü bir biçim kazanması ve anıtsal boyutlardaki ilk örnekleri, İmparator Büyük Konstantin döneminde görülmektedir (Karabey, 2001). Ancak Bizans İmparatorluğu'nun bin yıldan fazla süren egemenliği boyunca, Bizans mimarisi gelişerek ve değişerek, farklı dönemlerde farklı özellikler göstermiştir. Bu nedenle Bizans kilise mimarisi incelenirken; Erken Bizans (Justinianus) dönemi, Orta Bizans dönemi ve Geç Bizans dönemi olarak üç ana başlıkta toplanır. Erken Bizans Dönemi olarak adlandırılan dönem 4. yüzyılın ilk yarısından başlar ve ikonaklast döneminin sona erdiği 7. yüzyıla kadar uzanır. Orta Bizans Dönemi olarak adlandırılan dönem 7. yüzyılda başlayıp Latin istilasının gerçekleştiği 13. yüzyılda sona ererken Makedonya Hanedanlığı ve Komnenoslar'ın hâkim olduğu dönemleride kapsar. Geç Bizans Dönemi olarak adlandırılan dönem 13. yüzyılda başlar ve 15. yüzyılda İstanbul'un fethiyle sonlanan döneme kadar devam eder (Eyice, 1994).

2.1. Erken Bizans Dönemi Kiliseleri

Bizans kilise mimarisi erken dönemde bazilikal tip olarak adlandırılan, doğu-batı doğrultusunda yerleştirilen, en az üç neften oluşan ve orta nefin diğer neflerden büyük tasarlandığı, mimari plan şemasını kullanmıştır (Koch, 2007). Öyle ki, kiliseler, inananların tanrıyla buluşulduğu mekânlar olarak düşünüldüğünden, tanrının evi olarak algılanmış ve yaşam kaynağı olarak görülen güneşin doğuş yönüne doğru inşa edilmiş-

tir (Mango, 2006). Bazilikal plan şeması ise Roma İmparatorluğu'ndaki mahkeme ve toplantı salonlarından alınmıştır. Üst örtüsü kırma çatılı olan bu mimari yapılar Erken Bizans döneminde sıklıkla kullanılmıştır. Bazilikalarda apsis, bema bölümü ile bitişik, orta kısımda naos bölümü, giriş kısmında ise atrium denilen giriş bölümü bulunur. Apsisin sağında ve solunda pastaphorium adı verilen iki oda yeralır, yapının batısındaki narteks kısmı kapalı bir mekân oluşturur. Narteksin iki katlı olduğu durumlarda üst kat kadınlar mahfili olarak kullanılır (Ersen, 1986). Bazilikal plan uzun süre hem doğu hem de batı kiliselerinin vazgeçilmez plan şeması olmuş, ayrıca manastırların ve katedrallerin paln şemasının temellerini oluşturmuştur (Mango, 2006).

Erken Bizans dönemi mimarisinde kullanılan diğer plan tipi merkezi plandır. Bu plan tipinin öncüsü olarak, İlkçağın anıtsal mezar yapıları ile Roma hamamları veya Roma'daki toplantı salonları olabileceği düşünülmektedir. Dairesel planlı mabetler, çoğunlukla kapalı bir mekân etrafına sütunlarla çevrili bir revak düzenlemesine sahiptirler. Bu yapılarda üst örtü olarak kubbe kullanılmıştır. Kubbe, mimaride son derece zor uygulanan bir yapı elemanıdır. Kubbeyi düzgün bir şekilde oluşturabilmek için sağlam bir alt yapı hazırlamak gerekir. Bu sebeple kare mekândan kubbeğe geçiş için önce, üst kısım sekizgene dönüştürülür, sonra oluşturulan sekizgen üzerine kubbe oturtulur. 5. ve 6. yüzyıllardan sonra kubbeye geçiş elemanlarındaki gelişme, özellikle pendantif uygulaması, merkezi plan tipi yapılarda daha geniş kubbe çaplarına ulaşılmasına imkân vermiştir (Munciman, 1944). Bizans İmparatorluğunda, 5. yüzyıldan sonra merkezi planlı kiliseler yapmaya başlamıştır. Justinianus döneminde inşa edilen Sergios- Bakhos Kilisesi ve Aya Sofya Kilisesi merkezi planlı kiliselerin en önemli anıtsal örneklerindendir (Kuban, 2009).

Bu dönemde Bizans kiliselerinde süsleme amacıyla kullanılan mozaikler ve ikonalar, okuma-yazma bilmeyen Hıristiyanlara tavirlerle dini olayları anlatmak amacı taşıması nedeniyle sanatsal olmaktan öte başka bir önem arz eder (Ostrogorsky, 1991). Ancak Erken Bizans döneminin sonlarına doğru din alanında meydana gelen bazı değişiklikler Bizans'ı ticari, askeri, siyasi ve kültürel yönden ağır şekilde etkiler. 726-842 yılları arasında İmparatorluğa hâkim olan dinsel hareket, İkonoklast Hareket (tasvir kırıkcılık) olarak adlandırılır. Bu hareketin sonuçları sadece sosyal ve politik olmakla kalmayıp Doğu ve Batı kiliseleri arasında çatışmalara sebep olur. Bu dönemine ait bilgi veren kaynaklar ikonoklastlar tarafından yakılıp yok edildiğinden dolayı döneme ait bilgiler kısıtlı ve tek yönlüdür (Grabar, 1967). V.Konstantin bizzat kaleme aldığı 13 makale ile ikonaları lanetlemiştir. Bu nedenle kiliselerdeki kutsal resimler sökülmüş, mozaikler sıvanmış ve yerlerine haç resimleri, hayvan figürleri, bitki motifleri ve savaş tasvirler konulmuş, birçok dini kurum kapatılmıştır. V.Konstanti-

nos'un ölümü ile İkonoklast Hareket hızını yitirmiş, Bizans sanatına ağır darbe vuran bu dönem, 842 yılında III. Michael döneminde son bulmuştur (Ostrogorsky, 1991).

2.2. Orta Bizans Dönemi Kiliseleri

Orta Bizans dönemi, Bizans mimarisi için bir yenilik dönemi olmuştur. İkonoklast Hareketin 842 yılında sona ermesiyle başlamıştır. Latinlerin 1204 yılında Konstantinopolis'i ele geçirilmesiyle sona eren dönem, "Makedon Rönesans'ı" olarak adlandırılırken, kültürel ve sanatsal gelişim dönemi olarak kendini gösterir. Orta Bizans dönemi sanatta klasik bir üslup tercih edilmiş olup, mimaride Erken Hristiyan (Geç Roma) mozole ve martiryonlarını andıran küçük boyutlu yonca biçiminde kilise tipleri ortaya çıkmıştır. Bu kilise tipleri özellikle Yunanistan, Balkanlar ve Kapadokya bölgelerinde görülmektedir (Krautheimer, 1986). Diğer yandan Bizans mimarisinin erken döneminden 9. yüzyılın ortalarına kadar bazilikal planlı, serbest haç planlı ve merkezi planlı yapılar uygulanmaya devam etmiştir (Pekak, 2000). Orta Bizans döneminde büyük boyutlu kiliselerin yapımından vazgeçilirken, erken dönemden beri kullanılagelen çeşitli plan tipleri de yeni üslupla ilişkili olarak uygulanmıştır. Fakat bu dönemin en önemli yeniliklerinden olan ve de en çok uygulanan plan tipi olan, kapalı Yunan haçı planlı yapılardır. Bu yapılarda dönemin başka bir yeniliği olarak; Orta Bizans'tan başlayarak geç döneme değin süren temel stilistik konsept olarak küçüklük vurgusu, karşımıza çıkmaktadır (Krautheimer, 1986). Dikdörtgen bir zemin planı üzerinde yer alan Kapalı Yunan Haçı Planlı yapılarda; merkezde dört serbest kolon üzerinde, geçişlerin pandantiflerle sağlandığı bir kubbe bulunur, merkezin dik eksenlerinde tonozlar ile örtülen haç kolları yer alırken haç kollarının arasında kalan, tonoz veya kubbe ile örtülü kısımlarda köşe odaları bulunmaktadır (Pekak, 2000). Dönemin diğer plan tipi olarak, haç plan tipinin değişik bir uygulaması olan dört yapraklı yonca plan tipi yapılarda ise; merkezde bulunan kareyi ve diğer haç kollarını örten beş adet kubbe vardır (Mango, 2006). Diğer yandan dönemin mimari özellikleri arasında; iç dekorasyonun zenginliği ve dış cephedeki süslemeler dikkat çekmektedir. Üstelik içteki mekân bazilikalardaki gibi tek yönlü değil, merkeze dönüktür, kilise litürjisinde hâkim olan katı hiyerarşi kapalı yunan haçı planlı kiliselerde değişen mimari ile simgesel olarak daha fark edilir bir hale getirilmiştir. En üstte kubbeden başlayan önem sırası temsili olarak tonozlardan apsise oradan bemaya ve son olarak yere inen Hristiyan hiyerarşisinin resimsel anlatımıyla daha uyumlu bir ifade yakalamıştır (Ballance, 1960).

Orta Bizans döneminin sonlarına doğru Haçlıların Konstantinopolis'i istila etmesi ile kısa bir süre Latin İstilas olarak adlandırılan dönem yaşanmıştır. Klasik ve Ortaçağın kültür hazineleriyle dolu olan Konstantinopolis yağmalanarak büyük tahribata maruz kalmıştır. 1204'te Haçlılar ka-

tolik inançları doğrultusunda Konstantinapolis'te bir Latin İmparatorluğu kurmuşlardır (Mango, 2006). Bu dönemde Ayasofya da dâhil olmak üzere bütün anıtsal yapılar tahrip edilmiş, yüzlerce yıllık kitaplar yakılarak yok edilmiştir. Birçok değerli Bizans eseri Avrupa'ya götürülmüştür. Tüm bu tahribat ve yıkımlardan sonra Konstantinapolis önemini kaybederek fakirleşmeye başlamış şehrin soylu ve zengin halkı İznik'e göç etmişlerdir. Ancak Orta Bizans dönemi; Bizans sanatının kendi özgün karakterini kazandığı dönemdir (Grabar, 1967).

2.3. Geç Bizans Dönemi Kiliseleri

Eski başkent 1261 yılında Lâtinlerin elinden geri alındığında, Palaiologoslar döneminin ilk imparatoru; VIII. Michael Palaiologos ve onunla birlikte sürgünden dönen Bizans soyluları kentin, ünlü olan eski görkemli görünümünü kazandırmak için birbirleriyle resmen güç gösterisine girişmişlerdir (Ostrogorsky, 1991). 1261-1453 yılları arasındaki bu dönemde devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılar, resim, edebiyat ve mimari gibi sanat alanındaki gelişmelere engel olamamıştır. Bu nedenle bu dönem Palaiologoslar Rönesans'ı olarak da adlandırılır (Eyice, 1980). Lâtin Hâkimiyeti boyunca ihmal edilmiş kiliseler, manastırlar, saraylar ve diğer yapıların kısmî ya da kapsamlı onarımlar geçirmiştir. Birçok yeni dini, kamusal ve özel yapılar inşa edilmiştir (Mango, 2006). Palaiologos dönemi ayrıca, naos ve bema arasındaki yüksek bir bölüntü olan ikonostasis'in ortaya çıktığı dönemdir. Bundan böyle kilise cemaatinin, apsis görmesine engel olmayan açık mermer kafesler yerine, neredeyse apsis yarım kubbesini bile öreten, ikonlardan bir duvar girmiştir. Böylece iç mekân tamamıyla resimlerle kaplanmış ve örtülmüştür (Ballance, 1960). Nişler, kemer dizileri, dışa taşan dirsekler ve testere dişi silmelerle, ışık gölge oyunu yaratacak elemanlarla hareketlilik kazandırılmıştır, taş ve sırlı tuğlalarla duvarlara renk katılarak cepheler canlandırılmıştır. Dış görünümü daha etkileyici kılmak için artırılan kubbe sayısı ve kubbe kasnaklarının yükseltilmesi, Bizans kiliselerinin asıl görkemini yansıtan iç mekânın mükemmel dengesini bozmuştur (Mango, 2006).

3. Trabzon'da Bizans döneminden günümüze cami olarak ulaşan kiliseler

Doğu Karadeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan Trabzon ili Değirmendere vadisinin Karadeniz ile buluştuğu bölgenin batı kısmına, Boztepe'nin eteklerine kurulmuştur. MÖ 756 yılları civarında Milet kolonisi olarak tarih sahnesine çıktığı düşünülmektedir. Fakat kentin adına ilk kez MÖ 400 yıllarına ait Anabasis adlı kaynakta rastlanmaktadır. Tarihte Pers İmparatorluğu, Makedonya Krallığı, Pontus Krallığı ve Roma İmparatorluğu gibi çeşitli egemen güçler arasında el değiştirmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurucusu olan I. Konstantin zamanında piskoposluk

merkezi yapılarak yöre halkının Hristiyanlaşma süreci başlatılmış, zaman içerisinde kente pek çok kilise inşa edilmiştir. Bu kiliseler arasında en eskisinin üzerinde yer alan taş kitabeye göre 885'te İmparator I. Basileios (867-886) tarafından onarıldığı anlaşılan Azize Anna Kilisesi (Küçük Ayvasıl) olduğu sanılmaktadır (Eyice, 2000). Bizans döneminde Trabzon kentinin liman şehri ve askeri üs olması nedeniyle önemi artmıştır. I. Justinianos kent surlarını takviye ederek güçlendirmiş, su kemerleri yaptırarak kente su getirmiştir. Günümüzde Ortahisar Camii olarak bilinen Meryem Khr-yoskephalos Kilisesi'nin bu dönemde yapıldığı belirtilmektedir. Kilisenin aslında sütunlu bazilika olarak yapıldığı, sonradan bir kubbeye örtüldüğü sanılmaktadır. Kilise bu nedenle uzunlamasına Yunan haçı planlı bir yapı şeklini almıştır.

Ancak 1204 yılında Bizans başkenti İstanbul'un Latinlerin eline geçmesiyle Aleksios Komnenos Trabzon'a kaçarak kendini imparator ilân etmiş ve Trabzon'u bu yeni devletin merkezi ilan etmiştir (Tugay, 1997). Bu nedenle Bizans'ın sanatı, 1204'ten 1461'e kadar Bizans'tan ayrı küçük bir devletin başkenti olan Trabzon'da (Trapezus) temsil edilmiştir. Komnenoslar'ın sarayından günümüze kalenin yukarı kesiminde sur duvarı üzerine oturan ancak ikiz pencereleri olan, bir duvar parçası kalmıştır. Buna karşılık Trabzon'da dönemin dini mimarisi kendini oldukça iyi korumuş birçok kiliseyle gösterir (Ballance, 1960). Bu kiliselerde Trabzon ve çevresine özgü, Bizans sanatından farklı bazı teknik ve estetik özelliklerin de varlığı görülür. Mimaride düzgün yontulmuş taşlar kullanılmış, dış cepheelerde bir süsleme yapılmamıştır. Kubbeler daha çok Kafkasya yapılarındaki gibi çokgen köşelidir. Günümüzde Yeni Cuma Camii olan Hagios Evgenios Kilisesi de ortası yüksek kasnaklı bir kubbeye örtülü, Yunan haçı şeklinde, kesme taştan yapılmış bir kilisedir. Köşelerindeki hücreleri örten beşik tonozlar ise yerel mimarinin özelliklerini taşır (Eyice, 2000).

İstanbul'un fethi sonrasında Bizans'ın eski topraklarında hak iddia eden Fâtih Sultan Mehmet Trabzon'u hedefi haline getirir ve kent 1461'de teslim olur. Osmanlı idaresine giren yerleşim, hızla Türk-İslâm kenti halini alır. Kale surları onarılır, bazı kiliseler camiye dönüştürülür, Osmanlı'nın iskân politikalarının bir sonucu olarak bölgeye Türkler yerleştirilir (Öztürk, 2018). Zengin Bizans mirasının önemli bir kısmını barındıran ve Bizans'ın ikinci başkenti sayılabilecek Trabzon'un, Osmanlı'nın fethi sonrasında Hristiyan nüfusu zamanla azalır. Kiliseler Cumhuriyet döneminde yaşanan göç ve mübadeleler ile büyük ölçüde cemaatlerini yitirir. Azalan Hristiyan nüfus dolayısıyla kullanılamayarak işlevsiz kalan çok sayıda kilise yapısı ortaya çıkar. İşlevini kaybeden kiliselerin birçoğu farklı işlevler tanımlanarak kullanılmaya devam edilir. Bu nedenle Trabzon'da yapısal bütünlüğünü koruyarak günümüze kadar gelebilmiş Bizans dönemine ait yirmi kadar Bizans dönemi kilisesi bulunmaktadır (Horuloğlu, 1983). Bu

kiliseler; müze, çok amaçlı salon, muhtarlık, okuma salonu ve cami gibi farklı işlevlerle kullanılarak günümüze kadar gelebilmiştir. Fakat fetih sonrası yaşanan yaklaşık 600 yüzyıllık süreçte Trabzon'da günümüze kadar ulaşmış kiliseler yakından incelendiğinde pek çoğunun cami olarak kullanıldığı görülür. Trabzon'da Günümüzde cami olarak kullanılan Bizans dönemi kiliseleri aşağıda çizelge 3.1'de gösterilmiştir.

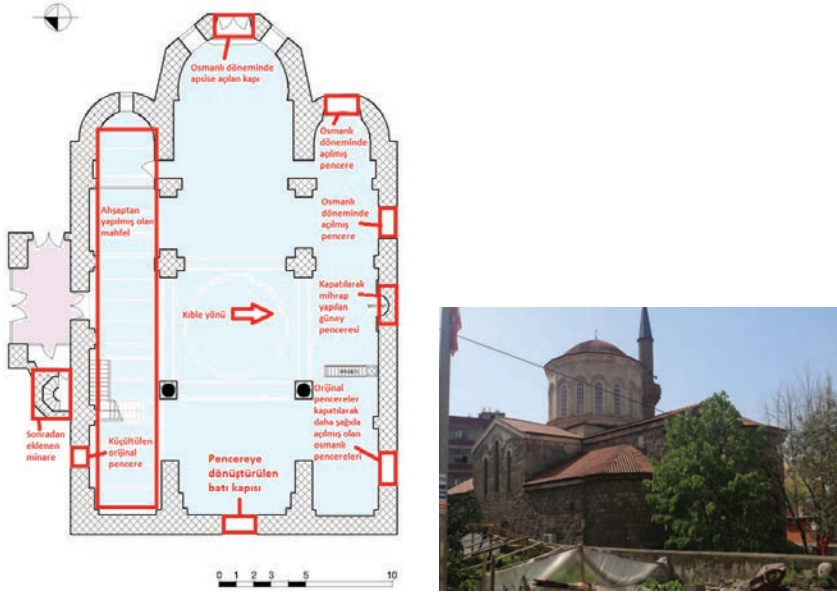
Çizelge 3.1. Trabzon'da günümüzde cami olarak kullanılan Bizans dönemi kiliseleri

St. Eugenius Kilisesi	Yenicuma Camii
Panagia Chrysokephalos Virgin Kilisesi	Fatih Camii (Ortahisar Camii)
St. Sophia Kilisesi	Ayasofya Camii
St. Philip Kilisesi	Kudrettin Camii (Arafilboyu Camii)
St. Andrea Kilisesi	Molla Siyah Camii (Nakip Camii)
St. Elefterios Kilisesi	Hüsnü Gökтуğ Paşa Camii
Kindidar Mescidi	Fatih Küçük Camii
Eski Kemerkaya Camii	Sarmaşıklı Camii

3. 1. St. Eugenius Kilisesi / Yenicuma Camii

İmparator Alexios Komnenos (1204-1222) kentin azizi St. Eugenius'a itafen bu kiliseyi yaptırır. 1340 tarihinde kilise büyük bir tahribata uğrar (Horuloğlu, 1983). III. Alexios Komnenos (1349-1390) kiliseyi yeniden yaptırır. Trabzon Fatih Sultan Mehmet Tarafından 1461 yılında fethedilince, kilise camiye çevrilerek ilk Cuma namazı burada kılınır, bu yüzden yapıya yeni Cuma camii ismi verilir (Horuloğlu, 1983).

Yapı üç nefli kapalı yunan haçı planına sahip Üç nefde apsisle sonlanan bazilikal planlı bir kilisedir. Yapının ana apsisi içerden dairesel dışardan beş köşeli, diğer apsiler ise içerden ve dışardan dairesel planlıdır. Merkezde dört adet kolon tarafından taşınan kubbe yer almaktadır. Yapıya kuzeydeki giriş portalinden ve ana apsiste açılmış kapılardan girilmektedir. Kuzey portal batı duvarı ile yapının kuzey duvarın birleştiği yere minare yapılmıştır. Merkezde dört adet kolon tarafından taşınan yüksek kasnaklı kubbe etrafında, tonozlarla örtülmüş haç kolları ve köşe mahalleri yer almaktadır. Ana apsis içerden dairesel dışardan beş köşeli olarak kesme taş tekniği ile yapılmıştır. Tonozlar dışardan kiremit kaplı beşik çatı ile örtülmüştür. Aşağıda Şekil 3.1'de yapıda yerinde tespit edilen mimari düzenlemeler ve yapının 2019 yılı itibarıyla görünümü verilmiştir.



Şekil 3.1. St. Eugenius Kilisesi / Yenicuma Camii (Er, 2019)

Yapının ilk hali 3 nefli bir bazilika olup ortadaki kubbeli transept kısmı daha sonra eklenmiştir (Ballance, 1960). Dışardan bakıldığında yapının güney kapısının olduğu yere mihrap yapılarak kapatıldığı anlaşılmaktadır. Güney duvarında yer alan üstteki pencerelerin yapının orijinal pencereleri olduğu anlaşılmaktadır. Kuzey duvarında, transept cephesinde yer alan orijinal pencereler hala var olmakla birlikte, duvar izlerinden, kuzey portalinin batısına düşen tek pencerenin de sonradan kapatıldığı anlaşılmaktadır. Orta nef apsisindeki pencereler yerlerini ve biçimlerini korumakla birlikte, sonradan buraya açılan kapının üzerine konan kithabe nedeniyle ortadaki pencerenin yarısı kapatılmış olduğu görülmektedir. Kuzey apsisinde, orijinal biçimini ve yerini koruyan pencerenin aksine, güney apsisindeki orijinal pencere kapatılarak daha aşağıda aynı hizada, Osmanlı tarzı basık kemerli söveli bir pencere açılmıştır. Kuzey nef'in tamamını kaplayan sonradan yapıldığı anlaşılan ahşaptan bir mahfil kısmı bulunmaktadır. Yapının güney duvarında yer alan bazı orijinal pencereler, Osmanlı döneminde kapatılarak yerlerine, daha aşağıda ve kapatılan pencerelerle aynı hizada, karakteristik basık kemerli söveli pencereler açılmıştır. Batı duvarındaki kapı, yine karakteristik basık kemerli geniş Osmanlı penceresine dönüştürülmüştür (Uspensky, 2003). Yapının batı duvarında yüksek bir konumda yer alan beşik kemerli dar pencereler, yapının orijinal pencereleridir. Yapı'nın 1977'de geçirdiği tadilat kapsamında çatısına beton dökülürken (Horuloğlu, 1983) yapıya en son 2006 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyon yapılmıştır. Yapı camiye çevrildikten sonra yapıldığı anlaşılan, kubbe pandantifleri ve

mihrabında bitkisel formlu bezemeler yer almaktadır. Kuzey duvarında badanaların döküldüğü yerlerde bazı fresklerin görülmektedir (Horuloğlu, 1983). Fakat bazı araştırmacılar içerde kilise yapısından kalma herhangi bir bezemeye rastlanmadığını belirtir (Tuluk ve Düzenli, 2010). Dış cephede Bizans dönemine ait bezeme olarak apsisin silme seviyesinde haç figürleri ve bazı kabartmalar yer almaktadır. Osmanlı dönemine ait tek bezeme güney apsisinde yer alan kirpi saçaklardır (Horuloğlu, 1983).

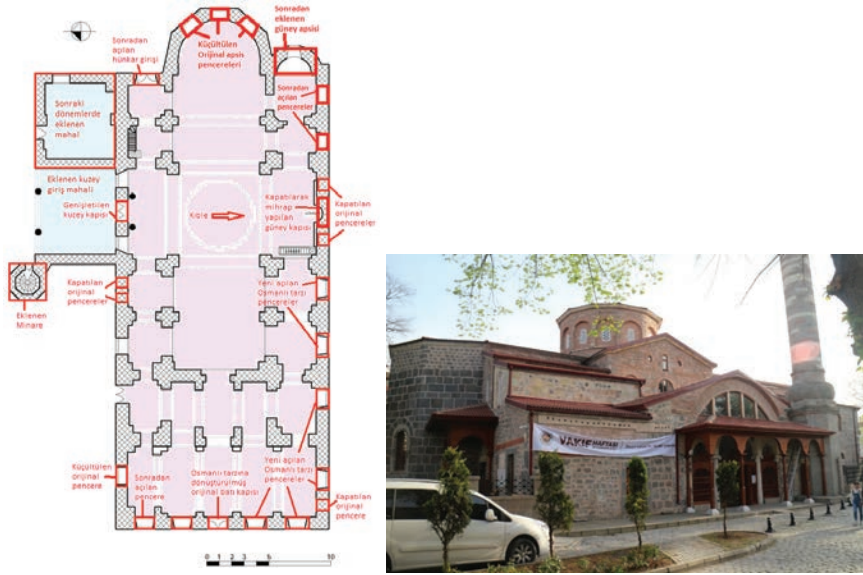
3.2. Panagia Chrysokephalos Virgin Kilisesi / Fatih Camii

Yapımı MS 325-364 yılları arasında tarihlenen kilisenin Konstantin'in yeğeni Hannibalianos tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (Kırzioğlu, 1976). Yapı MS 284-305 yıllarında Trabzon halkına incili ilk kez tanıtan Hz. İsa'nın havarilerinden olan St. Andrev adına vakfedilmiştir (Horuloğlu, 1983). Kiliseye Panagia Chrysokephalos Virgin (Altın Başlı Meryem Kilisesi) adının verimesi iki ayrı sebebe bağlanır. Birincisi yapıda eskiden yer alan bir ikonun baş kısmındaki halelerin altından yapılmış olması diğeri ise eskiden yapının çatısının bakır yaldızlı yapraklar ile örtülü olmasıdır (Kurnaz, 2003). Trabzon 1461 yılında fethedilince camiye çevrilerek Fatih Camii ismini alır. (Horuloğlu, 1983).

Yapı üç nef, nartex, dış nateks ve bir kuzey girişi ile birlikte kuzey nefin tamamını narteksleri ve güney nefin batı kısmını kaplayan bir galeri katından oluşmaktadır. Ortadaki nef apsis ile sonlanmakta olup apsis içeriden dairesel dışardan beş köşeli, kapalı latin haçı planlı bir Bizans bazilikasıdır. Yapı merkezde dört adet kolonun taşıdığı, tuğladan yapılmış yüksek bir kasnağa oturan kubbe, merkezden çıkan üzeri tonoz örtülü haç kolları, haç kolları arasında kalan üzeri tonoz örtülü köşe mekânları, narteks, dış narteks ve bir kuzey girişinden oluşur. Yapıda taş ve tuğla kemerler birlikte kullanılmaktadır. Osmanlı'dan önce var olan küçük güney apsisi yapıya sonradan eklenmiştir (Ayverdi, 1989). Kitabesi bulunamayan yapı Jüstinyen döneminde kapsamlı değişikliklere uğratılmıştır (Kuban, 1978). Camiye çevrildikten sonra yapıya mihrap ve minber eklenmiştir. Yapı 1468 yılında tadilat geçirmiştir. Kuzey giriş portalinde yer alan giriş kapısının doğuya doğru genişletildiği simetri bozukluğundan anlaşılmaktadır. Bizans döneminde dar tali giriş olan kuzey girişinin Osmanlı döneminde ana girişe dönüşmesi sebebiyle, cemaatin giriş çıkışını rahatlatmak amacı ile genişletildiği düşünülmektedir (Tuluk ve Düzenli, 2010). Kuzey girişinin hemen batı ucunda yapının kesme taş ile yapılmış tek şerefeli minaresi bulunmaktadır.

Yapı dışardan incelendiğinde birçok pencerenin kapatılıp yeni pencerelerin açıldığı görülmektedir. Yapının güney duvarında yer alan kapı kapatılarak mihrap yapılmıştır. Yapının zemine yakın kısımlarında camiye dönüştürüldükten sonra açılan basık kemerli, söveli tipik Osmanlı pence-

releri yer almaktadır. Kuzey cephede beşik kemerli kapı ve yanındaki beşik kemerli pencere Osmanlı dönemi ekidir. Bunların yanı sıra kapatılan tuğla kemerli pencereler dikkat çekmektedir. Yapının apsisinde yer alan pencereler aynı formda küçültülmüştür. Doğu cephesinde kuzey nefine açılan kapı ise kilise camiye çevrilip yapıya hünkâr mahfili eklendikten sonra hünkâr girişi olarak açılmıştır. Yapının batı kısmında bulunan eklentiler Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1980 yılında yıktırılarak yapının ortaya çıkması sağlanmıştır. Yapının, özellikle sıvası kaldırılan veya sıvanmayan ana apsisteki duvarlarda mozaik tekniği ile yapılmış olan duvar panoları ve apsis yarım kubbesi üzerinde yer alan bitkisel ve geometrik süslemeler dikkat çekicidir. İçerde figüratif bezeme ögesi bulunmamaktadır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Osmanlı dönemine ait bezeme olarak mihrap ve minber dışında kubbe göbeğinde ve kubbe kasnağındaki pencere kenarlarında kalem işi boyama tekniği ile yapılmış süslemeler bulunmaktadır. Dış cephede Osmanlı dönemine ait herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Aşağıda Şekil 3.2’de yapıda yerinde tespit edilen mimari düzenlemeler ve yapının 2019 yılı itibariyle görünümü verilmiştir.

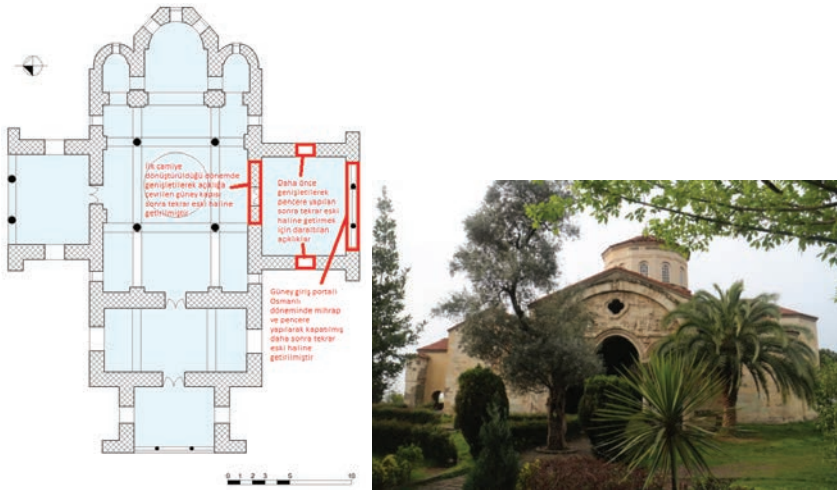


Şekil 3.2. Panagia Chrysocephalos Kilisesi / Fatih Camii (Er, 2019)

3.3. St. Sophia Kilisesi / Ayasofya Camii

Kentin dışındaki Ayasofya Kilisesinin Trabzon Prensi I. Manuel Komnenos'un (1238-1263) Moğollara tabi olduğu (1246-1253) yıllarında bir Manastır kompleksinin parçası olarak yapıldığı düşünülmektedir. Ayasofya'nın yapıldığı yıllarda manastır olarak kullanıldığını, yapının güneyinde yer alan duvar kalıntıları ve yapının kuzeyinde yer alan şapel

kalıntısı belgeler niteliktedir. Kilise III. Murat zamanında Trabzon Beylerbeyi olan Ali Bey'in girişimleriyle 1583 camiye çevrilmiştir. Bazı araştırmacılar 1670 yılında camiye çevrildiğini söylerken (Horuloğlu, 1983) bazı araştırmacılar 1573 yılında camiye çevrildiğinden bahseder (Ballance, 1960). Birinci Dünya savaşı sırasında depo ve askeri hastane olarak kullanılan yapı 1958 - 1962 yılları arasında restore edilip müze olarak 1964 yılında hizmete açılır (Horuloğlu, 1983). Yapı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2013 yılında tekrar cami olarak ibadete açılır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Kilisenin çok iyi korunmuş akilisenin batı kısmında yer alan kare planlı bir çan kulesi vardır. Çan kulesi, içindeki bir freskten anlaşıldığı üzere 1427 yılında yapılmıştır (Ballance, 1960). Karadeniz Bölgesi'nde Orta Çağ'a ait en önemli çankulesidir. 15. yüzyılda inşa edilen bağımsız kule yaklaşık 20 metre yüksekliğinde ve dört katlı olup, kulenin ikinci katı bir şapeldir (Bryer ve Winfield, 2007). Çan kulesinde silmenin üzerinde yer alan kısım fetihten sonra yapılmış ve minare olarak kullanılmıştır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Kilise Yunan haçı planında yerel bir üslupta inşa edilmiştir. Cephelerin görünüm, dışta mimari çizgilerin oranları, çıkıntılı sundurmalar, kubbenin ve kasnağın şekli bölgeye özgü özellikler gösterir. Kilisenin taş kabartma süslemeleri tamamen Bizans sanatına yabancısıdır. Aşağıda Şekil 3.3'de yapıda yerinde tespit edilen mimari düzenlemeler ve yapının 2019 yılı itibariyle görünümünü verilmiştir.



Şekil 3.3. St. Sophia Kilisesi / Ayasofya Camii (Er, 2019)

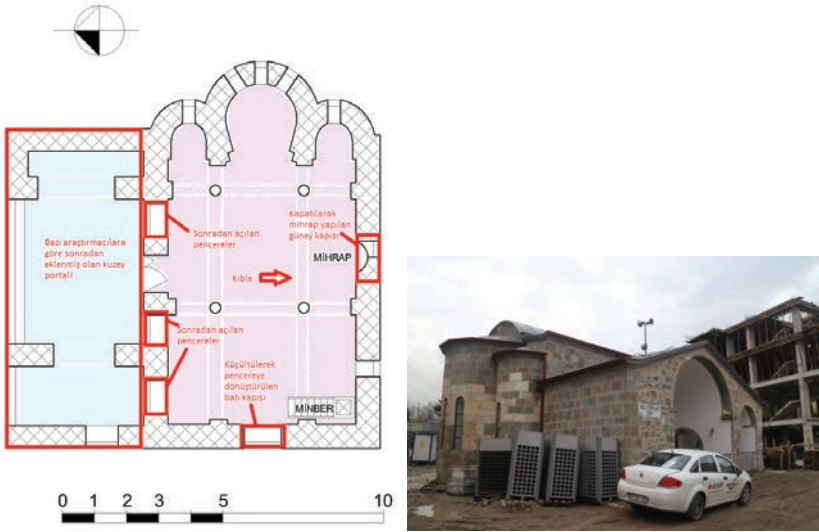
Bunlar bir yandan Kafkasya sanatlarının, diğer yandan da Türk-Selçuk sanatlarının etkilerini gösterir. Özellikle batı girişindeki duvarlarda ve sütun başlıklarında yer alan mukarnas bezemeleri gibi Selçuklu taş ustalarının da yapıya katkı sağladıklarını kanıtlar niteliktedir. Ana mekân birçok renkli taşlarla yapılmış yuvarlak geçmeli bir döşemeyle süslüdür

(Ballance, 1980). 1260 yıllarına doğru yapılmış fresklerin üslubu, bazı değişik özelliklerine rağmen, genel hatlarıyla başkentin sanat geleneğini devam ettirir. Ancak sahnelerin bina içinde yerleştirilmesi Bizans sanatından farklıdır. Kubbenin tam ortasında görülen Pantokrator İsa tasviri Tevrat'tan alınmış bir yazıtlı çevrilmiştir. Kubbenin alt kısmı melek tasvirleriyle süslüdür; pendentiflere dört İncil yazarından başka, doğum, vaftiz, çarmıha gerilme ve arafa iniş sahneleri işlenmiştir (Rice, 1968). İngiliz araştırmacı Russel Trust tarafından, 1957-1963 yılları arasında freskler temizlettirilmiştir (Horuloğlu, 1983). Trabzon Beylerbeyi Ali Bey Tarafından dönüştürülen Caminin mihrabı güney girişindeki sütunların arasına oturtulmuş ve yanına da minber eklenmiştir. Fakat günümüzde güney girişindeki mihrap ve minber düzenlemesi kaldırılarak yapı orijinal durumuna geri döndürülmüştür. Caminin bütünlüğünü sağlamak için duvar izlerinden anlaşılabileceği üzere güney giriş kapısı genişletilmiş, fakat şu an eski durumuna geri döndürebilmek için tekrar küçültülmüştür. Güney giriş portalinin doğu ve batı cephesinde yer alan boşluklar genişletilerek daha büyük ve söveli pencerelere dönüştürülmüştür (Tuluk ve Düzenli, 2010). Orijinal haline geri döndürebilmek için tekrar küçültülmüştür. Yapı Trabzon'daki kilise yapıları arasında en iyi korunmuş olanıdır.

3. 4. St. Philip Kilisesi / Kudrettin Camii

Kilisenin 1349-1390 yılları arasında Aziz Philip anısına İmparator 3. Alexios'un kızı Anna tarafından yaptırıldığı söylenmektedir. 1461 yılında fethe müteakip Panagia Chrysokephalos Virgin kilisesi camiye çevrilince burası Katedral olarak kullanılmış ancak 1665 yılında camiye çevrilmiştir (Uslu, 1980). Kilise ilk olarak tek nefli tek apsisli tonoz ve kubbe ile örtülü şapel olarak yapılmıştır. Daha sonra piskoposluk kilisesi olunca batı cephesine nartex niteliğinde genişçe bir mahal eklenmiştir, Osmanlı döneminde camiye çevrilince kilisenin kuzey kısmına iki katlı geniş bir son cemaat kısmı eklenmiştir (Anadolu, 1969). Apsis doğu cephesinden geçen yol dolayısıyla yıkılarak düzlenmiştir (Horuloğlu, 1983). Kesme taş tekniği ile yapılan kilisenin yüksek kasnaklı kafkas sitili bir kubbesi vardır. Diğer bir deyişle, yapı üç dönemde incelenebilir. Birincisi tek nefli tek apsisli ve kubbeli şapel olarak inşa edildiği dönemdir. İkincisi 1461 yılında Osmanlı fethi ile piskoposluk kilisesi olarak kullanılan Panagia Chrysokephalos Virgin kilisesinin Fatih Büyük Camiine çevrilmesiyle birlikte yapının batı kısmına narteks niteliğinde geniş bir mahal eklenerek piskoposluk kilisesi olarak kullanıldığı dönemdir. Son olarak yapıya mihrap, minber, minare ve son cemaat kısmı eklenerek eklenerek camiye çevrildiği dönemdir. Kilisenin kubbe kasnağındaki pencereler orijinal halini korumaktadır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Kilisenin kuzey duvarı 1968-1969 yıllarında yapılan onarım sırasında yıkılmış ve yerine aslına uygun şekilde yeniden yapılmıştır. Apsis ise yolun dar olması sebebiyle bu onarım

samlı bir tadilat geçirmiş, tonozların üzeri betonla kaplanmıştır (Horuloğlu, 1983). Yapı 2019 yılı itibarı ile Ortahisar Belediye binası şantiyesinde bulunmaktadır. Her nefin bir apsis ile sonlandığı, tonoz ile örtülü üç nef ve tonoz ile örtülü kuzey portalinden oluşan bir Bizans bazilikasıdır. Tüm apsisler daireseldir, orta apsis içerden at nalı formuna sahiptir. Yapı ince yonu taş, kesme taş ve bazı duvarlarda tuğla ve moloz taş birlikte kullanılarak inşa edilmiştir. Kesme taştan yapılmış apsis içerden ve dışardan dairesel formdadır. Kuzey giriş portalı Türkler tarafından yapılmıştır (Horuloğlu, 1983). Bazı araştırmacılara göre ise yapıya sonradan hiçbir ek yapılmamıştır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Aşağıda Şekil 3.5'de yapıda yerinde tespit edilen mimari düzenlemeler ve yapının 2019 yılı itibarıyla görünümü verilmiştir.



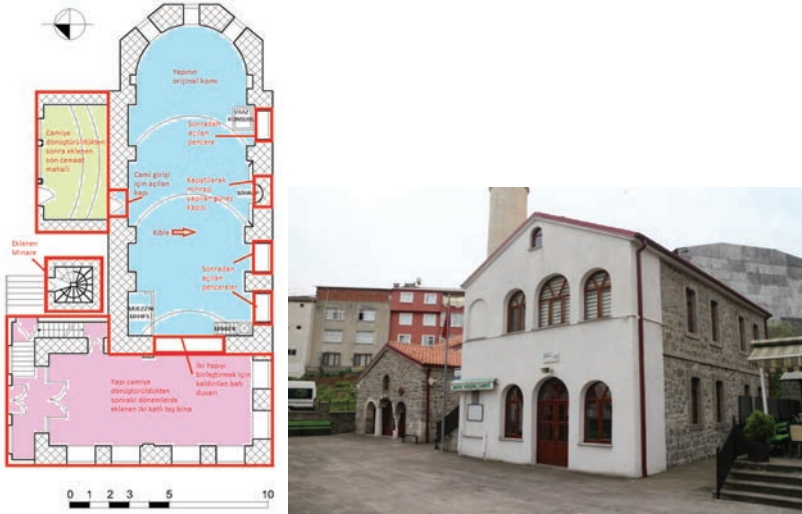
Şekil 3.5. St. Andrea Kilisesi / Molla Siyah Camii (Er, 2019)

Yapının kuzey duvarında bulunan pencerelerin sonradan açıldığı anlaşılmaktadır. Kuzey giriş portalı son cemaat mahalli olarak kullanılmıştır. Apsislerin olduğu doğu cephesi orijinal pencere düzenini korumaktadır. Yapının güney duvarında, tuğladan beşik kemerli orijinal pencereler korunmuş olup, mihrap yapılmak için kapatılan bir güney kapısının izleri görülmektedir. Batı duvarında ise tuğladan beşik kemerli kapının küçültülerek pencereye dönüştürüldüğü izlerden anlaşılmaktadır. Yapı 1975 yılında gördüğü tadilat kapsamında tonozların üzeri beton kaplanmıştır (Horuloğlu, 1983). Minaresi bulunmayan yapının dış veya iç cephesinde Bizans veya Osmanlıya ait bezemeye rastlanmamıştır (Tuluk ve Düzenli, 2010).

3.7. Fatih Küçük Camii

Yapı 13-14. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Fethin ardından 1665 tarihine kadar camiye çevrilmiş olduğu söylenebilir (Horuloğlu, 1983). Yakın zamanda yapılan, yapının batı duvarı kaldırılarak eklenen iki katlı yapının zemin katı kadınlar mahfili üst katı ise kuran kursu olarak kullanılmaktadır. Yapı üzeri tonozla örtülü bir nef, bir apsisten ve kuzey portalinden oluşan küçük bir kilisedir, yapının kuzey duvarı kaldırılarak eklenen dikdörtgen planlı kısım yakın zamanda yapılmıştır. Apsisi dışardan beş köşeli içerden daireseldir. Yapı yığma taş ile yapılmış olup apsis kısmı kesme taştan yapılmıştır, apsis bölümünün tavanı yapının diğer kısımlarına göre daha yüksektir.

Apsis orijinal pencere düzenini korumaktadır, fakat güney duvarında yer alan basık kemerli pencereler kilise camiye çevrildikten sonra açılmıştır. Yapının batı duvarı kaldırılarak yakın zamanda eklenen, iki katlı binanın zemin katı kadınlar mahfili üst katı ise kuran kursu olarak kullanılmaktadır. Batı duvarı kaldırıldığı için burada bir kapı olup olmadığı tespit edilememiştir. Kuzey portalinin batısında yer alan tek şerefeli minare 1981 yılında eklenmiştir (Tuluk ve Düzenli, 2010). Caminin ana girişi kuzey portalinden sağlanmaktadır. Yapının güney girişi kapatılmış olup kuzey girişi sonradan açılmıştır (Horuloğlu, 1983). Fetihden sonra minber ve mihrap eklenerek camiye çevrilmiş olup, yapının içi sıvalı olması dolayısıyla Bizans veya Osmanlı dönemine ait herhangi bir bezemenin var olup olmadığı anlaşılamamıştır. Dış cephede ise herhangi bir bezeme bulunmamaktadır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Aşağıda Şekil 3.7’de yapıda yerinde tespit edilen mimari düzenlemeler ve yapının 2019 yılı itibarıyla görünümü verilmiştir.

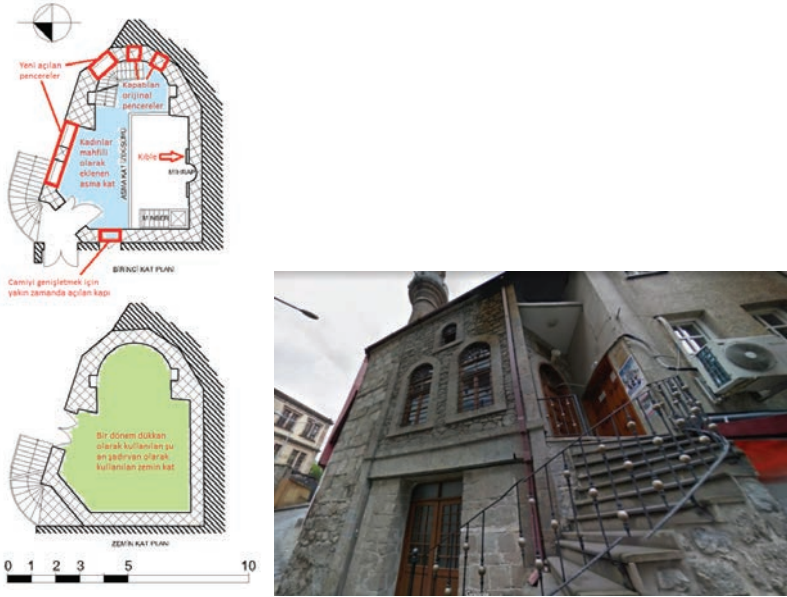


Şekil 3.7. Fatih Küçük Camii (Er, 2019)

3.8. Kemer kaya Camii (Sarmaşıklı Cami)

Trabzon merkezde Kemer kaya mahallesinde yer alan iki katlı yapının üst katı tek mekândan oluşan bir küçük bir kilisedir. Yapım tarihi tam olarak bilinmemektedir. Mevcut çatı örtüsü ahşap kırma çatı olan Yapının orijinal örtüsünün tonoz olduğu duvarlarda yer alan tonoz yastıklarından anlaşılmaktadır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Yapı 1888 yılında camiye dönüştürülmüştür. Yapının zemin katı önceleri dükkân olarak kullanılmış fakat sonradan caminin şadırvanı olarak düzenlenmiştir. (Horuloğlu, 1983) Yapı tek apsisli küçük bir kilise planına sahiptir, iki katlı olan yapının zemin katı şadırvan olarak kullanılmaktadır. Yapıya kuzeybatı köşesinden giriş sağlanmaktadır. Yapı iki katlı olarak kaba yonu ve ince yonu taş ile yapılmış olup üzeri kiremit kaplı kırma çatı ile örtülüdür, fakat orijinal çatı örtüsünün tonoz olduğu, üst katta hala görülebilen tonoz yastık izlerinden anlaşılmaktadır.

Mihrabın önünde küçük bir galeri boşluğu bırakacak şekilde ahşap mahfil kısmı eklenmiştir, buraya apsis kısmında yer alan merdiven ile ulaşılmaktadır. Yapının beşik kemerli söveli pencereleri yapı 1888 yılında camiye çevrildikten sonra açılmıştır. Yapının apsisinde yer alan pencereler bitişik olarak yapılan bina dolayısıyla kapatılmıştır (Tuluk ve Düzenli, 2010). Yapının kuzeydoğu köşesindeki kalın duvarın üzerine tek şerefeli olan minare yerleştirilmiştir, minareye ahşap mahfil kısmından ulaşılmaktadır. Cami batı duvarına bitişik olan binaya bir kapı açılarak genişletilmiştir. Yapıda süsleme elemanı olarak sadece, yapı camiye çevrildikten sonra eklenen mihrapta yer alan, barok etkilerinin görüldüğü süslemelerdir. Aşağıda Şekil 3.8’de yapıda yerinde tespit edilen mimari düzenlemeler ve yapının 2019 yılı itibariyle görünümü verilmiştir.



Şekil 3.8. Kemer kaya Camii (Er, 2019)

4. Araştırma Bulguları

Trabzon'da kible güney yönü olması nedeniyle, cami işlevi yükleyecek bir yapının yönelimi güneye doğru olmak zorundadır. Kiliselerin ibadet yönünün ise doğuya dönük olması, mevcut kilise yapılarının işlevsel yönelimini ve mekânsal algısını güçlü bir şekilde kilisenin apsislerinin konumlandığı doğu yönüne odaklamaktadır. İncelenen örneklerde görüleceği üzere apsisin doğu yönünde olması nedeniyle kiliselerin ana girişi batı cephesinden sağlanmakta fakat camilerin ana girişi kuzey cephesinde yer almaktadır. Bu nedenle camiye dönüştürülen kiliselerde batı kapıları Hüsnü Göktuğ Camiinde olduğu gibi ya tamamen kapatılmış ya da Yenice Camii, Molla Siyah Camilerinde olduğu gibi pencereye dönüştürülmüştür. Aynı zamanda kiliselerin güney kapıları mihrap yapılmak suretiyle kapatılmış ve mevcut kuzey kapıları ana giriş olarak kullanılmıştır. Bu durumda girişi rahatlatmak için Ortahisar Camii'nde olduğu gibi ya kuzey kapsı genişletilmiş, ya da kuzeyde kapsı olmayanlar kiliselerde kuzey kapsı açılarak, kuzey duvarına son cemaat mahallî eklenmiştir.

Diğer taraftan kiliseler loş bir mekân ihtiyacına sahiptir. Bunu nedenle pencereler az sayıda ve yüksek kotlarda konumlandırılmıştır. Fakat camilerde daha aydınlık mekân gereksinimleri neticesinde çok sayıda pencere açılmaktadır. İncelenen tüm örneklerde kiliseden camiye dönüşüm sürecinde yeni pencereler açılmak suretiyle yapıların iç ve dış mekân algısı değişime uğramıştır.

Kiliselerde bulunan fresk ve ikona gibi süsleme öğeleri İslam dini açısından ibadete mani bir durum teşkil ettiğinden süslemelerin kapatılması için kiliselerin duvarları sıvanmıştır. Tüm örneklerde fresk bulunmayan kiliselerin dahi iç duvarları sıvanmıştır. Ayrıca ayakkabı ile girilen taş zeminler zemin çeşitli malzemelerle kaplanarak üzerine halı serilmiştir.

Ayrıca kiliseler bazilikal plan nedeniyle, camilere oranla daha sık bir kolon düzenine sahip olduğundan, saflar arası kopukluk ve imam ile cemaat arasında görsel iletişimi olumsuz etkilemektedir. Ortahisar Camii'nde sık kolon düzeni nedeniyle, narteks ve dış narteks'in imamın bulunduğu kısımla nerdeyse hiçbir ilişkisi yoktur. Ayrıca kiliselerin apsisleri saf düzeninde kullanışsız kalmaktadır.

Bazı kiliselerde meydana gelen ek inşa faaliyetleri ise mimari kimliğe zarar vermiştir. Örneğin Hüsnü Göktuğ Camii'nde eklenen ara kat üçgen formunda olan son cemaat kısmı, betonarme minare, dış cephede yer alan nitelsiz taş kaplama, apsinin yıkılarak düzlenmesi, kapı pencere düzeninin değişmesi ve tonozların kiremit kaplı beşik çatı ile kapatılması buna örnek verilebilir. Benzer şekilde Kudrettin Camii'nde eklenen iki katlı son cemaat kısmı, minare, dış cephenin sıvanması, apsinin yıkılması, pencere kapı düzeninin değişmesi ve tonozların kiremit kaplı beşik çatı ile örtülmesi yapının mimari kimliğine zarar vermiştir. Fatih Küçük Camii'nde batı duvarı kaldırılarak eklenen iki katlı yapı, minare, son cemaat mahallî ve kiremit kaplı beşik çatı yapının mimari kimliğine zarar vermiştir. Yenicuma Camii ve Ortahisar Camii'nde eklenen minare, pencere kapı düzeninin değişmesi, kuzey portalı niteliğindeki son cemaat kısmı ve tonozların kiremit kaplı beşik çatı ile kapatılması yapının mimari kimliğine zarar vermiştir. Molla Siyah Camisine eklenen son cemaat mahallî, kapı pencere düzeninin değişmesi ve beşik çatı ile kapatılması yapının mimari kimliğine zarar vermiştir. Kemer kaya Camii'ne yeni pencerelerin açılması ve çatı örtüsünün beşik çatı ile kapatılması ve minare eklenmesi özgün algısını bozsa da, en büyük zararı doğu ve batı cephelerine yapılan, bitişik binalar vermiştir. İncelenen örnekler içerisinde en az müdahaleye maruz kalan yapı Ayasofya Camii'dir. İlk camiye dönüştürüldüğü dönemden sonra İngiliz araştırmacıların müdahaleleriyle sıvaları kaldırılıp freskler görünür kılınmış ve dönüşüm sürecindeki müdahaleler temizlenmiş, sonrasında yapı müze olarak işlevlendirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde tekrar camiye dönüştürülmüş fakat yapısal müdahale gerçekleşmemiştir. Yapının özgün mimari kimliğine sadece kiremit kaplı beşik çatı zarar vermektedir.

Ancak incelediğimiz yapıların, cami olarak yeniden işlevlendirme ve kullanım sürecinde görülen sorunlardan bahsetsek de, yapıların günümüze kadar ulaşmasındaki en büyük etkenlerin başında sürekli olarak kullanılmış olmaları gelmektedir. Aynı zamanda kilise ve camilerin tek mekân

ihtiyacına cevap vermesi açısından camiye dönüşüm sürecinde yeni mahal ihtiyacına az gerek duyulması, dönüşüm sürecinde ahşaptan yapılmış olan minber, müezzin mahfili ve vaaz kürsüsü gibi elemanların az yapısal müdahale gerektirmesi olumludur. Ayrıca, fetihten sonraki müdahaleler Osmanlı üslubu ile yapılmış olduğundan, dönemini yansıtarak müdahaleyi fark edilir kılması avantaj olarak görülebilir. Çizelge 4.1’de tespit edilen yapısal müdahaleler çizelge halinde gösterilmektedir.

Çizelge 4.1. Trabzon’da Cami olarak işlevlendirilmiş Bizans Dönemi kiliselerinde yapısal müdahale çizelgesi

	Düzenleme	Yeniden yapım	Ekleme	Yıkım
St. Eugenius Kilisesi	zemin duvar kapı/pencere	beşik çatı	kapı / pencere ara kat,son cemaat mahfili mihrap, minber minare	
Panagia Chrysokephalos Virgin Kilisesi	zemin, duvar kapı/pencere	beşik çatı	kapı /pencere güney apsisi,ara kat son cemaat mahfili mihrap, minber minare	
St. Sophia Kilisesi	kapı/pencere		beşik çatı	
St. Philip Kilisesi	zemin duvar kapı/pencere	Doğu duvarı, beşik çatı	kapı/pencere, son cemaat mahfili mihrap, minber minare	apsis
St. Andrea Kilisesi	zemin duvar kapı/pencere	beşik çatı	kapı/pencere son cemaat mahfili mihrap, minber	
St. Elefterios Kilisesi	zemin duvar kapı/pencere	Doğu duvarı, beşik çatı	kapı/pencere ara kat son cemaat mahfili mihrap, minber minare	apsis
Fatih Küçük Camii	zemin duvar kapı/pencere	beşik çatı	kapı/pencere son cemaat mahfili ek bina mihrap, minber minare	Batı duvarı
Kemer kaya Camii	zemin duvar pencere	beşik çatı	kapı/pencere ara kat mihrap, minber minare	

5. Sonuç

Roma İmparatorluğu ve çevresinde etkileşim içinde olduğu diğer medeniyetlerden aldığı sanat geleneğiyle gelişen Bizans Sanatı bir taraftan Anadolu'nun malzeme ve yapım tekniklerini kullanarak diğer taraftan Hristiyanlık inanıcının etkilerini bir arada yorumlayarak özgün bir kimlik meydana getirmiştir. Mimari anlamda Bizans sanatının günümüze ulaşan en önemli örnekleri ise kilise yapılarıdır.

Trabzon kenti özelinde ise Bizansın ikinci başkenti kabul edilmesi ve çok sayıda Bizans Dönemi kilise yapısı barındırması nedeniyle dikkat çeker. Bu kilise yapılarının günümüze ulaşmasındaki önemli etkenlerden bir tanesi ise fetih geleneği çerçevesinde kilise yapılarının camiye dönüştürülerek yeniden işlevlendirilmesidir. Mimari ve yapısal açıdan bakıldığında kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusu nedenli yön uyumsuzluğu, kapı-pencere boşluklarında ortaya çıkan sorunlar, apsis, nef vb. mimari elemanlardan kaynaklanan kullanım sıkıntıları vardır. Ancak tek hacimli fonsiyon şeması ve ahşap minber/mihrap vb. mimari elemanların az müdahale gerektiren çözümleri kiliseden camiye dönüşüm süreçlerinde bazı avatajları da bereberinde getirir. Daha önemlisi ise bu yapıların camiye dönüştürülmesi, yaşanan 600 yıllık uzun süreçte ortaya çıkan savaşlar, göçler ve mübadeleler sonrasında, yapıların günümüze ulaşmasında büyük rol oynamıştır, demek mümkündür. Kiliseler dışında günümüze ulaşan Bizans Dönemi mimari eserlerinin yok denecek kadar az olması veya kullanılamayacak kadar metruk durumda olması bu fikri destekler niteliktedir.

6. Kaynaklar

- Ahunbay, M. 1997. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. Cilt 2, İstanbul Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2043s, İstanbul.
- Anadolu, M. 1969. Trabzon'daki Bizans Çağı Yapıları. İ.T.Ü. Matbaası, 35s, İstanbul.
- Ayverdi, E. H. 1989. Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri 1451-1481. İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, 544s, İstanbul.
- Ballance, S. 1960. The Byzantine Churches of Trebizond. Anatolian Studies, C. 10, s. 141-175.
- Bryer, A. Winfield, D. (2007). The Byzantine monuments and topography of the Pontos, Washington: ACLS Humanities E-Book.
- Er, E. 2019. Trabzon'daki Bizans Dönemi Kiliselerinin Yeniden İşlevlendirilerek Korunması, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s131, Isparta
- Ersen, A. 1986. Erken Osmanlı Mimarisinde Cephe Biçim Düzenleri ve Bizans Etkilerinin Niteliği. İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 89s, İstanbul.
- Eyice, S. 1980. Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 286s, İstanbul.
- Eyice, S. 1994. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. Tarih Vakfı Yayınları, Cilt 2, 568s, İstanbul.
- Eyice, S. 2000. Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi. Görsel Yayınları, Cilt3, 618s, İstanbul.
- Grabar, A. 1967. The Art Of The Byzantine Empire. Greystone Press, 225s, New York.
- Helvacı, F. 2013. Anadolu'da Erken Dönem Bizans Mimarisi. Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 92s, Aksaray.
- Horuloğlu Ş. 1983. Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri. Er Ofset Matbaacılık, 164s, Ankara
- İnalcık, H. 1999. Osmanlı Fetih Yöntemleri. Çev. H. C. Tuncer, Cogito, C. 19, s. 115-135.
- Karabey, F. 2001. Moda'da Hristiyan Dini Yapıları. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kırzioğlu, M. F. 1976. Osmanlıların Kafkas Elleri'ni Fethi 1451-1590. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 552s, İstanbul.
- Koch, G. 2007. Erken Hristiyan Sanatı. Çev. Ayşe, A. Arkeyoloji ve Sanat Yayınları, 416s, İstanbul.

- Krautheimer, R. 1986. Early Christian and Byzantine Architecture. Yale University Press, 553s, London.
- Kuban, D. 1978. 100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi. Gerçek Yayınları, 304s, İstanbul.
- Kuban, D. 2009. Çağlar Boyunca Türkiye Sanatının Anahatları. Yapı Kredi Yayınları, 250s, İstanbul.
- Kurnaz, M. 2003. Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar, Trabzon Fetih Yıllığı, 1994, Ankara, s. 74-105.
- Munciman, S. 1944. Sanat Tarihi Konferansı Metni. İstanbul, s. 21-22
- Mango, C. 2006. Bizans Mimarisi. Çev. Mine, K. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 360s, Ankara.
- Ostrogorsky, G. 1991. Bizans Devleti Tarihi. Çev. Fikret, I. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 582s, Ankara.
- Öztürk, Ö. 2018. Osmanlı'nın Trabzon'u Fethi Trabzon İmparatorluğu'nun Yıkılışı. Erişim Tarihi: 05.07.2019.<http://ozhanozturk.com/2018/01/11/trabzonun-fethi-1461/>
- Pekak, M. S. 2000. Trilye (Zeytinbağı) Fatih Camisi Kapalı Yunan Haçı Planı. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 204s, İstanbul.
- Rice, D.T. 1968. The Church of Hagia Sophia at Trebizond. Edinburgh University Press, 275s, Edinburgh.
- Rice, D.T. 2002. Bizans'ta Günlük Yaşam Bizans'ın Mücevheri Konstantinopolis. Çev. Bilgi, A. Özne Yayınları, 228s, Ankara.
- Tanuşur, F. 2007. İstanbul Tarihi Yarımadasında Bizans Dönemi Kiliselerindeki İşlev Değişikliklerinin Mimariye Yansıması. Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 152s, İstanbul.
- Tugay, S. 1997. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi. Cilt 3, İstanbul Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 691s, İstanbul.
- Tuluk, Ö. İ. ve Düzenli H. İ. 2010. Trabzon Kent Mirası: Yer-Yapı-Hafıza. Klasik Yayınları, 518s, İstanbul.
- Uslu, G. A. 1980. Gümüşhane Çevresinin Tarihi ve Sanat Eserleri. Yelken Matbaası, 127s, İstanbul.
- Uspensky, F.I. 2003. Trabzon Tarihi Kuruluşundan Fethine Kadar. Çev. Enver U., Kendi Yayınevi, 184s, Trabzon.
- Uzunçarşılı, İ. H. 1975. Osmanlı Tarihi. Cilt 2 Türk Tarih Kurumu Yayınları, 553s, Ankara.
- Zevi, B. 1990. Mimariyi Görmeyi Öğrenmek. Çev. H.Demir D. Birsen Yayınevi, 144s, İstanbul.

Bölüm 3

KONYA YAZIR MAHALLESİNDEKİ PARK ALANLARININ BİTKİSEL VE YAPISAL PEYZAJ TASARIMI KRİTERLERİNE GÖRE İNCELENMESİ

Sertaç GÜNGÖR¹ Zekeriya Can ERBİL²

1 Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Selçuklu/Konya sertac@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0003-203-9557

2 Arş.Gör., Selçuk Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Selçuklu/Konya can.erbil@selcuk.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5830-5366

1. GİRİŞ

Düzensiz kentleşmenin neden olduğu, nüfus artışı, gecekondu alanlarındaki artış, hijyensiz ve ruhsatsız yapılaşma, trafik yoğunluğu, ulaşımda aksamalar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde çok yoğun hissedilmektedir. Yaygın olan bu sorunlar nedeniyle önem kazanan yeşil alanların gelecek nesillere aktarılması, çoğaltılması, yaşam alanlarıyla uyumlu, doğa koruma bilincine sahip ve sorumluluk duygusu taşıyan bireylerden oluşan, daha güzel yaşam alanlarının, tasarlanması gerekmektedir (Aksoy ve Ergün 2009).

Gelişmiş kentlerde daha çok olmakla birlikte, kentlerimizin genelinde özünü yitiren, özelliğini kaybetmiş yeşil alanların, kötü yerleşkeler ile birlikte arttığı ve bu olayların ekonomik sıkıntılara ve vasıfsız kentsel alanların oluşmasına neden olmaktadır. Bunun yeşil alanları geliştirmeye çalışmakla önünün alınması gerekmektedir. Özellikle göçle oluşan düzensiz yapılaşmanın önüne geçmek gerekir. Mevcut sistem yeşil alanların kurallına uygun gelişmesini engellemektedir. Kent alanını rastgele parsellere bölme ve artan üçgen alanları yeşil alan yapma, binaları çevrelerinden kopuk tasarlama maalesef günümüze kadar devam etmiş bir uygulamadır (Adilhan ve Ünverdi 2018).

Türkiye’de yanlış ve plansız kentleşmeye karşı önlemler alınması gerekmektedir. İlk önce bireylerde ekonomik refah sağlanmalıdır. İşsizlik ve gelir kaybından dolayı altyapı sorunları olan yerleşim yerleri (gecekondu- lar) oluşmaktadır.. Yeşil alan ve yapı bloğu dengeli bir biçimde kurgulanmalıdır. Göçle kente yaşamaya gelmiş bireylerin çevre bilinci kazanmasına gayret sarfedilmelidir. Böylelikle yanlış gelişecek çarpık yapılaşmanın önüne geçilebilir (Özdemir 2018).

Çalışmamızın amacı Konya-Yazır mahallesindeki Açık-yeşil alanları nicelik ve nitelikleri yönünden incelemek, daha sonra rekreasyon yönünden değerlendirerek Konya için nasıl bir örnek teşkil ettiğini belirlemektir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın araştırılması ve kapsamı bölümünde Açık-yeşil alanları tanımlamayıp şekillerini belirlemek için literatür çalışması sunulmuştur. İnceleme bölümünde seçilen mahallemizde yer alan parkların belirlenen kriterlere göre incelemesi yapılmıştır. Tartışma ve sonuç bölümünde seçilen parkların kriterlere uygunluğu doğrultusunda değerlendirmeleri yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

2. AÇIK-YEŞİL ALANLAR

Açık-yeşil alanlar bireylerin üzerinde barındığı, konut alanları haricinde yeşil doku özelliklerini kaybetmemiş ya da tarımsal ve rekreasyon amaçlarına ayrılmış alanlardır. Başka bir deyişle açık alanlar; kent sınırları içerisinde planlanmış alanlarda yer alan kamu ve özel mülkiyette

bulunan düzenlenmiş/tasarlanmış veya düzenlenmemiş doğal ve/veya yapılaşmamış kentsel peyzaj alanlarıdır. Açık-yeşil alanlar yapı bloğu arasında nefes alma vahası görevini görmektedir. Rekreasyon faaliyetleri ile bireylerin beden ve zihnen sağlıklı gelişmelerine olanak vermektedir. Açık-yeşil alanlar doğal zenginliklerin korunması, turizmin geliştirilmesi, konut alanlarıyla ticaret ve sanayi alanları arasında tampon bölgelerin oluşturulması, yaya ve taşıt dolaşımının kolaylaştırılması gibi birçok fiziksel işlevlere sahiptir. Açık ve yeşil alanlar günümüz bireylerinin kaliteli zaman geçirdikleri alanlardır (Koçan 2021).

Açık-yeşil alan, kent bütününe ana parçalarından biridir, bina bloğu ve yolların haricinde olan boşluklar olarak tanımlanmaktadır. Dış mekanda yapılaşmanın olmadığı ve herhangi bir rekreatif kullanımı için uygun olan alanlar olarak da tanımlanabilir. Göller-nehirler, kent meydanları ve yollar açık alan olarak tanımlanmaktadır. Yeşil alan ise, halihazırdaki açık alanların bitkiler ile kaplı veya karışık dokulu yüzey alanları olarak adlandırılır. Buna göre her yeşil alan bir açık alan niteliğindedir. Ancak her açık alan yeşil alan olmayabilmektedir. Bu iki kavramı, ayrı kavramlar olarak kullanmak mümkündür. Ancak pratikte iki kavramı birbirinden tam olarak ayırmak mümkün olamamaktadır. Bu nedenle bu iki kavramı ayrı ayrı kullanmak yerine açık-yeşil alanlar/meکانlar olarak birlikte kullanılmasının daha uygun olacaktır. Kentsel mekanda açık ve yeşil alanlar, genelde bir bütünlük içinde yer alır ve birbirini tamamlarlar. Bu nedenle açık-yeşil alanlar, kentin fiziksel yapısını ortaya koyan ve biçimlendiren temel alan kullanımlarından birisi olup diğer alan kullanımlarını bütünlükten bir denge unsurudur (Gül ve Küçük 2009).

2. REKREASYON KAVRAMI

Rekreasyon terimi Latince sağılığın geri kazanımı anlamına gelen “Recreatio” kelimesinden kaynaklanmaktadır. Rekreasyon; günümüzün iş yoğunluğu ve stresi yüksek olan kişiler için bir hayata tutunma aracı olma özelliğı ile giderek bir önem kazanmaktadır (Sabancı 2016). İnsanların boş zamanlarında, dinlenmek/eğlenmek ve spor amacı ile içten gelecek/gönüllü katıldıkları etkinlikler rekreasyon olarak adlandırılır. İnsanın yoğun iş hayatı, tek düze yaşam tarzı veya olumsuz çevresel faktörlerden kötü etkilenen beden ve ruh sağılığını yeniden kazanmak, mevcut tarzını devam ettirmek, keyif almak, kişisel tatmin sağılamak amacıyla gönüllü olarak bireysel veya grup olarak gerçekleştirdiğı boş zaman aktiviteleridir (Morçin ve Morçin, 2015).

Rekreasyonel etkinliklere bireylerin katılımı insanların dahahenüz keşfedemedikleri yeteneklerini keşfetmelerini sağılar. Bireyler rekreasyon faaliyetleri sırasında kendilerini tanıyarak kendi alt-üst limitlerini ve yaratıcılık kapasitelerini ortaya çıkarmaktadırlar. Bireyler sürekli olarak

kendilerini geliştirmek ve yeniden yaratmak istemektedirler, bunuda rekreasyon faaliyetleri ile keşfetmektedirler (Şapçılar vd. 2019).

Bireylerin yaşama sevinci arayışları, yaptıkları işe motive olma çabası, özgür bir yaşam alanı elde etme çabası rekreasyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rekreasyon faaliyetinde bulunmak için bireyler tespit ettikleri hedeflere ulaşabilmek için bir araya gelmeli ve harekete geçmelidir (Tavazar ve Güzel, 2018).

Rekreasyon ihtiyacı, rekreasyonun bireysel ve toplumsal olarak sağladığı kazanımlardan kaynaklanmaktadır. Bu yararlar;

- Bireysel faydaları; bedenlenl, ruhen, sosyal açıdan hareketlilik sağlar, bireylerin kendini ifade etme olanağını sağlar, çeşitli becerler/de-neyimler edinmesini sağlar, yaratıcılık yönünü geliştirir, sosyalleşmeyi sağlar, ruhen huzur bulmayı sağlar, çalışma azmini ve verimliliği artırır, ekonomiyi güçlendirir, kişiyi mutlu eder.

- Toplum için yararları; toplumsal dayanışma duygusunu güçlendirir, toplumun kişisel özgürlüklere erişimini sağlar (Önder, 2003).

Rekreasyon faaliyetlerinin her yaştan, her eğitim seviyesinden her cinsiyetten. Bu anlayışla rekreasyon faaliyet alanları aşağıdaki gibi gruplandırılmaktadır:

- Müzikli faaliyetler (solo, koro, enstrümanlı, orkestralı vb.),
- Spor etkinlikleri (bireysel-takımla-vb.),
- Oyunlar (farklı yaş grupları için eğitici olanlar),
- Danslar,
- Yetenek (sanat) geektiren etkinlikler,
- Kampçılık gibi alan dışında yapılan etkinlikler,
- Bilimsel ve kültürel etkinlikler (Önder, 2003).

Rekreasyonun temel bazı özellikleride aşağıdaki gibidir;

- Etkinliğin seçimi gönüllü olmalıdır.
- Rekreasyon, toplumsal ahlak değerlerine uygun olmalıdır. Toplumda genel geçer sosyal değerlerle örtüşmelidir.
- Rekreasyon evrenseldir..
- Rekreasyon hedonist bir faaliyettir.
- Rekreasyon, bireylerin kendilerini ifade edebilmesine olanak sağlamalıdır.
- Etkinliklere devam zorunluluğu olmalıdır.

- Rekreasyon, boş zamanlarda olmalıdır
- Her yaştaki bireylerin katılımına imkan sağlanmalıdır.
- Rekreasyon etkinliklerine karar verme yetkisi kişisel olmamalıdır.
- Rekreasyonel faaliyetler mevsim ve hava şartları ne olursa olsun yapılabilir olmalıdır.
- Rekreasyon faaliyet içermelidir.
- Özgürlük hissi verir.
- Rekreasyonun kişiler için farklı amaçları vardır.
- Rekreasyonel faaliyetlerin bireylere kazanımlar sağlaması beklenir.
- Rekreasyon organize veya rastgele veya acemilerle ya da bu etkinliklere uygun olmayan mekanlarda yapılabilir (Sabancı, 2016).

3. REKREASYONUN SINIFLANDIRILMASI

Rekreasyonun sınıflandırılmasında, temel prensip, genellikle, kişinin rekreasyon faaliyetlerine katılmasına sebep olan amaçlar, istekler ve hazlar olmaktadır. Kişi hangi amaç ve istek doğrultusunda bir rekreasyon faaliyetine katılmaya karar vermiş ise, buna uygun bir rekreasyon çeşiti ortaya çıkmaktadır (Karaküçük, 2014).

Güleç (1989) ise rekreasyonu; dört ayrı grupta sınıflandırmıştır. Bunlar ise:

A.Etkinlik Çeşidine Göre Sınıflandırma: Rekreasyonel etkinliğin hareketliliğine ve çeşidine göre yapılmış olan bu sınıflandırmada, rekreasyon etkinlikleri

1.Aktif Rekreasyon (etken rekreasyon),

2.Pasif Rekreasyon. Aktif rekreasyon; fizikseldir, genelde planlama ve yetenek gerektiren rekreasyon çeşididir. Pasif rekreasyon ise; fiziksel değildir.

B.Yerel Sınıflandırma: Rekreasyon eylemlerinin yerleşim merkezleri içinde veya dışında olmasına göre yapılan bir sınıflandırma şeklidir.

1.Kentsel Rekreasyon,

2.Kırsal Rekreasyon olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

C.Yapısal Sınıflandırma: Rekreasyon mekanının temel yapısal özelliğine göre yapılan bu sınıflandırmada rekreasyon;

1.Kapalı yer Rekreasyonu,

2. Açık hava Rekreasyonudur.

D. Rekreasyonu zamana göre sınıflandırma;;

1. Günlük,

2. Tatil rekreasyonu ve

3. Değişken rekreasyon olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (Karahan ve Orhan, 2009).

4. REKREASYONEL FAALİYETLER

Rekreasyon planlaması yapılacak alanda insanların talep ve istekleri, rekreasyon çeşitleri ve alanın özellikleri göz ardı edilmemeli hangi potansiyellerin ön plana çıkacağı dikkatle tespit edilmelidir (İmamoğlu vd., 2014).

Doğa yürüyüşü: Trekking adı verilen doğa yürüyüşleri insanların doğada stres atmak için yaptıkları, belirli bir kondisyonla herkesin yapabileceği doğayı yerinde gözlemlene ve inceleme sağlayan insanlara huzur veren rekreatif bir faaliyettir. Çeşitli zorluk dereceleri bulunmasına rağmen genellikle zorluk derecesi düşük, yaralanma ve sakatlanma riski az olan doğa sporlarından biridir (İslamoğlu vd., 2015)

Kuş gözlemciliği: Kuş gözlemciliği, batı dünyasında, doğaya zarar vermeyen en yaygın açık hava rekreasyon faaliyeti haline gelmiştir. 1970'lerden günümüze kadar geçen süre içinde kuş gözlemcilerinin sayısı oldukça hızlı bir artış göstermiştir. Kuş gözlemciliği "kuşları yaşam alanlarında gözlemlene ve tanımlama faaliyeti" şeklinde tanımlanmaktadır. Kuş gözlemcileri ve kuş gözlemlene ile seyahatlerin sayısının artması, kuş gözlemciliğinin etkilerinin artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, kuş gözlemciliği, çevre örgütlerinin, yerel yöneticilerin ve ulusal basının dikkatini çekmektedir (Çakıcı ve Harman 2006).

Snowboarding: Kaykayın ya da sörfün karda yapılan hali olarak tanımlanabilir. Adrenalin tutkunlarının kayağa göre daha çok tercih ettiği snowboard sporunu yaparken mutlaka kayak merkezlerindeki eğitmenlerden ders almak gereklidir. Hem Türkiye'de hem dünyada snowboard yapabileceğiniz pek çok nokta mevcuttur. Teknik olarak iki ayağın tek bir tahtaya sabitlenmesi ile karlı ve eğimli bir yüzeyden aşağıya özgürce kaymayı sağlayan snowboard, kısaca kar tahtası ya da kar kaykayı olarak da tanımlanabilir (Anonim 2021a).

Dağ bisikleti: Yaylalar bisiklet turizminin bir alt dalı olan dağ bisikletçiliğine uygun alanlardır. Dağ bisikletçiliği daha profesyonel yapılan bir faaliyettir. Yaralanma ve sakatlanma riski daha yüksek olduğu için amatör olarak pek fazla tercih edilmeyen bir spor dalıdır (İslamoğlu vd., 2015).

Macera parkı: Bir macera parkı, ip tırmanma egzersizleri, engelli parkurlar, kaya tırmanışı, hedefe yönelik aktiviteler ve zip-line'lar dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere çok çeşitli unsurları içerebilen bir yerdir. Genellikle rekreasyon amaçlıdır ve kolaylaştırılmış eğitim bileşeni olmaksızın açık hava kamplarında ve eğitim tesislerinde sıklıkla bulunan ruhu ve etkinlikleri somutlaştırır. "Rekreasyon odaklı" macera parkları genellikle daha büyük bir ziyaretçi hacmi için tasarlanmıştır. Belirli bir eğitim konseptini takip etmezler, ancak bireysel, fiziksel ve zihinsel zorluğu ağırlıklı olarak eğlence amaçlı bir aktivite olarak görürler. Ne tırmanma teknikleri ne de özel/spesifik fiziksel uygunluk deneyimi gerekli değildir. (Anonim 2021b).

Kamp turizmi: Günümüzde geliştirilmekte olan bir diğer ekoturizm türü de karavan turizmidir. Kamp kurma diğer turizm şekillerine oranla insana daha fazla doğayla baş başa kalma olanağı sağlayan turizm şeklidir. Özellikle doğal güzelliklerden yararlanmak, istenilen yerde mola verme rahatlığından yararlanmak isteyen turistler için geliştirilmiş bir turizm türüdür (Taş, 2012)

Rafting: Bot yada sal ile debisi yüksek nehirlerde yapılan bir nehir sporudur. Raftingde asıl olan içinde bulunduğunuz salı devirmeden, kürekle yönlendirerek kayalar ve engeller arasından geçirmektir. Rafting, 4 ile 6 kişilik katılımı. Bu sporda akarsular zorluk seviyesine göre altı dereceye ayrılır. 6. derecedeki akarsulara girilmesi halinde ölümcül sonuçlar doğura oldukça tehlikeli en zor parkurlardan oluşur, 1. derece akarsu ise her yaşta insanın gerekli güvenlik ekipmanlarını kuşanarak rahatlıkla rafting yapabileceği kolay seviyede parkurlardır (Anonim 2021c).

Foto safari: Seçilen bir kullanıcı grubunu araştırmak için kullanılan bir yöntemdir. Kullanıcı grupları, fotoğraf çekerek, günlük yaşamlarında kendileri için önemli olan belirli durumları veya yerleri belgeliyor. Ortaya çıkan Photo Safari, yeni çözümlerin geliştirilmesine ilham verebilecek, kullanıcıların ihtiyaçları, görüşleri ve duyguları hakkında taze bakış açıları elde etmek için kullanılır (Anonim 2021f).

Yöntemin amacı bilgi toplamak değil, ilham vermektir. Bu genellikle bir Kullanıcı Yolculuğunun tamamlanmasıyla bağlantılı olarak kullanılır ve önceki araştırmalara ve kullanıcılarla kurulan iletişime bağlıdır (örn. Mülakatlar ve Gözlemler yoluyla).

Sportif olta balıkçılığı: Balıkçılık, insanın içindeki avcılık güdülerinden gelen bir tutkudur. (Anonim 2021d).

Kaya ve zirve tırmanışı: Kaya tırmanışı, katılımcıların doğal kaya oluşumları veya yapay kaya duvarları yukarı, aşağı veya üzerinden tırmandığı bir spordur. Amaç, bir oluşumun zirvesine veya genellikle ön-

ceden tanımlanmış bir rotanın uç noktasına düşmeden ulaşmaktır. Kaya tırmanışı, genellikle bir tırmanıcının gücünü, dayanıklılığını, çevikliğini ve dengesini zihinsel kontrol ile birlikte test eden, fiziksel ve zihinsel olarak zorlu bir spordur. Doğru tırmanma teknikleri bilgisi ve özel tırmanma ekipmanlarının kullanımı, rotaların güvenli bir şekilde tamamlanması için çok önemlidir. Dünya çapındaki geniş kaya oluşumları yelpazesi ve çeşitliliği nedeniyle, kaya tırmanışı birkaç farklı stil ve alt disipline ayrılmıştır, tepelerin ölçeklendirilmesini içeren başka bir aktivite olan tırmanma ve benzeri oluşumlar, kaya tırmanışı ile farklılaştırılmıştır. dengeyi sağlamanın yanı sıra tırmanıcının ağırlığını desteklemek için sürekli el kullanımı. (Anonim 2021e).

Festival ve şenlikler: Festival, genellikle bir topluluk tarafından kutlanan ve o topluluğun, dininin veya kültürünün bazı karakteristik yönlerine odaklanan bir olaydır. Genellikle yerel veya ulusal bayram, yemek veya bayram olarak işaretlenir. Bir festival, yüksek kültür-düşük kültür ilişkisinin yanı sıra tipik glokalleşme vakalarını oluşturur. Din ve folklorun yanında önemli bir köken de tarımdır. Gıda o kadar hayati bir kaynaktır ki, birçok festival hasat zamanı ile ilişkilendirilir (Anonim 2021g).

5. PARKLARIN SINIFLANDIRILMASI

Park kategorileri farklı kullanım şekillerine ve alan büyüklüklerine göre kendi içlerinde birden fazla türde incelenebilirler. Kentlerin büyüklüğü, nüfus yoğunluğu ve artışı gibi unsurlara bağlı olarak park düzenlemeleri değişiklik gösterirler. Parklar kullanış biçimlerine göre 7 şekilde sınıflandırılabilirler: – Botanik bahçeleri: Birçok bitki türünün sergileniği açık hava müzeleridir. Botanik bahçelerinin en önemli karakteristik özelliği; kullanılan bütün bitki türlerinin Latince ve halk arasında bilinen adlarının ve anavatanlarının yazılı olduğu etiketlerinin olmasıdır. Dinlenme ve bilgilenme alanlarıdır (Karadeniz 2019).

– Hayvanat bahçeleri: İnsanların başka coğrafyalarda yaşayan yabani ve ara sıra da evcil hayvanları kendi doğal koşullarına uygun ortamlarda barınırken görebildikleri, davranışlarını izleyebildikleri, hakların da bilgi alabildikleri, düzenlenmiş mekanlardır. Burada ana amaç; bir yörede bulunmayan hayvan türlerini orada yaşayanlara tanıtmaktır.

– Tema parkı: Tema parkları belirli ilgi alanlarına hitap etmek üzere açık ve kapalı mekanlarda, boş vakitler için bir kurgu çerçevesinde dizayn edilmiş farklı eğlence tesislerinden oluşan parklardır. Disneyland benzeri çok değişik aktivite alanlarına ve geniş bir oturma alanına sahip, büyük bütçeye gereksinim duyarlar. Genelde her yaş grubundan insana ve kalabalık topluluklara hitap ederler. Hizmet verdikleri nüfusa göre kapsamı ve içeriği değişiklik gösterir.

Parkların diğer bir sınıflandırılması da ölçeklerine ve hizmet ettikleri alanın nüfus yoğunluğuna göre yapılır. Bu sınıflandırmada beş ana başlık altında toplanabilir.

– Bölge parkı: Bu parklar genellikle kent yakın çevresinde, birkaç semte hizmet eden, kentlilerin tatil günlerinde kullandıkları yeşil alanlardır. Bünyelerinde orman ve koruluk alanlar, donanımlı kamp alanları, doğa yürüyüş alanları, piknik alanları tırmanma, avlanma vb. aktif ve pasif sportif eylemlere uygun alanlar ve doğal/ yapay su alanları bulundurulur (Karadeniz 2019).

Bölge parkı alanının kendine özgü doğal bir karakteri olmalı; özellikle, su yüzeyi olan mekanlar seçilmelidir. En az 240 hektar olan mekanlar, tatil günlerinde günübirlik yada tüm gün aktiviteleri için tasarlanmalıdır. Kullanıcılar parka ister yaya isterse özel araçlarıyla ulaşabilmelidir. Ortalama ulaşım süresi 30 dakika-1 saat arasında değişmelidir. Park, büyük ölçekli kullanımlara cevap verebilmelidir. Farklı rekreatif kullanımlar için imkan sağlamalıdır (Özkır, 2007).

5. MATERYAL VE METOD

Araştırma materyalini Konya İli Selçuklu İlçesi Yazır mahallesindeki parklar oluşturmaktadır. Selçuklu Belediyesi ile irtibata geçilmiş ve Yazır mahallesinde bulunan parkların listesi alınmıştır. Mevcutta bulunan 25 adet parktan 19 tanesi gezilmiş ve üzerinde çalışılmıştır. Parkların yapısal ve bitkisel açıdan incelenmesine yönelik bu zamana kadar yapılmış olan çalışmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca parklara gidilip gerekli görülen yerlerin fotoğrafları çekilmiş ve tanımlanamayan fotoğraflar hakkında peyzaj mimarlığı bölümü öğretim üyelerine danışılmıştır. Okul adresleri bulunurken internet üzerinden <http://maps.google.com/> 'daki uydu haritasından yararlanılmıştır.

Çalışma yöntemi ana hatları ile üç aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir.

1. Literatür taraması
2. Araştırma alanında durum tespiti
3. Değerlendirme ve öneri getirme

İlk aşamada, araştırma konumuz kapsamında olan açık-yeşil alanlar ve parklar hakkında temel konular hakkında literatür araştırması yapıldı.

İkinci aşamada, Konya Selçuklu Belediyesi'nden Yazır mahallesindeki parkların listeleri alınmış ve saha çalışması buna göre yürütülmüştür. Bu aşamada, araştırma alanındaki parkların bitkisel ve yapısal açıdan peyzaj kriterleri değerlendirilmiştir.

Genel değerlendirme ve öneri getirme: Peyzaj mimarlığı tasarım kriterlerine göre bitkisel ve yapısal olarak parklar incelenmiş ve önerilerde bulunulmuştur. Elde edilen verilerin sayısal olarak belirtilmiştir.

6. ARASTIRMA BULGULARI

6.1. Yazır Mahallesinde Bulunan Parklar

6.1.1. Alım sokak (Safir Yeşilköy Siteleri Yanı)

Park, 280 m²'lik çocuk oyun alanı ve basketbol sahasından oluşmaktadır. Park konutların arasında yer almaktadır. Parkın tasarımı sadece basketbol sahası ve çocuk oyun alanından ibarettir. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanları oldukça yetersizdir. Alanda basketbol sahası (1), çocuk oyun grubu (1) (tahterevalli, salıncak, kaydırak) ve 3 adetde bank bulunmaktadır. Parkın tasarımında bitkisel materyale yer verilmemiştir.



Şekil 1. Alım sokak Çocuk Oyun Alanı ve basketbol sahası (Orijinal 2021)

6.1.2. Bahtıgüzel sokak

Park, 957 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Park konutlar ile taşıt yolu arasında yer almaktadır. Parkın tasarımı sadece basketbol sahası ve çocuk oyun alanından ibarettir. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanları oldukça yetersizdir. Alanda basketbol sahası (1), çocuk oyun grubu (1) (tahterevalli, salıncak, kaydırak) ve 4 adet bank bulunmaktadır. Parkta bitkisel materyal olarak, parkın perdeleyen 26 adet piramidal mazi ve 17 adet yapraklı ağaç vardır. Bunun dışında 34 adet çalı bulunmaktadır.



Şekil 2. Bahtıgüzel sokak Parkı genel görünümü ve çocuk oyun alanı ve basketbol sahası (Orijinal 2021)

6.1.3. Canfeda sokak

Park, 300 m²'lik çocuk oyun alanından oluşmaktadır. Park konutların arasında yer almaktadır. Parkın tasarımı sadece çocuk oyun alanından ibarettir. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanları yetersizdir. Alanda 1 adet çocuk oyun grubu (tahterevalli, salıncak, kaydırak), 1 kum havuzu ve 2 adet bank bulunmaktadır.



Şekil 3. Canfeda sokak Çocuk Oyun Alanı görünüşleri (Orijinal 2021)

6.1.4. Gülcanlar sokak (Gökyüzü Siteleri yanı)

Park, 340 m²'lik çocuk oyun alanından oluşmaktadır. Park konutların hemen yanında yer almaktadır. Parkın tasarımı çocuk oyun alanından ibarettir. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanı bulunmamaktadır. Alanda sadece 1 adet çocuk oyun grubu (tahterevalli, salıncak, kaydırak) bulunmaktadır.



Şekil 4. Gülcanlar sokak Çocuk Oyun Alanı görünüşleri (Orijinal 2021)

6.1.5. Güleryüzlü sokak (Öznare siteleri)

Park, 1625 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Park konutların arasında yer almaktadır ve parkın hemen yanında bir adet cami bulunmaktadır. Parkın tasarımı Halkın kullanacağı bir parktan ziyade çevredeki konutların ortak kullanım alanı gibi algılanmaktadır. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanları bulunmaktadır. Alanda 1 adet kamerye, 1 adet çocuk oyun grubu (tahterevallli, salıncak, kaydırak), 3 adet bank ve 5 adet çöp kutusu bulunmaktadır. Parkta bitkisel materyal olarak çam, mazı ve sedir ibreli ağaç grubundan toplam 21 tane bulunmaktadır. Bunun dışında 37 adet yapraklı ağaç vardır.



Şekil 5. Canfeda sokak Çocuk Oyun Alanı görünüşleri (Orijinal 2021)

6.1.6. Halil Ürün caddesi (Mustaş siteleri yanı)

Park, 216 m²'lik alandan oluşmaktadır. Park konutlar ile araç yolunun arasında yer almaktadır. Parkın tasarımı kameryeler ve yeşil alandan ibarettir. Alanda yapısal olarak zemin döşemesi ve 3 adet kamerye vardır. Park alanında bitkisel materyal olarak 45 adet ibreli, 53 adet yapraklı ağaç kullanılmıştır.



Şekil 6. Mustaş siteleri yanı kameriye ve park görünüşü (Orijinal 2021)

6.1.7. Merinos sokak (Aşıyan siteleri yanı)

Park, 988 m²'lik alandan oluşmaktadır. Park konutların hemen yanında yer almaktadır. Parkın tasarımı çocuk oyun alanı, basketbol sahası ve küçük bir yeşil alandan ibarettir. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanı çok az sayıdadır. Alanda 1 adet çocuk oyun grubu (tahterevalli, salıncak, kaydırak), 1 adet basketbol sahası ve 4 adet bank bulunmaktadır. Park alanında bitkisel materyal olarak 15 adet ibrelî, 25 adet yapraklı ağaç kullanılmıştır.



Şekil 7. Merinos sokak Çocuk Oyun Alanı ve Yeşil Alan (Orijinal 2021)

6.1.8. Merinos Sokak (Türmak Lisesi Önü)

Araştırma alanımız, Türmak Anadolu Lisesi'nin önündeki 432 m²'lik yeşil alandan oluşmaktadır. Yeşil alan Türmak Anadolu Lisesi'nin çevresini kaplamaktadır. Ayrıca hemen yanında bir adet cami bulunmaktadır. Alanda 10 adet çöp kutusu, 18 adet bank ve çok sık bir şekilde dikilmiş ibrelî ağaçlar bulunmaktadır.



Şekil 8. Türmak Anadolu Lisesi önü yeşil alan (Orijinal 2021)

6.1.9. Pehlivanış sokak

Park, 588 m²'lik çocuk oyun alanı ve basketbol sahasından oluşmaktadır. Park konutların hemen yanında yer almaktadır. Parkın tasarımı çocuk oyun alanı ve basketbol sahasından ibarettir. Çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanı çok yetersiz sayıdadır. Alanda sadece 1 adet çocuk oyun grubu (tahterevalli, salıncak, kaydırak), 1 adet basketbol sahası ve 4 adet bank bulunmaktadır.



Şekil 9. Pehlivanış sokak basketbol sahası ve çocuk oyun alanı (Orijinal 2021)

6.1.10. Öztopraklar sokak (Gülkuyu sitesi yanı)

Park, 12270 m²'lik diğer incelemiş olduğumuz parklara göre daha büyük ölçekli bir alandan oluşmaktadır. Park konutların arasında yer almaktadır. Parkın hemen yanında 1 adet cami bulunmaktadır. Park, bitkisel ve yapısal açıdan formal bir şekilde tasarlanmıştır. Parkın yolları birbirini kesen akslar şeklinde oluşturulmuştur. Park halka yönelik değil de sadece o bölgede yaşayan insanların kullanılabileceği bir tarzda tasarlanmıştır. Alanda 1 adet çocuk oyun grubu (tahterevalli, salıncak, kaydırak), 2 adet kondisyon aleti, 7 adet çöp kutusu, 4 adet bank ve 5 adet kamerye bulunmaktadır. Parkta bitkisel materyal olarak ibrelilerden 248 adet çam ve 5

adet sedir kullanılmıştır. Yapraklı ağaçlardan ise 12 adet *Catalpa bignonioides* (sigara ağacı), 1 adet *platanus orientalis* (doğu çınarı) ve farklı 6 adet yapraklı ağaç kullanılmıştır.



Şekil 10. Öztopraklar sokak yeşil alan ve çocuk Oyun alanı görünümü (Orijinal 2021)

6.1.11. Sahra sokak (İlkem siteleri yanı)

Park, 196 m²'dir. Alan kameriyeler ve yeşil alandan oluşmaktadır. Park, konutların arasında yer almaktadır. Parkın tasarım açısından incelenebilecek bir özelliği yoktur. Alanda yapısal materyal olarak 4 adet çöp kutusu ve 4 adet kameriye bulunmaktadır. Bunların dışında bitkisel olarak 27 adet ibreli, 39 adet yapraklı ağaç bulunmaktadır.



Şekil 11. Sahra sokak çocuk oyun alanı ve parkı (Orijinal 2021)

6.1.12. Şerife Akkanat Anaokulu

Park, 100 m²'lik çocuk oyun alanından oluşmaktadır. Park, Şerife Akkanat İlkokulu ve Ortaokulun arasında yer almaktadır. Parkın tasarımı çocuk oyun alanından ibarettir. Anaokulundan çocuklarını parka getirecek olan ebeveynler için oturma alanı fazlasıyla bulunmamaktadır. Alanda sadece 1 adet çocuk oyun grubu (tahteravalli, salıncak, kaydırak) ve 18 adet bank bulunmaktadır.



Şekil 12. Şerife Akkanat Anaokulu çocuk oyun alanı ve banklar (Orijinal 2021)

6.1.13. Kanyon Park

Yazır Mahallesi'nde yaklaşık 123.000 m² alana yapılmıştır. Su havuzları, spor alanları, restoran, piknik alanları ve çeşitli kent mobilyası ve sosyal donatı içerir, eski taş ocaklarının peyzaj düzenlemesi yapılmış halidir. Biraz daha net olarak alanımızın içerisinde yapısal materyal olarak 89 adet bank, 100 adet çöp kutusu, 4 adet çocuk oyun alanı, 52 adet kameriye, 6 adet çeşme, 3 adet kondüsyon alanı, 2 adet güvenlik, 2 adet büfe, 1'er adet lavabo ve mescit, normal, küçük, yüksek ve otopark önünde olacak şekilde toplam 345 adet aydınlatma bulunmaktadır. Ayrıca zemin döşemelerinin içinde de aydınlatma öğelerine rastlamak mümkündür.



Şekil 13. Kanyon Park genel görünüm ve çocuk oyun alanı (Orijinal 2021)

6.1.14. BMX Parkı (Elmalı Hamdi caddesi)

Park, 40000 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Park, konutların arasında ve araç yolunun hemen kenarında yer almaktadır. Park, hem insanların yürüyüş yapması hem çocuklarını getirmesi hem de bu parkı diğer parklardan farklı kılan bisiklet motokrosu pisti (BMX) olacak bir şekilde tasarlanmıştır. Alanda bisiklet motokrosu pisti yükseltilmiş tepeler ile oluşturulmuştur. Park alanında yapısal materyal olarak 1 adet çeşme, 1 adet çocuk oyun alanı, 1 adet kondüsyon alanı, bisiklet motokrosu pisti içinde bulunan 1 adet köprü bulunmaktadır. Alanımızda bitkisel materyal

olarak yaklaşık 650 adet ibrelili ağaç, 190 adet yapraklı ağaç 310 adet çalı ve bunların yanında çok sayıda mevsimlik çiçek mevcuttur.



Şekil 14. BMX Parkı girişi ve çocuk oyun alanı (Orijinal 2021)

6.1.15. Yeşil Vadi (Topak sokak)

Park, 27500 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Park, konutların arasında yer almaktadır. Park, klasik parklardan çok doğala daha yakın olacak bir şekilde tasarlanmıştır. Alanda yapılan yollar ve yapay şelale bunu en iyi şekilde ortaya koyan tasarım birimlerdir. Park, Yeşil Vadi adını ise iki taraftan eğim verilerek vadi şeklinde oluşturulan tasarımdan almıştır. Alanda yapısal materyal olarak 10 adet kameriye, Güneş enerjisinden faydalanabilen 14 adet yüksek aydınlatma, 9 adet yapay şelalenin etrafına dizilmiş küçük aydınlatma, 6 adet çöp kutusu, adet kondüsyon alanı, 2 adet yapay şelale ve 1 adet tasarımı doğal daha yakın hale getirmek için kullanılan kuyu bulunmaktadır. Alanımızda bitkisel materyal olarak yaklaşık 75 adet ibrelili ağaç, 205 adet yapraklı ağaç bulunmaktadır. Bunların dışında çalılar ve mevsimlik çiçekler alanımızı bitki açısından çeşitlendiren diğer materyallerdir. Yeşil Vadi parkındaki en büyük sorun aydınlatmaların içerisinde ampulün bulunmaması nedeniyle bu armatürlerin kendi işlevini kaybetmiş olmasıdır.



Şekil 15. Yeşil Vadi girişi ve genel görünüşü (Orijinal 2021)

6.1.16. Çetinerler sokak

Park, 5423 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Park konutların hemen yanında etrafının bir kısmı boş arazi ile yan yana yer almaktadır. Parkın tasarımında çocuk oyun alanı parkın merkezinde bulunup geri kalan kısımlar bu çocuk oyun alanının etrafında aynı merkezden çıkmış bir şekilde bulunmaktadır. Parkta 1 adet çocuk oyun grubu (tahteravalli, salıncak, kaydırak), 2 adet kameriye, 4 adet bank ve 1 adet kondisyon aleti alanı bulunmaktadır. Bitkisel materyal olarak ise sedir ve mazılardan oluşan 48 adet ibreli, 52 adet yapraklı ağaç bulunmaktadır. Şekil 16 da da görüldüğü gibi bankın yaslanılacak kısmının olup oturulacak kısmının bulunmaması parka girdiğimizde hemen göze çarpan bir olumsuzluktur.



Şekil 16 Çetinerler sokak Çocuk Oyun Alanı ve kırık bank örneği (Orijinal 2021)

6.1.17. Saraybosna sokak

Park, 10000 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Park, M1 Real AVM'nin arkasında konutlar ile araç yolunun arasında yer almaktadır. Parkın içinde yapısal materyal olarak 4 adet bak, 1 adet çocuk oyun alanı, 1 adet kondisyon alanı, 2 adet basketbol sahası ve 3 tane çöp kutusu bulunmaktadır. Bitkisel materyal olarak ise yaklaşık 80 adet ağaç ve 50 adet çalı bulunmaktadır.



Şekil 17. Saraybosna sokak genel görünüm ve basketbol sahası (Orijinal 2021)

6.1.18. Saraybosna sokak (Adliye Lojmanları)

Park, 200 m²'lik bir alandan oluşmaktadır. Alanımız, Zeki Altındağ Cami'sinin hemen önünde yer almaktadır. Park, tasarım açısından yeşil alandan ibarettir. Alanımızda yapısal materyal olarak 10 adet bank, 1 adet çeşme ve 4 adet çöp kutusu vardır. Bitkisel materyal olarak ise yaklaşık 400 adet yapraklı ve ibreli ağaç bulunmaktadır.



Şekil 18. Saraybosna sokak sarı renkli adliye lojmanları genel görünüşü ve parkı (Orijinal 2021)

6.1.19. KelebeklerVadisi

Sille Parsana Mahallesi'nde nerdeyse 400.000 m² alanda inşa edilmiş olan kelebekler vadisi, kelebeklerin tüm yaşam döngüsünün izlenebileceği üretim-uçuş alanları ve müze olmak üzere farklı yapılardan oluşur. 270.000 m² yeşil alanı bulunmaktadır. Bu müze Avrupa'nın en büyük kelebek uçuş alanı olmuştur.



Şekil 19. Kelebekler Vadisi çiçek gölü ve çocuk oyun alanı (Orijinal 2021)

7. TARTIŞMA ve SONUÇ

Özellikle 2020-2021 yılları içerisinde yaşanan salgın hastalıklar, gerek sabotajlar gerekse küresel ısınma nedeniyle artan orman yangınları, pandemi nedeniyle yaşanan sokağa çıkma yasakları ve kısıtlamaları kent içerisinde bunalan kendine kaçış ortamı arayan insanlar için yeşil alanla-

rın dahada önem kazanmasına neden olmuştur. Sokağa çıkma yasaklarını evlerde uzun süre kapalı kalan halkımız özellikle ev/site bahçelerine çıkarak yada yürüyüş mesafesindeki parklara giderek kendilerince esnetmiştir. Yasaklardan dolayı aktif rekreasyon faaliyetlerine katılım olmamış, genelde pasif rekreasyon olarak adlandırabileceğimiz bahçelerde sosyal mesafeye dikkat ederek yakın yaş gruplarının oturup sohmet etmesi, aile içi piknikler en çok gözlemlenilen rekreasyon faaliyetlerinden olmuştur.

Ancak bu mekanlarıda tasarlarken insanları oraya çekebilecek bir şekilde tasarlamak ve uygulamasını özenli yapmak önemlidir. Hatta bütün bunlardan sonra uygulaması yapılan alanlarda bakım hizmetlerinede önem vererek vergilerle yapılan bu parkların çok daha uzun yıllar halka hizmet etmesinin de sağlanması gerekir.

Araştırma konusu parklarımızda Yeşil Vadi parkındaki aydınlatma armatürlerinde lambanın olmaması, Çetinerler sokaktaki parkta bankın kırılmış olması, Bahtıgüzel sok. parkında yer döşeme malzemesinin olmaması, Kanyon parktaki istinat duvarının çökmüş olması, en önemli sorunlar olarak gözlemlenilmiştir. Parkların genelinde tek düze döşeme materyali kullanılmış olması alanlarda monotonluğa neden olmuştur. İnsanları yaşadıkları sıkıcı çevreden kurtarıp doğal ortamlara/parklara çekebilmemiz için, gelecek kişileri cezbedecek ve günün şartlarına (covid, sosyal mesafe, vb.) uygun tasarımlar yapılmalıdır. Ziyaretçiler birbirinin aynı “tip” tasarımlar yerine farklı inşa teknikleri farklı bitkisel düzenlemelerden oluşan tasarımlar görmelidir. Böylelikle ziyaretçiler kendi hayal güçlerininide devreye sokup mekanlara daha da çok anlam kazandırabilirler. Bunların dışında uygulaması yapılacak yeni parklarda parkın fonksiyonelliğini koruyan sürdürülebilir bir şekilde tasarımlar yapılmalı ve buna uygun kent mobilyaları tercih edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Adilhan, Ö , Ünverdi, L . (2018). Kentsel Yenileme Sürecinde Kentsel Tasarımın Önemi: Aydın-Söke Örneği . Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 5 (1) , 226-261 . DOI: 10.30803/adusobed.390396
- Aksoy, Y , Ergun, N . (2010). Kentleşme Ve Yeşil Alan Sorunu Üzerine Bir Araştırma İstanbul Kenti Bakırköy İlçesi Örneği . TÜBAV Bilim Dergisi , 2 (4) , 426-438 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubav/issue/21517/230898>
- Anonim 2021a. Snowboard nedir? Alındığı web adresi: <https://dogadayiz.net/snowboard-nedir-nasil-yapilir/#:~:text=Teknik%20olarak%20iki%20aya%C4%9F%C4%B1n%20tek,kar%20kay-kay%C4%B1%20olarak%20da%20tan%C4%B1mlanabilir>. Erişim zamanı: 17/08/2021
- Anonim 2021b. Adventure park. Alındığı web adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Adventure_park Erişim zamanı: 17/08/2021
- Anonim 2021c. Rafting. Alındığı web adresi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Rafting> Erişim zamanı: 17/08/2021
- Anonim 2021d. Sportif Olta Balıkçılığı – Kırklareli. Alındığı web adresi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/TurizmAktiviteleri/sportif-olta-balikciligi414366+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr> Erişim zamanı: 17/08/2021
- Anonim 2021e. Rock climbing. Alındığı web adresi: https://en.wikipedia.org/wiki/Rock_climbing Erişim zamanı: 17/08/2021
- Anonim 2021f. Method-Photo Safari. Alındığı web adresi: <https://innovationenglish.sites.ku.dk/metode/photo-safari/> Erişim zamanı: 20/08/2021
- Anonim 2021g. Festival. Alındığı web adresi: <https://en.wikipedia.org/wiki/Festival> Erişim zamanı: 20/08/2021
- Çakıcı, A , Harman, S . (2006). Kuş Gözlemciliğinin Önemi: Türkiye'de Kuş Gözlemciliğinin Profili. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 17 (2), 161-168. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atad/issue/16791/174441>
- Gül, A , Küçük, V . (2009). Kentsel Açık-Yeşil Alanlar ve Isparta Kenti Örneğinde İrdelenmesi. Turkish Journal of Forestry, 2 (1), 27-48. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjf/issue/20877/224196>
- İmamoğlu, M., İmamoğlu, A., İmamoğlu, O., (2014), Rekreasyonel Planlamada Cehennemdere Vadisi Örneği, Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık Ve Tıp Bilimleri Dergisi, sayı:10, Cilt:4, Syf:106-112.

- İslamoğlu, İ , İmamoğlu, A , Çavuşoğlu, G . (2015). Verçenik Yaylası'nın Alternatif Turizmi ve Rekreatif Faaliyetlerinin Belirlenmesi . International Journal of Sport Culture and Science , Cilt 2 (Özel Sayı 2) , 271-282 . DOI: 10.14486/IJSCS199
- Karadeniz, Z., (2019). Peyzaj Tasarım Kriterleri Açısından Samsun Kent Parklarının İncelenmesi. Ordu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 154 s., Ordu.
- Karahan, F., Orhan, T. (2009). Çoruh Havzası Uzunvadi Vadisi'nin Kırsal Rekreatif Planlaması Yönünden Suyu Dayalı Olanakları. Kırsal Çevre Yılı, 54-81.
- Karaküçük, S. (2014). Rekreatif: boş zamanları değerlendirme. (Geliştirilmiş 7. Baskı) Ankara: Gazi Kitabevi. Sayfa Sayısı: 423. ISBN: 9789755810485.
- Koçan, N . (2021). Bayburt Kenti Kentsel Açık-yeşil Alan Yeterliliği Üzerine Bir Araştırma. Fırat Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 33 (1), 21-29. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/fufbd/issue/60456/799691>
- Morçin, S., Morçin, İ., (2015). Kırsal Rekreatif Katılım İsteğinin Katılım Sıklığına Etkisi: Çıldır Lisesi Örneği, Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi, Cilt: 4 Sayı: 11, Syf 117-129.
- Önder, S. (2003). Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinin Eğilim ve Taleplerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 17 (32), 31-38.
- Özdemir, E . (2018). Modernizm, Kentleşme ve Türkiye. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4), 79-96. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aksos/issue/42591/511736>
- Özkır, A. (2007). Kent parkları yönetim modelinin geliştirilmesi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Sabancı, G., (2016), Öğretim Elemanlarının Rekreatif Faaliyetlere Katılımlarını Engelleyen Faktörlerin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü, Konya, Syf:1-13.
- Şapıcılar, M , Kalkan, F , Büyükalvarcı, A . (2019). Akademisyenlerin Rekreatif Faaliyetlere Katılımlarını Engelleyen Faktörlerin Belirlenmesi: Turizm Fakülteleri Örneği. Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi, 5 (7), 9-29. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonbil/issue/48878/571819>
- Taş, S., (2012). Trabzon ve Ekoturizm: Yerli Ziyaretçilerin Yöreyi Değerlendirmesine Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, Syf 121-129.
- Tavazar, H., Güzel, P., (2018), Rekreatif Faaliyetlerin Sürdürülebilir Etkinlik Yönetimindeki Rolünün İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Cilt: 20, Sayı:4.

Bölüm 4

PEYZAJ MİMARLIĞI MESLEĞİNİN SEÇİMİNDEKİ FAKTÖRLER: ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİ

Zöhre POLAT¹

¹ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü,
Peyzaj Planlama Anabilim Dalı

1. Giriş

Meslek, insanların etik standartlara bağlı, yüksek düzeyde araştırma, eğitim ve öğretimle elde ettikleri, özel bilgi ve becerilere sahip olarak, toplum tarafından kabul edilen ve etik standartlara bağlı olan disiplinli bir süreç sonucunda elde ettikleri ünvandır. Her mesleğin faaliyetlerini etik kurallar çerçevesinde yönetmesi, meslek tanımının doğasında vardır. Meslekler, kişilerin ahlaki yükümlülüklerinin ötesinde olan davranış biçimleri ve uygulamalar gerektirir (Anonim, 2003a).

Supper (1982)'e göre, bir kişinin yaşamı boyunca meslek seçimini etkileyen çeşitli etkiler ve faktörler bulunmaktadır. Bu etkili faktörler arasında aile, gelir ve meslekle ilgili danışılan kişiler önemlidir. Ancak kariyer planlamada, öğrenci tercihi, tercihi etkileyen nedenler ve tercih edilen ana üniversite bu sistemi bütüncül olarak kavramaya yardımcı olmaktadır (Powers, 2000).

Meslek, insanın yaşamını sürdürebilmek için, genellikle yoğun bir eğitim sürecini, tecrübeyi, uzmanlaşmayı gerektiren sürecin sonunda kazanılan ünvandır. Genellikle her meslek o mesleğin değerlerini, gelişimini, lisanslanmasını ve diğer meslek disiplinleri tarafından tanınmasını sağlayan meslek odaları ile kurumsallaşmaktadır (Anonim, 2020). Meslek seçimi, bireylerin yaşam biçimini seçmesidir (Yanikkerem ve ark., 2004).

Meslek insanı sosyo-ekonomik, psikolojik, öz değerler, farkındalıklar, geleceği planlama ve yönetme boyutları ile destekleyen önemli bir kazanımdır. Kişiler meslekleri ile bütünleşerek yaşamaktadırlar. Meslek insanları hayata hazırlamakta, maddi ve manevi değerlerle yaşamını anlamlandırmaktadır. Bu nedenle meslek seçimi kişinin hayatının rengini belirlemektedir.

Mesleklerin iş alanları, meslekte kullanılan araç ve gereçler, mesleğin temel özellikleri, çalışma alanları ve koşulları, istihdam olanakları, mesleki eğitimin alındığı eğitim kurumları, eğitimin süresi ve kapsamı, meslekte gelişme olanakları, disiplinler arası çalışma olanakları ve özel durumlar mesleğin gelişimi için çok önemlidir (Anonim, 2020) .

Farkındalıkla tercih edilen ve eğitimi alınan meslek, insanı huzurlu ve başarılı bir yaşama yönlendirecektir. Aksi durumda, sürekli yılgınlığın duyulduğu meslek kişinin bütün hayatını ve doğru orantılı olarak da toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkileyecektir.

Peyzaj Mimarlığı Mesleği

Peyzaj, insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve / veya insani unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alandır (Anonim, 2003b).

Peyzajı oluşturan doğal ve kültürel bileşenlerin ve çevrenin koruma-kullanım dengesi içerisinde sürdürülebilirliği değerlendirilerek ekolojik, ekonomik, estetik ve işlevsel ölçütlere uygun planlanması, tasarımı, onarımı ve korunması konularında çalışmalar yapan bir bilim dalıdır (Yücel ve ark., 2008).

Peyzaj Mimarı; doğal ve kültürel çevrenin korunması, insan gereksinimlerini de dikkate alarak kaynakların ekolojik, ekonomik, işlevsel ve estetik ölçülere uygun olarak tasarımı, planlanması, , korunması, geliştirilmesi ve yönetimi konularında çalışan ekolojik ve teknik bilgilerle donanımlı meslek elemanıdır (Yücel ve ark., 2008).

Peyzaj Mimarlığı eğitiminin, Amerika Birleşik Devletleri'nde Iowa Eyalet Üniversitesi'nde "Peyzaj Bahçeciliği" dersinin verildiği 1871 yılında başladığı söylenebilir. Ancak, bu eğitimi dereceye götüren ilk kapsamlı ve bağımsız kurs, 1900 yılından başlayarak Harvard Üniversitesi'ndeki Lawrence Bilimsel Okulu'nda sunuldu. Daha az bağımsız olarak, Mimarlık Okulu'nda bir seçenek olarak 1900'den 1908'e kadar Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde de eğitim verildi. Bu yüzyılın ilk on yılında, profesyonel bir programla, Cornell Üniversitesi, Illinois Üniversitesi, Massachusetts Tarım Koleji ve Oregon Eyalet Koleji'nde yıllarca eğitim verilmiştir (Zach, 1948).

Türkiye'de Peyzaj Mimarlığı eğitimi, 1933 yılında kurulan Yüksek Ziraat Enstitüsü bünyesinde kurulan "Süs Nebatları Şubesi" nde başlamıştır. 1946 yılında Ankara Üniversitesi'nin kurulmasıyla, eğitim, Ziraat Fakültesi'nde "Bahçe Mimarisi ve Ağaçlandırma Kürsüsü" nde sürmüştür. 1968 yılında Ziraat Fakültesi'nin 10 bölümünden biri olarak Peyzaj Mimarlığı Bölümü kurulmuştur. Bölüm, 1973 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Haziran 1990 yılından itibaren bölümün mezunlarına Peyzaj Mimarı ünvanı ve diploması verilmektedir (Anonim, 2021).

Kariyer geliştirme yaklaşımları; kişisel teoriler ve yaklaşımlar, sosyal teoriler ve yaklaşımlar ve bu iki grubun karması olan kombine teoriler ve yaklaşımlar olarak gruplandırılmaktadır. Çalışmada, kombine yöntem değerlendirilerek, peyzaj mimarlığında kariyer için karar verme süreci değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımda 5 önemli faktör ele alınmıştır. Bunlar; aile, iş, bilgiye ulaşma, üniversite tercihi ve kültürdür. Peyzaj mimarlığında karar verme sürecini etkileyen faktörler de; aile, meslekle ilgili bilgi, bilgi sahipliği, üniversite alternatifleri ve demografik faktörler olarak tanımlanmıştır (Powers, 2000).

Araştırmanın amaçları; (1) Peyzaj Mimarlığı Bölümü 1. Sınıf öğrencilerinin, meslek seçimlerinde değerlendirdikleri faktörleri sunmak, (2) Peyzaj Mimarlığı Bölümünü tercih edecek öğrencilerin mesleği tüm boyutları ile değerlendirmeleri ve tercihlerinde bilinç düzeylerini artırmaları yönünde öneriler sunmaktır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Araştırmanın materyalleri, ana materyal, yardımcı materyaller ve veri toplama materyali olarak gruplandırılmıştır.

Araştırmanın ana materyali

Araştırmanın ana materyali, araştırma ile ilgili bilgi sunacak olan Peyzaj Mimarlığı Bölümü 1. Sınıf öğrencileridir (2019-2020 Eğitim Öğretim Yılı). Araştırma Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümünde, Peyzaj Mimarlığına Giriş dersinde 61 kişilik öğrenci grubu ile yürütülmüştür.

Araştırmanın yardımcı materyalleri

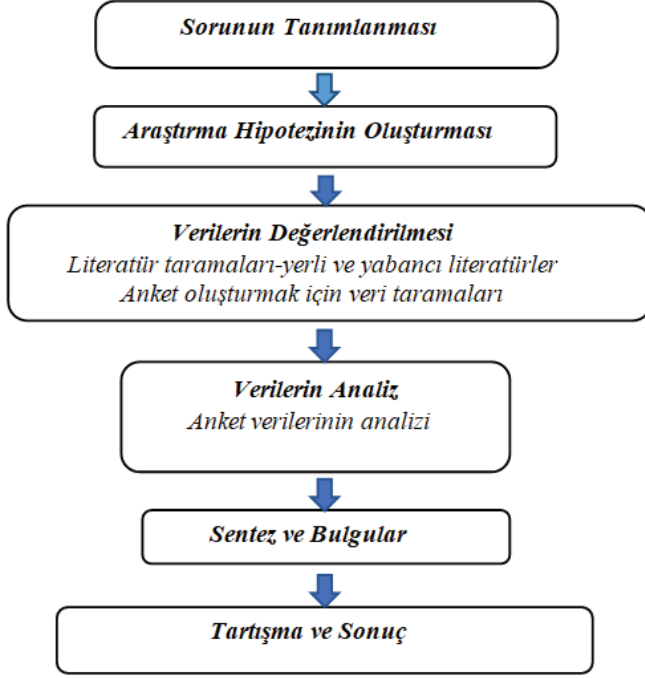
Araştırmanın yardımcı materyalleri konu ile ilgili yerli ve yabancı makaleler, tezler, bildiriler vb. bilimsel kaynaklar ve istatistiksel analizlerin yapıldığı SPSS 22 programıdır.

Araştırmada veri toplama materyali

Araştırmada veri toplama materyali öğrencilerin geribildirimlerini almak için düzenlenen anket formudur. Freeman-George (1985), aile etkisi faktörlerini; coğrafik konum, genetik miras, ailenin geçmişi, sosyo-ekonomik statü, aile yapısı, ebeveynlik tarzı, ailenin işe karşı tutumları olarak sıralanmıştır. (Splete and Freeman-George 1985). Bu veriler ışığında anket formu geliştirilmiştir. Araştırmada verilerin işlendiği anket formu aşağıda sunulmuştur.

2.2. Yöntem

Araştırma yönteminin akış şeması Şekil 2. 1.'de sunulmuştur.



Şekil 2.1. Araştırma yönteminin akış şeması

İstatistiksel Analiz

Verilerin istatistiksel analizi SPSS 22 programı ile yapılmıştır. Öğrencilere ait bireysel özellikler ve diğer verilerin yüzde oranları belirlenmiştir. Yine bazı verilerle korelasyon testi uygulanmıştır.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Bulgular

Araştırma 2019-2020 Eğitim öğretim yılı, güz döneminde, 61 kişilik Peyzaj Mimarlığı 1. Sınıf öğrenci grubu ile derslik ortamında yürütülmüştür. Formlara kaydedilen bütün veriler, meslek seçimini etkileyen faktörler olarak değerlendirilmiştir. Veriler tablolarla sunulurken, değerlendirme yapılmıştır. Katılımcıların bireysel özellikleri öğrencilerle ilgili bazı bulgular çizelgelerde sunulmuştur.

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%93.4), 15-24 yaş grubundandır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcıların yaş dağılımı

<i>Katılımcıların yaşı</i>	<i>Bulgular (%)</i>
15-24	93.4
25-39	4.9

Katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde, %54,1'inin kadın, % 45,9'unun ise erkek olduğu belirlenmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Katılımcıların cinsiyet dağılımı

<i>Katılımcıların cinsiyeti</i>	<i>Bulgular (%)</i>
Erkek	45.9
Kadın	54.1

Anne ve babaların çocuklarının eğitiminde önemli roller üstlendikleri bilinmektedir (Splete and Freeman George 1985; Powers, 2000). Bu nedenle meslek farkındalığında, öğrencilerin anne ve babalarının eğitim ve gelir durumları da değerlendirilmiştir.

Katılımcıların annelerinin eğitim durumları değerlendirildiğinde; % 45.92'sinin okur/yazar ilköğretim mezunu grubunda olduğu, % 23 'ünün ortaokul mezunu, % 16,4'ünün lise mezunu olduğu, % 14,8'inin ise üniversite (lisans) mezunu olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3).

Katılımcıların babalarının eğitim durumları değerlendirildiğinde; % 26.2'sinin okur/yazar ilköğretim mezunu grubunda olduğu, % 21.3 'ünün ortaokul mezunu, % 23 'ünün lise mezunu olduğu, % 27.9'unun üniversite (lisans) mezunu, % 1.6'sının ise Lisansüstü eğitilmiş olduğu belirlenmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Katılımcıların anne ve babalarının eğitim durumu

Katılımcıların babalarının eğitim durumu	Babaların eğitim durumu (%)	Annelerin eğitim durumu (%)
Okur/yazar ilköğretim mezunu	26.2	45.9
Ortaokul mezunu	21.3	23
Lise mezunu	23	16.4
Üniversite (Lisans)	27.9	14.8
Lisansüstü	1.6	-

Katılımcıların aile geliri (TL) değerlendirildiğinde % 32,8'inin 5500 ve üzeri, % 24,6'sının 1300-2500 TL arası, % 23'ünün ise 2500-3500 TL arası geliri olduğu belirlenmiştir. % 9.8 oranında ise, 3500-4500 ve 4500-5500 TL arası gelir ortaya çıkmıştır (Çizelge 4).

Çizelge 4. Katılımcıların aile geliri

Katılımcıların aile geliri (TL)	Bulgular (%)
1300-2500	24.6
2500-3500	23
3500-4500	9.8
4500 -5500	9.8
5500 ve üzeri	32.8

Katılımcıların aile geliri ile anne ve babalarının eğitimleri arasındaki ilişkiler değerlendirilmiştir (Çizelge 5). Anne ve babanın eğitim düzeyleri arasında çok anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yine annenin ve babanın eğitim düzeyleri ile aile gelirleri arasında da çok anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Katılımcıların anne ve babalarının aile geliri ile eğitimleri arasındaki ilişkiler

		Anne Eğitimi	Baba eğitimi	Aile geliri
Spearsman's rho	Anne Eğitimi	1,000	,660**	,426**
	Baba eğitimi	,660**	1,000	,494**
	Aile geliri	,426**	,494**	1,000

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed)

Öğrencilerin üniversite tercih sıralamalarında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünü için tercih sıralaması değerlendirilmiştir. (Çizelge 6). Katılımcıların, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü tercih sıralaması için en yüksek oranlar; 3.tercih (13.1), 5. tercih (13.1), 1. (9.8) ve 4. tercih olarak ortaya çıkmıştır (9.8) (Çizelge 6).

Çizelge 6. Peyzaj Mimarlığı Bölümü tercih sıralaması

Öğrencilerin üniversite tercih sıralamalarında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümünü için tercih sıralaması			
Valid	Frequency	Percent	Valid Percent
1,00	6	9,8	9,8
2,00	2	3,3	3,3
3,00	8	13,1	13,1
4,00	6	9,8	9,8
5,00	8	13,1	13,1
6,00	3	4,9	4,9
7,00	3	4,9	4,9
8,00	4	6,6	6,6
9,00	5	8,2	8,2
10,00	1	1,6	1,6
11,00	3	4,9	4,9
12,00	1	1,6	1,6
13,00	4	6,6	6,6
14,00	3	4,9	4,9
15,00	1	1,6	1,6
16,00	1	1,6	1,6
19,00	1	1,6	1,6
20,00	61	100,0	100,0
Total			

Katılımcıların “Peyzaj nedir?” sorusunu yanıtlama oranları Çizelge 7’de sunulmuştur. Katılımcıların “Peyzaj nedir?” sorusunu yanıtlama oranlarına bakıldığında, peyzaj kavramının önemli bir oranda (%96,7) tanımlanmadığı ortaya çıkmıştır.

Çizelge 7. “Peyzaj nedir?” Sorusunu yanıtlama oranları

“Peyzaj nedir?” Sorusunu yanıtlama	Bulgular (%)
Evet	1.6
Kısmen	1.6
Hayır	96.7

Katılımcıların “Peyzaj Mimarları ne iş yapar?” sorusunun yanıtlama oranları Çizelge 8’de sunulmuştur. Öğrencilerin Peyzaj Mimarlarının çalışma alanlarını tanımlayamadıkları (% 60,7) belirlenmiştir (Çizelge 8).

Çizelge 8. “Peyzaj Mimarları ne iş yapar? Sorusunun yanıtlanma oranları

“Peyzaj Mimarları ne iş yapar? Sorusunun yanıtlanma.	Bulgular (%)
Kısmen	39.3
Hayır	60.7

Katılımcıların “Mesleği tercih etme nedeniniz nedir? sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, % 63.9’u bölümün ilgi alanlarına girdiğini, %52.52’si üniversiteye giriş puanlarının bu bölüme uygun olduğunu, %37.7’si yeniden sınava hazırlanmama için kayıt yaptırdıklarını, %16.4’ü ise aile/çevre isteği ile kayıt yaptırdıklarını belirtmişlerdir (Çizelge 9).

Çizelge 9. “Mesleği tercih etme nedeniniz nedir? Sorusunun yanıtları

“Mesleği tercih etme nedeniniz nedir? sorusunun yanıtları	Bulgular (%)
Üniversiteye giriş puanı	52.5
Yeniden sınava hazırlanmamak	37.7
Aile/çevre isteği	16.4
Üniversite ortamını görmek	11.5
Arkadaş tavsiyesi	13.1
Aile mesleği	4.9
İş olanaklarının kısıtlı olması	3,3
İlgi alanına girmesi –mesleki farkındalık	63,9
Okulun bulunduğu yerin aileme yakın olması	8,2
Yatay geçiş sınavıyla bir başka fakülteye geçebilmek	21,3

Öğrencilerin mesleği tercihlerinde aldıkları destekler değerlendirildiğinde, bu desteklerin “Kurumlar” (%34.4) ve “Elektronik Ortam” (% 65.6) olduğu belirlenmiştir (Çizelge 10). Öğrencilerin meslek tercihlerini çoğunlukla (% 65,6) elektronik ortamdan aldıkları destekle yaptıkları belirlenmiştir (Çizelge 10).

Çizelge 10. Mesleği tercihinde alınan destekler

Aşağıdakilerden hangisi mesleği tercih etmenizde birinci derecede etkili olmuştur?	Bulgular (%)
Kurumlar	34,4
Elektronik ortam	65,6

Öğrencilerin meslek tercihlerinde etkili olan kişiler Çizelge 11’da sunulmuştur. Tercihte aile bireylerinin (% 47.5) ve rehber öğretmenlerin % (32.8) daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Meslek tercihlerinde ailelerini önemli oranda (% 90.2) etkili olduğu ortaya çıkmıştır (Çizelge 12).

Çizelge 11. Öğrencilerin meslek tercihlerinde etkili olan faktörler

Mesleği tercih etmenizde birinci dereceden etkili olan kişi ya da kişileri yazınız.	Bulgular(%)
Aile bireyleri	47,5
Rehber öğretmenler	32,8
Diğer lise öğretmenleri	9,8
Arkadaşlar	23
Diğer kişiler	41

Çizelge 12. Öğrencilerin meslek tercihlerinde ailelerinin desteği

Aileniz mesleği seçmenizi destekledi mi?	Bulgular (%)
Evet	90,2
Hayır	9,8

“Peyzaj mimarlığı, bölüm seçiminizde kaçınıcı sıradaydı? sorusunun yanıtları Çizelge 13’te sunulmuştur.

Çizelge 13. Peyzaj Mimarlığı Bölümünün seçimi

“Bölüm seçiminizde Peyzaj Mimarlığı Bölümü kaçınıcı sıradaydı?” Sorusunun yanıtları	Bulgular	(%)
1	9,8	
2	3,3	
3	13,1	
4	9,8	
5	13,1	
6	4,9	
7	4,9	
8	6,6	
9	8,2	
10	1,6	
11	4,9	
12	1,6	
13	1,6	
14	6,6	
15	4,9	
16	1,6	
19	1,6	
20	1,6	

3. ve 5. Sırada tercih için oranlar (%13.1) en yüksek oranlardır.. Yine 1. ve 4. tercih oranları % 9. 8, 9. tercih oranı ise % 8.2 oranında olmuştur.

Öğrenciler, Peyzaj Mimarı ünvanını aldıktan sonra, çalışma olanakları ile ilgili olarak değerlendirmeler yapmışlardır. Bu değerlendirmelere göre, öğrencilerin büyük çoğunluğunun mesleğin çalışma alanları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 14).

Çizelge 14. Öğrencilerin mezuniyetten sonra çalışma olanakları üzerine farkındalıkları

Mezuniyetten sonra çalışma olanakları üzerine farkındalıkları	Bulgular (%)
Evet	18
Kısmen	72,1
Hayır	9,8

Analiz verilerinin bilinçlilik açısından değerlendirilmesi ile ilgili özet bulgular Çizelge 15’te sunulmuştur.

Çizelge 15. Analiz verilerinin bilinçlilik açısından değerlendirilmesi

Analiz soruları	Değerlendirmeler
“Peyzaj nedir? Sorusunun yanıtları	Hayır (% 96.7)
“Peyzaj Mimarları ne iş yapar? Sorusunun yanıtları	Hayır (% 60.7)
“Mesleği tercih etme nedeniniz nedir? Sorusunun yanıtlar	Üniversiteye giriş puanı (%52.5) İlgi alanına girmesi –mesleki farkındalık (%63,9)
Aşağıdakilerden hangisi mesleği tercih etmenizden birinci derecede etkili olmuştur?	Elektronik ortam (%65,6)
Mesleği tercih etmenizden birinci dereceden etkili olan kişi ya da kişileri yazınız.	Aile bireyleri (% 47,5) Rehber öğretmenler (%32,8) Diğer kişiler (%41)
“Meslek seçiminizde ailenizin etkisi nedir? Sorusunun yanıtları	Evet (% 90.2)
“Peyzaj mimarlığı Bölümü üniversite için bölüm seçiminizde kaçınıcı sıradaydı? Sorusunun yanıtları	1. ve 5. tercih için en yüksek oranlar (%13.1)
“Peyzaj mimarlarının çalışma alanlarını biliyor muydunuz? Sorusunun yanıtları	Kısmen (% 72,1)

4. Tartışma ve Sonuç

Peyzaj Mimarlığı bölümü 1. Sınıf öğrencileriyle yürütülen araştırma- da, öncelikle katılımcıların bireysel özellikleri değerlendirilmiştir.

Genel olarak konu ile ilgili yapılan çalışmalarda da araştırmalar bu konulara odaklı yürütülmüştür. Örneğin, benzer araştırmalarda , demografik yapılar ve mesleği seçme nedenleri sorgulanmış, öğrencilerin tercihlerini yaparken etkilendikleri faktörler değerlendirilmiştir (Ceylan ve ark., 2017; Gümüş ve Şen, 2018)..

Araştırmada katılımcıların büyük çoğunluğunun (% 93.4), 15-24 yaş grubundan olması, lise sonrası öğrenci grubu için beklenen bir sonuçtur (Çizelge 1). Katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde, katılımcıların %54.1'inin kadın olduğu ortaya çıkmıştır (Çizelge 2). Nitekim öğrencilerle yapılan bazı araştırmalarda yine peyzaj mimarlığı bölümünü tercih eden öğrencilerin daha çok kadın olduğu ortaya çıkmıştır. Türkiye’de yapılan bazı araştırmalarda, peyzaj mimarlığı bölüm öğrencilerinin cinsiyetleri değerlendirilmiştir ve bölümde kadın oranının fazla olduğu vurgulanmıştır (Atik vd., 2013, Gül vd., 2011, Uzun vd., 2009). Dünyada yapılan bazı araştırmalarda ise; Kuzey Amerika’da yapılan bir analizde, CLARB veri tabanına kayıtlı katılımcıların %22,2’sinin kadın olduğu belirtilmiştir (Clement, 1997).

Anne ve babalarının eğitim durumlarının ve aile gelirlerinin meslek tercihinin etkileyebileceği hipotezi ile katılımcıların annelerinin eğitim durumları değerlendirilmiştir. Buna göre; katılımcıların annelerinin; % 45.92’sinin okur/yazar ilköğretim mezunu grubunda olduğu, % 23 ‘ünün ortaokul mezunu, % 16,4’ünün lise mezunu olduğu ve % 14,8’inin ise üniversite (lisans) mezunu olduğu ortaya çıkmıştır (Çizelge 3). Katılımcıların babalarının eğitim durumları değerlendirildiğinde; % 26,2’sinin okur/yazar ilköğretim mezunu grubunda olduğu, % 21.3 ‘ünün ortaokul mezunu, % 23 ‘ünün lise mezunu olduğu, % 27.9’unun üniversite (lisans) mezunu, % 1.6’sının ise lisansüstü eğitilmiş olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4). Annelerin eğitim düzeylerinin babalara oranla daha düşük olduğu ortaya çıkmıştır.

Katılımcıların aile geliri (TL) değerlendirildiğinde % 32,8’inin 5500 ve üzeri, % 24,6’sının 1300-2500 TL arası, % 23’ünün ise 2500-3500 TL arası gelirli olduğu belirlenmiştir. % 9.8 oranında ise, 3500-4500 ve 4500-5500 TL arası gelir gurubu olduğu ortaya çıkmıştır (Çizelge 5).

Anne ve babanın eğitimi arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Yine analiz sonuçlarına göre, anne ve babanın eğitimi doğal olarak aile gelirini de anlamlı ölçüde etkilemiştir (Çizelge 6).

“Peyzaj Mimarlığı Bölümü, bölüm seçiminizde kaçınıcı sıradaydı? sorusunun yanıtları değerlendirilmiştir. Buna göre, 3. ve 5. sırada tercih için oranlar (%13.1) en yüksek oranlardır. Yine 1. ve 4. tercih oranları % 9. 8, 9. tercih oranı ise % 8.2 oranında olmuştur. Bu oranlar değerlendirildiğinde, tercih sıralaması açısından meslekle ilgili farkındalığın olduğu ortaya çıkmıştır.

Benzer bir araştırmada, öğrencilerin % 45’i üniversitede Peyzaj Mimarlığı Bölümünü ana hedefleri olarak tercih ettiklerini belirtmişlerdir. % 21’lik bir oranda ise, mesleği, lise döneminde, kolej kataloglarında, televizyonda veya diğer medya kuruluşlarından duyduklarını açıklamışlardır (Powers, 2000).

Bunun yanı sıra, katılımcıların “Peyzaj nedir?” sorusunu yanıtlama oranlarına bakıldığında, öğrencilerin önemli bir oranının (% 96.7) peyzaj kavramının tanımlayamadığı belirlenmiştir (Çizelge 8). Peyzaj Mimarlığı bölümünü tercih eden öğrenciler, peyzaj kelimesinin anlamını bilmeden meslek tercihi yapmıştır. Bu sonuç bilgi paylaşımının ve bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu bir çağda oldukça ilgi çekicidir.

Mesleği tercihinde alınan destekler, kurumlar (%34.4) ve elektronik ortam (% 65.6) olarak sunulmuştur (Çizelge 10). Ancak bu destek alınırken temel bilgiler göz ardı edilmiştir ve bu değerlendirme diğer sonuçlar için de geçerlidir.

Öğrenciler, Peyzaj Mimarı ünvanını aldıktan sonra, çalışma olanakları ile ilgili değerlendirmeler yapmışlardır. Peyzaj mimarlarının çalıştığı alanlar, uzmanların değil de halkın dili ile öğrenilmiş ve ankette de buna göre tanımlanmıştır. Aynı konuyu sorgulayan bir araştırmaya göre de, öğrencilerin, % 49’u peyzaj mimarlığı mesleğini kolej kataloglarından ya da broşürlerden, % 24’ü ise televizyon ya da diğer medya kuruluşlarından duyduklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanların yüzde on dokuzu (n=102) bir danıştıkları peyzaj mimarının, peyzaj mimarlığında uzmanlaşma kararlarını etkilediğini belirtmiştir. (Powers, 2000). Bu öğrenci grubu bilinçli ve sorgulayıcı bir gruptur. Ancak araştırmada, değerlendirmelere göre, öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 72.1) mesleğin çalışma alanları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 14). Mesleğin içeriği ve çalışma alanları tercih öncesi sorgulanmamıştır.

Katılımcıların “Mesleği tercih etme nedeniniz nedir?” sorusuna verdikleri yanıtlar değerlendirildiğinde, % 63.9’u bölümün ilgi alanlarına girdiğini, %52.52’si üniversiteye giriş puanlarının bu bölüme uygun olduğunu, %37.7’si yeniden sınava hazırlanmama için kayıt yaptırdıklarını, %16.4’ü ise aile/çevre isteği ile kayıt yaptırdıklarını belirtmişlerdir. Ancak sonuçlara göre, ilgi almalarına giren bir meslekle ilgili temel kavramlar araştırılmadan tercihler yapılmıştır.

Uzmanlara göre, ebeveynler, çocuklarının kariyerleri boyunca verdikleri kariyer kararlarında özel bir rol oynamaktadırlar (Splete and Freeman-George 1985). Peyzaj Mimarlığı öğrencilerinin kariyer seçimine odaklanan bir araştırmada, toplamda, ankete katılanların %43’ü (n=230) Peyzaj mimarlığını ana dal olarak seçmelerinde ebeveynlerinin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Tüm öğrencilerin yüzde seksen sekizi (n=471) ebeveynlerinin meslek konusunda desteklediğini ve teşvik ettiğini belirtmişlerdir. Tez çalışmasında öğrenciler, seçimleri ile ilgili olarak ebeveynlerinin bu konuda etkili ve cesaret verici olduğunu vurgulamışlardır (Powers, 2000).

Araştırmada da, öğrencilerin meslek tercihlerinde aile bireylerinin (% 47.5) ve rehber öğretmenleri % (32.8) daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Meslek tercihlerinde ailelerini önemli oranda (% 90,2) desteklediği de ayrı bir veri olarak ortaya çıkmıştır (Çizelge 12). Ailenin öğrencilerin meslek seçinde anlamlı derecede etkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Öğrencilerin mezuniyetten sonra çalışma olanakları ile ilgili olarak yeterli bilince sahip olmadıkları (Çizelge 14), belirlenmiştir.

Öğrenciler, Peyzaj Mimarı ünvanını aldıktan sonra, çalışma olanakları ile ilgili değerlendirmeler yapmışlardır. Bu değerlendirmelere göre, öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 72,1) mesleğin çalışma alanları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı belirlenmiştir (Çizelge 15). Öğrenciler gerek mesleğin içeriği gerekse de çalışma alanları ile ilgili yeterli araştırmaları yapmadan tercihe yönelmiştir. Aynı konuya odaklanan bir araştırmada, peyzaj mimarlığı öğrencilerinin yüksek bir bilinçle ve yüksek oranda (%55) Peyzaj Mimarlığı bölümü öğretim üyeleri ile bağlantıya geçerek fikir aldıkları vurgulanmıştır (Powers, 2000).

Araştırma, Peyzaj Mimarlığı Bölümü öğrencilerinin perspektifinden, meslek seçimlerindeki bilinçlilik boyutunu ortaya koymak, mesleği seçerken etkilendikleri faktörleri belirlemek amacı ile yürütülmüştür. Araştırma sonucunda bilinçlilik boyutu değerlendirildiğinde, öğrencilerin Peyzaj mimarlığı Bölümünü bilinçli bir şekilde tercih etmedikleri birçok veri ile (meslekle ilgili kavramları ve içeriği bilmemek vb.) ortaya çıkmıştır (Çizelge 15).

Meslek tercihlerindeki faktörler değerlendirildiğinde ise; öğrenciler mesleğin ilgi alanlarına girmesi ve üniversite giriş puanları olduğu, mesleği elektronik ortamda takip ettikleri, aile bireylerinin ve rehberlik öğretmenlerinin tercihlerinde etkili olduğu vurgulanmıştır.

Yapılan araştırmada, bir Avustralya üniversitesindeki peyzaj mimarlığı, birinci sınıf öğrencilerinin beklentilerini, motivasyon kaynaklarını ve kariyer isteklerini araştırarak bunun olası nedenlerini araştırılmıştır. Öğrenci motivasyonlarının günlük yaşamlarında genellikle çevreye olan sevgileriyle bağlantılı olduğu belirlenmiştir. Mesleğin tanınırlığı için okul öğretmenlerini, mesleki eğitimcilerin, sanat ve çevre bilimlerindeki grup liderlerini peyzaj mimarlığı uygulamalarını deneyimlemesi önerilmiştir (Lawson et al., 2017).

Araştırma sonuçları ve yapılan benzer araştırmaların sonuçları, önerileri değerlendirilerek öğrencilerin Peyzaj Mimarlığı mesleğini seçmeleri sürecindeki bilinçlilik, araştırmacılık, sorgulama öğrenme yaklaşımı gibi girişimlerle ilgili bazı öneriler sunulmuştur:

*Öğrenciler meslek seçimlerinde mutlaka eğilimlerini keşfederek bilinçlenmelidir.

*Öğrenciler; Peyzaj kavramının boyutunu, Peyzaj Mimarlığı Mesleğinin içeriğini ve Peyzaj Mimarlarının mezuniyet sonrası hangi alanlarda çalıştıklarını, elektronik ortamda yapacakları araştırmalarla, rehberlik hocaların ve ailelerinin desteği ile ve üniversitelerin Peyzaj Mimarlığı Bölümlerindeki öğretim üyelerinden ve uzmanlardan aldıkları bilgilerle analiz etmelidirler.

*Öğrenciler yönelecekleri üniversitelerin, kurumsal kalitesini, akademik kadrosunu araştırmalıdır.

*Meslek tercihlerini yönlendiren faktörleri bütüncül olarak değerlendirmelidirler. Böylece peyzaj mimarlığı mesleğinin geleceği de paralel olarak farklılaşacak, gelişecek ve dönüşecektir.

*Konu ile ilgili araştırmalarda, öğrencilerin meslekle ilgili araştırma konusunda derinleştiği, hangi dalda uzmanlaşmak istedikleri ile ilgili olarak dahi planlar yaptıkları belirlenmiştir (Powers, 2000). Bu anlamda, öğrencilerin bilinçlilik boyutunu artırmaları gerekmektedir.

*Öğrencilere gelecekleri ile ilgili fırsatlar sunarak, meslek seçimleri sürecinde, meslekle ilgili broşür vb. dokümanların öğrencilere iletilmesi sağlanmalıdır.

*Meslek seçiminde bilinçlilik, mesleğin geleceği ve kalitesini artırmada, toplumsal yaşantıda etkin, üreten ve mesleği bilinçle, severek yürütmede çok etkili olacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim, (2003a). Australian Council of Professions. <https://www.professions.org.au/what-is-a-professional/>. Erişim Tarihi: 11.11.2021.
- Anonim, (2003b). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi. Resmi Gazete Tarihi: 27.07.2003, Sayı: 25181.
- Anonim, (2020). Meslek. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Meslek>. Erişim Tarihi: 07.08.2020
- Anonim, (2021). Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Tarihçe. <http://peyzaj.agri.ankara.edu.tr/tarihce/>. Erişim Tarihi: 10.11.2021
- Atik, A., Yılmaz, B., Aslan, F., Ateş, O. , Taçoral, E., (2013). Peyzaj Mimarlığı Öğrencilerinin Eğitim ve Meslekten Beklentilerinin İnönü Üniversitesi Örneğinde Güncellemesi Üzerine Bir Araştırma. İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi İnönü University Journal of Art and Design ISSN: 1309-9876 E-ISSN: 1309-9884 Cilt/Vol. 3 Sayı/No.8 (2013): 105-122.
- Ceylan, E., Cinsler , B.B., Soytürk, S., Şengün , T., Erbay,,H., (2017). Bir Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Meslek Tercihinde Etkili Olan Faktörler . Journal of Medical Education and Informatics – Vol: 3, Issue: 1(2017)02-12.
- Clement, T., (1997). Women in Landscape Architecture: essays on history and practice. Book Chapter Two, Publisher: McFarland & Company, Inc. Editors: L. A. Mazingo and L. Jewell
- Gül, A., Örücü, Ö. K. ve Eraslan, Ş., (2011). Mezun peyzaj mimarlarının eğitim ve öğretimden beklentileri. SDÜ Orman Fakültesi Dergisi. 12:131-40.
- Gümüş, R., Şen, M.A., (2018). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Alan Tercihlerinin ve Mesleğe Bakış Açılarının Değerlendirilmesi. Dicle University Journal of Ziya Gökalp Education Faculty . 33, 91-101.
- Lawson, G.M., Flanders Cushing, D., Taborda, C., (2017). Motivations of young people to study landscape architecture .Proceedings of the Institution of Civil Engineers - Urban Design and Planning ,170:1, 23-30.
- Powers, M. N., (2000). Factors in Choosing Landscape Architecture as a Major: A National Student Survey Thesis submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute & State University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master Of Landscape Architecture in Architecture and Urban Studies May 5, 2000 Blacksburg, Virginia.
- Splete, H., Freeman-George, A., (1985). “Family Influences on Career Development of Young Adults.” Journal of Career Development . 12(1): 55-64.
- Uzun, O., Köylü, P., Demir, Z., Müderrisoğlu, H., Karadağ, A. A., Aydın, Ş. Ö., Uzun, S., Girti, P. ve Kesim, G. A., (2009). I. Ulusal Batı Karadeniz Ormancılık Kongresi Bildiri Kitabı, Özel Sayı(2):519-31.

- Yanıkkerem, E., Altınparmak, S. ve Karadeniz, G., (2004). Gençlerin meslek seçimini etkileyen faktörler ve benlik saygıları. Nursing Forum Dergisi. 7(2) :61- 62.
- Yücel, M., Aslanboğa, İ., Korkut, A., (2008). Peyzaj Mimarlığı Terimleri Sözlüğü. TMMOB Peyzaj Mimarları Odası Yayın No. 2008/4-2. Ankara, pp.90
- Zach, L., (1948). The Education Of The Landscape Architect: American Aims and Achievements in Historical Perspectiv.: Landscape Architecture Magazine , October, 1948, Vol. 39, No. 1 (October, 1948), pp. 27-32.

Bölüm 5

ŞİFALI BAHÇELER İÇİN PEYZAJ PLANLAMA İLKELERİ

Aysun ÇELİK ÇANGA¹

¹ Prof. Dr. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Taşçıiftlik Yerleşkesi, 60250
Tokat / TÜRKİYE, ORCID ID:0000-0001-5289-2176

Giriş

Doğa, insan yaşantısında çok önemlidir. Çünkü, insan doğanın bir parçasıdır ve doğaya yakın yaşamak insana sağlık kazandırır. Kentlere doğallık özelliği kazandıran en önemli alanlar da kentsel açık ve yeşil alanlardır.

Kentlerin nüfusunun hızla artması, kentlerde yaşayan insanların da hızla doğadan uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Bunun en önemli sebebi, kentlerdeki artan nüfusa karşılık, açık ve yeşil alanların her geçen gün daha da azalmasıdır. Kentlerde artan nüfusun yaşama, barınma, çalışma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için yeni yapılara gereksinim duyulmakta, bunun için gerekli alanlar da açık ve yeşil alanların azaltılması ile elde edilmektedir. Bunun sonucunda da kentlerdeki yeşil alanlar yerini yapılara bırakmaktadır. Bu gelişmelerin sonucunda günümüz kentlerinin büyük çoğunluğu insanlar için doğal olmayan ortamlar niteliğine bürünmüşlerdir.

Çevre psikolojisi alanında yapılan araştırmalar, insan sağlığı ve doğaya erişim arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu göstermiştir (Kaplan ve Kaplan, 1989; Kaplan, 1995; Van den Berg ve ark., 2007). Cooper (2007), doğal peyzaja, yeşil alana, güneş ışığına temiz havaya erişim imkanına sahip olan insanların stresle başa çıkma yeteneklerinin daha güçlü olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Larson ve Kreitzer (2004) bitkisel dokunun egemen olduğu bir alanın insanlarda psikolojik olarak iyi olma halini desteklediğini belirtmektedir. İnsanlara, kendilerini stresli veya üzgün hissettiklerinde nereye gitmek istedikleri sorulduğunda büyük bir çoğunluğun doğal alanlara, doğaya gitmeyi tercih ettikleri saptanmıştır (Francis ve Cooper Marcus, 1991; Francis ve Cooper Marcus, 1992). Sherman ve ark., (2005)'da insan fizyolojisinin doğa ile doğrudan etkileşim içinde olduğunu, insanların yaşadıkları stres ve diğer psikolojik sorunların insanların yaşadıkları çevrenin doğallık derecesi ile bağlantılı olduğunu ve bir şifacı olarak doğanın insanların sağlıklı yaşamalarında bir tampon görevi üstlendiğini belirtmektedir. Whitehouse ve ark., (2001)'da doğal alanların ya da ve iyi düzenlenmiş doğala yakın dış mekanların, insanlar üzerindeki yoğun stresi azalttığını ve insanların olumsuz ruhsal durumlarını olumlu yönde etkilediğini belirlemiştir.

Doğadan kopmuş kentlerde yaşayan insanlar mutsuz, stresli, yorgun, umutsuz, sağlıksız, neşesiz, sevgisiz gibi negatif duygu sıfatları ile ifade edilen duygulara sahiptir. Ulrich (1999)'e göre endişe verici, karamsar vb. olumsuz düşünceleri azaltan ya da engelleyen pozitif dağıtıcıların başında doğal alanlar bulunmaktadır. Bu nedenle, insanların kentlerde sağlıklı yaşamaları için, doğal yaşam ortamlarına benzer alanlara mutlaka gereksinimi vardır (Ulrich ve Parsons, 1992; Ulrich, Lunden ve Eltinge,

1993; Parsons, Daniel ve Tassinary, 1994). Yeşil alanlarda yapılan fiziksel egzersizler sağlık sorunu olan insanların sağlık durumlarını olumlu yönde etkilemekte, çeşitli kronik hastalık risklerini azaltmakta, sağlıklı yaşama katkı sağlamakta, kalp rahatsızlığı riskini ve diğer hastalık risklerini de azaltmaktadır (Caspersen et al., 1991; Said, I., 2003; Elings, 2006). Doğal peyzaj elemanlarından olan bitki, su, toprak, kasvetli bir ortamı yumuşatarak kullanıcıların kendilerini iyi hissetmelerini sağlar. Öyle ki doğal bir peyzajı uzaktan seyretmek bile insanın kendini iyi hissetmesini sağlar.

Kentlerdeki insanları doğa ile buluşturan, kentsel donatı alanlarından en önemlisi kentsel açık ve yeşil alanlardır. Kent içi yeşil alanlar, bulunduğu çevreyi güzelleştirmekte, hava kalitesini iyileştirmekte, gürültüyü perdeleyerek engellemekte, kentsel çevrenin olumsuz etkilerini azaltmakta, yaban hayatı için barınma-beslenme ve üreme alanı oluşturmakta, günlük hayatın stresini azaltmakta, bireylerin sosyal gelişimine katkı sağlamakta, bireylere dinginlik sağlamakta, bireylere güvenli, sağlıklı, estetik dinlenme ve eğlenme alanları oluşturmakta, insanlara doğal ortamlarda sağlıklı yaşama olanağı sağlamaktadır.

Doğal peyzajların insan sağlığına faydalı olması konusu yeni bir fikir olmamakla birlikte doğadan kopmuş kent sorunlarının yarattığı bedensel-zihinsel-fiziksel sorunlu insanların iyileşmesi yönünde doğal ortamların önemi büyüktür (Walker ve ark., 2017). İnsan sağlığı üzerinde doğanın yarattığı tüm bu olumlu etkilerin, tasarımda ele alınması fikri ile oluşan ve gelişen tematik bahçeler “terapi bahçesi”, “şifa bahçesi”, “iyileştirme bahçesi” vb ile ifade edilen bahçelerdir.

Şifalı peyzajlar konusunda araştırma yapan Korpela ve Ylen (2007), Korpela ve Ylen (2009), Curtis ve ark., (2007), Walker ve ark., (2017), Andrews (2017) doğal peyzajın insan psikolojisi ve fizyolojisi üzerine olumlu etkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Sachs (2018), büyük bir bahçe ya da pencereden görünebilecek küçük bir bahçenin de iyileştirme etkisinin olduğunu ve bu yönü ile onların da birer şifa bahçesi olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Bu düşünceden farklı olarak Stigsdotter ve Grahn (2002) ise, tüm bahçelerin iyileştirici etkilerinin olmadığını, şifalı bahçe olarak adlandırılabilmesi için özel tasarlanmış olması gerektiğini belirtmektedir.

Akademik literatürde dikkat çeken diğer geleneksel şifa ortamları; geçici bakım merkezleri (Conradson 2005), yoga dinlenme merkezleri (Hoyez, 2007; Lea, 2008) ve çocuk kampları (Thurber ve Malinowski, 1999) gibi doğal ve inşa edilmiş alanlar da bulunmaktadır. Şifa bahçesi, tıp ve tasarımı bir araya getiren bir kavramdır (Cooper, 2007). Şifalı bahçeler konusu disiplinlerarası çalışmayı gerektiren bir konu olup sanatçılar, tasarımcılar, mimarlar, klinisyenler, psikologlar, biyologlar, peyzaj

mimarları, yöneticiler, hekimler ve hemşireler gibi uzmanlıkların ilgi alanına girmektedir. Bu konu bu çalışmada peyzaj mimarı bakış açısı ile ele alınmıştır.

Şifa Bahçesi Tanımı

Şifa bahçeleri tarihi geçmişe dayanmaktadır. Çünkü, insanlar doğanın sakinleştirici ve iyileştirici özelliğinden çok eski çağlarda da yararlanmışlar, şifayı hep doğada bulmuşlar, doğal peyzajın en önemli elemanları olan bitkiler ve suyu her zaman şifa kaynağı olarak kullanmışlardır.

Şifalı bahçelerin insan sağlığına yararlı olduğu düşüncesi Orta Çağ'a dayanmaktadır (Davis, 2011). Özellikle orta çağda şifa bahçeleri hastanelerde, rehabilitasyon merkezlerinde, yaşlı bakım evlerinde ve engellilerin tedavilerini desteklemede önemli bir yere sahip olmuştur (Gerlach-Spriggs ve ark., 1998). Avrupa'da Orta Çağ boyunca, manastırlar hastaları yatıştırıcı etkisi olması nedeniyle bahçelerle donatılmıştır. 1800' lü yıllarda ise Avrupa ve Amerikan hastanelerinde huzur vermesi dolayısıyla bahçelere yaygın olarak rastlanmaktadır (Ulrich, 2002; Şakar, 2011). 19. yüzyılda hastaneler yapılırken aralarında açık alan bırakılacak şekilde tasarlanmıştır. Bu açık alanlar hastaların güneş ışığından faydalanabileceği, gezinti yollarının bulunduğu şifa bahçeleri olarak tasarlanmıştır (Serez, 2011). Çok eski dönemlerde hastane ve revirler bahçeli olup, iyileşme sürecinin en önemli elemanları da bitkiler olmuştur (Barmelgy, 2013).

Sesin, ritmin, müziğin psikolojik ve fizyolojik semptomlarının azalmasını sağlayan bir alternatif tedavi modeli olarak kullanılması da oldukça eskilere dayanmaktadır. Tarihte hastalıkların hekim ya da şaman ile müzik ve dansın merkeze konarak tedavi edildiği bilinmektedir. Anadolu Selçuklu ve Osmanlı döneminde yapılan şifahanelerin akustiğe ve müziğe önem vermesinden çok sonra müziğin sesi ve ritminin, beyin dalgalarını, kalp atışlarını, vücut ısını, nefesi vb., kısaca yaşam kalitesini etkilediğini ortaya koyan araştırmalar yapılmıştır (Bal, 2002; Uçan ve Ovayolu, 2006). Bu nedenle geçmişe bakıldığında Türk kültürünün bu konuda ne kadar köklü ve ileri bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir.

Teknolojinin gelişmesine bağlı olarak doğadan şifalanma konsepti zamanla terkedilmiş, iyileşme sürecinde teknolojik tedavi yöntemleri kullanılmıştır. Bu süreçte kent içine doğal kaynakları getiren tüm kentsel yeşil alanlar kente estetik değer kazandırmak üzere tasarlanmıştır. Ancak hızlı ve plansız büyüyen, doğadan kopuk, büyük kentsel mekanlarda yaşayanların çok yönlü sağlıksızlaşmaları şifa bahçelerini yeniden gündeme taşımıştır. Son zamanlarda, doğanın iyileştirici etkilerine olan ilgi giderek artmaktadır. Böylece, şifa bahçeleri antik dönemde de modern dönemde de var olmuş ve bugün de varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Şifa bahçesi konusunda farklı araştırmacılar tarafından yapılan farklı tanımlar bulunmaktadır.

Bunlar;

- Şifa bahçesi; hastalıklardan kurtulup iyileşmeyi destekleyen bahçelerdir (Larson ve Kreitzer, 2004).
- Şifa bahçesi; insanların psikolojik ve fizyolojik açıdan sağlıklı olmalarını sağlayan bahçelerdir (Bulut ve Göktuğ, 2006).
- Şifa bahçeleri; insanların fiziksel rahatsızlıklarını dindiren, ruhsal rahatsızlıklarını azaltan, sağladıkları aktif veya pasif etkinlikler sayesinde özellikle çocukların esenliklerini artıran doğal mekanlardır (Cooper-Marcus ve Barnes, 1999).
- Vücudun daha dengeli bir duruma ulaşmasına yardımcı olan stres azaltmayı kolaylaştıran, bir hastanın kendi iç şifa kaynaklarını toplamasına yardımcı olan, hasta bir kişinin tedavi edilebilir bir tıbbi duruma gelmesine yardımcı olan, hasta olan kişilere ve personele fizik tedavi, bahçe terapisi vb. etkinlik yapmasına olanak sağlayan ortamlar sunan, personele iş stresinden koruyan, hasta-ziyaretçi ilişkilerinin gerçekleşeceği rahat bir ortam sağlayan, onarıcı, terapatik, rehabilitatif alanlardır (Cooper, 2007).
- Bireylerin sağlıklı olma halini destekleyen, doğa ve doğal elementlerle birlikte çeşitli aktiviteleri de içeren, tedavi edici, eğitici, geliştirici, iyileştirici etkileri olan, özel olarak tasarımı yapılmış parklardır (Vapaa, 2002; Uslu ve Shakouri, 2012).
- İnsanların kendilerini psikolojik ve fizyolojik yönden iyi hissetmek, stresi azaltmak, sağlık durumunu iyi yönde etkilemek için tasarlanan ve uygulanan bahçelerdir (Elings, (2006).
- Sağlıklı yaşama katkıda bulunan dış mekan alanlardır (Devlin ve Arnell, 2003).
- İnsan yaşamını ve çevre sağlığını destekleyen ve bu nedenle çok çeşitli bahçeleri kapsayan kolektif bir terimdir (Barmelgy, 2013).
- En temel işlevi kullanıcısının fiziksel-sosyal-duygusal gereksinimlerini karşılamak olan bahçelerdir (Johnson, 1995; Li ve Mander, 2009).
- Sağlığı geliştirici özelliklere sahip mekanlardır (Williams 2007).
- Doğal çevrenin sosyal çevre ile kesiştiği yerlerde inşa edilen spesifik şifa alanlarıdır (Gesler, 2003).

• Yer in iyileştirme gücü üzerindeki etkileri odağında, iyileşme için özel olarak tasarlanmış alanlardır (Gesler ve Robin, 2002).

şıfa Bahçesi nemi-zellikleri

“Sağlık bahçeleri”, “terapi bahçeleri”, “iyileştirme bahçeleri” gibi kavramlarla da ifade edilen “şıfalı bahçeler” tarafından 6 gruba ayrılmıştır (Pouya, 2015). Bunlar;

- Mental ve psikolojik hastalara yönelik tasarlanan bahçeler
- Çocuklara yönelik tasarlanan bahçeler
- Yaşlılara yönelik tasarlanan bahçeler
- Görme engellilere yönelik tasarlanan bahçeler
- Meditasyona yönelik tasarlanan bahçeler
- Duyulara yönelik tasarlanan bahçeler

İnsanların doğa ile i içe olmasının çeşitli faydalar getirdiği bilinen bir gerçektir (Beer, 1990). Dış dünyanın günlük stresinden insanların uzaklaşmalarına olanak sağladıkları için tüm bahçelerin iyileştirici etkileri vardır (Rawlings, 1998). İnsanların görme, dokunma gibi duyu organları ile algılayarak doğa ile kurdukları aktif kontak ya da sadece doğanın yakında olduğunu ve istenildiği zaman ulaşılabilir olduğunu bildikleri pasif kontak iletişimlerinin her ikisinin de insanlar üzerinde farklı olumlu etkileri olmaktadır (Ulrich ve Parson 1992). Stres/depresyon gibi ruhsal hastalıklar, yorgunluk, ağrı, saldırganlık, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu gibi sağlık sorunları başta olmak üzere birçok hastalığın tedavisinde doğaya erişmek önemli bir tedavi yöntemidir (Cooper Marcus ve Sachs 2014). İyileştirme etkilerinin bulunması, stresli ortamlardan uzak durmayı teşvik etmesi, fiziksel hareketler vasıtası ile kendini iyi hissettirmesi, psikolojik ve fizyolojik açıdan yenilenme sağlaması, motivasyon arttırıcı etkiler oluşturması şıfa bahçelerinin faydalarından bazılarıdır (Elings 2006; Sakıcı ve Var 2014). İyileştirici bir bahçe, duyuları uyandırma, zihni sakinleştirme, stresi azaltma ve kişinin kendi iç iyileştirme kaynaklarını harekete geçirme etkisine sahiptir (Cooper, 2007). Duyuların bastırılması, stres ve depresyona neden olmaktadır. Stres, kişilerin hastalığa yatkınlığını arttırır, savunmasız hale getirerek, vücudun enfeksiyonlara karşı savunmasını düşürür (Minter, 1995). şıfa bahçeleri, insanların fiziksel ve psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlamaktadır.

ocuk gelişimine uygun olarak tasarlanmış olan dış mekanlar, hareket dürtüsü yaratarak çocukları fiziksel faaliyetlerde bulunmaya teşvik etmektedir. Bu durum ise çocukların kas-iskelet sisteminin gelişimini sağlamakta, obeziteyi önlemekte, fiziksel ya da psikolojik sorunları olan çocukların iyileşmelerine olumlu katkı sağlamaktadır (Elings, 2006). o-

çocuk ergonomisine uygunluk kadar doğa ile iç içe olan dış mekanlar da çocuk gelişimi açısından çok önemlidir. Öyle ki; doğa ile ve doğal peyzaj elemanları ile doğrudan etkileşimin olduğu dış mekanlar, çocukların fiziksel, duygusal gelişimlerini olumlu yönde etkilmekte, kendine güven ve saygı duymalarını sağlamakta, kişilik gelişimlerini de olumlu yönde desteklemektedir (Kellert ve Derr, 1998). Doğal alanların, sağlıklı çocuklar üzerindeki bu etkilerinin yanında çeşitli engel gruplarındaki çocuklar üzerinde de iyileştirici etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle doğal peyzaj elemanlarına sahip olan iyileştirme bahçeleri-şifa bahçeleri, hastanede yatarak tedavi gören çocuklar için tedavinin bir parçası olarak önemli görülmektedir (Horsburgh, 1995).

Doğal alanlar ve ilkeli düzenlenmiş doğala yakın dış mekanlarda bulunmak, çeşitli fiziksel ve psikolojik sorunları olan yaşlı kullanıcıların sağlık kazanmaları açısından da çok önemlidir (Beer, 2003). Bu konuda yapılmış çalışmalara göre; özel tasarlanmış “sağlık bahçeleri”, “şifa bahçeleri”, terapi bahçeleri”, iyileştirme bahçeleri” gibi açık alanlarda çeşitli etkinliklerde bulunan yaşlı kullanıcılar etkinlik sonrasında kendilerini daha iyi hissetmişlerdir. Bu bahçelerde kendi yaşlıları ile birlikte bahçe bakımı, tohum ekimi, çelik dikimi vb. gibi çeşitli etkinliklerde bulunan yaşlı kullanıcılar, hem sosyalleşme imkanına sahip olmakta hem de psikolojik ve fiziksel yönden sağlık kazanmaktalar. Mooney ve Milstein (1994)’e göre bu kazanımlar, dikkatli kalma sürelerinin uzaması, diğer insanlarla iletişimlerinin artması, hafızalarının yenilenmesi, fiziksel hareketliliklerinin artması, motivasyonlarının artmasıdır. Ayrıca bu bahçelerde yaşlı kullanıcılara başarı elde etmek için fırsatlar sunulmakta (Elings, 2006), elde edilen başarının sonucunda da yaşlı kişiler kendilerini üretici ve faydalı hissetmektedir. Tüm bu sonuçlar, yaşlı kişilerin boş zamanlarında bahçecilik faaliyetlerinde bulunmayı tercih etmelerini sonuçlandırmış ve özel tasarlanmış “sağlık bahçeleri”, “şifa bahçeleri”, terapi bahçeleri”, iyileştirme bahçeleri” gibi bahçecilik yaklaşımlarına ilginin artmasını sağlamıştır (Hill ve Relf, 1983; Burgess, 1990; Brawley, 2005).

Şifa bahçelerinin tüm bu yararları şu ana başlıklarda toplanabilir;

- Sosyal Yararları
- Fiziksel Yararlar
- Ruhsal Psikolojik Yararlar
- Sosyal Yararlar
- Bilişsel Yararları
- Duyumsal uyarım (Koklama, işitme, tatma, görme, dokunma)

Şifa Bahçelerinde Peyzaj Planlama İlkeleri

Şifa bahçeleri, iyileşmeyi teşvik etmek, desteklemek için tasarlanmış bahçelerdir. Ancak, Stigsdotter ve Grahm (2002)'nin belirttiği gibi uygulamadaki bir çok şifa bahçesi, adı “şifa bahçesi” olsa bile terapik etkilerden, kullanıcı ihtiyaç ve beklentilerini karşılamaktan çok uzaktır ya da bu niteliklerden bir kısmına sahiptir. Bir mekanın fiziksel, çevresel, psikolojik, ekolojik ve sosyal yönlerini dikkate almadan yapılan tasarımlar, kullanıcılarını olumsuz yönde (sağlıksızlaşma yönünde) etkilemektedir (Cooper ve Barnes, 1999; Gehl 2010). Bu demektir ki; şifalı bahçelerin tasarımı spesifik bir konudur. Dolayısı ile bir bahçeyi şifalı yapan unsurlar, tasarım elemanları ve planlama-tasarım ilkeleridir. Bu çalışmada bu ilkeler belirlenmeye çalışılmış, temel başlıklar halinde derlenerek aşağıda verilmiştir.

Şifalı bahçe tasarımı doğası gereği disiplinler arası bir konu olup planlama ve tasarım sürecinde Winchester ve McGrath (2017) de belirttiği gibi sağlık bilimleri-sosyal bilimler-planlı disiplinler mutlaka bir arada çalışmalıdır.

Yer ve insanların sağlığı arasında bir ilişkinin varlığı coğrafya bilimini meşgul eden araştırma konularındandır (Smyth 2005; Wilson 2003). Şifalı bir bahçenin de oluşturulmasında en önemli konulardan birisi yerin çevresi ile ilişkisidir. Çevresi ile ilişkisi bakımından şifalı bahçelerin yer seçiminde dikkate alınması gereken konular aşağıda verilmiştir.

Tüm kentsel açık alanlar gibi şifa bahçeleri de kentsel açık ve yeşil alan sistemlerinin bir parçası olarak olası bir afet durumunda, zarar görmemesi ve hatta acil toplanma alanı olarak kullanılabilmesi için deprem, yangın, sel, heyelan gibi risklerden uzak bir yerde konumlanmalıdır.

Trafo ve bunların yeraltı ya da yer üstünden yapılara dağılan kabloları ile yüksek gerilim hatları çevrelerinde elektromanyetik alanlar oluşturmaktadır. Bu elektromanyetik alanlar çevrelerindeki her türlü iletken (metallerde) olduğu gibi insan vücudunda zaten bulunan 'elektrik yüklerini' harekete geçirerek elektrik akımları oluşturmaktadır. Özellikle kalp pili gibi vücutlarında elektronik alet taşıyan insanlar bu tür alanlardan sağlıksızlaşma yönünde etkilenmektedir. Çünkü, vücut dışından gelen elektromanyetik alanlar, vücut içinde ayrıca elektrik alanları ve akımlar oluşturarak sinir ve kas hücrelerinde olumsuz uyarımlara neden olmakta, “kalp ritim bozukluğu” ortaya çıkarabilmektedir. Bu yönde etkilenme vücudun alacağı doz ile ilgili olup bu dozu da manyetik akının yoğunluğu ile böyle bir alanda geçirilen zamanın süresi belirlemektedir. Bu olumsuz etkilerinden dolayı, şifa bahçeleri gibi tüm kamusal açık alanların (parklar, piknik alanları, çocuk oyun alanları, spor alanları, okul bahçeleri, hastane bahçeleri...vb) trafo ve bunların yeraltı ya da yer üstünden yapılara dağı-

lan kabloları ile yüksek gerilim hatları altında ve yakınında yer almaması gerekmektedir. Böyle yerler varsa, buralarda ölçümler yapılmalı, belirlenen duruma uygun önlemler alınmalı, ölçüm değerlerinin yüksek çıktığı durumlarda da insanların bu alanı kullanmaları yasaklanmalıdır.

Çöplükler, depo alanları, gürültü kaynağına yakın olan yerler, kötü koku olan yerler, havası kirli olan yerler, trafik-ulaşım-erişim sorunu olan yerler, yoğun insan kalabalığı olan yerler, tamamen betonlaşmış yerler insanların duygularını olumsuz yönde etkilediği için şifa bahçelerine uygun olmayan yerlerdir ve şifalı bahçelerin yer seçiminde dikkate alınması gereken konulardır.

Dünya mutluluk raporu'nun hazırlanmasında dikkate alınan metrikler; *sosyal güvenlik, kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla, özgürlük, yolsuzluk, sağlık ve yaşam kalitesi beklentisi, ekonomik büyüklük* gibi parametreler bulunmaktadır. Dünya Mutluluk Raporunda dünyanın çeşitli ülkelerinde ve elbette Türkiye'de de en mutlu şehirleri belirlemek için yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Çoğunlukla anket ya da görsel peyzaj analizleri ile yapılan bu çalışmaların sonuçları incelenmiş; insanların stres ve yorgunluk hissetmediği, mutluluk, sağlıklılık, enerjik olma, neşeli olma gibi sağlık göstergesi olan pozitif duygu sıfatları ile ifade ettikleri durumları yaşatan fiziki mekan özelliklerinin ve şifa veren bahçe dinamiklerinin neler olduğu belirlenmiştir.

Görsel beğeni durumu kişisel tercihlere göre değişmekle birlikte doğal peyzajlar, doğa harikası peyzajlar, eşsiz peyzajlar, uçsuz bucaksız-kayalık-dik-sarp peyzajlar gibi görsel açıdan doğanın gücünü hissettirdiği peyzajlar genellikle büyük bir kesimi ortak beğeni görüşünde birleştirmektedir. Buna göre, doğal ve eşsiz güzelliğe sahip olan peyzajların içinde olmak ya da görüş alanı içerisinde bu tip peyzajların yer alması insanlarda iyileştirici etki yapmaktadır.

İnsan ve doğa arasında dengeli bir uyumun olduğu, insanın kendini doğanın bir parçası olarak hissedeceği, flora ve fauna zenginliği ile doğayı anlama ve yorumlama konusunda insana fırsatlar sunan peyzajların içinde olmak ya da görsel sınır içerisinde bunu algılamak insanlarda kendini sağlıklı hissetme yönünde şifa etkisi yaratmaktadır.

Sahip olduğu kültürel peyzaj özellikleri ile insanlarda aidiyet duygusu geliştiren, mütevazı, herkesi içine alan dil-din-ırk ayrımı yapmayan, karşılıklı güvene dayalı ve sıcak insan ilişkileri olan, sade, telaşsız sakin peyzajların içinde olmak ve bunu hissetmek insanlarda sağlık göstergesi olan duygular yaşatmaktadır.

Doğasından kopan her canlı gibi insanlar da kendilerini ait hissettikleri sosyal çevrelerinden, köy, kasaba, şehir, dağlık alan, ova, kıyı alanları

vb. gibi fiziksel çevrelerinden uzak kaldıklarında mutsuz, umutsuz, neşesiz olmaktadır. İnsanların alışkın oldukları çevreden uzun süre ayrı kalmanın verdiği yoğun özlem duygusunun yarattığı psikolojik bir rahatsızlık yaşamaktadırlar. Bu nedenle, şifa bahçelerinin terapi etkisinin olabilmesi için yer seçimi ile kullanıcıların alışkın oldukları sosyal ve fiziksel çevre ilişkisinin iyi kurulması gerekmektedir.

Bir yerin terapik değerini sadece peyzajdan insana olacak şekilde düşünmek ve bu yönde geliştirmek yanlıştır. Bu ilişki karşılıklı olmalıdır. İnsan doğaya, doğa da insana iyi gelmelidir. Şifa bahçelerinin yer seçiminde bu durum da mutlaka dikkate alınmalıdır.

Şifa bahçelerinin peyzaj planlama ve tasarımında öncelikle terapik hedefler belirlenmelidir. Şifa bahçesi planlama ve tasarımına odaklanan bir peyzaj mimarı, beklenen terapi boyutunu mutlaka dikkate almalı, şifa bahçesinin peyzaj elemanlarının seçimini ve tasarım detaylarını buna uygun seçmelidir. Asla, herhangi bir park tasarımı gibi düşünmemeli, sadece görsel beğeniyi dikkate almamalıdır.

Başarılı bir şifa bahçesinde tüm kullanım alanları iyi ve kolay kullanılabilir, erişilebilir, ergonomik, konforlu ve güvenli olmalıdır.

Şifa bahçelerinin terapi yönünden etkili olabilmesi için Vapaa (2002), Stigsdotter(2005) ve Tenngart (2011) da belirttiği gibi mutlaka kullanıcıların özel gereksinimlerine ve profiline (yaş, cinsiyet, hastalık, engel durumu vb) uygun olarak, bilimsel dayanakları olacak şekilde planlanması ve tasarlanması gerekmektedir. Hastalık çeşidi, engelli bireylerde engel grupları, çocuklar, genç ya da yaşlılar gibi kullanıcı grupları ile sağlık çalışanları ve ziyaretçiler de peyzaj planlama ve tasarım sürecinde mutlaka dikkate alınmalıdır. Şifa bahçesi, hangi hastalığa yönelik bir terapi için düzenlenmişse o konuda en zayıf olan hasta durumu dikkate alınarak tasarlanmalıdır. Mümkünse, kullanıcıların katılımcı olduğu bir tasarım yaklaşımı tercih edilmelidir.

Alan kullanım çeşitliliğinin belirlenmesinde, kullanıcı profili ile alanın temel işlevi çok önemli konulardır. Genel bir ifade ile bir şifa bahçesinde, dinlenme, eğlenme, yenilenme, meditasyon yapma, okuma, spor yapma, manzara seyri vb gibi aktif ve pasif etkinliklerin gerçekleştirilebileceği, nitelik ve nicelik olarak yeterli açık ve kapalı alanlara yer verilmelidir. Ayrıca, çalışanları ve hasta yakını gibi kullanıcıları olan şifa bahçelerinde idare binaları, yeme-içme mekanları, bekleme alanları işlevini yerine getiren alan kullanım çeşitleri bulunmalıdır.

Kullanıcı profili çok çeşitli olan şifa bahçelerinde sessiz, sakin açık ve kapalı alanlar kadar canlı, hareketli alanlara da yer verilmelidir. Ayrıca açık alanlarda güneşli ve aydınlık yerler kadar, gölge ve serin yerler de mutlaka bulunmalıdır.

Şifa bahçesi eğer bir hastane bahçesinde ise, odalarından çıkamayan hastaların da faydalanabilmesi için hasta odalarından görülebilecek seyirlik bahçelere yer verilmelidir.

İnsanların sağlıklı olmalarında en etkili donatı alanları spor alanlarıdır. Bu nedenle şifa bahçelerinde kullanıcı profiline uygun nitelik ve nicelikte spor/egzersiz alanları, yürüyüş parkurları, çıplak ayakla yürüme parkurları bulunmalıdır.

Restiglian ve Pastorello (2016)'nın belirttiğine göre yaşlı kişiler küçük çocuklarla birlikte vakit geçirdiklerinde her iki grup ta bu durumdan çok mutlu olmaktadır. Bu birliktelikte yaşlı kişiler yalnızlık duygusundan uzaklaşmakta, vakitlerini aktif olarak geçirdiklerinden kendilerini toplumdan dışlanmış hissetmemekte, küçük çocuklar onlara neşe kaynağı olmaktadır. Küçük çocuklar ise kendilerinden 80-90 yaş büyük arkadaşlarından masallar dinlemekte, el becerileri öğrenmekte, oyunlar oynamakta, büyüklerinden bilgelik öğrenmektedir. Tamamen doğal bir iletişimin gerçekleştiği bu birliktelik aynı zamanda da jenerasyonlar arasında iletişimi güçlendirmektedir. Bu nedenle şifa bahçelerinde yaşlı kullanıcıların küçük çocuklarla birlikte vakit geçirebilecekleri, oyun oynayabilecekleri, yemek yapabilecekleri, kitap okuyup masal anlatabilecekleri terapi alanları olmalıdır.

Ruhun gıdası olarak adlandıran müzik, tarih boyunca fizyolojik ve psikolojik sorunların tedavisinde kullanılmış ve tedavi uygulamalarının merkezinde yer almış önemli bir araçtır (Sezer, 2019). Bu nedenle şifa bahçelerinde açık ya da kapalı alan niteliğinde müzik terapisi yapılabilecek alan olmalıdır.

İnsanın yaşamını olumsuz etkileyen çeşitli hastalıklar ve ruhsal çöküntülerin tedavisinde kullanılan eski yöntemlerden birisi doğal peyzajın en önemli elemanlarından olan bitkinin kullanılmasıdır (Chang, 2002; Nicholson, 2003; Satıl ve Aktaş, 2021). Günümüzde bu konu gündelliğini yeniden kazanmış olup, meyve, sebze ve süs bitkilerinin üretim faaliyetlerinde bulunan kullanıcılar üreterek ve ürettiklerini kendileri de tüketme olanağına sahip olarak mutlu olmakta, üretim faaliyetleri esnasında fiziksel olarak enerji harcamakta ve deşarj olmakta, çok çeşitli pozitif duygular yaşamaktalar. Bu nedenle, şifa bahçelerinde açık/kapalı alan niteliğinde bitki üretim alanlarına yer verilmelidir.

Bitkiler gibi, evcil hayvanlar da çeşitli kronik hastalıkların ya da ruhsal bozuklukların (bunama, yalnızlık duygusu, anksiyete, depresyon gibi) iyileştirilmesinde, temel tedavinin yanı sıra kullanılan bir tedavi aracı (Çakıcı ve Kök, 2020) olup, evcil hayvanları besleme, oynama, iletişim kurma faaliyetleri ile insanda kendine güven duygusu artmakta, çeşitli pozitif duygular yaşamaktadır (Davis, 2004). Bu nedenle şifa bahçelerinde

evcil hayvanlar ile iletişim kurulabilecek, onları besleyebilecek alanlara yer verilmelidir.

Bir bahçenin şifa etkisini gösterebilmesi için bitki, su, toprak, taş gibi doğal peyzaj elemanlarını içermesi gerekir. Doğal peyzaj elemanlarından olan su, tüm duyuları uyandıran özelliklere sahiptir. Suyun sesini işitmek, serinliğini hissetmek, doğrudan su ile temas etmek, içmek kullanıcıların kendini iyi hissetmesini sağlar. Su, insanı rahatlatan, rehabilite eden, stresten arındıran, gevşeten, dinlendiren, huzur veren, heyecanlandıran, neşe veren özellikleri ile çok çeşitli pozitif duygular yaşatmaktadır (Çelik Çanga, 2020). Bu nedenle şifa bahçelerinde aktif ya da pasif olarak kullanılabilen durgun ya da hareketli su gösterilerine yer verilmelidir.

Bir terapi bahçesi, ağırlıklı olarak yeşil alanlardan oluşmalıdır. İnsanlar içinde bulundukları çevre ile iletişimlerini duyuları ile kurarlar. Bu nedenle yeşil alanlarda, birbirinden farklı renk, şekil, ölçü, doku, koku özelliklerine sahip çok çeşitli bitkilere yer verilmeli ve böylece farklı duyuları harekete geçirecek dürtü oluşturulmalıdır.

Şifa bahçelerinin peyzaj tasarımı, amaca uygun, ilkeli olmalı ve bu nedenle uzman kişilerce yapılmalıdır. Kullanıcıların olabildiğince doğa ve doğal peyzaj elemanları ile iç içe olabileceği, sade, algılanabilir ... tasarımlar yapılmalıdır.

Bir şifa bahçesi, duyuları uyarmalıdır (Stark, 2004). Şifa bahçelerinde kullanıcılar, doğal elemanlarla temas ederek, kokusunu algılayarak, sesini işiterek, manzarasını seyrederek, tadarak, doğa ile duygusal bağ kurarak, ruhani bir ilişki kurarak, doğayı hissetmekte ve şifa bulmaktadır. Bir şifa bahçesi çeşitli duyulara hitap etmeli, gözle görülen, dokunarak hissedilen, koklanan, tadılan ve işitilen olmalıdır. Şifa bahçelerinde kullanıcıların duyularının (görme-işitme-tatma-dokunma-koklama) uyarılması çok önemli olup bunu tüm bahçe alanına yaymanın iyileştirici etkisi yüksektir. Bu nedenle şifa bahçelerinde ilgi çekici görünüm, bitki, su, kuş, böcek sesleri, çiçek, çim, toprak kokusu, meyve, şifalı ot tatları, su, toprak, bitki temas etme-dokunma, sarılma gibi duyu uyarıcı etkinlik alanlarının tasarımıda yer bulması gerekir.

Şifa bahçelerinde her türlü donatı elemanları; ergonomik, işlevsel, sağlam, dayanıklı ve doğal estetik özelliklerine uygun olmalıdır. Alan içerisinde kullanımları işlevsellik, ekolojik ve estetik ilkelere göre düzenlenmelidir.

Sonuç

Çok eski dönemlerde insanlar şifayı hep doğada bulmuşlardır. Ulrich (1981), Cohen ve Weisman (1991) yaptıkları çalışmalarda doğal peyzajlara (bahçenin) fiziksel ya da görsel erişim olanağına sahip insanların beden

ve ruh sağlığı üzerindeki iyileştirici, onarıcı etkileri olduğunu belirtmektedirler. Günümüzde ilgili uzmanlık alanlarından birçok bilim adamı, doğal peyzajın sağlıklı insanların sağlığının devamlılığında ve sağlıklı insanlarnın da iyileşmeleri üzerine etkileri konusunda çalışmalar yürütmektedirler. Bu araştırmalar kapsamında da geçmişten günümüze kalan çeşitli hastalık ve engel gruplarını tedavi eden hastane, rehabilitasyon merkezleri, psikiyatri merkezleri, yaşlıların kaldığı bakımevleri gibi kuruluşların bahçelerinin tasarımları bu yönde incelenmektedir (Whitehouse ve ark., 2001).

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki darüşşifaların şifa bahçeleri kapsamında ele alınması, müziğin bir terapi yöntemi olarak kullanılması bitkilerin tedavi amaçla kullanılması Türklerin kültürel tarihi açısından oldukça önemlidir (Erer ve Atıcı, 2010). Ancak, doğal peyzajın insan psikolojisi ve fizyolojisi üzerine etkilerini inceleyen güncel araştırmalar Türkiye’de yaygın değildir. Çok eski dönemlerde şifa bahçeleri konusunda atılan adımların günümüzde pek yankı bulmaması önemli bir eksikliktir. Türkiye’de şifa bahçeleri kavramı çok iyi bilinmemekte, bu nedenle de tam anlamıyla uygulanmamaktadır. Oysa ki iyileştirici bahçeler kurmak ve herkesin bundan faydalanmasını sağlamak peyzaj tasarımcılarının öncelikli konularından olmalıdır. Bu nedenle bu konu çalışma konusu olarak seçilmiştir. Bir şifa bahçesinin, kullanıcılarına neşe, mutluluk, sakinlik, ferahlık, canlılık, umutluluk vb gibi çok çeşitli pozitif duyguları yaşatması için amaca özel tasarım ilkelerine göre tasarlanmış olması gerekir. Bu çalışmada doğal çevrenin insan sağlığı üzerindeki etkileri üzerinde durularak, şifa bahçelerinin peyzaj planlama ve tasarım detayları oluşturulmuştur.

Şifa bahçeleri; fiziksel, zihinsel ve ruhsal iyileşmeye yardımcı olan peyzajları ifade etmektedir. Bu nedenle hastane, okul, hapishane, fizik tedavi merkezleri, spor tesisleri, fitness merkezleri, yaşlı bakımevleri, huzurevleri, sığınma evleri, kimsesizler evleri, sağlık kampları ve kaplıcalar, klinikler, rehabilitasyon merkezleri bahçelerine doğal değerler kazandırmak, işlevine uygun tasarımlar yapmak iyileşme ve rehabilitasyon konusunda destekleyici olacaktır. Bu gibi yerlerin bahçe tasarımlarında bu konu mutlaka dikkate alınmalıdır.

Bir şifa bahçesi düzenlendiği zaman her şey bitmiş demek değildir, tam tersi sürekli devam eden değiştirilebilir bir süreç yeni başlamış demektir (Welch, 1995; Mansson, 1999). Bu nedenle uygulanmış bir şifa bahçesinin ekonomik, işlevsel, sosyal, çevresel, estetik sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir. Şifa bahçeleri peyzaj mimarı, mimar, terapist, psikolog gibi farklı uzmanlık alanlarından oluşan ekip tarafından planlanmalı, tasarlanmalı aynı ekip kontrolünde geliştirilmeli ve yönetilmelidir. Bu doğrultuda da şifa bahçelerinde disiplinlerarası çalışmayı güçlendirmek, teşvik etmek gerekmektedir.

Kaynaklar

- Andrews, G. (2017). Landscapes of well-being, in T. Brown, G. Andrews, S. Cummins, B. Greenhough, D. Lewis, and A. Power (eds.) *Health Geographies: A Critical Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 59–75.
- Bal, V. (2002). Şok dalgaları ile taş kırma işleminde ağrı ve anksiyete düzeyi üzerine müziğin etkisi, Yüksek lisans tezi, T.C Genel Kurmay Başkanlığı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Yüksekokulu, Ankara.
- Barmelgy, H.E. (2013). Healing Gardens' Design. *International Journal of Education and Research*. Vol. 1 (6). 1-20.
- Beer, A. R. (1990). Environmental Planning for Site Development, E & FN Spon, London.
- Beer, A. (2003). How do we know what users of spaces need - those less able bodied Environmental settings to support the particular needs of those who have difficulties moving around the problems of the elderly. [http// www. Thesteelvalleyproject info](http://www.Thesteelvalleyproject.info)
- Brawley, E. (2005). Raising the Bar In Designing Senior Environments. The 12th Annual Affordable Housing Conference Spokane Convention Center 334 West Spokane Falls BlvdSpokane, Washington.
- Bulut, Y., Göktuğ, T.H. (2006). Sağlık Bulma Yönünde Çevresel Bir Etken Olarak İyileştirme Bahçeleri. *G OÜ. Ziraat Fakültesi Dergisi*. 2006, 23 (2), 9-15.
- Burgess, C.W. (1990). Horticulture and its application to the institutionalized elderly. *Activities, Adaptation and Aging*. 14(3):51-61.
- Caspersen, C.J., Bloemberg ,B.P., Saris,W.H. (1991). The prevalence of selected physical activities and their relation with coronary hearth disease risk factors in elderly men: the Zutphen Study,1985. *American Journal of Epidemiology*, 133 (11), 1078-1092.
- Chang, C.Y. (2002). The Effects of Flowers on Respondents Physical and Psychological Responses. Interaction by Design: Bringing People and Plants Together for Health and WellBeing: An International Symposium (edited by Elizabeth R. Messer Diehl) Blackwell .
- Cohen, U. and Weisman, G. (1991). *Positive Outdoor Spaces in Holding onto Home:Designing Environments for People with Dementia*. (pp. 73-79). Baltimore:John Hopkins University Press.
- Conradson, D. (2005). Landscape, care, and the relational self: Therapeutic encounters in rural England', *Health and Place*, 11, 337–348.
- Cooper-Marcus, C. ve Barnes, M. (1999). *Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations*. New York: John Wiley & Sons, 323-384.

- Cooper, C.M. (2007). Healing Gardens in Hospitals. *Interdisciplinary Design and Research e-Journal (IDRP)*. 1(1), 1-27.
- Cooper Marcus, C. ve Sachs, N. (2014). Therapeutic Landscapes An Evidence-Based Approach to Designing Healing Gardens and Restorative Outdoor Spaces, 336.
- Curtis, S., Gesler, W., Fabian, K., Francis, S., and Priebe, S. (2007). Therapeutic landscapes in hospital design: A qualitative assessment by staff and service users of the design of a new mental health inpatient unit, *Environment and Planning C: Government and Policy*, 25, 591–610.
- Çakıcı, A., Kök, M. (2020). Hayvan Destekli Tedavi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry. 12(1):117-130.
- Çelik Çanga, A. (2020). Peyzaj Tasarımında Su. *Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Araştırmalar-II*. Gece Kitaplığı. p,227-243. ISBN • 978-625-7702-95-9. Editör Doç. Dr. Sibel Demirarslan. Ankara.
- Davis, J. (2004). Psychological Benefits Of Nature Experiences: An Outline Of Research And Theory. *With Special Reference to Transpersonal Psychology*. Naropa University and School of Lost Borders. Naropa.
- Davis, B. (2011). Designing A Healing Garden For Three Patient Populations Based On Research, Theory, Observation And Interviews, University of Georgia, Master Of Landscape Architecture, Athens, Georgia.
- Devlin, A.S., Arneill, A.B. (2003). Health Care Environments and Patient Outcomes: A Review of the Literature. *Environment and Behavior*. 35(5): 665-694.
- Elings, M. (2006). People-plant interaction: the physiological, psychological and sociological effects of plants on people. *Farming for Health-Springer Agriculture Book*. Ed: Jan Hassink and Majken van Dijk (eds). Printed in the Netherlands .Chapter 4: 43-55.
- Erer, S., Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda müzikle tedavi yapılan hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36, 1, 29-32.
- Francis, C., Cooper, C. M. (1991). Places People Take Their Problems. In J. Urbina-Sotia, P. Ortega-Andeane, and R. Bechtel (Eds.), *Proceedings of the 22nd Annual Conference of the Environmental Design Research Association*. Oklahoma City: Environmental Design Research Association, pp. 178-184.
- Francis, C., Cooper, C.M. (1992). Restorative Places: Environment and Emotional Well-Being. In *Proceedings of 24th Annual Environmental Design Research Association Conference*. Boulder, CO;EDRA.
- Gehl J. (2010). *Life Between Buildings, Using Public Space*. Pp, 125-128. Copenhagen: The Danish Architectural press.
- Gerlach-Spriggs, N., Kaufman, R.E., and Warner, S.B. (1998). *Restorative gardens: The healing landscape*. New Haven, CT: Yale University Press.

- Gesler, W.M., Robin A. K. (2002). *Culture/Place/Health*. New York: Routledge.
- Madge, Clare. 1998. 'Therapeutic Landscapes of the Jola, The Gambia, West Africa'. *Health & Place* 4, no. 4: 293–311.
- Gesler, W.M. (2003). *Healing Places*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Hill, C.O., Relf, P.D. (1983). Gardening as an outdoor activity in geriatric institutions. *Activities, Adaptation and Aging*, 3 (1): 47-54.
- Horsburgh, C.R. Jr. (1995). Healing by design. *The New England Journal of Medicine*, 333, 735-740.
- Hoyez, A. (2007). The world of yoga: The production and reproduction of therapeutic landscapes. *Social Science and Medicine*, 65(1), 112–124.
- Johnson, C. W. (1995). Planning and designing for the multiple use role of habitats in urban/suburban landscapes in the Great Basin. *Landurbplan*, 32, 219-225.
- Kaplan, R., Kaplan S. (1989). *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaplan S. (1995). The Restorative Benefits of nature: Toward an Integrative framework, *Journal of Environmental Psychology*, Vol.16, pp. 169-182.
- Kellert, S., Derr, V. (1998). National study of outdoor wilderness experience. Washington, DC: Island Press
- Korpela, K., Ylen, M. (2007). Perceived health is associated with visiting natural favourite places in the vicinity, *Health & Place*, 13, 138–151.
- Korpela, K., Ylen, M. (2009). Effectiveness of favorite place prescriptions – A field experiment, *American Journal of Preventive Medicine*, 36, 435–438.
- Larson, J., Kreitzer, M. J. (2004). Healing by design: Healing gardens and therapeutic landscapes. *Implications*, 2(10), pp, 1-6.
- Lea, J. (2008). Retreating to nature: Rethinking “therapeutic landscapes, *Area*, 40(1), 90–98.
- Li, X., Mander, U. (2009). Future options in landscape ecology: development and research. *Progress in Physical Geopgraphy*, 33(1), 31-48.
- Mansson, K. (1999). *Bygg för alla*. Stockholm: AB Svensk Byggtjänst.
- Minter, S. (1995). The Healing Garden, Eddison Sadd Editions, London, England, 0- 8048-3083-5.
- Mooney, P.F., Milstein, S.L. (1994). Assessing the benefits of a therapeutic horticulture program for seniors in intermediate care. In M. Francis, P. Lindsey, & J.S. Rice (Eds.), *The healing dimensions of people-plant relations: Proceedings of a research symposium* (pp.173-194). University of California, Davis.
- Nicholson, D. (2003). *Green Cities-And Why We Need Them*, New Economics Foundation Pocketbooks, United Kingdom.

- Parsons, R., Daniel, T.C. and Tassinary, L.G. (Eds.). (1994). Landscape aesthetics, ecology, and human health. In W. Covington & L. DeBanco, (eds.), *Sustainable ecological systems* (pp.266-280). Fort Collins, CO: USDA Forest Service General Technical Report RM-247.
- Pouya, S.(2015). Şifa Bahçesi Tasarım Yöntemlerinin Araştırılması. *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*, 2015, 15 (1): 15-25.
- Rawlings, R. (1998). *Healing Gardens: Aromatherapy – Feng Shui – Holistic Gardening – Herbalism –Color Therapy – Meditation*. Willow Creek Press, USA.
- Restiglian, E., Pastorello, G. (2016). L'educazione intergenerazionale. Bambini e anziani nei servizi per la prima infanzia. Department of Philosophy, Sociology, Education and Applied Psychology FISPPA, University of Padova. Matricola 1070630. Padova/Italy.
- Sachs, N.A. (2018). Designing for Public Health With Healthcare Design Part II: *Design. Health Environments Research & Design Journal*. Vol. 11(3) 17-21.
- Said, I. (2003). *Garden as an Environmental Intervention in Healing Process of Hospitalized Children*. Kustem 2nd Annual Seminar on Sustainability Science and Management, Environment.
- Sakıcı, Ç., Var, M. (2014). Ruh ve sinir hastalıkları hastane bahçelerinin (Açık alan terapi üniteleri) düzenlenmesi kriterleri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 101- 112.
- Satıl, F., Aktaş, E. (2021). Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerindeki Terapi Bahçelerinde Kullanılan Bitkiler Üzerine Etnobotanik Bir Çalışma. *Türk Doğa ve Fen Dergisi (Turkish Journal of Nature of Science)*. Cilt 10, Sayı 1, Sayfa 182-189.
- Serez, A. (2011). Tarihsel Süreç İçinde Sağlık Bahçeleri, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, s:12-57, Ankara.
- Sezer, F. (2019). *Müzikle Terapi Tarihi-Etkileri Model Ve Teknikler*. Nobel Akademik Yayıncılık, ISBN: 9786057895622. 124s, Ankara.
- Sherman, S.A., Mardelle MC.S., and James W. V. (2005). Children's Environments and Health- Related Quality of Life: Evidence İnforming Pediatric Healthcare Environmental Design. *Children, Youth and Environments* 15(1): 186-223.
- Smyth, F. (2005). 'Medical Geography: Therapeutic Places, Spaces and Networks'. *Progress in Human Geography* 29, no. 4: 488–95.
- Stark, A. (2004). Creating Outstanding Environments with Geomancy and Feng Shui: Guidelines for Healing Gardens.
- Stigsdotter, U.K., Grahn, P. (2002). What Makes a Garden a Healing Garden. *Journal of Therapeutic Horticulture* . 13, P: 60-69.

- Stigsdotter, U.A. (2005). Landscape Architecture and Health. Evidence-based health-promoting design and planning. Doctoral thesis, Faculty of Landscape Planning, Horticulture and Agricultural Science Department of Landscape Planning, Swedish University of Agricultural Sciences Alnarp.
- Şakar, E. (2011). Şifalı Bitkiler ve Şifa Bahçeleri Tasarımı Üzerine Araştırmalar, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tenngart, I. C. (2011). *On the Use and Experience of a Health garden*. Diss. Alnarp: Swedish University of Agricultural Sciences.
- Thurber, C., Malinowski, J. (1999). Summer camp as a therapeutic landscape, in A. Williams (ed.) *Therapeutic Landscapes: The Dynamic Between Health and Wellness*. Maryland: University Press of America, pp. 29–51.
- Uçan, Ö., Ovayolu, N. (2006). Müzik ve Tıpta Kullanımı. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 1, 3, 14-22.
- Ulrich, Roger S. (1981). “Natural Versus Urban Scenes: Some Psychophysiological Effects.” *Environment and Behavior*, 13 (5): 523-553.
- Ulrich, R.S., Parsons, R. (1992). Influences of passive experiences with plants on individual well-being and health. In D. Relf, D. (Ed.), *The role of horticulture in human well-being and social development* (pp.93-105). Portland: Timber Press.
- Ulrich, R.S., Lunden, O., Eltinge, J.L. (1993). Effects of exposure to nature and abstract pictures on patients recovering from open heart surgery. *Psychophysiology* 30, 7(Abtract).
- Ulrich, R.S. (1999). *Effects of Gardens on Health Outcomes: Theory and Research*. In C. Cooper-Marcus and Barnes, eds. *Healing Gardens: Therapeutic Benefits and Design Recommendations*. New York: John Wiley & Sons, 27-85.
- Ulrich, R. S. (2002). Health benefits of gardens in hospitals. Plants for People Symposium paper. International Exhibition, Floriade, p.106-115.
- Uslu, A., Shakouri, N. (2012). Zihinsel ve Fiziksel Engelliler İçin Hortikültürel Terapi, *Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi*, 2012, 12 (1): 134-143.
- Van den Berg A.E., Hartig, T., Staats H. (2007). Preference for nature in urbanized societies: stress, restoration, and the pursuit of sustainability. *Journal of Social Issues*, Vol. 63(1), pp. 79-96.
- Vapaa, A. G. (2002). *Healing Gardens: Creating Places for Restoration, Meditation and Sanctuary: What are defining characteristics that make a healing garden? A thesis for Master's of Landscape Architecture*. College of Architecture and Urban Studies. Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Walker, C., Hanna, P. and Hart, A. (2017). *Building a New Community Psychology of Mental Health: Spaces, Places, People and Activities*. London: Palgrave.

- Welch, P. (Ed.). (1995). *Strategies for teaching universal design*. Berkeley, CA: Adaptive Environments and Boston, MA: MIG Communications.
- Whitehouse, S., Varni, J.W., Seid, M., Cooper-Marcus, C., Ensberg, M.J., Jacobs, J.R. and Mehlenbeck, R.S. (2001). Evaluating a Children's Hospital Garden Environment. Utilization and Consumer Satisfaction, *Journal of Environmental Psychology*. 21, 301-314.
- Williams, A. (2007). *Geographies of Health: Therapeutic Landscapes*. Aldershot, UK: Ashgate Publishing Limited.
- Wilson, K. (2003). Therapeutic Landscapes and First Nations Peoples: An Exploration of Culture, Health and Place. *Health & Place* 9, no. 2: 83–93.
- Winchester, M., McGrath, J. (2017). Therapeutic landscapes, Anthropological perspectives on health and place. *Medicine Anthropology Theory (MAT)*, 4(1). 1-10.

Bölüm 6

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVELİĞİ YÖNETİMİNİN KAYSERİ'DEKİ ŞANTİYELER ÜZERİNDEN İRDELENMESİ

Z. Özlem PARLAK BİÇER¹

Nur Selcen KARAASLAN²

1 Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, parlako@erciyes.edu.tr, 0000-0002-9700-2226

2 Araş. Gör., Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, selcenkaraaslan@erciyes.edu.tr, 0000-0003-2912-6005

1. Giriş

İnşaat işlerinde küçük ya da büyük ölçekli işin meydana geldiği iş yeri şantiyelerdir ve şantiyeler çalışan ve şantiyede bulunan herkesin güvenliğinin sağlanması bakımından önemli yerlerdir. Güvenliğin sağlanması ve tedbirlerin alınması için belirli standartların gerekliliği doğmuştur. Ülkemizde güncel olarak 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kullanılmaktadır.

Ülkemizde geçmişte doğrudan kanunlar bulunmasa da düzenlemeler yapılmıştır. Konu ile doğrudan ilgili ilk düzenleme olan 3008 sayılı iş kanunu 1936 yılında yasalaşmıştır. Çalışma Bakanlığı 1945'te kurulmuş olup İş sağlığı ve iş güvenliğine yönelik detaylı değişiklikler 1974 yılında yapılmıştır. Yaklaşık olarak 2003 yılına kadar kalıcı olmuştur. İş sağlığı ve iş güvenliğine 4857 sayılı İş kanunu ile yeni bir bakış açısı gelmesine rağmen yeterli görülmemiştir. Ülkemizde 20 Haziran 2012'de çıkan 6331 sayılı İş Sağlığı ve İş Güvenliği Kanunu ile uluslararası standartlara uygun, proaktif, kazalar olmadan önce önlenmesini esas alacak şekilde oluşturulmuş kanun uygulamaya koyulmuştur (Yüce, 2014). Kazaların olduktan sonra telafi edilmesini değil en baştan önlenmesini hedef alan kanunda işyeri, iş güvenliği, iş kazası gibi kavramlar doğrudan şantiyeleri ilgilendirmektedir.

İşyeri 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'na göre, mal veya hizmet üretmek amacıyla maddi olan ve olmayan unsurlar ile çalışanın birlikte örgütlendiği, işverenin işyerinde ürettiği mal veya hizmet ile nitelik yönünden bağlılığı bulunan ve aynı yönetim altında örgütlenen iş yerine bağlı yerler ile dinlenme, çocuk emzirme, yemek, uyku, yıkanma, muayene ve bakım, beden ve mesleki eğitim yerleri ve avlu gibi diğer eklentiler ve araçları da içeren organizasyonu olarak tanımlanmaktadır (URL1).

Gelişmekte olan ülkelerde gerek sosyal gerek ekonomik şartlardan dolayı yapı sektöründe yarı geleneksel yarı endüstriyel bir üretim sistemi vardır. İnşaat işleri yoğun emek gerektirdiği için ve vasıfsız eleman istihdamı yüksek düzeyde olduğundan çalışma alanı uzun bir süreç ve dinamikte işlemektedir. Bu yüzden inşaat sektörü diğer sektörlerden daha fazla risk taşımaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre dünyada her yıl toplam 270.000.000 iş kazası meydana gelmektedir. Her 15 saniyede bir işçi yaralanmakta olup her gün 6.300 kişi iş kazası veya meslek hastalığından hayatını kaybetmektedir. Ayrıca yaşanan bu iş kazalarında inşaat işçileri, diğer sektörlerde çalışan işçilere oranla 3-6 kat daha fazla kazaya uğrama riski taşımaktadırlar (ILO, 2019).

Ülkemizde yaşanan iş kazalarının %1,6'sı ölümlle sonuçlanırken, inşaat sektöründeki iş kazalarının yaklaşık %5'i ölümlle sonuçlanmaktadır. İş kazası sonucu meydana gelen ölümlerin yaklaşık %34'ü şantiyelerde meydana gelmektedir. Bu oranlar bize şantiyelerde işçi sağlığı ve güvenliği bilincinin yeterince oluşmadığını işaret ederken aynı zamanda bu sektörün en riskli sektörlerden biri olduğunu da göstermektedir (URL2).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının (ÇSGB) hazırlamış olduğu Tehlike Sınıfları Yönetmeliği'ne göre inşaat sektörü "Çok Tehlikeli İşler" sınıfında yer almaktadır. Çok tehlikeli işler sınıfında yer alması olası bir iş kazasının yaşanma riskinin de diğer sektörlerle oranla çok daha fazla olduğunu göstermektedir (URL3). İş kazası istatistikleri incelendiğinde inşaat sektörünü oluşturan bina inşaatları, bina dışı yapıların inşaatı, özel inşaat faaliyetleri 368 kişi yaşamını yitirmiştir. Tüm iş kazaları sonucu vefat eden sigortalı sayısına baktığımızda 2019 yılı içerisinde 1147 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu rakamlar bize iş kazası sonucu ölen sigortalı sayısının %32'sini inşaat sektörünün oluşturduğunu göstermektedir (URL4).

Şantiyelerde iş kazalarının engellenmesi ya da en aza indirilmesi için Kılıçarslan (2021) asgari sağlık ve güvenlik şartlarının sağlanması gerektiğini belirtmektedir. Bu şartlardan ilki yüksekte çalışma ile ilgilidir. Yükseklik kavramı çalışanlar açısından bakıldığında farklı tanımlamalar ile ifade edilebilir ve bu doğrultuda kurallar ihlal edilebilir (Kılıçarslan, 2021).

Şantiyelerde işin yapılmasının yanı sıra şantiye sahasındaki işleyiş de önem arz etmektedir. Kullanılmış ve kullanılacak malzeme istifi, araç ve yaya giriş sirkülasyonunun düzenli olması şantiye yönteminde etkili rol oynamaktadır. Şantiye alanının düzenli ve temiz tutulması sağlanmalıdır. Şantiye sahasındaki birçok noktada sivri uçları veya keskin kenarları bulunan malzeme ve atıklar düzenli periyotlarla çalışma alanlarından uzaklaştırılmalıdır. Şantiye alanından uzaklaştırılması mümkün olmayan sivri veya keskin kenarları bulunan malzemelerin saplanma riskine karşı gerekli koruyucu malzemeler ile korunup kesinlikle kaplanmalıdır. Kar yağışı sonrası olumsuz hava koşulları sebebiyle buzlanma gibi kaygan hale gelen çalışma yerleri ve geçitler temizlenerek kaymayı önleyici tedbirler alınmalıdır. Şantiye alanında malzemelerin, yıkılma ve devrilmeleri önlenmelidir. Şantiye alanında kazaya sebep olmayacak şekilde malzemelerin istif edilmesi sağlanmalıdır (URL 5).

2. Yöntem

Yapılan araştırmalar inşaat işlerinin birçoğu çok tehlikeli iş sınıfına girdiğini göstermektedir ve inşaat sektörü en çok kaza görülen sektördür. Kazaların büyük çoğunluğunu yüksekte düşme kaynaklı kazalar, yüksekte düşen cisim kaynaklı kazalar, trafik iş makinesi kaynaklı kazalar,

ekipman kullanımı kaynaklı kazaların oluşturduğu saptanmıştır. Bu doğrultuda Kayseri iline 19 adet şantiye alanı seçilmiştir, yerinde inceleme ve gözlem yapılmıştır. Seçilen şantiyeler farklı işlev ve ölçeğe sahiptir. Şantiyelerde hem çalışan hem yöneticilerle görüşmeler yapılmıştır ayrıca şantiyedeki işleyiş gözlenmiştir. Bu kapsamda mevzuattaki kurallar ve şantiyelerdeki uygulama şekilleri sorgulanmıştır.

3. Çalışma Alanı

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen alan çalışması; Türkiye'nin İç Anadolu Bölgesi'nde özellikle sanayi üretiminde gelişme gösteren ve bu yönü ile çevre iller içerisinde lider kent olan Kayseri'de yapılmıştır. Bu özelliğinden dolayı Kayseri kent merkezine hem kendi ilçelerinden hem de yakın iller ve onların ilçelerinden göç olmaktadır. Ayrıca komşu ülkelerde meydana gelen dış göçte özellikle Suriyeliler için ana merkez olarak belirlenmiştir. Sanayi kenti olması ve çok katlı konutlarda, üretim teknolojilerinde ve farklı hizmet sektörleri için bu işlevlere yönelik yapı üretimi de artmıştır. Seçilen bu şantiyeler Kayseri'nin merkeze bağlı ilçelerinden olan Melikgazi ve Kocasinan belediye sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu ilçeler Kayseri'nin nüfus yoğunluğu fazla olan bölgesi ile yapı denetiminin de fazla olduğu yerleşimleridir. Şantiyeler seçilirken farklı kapasite ve işlevlerde olması, çalışmanın güvenilirliği yönünden ve iş güvenliği konusunun her işlev ve büyüklükteki şantiyelerin çok tehlikeli kapsamına alınması gerekliliği de göz önünde bulundurulmuş ve 19 adet şantiye seçilerek üzerinde çalışılmıştır.



Şekil 1. Şantiyelerin Konumu (Google Earth, 2021)

3.1.Şantiye Alanı ve Durumu

Şantiye 1, Kayseri'nin Melikgazi İlçesi'ne bağlı Konaklar Mahallesi'nde bulunmaktadır. İki bloktan oluşan konut olarak tasarlanan yapının zemin katında spor alanları bulunmaktadır. İki bloğun inşaatı aynı anda devam eden şantiyede yapıların yerinde gözleminin yapıldığı ve incelendi-

ği dönemde A blokta bodrum katta duvar örümü, üst katlarda yapının ince işlerine geçilmiştir. A ve B bloğun üst katlarında alçı sıva işleri yapılmaktadır (Tablo 2). 2+1, 3+1 daireleri barındıran 2 bloktan oluşan Şantiye 2’de, yapı bloğunun bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı da hava şartları sebebi ile durdurulmuştur. Prefabrik teknik ofis konteyneri bulunan şantiyede yaya ve araç girişi aynı yerden yapılmaktadır. Şantiye alanı içerisinde atıklar korunaksız şekilde yer almaktadır. Depolama alanları korunaklı olmayıp, açık sahada konumlandırılmaktadır. Şantiye alanının tamamının çevresi bariyer ile kapatılmış, gerekli uyarılar levhalar ile belirtilmiştir (Tablo 2). Dış Hekimliği Fakültesi ek binası olarak hizmet verecek olan 3. Şantiye’de yapının yerinde gözlem yapıldığı ve incelendiği dönemde yapı bloğunun bir kısmı tamamlanmış bir kısmı hava şartları nedeni ile durdurulmuştur. Şantiye alanında prefabrik olarak yapılmış teknik ofis, bekçi konteyneri ve sökülebilir nitelikte şantiye çalışanlarının tamamının kullanabileceği bir yemekhane bulunmaktadır. Bunun dışında şantiye alanı içerisinde hafriyat yığını ve sökülen kalıplar korunaksız şekilde bulunmaktadır. İş makinası olarak kamyon, kepçe ve kule vinç bulunmaktadır. Şantiye alanının tamamının çevresi bariyer ile kapatılmış, gerekli uyarılar levhalar ile belirtilmiştir (Tablo 2). Şantiye 4, Kayseri’nin Melikgazi ilçesinde bulunan Esenyurt Mahallesi’nde yer alan konut projesidir. Proje dükkânların bulunduğu zemin kat ve her katta 3+1 iki konut olan 11 kattan oluşmaktadır. En üst kattaki konut dubleks olarak tasarlanmıştır. Konutlar için giriş, güney cepheden dükkân girişleri ve otopark girişi ise parselin kuzey yönündendir. Otopark yapının kuzey cephesinde tasarlanmıştır (Tablo 2). Şantiye 5, giriş ve 14 kattan ve A ve B blok olmak üzere iki farklı tipolojide iki bloğu arası otoparka, çevre ise yeşil alan ve sirkülasyona ayrılmıştır. Şantiyede ofis, bekçi kulübesi, tuvalet birimleri bulunmaktadır. Depolama yapı içinde ve şantiye etrafında atıl olarak yapılmaktadır. Kule vinç ve gırgır vinçler üretim aşamasına yardımcı olan başlıca elemanlar olarak konumlandırılmıştır. Parsel sınırından yaklaşma payı bırakılmış ve bu kısımlar depolama ve atık toplama alanlarına dönüşmüştür (Tablo 2). 6. Şantiye’de, 2 teknik personel, 1 muhasebeci, 2 sıva elemanı, 3 cephe elemanı, 7 çelik montaj elemanı, 4 elektrikçi, 4 tesisatçı ve 6 işçi olmak üzere toplamda 29 kişi çalışmaktadır. Vakıf destekli Engelsiz Yaşam Merkezi olarak işlevlendirilen projede çevre düzenlemesi belediyeye aittir. Şantiye alanında araç için ve yakınında ise özel araçlar için otopark bulunmaktadır. Şantiyeye gelen iş araçları bu kapıdan giriş yaptığı için bu durum araç ve yaya sirkülasyonu açısından problem oluşturmaktadır. Girişinde şantiye sirkülasyonuna hâkim şekilde bir ofis ve bir bekçi kulübesi vardır. Şantiye içerisinde işçilerin kullanacağı tuvalet bulunmaktadır. Bunun dışında depolama alanları ve atölyeler mevcut değildir (Tablo 2). Kayseri’nin Melikgazi Belediyesi Esentepe Mahallesi’nde bulunan Şantiye 7, 4 bloktan oluşmaktadır. Yapı yerinde incelendiği dönemde A, B ve C bloklarında

kaba yapım devam ederken D bloğunun kaba işleri bitmiş ince işler başlamıştır. Bu bloğun iç duvarları sıva aşamasındadır, dış duvarlarında ise yalıtım için mantolama yapılmaktadır. A, B ve C bloklarında temel kazılmış ancak kış mevsimi sebebiyle inşaat duraklatılmıştır. Şantiye alanının 3 girişi vardır. Kuzey batı kapısından işçi ve araç girişi bulunmaktadır. Arazinin elektrik tesisatı için ana elektrik panosu kuzey batı kısmına, şantiye alanın sınırları dışına yerleştirilmiştir. Alan dışındaki elektrik, yapının içine panolar yerleştirilerek alınmaktadır. Arazinin kuzey batı kapısının yakının da su deposu, bekçi odası ve yönetim ofisi bulunmaktadır. Yola yakın kısımda su deposu bulunmaktadır. Deponun yanında küçük bir bekçi odası ve yanında yönetim ofisi yer almaktadır. Şantiye alanında temeli atılmaya başlanmış olan 3 bloğun yakınına D bloğunun kaba işinden çıkan kereste, kalıp, demir gibi malzemeleri, depolanmaktadır. Harç için dökülen kum ise kullanılacak alanın yakınlarına dökülmektedir. Yalıtımda kullanılan cam yünleri mantolama yapılan yüzeylerin yerlerin yakınlarına yerleştirilmiştir. İşçiler yapının içinde bir odayı giyinme ve soyunma olarak kullanmaktadır. Yemek yeme için belli bir kullanılan alan bulunmaktadır (Tablo 2). 8. Şantiye’ de, Melikgazi Ambar Mahallesi’nde bulunan çok katlı konut şantiyesidir (Tablo 2). Şantiye 9 yine, Melikgazi İlçesi’ne bağlı olan İldem Mahallesi’nde, blok halinde ikiz 20 villadan oluşmaktadır. Şantiye alanı yerinde incelendiği dönemde, yapı bloklarının bir kısmında kaba iş bitip ince iş yapılırken bir kısmında ise kaba halen devam etmektedir. Aynı zamanda iki blok için temel işlemleri devam ederken hiç temel işlemine başlanmamış yapı blokları vardır. Şantiye alanında prefabrik olarak yapılmış teknik ofis, bekçi yeri ve sökülebilir nitelikte bir depolama alanı ile tuvalet bulunmaktadır. Bunun dışında depolama işlemi düzenli değildir. Malzemeler saha içerisinde açık alanda veya yapı blokları içerisinde bulunmaktadır (Tablo 2). Erciyes Üniversitesi Merkez Kampüsü içerisinde yer alan 10. Şantiye’ nin temeli Mayıs 2018’de atılmıştır. Yapı 3 kat ve bodrum olarak tasarlanmıştır. Aralık 2019’da binanın iskeleti tamamlandıktan sonra duvarları örülmüş ve sıva işleri yapılmıştır. Süreçte yapı inşaatı tamamlanınca tünel ile diğer üniversite hastanelerine bağlanmıştır. Mevcut şantiye planında işçilerin kullanması için düzenlenmiş duş-wc, işçilerin soyunma odası, kaba yapı şefinin kullandığı cihazların depolandığı ve buzdolabı, çay ocağının olduğu mekân, ince yapı şeflerinin kullandığı şantiye ofisi ve güvenlik kulübesi yer almaktadır. Betonarme karkas inşası esnasında yerleşim planında plywood ve kereste depolama kalıp kesme-çakma hazırlama kısımları, inşaat demiri depolama, etriye tezgâhı ve etriye depolama alanları, atık depolama alanı ve beton pompasının ve mikserinin olduğu vaziyet yerleşimine sahiptir (Tablo 2). 4 blok 112 daireden oluşan Şantiye 11’de konut ihtiyacının yanı sıra sosyal ihtiyaçların karşılanması için havuz, fitness salonu, hamam, sauna ve buhar odası gibi sosyal alanlar da bulunmaktadır. Şantiye alanının iki giriş kapı-

sı bulunmaktadır. Girişlerden biri kuzeybatı yönünde, diğer giriş ise güneydoğu yönündedir. Şantiyeye gelen iş araçları, işin yakın olduğu kapıdan şantiye sahasına erişmektedir (Tablo 2). İlköğretim okulu ve liseden oluşan Şantiye 12, 5032m² ilköğretim 2782 m² lise bina inşasını içermektedir. İlköğretim bünyesinde derslikler, yemekhane, idari birim, 2 adet spor salonu, buz pateni, konferans salonu, yüzme havuzu barındırmaktadır. Lise ise derslikler, yemekhane, idari birim, 2 adet spor salonu, konferans salonunu barındırmaktadır (Tablo 2). 2 bloktan oluşan ve eğimli arazide bulunan 13. Şantiye' de 2. blokta temel kazılmış ancak kış mevsimi sebebiyle inşaat duraklatılmıştır. Kaba işleri bitmiş ince işleri yapılmakta olan birinci bloğun iç duvarları sıva aşamasında, dış duvarlarında ise yalıtım için mantolama yapılmaktadır (Tablo 2). Kocasinan ilçesi Erkilet Mahallesi'nde yer alan Şantiye 14, 2 blok olarak tasarlanmış konut projesi alanıdır. İş araçlarının girişi Erkilet Bulvarı tarafından sağlanmaktadır (Tablo 2). 15. Şantiye, 3+1 ve 4+1 dairelerden oluşan 4 bloklu projede iki adet parsel bulunmaktadır. Ayrık nizam olan A blok bir parselde iken, bitişik nizamda olan B, C ve D blokları diğer parsel sınırları içerisinde ve aralarından yol geçmektedir. Şantiye aşamasında olan arsa bütün olarak çalışmaktadır. Şantiye vaziyet yönetim ofisi, elektrik panosu, su deposu, iskele demirleri depolama yeri, betoniyer alanı, harç/ sıva yapım alanı, gırgır vinç alanı, atık malzeme yeri, çelik profiller ve güvenlik bariyerleri depolama yeri, ahşap paletlerin yeri, kum istifinin yapıldığı yer, çeşitli duvar örme malzemelerinin yeri, kereste depolama alanı, bekçi kulübesi, ahşap kalıp işleme alanı ve yalıtım malzemeleri deposunun bulunduğu yerler belirlenmiştir (Tablo 2). Melikgazi İlçesi Köşk Mahallesi'nde bulunan çok katlı konutları içeren 16. Şantiye' de 2+1, 3+1, 4+1 düzende konutların bir kısmı tamamlanmış bir kısmı ise yapım ve proje aşamasındadır (Tablo 2). Şantiye 17, Esentepe Mahallesi'nde olup, yapımı devam eden üç bloktan oluşmaktadır. Yapıların yerinde incelendiği dönemde blokların üçünde de duvarlar örülmektedir. Şantiyede şantiye ofisi, bekçi kulübesi, atık stoğu, imalat alanı, su deposu, elektrik panosu, çimento stoğu yeri, taş stoğu yeri, kum alanı, çimento stoğu alanı, depo, demir ve kalıp stoğu yerleri belirlenmiştir (Tablo 2). Şantiye 18, bütününde cadde üstünde 3 ve arka kısımda 2 olmak üzere toplamda 5 parsel üzerine kurulmuştur. Her parsel için farklı bir şantiye başlatılmıştır. Şantiye 18 ise ana projenin ikinci kısmıdır. Bu kısım, içinde üçer blok bulunan iki bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım tamamen bitirilmiş ve ince inşaatla geçilmiştir. A ve C bloklarının kaba inşası bitirilmiştir. Şantiye yer yönetim /satış ofisi, su deposu, su dağıtım yeri, elektrik panosu, araç girişi, ana giriş, çimento depolama ve yapım alanı, işçi konteyneri, kalıp ve ahşap işleri, demir, fayans vs. kesim alanı bulunmaktadır (Tablo 2). Kocasinan İlçesi Erkilet Dere Mahallesi'nde 3 bloktan oluşan 19. Şantiye' deki (A, B, C, blokları). A ve B bloklarında kaba işler bitmiş olup ince işlere geçilmiş ve bu blok-

larda alçı sıva işleri devam etmektedir. C bloğunda ise kaba işler devam etmektedir. Şantiye alanı içerisinde bir adet yönetim ofisi niteliğinde konteyner bulunmaktadır. Ortak kullanılacak bir wc çalışanların kullanımına tahsis edilmiş bir bina bulunmamaktadır. Ulaşım ağı doğru işlememektedir. Şantiye alanında hafriyat bulunmamakta ancak çalışmalar sonucu oluşan atıklar düzensiz bir şekilde yer almaktadır. Şantiye alanı çevresi korunaklı bir biçimde kapatılmıştır (Tablo 2).

4. Bulgular

1.Şantiye’ de, şantiyesinde iş güvenliği açısından yapılan yanlış uygulamalar vardır. Şantiyenin etrafına bariyer ve gerekli uyarı levhaları konulmamıştır. Elektrik panosu hava şartlarına karşı savunmasızdır. Merdiven ve asansör boşluğu korkulukları üçüncü kattan sonra konulmamıştır. İşçiler baret, yelek ve işe uygun ayakkabı kullanmamaktadır. Bunların yanı sıra iş güvenliği açısından inşaat filesi kullanılması gibi doğru yapılan uygulamalar da yer almaktadır (Tablo 2). Şantiye 2’de de iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalar vardır. Şantiye içerisinde araç-yaya ilişkisi ile ilgili bir önlem alınmamış, giriş aynı yerdendir, ana ünitelerde en son katlara file gerilmiş olup diğer katlarda file bulunmamaktadır. Bu durum yüksekten düşme tehlikesini beraberinde getirmektedir, asansör boşluğu korkulukların bulunmamaktadır. İş güvenliği açısından doğru uygulamalar ise merdiven korkulukları uygun bir şekilde konulması, işçilerin baret, yelek kullanması, gereken yerlerde tam emniyet vücut kemeri kullanımı da görülmektedir, iş makineleri doğru ve güvenilir bir şekilde kullanılmaktadır, şantiye sahasının etrafı bariyerlerle çevrilmiştir (Tablo 2). 3. Şantiye alanında katlara file çekilmemiştir. Katlarda yönetmelikte olması belirtilen korkuluklar monte edilmemiştir. Şantiye alanına dışarıdan kontrolsüz geçişleri önlemek için bekçi bulunmamaktadır. Yapı atıkları için düzenlenmiş bir alan bulunmamaktadır. Geri dönüşümü olabilecek malzeme toplama alanı ve hafriyat atığı depolama alanı bulunmamaktadır. Geri kullanımı olabilecek malzemelerin temizleme alanı yoktur ve kalıplar açık alanda bulunmaktadır. Projede yeşil alan olması planlanan alan üzerine hafriyat atığı atılmıştır. Şantiye atığı ve hafriyat atığı birleşmiş ve ayrışımı zor hale gelmiştir. Geri dönüşümü olmayan atıklar hâlâ alanda tutulmaktadır. Zarar görünce dönüşü olmayan malzemeler açık alanda bırakılmış ve şantiye devamında kullanımı sorunlu hale gelmiştir. İş güvenliği açısından doğru uygulamalar olarak gerekli uyarıcı ve bilgilendirici levhaların ve bariyerlerin konulduğu görülmüştür (Tablo 2). Şantiye 4’te iş güvenliği açısından işçilerin eldiven, baret ve gözlük gibi korunma malzemelerini kullanmadıkları tespit edilmiştir. Bu durum olası iş kazası sonucu fiziksel hasarlara neden olabilir. Üretim alanında çalışan işçilerinde eldiven ve gözlük kullanmadığı saptanmıştır. İşçilere şantiye başlamadan önce veya çalışma sırasında iş güvenliği ve sağlığı dersi veril-

memiştir. Şantiyede iş güvenliği ve sağlığı uzmanı bulunmamaktadır. Bu yüzden denetim yeterli değildir. Şantiyede iş makineleri ve ekipmanlarının bakımı yapılmamaktadır. Yüksekte çalışıldığından yukarı malzeme taşınması gırgır vinç ile gerçekleşmektedir. Zeminde çalışan işçilerin baret kullanmadığı gözlenmiştir. Yüksek sesli makine ve teçhizatlar için kulaklık kullanılmamaktadır. Çimento, kum gibi şantiyede toz üreten malzemeler için bir koruma bariyeri yoktur ve işçiler tozlu ortamda maske kullanmamaktadır (Tablo 2). Şantiye 5'te iş güvenliği hakkında bilgi yetersizliği vardır. Yapı çevresinde koruyucu file bulunmamaktadır. Katlardan atıkların bilinçsiz şekilde aşağı atılmaktadır ve iskele hizasında açıkta elektrik kabloları bulunmaktadır. Ayrıca kule vinç ve diğer ağır iş makinelerinin etki alanında önlem alınmamaktadır. Yerde çok sayıda kesici ve delici alet bulunmaktadır. Merdiven ve döşeme kenarlarında önlem alınmamaktadır. Baret, yelek ve emniyet kemeri kullanılmamaktadır (Tablo 2). 6. Şantiye' de iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalara bakıldığında yine şantiye içerisinde tam emniyet vücut kemer kullanımının genel olarak kullanılmadığı gözlenmiştir. Ayrıca araç yaya ilişkisi için belirli bir önlem alınmamıştır. Şantiye içerisine araç girişi yoktur fakat malzeme geldiği zamanlarda iş araçları girmektedir. Bu durum işçiler açısından tehlike arz etmektedir. Yüksekten düşen cisimler için önlem alınmayıp file gerilmesi uygulanmamıştır. Elektrik panosu yerden yükseltilmiştir fakat bir tanesi sudan etkilenecek alanda bulunmaktadır ve sirkülasyon içerisinde bulunup dikkatsizlik sonucu kaza oluşturabilecek düzeydedir. Yalnızca bir tanesinin üzeri branda ile kapatılmıştır. Şantiye için sınır oluşturan OSB yanıcı bir malzeme olduğundan iş güvenliği açısından tehlike arz etmektedir (Tablo 2). Şantiye 7'de iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalar vardır. Şantiye alanın çevresini çevreleyen OSB' ler (Oriented Strand Board) çeşitli sebeplerle bazı yerlerde yoktur. Bu durum çevreden geçen insanların isteğe göre alana girebilmelerine ortam oluşturmakta ve bu hem işçiler hem de dışardan gelenler için tehlikeli durum yaratmaktadır. İşçiler baret, ayakkabı kullanmamakta ve yüksekte çalışanlar herhangi bir emniyet kemeri takmamaktadır. Üst katlara malzemeler, gırgır vinç yardımıyla çıkarılmaktadır. Bu esnada yukarıda malzemeyi alan kişinin düşme riskine karşı ve malzeme yukarı çıktığı alanın altında, malzeme düşmesi sonucu oluşabilecek yaralanmalara karşı önlem alınmamıştır. İş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise şantiye alanında yüksekten düşme durumlarına karşı çeşitli önlemler alınmıştır. Şaft boşluklarının önüne demir konstrüksiyondan korkuluk yapılmıştır. Çalışılan kata koruyucu file gerilmiştir. Cephede yapılan mantolama için gerekli niteliklerde iskele kurulmuştur. Kurulan iskeleden düşme riskini azaltmak için korkuluk görevi gören demirler, iskeleye takılmıştır (Tablo 2). 8. Şantiye' de merdivenlerde korkuluk tespit edilmemiştir. Şantiyede işçilerin baret ve iş ayakkabısı giymekte ancak reflektif özellikli yelek giymemek-

tedir. Şantiyede iş sırasında sökülen beton kalıplarının katlardan aşağı atıldığı gözlemlenmiştir. Şantiyede iş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise şantiyedeki işçilerin baret, iş ayakkabısı ve güvenlik hatlatı gibi ekipmanları kullanmasıdır. Şantiyede taşıt yolu çeşitli boyutlardaki araçların geçmesine izin verecek şekilde ve işi aksatmadan, kişilere zarar vermeyecek şekilde düzenlenmiştir. Şantiyedeki uyarı levhaları eksikler olmasına rağmen büyük ölçüde bulunmaktadır ve şantiyede asansör boşlularına korkuluk yapılmıştır (Tablo 2). Şantiye 9'da işçiler sürekli olarak baret kullanmamakta, bu durum iş güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Şantiye içerisinde araç yaya ilişkisi ile ilgili önlem ve şantiye alanını çevreleyen bariyer bulunmamaktadır (Tablo 2). 10. Şantiye' de çalışma sahasının dar olması iş sağlığını tehlikeye düşürmekte, işin planlamasında zorluklar çıkarmaktadır. Beton pompası ve mikseri yakın çevre trafiğini tehlikeye atmaktadır. Elektrik temini saha içerisinde tek panodan uzatma kabloları ile sağlanmaktadır, kablolar hem iş ve çalışma güvenliğini tehlikeye atmakta hem de ısınma ihtimali ile yangın riskini artırmaktadır. İş güvenliği açısından doğru yapılan uygulama ise şantiye sahasının etrafı tamamen bariyerlerle çevrili olmasıdır (Tablo 2). Şantiye 11'de iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalar bulunmaktadır. Şantiye araç ve yaya girişi aynı yerden düşünüldüğü için yaya girişi özelleşmemiş ve şantiyede paraşüt tipi emniyet kemeri ve bel tipi emniyet kemeri kullanımını gözlemlenmemiştir. Şantiyede artan malzeme ve atıklar güvenli şekilde depolanmamaktadır. Ayrıca atıkların gelişigüzel yerlere atılması, atıkların uzaklaştırılmaması, araçların atıklarla ilişkisi bakımından sorun teşkil etmektedir. Yüksekte çalışılırken yukarıya malzeme taşınması gırgır asansör ile gerçekleşmektedir. Bu işte yer alan işçilerin baret kullanmadığı gözlenmiştir. Yüksek sesli makine ve teçhizatlar için kulaklık kullanılmamaktadır. Bu şantiyede iş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise; şantiyede güvenlik ile ilgili olarak file önlemleri alınmış ve işçiler baretlerini genel olarak takmakta, takmayan işçiler uyarılmaktadır. Şantiye 12'de ana yapıda katlara file çekilmediği için yüksekte cisim düşüp zarar verme tehlikesi bulunmaktadır. Yüksekte çalışan işçilerin emniyet kemerini takmıyor olmaları nedeni ile yüksekte düşme riski ve elektrik kablolarının gizlenmemesi sebebi ile de çalışanların akıma kapılma riski bulunmaktadır. Bu şantiyenin iş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamaları işçilere işe başlamadan önce eğitim verilmiş olması ve işçilerin baret, yelek, eldiven kullanımına dikkat edilmesidir. Şantiye iş güvenliği uzmanlarınca mevzuata uygun süreç ve sistemde denetlenmektedir. Sahanın etrafı çit ile çevrilerek sahaya giriş güvenli hale getirilmiştir (Tablo 2). 13. Şantiye iş güvenliği açısından yanlış uygulamalar; iş araçları dışındaki araçların şantiyenin içine girmesine bağlı olarak iş güvenliği sorununun oluşması, araç giriş çıkışlarında ve yük indirip bindirilen alanlarda tedbirlerin yetersizliği elektrik panosu korumasının ve uygulamala-

rının yetersizliği, merdiven boşluklarında file vb. bulunmaması, çalışılan katta file bulunmaması, tam emniyet vücut kemeri kullanılmaması, şantiye düşey malzeme ulaşımında üst katlara malzemeler, gırgır vinç yardımıyla çıkarılmaktadır. Bu esnada yukarıda malzemeyi alan kişinin düşme riskine karşı herhangi bir önlem ve malzemelerin yukarı çıktığı alanın altında, malzeme düşmesi sonucu oluşabilecek yaralanmalar için de bir önlem alınmamıştır (Tablo 2). 14. Şantiye’ de işçilerin baret ve yelek kullanmasına rağmen ayakkabı ve diğer güvenlik önlemlerini ihmal etmemesi, şantiyede bir iş sağlığı ve güvenliği uzmanının düzenli olarak bulunmaması, yerde çok sayıda kesici ve delici alet bulunmaması, yapı inşası sırasında yayılan tozlara karşı çalışanlar için önlem almaması, elektrik panosunun yeteri kadar güvenlik önlemine sahip olmaması iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalardır. İş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamaları ise; yapı çevresinde inşaat filesi kullanılması, katlarda merdiven ve asansör boşluklarında koruyucu file kullanılması, çalışanların baret ve yelek kullanmasıdır (Tablo 2). Şantiye 15’te de iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalar vardır. Şantiye içerisinde tam vücut emniyet kemeri, baret, yelek ve bot kullanımı yoktur. Üst katlarda malzemeler gırgır vinç yardımıyla çıkarılmakta ancak altında kalan alanların güvenliğini sağlamada herhangi bir file kullanımı yoktur. Bloklarının birinde temel çukuru açık ve düşmelere karşı önceki dönemde güvenlik bandı çekilmiş ancak bazı yerlerde bunlar düşmüştür. 15. Şantiye’ de iş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise; temel çukuru üstüne yapılan rampa toprak kaymasını önlemek açısından altına tedbir amaçlı beton dökülmesi, iş makineleri kullanımında gözlük ve eldiven kullanımının genel olarak olması, katlarda pencere, balkon, asansör boşluklarına düşmeyi önlemek için demir güvenlik bariyerleri uygulamasının bulunmasıdır (Tablo 2). 16. Şantiye’ de merdivenlerde korkuluk tespit edilmiştir. Şantiyede işçilerin baret ve iş ayakkabısı giydikleri ancak koruyucu eşyaların şantiyenin çalıştığı dönemlerde bulundurulduğu ve kullanıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Dolayısıyla bu iş güvenliği rutinine dönmemiş ve göstermelik bir durumdur. Reflektif özellikli yelekleri giymedikleri ve şantiyede açıkta devam eden elektrik tesisatının güvenlik sorunu teşkil ettiği görülmüştür. Bir kısmı kullanıma geçmiş olan konutlar ve yapımına devam edenler arasında herhangi bir güvenlik tedbirine rastlanmamıştır. İş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar da vardır. İşçiler baret, iş ayakkabısı ve güvenlik halatı gibi ekipmanlar kullanmaktadır. Şantiyede taşıt yolu, çeşitli boyutlardaki araçların geçmesine izin verecek şekilde ve işi aksatmadan kimseye zarar vermeyecek şekilde düzenlenmiştir (Tablo 2). Şantiye 17’de iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalar bulunmaktadır. 17. Şantiye’ de tüm işçilerin baret ve yelek kullanması ancak toza maruziyeti önlemek için herhangi önlem alınmamıştır. Yüksekte çalışan işçiler için file germek dışında önlem alınmamıştır. Şantiyede yaya

ve araç sirkülasyonu ayrımı yapılmadığı için kazaya sebebiyet verebilecek durumlar bulunmaktadır. Şantiye alanında demir parçaları ve kalıpların dağınık halde bulunması, çalışma alanında hareketi kısıtladığı gibi kazaya sebebiyet verebilme riski taşımaktadır. 17. Şantiye’ de iş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise; shaft boşluklarının bulunduğu yerler kapatılarak düşme riski önlemiştir. Çalışılan kata koruyucu file gerilmiştir. Cephede yapılan mantolama için iskele olması gereken uygun yeterlilikte kurulmuştur. Kurulan iskeleden düşme riskini azaltmak için korkuluk demirleri iskeleye monte edilmiştir. İşçilere kullanmaları için baret ve yelek temin edilmiştir (Tablo 2). İş güvenliği açısından 18. Şantiye’ de yanlış yapılan uygulamalar; işçilere genel bir iş sağlığı ve güvenliği bilgilendirilmesi yapılmaması, vücut kemeri kullanılmaması, araç ve yaya ilişkisi düzenlenmemesi, artan malzemeler ve malzemelerden çıkan atıklar güvenli bir şekilde uzaklaştırmak yerine gelişigüzel bir şekilde bırakılması ve bu şantiye sirkülasyonunu bozmasıdır. Gerek insan gücü gerek iş makinesi kullanılan durumlarda işçilerde KKD (Kişisel Koruyucu Donanım) eksikliği görülmektedir. İş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise; üst katlarda çalışma yapılan alanda file kullanımı ve cephede iskele kurulumu gerçekleştirilmektedir. Elektrik panosu şantiyeye yakın fakat şantiye dışında kapaklı bir şekilde bulunmaktadır. Kablolar ve enerji hatları toprağın altına alınmıştır (Tablo 2). Şantiye 19’da da iş güvenliği açısından yanlış yapılan uygulamalar vardır. Şantiyede çalışan işçiler baret, yelek, işe uygun ayakkabı kullanmamaktadır. Toplu korumaya uygun olarak ise; inşaat filesi kullanılmaktadır. Diğer iş güvenliği açısından doğru yapılan uygulamalar ise; şantiyede gerekli olan elektrik ana caddeden şantiye alanına bir adet elektrik panosu ile alınması şeklindedir. Pano yerden yükseltilmiş ve şantiye içerisinde elektrik kablolarının toprak altından ulaşımı sağlanmıştır. Gereken su, ana caddeden şehir şebekesinden alınmaktadır. Şantiye alanı sınırları korunaklı biçimde kapatılmış ve gerekli levhalar kullanılmıştır (Tablo 2).

5.1. Bulguların Analizi

Çalışmada ele alınan şantiyelerde iş güvenliği bakımından yerinde gözlem ve inceleme yapılması sonucunda elde edilen verilerin karşılaştırmalı analizi için tablo oluşturulmuştur (Tablo 1). Analiz yapılırken iş güvenliği, toplu koruma ve kişisel koruma tedbirleri olmak üzere iki şekilde inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda toplu koruma başlığı altında merdiven korkuluğu olması, şantiye içerisindeki taşıt yolunun vaziyet planında güvenli şekilde belirlenmesi, yüksekte çalışmada file olması ve asansör boşluğunda güvenli korkuluğun olması konuları yer alırken kişisel koruma başlığı altında baret kullanımı, iş ayakkabısı kullanımı, yelek kullanımı ve tam vücut emniyet kemeri kullanımı konuları yer almaktadır. Bu doğrultuda incelenen 6 şantiyede merdivenlerde uygun şekilde

yapılmış korkuluğunun olduğu, 12 şantiyede vaziyet planında uygun ve güvenli taşıt yolunun belirlendiği, 12 şantiyede yüksekte çalışılan yerde file kullanımının olduğu, 10 şantiyede asansör boşluğunda uygun biçimde yapılmış korkuluk olduğu, 10 şantiyede sürekli olarak baret kullanıldığı, 5 şantiyede işe uygun iş ayakkabısının kullanıldığı, 6 şantiyede reflekte yeleğin kullanıldığı, 6 şantiyede ise tam vücut tipi emniyet kemerinin kullanıldığı gözlenmiştir. Şantiyelerde toplu korumanın her ne kadar yeterli sayıda olmasa da kişisel koruma önlemlerine oranla daha fazla uygulandığı söylenebilir (Tablo 1).

Tablo 1: İş Güvenliği Analiz Tablosu

	TOPLU KORUMA				KİŞİSEL KORUMA			
	Merdiven Korkuluğu	Taşıt Yolu Belirlenmesi	File	Asansör Boşluğu Korkuluğu	Baret	İş Ayakkabısı	Yelek	Tam Vücut Emniyet Kemer
ŞANTIYE 1	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 2	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 3	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 4	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 5	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 6	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 7	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 8	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 9	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 10	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 11	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 12	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 13	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 14	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 15	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 16	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 17	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 18	■	■	■	■	■	■	■	■
ŞANTIYE 19	■	■	■	■	■	■	■	■

5. İncelenen Şantiyelerde İş Güvenliğine Yönelik Öneriler

İncelenen şantiyelerde kişisel ya da toplu korumaya yönelik belirlenen eksiklik, katlara karşı yapılabilecekler belirlenmiştir. Ayrıca şantiye vaziyet planında iş güvenliğini de tehdit eden durum ve uygulamaların düzeltilmesi için de yeni şantiye planları tasarlanmıştır. Bu çalışmalar her şantiye için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Her öneri şantiye vaziyet planı Tablo 2’de verilmiştir. Vaziyet planında yapılacak değişiklikler şantiye genel maliyetine yük getirmeyecek aksine iş güvenliğine katkı sağlayacaktır.

Şantiye 1 için; elektrik trafosunun konum olarak daha güvenli alana alınması, şantiye girişine güvenlik görevlisinin konumlandırılması, işçilere ait giyinme alanının oluşturulması, şantiye alanının bariyerlerle çevrelenmesi, işçilerin baret, yelek ve ayakkabılarının düzenli olarak denetlenmesi önerilmektedir. 2. Şantiye için; araç yaya ilişkisi göz önünde bulundurularak sirkülasyon doğru şekilde düzenlenmesi, şantiye üniteleri bu sirkülasyonu kesmeyecek şekilde konumlandırılması, yüksekte düşmelere karşı file edilmesi, baret vb. önlemler alınması, işçilerin baret, yelek ve ayakkabılarının düzenli olarak denetlenmesi, şantiye şefi, mimar iş güvenliği hakkında çalışanların bilgilendirilmesi önerilmektedir. Şantiye 3 için; şantiye alanında atık yönetimi standartlarına uyumlu olacak şekilde geri dönüşümü mümkün olan atıklar için bir atık toplama alanı oluşturulması, daha sonra kullanımı olabilecek malzemeler için ve yeni stoklanacaklar için bir depolama alanı oluşturulması, şantiye alanında bulunan şef ve bekçi konteynerleri giriş kısmına yakın olacak şekilde konumlandırılması önerilmektedir. Projede bulunan yeşil alanların proje devam ederken uygulanması ile yeşil alandan daha kısa vadede fayda sağlanması, şantiye alanında katlara file çekilmesi ve korkulukların iş kazasına mahal vermeyecek şekilde monte edilmesi önerilmektedir. 4. Şantiye için; file kullanımı sadece çalışılan katta değil tüm katlarda kullanılması, çalışanlar için baret, eldiven, kulaklık, maske ve kalın tabanlı ayakkabı teminin sağlanması, bu gereçlerin kullanımının denetlenmesi için şantiyede bir iş sağlığı uzmanı bulunması, iş makineleri ve ekipmanların kontrolünün ve bakımının uygun aralıklarla yapılması, üretim alanındaki çalışmaların gerekli ekipmanların kullanılarak yapılması, işçilere inşaat başlamadan önce gerekli eğitimin verilmesi önerilmektedir. Şantiye 5 için; kule vincin iki yapının orta noktasına yakın bir kısımda çözülüp araç gereç bakım atölyesiyle ilişkilendirilmesi, bekçi kulübesinin malzeme depolarına ve girişe hâkim, şantiye ofisinin beton laboratuvarı ve girişe uygun yerleştirilmesi, kumun suya ve yapılara göre konumlandırılıp atıkların rahatça tahliye edilebileceği sirkülasyonlar oluşturulması, demir ve ahşap atölyeleri gibi birimlerin malzeme depoları ile konumlandırılması önerilmektedir (Tablo 2).

6. Şantiye için; şantiye içerisinde vücut kemeri, baret, gözlük, eldiven kullanımının zorunlu olması ve denetlenmesi, özel kullanım gerektiren iş

makinelerinin eğitim almış kişiler tarafından kullanılması, işçilerin iş sağlığı güvenliği konusunda yeterli derecede bilgilendirilmesi, yaya ve araç sirkülasyonunun birbirinden ayrılması, elektrik panolarının güvenli bir şekilde korunması önerilmektedir. Şantiye 7 için; şantiye alanının bariyerlerle çevrenmesi, işçilerin baret, yelek ve ayakkabı kullanımları düzenli olarak denetlenmesi, tüm katlarda file kullanılması, atık atılacak belirli bir alanın oluşturulması, iş makineleri ve ekipmanlarının kullanımlarında çevresinde korunaklı alan oluşturulması ve önlemlerin alınması önerilmektedir. Şantiye 8 için; şantiye yaya girişinin olduğu bölümde bekçi, işçi birimlerinin yanına tuvaletlerin konuşlandırılması, araç girişinin olduğu bölüme kireç, taş, çimento malzemelerinin depolama alanlarının eklenmesi, kum istif yerinin şantiye sınırına çekilmesi önerilmektedir. Şantiye 9 için; atıkların depolanabileceği alanın oluşturularak atıkların geri dönüşümde kullanılması, şantiye alanının bariyerlerle çevrenmesi, işçilerde baret, ayakkabı yelek kullanımı için denetimlerin yapılması, şantiye içerisindeki araç ve yaya sirkülasyonunun düzenlenmesi, depolama alanlarının sayısının artırılması ve ulaşım açısından iki farklı noktaya konumlandırılması, yemekhane yapılması, işçiler için giyinme mekânı ve daha hijyenik ıslak hacimlerin oluşturulması önerilmektedir. Şantiye 10 için; elektrik temin edilen pano sayısının artırılması, şantiye sahasının genişletilerek çalışma alanlarındaki darlıktan kaynaklı tehlikenin azaltılması, beton dökümü yapılması için özel izinler ile daha az yoğun saatlerin seçilmesi önerilmektedir (Tablo 2).

Şantiye 11 için; şantiye atığı, malzeme, demir donatı, çimento, araç-gereç depolama alanlarının eklenmesi, demir bükme alanının çalışma alanından daha uzakta yer alan su deposunun yanına konuşlandırılması, genel olarak birimlerin şantiye sınırlarına çekilmesi ve şantiye sirkülasyonunun işler hale getirilmesi önerilmektedir. Şantiye 12 için; şantiyeye kapalı depolama alanlarının sirkülasyonu olumsuz etkilemeyecek konumlara yerleştirilmesi, tuvaletlerin eklenmesi, malzemelerin işlenmesi için çeşitli atölyelerin eklenmesi, atıklar için geri dönüşüm kutularının konulması önerilmektedir. Şantiye 13 için; atık maddelerin geri dönüşüm ve süreklilik esas alınarak iş güvenliğine uygun düşünülmesi, işçilerin baret, yelek ve ayakkabı kullanımlarının düzenli olarak denetlenmesi, tüm katlarda file kullanılması, iş makineleri ve ekipmanlarının kullanımlarında çevresinde korunaklı alan oluşturulması, önerilmektedir (Tablo 2).

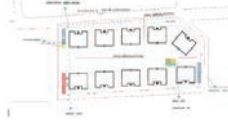
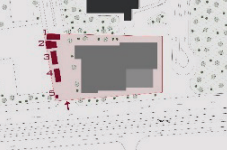
Şantiye 14 için; şantiyede araç yolunun belirlenmesi, alanın kuzeyine elektrik panosunun konuşlandırılması, satış ofisi, soyunma birimi, su deposunun eklenmesi, malzeme, gazbeton, kereste depolarının şantiye sınırına konuşlandırılması önerilmektedir. Şantiye 15 için; inşaat alanında kullanılan iş makinelerini eğitim almış yetkili kişilerin kullanması, inşaatla yeterli donanımına sahip, tehlike arz etmeyen, bakım ve onarımı zor olmayan iş araç gereçlerinin kullanılması, çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği kapsamında

bilgilendirilmesi, önlemlerin alınması ve alınan önlemlere uymayan işçilerin uyarılması, çalışanların yaptıkları işe uygun kişisel koruyucu KKD' nin kullanıp kullanmadıklarının denetlenmesi önerilmektedir. Şantiye 16 için; ürünlerin düzenli bir şekilde istiflenmesi, dükkanların yerine depolama alanı olabilecek konteynerlerin kullanılması, istiflemenin ürün sınıflarına göre yapılması, açık alanlarda istifli halde bulunan ürünler için daha korunaklı depolama alanların yapılması veya yerleştirilmesi, malzemelerin çalınmasına karşı tedbir olarak özellikle taşınması kolay ve değerli malzemelerin korunaklı ve kapalı alanlarda tutulması, malzemelerin yanma ve iklim şartlarına karşı bir tedbir olmaksızın yığılması yerine bu amaca hizmet edecek konteynerlerin kullanılması önerilmektedir. Şantiye 17 için; işçilerin baret ve emniyet ayakkabısı kullanması, tozu önlemek veya azaltmak amacıyla önlemlerin alınması, yaya ve araç sirkülasyonu ayrımının yapılması, kişisel koruyucu donanım kullanmadan risklerin önlenmesi, stokların daha düzenli yapılarak araç sirkülasyonunun rahatlatılması, atıkların depolanacak ve atılacaklar olarak ayrılıp şantiye alanının temiz tutulması önerilmektedir. Şantiye 18 için; işçilerin eksik olan KKD' nin tamamlanması, araç ve makine girişi ve devamındaki sirkülasyon alanının atıktan arındırılması ve temizlenmesi, şantiye ve yaya ilişkisinin düzenlenmesi, güvenlik modülünün eklenmesi önerilmektedir. Şantiye 19 için; şantiye çalışanlarının baret, yelek, ayakkabı kullanmalarının denetlenmesi, şantiye içerisinde güvenlik amacıyla kalacak bekçi ofisinin konumlandırılması, elektrik panosunun konumu değiştirilmeden su ve yağmura karşı daha korunaklı düzenlenmesi önerilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: İncelenen Şantiyelerin Mevcut Vaziyet Planları ve İş Güvenliğine Yönelik Öneri Vaziyet Planları

Şantiye No	Şantiye Vaziyet Planı	Şantiye Alanı	Öneri Vaziyet Planı
Şantiye 1	 (Keleş S, 2019)	 (Keleş, 2019)	 (Keleş, 2019)
Şantiye 2	 (Büken,2019)	 (Büken,2019)	 (Büken,2019)

Şantiye 3	 (Ateşoğlu, 2019)	 (Ateşoğlu, 2019)	 (Ateşoğlu, 2019)
Şantiye 4	 (Aygün, 2019)	 (Aygün, 2019)	 (Aygün, 2019)
Şantiye 5	 (Servi, 2019)		 (Servi, 2019)
Şantiye 6	 (Boyras, 2019)	 (Boyras, 2019)	 (Boyras, 2019)
Şantiye 7	 (Demir, 2019)	 (Demir, 2019)	 (Demir, 2019)

Şantiye 8	 (Kızılcıca, 2019)	 (Kızılcıca, 2019)	 (Kızılcıca, 2019)	 (Kızılcıca, 2019)
Şantiye 9	 (Arı, 2019)			 (Arı, 2019)
Şantiye 10	 (Özkebabçı, 2019)	 (Özkebabçı, 2019)		 (Özkebabçı, 2019)
Şantiye 11	 (Dinçel, 2019)			 (Dinçel, 2019)
Şantiye 12	 (Keleş, 2019)			 (Keleş, 2019)
Şantiye 13	 (Varol, 2019)			 (Varol, 2019)
Şantiye 14	 (Yolay, 2019)			 (Yolay, 2019)

Şantiye 15	 (Murt, 2019)	 (Murt, 2019)	
Şantiye 16	 (Karaaslan, 2019)	 (Karaaslan, 2019)	
Şantiye 17	 (Taşpınar, 2019)	 (Taşpınar, 2019)	
Şantiye 18	 (Yılmaz, 2019)	 (Yılmaz, 2019)	
Şantiye 19	 (Adıyaman, 2019)	 (Adıyaman, 2019)	 (Adıyaman, 2019)

Şantiye 1,2 ve 7 için kişisel koruyucu donanım önlemlerinin, şantiye 3 için toplu koruma önlemlerinin alınması önerilmektedir. 4. ve 6. Şantiye’ de işçilerin iş güvenliği konusunda eğitim alması, 5., 8. ve 14. Şantiye için ise depolama ve hazırlık atölyelerinin eklenmesi uygun görülmüştür. Şantiye 9 ve 13 için malzemelerin geri dönüşümü ile ilgili önlemlerin

alınması, Şantiye 10 için enerji tayin noktasında düzenlemenin yapılması önerilmektedir. 11. ve 12. Şantiye’ de şantiye sirkülasyonun işler hale getirilmesi önerilmektedir. Şantiye 15’ te kullanılan iş makinelerini eğitim almış yetkili kişiler tarafından kullanması, Şantiye 16’ da ise istiflerin düzenli yapılması uygun görülmektedir. 17. ve 18. Şantiye’ de yaya ve araç sirkülasyonu ayrımının yapılması, 19. Şantiye’ de ise birimlerin hava şartları da düşünülerek konuşlandırılması öncelenmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Günümüzde yapı sektörü geçmiş yıllara göre büyük gelişme göstermiştir. Fakat emek yoğun çalışanların gerçekleştirdiği üretim yerleri olduğu için iş kazaları yaşanmaktadır. Emek yoğun bir sektör olduğu için kazalarının olma oranında fazlalık yaşanması can kayıplarına sebep olduğu gibi fiziksel ve psikolojik hasarlara da bırakmaktadır. İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu bu kazaların yaşanmaması ya da kazaların en aza indirilmesi adına hazırlanmıştır. Fakat her şantiyede kurallar tamamıyla uygulanamamaktadır. Bu durum kimi zaman çalışan ihmali olurken kimi zaman da yönetici ihmali kaynaklanmaktadır. Şantiyeler, farklı şekillerde farklı veya çakışan sürede gerçekleştiren çalıştığı alanlar olduğu ve yüksekte çalışmanın da gerçekleştirildiği alanlar olduğu için İş Sağlığı ve Güvenliği kapsamında çok tehlikeli sınıfta yer almaktadır. Bu bağlamda; işçilerin ve şantiyenin en sağlıklı şekilde yönetilmesi önem arz etmektedir. Şantiyelerde iş güvenliği kapsamında şantiye alanı ve tüm çalışanlar acil durumlara karşı hazırlıklı olunmalı, acil durum planı hazırlanmalı, çalışan alanlarda kişisel koruma ve toplu korumaya yönelik emniyet tedbirleri alınmalı, çalışanların işlerine uygun emniyet donanımları bulunmalıdır. Ayrıca işçilerin periyodik sağlık muayenelerinin yapılması, yük asansörünün kontrol edilmesi, işçilere eğitim verilmesi, açıktaki enerji nakil hatlarının kontrol edilmesi ve düzenlemelerin yapılması, atık malzemelerin kaldırılması, merdiven korkuluklarının mevzuata uygun yapılması, düşen cisimlere karşı önlem alınması, uyarı levhalarının uygun yerlere asılması, inşaat alanı etrafının güvenlik araçları ile çevrilmesi işlemlerinin yapılması işin güvenli yürütülmesi açısından önem arz etmektedir.

Çalışma için Kayseri’nin merkeze bağlı çeşitli ilçelerinde yer alan on dokuz şantiye iş güvenliği bakımından incelenmek üzere belirlenmiştir. Şantiyelerde iş güvenliğinde doğru ve yanlış yapılan uygulamalar yerinde gözlem ve inceleme yapılarak araştırılmıştır. İlk olarak mevcut şantiye vaziyet planları, şantiyede alanının ve şantiyedeki işlerin durumu saptanmıştır. Bulgular sonucunda her şantiye için yeni şantiye vaziyet planı önerileri getirilmiştir. Yapılan araştırmalara göre; Kayseri’deki 19 şantiyeden 6 şantiyede merdiven korkuluğu kullanıldığı, 12 şantiyede taşıt-araç yolunun belirlendiği, 12 şantiyede file kullanıldığı, 10 şantiyede asansör boşluğu korkuluğu kullanıldığı, 10 şantiyede baret kullanıldığı, 5 şantiyede iş

ayakkabısı kullanıldığı, 6 şantiyede reflekte iş yeleği kullanıldığı, 6 şantiyede tam vücut emniyet kemeri kullanıldığı saptanmıştır. İş güvenliğinin sağlanması için gereken önlemlerin oranlarındaki bu azlığın denetimdeki yetersizliklerden kaynaklandığı saptanmıştır. Bu kapsamda önerilen şantiye vaziyet planlarında malzeme tayin ve iş araçlarının girişi ile çalışan girişinin ayrılması, elektrik, tesisat gibi enerji hatlarının belirgin hale getirilip ayrılması, atık depolama işleminin düzenli olması, malzemelerin işlendiği atölyelerin eklenmesi gibi işlemler uygun görülmüştür.

Sonuçta iş kazaları önlenabilir olduğu için çalışanlarda güvenlik kültürünün oluşturulması gerekmektedir. Uyulması gereken kuralların öncelikle kendi can güvenlikleri için gerekli olduğu bilinci yerleştirilmelidir. Kurallara uyulmasının yanı sıra denetimlerin de sıkı ve zamanında yapılması gerekmektedir. Denetimler sonucunda yanlış uygulamaların düzeltilerek işin tamamlanması önem arz etmektedir. Kayseri’de birbirinden farklı işlev ve ölçekte şantiyeler üzerinden yapılan çalışmada bulgular ve önerilerin gelecekteki şantiyeler için örnek teşkil etmesi hedeflenmektedir.

Teşekkür

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi 2019-2020 Güz Yarıyılı Eğitim-Öğretim Dönemi MİM S90 Şantiye Yönetimi dersi öğrencileri; Sena Keleş, Cansu Büken, Esra Ateşoğlu, Elif Aygün, Ufuk Servi, Burcu Boyraz, Sevim Demir, Ahmet İsmail Kızılca, Mehmet Gürbüz, Sena Arı, Mehmet Özkebabçı, Nimet Dinçel, Şemsigül Keleş, Güldane Varol, Yusuf Yolay, Ecem Murt, Ahmet Asım Karaaslan, Verda Taşpınar, Niran Yılmaz, Furkan Adıyaman’ a katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

Kaynaklar

- Google Earth, 2021, <https://earth.google.com/web/@38.72029674,35.5027351,1057.23786044a,26866.32755248d,35y,0.00000017h,3.48853943t,0r>, 25 Ekim 2021.
- ILO (International Labour Office). (2019) İş Kazası ve Meslek Hastalığı İstatistikleri.
- KILIÇASLAN, S. C. (2021). Şantiyelerde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- YÜCE, H. (2014). İnşaat Firmalarında İş Güvenliği Kültürünün İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Fen bilimleri Enstitüsü.
- URL1: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf>, 23 Eylül 2021.
- URL 2: (Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği El Kitabı, Baskı Tarihi: Ocak 2017). https://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/39aca933f5da451_ek.pdf, 10 Eylül 2021.
- URL 3: (Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı “İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Tehlike Sınıfları Tebliği”, Resmî Gazete Tarihi: 26.12.2012). <https://nedenisguvenligi.com/is-sagligi-ve-guvenligine-iliskin-isyeri-tehlike-siniflari-tebliği/>, 5 Kasım 2021.
- URL 4: (SGK İş Kazası ve Meslek Hastalığı Verileri). http://www.isigmeclisi.org/site_icerik/2020/10ekim/bedri_tekin.pdf, 2 Ekim 2021.
- URL 5: (Yapı İşlerinde İş Sağlığı ve Güvenliği Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 05.10.2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131005-2.htm>, 14 Ekim 2021.
- ADİYAMAN F.,2019 “Furkan Adıyaman kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- ARI S.,2019 “Sena Arı kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- ATEŞOĞLU E.,2019 “Esra Ateşoğlu kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- AYGÜN E.,2019 “Elif Aygün kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- BOYRAZ B.,2019 “Burcu Boyraz kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- BÜKEN C.,2019 “Cansu Büken kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- DEMİR S.,2019 “Sevim Demir kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- DİNÇEL N.,2019 “Nimet Dinçel kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- GÜRBÜZ M. ,2019 “Mehmet Gürbüz kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- KARAASLAN A.,2019 “Ahmet Asım Karaaslan kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- KELEŞ S., 2019 “Sena Keleş kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- KIZILCA İ.,2019 “İsmail Kızılcam kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri

- KELEŞ Ş.,2019 “Şemsiğül Keleş kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- MURT E.,2019 “Ecem Murt kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- ÖZKEBAPÇI M.,2019 “Mehmet Özkebabçı kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- SERVİ U., 2019 “Ufuk Servi kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- TAŞPINAR V.,2019 “Verda Taşpınar kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- VAROL G.,2019 “Güldane Varol kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- YOLAY Y.,2019 “Yusuf Yolay kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri
- YILMAZ N.,2019 “Niran Yılmaz kişisel fotoğraf arşivi” Kayseri

Bölüm 7

SUÇA MARUZ KALMA KORKUSUNUN SOSYO- DEMOGRAFİK YAPIYA GÖRE FARKLILAŞMASI VE MEKÂNSAL ÖNERİLER

Elif KUTAY KARAÇOR¹

İsra Nur ALKAN²

1 Doç.Dr. Elif KUTAY KARAÇOR, Düzce Üniversitesi, elifkaracor@yahoo.com

Orcid: 0000-0001-9636-1406

2 Doktora Öğrencisi İsra Nur ALKAN, Ordu Üniversitesi israalkan@gmail.com

Orcid:0000-0003-3683-8027

1.Giriş

Tarih boyunca kentler her zaman toplumların ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Zamanla farklılaşıp çeşitli işlevler kazanan kentler, sahip oldukları ekonomik, kültürel ve siyasi yapıyı bünyelerinde bulunan kentsel mekânların tasarımı ve kullanımı üzerinde yansıtmışlardır. Kentsel mekânlar, insanları cinsiyet, din, dil, ırk, etnik özellikler ve ekonomik yapı gözetmeksizin buluşturan ve sosyal etkileşim için fırsatlar sunan alanlardır. Sosyal etkileşimin sağlanabilmesi içinse, tüm kullanıcılar için güvenilir ve farklılıkları dikkate alan tasarım özelliklerine sahip olmalıdır. Tasarım kalitesi açısından çeşitli kriterleri sağlayan kentsel mekânların aynı zamanda “yüksek düzeyde güvenli” algısına da sahip olması önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Kent içinde var olan mekânların güvenli olduğu algılandıktan sonra, mekânın ziyaret sıklığı ve süresinde artış sağlanmakta ve kullanıcıların beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Suça maruz kalma korkusunun hissedilmediği mekânlar, kullanıcıları için daha cazip ve sosyal yaşamı geliştirmesi açısından daha motive edici olarak değerlendirilir. Bunlara ek, yaşanan korku sebebi ile insanlar arasında bulunan sosyal ilişkiler, karşılıklı güven, toplumsal huzur ve barış negatif yönde etkilenmektedir (Uludağ ve Dolu, 2011).

Bu çalışmanın amacı, en önemli kentsel birimlerden biri olan kamusal mekânlarda yaşanan suça maruz kalma korkusunu nedenleri ile inceleyerek, konuya mekânsal düzeyde öneriler getirmektir. Bu doğrultuda ortaya çıkan, “kentsel mekânlarda hissedilen suç maruz kalma korkusu, mekânın fiziksel özellikleri ile ilişkilidir” araştırma sorusu yoluyla çalışmaya başlanmıştır.

Suç ve suça maruz kalma korkusu yaşam kalitesini düşürmenin yanı sıra güvenlik önlemleri için günlük yaşantının saatlerle sınırlı olmasından, harcanan paralara kadar her yönden toplumsal bir sorun oluşturmaktadır (Warr, 2000).

Suç maruz kalma korkusu peyzaj mimarlığı bakış açısı ile incelendiğinde bireylerin bir mekanı öncelikle algısal olarak değerlendirdiği ve sonrasında hissettiği korku duyusunun mekânsal özelliklerden kaynaklandığı birçok çalışmada belirtilmiştir (Watson, 2003). Bu noktada algılanan güvenlik ve gerçek güvenlik kavramları karşımıza çıkmaktadır. Algılanan güvenlik insanların idrak ettiği ve kendi içinde değerlendirdiği güvenlik unsurları kapsamında şekillenmektedir. Gerçek güvenlik ise, suç işleme potansiyeli kapsamında yasalarda karşılığı bulunan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde bu alanda yapılan çalışmalar son yıllarda gelişmekteyken, birçok ülke bu konu üzerinde uzun zamandır multidisipliner çalışmalar yürütmektedir. Örneğin; 2008 yılında Orta Amerika ülkelerinde kentsel mekânlarda güvensizlik seviyesini ölçen bir

çalışmaya göre, ölçülen gerçek suç oranları ile algılanan suça maruz kalma korkusu verileri örtüşmemektedir (Cruz, 2009).

Bir bireyin kamusal mekânda algıladığı güvenlik fiziksel özelliklerle dayanmaktadır. Buna göre, mekânın bakımlı olması en önemli etken olarak gösterilirken, yeterli genişlikte kaldırım tasarımının olmasına ve bordur hattına eklenen yüksek boylu, yukarıdan dallanan ağaçların varlığına, yaya ve araç yolu arasında bordürler yardımıyla oluşturulan yaya yürüyüş alanlarının güvenlik algısı oluşturacağına özellikle vurgu yapılmıştır (Shwarz 2003'den aktaran Watson, 2003).

Güvenlik algısı kapsamında yapılan başka bir çalışma ise, gece ve gündüz kullanımına uygun olması, etrafı tarafından görünür olması, yeşil dokusunun olması (çallılar, çiçekler, çimen vb.) ve her kesimden kullanıcıya hitap ederek kullanıcı oranının artırılmasına vurgu yapmıştır. Bu değişkenler doğrultusunda güvenli olarak algılanan mekân kullanıcılar tarafından rahat yaşanılabilir mekânlar olarak tanımlanmaktadır. Kişilerin rahatlık hissinin olumlu yönde etkilenmesi için mekân içinde güvensizlik yaratan bir unsur bulunmaması gerekmektedir (Machielse, 2015).

Kentsel mekân içerisinde güvenlik unsuru göz ardı edildiğinde, kullanıcılar kontrol dışı ve öngörülemeyen ortam algısı oluşmaktadır. Bu algıyı oluşturan fiziksel bozukluklar; duvar yazıları, toplanmayan çöpler, tahrip edilmiş kamu malı, dar kaldırımlar, girişi belli olmayan kamusal mekân tasarımları olarak sıralanabilir (Jacobs 2003'den aktaran Watson, 2003). Bu doğrultuda bireylerde suça maruz kalma korkusu ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan korku hissi sonucunda bireylerin kamusal mekânlardan uzaklaşarak, yalnızlaşmasının yanı sıra çevresine ve çevresinde olan olaylara karşı duyarsız hale gelmelerine neden olmaktadır.

3. Yöntem

Oluşturulan kavramsal çatı içerisinde, suça maruz kalma korkusunun, kamusal mekân kullanımı üzerine etkileri düşünülerek çalışmaya başlanmıştır. Çalışmanın detaylandırılma sürecinde ulusal çalışmaların sınırlı olması nedeni ile genellikle uluslararası çalışmalar doğrultusunda yöntem geliştirilmiştir. Bu çalışmada katılımcıların sosyo-demografik özelliklerini, alan kullanım alışkanlıklarını ve suça maruz kalma korkularını ölçmek adına standart anket formları oluşturulmuş ve yüz yüze uygulanmıştır. Evreni temsil edecek ideal örneklem büyüklüğü belirlenirken, örneklem büyüklüğünün soru sayısına 5:1 veya tercihen 10:1 oranında duyarlı olduğu (Kline, 2015) ve bu doğrultuda örneklem büyüklüğünün en az 220 ve üzeri olmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Çalışma kapsamında tesadüfi seçim yolu ile 247 kişiye anket uygulanmıştır. Anket formları hazırlanırken Hale (1996), Jackson (2005), Jarret (2015), Tandoğan ve İlhan (2016)'in çalışmalarından yararlanılmıştır.

Çalışma alanı olarak; Ordu ili Altınordu ilçesine bağlı kent kıyısında yer alan ve Rüsumat Sahili olarak bilinen kamusal mekân seçilmiştir. Bu alanın seçilmesinin nedenlerinden bir tanesi, tarihinde yaşanan kadın cinayetinin (Anonim, 2019a) seçilen kamusal mekâna yakın olması ve yaşanan olayın kentliler üzerinde suça maruz kalma korkusunu arttırdığının düşünülmesidir. Yanı sıra, Türkiye genelinde il bazında toplumsal düzen temel alınarak hazırlanan rapora göre, ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısında, 2019 yılında önceki yıllara oranda yüksek artış olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020b).

Bu çalışma kapsamında Rüsumat Sahili, suça maruz kalma korkusu ve kamusal mekân kullanımı üzerinden ele alınacaktır. Kullanılan materyaller; Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Ordu Valiliği, internet yolu ile elde edilen genel istatistiksel veriler ve uygulanan anket formlarıdır.

4.Bulgular

4.1.Sosyo-Demografik Yapı ve Alan Kullanım Özellikleri

Tez çalışmasında örneklem yapısını oluşturan grubun sosyo-demografik özelliklerine bakıldığı zaman %54,3'ünün kadın, %59,9'unun evli, %37,8'inin lisans mezunu, %19,8'inin öğrenci, %42,3'ünün hane geliri ortalamasının 5.000-9.999 TL aralığında olduğu belirlenmiştir. Ayrıca yaş ortalaması 39,8 olup, Ordu'da ortalama yaşam süresi ise 26,3 yıldır (Tablo 1).

Tablo 1. Sosyo-Demografik Yapı Analizi.

Sosyo-Demografik Yapı		N	%
Cinsiyet	Kadın	134	54,3
	Erkek	113	45,7
Medeni Durum	Evli	148	59,9
	Bekar	99	40,1
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	1	0,4
	İlkokul	20	8,1
	Ortaokul/İlköğretim	24	9,8
	Lise	67	27,2
	Ön lisans	20	8,1
	Lisans	93	37,8
	Yüksek lisans/Doktora	21	8,5
	Memur	48	19,4
Meslek Dağılımı	Serbest meslek	21	8,5
	Esnaf	13	5,3
	Emekli	41	16,6
	İşçi	23	9,3
	Öğrenci	49	19,8
	Ev hanımı	27	10,9
	Çalışmıyor	7	2,8
	Diğer	18	7,3

Gelir Seviyesi (TL)	0-1.500	13	5,4
	1.500-2.999	49	20,3
	3.000-4.999	64	26,6
	5.000-9.999	102	42,3
	10.000-19.999	5	2,1
	20.000 üzeri	8	3,3
Yaş	En az	16	
	En yüksek	73	
	A.O.	39,8	
Ordu'da Yaşama Süresi	En az	1	
	En yüksek	72	
	A.O.	26,3	

Örneklem yapısını oluşturan grubun alan kullanım alışkanlıklarına bakıldığında zaman Rüsumat Sahiline %48,6'sının yürüyerek, %27,6'sının ayda bir defa, %73,1'inin çoğunlukla yaz mevsiminde, çoğunluğun arkadaşları (%53,4) ile ve %34,4'ünün akşamları alanı daha sık kullandığı belirlenmiştir. Kullanıcıların %36,1'lik kısmının mekâna karşı güvensizlik hissi yaşadığı ve mekân içerisinde ortalama olarak 60 dakika vakit geçirdiği Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2. Alan Kullanım Özellikleri.

Alan Kullanım Özellikleri			N	%
Sahile Genellikle Nasıl Ulaşım Sağladığı	Toplu taşıma		42	17,0
	Özel araç		72	29,1
	Motor vb.		4	1,6
	Bisiklet vb.		9	3,6
	Yürüme		120	48,6
Sahili Ne Sıklıkla Ziyaret Ettiği	Her gün		8	3,3
	Haftada bir		46	18,7
	Haftada birkaç		59	24,0
	Ayda bir		68	27,6
	Ayda birden az		65	26,4
Sahili En Çok Hangi Mevsimde Kullandığı	İlkbahar		41	16,7
	Yaz		179	73,1
	Sonbahar		19	7,8
	Kış		6	2,4
Sahili En Çok Kiminle Kullandığı	Aile	Evet	112	45,3
		Hayır	135	54,7
	Arkadaş	Evet	132	53,4
		Hayır	115	46,6
	Komşu	Evet	15	6,1
		Hayır	232	93,9
	Tek başına	Evet	64	25,9
		Hayır	183	74,1

Sahili Genellikle Günün Hangi Vakti Kullandığı	Sabah	8	3,2
	Öğle	19	7,7
	Öğleden sonra	74	30
	Akşam	85	34,4
	Gece	9	3,6
	Fark etmez	52	21,1
Sahile Karşı Güvenilirlik Düzeyi	Çok güveniyor	8	3,4
	Güveniyor	20	8,4
	Orta	79	33,2
	Güvenmiyor	86	36,1
	Hiç güvenmiyor	45	18,9
Sahilde Ne Kadar Vakit Geçirdiği (dakika)	En az	4	
	En yüksek	300	
	Medyan değer	60	

4.2. Suça Maruz Kalma Korkusu Analizleri

Suçla maruz kalma korkusu ölçek maddelerine açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizinde, tek faktörlü desenlerde toplam varyansın 0,30'dan büyük olması gerekirken, analizde uygulanan çok faktörlü desen için ise böyle bir değer bulunmamaktadır (Çokluk vd., 2010). Analizler sonucu açıklanan toplam varyans değeri %62,67 olarak bulunmuştur. Bu doğrultuda oluşturulan analiz sonuçları literatür ile örtüşmektedir. Yapılan analizler sonucu suçla maruz kalma korkusu (SMKK) ile alakalı maddeler, 6 faktör grubu altında oluşturulmuştur. Bu faktörler etki derecelerine göre en yüksekte en düşüğe doğru F2, F6, F5, F3, F4, F1 olarak sıralanmaktadır. Suçla maruz kalma korkusuna ilişkin faktör analiz değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Suça Maruz Kalma Korkusu Faktör Analizleri.

Suçla maruz kalma korkusu	Suçla maruz kalma korkusu A.O.	SMKK F1	SMKK F2	SMKK F3	SMKK F4	SMKK F5	SMKK F6
F(q)	2,27	0,88					
F(r)	2,29	0,85					
F(s)	2,62	0,64					
F(u)	2,83	0,61					
F(k)	2,33	0,51					
F(g)	3,48		0,82				
F(f)	3,59		0,79				
F(e)	3,69		0,74				
F(h)	3,06		0,71				
F(m)	2,86			0,79			

F(n)	2,93			0,72			
F(l)	2,84			0,64			
F(b)	2,08				0,84		
F(c)	2,77				0,65		
F(a)	2,62				0,55		
F(p)	3,08					0,63	
F(j)	2,84					0,58	
F(t)	3,51						0,82
F(v)	2,64						0,55
Genel A.O.	2,87	2,47	3,46	2,88	2,50	2,97	3,08
Alfa		0,79	0,79	0,66	0,57	0,18	0,22
Ölçek Alfa		0,67					
Varyans(%)		19,75	17,15	7,50	6,66	6,20	5,39
Açıklanan Toplam Varyans(%)		62,67					
Kaiser-Mayer-Olkin		0,77					

SMKK F1:Rüsumat sahilinden duyulan memnuniyet **SMKK F2:**Medyada yer alan haberlerden etkilenme **SMKK F3:**Çevresel ilişki **SMKK F4:** Hissedilen endişe düzeyi **SMKK F5:** Fiziksel unsurlar **SMKK F6:** Kullanım özellikleri.

* A.O. (Aritmetik Ortalama)

Sosyo-demografik yapı özellikleri ile suça maruz kalma korkusu faktör grupları arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan varyans analizi sonuçları Tablo 4’te gösterilmiştir. Tablo 4’te cinsiyet ve medeni durumun suça maruz kalma korkusu ile arasındaki ilişki için bağımsız T-Testi uygulanırken, eğitim durumu, meslek grupları ve gelir seviyesi ile suça maruz kalma korkusu arasındaki ilişki için Tek Yönlü Anova uygulanmıştır.

Tablo 4’te bulunan suça maruz kalma korkusu varyans analizlerine göre; suça maruz kalma korkusu, cinsiyet değişkeni, medyada yer alan haberlerden etkilenme ve kullanım özellikleri faktörü açısından anlamlı bir farklılık göstermektedir. Buna göre kullanıcılar içerisinde cinsiyeti kadın olan bireyler medyada yer alan haberlerden erkeklere göre daha çok etkilenerek kamusal mekânda suça maruz kalma korkusunu daha fazla hissetmektedir. Cinsiyete göre haber ve kuşak programlarının izlenme oranı karşılaştırıldığında, kadınların, erkeklere göre daha fazla izlediği sonucuna ulaşılmıştır (RTÜK, 2018). Buna ek olarak kadınlara yönelik cinsel saldırı suçunun varlığının, suça maruz kalma korkusunu artırdığı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular, Ferraro (1995), Schafer vd. (2006), Tandoğan ve İlhan (2016)’nın yaptığı çalışma bulguları ile benzerlik göstermektedir. Bunun yanı sıra kullanım özellikleri faktörü açısından ba-

kıldığında erkekler, kadınlara göre kamusal mekânda suça maruz kalma korkusunu daha fazla hissetmektedir. Bu sonuç daha önce yapılan çalışmaların bulguları (kadınların suça maruz kalma korkusunu daha fazla hissetmesi) ile zıtlık göstermektedir. Kuramsal temellerde de bahsedildiği gibi kadınlar suça maruz kalma korkusu ile aktivitelerini kısıtlarken (belli saatlerde kullanım, arkadaş gruplarıyla kullanım vb.) erkekler aktivitelerini kısıtlamamaktadır. Sonuç olarak ise, suça maruz kalma korkusunu daha fazla hissediyor oldukları düşünülmektedir. Diğer bir nedenin ise Hanley ve Ruppner (2015)'in çalışmasında belirtildiği gibi erkek bireylerin (özellikle ailesi olan) özgecil davranışta bulunduğu yönündedir. Yani erkek bireylerin bildirdikleri suça maruz kalma korkusunu, kendilerinden ziyade sevdikleri kişiler için hissettiği düşünülmektedir.

Katılımcıların medeni durumlarına göre suça maruz kalma korkusu üzerinde önemli bir farklılık bulunamamıştır (Tablo 4). Kul (2013), İstanbul ilinde yaptığı çalışmada medeni durumu bekâr olan kişileri (hiç evlenmemiş, boşanmış, dul) üç kategoride ele almıştır. Yaptığı analiz sonucunda ise dul bireylerin, hiç evlenmeyen bireylere göre daha fazla suça maruz kalma korkusu yaşadığı sonucuna ulaşmıştır. Kul'un elde ettiği bulgu ile bu tez çalışmasından elde edilen bulgu zıtlık göstermektedir. Bunun nedeni olarak İstanbul ilinde yapılan çalışmanın ilçe düzeyinde olması ve Ordu iline göre daha karmaşık bir şehir olmasının etkisi olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Braungart vd. (1980) ile Rader (2008), yaptığı çalışmalarda, boşanmış olan kadınların suça maruz kalma korkusunu daha fazla hissederek korku yönetim stratejileri geliştirdiğini ortaya koymuştur.

Eğitim durumu ve suça maruz kalma korkusu arasında sadece medyada yer alan haberlerden etkilenme faktöründe anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Eğitim durumu ilkökul olan bireyler, eğitim durumu lise ve ön lisans olan bireylere göre kamusal mekânda suça maruz kalma korkusundan daha fazla endişe duymaktadır (Tablo 4). Buna göre eğitim durumu yüksek olan bireylerin daha fazla haber izlemesine rağmen (RTÜK, 2018) medyada yer alan haberlerden daha az etkilendiği söylenebilir. Bu sonuç Şanlıurfa'da yapılan bir çalışma ile benzerlik göstermektedir (Karasu, 2018). Ancak, Kul (2013), İstanbul ilçelerinde yaptığı çalışma ile zıtlık göstermektedir. Eğitim durumu yükseldikçe, suça maruz kalma korkusunun arttığı ve bu doğrultuda daha fazla önlem aldıklarını belirtmiştir. Literatürde bulunan farklı bulguların temel nedeninin, bölgesel düzeyde mekân kullanım çeşitliliğinden ve kültür farklılıkları barındırmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ancak, Türkiye geneli istatistiksel verilere bakıldığı zaman ise, eğitim durumu ortaokul, lise ve dengi olan bireylerin, eğitim durumu ilkökul olan bireylere göre daha fazla suç işlediği görülmektedir (TÜİK, 2020a). Bunun sonucunda daha az suç işleyen kesimin

daha fazla suça maruz kalma korkusu yaşadığı söylenebilir.

Meslek dağılımı ve suça maruz kalma korkusu arasında medyada yer alan haberlerden etkilenme faktöründe bir farklılık bulunmaktadır (Tablo 4). Emekli olan bireylerin medyada yer alan haberler doğrultusunda ev hanımlarına göre daha fazla suça maruz kalma korkusu yaşadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak emekli bireylerin, ev hanımlarına göre düzenli bir gelirlerinin olması, yaşlarının ileri olması nedenleri ile kendilerini savunamayacakları hissine sahip oldukları düşünülmektedir. Yapılan literatür taramasında meslek dağılımının suça maruz kalma korkusuna doğrudan etki ettiği bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bunun nedeni olarak uluslararası literatürde suça maruz kalma korkusunun meslek bazında değil, gelir seviyesi bazında değerlendirmeye katılması ve her ülkede her meslek grubunun, farklı gelire sahip olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Gelir seviyesi ve suça maruz kalma korkusu arasında bir farklılık bulunamamıştır (Tablo 4). Buna karşın yapılan birçok çalışmada düşük gelir gruplarının yüksek gelir gruplarına göre daha fazla suça maruz kalma korkusu hissettikleri belirtilmiştir (Reid vd., 1998; Taylor ve Hale 1986). Bunun nedeni olarak bölge içerisinde yaşanan gelir eşitsizliğinin sonucu etkileyebileceği düşünülmektedir.

Tablo 4. Suça Maruz Kalma Korkusu Varyans Analizleri.

		SMKK F1	SMKK F2	SMKK F3	SMKK F4	SMKK F5	SMKK F6
Cinsiyet	Kadın	2,47	3,67	2,90	2,50	3,04	2,86
	Erkek	2,48	3,20	2,84	2,49	2,87	3,33
	T	0,09	4,12*	0,60	0,05	1,66	3,97*
	Post Hoc		A-B				B-A
Medeni Durum	Evli	2,50	3,50	2,85	2,47	2,96	3,10
	Bekar	2,43	3,39	2,91	2,53	2,97	3,03
	T	0,68	0,99	0,61	0,50	0,13	0,58
	Post Hoc						
Eğitim Durumu	İlkokul	2,97	4,01	2,94	2,80	3,28	3,21
	Ortaokul/ İlköğretim	2,30	3,71	2,97	2,44	2,95	3,14
	Lise	2,47	3,21	2,87	2,48	2,93	3,30
	Ön lisans	2,54	3,13	2,69	2,62	2,84	3,00
	Lisans	2,42	3,54	2,87	2,46	2,92	2,91
	Yüksek lisans/ Doktora	2,30	3,36	2,95	2,34	3,02	2,95
	F	1,98	3,74*	0,33	0,83	0,91	1,54
	Post Hoc		A-C,D				

Meslek Dağılımı	Memur	2,52	3,45	3,05	2,32	3,00	2,86
	Serbest meslek	2,53	3,41	2,63	2,53	3,00	3,38
	Esnaf	2,23	3,59	3,19	2,68	3,03	3,42
	Emekli	2,66	3,15	2,84	2,68	3,02	3,17
	İşçi	2,53	3,47	2,98	2,23	3,02	3,20
	Öğrenci	2,39	3,41	2,89	2,42	3,01	2,86
	Ev hanımı	2,38	3,88	2,71	2,51	2,90	3,16
	Çalışmıyor	2,57	3,74	2,83	3,28	2,85	3,01
	Diğer	2,24	3,48	2,64	2,53	2,58	3,13
	F	0,73	1,46*	1,19	1,67	0,67	1,28
	Post Hoc		G-D				
Gelir Seviyesi (TL)	0-1.500	3,06	3,05	3,20	2,28	2,76	3,69
	1.500-2.999	2,45	3,38	2,97	2,38	2,93	3,04
	3.000-4.999	2,49	3,41	2,91	2,61	3,10	2,97
	5.000-9.999	2,38	3,52	2,85	2,49	2,94	3,07
	10.000-19.000	2,08	3,15	2,26	2,31	2,50	3,40
	20.000 üzeri	2,95	3,84	2,70	2,62	3,12	3,31
	F	2,29	1,07	1,24	0,65	1,00	1,52
	Post Hoc						

Tablo 5'te gösterilen eğitim durumu, gelir seviyesi, yaş ve Ordu'da yaşama süresi ile suça maruz kalma korkusu arasındaki ilişkiyi analiz etmek için Basit Korelasyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizleri yapıldığında Rüsumat Sahilinden duyulan memnuniyet (SMKK F1) ve medyada yer alan haberlerden etkilenme (SMKK F2) faktörleri ile analiz edilen değişkenler arasında bir ilişki bulunamamıştır (Tablo 5). Sahilden duyulan memnuniyetin eğitim durumu, gelir seviyesi, yaş ve Ordu'da yaşama süresine bağlı değişmediği yorumu yapılabilir. Yanı sıra literatürde suça maruz kalma korkusu ve medya arasındaki ilişki incelendiğinde Callanan ve Rosenberger (2015)'ın yaptığı çalışmada iki kavramın birbiri ile doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çalışmada ilişki bulunamamasının nedeni olarak haber kaynakları tarandığında, Rüsumat Sahili içerisinde yaşanan herhangi bir kötü olaya medyada rastlanılmaması doğrultusunda kişilerin etkilenmediği sonucu çıkarılabilir.

Çevresel ilişki (SMKK F3) faktörünün gelir seviyesi ve Ordu'da yaşama süresi değişkenleri ile arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Tablo 5). Bu sonuca göre gelir seviyesi arttıkça çevresel ilişki faktörü azalmaktadır. Bunun nedeni olarak kuramsal temellerde de bahsedildiği gibi gelir seviyesi yüksek kişilerin daha güvenli buldukları mekânları tercih ettikleri sonucu çıkarılabilir (Kul, 2013). Bu konu üzerine literatürde yapılan çalışmalara baktığımız zaman, elde ettiğimiz bulgular doğrultusunda yüksek gelire sahip kişilerin yaşam alanı ve kullanım mekânı olarak suç veya suça maruz kalma korkusu yüksek yerleri tercih etmediği yurtdışında yapılan çalışma sonuçları ile de desteklenmektedir (Reid ve Konrad, 2004). Aynı

şekilde Ordu'da yaşam süresi arttıkça çevresel ilişkinin azaldığı görülmektedir. Bu doğrultuda ise çevresel ilişki faktörünün içerdiği maddeler dikkate alınarak, uzun yıllardır Ordu'da yaşayan bireylerin Rüşumat Sahilini ve çevresinde bulunan mekânsal etkileşim yerlerini daha iyi bildiği anlamı çıkarılabilir. Bu nedenle bu bireylerin Rüşumat Sahilinin etrafında bulunan mahalleleri güvenilir bulmadığı sonucu çıkarılabilir.

Hissedilen endişe düzeyi (SMKK F4) ve fiziksel unsurlar (SMKK F5) faktörleri ile analiz edilen eğitim durumu, gelir seviyesi, yaş ve Ordu'da yaşama süresi değişkenleri ile arasında bir ilişki bulunamamıştır (Tablo 5). Çalışma kapsamında bu iki faktörün içerdiği maddeler incelendiğinde, bireylerin fiziksel ve sosyal çevresi ile alakalı maddelerden oluştuğu görülmektedir. Bu doğrultuda yapılan literatür taramasında Jackson (2005), yaptığı çalışma ile bu çalışmanın bulgularının zıt düştüğü görülmektedir. Bunun nedeni olarak kişilerin algısının farklılık göstermesi, bulunduğu çevreyi farklı değerlendirmesi, değerlendirdiği çevrenin coğrafi ve kültürel özelliklerinin sonuçlar üzerinde farklılık oluşturabileceği düşünülmektedir.

Kullanım özellikleri (SMKK F6) faktörü ile eğitim durumu arasında negatif ilişki bulunurken Ordu'da yaşama süresi ile pozitif bir ilişki bulunmuştur (Tablo 5). Buna göre bireylerin eğitim durumu yükseldikçe mekân kullanım özelliklerinin yetersiz görüldüğünü aynı zamanda Ordu'da yaşam süresi arttıkça mekân kullanım özelliklerinden duyulan memnuniyetin arttığı söylenebilir. Eğitim durumu yüksek olan kişilerin kamusal mekân kullanımı için eğitim durumu düşük olan kişilere göre Rüşumat Sahilini daha az tercih ettiği sonucu çıkarılabilir. Bunun yanı sıra Ordu'da yaşam süresi arttıkça yer bağlılığı ve kenti tanıma oranı artacağı için kullanım özellikleri bakımından duyulan güvenin artabileceği düşünülmektedir. Doeksen (1997), yaptığı çalışmada insanlar ve yer arasında soyut bir alışveriş olduğunu belirtmiştir. Bu doğrultuda, bireyler yaşadıkları çevreyi ne kadar çok deneyimlirse o kadar çok yer bağlılığının ve güven duygusunun arttığı yapılan çalışmalarla desteklenmektedir (Karaçor, 2012).

Çalışma kapsamında yapılan korelasyon analizi sonucuna baktığımızda, yaş değişkeni ile analize edilen faktörler arasında hiçbir ilişki bulunmamıştır. Yaş ve suça maruz kalma korkusuna ilişkin literatür taraması yapıldığında bazı araştırmacılar yaşlı bireylerin gençlere oranla daha fazla suça maruz kalma korkusu hissettiğini ortaya koymuştur (Chiricos vd., 1997; Ferrero, 1995; Schafer vd., 2006). Ancak bazı araştırmacılar yaş değişkeninin suça maruz kalma korkusu üzerinde beklenildiği kadar yüksek ve doğrudan etkisi olmadığını saptamışlardır (Braungart vd., 1980; Clemente ve Kleiman 1977; Lebowitz 1975). Bu çalışmada kapsamında yaş değişkeni ile faktörler arasında herhangi bir ilişki kurulamamış olmasının nedeni yaşlı bireylerin Ordu ilinde bulunan ve erişilebilirliği,

çalışma alanının kıyasla daha kolay olan ve huzur evinin karşısında bulunan Akyazı sahilini tercih etmelerinden kaynaklı olduğu söylenebilir.

Suçta maruz kalma korkusunun tüm faktörleri ile eğitim durumu, gelir seviyesi, yaş ve Ordu'da yaşama süresi değişkenleri arasında yapılan korelasyon analizine bakıldığında eğitim durumu ile arasında negatif bir ilişki olduğu Tablo 5'de görülmektedir. Yani eğitim durumu arttıkça, suça maruz kalma korkusu azalmaktadır. Eğitim durumu için yapılan varyans analizleri de bu bulguyu desteklemektedir. Scarborough vd., (2010)'a göre resmi eğitim düzeyi arttıkça, bireysel suça maruz kalma korkusunun azaldığını saptamıştır. Benzer şekilde, Reid ve arkadaşları (1998)'nın yaptığı çalışmada eğitim durumu düşük olan bireylerin, suça maruz kalma korkusunun daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonucun nedeni olarak eğitim seviyesi yüksek kişilerin, suça maruz kalma korkusu üzerine korunma yaklaşımları geliştirmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. Suça maruz kalma korkusu korelasyon analizleri.

	Eğitim Durumu	Gelir Seviyesi	Yaş	Ordu'da Yaşama Süresi
SMKK F1	-,118	-,074	,044	-,046
SMKK F2	-,083	,117	-,080	-,067
SMKK F3	-,020	-,128*	-,096	-,134*
SMKK F4	-,084	,054	-,006	,012
SMKK F5	-,070	,014	-,047	,021
SMKK F6	-,140*	-,027	,091	,173**
SMKK	-,173**	-,009	-,032	-,045

SMKKF1:Rüsumat sahilinden duyulan memnuniyet **SMKKF2:**Medyada yer alan haberlerden etkilenme **SMKK F3:**Çevresel ilişki **SMKK F4:** Hissedilen endişe düzeyi **SMKK F5:** Fiziksel unsurlar **SMKK F6:** Kullanım özellikleri **SMKK:** Tüm faktörler. *P<0,05;**P<0,01:***P<0,001

5.Tartışma ve Sonuç

Çalışma kapsamında elde edilen alan kullanım alışkanlıkları genel olarak değerlendirildiğinde; kullanıcıların büyük bir çoğunluğunun Rüsumat Sahiline ulaşım sağlarken yürümeyi tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma alanı içerisinde bulunan yürüyüş yolu ve kıyı hattı boyunca geniş bir gezinti alanının bulunuyor olması kişilerin yürüme tercihini doğrudan etkileyen bir faktör olarak görülmektedir. Yürüyerek erişim sağlanan mekânların, çevresel ilişkilerinin kuvvetli olması ve her birey için erişilebilir olması büyük önem taşımaktadır. Evans (2009)'a göre erişilebilirlik, kentte yaşayan her birey için fiziksel engelleri ortadan kaldırarak, yaya dostu ve kullanışlı peyzaj tasarımları oluşturmaktır. Rüsumat Sahilinin erişilebilirliği incelendiğinde, sahil ile bağlantılı olan yaya geçit-

lerinin onarılması ve bu onarım çalışmasında engelli bireylerin erişiminin göz önünde bulundurulması önerilmektedir.

Kişilerin Rüsumat Sahilini kullanma sıklığına bakıldığı zaman en az ayda bir kez kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür. Bu sonuç mekân hareketliliği bazında değerlendirildiğinde yetersiz olarak görülmektedir. Kuramsal temellerde de belirtildiği gibi mekân hareketliliği ile suça maruz kalma korkusu arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda bir mekân, ne kadar aktif kullanılırsa o kadar güvenli olarak algılanmaktadır. Bu sebeple Rüsumat Sahili kullanım sıklığının artırılması için mekân çekiciliğinin artırılması önerilmektedir.

Rüsumat Sahilinin en çok hangi mevsimde kullanıldığına baktığımız zaman, kullanıcıların yaz mevsimini tercih ettiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak çok yağış alan bir bölge olan Ordu ilinde bulunan kamusal mekânın, yağmurlu hava şartlarında kullanıma uygun şekilde tasarlanmamış olmasıdır. Bu noktada çalışma alanının yağmurlu havalarda da kullanılabilmesi için özellikle oturma birimlerinin olduğu noktalarda üst örtü elemanlarının yerleştirilmesi önerilmektedir. Bu sayede mekânın dört mevsim, daha aktif bir şekilde kullanılacağı düşünülmektedir.

Sahili en çok kiminle kullanıyorsunuz sorusuna verilen cevaplar değerlendirildiğinde bireylerin tek başına kullanımdan ziyade, toplu kullanımları tercih ettiği görülmektedir. James ve Embrey (2001), kamusal mekân kullanımı ve mekânı kullanan kişilerin görüşlerini araştırmıştır. Araştırma sonucunda özellikle kadın ve ergenlik çağındaki bireylerin mekânı güvensiz gördükleri için kullanımlarının kısıtlandığını belirlenmiştir. Koskela ve Pain (2000) ise, kadınların bir mekânı tek başına kullanmaktansa köpeği ile kullanmayı tercih ettiğini saptamıştır. Bu noktada çalışma bulguları, bu çalışma ile benzerlik göstermektedir. Mekân içerisinde özellikle kadın bireylerin tek başına kullanımlarında suça maruz kalma korkusu hissetmemeleri ve mekân kullanımından kaçınmamaları gerekmektedir. Bu noktada mekânsal aktivitelerin çeşitlendirilmesi, aydınlatmanın iyileştirilmesi, gece kullanımını canlandırmak üzere ulaşımın geliştirilmesi, sahil çevresinde geç saatlere kadar açık kalabilecek ticari işletmeler ile mekân içerisinde hareketliliğin sağlanması gibi tedbirlerin alınması önerilmektedir.

Sahilin genellikle günün hangi vaktinde kullanıldığı araştırıldığında katılımcıların çoğunun akşam kullanımını tercih ettiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak katılımcıların çoğunun çalışıyor olması ve gün sonunda, günün yorgunluğunu atmak amacı ile mekânı kullanıyor oldukları düşünülmektedir.

Rüsumat Sahilinin güvenilirlik düzeyine baktığımız zaman katılımcıların çoğunun güvenilir bulmadığını görüyoruz. Bireylerin bir mekânı

güvenilir bulmaması, algılanan güvenlikle ilgilidir. Algılanan güvenlik ise, mekânsal özellikler ve çeşitli sosyal faktörler doğrultusunda belirlenir. Bu noktada Rüşumat Sahili için mekânsal eksikliklerin giderilmesi ve sosyal yapıyı destekleyen yeni aktivitelerin geliştirilmesi önerilmektedir.

Kullanıcıların çalışma alanında ne kadar vakit geçirdiğine bakıldığında ortalama olarak 60 dakika kullanıldığı görülmektedir. Kamusal mekânlarda kullanım süresinin artırılması, mekân içerisindeki hareketliliği artırarak suça maruz kalma korkusunu azaltmaktadır. Bu doğrultuda mekânı çekici kılan özelliklerin (beklentiyi karşılaması, diğer mekânlardan farklı aktiviteler barındırması, rahatlatıcı tasarımların varlığı vb.) artırılması önerilmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan sosyo-demografik yapı özellikleri ile suça maruz kalma korkusu arasında ulaşılan sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde;

Cinsiyet açısından suça maruz kalma korkusunu kadınların erkeklere göre daha fazla yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda kadınların, erkeklere oranla mekân kullanımlarını daha çok kısıtladığı düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak, kuramsal temellerde bahsedildiği gibi doğrudan veya dolaylı mağduriyetin etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu noktada, kamusal mekânlarda, kadınların endişe hissini azaltmak açısından güvenlik önlemlerinin artırılması ve kadınları mekân kullanımına teşvik eden aktivitelerin getirilmesi önerilmektedir. Ferraro (1996)'nın yaptığı çalışma ile bu sonuç paralellik göstermektedir. Yine cinsiyet açısından suça maruz kalma korkusu incelendiğinde erkek bireylerin sevdikleri kişiler için suça maruz kalma korkusunu taşıdığı düşünülmektedir. Bu bağlamdan erkekler kendilerini savunabileceklerini düşünürken, kadınların kendilerini savunamayacaklarını düşünmektedir. Bunun sonucunda mekân içerisinde yer alan güvenlik önlemlerinin artırılması önerilmektedir.

Eğitim durumu arttıkça suça maruz kalma korkularının azaldığı saptanmıştır. Bu kapsamda daha ayrıntılı bir literatür taraması yapılmış ve sonuçların analiz edilen bölgeye göre farklılıklar barındırdığı belirlenmiştir. Bu doğrultuda eğitim durumu yüksek olan kişilerin Rüşumat Sahilinde bulunan kullanım özelliklerini yetersiz görmesi nedeni ile kullanımı tercih etmediği düşünülmektedir. Analiz sonuçlarına göre kamusal mekânlar tasarlanırken uygulanacak yerin kültürünün ve kişilerin, o kamusal mekândan beklentilerinin göz önünde bulundurulması (Macnaghten ve Urry, 2000) ve kullanıcıların sürece dâhil edilmesi önerilmektedir. Painter (1996)'nın yaptığı çalışmada da belirtildiği gibi kamusal mekân planlaması ve tasarlaması yapılırken kullanıcıların sürece dâhil edilerek beklentilerinin dikkate alınması kamusal mekân kullanımı için önem arz etmektedir.

Meslek dağılımı ve suça maruz kalma korkusunun ilişkisine baktığımızda, emekli bireylerin suça maruz kalma korkusunu, ev hanımlarına göre daha fazla hissettiği sonucuna ulaşılmıştır. Emekli bireylerin yaşlarının, ev hanımlarından daha ileri olması nedeni ile kendilerini savunamayacaklarını düşünerek daha fazla suça maruz kalma korkusu hissettiği düşünülmektedir (Braungart vd., 1980; Clamente ve Kleiman, 1997). Bu çalışmada yaş ve suça maruz kalma korkusu arasında ilişki bulunamamıştır ancak birçok çalışma tersi yönde bulgulara ulaşmıştır (Braungart vd., 1980; Clamente ve Kleiman, 1997). Literatürde bulunan bu farklılığın birçok nedeni olabileceği düşünülmektedir. Bunlardan bazıları; farklı yaş gruplarının farklı mekânları tercih etmesi, kültürel ve coğrafi farklılıklar olarak sıralanabilir. Bu doğrultuda suça maruz kalma korkusunu azaltmak için kamusal mekânlarda daha önce belirtildiği gibi güvenlik tedbirlerinin (güvenlik görevlileri, kameralar vb.) artırılması önerilmektedir. Ek olarak emekli bireylere yönelik mekânsal kullanım (çay bahçesi, gazete vb. ihtiyaçlara erişim noktası, konforlu donatılar vb.) getirilmesi önerilmektedir.

Gelir seviyesi arttıkça suça maruz kalma korkusunun azaldığı belirlenmiştir. Ayrıca bu sonuca göre gelir seviyesi değiştikçe, kişilerin mekân kullanım tercihlerinin değiştiğini söyleyebiliriz. Bu sonuç idealize edilen kamusal mekân tanımına zıt düşmektedir. Kamusal bir mekân farklı gelir seviyesine sahip kişilere hitap etmelidir. Sonuç olarak kamusal mekânların özellikleri kullanılarak kişiler üzerinde birleştirici bir algı oluşturmaları yolu (Rezvani ve Sadra, 2017) ile herkes tarafından kullanıma teşvik edilmesi önerilmelidir. Watson (2003) kentsel tasarım odaklı çalışmada, kamusal mekânlarda tasarım yolu ile birleştirici bir algı oluşturulabileceğine değinmiştir. Açık alanlarda geniş çim yüzeylerin bulunması, mekân içerisinde kullanılan heykellerin kişiler üzerinde sosyal ve birleştirici algı oluşturmaları (Ek 3), kullanılan donatı elemanlarının (oturma grupları) iç bükey olması gibi bazı tasarımsal özelliklerin kullanıcıları sosyalleştirdiği saptamıştır.

Kişilerin Ordu'da yaşam süresi arttıkça suça maruz kalma korkusunun azaldığı belirlenmiştir. Rüsumat Sahilinin çevresinde bulunan yerleşimler dikkate alındığında, Ordu ilinin en eski yerleşim yerlerinden olduğu dikkat çekmektedir. Bireyler, uzun süredir yaşamakta oldukları yerlere karşı güven duygusu ve yer bağlılığı hissettiği düşünülmektedir. Karaçor (2012) yaptığı çalışmada yer bağlılığı arttıkça, kişilerin o yerin fiziksel çevre kalitesini yüksek bulduğunu vurgulamıştır. Bu doğrultuda yer bağlılığı, suça maruz kalma korkusunu azaltan bir etken olarak görülmektedir. Bu doğrultuda uzun süredir Ordu'da yaşayan kişilerin Rüsumat Sahilini ve çevresini çok iyi bildikleri ve herhangi bir suça maruz kaldıklarında çevrede bulunanlardan yardım göreceklarine inandıkları düşünülmektedir. Bu sonuca karşın Ordu'da yaşam süresi arttıkça kişilerin Rüsu-

mat Sahilini, barındırdığı fiziksel özellikler açısından güvensiz bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Rüşumat Sahili gözlemlendiğinde, özellikle geceleri kullanıcı profilinin değiştiği saptanmıştır. Benzer şekilde, yapılan sözlü görüşmeler de bu sonucu desteklemektedir. Gobster ve Westphal (2004)'de yaptığı çalışmada başıboş genç gruplarının ve bazı kamusal mekânlarda alkol benzeri ürün tüketimi yapan kişilerin varlığının güvensizlik yaratığına dikkat çekmiştir. Bu sonuca göre Rüşumat Sahilinde özellikle geceleri güvenlik görevlilerinin devriye gezmesi, güvenlik kamerası kullanımı, huzursuzluk yaratan kişilerin kamusal mekândan uzaklaştırılması önerilmektedir. Ek olarak çalışma alanında bulunan karanlık veya kuytu noktaların bakım ve aydınlatma yolu ile düzenlenmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

- Braungart, M. M., Braungart, R. G., & Hoyer, W. J. (1980). Age, sex, and social factors in fear of crime. *Sociological Focus*, 13(1), 55-66.
- Callanan, V., & Rosenberger, J. S. (2015). Media, Gender, and Fear of Crime. *Criminal Justice Review*, 40(3), 322-339.
- Chiricos, T., Hogan, M., & Gertz, M. (1997). Racial composition of neighborhood and fear of crime. *Criminology*, 35(1), 107-132.
- Cruz, J. M. (2009). *Public Insecurity in Central America and Mexico. Perspectivas desde el Barómetro de las Américas*, (28), 1-7.
- Clemente, F., & Kleiman, M. B. (1977). Fear of crime in the United States: A multivariate analysis. *Social forces*, 56(2), 519-531
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2010), *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doeksen, H. (1997). Reducing crime and the fear of crime by reclaiming New Zealand's suburban street. *Landscape and urban planning*, 39(2-3), 243-252.
- Evans, G. (2009). Accessibility, urban design and the whole journey environment. *Built environment*, 35(3), 366-385.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of crime: Interpreting victimization risk*. New York: Sunny press.
- Ferraro, K. F. (1996). Women's fear of victimization: Shadow of sexual assault?. *Social forces*, 75(2), 667-690.
- Gobster, P. H., & Westphal, L. M. (2004). The human dimensions of urban greenways: planning for recreation and related experiences. *Landscape and urban planning*, 68(2-3), 147-165.
- Hale, C. (1996). Fear of crime: A review of the literature. *International review of Victimology*, 4(2), 79-150.
- Hanley, N., & Ruppanner, L. (2015). Understanding the effects of crime on women: Fear and well-being in the context of diverse relationships. *Social Sciences*, 4(2), 276-293.
- Jackson, J. (2005). Validating new measures of the fear of crime. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(4), 297-315.
- James, K., & Embrey, L. (2001). Anyone could be lurking around: Constraints on adolescent girls recreational activities after dark. *World Leisure Journal*, 43(4), 44-52.
- Karaçor, E. L. K. (2012). 'Kentsel Peyzajda Yaşam Kalitesinin Kentsel Bellek ve Yer Kavramı İle Etkileşimi: Düzce Kent Merkezi', Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Düzce, Türkiye.

- Kline, R. B. (2015). *Principles and practice of structural equation modeling*. London: Guilford press.
- Koskela, H., & Pain, R., (2000). Revisiting fear and place: women's fear of attack and the built environment. *Geoforum*, 31, 269–280.
- Kul, M. (2013). *Suçtan daha büyük suç korkusu: İstanbul'da bir alan araştırması*. İstanbul: Yeniüzyıl.
- Lebowitz, B. D. (1975). Age and fearfulness: Personal and situational factors. *Journal of gerontology*, 30(6), 696-700.
- Machielse, W. (2015). 'Perceived safety in public spaces: A quantitative investigation of the spatial and social influences on safety perception among young adults in Stockholm', Master thesis, Department of Human Geography, Stockholm University, Sweden.
- Macnaghten, P., & Urry, J. (2000). Bodies in the woods. *Body & Society*, 6(3-4), 166-182.
- Pain, R., MacFarlane, R., Turner, K., & Gill, S. (2006). 'When, where, if, and but': Qualifying GIS and the effect of streetlighting on crime and fear. *Environment and Planning A*, 38(11), 2055-2074.
- Painter, K. (1996). The influence of street lighting improvements on crime, fear and pedestrian street use, after dark. *Landscape and urban planning*, 35(2-3), 193-201.
- Rader, N. E. (2008). Gendered fear strategies: Intersections of doing gender and fear management strategies in married and divorced women's lives. *Sociological Focus*, 41(1), 34-52.
- Reid, L. W., Roberts, J. T., & Hilliard, H. M. (1998). Fear of crime and collective action: An analysis of coping strategies. *Sociological Inquiry*, 68(3), 312-328.
- Reid, L. W., & Konrad, M. (2004). The gender gap in fear: Assessing the interactive effects of gender and perceived risk on fear of crime. *Sociological Spectrum*, 24(4), 399-425.
- Rezvani, M., & Sadra, Y. (2017). Sociological Explanation of Fear of Crime in Public Spaces Case Study Mashhad. *Social Crimonol*, 7(1), 3-11.
- RTÜK, (2018). Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. Kamuoyu, Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı. "Televizyon Haberî İzlenme Eğilimleri Araştırması". Erişim 17 Aralık 2020 <file:///C:/Users/ALKAN/Desktop/televizyonizlemeegilimleriarastirmasi2018.pdf>.
- Scarborough, B. K., Like-Haislip, T. Z., Novak, K. J., Lucas, W. L., & Alarid, L. F. (2010). Assessing the relationship between individual characteristics, neighborhood context, and fear of crime. *Journal of criminal justice*, 38(4), 819-826.

- Schafer, J. A., Huebner, B. M., & Bynum, T. S. (2006). Fear of crime and criminal victimization: Gender-based contrasts. *Journal of criminal Justice*, 34(3), 285-301.
- Tandogan, O., & Ilhan, B. S. (2016). Fear of crime in public spaces: From the view of women living in cities. *Procedia engineering*, 161, 2011-2018.
- Taylor, R. B., & Hale, M. (1986). Testing alternative models of fear of crime. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 77, 150-151.
- TÜİK, (2020b). Tük Veri Portalı. Erişim 8 Aralık 2020. <<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do>>.
- TÜİK, (2020a). Tük Veri Portalı. Erişim 8 Aralık 2020. <<https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>>.
- Uludağ, Ş., & Dolu, O. (2013). *Türkiye’de Suç Korkusu*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: Avenues for research and policy. *Criminal justice*, 4(4), 451-489.
- Watson, D. (2003). *Time-saver standards for urban design*. New York: McGraw-Hill.

Bölüm 8

HACİM AKUSTİĞİ PERFORMANSININ DÜZENLENMESİNDE SESİN YUTULMASI VE BOŞLUKLU REZONATÖR KULLANIMI

Muammer YAMAN¹

¹ Gazi Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye ORCID: 0000-0002-8767-4811

1. Giriş

Binalar, içinde bulunan kullanıcıların öncelikle can ve mal güvenliği esasını koruyarak tasarlanmalıdır. Geçmişten günümüze kadar gelen yapı stoku incelendiğinde bina tasarımında temel kriter bu olmakla birlikte kullanıcılara optimum konfor koşullarının sunulması gerekli görülmektedir. Kullanıcıların yapı fiziği dinamikleri kapsamında beklentilerinin karşılanması gerekmektedir. İşitsel konforun sağlanması da bu çerçevede kapsamında önem arz etmektedir. Binalarda gürültü kontrolü (yapı akustiği), hacim akustiği düzenlemeleri, çevresel gürültü kontrolü, endüstri tesisi gürültü kontrolü ve işitsel peyzaj alanlarında işitsel konforun iyileştirilmesi/güçlendirilmesi planlamaları/düzenlemeleri yapılmaktadır. Tüm bu analizler için sesin ve ses ortamının analizi uygun şekilde yapılmalı ve sonrasında çözümler geliştirilmelidir.

Ses kaynaklarının çevresinde farklı akustik özelliklere sahip ses yayılım alanları bulunmaktadır (Şekil 1). Farklı akustik özelliklere sahip ses yayılım alanları ses dalgalarının hareketini etkileyerek ortamın ses dağılımını belirlemektedir. Ses yayılım alanları yakın alan ve uzak alan olarak ikiye ayrılmaktadır. Yakın alan, ses kaynağının yakınında -birkaç dalga boyu uzaklıkta- bulunan bölgeyi temsil etmektedir. Yakın alanın kaynaktan olan uzaklığı; frekans ve kaynak boyutlarına bağlıdır ve deneysel olarak belirlenmektedir. Uzak alan, kaynaktan uzaklaştıkça ses ışınları paralel ve dalga düzlemleri olarak yayılmaktadır. Bu durumda ses dalgalarına ait veriler temel matematik bağıntıları ile hesaplanabilmektedir. Uzak alan; serbest alan ve yayınık (reverberant) alan olarak ikiye ayrılmaktadır. Serbest alan, homojen ve durgun atmosfer koşullarında açık alanları temsil etmektedir (Egan, 2007; Attenborough; 2007; Kurra, 2020). Ses dalgaları uzaklığın karesi ile ters orantılı olarak yayılmaktadır; noktasal kaynaklarda uzaklık iki kat artarsa 6 dB, çizgisel kaynaklarda uzaklık iki kat artarsa 3 dB azalış görülmektedir. Serbest alanda sesin yayılmasını etkileyen faktörler bulunmaktadır:

- Uzaklık faktörü
- Sınırlı yol görüşü faktörü
- Meteorolojik faktörler (sıcaklık, rüzgâr, nem, havanın yutuculuğu vd.)
- Havanın yutuculuk faktörü
- Zemin faktörü
- Engel faktörü (Attenborough; 2007; Yılmaz Demirkale, 2007)

Uzak alanlardan bir diğeri ise yayınık (reverberant) alanlardır. Kaynaktan çıkan ses ışınları dış etkenler ile yansıma, yutulma, kırılma ve sa-

çılma gibi sapmalara ve bozulmalara uğramaktadır. Yayınık alanlarda özellikle yansımalar ile birlikte belirli bir uzaklık sonrasında ses seviyelerinde azalış olmamaktadır. Kapalı hacimde kaynaktan çıkan ses dalgaları çoklu yansımalar yaparak farklı enerjiler ortaya çıkarmaktadır. Hacim içerisinde enerjilerin toplamının belirlenmesi gerekmektedir. Akustik kapsamında hacim içerisinde direkt ses ışınları ve yansımış ses ışınları bulunmaktadır. Herhangi bir alıcı noktasında doğrudan gelen enerjiler daima yansımış enerjilerin toplamından küçüktür (Gade, 2007; Barron, 2010; Kurra, 2020). Kapalı bir hacimde herhangi bir noktadaki toplam ses basınç düzeyi aşağıdaki bağıntı ile hesaplanmaktadır:

$$L_p = L_w + 10 \log \left(\frac{Q}{4\pi d^2} + \frac{4}{R} \right)$$

L_p : d uzaklıktaki ses basınç düzeyi

L_w : Kaynağın ses gücü düzeyi

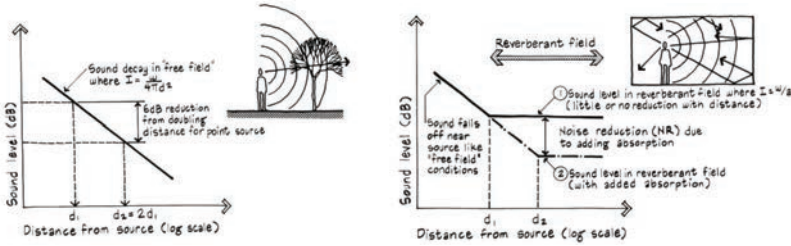
Q : Yönelim faktörü

d : Kaynağa olan uzaklık

R : $R = \frac{S\bar{a}}{1-\bar{a}}$

Oda sabiti

(S : Odanın toplam yüzey alanı m^2 , $\bar{a}$: ortalama yüzey yutuculuk)



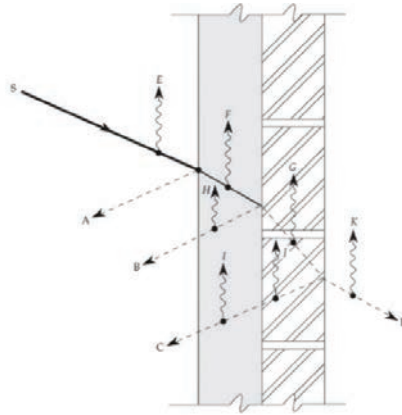
Şekil 1. Serbest alan ve yayınık alan ses yayılımı (Egan, 2007)

2. Yayınık Alanda Sesin Yutulması ve Reverberasyon Süresi

Mimari akustik (hacim ve yapı akustiği) kapsamında, konuşmanın anlaşılabilirliğini/etkisini artırmak için ses basınç düzeylerinin azaltılmasına yönelik hacim içinde ve yapı elemanlarında çeşitli önlemler alınmaktadır. Yayınık ortam içerisinde sesin belirli noktalarda yansıtılması, saçılması ve yutulması bu hususta önem arz ederken, gürültünün azaltılmasına yönelik olarak sesin yutulması önemli bir kriter olmaktadır. Bu amaçla; iyi bir akustik tasarım performansı için sesin yutulması çeşitli nedenlerden dolayı mimari projelerde kullanılmaktadır. Sesin yutulmasında yayınık ortamda bulunan ses enerjisinin doğru şekilde analiz edilmesi ve yorumlanabilmesi gerekmektedir. Mekân içi nesnel (reverberasyon süresi, erken sönümlenme süresi, konuşma iletim

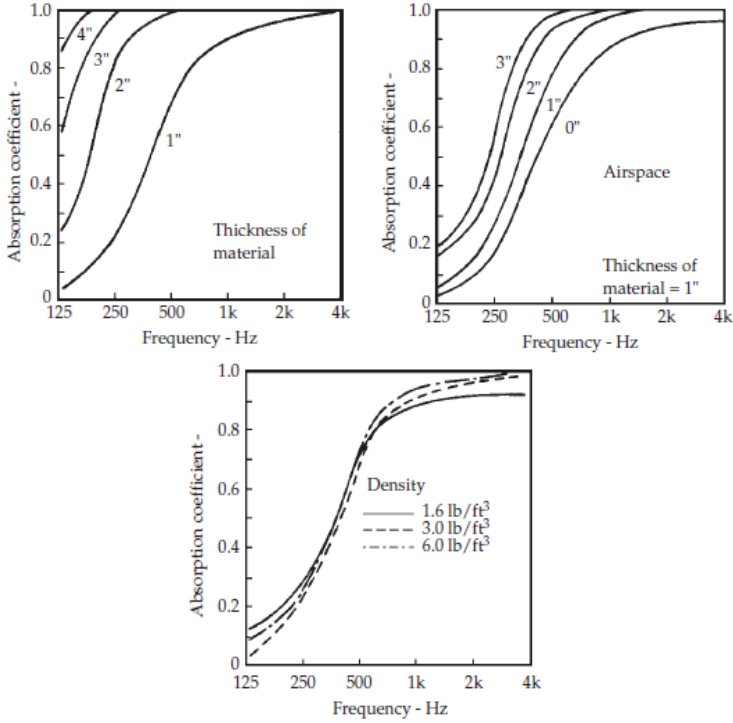
indeksi, konuşmanın ayırtedilebilirliği, netlik, sinyal gürültü oranı vd.) ve öznel (belirlilik ve açıklılık, yansım, mekânsal algılama, samimiyet, sıcaklık, denge, birlik vd.) akustik parametrelerin uygun şekilde düzenlenmesi ancak yutuculuk dengesi ile sağlanmaktadır. Sesin yutulmasında günümüz yapı malzemeleri olanakları tasarımcılara çok geniş bir yelpaze sunmaktadır.

Ses bir enerji türüdür. Enerji korunum yasasına göre enerji kendiliğinden oluşmamakta ve yok olmamaktadır. Ancak başka bir enerji türüne dönüşebilir, dönüştürülebilir. Ses kaynağından çıkan ses dalgaları havada ilerlemeye başladığı anda az bir bölümü (yüksek frekanslarda) ısı enerjisine dönüşmektedir. Ses dalgası çift katmanlı bir yüzeye çarptığında yüzey özelliklerine bağlı olarak farklı akustik davranışlar gösterir. Öncelikle ses dalgasının bir kısım enerjisi yansıma yaparak geri dönmekte kalan kısım ise malzeme bünyesine nüfuz etmektedir. Malzeme içerisinde ses dalgası havaya göre yoğun ortama geçtiği için aşağı doğru kırılarak devam etmektedir. Akustik malzeme içinde ses dalgaları sürtünme ile (malzeme direnci) enerjisini bir bölümünü kaybetmektedir. Bu kayıp havaya göre oldukça fazla seviyelerdedir. Ses dalgaları daha yoğun ortam olarak ikinci katmana geçtiklerinde bir kısım yansıma bir kısım da aşağı doğru kırılarak devam etmektedir (Şekil 2). Ses dalgasının yapı malzemeleri içinde ilerleyişinde enerjisinin ısı enerjisine dönüşmesi durumu sesin yutulması olarak tanımlanmaktadır (Everest ve Pohlmann, 2009).



Şekil 2. Sesin yansıması, yutulması ve iletilmesi (Everest ve Pohlmann, 2009)

Kapalı hacimde yapı malzemelerinde malzemelerin gözenekliliği, kalınlığı, hava boşluğu bulundurma durumu, yoğunluğu sesin yutulmasında önemli kriterler olmaktadır (Şekil 3). Yapı malzemelerinden kaynaklanan fiziksel özellikler aynı zamanda farklı frekanslarda farklı yutuculuklar oluşturmaktadır. Mekân içinde bulunan yapı elemanları (duvarlar, tavan ve döşeme) kullanılan eşyalar, donatılar, kullanıcı faktörü (insan sayısı) ve hava ortam yutuculuğunun belirlenmesinde etkili olmaktadır.



Şekil 3. Cam elyaf ile oluşturulan akustik panelin kalınlık, hava boşluklu tasarım ve yoğunluğuna göre ses yutuculuk katsayıları (Mehta ve diğ., 1999)

2.1. Ses yutuculuk katsayıları

Kapalı hacim içerisinde sesin yutulması uygulamaya ve hacim içi beklenen performans sonucuna bağlıdır. Genellikle mekânların daha az canlı/yankılı hissedilmesi amacıyla sesin yutulması prensibi benimsenmektedir. Sesin yutulmasında en önemli belirleyici etken ortamda bulunan seslerin baskın frekanslarıdır. Yutucu elemanların ses yutma kapasiteleri frekans özelliklerine göre değişmektedir. Farklı ses yutucu elemanlar farklı frekanslardaki seslerin yutulmasında etkili olabilmektedir. Frekansı yüksek ve dalga boyu kısa olan sesler tiz (ince) seslerdir. Tiz seslerin yutulması daha kolaydır. Frekansı alçak dalga boyu uzun olan sesler bas (kalın) seslerdir. Bas seslerin yutulması daha zordur. Hacim içerisinde özel önlemlerin alınması gerekmektedir. Yapı malzemelerinin ses yutuculuk kapasitelerini belirlemek için üç farklı metot bulunmaktadır. Ancak günümüzde özellikle ilk iki metot çok yaygın şekilde kullanılmaktadır:

- Reverberasyon odası metodu (ISO 354¹ - ASTM C423²)

1 ISO 354 Acoustics - Measurement of Sound Absorption in a Reverberation Room

2 ASTM C423 - Standard Test Method for Sound Absorption and Sound Absorption Coefficients by the Reverberation Room Method

- Empedans tüpü metodu
- Tone-burst metodu

Bir yapı malzemesinin ses yutuculuğunun etkinliği, malzemenin ses yutuculuk katsayısı ile ifade edilmektedir. Bu ifade, malzemenin yuttuğu ses enerji miktarının gelen ses enerji miktarına oranı olarak da tanımlanmaktadır. Malzemenin ses yutuculuk katsayısı α ile gösterilmektedir. Bu değer 0 ile 1 arasında değişmekte olup malzemelerin farklı frekanslardaki durumuna göre çeşitlilik göstermektedir. Yapı malzemesi gelen tüm ses dalgalarını yutabiliyorsa malzemenin o frekanstaki ses yutma katsayısı $\alpha=1$ olarak alınır. Ancak malzeme tüm sesleri yansıtıyorsa malzemenin ses yutma katsayısı $\alpha=0$ olarak alınır. Bir metre-karelik açık pencere, katsayısı 1'e eşit olan yüksek ses yutuculuğu sağlamaktadır. Ancak bazı reverberasyon odası metodu ölçümlerinde 1'den büyük ses yutuculuk katsayıları elde edilebilir. Bunun nedeni, standart numunenin kenarlarından gelen sesin kırınımının, numunenin akustik olarak gerçekte olduğundan daha geniş bir alanda görünmesini sağlamasıdır. Bu tip yapı malzemelerinin düzeltmelerini yapmak için standart bir yöntem bulunmamaktadır. 1'den büyük ses yutuculuk katsayısına sahip yapı malzemelerinin hesaplamalarda kullanılacak olan ses yutuculuk katsayıları 0.99 olarak kabul edilebilir (Szymanski, 2008).

2.2. Yutuculuk derecelendirmeleri

Yapı malzemelerinin frekansa bağlı ses yutuculuk katsayıları için üç farklı tek sayı derecelendirme sistemi bulunmaktadır (Tablo 1). Bu derecelendirmelerde Sabin ses yutuculuk katsayıları esas alınmaktadır. Noise Reduction Coefficient (NRC) yaygın kullanılan özellikle Amerika Birleşik Devletleri tarafından benimsenen derecelendirme sistemidir. NRC; 250, 500, 1000 ve 2000 Hz frekans oktav bantlarının Sabin ses yutuculuk katsayılarının aritmetik ortalamasının 0.05 yuvarlamasıdır. NRC derecelendirme sistemi özellikle konuşma eylemi için kritik frekansları kapsamaktadır. Bir diğer derecelendirme sistemi ise Sound Absorption Average (SAA) olarak uygulanmaktadır. NRC ile benzer nitelikte olan SAA derecelendirme sistemi daha detaylı bir derecelendirme sağlamaktadır. SAA, 200 den başlayarak 2500'e kadar olan 1/3 oktav bantların 12 tanesinin aritmetik ortalamasının 0.01 yuvarlaması ile elde edilmektedir.

Derecelendirme sistemlerinde son olarak ISO 11654³ standardı tek bir derecelendirme sistemi sağlamaktadır. ISO 354'e göre uygun olarak ölçülen bir yapı malzemesinin ses yutuculuk katsayısı 1/3 oktav bant değerleri oktav bantlara çevrilir. Ağırlıklı ses yutuculuk katsayısını α_w hesaplamak için referans eğriden faydalanılır. İstenmeyen sapmaların toplamı 0.1 veya daha az oluncaya kadar ölçülen değerlere doğru 0.05 adımlarla referans

3 Acoustics - Sound Absorbers for Use in Buildings - Rating of Sound Absorption

eğri ilerletilir. Ölçülen değer, referans eğrisinin değerinden az olduğunda belirli bir frekansta istenmeyen bir sapma oluşur. Yalnızca istenmeyen sapsmalar sayılmalı ve toplamı bulunmalıdır. Ağırlıklı ses yutuculuk katsayısı a_w 500 Hz'de referans eğrisinin değeri olarak ifade edilmektedir. Ayrıca referans eğrisi değerinin 0,25 veya daha fazla aşıldığı her durumda (çok yüksek sapma değerleri) bir veya daha çok şekil göstergesi belirlenerek parantez içinde a_w değerlerine eklenmelidir. 250 Hz'te fazla yutuculuk olursa L-ow; 500 Hz'te fazla yutuculuk olursa M-iddle; 1000 Hz'te fazla yutuculuk olursa H-igh ifadeleri kullanılmaktadır.

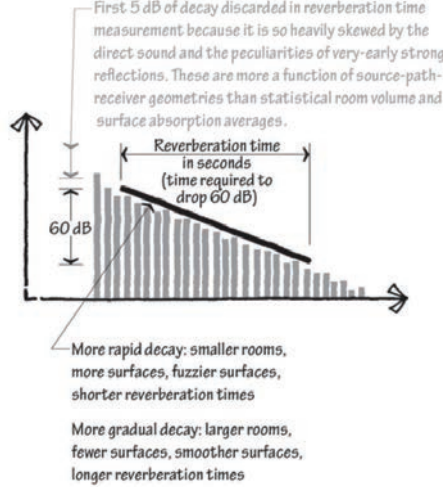
Tablo 1. NRC, SAA ve a_w karşılaştırması (Szymanski, 2008)

1/3 Oktav Bant Merkez Frekanslar	a_{SAB}	1/3 Oktav Bant Merkez Frekanslar	a_{SAB}
100 Hz	0.54	1250 Hz	0.39
125 Hz	1.38	1600 Hz	0.31
160 Hz	1.18	2000 Hz	0.30
200 Hz	0.88	2500 Hz	0.23
250 Hz	0.80	3150 Hz	0.22
315 Hz	0.69	4000 Hz	0.22
400 Hz	0.73	5000 Hz	0.20
500 Hz	0.56	NRC = 0.55 SAA = 0.53 $a_w = 0.30$ (LM)	
630 Hz	0.56		
800 Hz	0.51		
1000 Hz	0.47		

Derecelendirme sistemlerinin hiçbiri, bir yapı malzemesinin yutuculuk davranışının bir temsilini vermemektedir. NRC, konuşma frekansı aralığında dört frekans bandının ortalamasını almaktadır. Aynı durum SAA için de söylenebilir. Bununla birlikte, NRC ve SAA, her bir derecelendirmenin bireysel olarak verdiği biraz daha fazla bilgi vermek için karşılaştırılabilir. NRC ve SAA çok yakın değerlerde ise konuşma frekans aralığı boyunca yapı malzemesinin yutuculuğunda muhtemelen aşırı sapsmalar olmayacaktır. SAA, NRC'den büyük oranda farklıysa, belirli oktav bantlarında bazı büyük varyasyonların göstergesi olabilmektedir. Bu derecelendirme sistemleri yalnızca tek sayı derecelendirmeleridir; hiçbiri malzemenin 200 Hz oktav bandının altındaki performansını hesaba katmamaktadır. En fazla, bir malzemenin göreceli performansının yüzeysel bir göstergesini sağlayabilirler. Bir yapı malzemesinin performansının tam bir değerlendirmesinde, oktav veya oktav bandı verilerinin mümkün olduğunca detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir.

Reverberasyon süresi, mekânın geometrik hacmi ve hacim içerisinde kullanılan bitiş malzemelerinin ses yutuculuk katsayıları ve kullanım

yüzey alanları ile belirlenmektedir (Bradley, 1986). Reverberasyon süresi (Çınlama Süresi, Yansışım Süresi, Reverberation Time, RT, T_{60}), kapalı bir hacim içerisinde ses kaynağı kapatıldıktan sonra hacimdeki ses basınç seviyesinin 60 dB azalması için geçen süre, olarak tanımlanmaktadır (Şekil 4).



Şekil 4. Reverberasyon süresi analizi (Ermann, 2015)

Wallace C. Sabine (1868-1919), kapalı hacim akustik performansın düzenlenmesinde reverberasyon süresinin etkilerini belirlemiş ve hacim içi işitsel performansların dinleyiciler üzerindeki etkisini güçlendirmeye yönelik akustik araştırmalar yapmıştır (Sabine, 1922). Tarihsel süreç içerisinde, hacim içi akustik performansın düzenlenmesinde sadece reverberasyon süresinin kontrolünün yeterli olmadığı belirlenmiştir. Alıcı konumları, erken yanal yansımalar, sesin hacim içerisindeki homojen yayılımı, arka plan gürültüsü gibi etmenler farklı hacim akustik parametrelerinin kontrol edilmesini gerekli kılmıştır. Ayrıca tarihsel süreçte reverberasyon süresinin belirlenmesine yönelik farklı hesaplamalar, yaklaşımlar ve uygulama alanları geliştirilmiştir (Skålevik, 2010; Daheng ve Qi, 2012; Kurtay ve diğ., 2021).

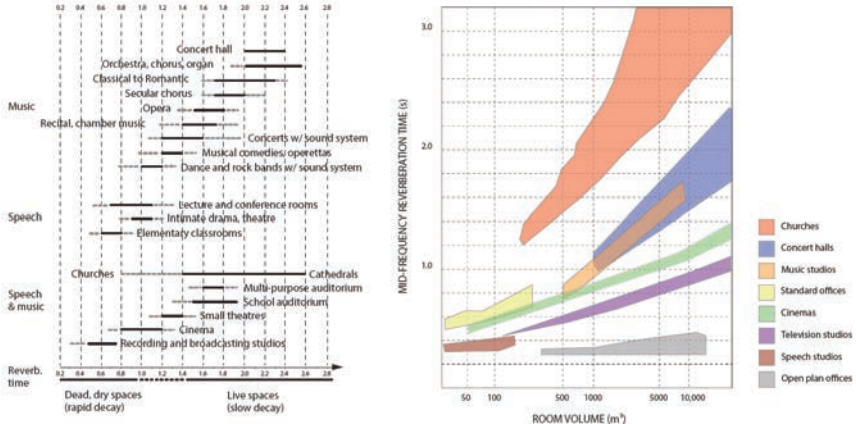
Sabine eşitliğine göre reverberasyon süresi aşağıdaki şekilde hesaplanır

$$T_{60} = 0.161 \frac{V}{A}$$

- T_{60} : Reverberasyon süresi, sn
 V : Odanın hacmi, m³
 A : Hacim toplam yutuculuğu, m²sabin
0.161 : Ampirik sabit, sn/m

Kapalı hacimler, heceleri gizleyebilecek yankılardan, aşırı yansılardan ve paralellik etkilerinden arındırılmış olsa da, konuşmanın anlaşılabilirliği büyük ölçüde arka plan gürültü seviyesinin üzerindeki düzey tarafından kontrol edilebilmektedir. Normal işitme kapasitesi bulunan bir dinleyici için konuşma seviyeleri arka plan gürültü seviyelerinin en az 6 dB üzerinde olmalıdır, ancak işitme engeli bulunan kişiler, çocuklar ve dile aşına olmayan kişiler için konuşma seviyeleri arka planın en az 15 dB üzerinde olmalıdır. Elektro akustik olmadan konuşmanın anlaşılabilirliğini sağlamak için, çeşitli fiziksel gereksinimlerin yerine getirilmesi gerekmektedir. NC25 ile NC30'u aşmayan bir arka plan gürültü seviyesi ile birlikte eşit ses dağılımı ve düşük reverberasyon süresinin, T_{60} sağlamak için hacim biçimlenişi ve yüzeylerin ses yutuculuk durumları kontrol edilmelidir. Konuşma eylemi bulunan salonlarda reverberasyon süresinin 1 saniyeden az olması beklenmektedir. Elde edilecek reverberasyon süresi, büyük ölçüde yapı elemanlarının yüzey yutuculukları ile sağlanacaktır (Szymanski, 2008).

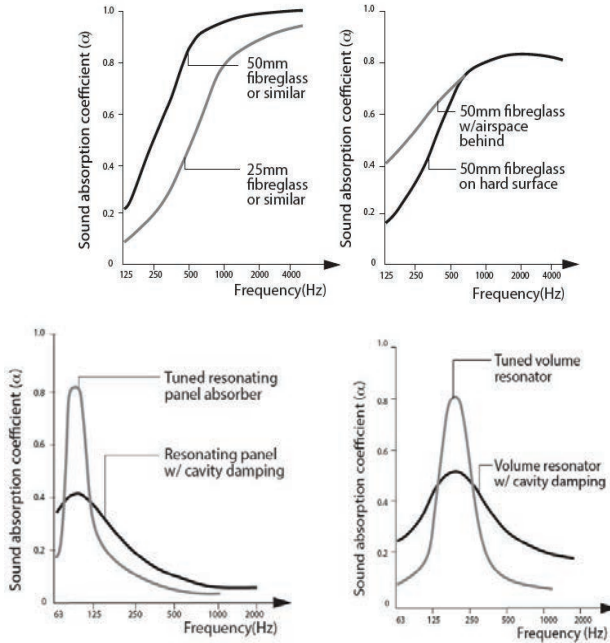
Kapalı hacimlerde müzik performansları, konuşma eylemlerine göre daha uzun reverberasyon sürelerine ihtiyaç duymaktadır. Müzik gereksinimlerinin daha uzun bir reverberasyon süresi, T_{60} gerektirdiği durumlarda, örneğin 1,7 saniyeden fazla, odada bulunan ses yutucu alanlar en aza indirilmeli ve oda hacmi en üst düzeye çıkarılmalıdır. Genel olarak, yüksek tavanlı kompakt bir kat planı, benzer hacimli geniş, düşük bir alana göre daha iyi ses dağılımı sağlama ile daha fazla yankılanma eğilimi göstermektedir (Şekil 5).



Şekil 5. Kullanım fonksiyonlarına ve hacim büyüklüklerine göre reverberasyon süreleri (Patel, 2020)

Kapalı hacimlerde sesin yutulmasında ihtiyaçlara uygun yapı malzemeleri tasarlanabilmektedir. Bu elemanlar gözenekli malzemeler, pa-

nel-zar benzeri yutucular (titreşen levhalar), boşluklu (Helmholtz) rezonatörler olarak kullanılmaktadır (Şekil 6). Gözenekli malzemeler bünyesinde bulunan kılcal boru, delik ya da ince aralıklar aracılığı ile sesin yutulmasında kullanılan organik-inorganik yapı malzemeleridir. Daha çok yüksek frekanslı ve kısa dalga boylarında olan seslerin yutulmasında etkilidir. Panel-zar benzeri yutucular üzerine gelen ses dalgası ile titreşime girerek sürtünme aracılığı ile sesin yutulmasını sağlayan yapı malzemeleridir. Bağlantı noktaları esnek olarak tasarlanmalıdır, aksi durumda yansıtıcı malzeme olarak davranmaktadır. Daha çok alçak frekanslı ve uzun dalga boylarında olan seslerin yutulmasında etkilidir. Boşluklu rezonatörler içinde boşluk bulunduran ve boşluğa ince dar bir aralıktan erişilen yapı malzemeleridir. Daha çok orta ve alçak frekanslarda sesin yutulmasında etkilidir.



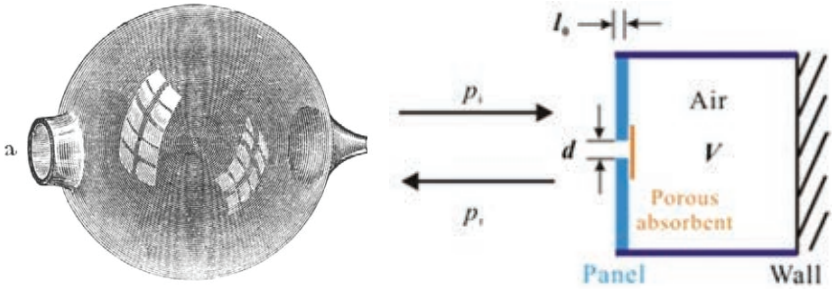
Şekil 6. Farklı ses yutucu malzemelerin frekansa bağlı etkinlikleri (Patel, 2020)

Çalışma kapsamında; ses yutuculukları çerçevesinde boşluklu rezonatörler kapsamlı olarak incelenmiş ve ses yutuculuk katsayıları üzerinden reverberasyon süresine etkisi üzerinde durulmuştur. Geçmişten günümüze kadar olan süreçte kullanılan farklı tip rezonatörler ele alınmış ve örnek projeler üzerinde kullanımları incelenmiştir.

3. Ses Yutucu Malzeme Olarak Boşluklu Rezonatörler

Boşluklu rezonatörlerin bir türü olan Helmholtz rezonatörleri, Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz (1821-1894) tarafından geliştiril-

miş olup sesin bir elemanın üzerinde bulunan açıklıklardan içeriye girerek sistemsel boşluğun içinde yutulması prensibine göre çalışmaktadır (Qiu, 2016) (Şekil 7). Özellikle tarihsel süreçte farklı medeniyetlerde çok fazla kullanılmıştır. Günümüzde hacim olarak büyük olan oditoryum, konferans salonu ve kilise gibi mekanlarda kullanılmaktadır (Arefi ve diğ., 2014). Rezonatörler küçük boşluğu ve boşluğa açık bir boyun kısmı olan kapalı küçük bir hacimdir. Boşluğun ebatları, geometrisi, boyun uzunluğu, ağız genişliği gibi parametreler boşluklu rezonatörün etkinliğinde değişiklikler yapmaktadır (Mekid ve diğ., 2012; Esandiari, 2017).



Şekil 7. Helmholtz rezonatörü ve günümüzde kullanım prensibi (Url-1; Qiu,2016)

Boşluklu rezonatörlerde hava esnek salınım yapmaktadır ve hacmin boynundaki havanın kütlesi, doğal periyodunda titreten bir yayın üzerindeki bir ağırlık gibi, rezonans sistemi oluşturmak için bu esnek salınım ile reaksiyona girmektedir. Sesin yutulması, rezonans frekansında maksimumdur ve yakın frekanslarda giderek azalmaktadır. Kare açıklıklı bir boşluklu rezonatörün rezonans frekansı aşağıdaki eşitlik ile bulunmaktadır:

$$f_0 = \left(\frac{c}{2\pi}\right) \sqrt{\frac{S}{V(l + 2l)}}$$

c : Havada yayılan ses hızı, 343 m/sn

S : Rezonatör açıklığının kesit alanı, m^2

V : Rezonatör hacmi, m^3

l : Rezonatör açıklığının uzunluğu, m

$2l$: Rezonatör açıklığının düzeltme faktörü = $0.9a$, a kare açıklığın kenar uzunluğudur.

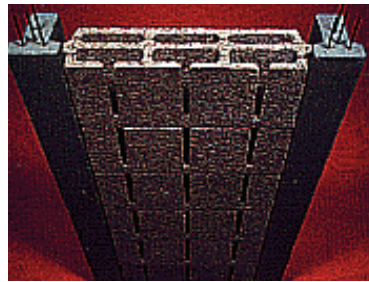
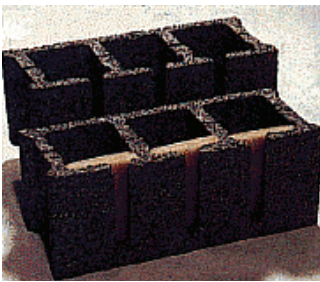
Dairesel açıklıklı bir boşluklu rezonatörün rezonans frekansı aşağıdaki eşitlik ile bulunmaktadır:

$$f_0 = \frac{(30.5R)}{\sqrt{V(l + 1.6R)}}$$

- R : Dairesel açıklığın yarıçapı, m
 V : Rezonatör hacmi, m³
 l : Rezonatör açıklığının uzunluğu, m

Hava boşluğunun hacmini veya boyun uzunluğunu veya çapını değiştirmek rezonans frekansı etkilemektedir. Bu yutuculuk bandının genişliği sistemin sürtünme kapasitesine bağlıdır. Bir cam şişe titreşen hava partiküllerine çok az sürtünme sağlamaktadır ve çok dar bir yutuculuk bandına sahiptir. Şişenin ağzına bir miktar tekstil ekleyerek veya boynuna bir parça pamuk doldurarak, titreşim genliği azaltılır ve yutuculuk bandının genişliği arttırılmaktadır. Boşluklu rezonatörlerde en üst düzeyde verim alabilmek için, ayarlanan frekanslarda yüksek ses basıncı bölgelerine yerleşimi sağlanmalıdır.

Boşluklu rezonatörler hacim akustiği kapsamında farklı şekillerde kullanılmaktadır. Bireysel üniteler olarak kullanımı, geçmişte kullanım örnekleri olarak değerlendirilmektedir. Yunan ve Roma açık amfi tiyatrolarında bronz vazoların kullanılması örnek verilmektedir. Büyük vazolar daha alçak frekanslarda etkili olurken, küçük vazo grupları daha yüksek frekanslarda etkili olmaktadır. Bireysel ünitelerin yan yana kullanılması ile birlikte çalışan bloklar elde edilmektedir. Bu bloklar, kapalı boşluğa bakan açık bir yuvaya sahip betondan yapılmaktadır. İki hücreli bir birim iki yuvaya sahip olacaktır. Bazı durumlarda, her boşluğun içine bir metal ayırıcı yerleştirilebilmektedir veya boşluğun içindeki yuvaya gözenekli bir yutucu malzeme yerleştirilmektedir. Bu malzemeleri yüzey boyunca kullanmak, rezonatörün etkinliğini artırmaktadır (Everest ve Pohlmann, 2009). Bu tip rezonatörler duvar ve tavan düzlemlerinde kullanılabilmektedir (Şekil 8).



Şekil 8. Duvar ve tavan düzlemlerinde kullanılan boşluklu rezonatörler (Yüksel Can, 2018)

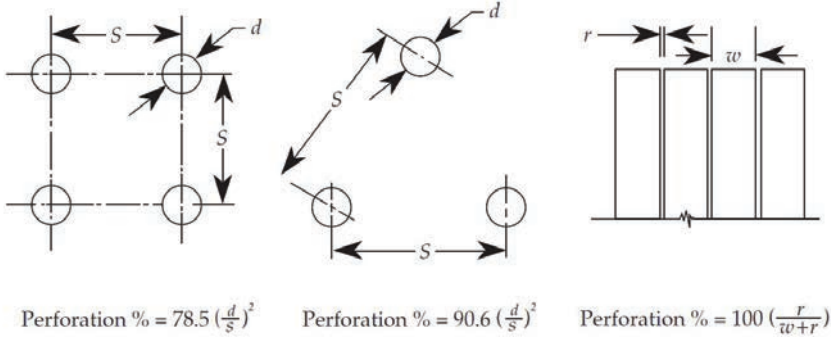
Perfore paneller arka katmanında hava boşluğu bulundurması ile birlikte çalışma prensibi olarak boşluklu rezonatörler grubuna dâhil olmaktadır. Sunta, kontrplak, alüminyum, çelik, alçı vd. yapı malzemelerinden üretilmektedir. Perfore panellerde bulunan her bir boşluk rezonatör boynu gibi davranmakta, arkasında kalan hava boşluğu katmanı ise rezonatör boş-

luğuna karşılık gelmektedir. Ayrıca arka katmanda kalan hava boşluğunun gözenekli yutucu malzemeler ile kaplanması sesin yutulmasında (frekans spektrum dağılımı) daha etkili sonuçlar vermektedir. Perfore panel yüzeyine dik gelen ses dalgalarında yutuculuk fazladır ancak belirli bir açıyla gelen ses dalgalarında yutuculuk verimi azalmaktadır. Perfore panelin arkasında bulunan boşluğun küçük bölmelere ayrılması yutuculuk veriminde büyük artış sağlayacaktır (Andrews ve diğ., 1994; Everest ve Pohlmann, 2009). Alt bölümlere ayrılmış bir hava boşluğu tarafından desteklenen dairesel perfore panel boşluklu yutucuların rezonans frekansı aşağıdaki eşitlik ile hesaplanmaktadır:

$$f_0 = 200 \sqrt{\frac{p}{d(t)}}$$

- p : Perforasyon yüzdesi (Şekil 9)
Delik alanı panel alanına bölünür x 100
- t : Düzeltme faktörü uygulanmış etkili delik uzunluğu
(Panel kalınlığı) + 0.8(delik çapı), inç
- d : Hava boşluğu derinliği, inç

Perfore ahşap panellerin perforasyon yüzdelерinin belirlenmesinde biçimleniş esaslı eşitlikler bulunmaktadır. Farklı biçimlenmelere göre hazırlanan eşitlikler aşağıda sunulmuştur (Şekil 9).



Şekil 9. Perfore panel rezonatörlerin ve ahşap lataların perforasyon yüzdelерinin hesaplanması (Everest ve Pohlmann, 2009)

Perfore panellerden farklı olarak ahşap latalar (slat absorber), boşluklu rezonatör olarak kullanılmaktadır (Şekil 10). Ahşap lataların farklı biçimlenişleri, kalınlıkları ve ritim düzenlemeleri ile ses yutuculuk katsayıları değişmektedir. Rezonans frekansının belirlenmesinde perforasyon yüzdelерinde hava boşluğu derinlikleri ve ahşap lata kalınlıkları belirleyicidir. Ahşap lataların farklı biçimlerde/düzenlemelerde kullanım araştırmaları ve

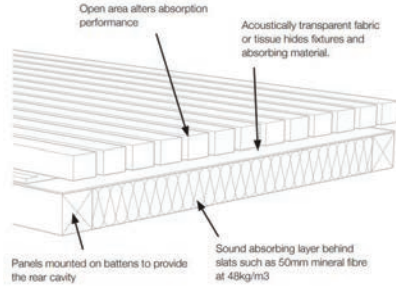
ses yutuculuklarının baskın frekans aralıkları incelemeleri yapılmaktadır (Jeong ve Joo, 2002; Riionheimo ve diğ., 2018). Ahşap latalar için rezonans frekansı aşağıdaki eşitlik ile hesaplanmaktadır:

$$f_0 = 216 \sqrt{\frac{p}{d(D)}}$$

p : Perforasyon yüzdesi (Şekil 9)

D : Hava boşluğu derinliği, inç

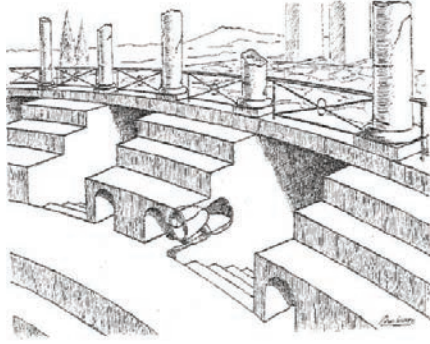
d : Ahşap lata kalınlığı, inç



Şekil 10. Boşluklu rezonatör olarak ahşap latanın kullanılması (Url-1)

3.1. Geçmişten Günümüze Boşluklu Rezonatör Kullanımı

Hacim akustiği ses yutuculuğunda kullanılan boşluklu rezonatörlerin tarihi, geçmiş dönemlere dayanmaktadır. MÖ 50 yıllarında yaşamış olan Marcus Vitruvius Pollio *De Architectura* başlıklı kitabında Yunan tiyatrolarında sesin düzgün yayılması için kullanılan akustik kaplardan (*echea*) bahsetmiştir (Vitruvius, 2015). Ancak akustik kapların niteliği 19. yy. gibi yakın geçmiş zamanda anlaşılmış ve günümüzde yoğun bir akustik çalışma alanı oluşturmuştur (Valière, 2013) (Şekil 11). Yunan ve Roma açık amfi tiyatrolarında bronz vazolar sesin yansımalarının engellenmesinde kullanılmıştır. Büyük vazolar daha alçak frekanslarda sesin yutulmasında; küçük vazo grupları daha yüksek frekanslarda sesin yutulmasında kullanılmıştır (Everest ve Pohlmann, 2009). Polychronopoulos ve diğ. tarafından hazırlanan çalışmada Girit'te bulunan Lyttus Antik Tiyatrosu'nda akustik vazo kullanımları belirlenmiştir. Vazoların özellikle ses basınç seviyelerini yükseltmediği ancak Merkez Zaman (T_s) ve Erken Yanal Enerji Oranı (LEF) parametrelerinde büyük etki oluşturduğu tespit edilmiştir (Polychronopoulos ve diğ., 2013).



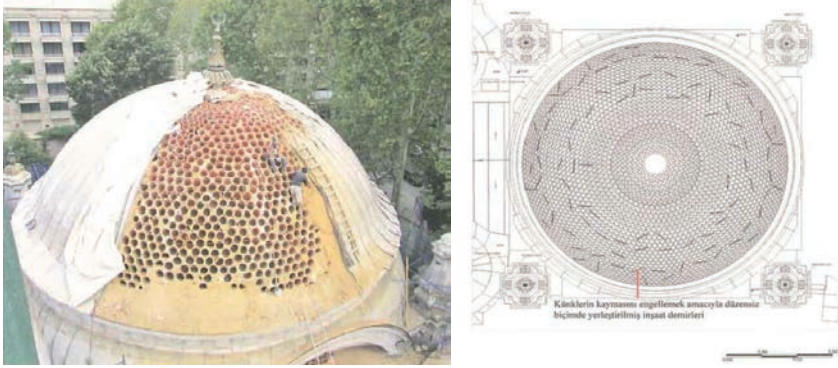
Şekil 11. Floriot'un Vitruvius'un *echea*'sının rekonstrüksiyonu (Floriot, 1964)

Avrupa kiliselerinde ağızları iç mekâna dönük, taş-tuğla duvarlara ve tonozlara gömülü çok sayıda boş seramik vazo tespit edilmiştir. Özellikle yakın geçmiş dönemde araştırmalar yapılmış ve büyük kiliselerde (11.-17. yy. arası) vazo kullanımının çok yaygın olduğu tespit edilmiştir (Şekil 12). Ancak kiliselerin büyük bölümünde vazoların alçı sıvalarla kapatıldığı ve işlevsizleştirildiği tespit edilmiştir (Arns ve Crawford, 1995; Kanev, 2020). Mijic ve Sumarac-Pavlovic tarafından hazırlanan Sırbistan'da bulunan orta çağ kiliselerinde vazolar incelenmiştir. Kiliselerin küçük hacimlerde olduğu (genellikle 600 m³'ten küçük), hacme bağlı olarak hacim içi reverberasyon süresinin düşük olarak tespit edildiği, vazoların rezonans frekansının insan kulağının hassas olduğu alandan düşük olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu durum, vazoların geleneksel yöntemlerle tercih edildiğini ve sadece akustik amaçlı kullanılmadığını göstermiştir. Kiliselerde bulunan vazoların özellikle dini mimaride kullanılarak sembolik anlamlar yüklendiği ve yapının statik yük dağılımını hafifletmek amacıyla kullanıldığı belirtilmiştir. Ancak bazı kiliselerde vazoların alçı sıva ile kaplandığı gözlemlenmiştir. Yapılan laboratuvar çalışmalarında alçı sıvalarla kapatılan vazolarda rezonans frekansının değiştiği ve yutuculuk özelliklerinin farklılaştığı tespit edilmiştir (Mijic ve Sumarac-Pavlovic, 2004).



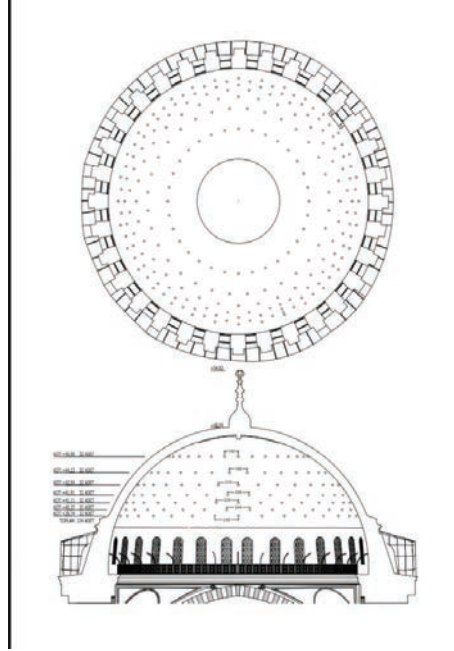
Şekil 12. Theophany Kilisesi, Pskov boşluklu rezonatör kullanımı (Kanev, 2020)

Anadolu topraklarında sebu olarak adlandırılan toprak küpler ve künkler geçmiş dönemlerde yapılarda sıklıkla kullanılmıştır. Küpler ve künklerin kullanımı hamam, türbe, kilise ve cami bina türleri olarak ön plana çıkmaktadır. Küpler ve künkler tesisat amaçlı (pis su, temiz su temini), hava dolaşımı amaçlı (baca, tüteklik), yapıyı ve yapı elemanlarını hafifletme amaçlı ve akustik amaçlı olarak farklı çözümleri kullanılmıştır (Özen Yavuz ve Sağıroğlu, 2013; Zobi ve Sağıroğlu, 2016; Yaman ve Sağıroğlu, 2020) (Şekil 13).



Şekil 13. Çırağan/Küçük Mecidiye Cami kubbesi, 3200 civarı künk tespiti (Özel ve diğ., 2017)

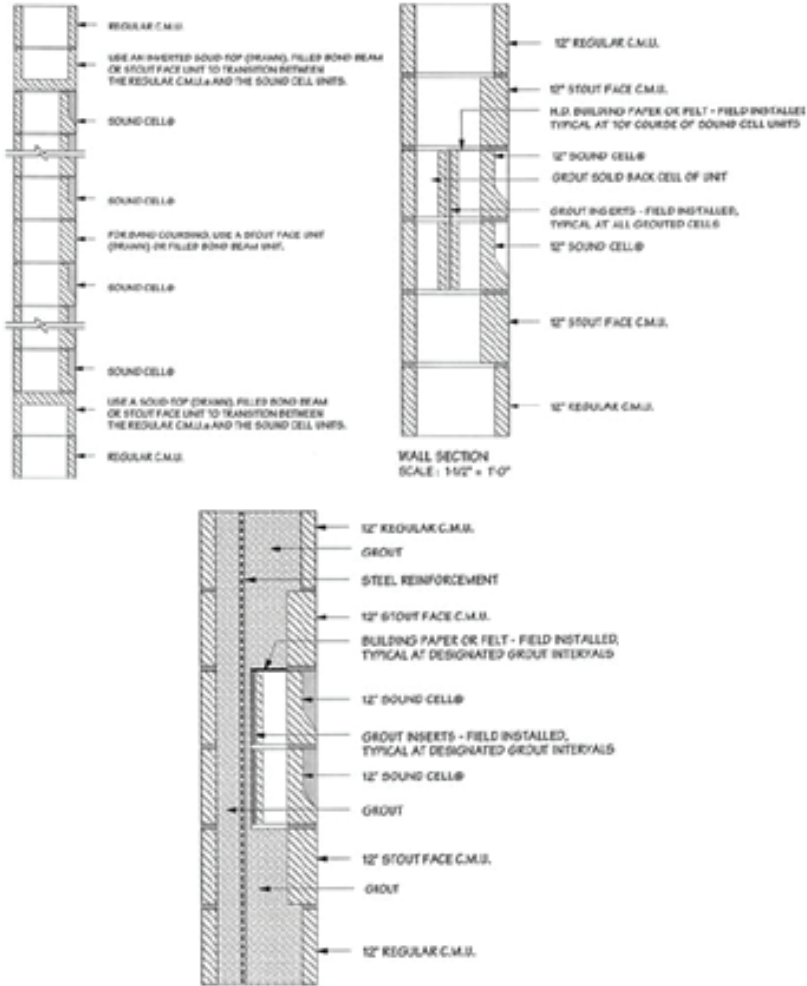
Mimar Sinan'ın camilerinde tarihsel sürece benzer sistemlerle boşluklu rezonatörlerin yerleştirildiği tespit edilmiştir. Ancak yapılan restorasyon ve yenileme çalışmaları sonucunda yerleştirilmiş olan testilerin boşlukları/boyunları sıva yapılarak kapatılmıştır. Özellikle günümüzde Süleymaniye Cami ve Selimiye Cami eserlerinde alçak frekanslardaki sesin yutulmuyarak reverberasyon süresinin arttığı gözlemlenmiştir (Eröz, 2015). Süleymaniye Cami'nin kubbesinde, ağızları iç mekâna bakan, 30 cm genişliği ve 50 cm uzunluğa sahip 255 adet küpün varlığından bahsedilmektedir, ancak mevcutta 224 küpün olduğu bilinmektedir (Şekil 14). Küplerin hacim akustiği kapsamında homojen ses dağılımı oluşturduğu ve alçak frekanslarda ses yutuculuk özelliği sağladığı düşünülmektedir. İç bükey yüzey alanı olarak kubbenin akustik kusurlarının önüne geçilmesinde ve sesin homojen ve eşit şekilde yayılmasında küplerin etkili olabileceği belirtilmiştir (Atay ve Sü, 2020; Atay ve Sü, 2021). Son zamanlarda yapılan restorasyon çalışmaları sonucu boşluklu rezonatör elemanların kapatılması ile reverberasyon süresi 125 Hz frekansta 20 saniyeyi aşmaktadır (Gül ve diğ., 2014). Konu kapsamında küplerin akustik etkinliklerinin ortaya çıkarılmasında, araştırmaların detaylandırılması ve geliştirilmesi gerekmektedir.



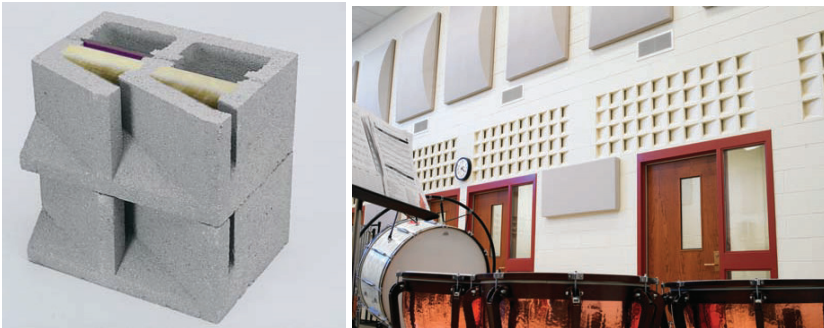
Şekil 14. Süleymaniye Cami kubbesine yerleştirilen küpler (Acar, 2016)

Sultan Ahmet Cami'nde akustik incelemeler sonucu, kubbe alt katmanlarına yerleştirilmiş boşluklu rezonatörler tespit edilmiştir. İç katmandaki halka çerçevesinde 7 tane (iki tane daha olması muhtemeldir), orta halkada 28 tane ve en dış halkada ise 40 tane boşluklu rezonatör amaçlı kullanılan küplerden tespit edilmiştir. Bu elemanların bir kısmı çapı 3 cm, diğer bir kısmı 6 cm olacak şekilde bulunmuştur. Elemanların boyları ise yaklaşık olarak 50 cm olacak şekildedir. Ancak kullanılan küplerin ağız ve boyun kısımlarının ahşap takozlar ile kapatılarak, sıvanmış ve boyanmış olduğu tespit edilmiştir. Günümüzdeki ölçümlerde reverberasyon sürelerinin çok fazla çıkmasının bir nedeni geçmiş dönemlerde alınan akustik çözüm önerilerinin ortadan kaldırılması olarak görülebilmektedir (Kayılı, 1988).

Günümüzde, çeşitli yapı malzeme üreticilerinin ses yutulmasına yönelik açık ve kapalı alanlarda kullanılabilecek malzeme araştırmaları bulunmaktadır. Beton bloklar olarak üretilen boşluklu rezonatör malzemelerin içine gözenekli malzemeler kullanılarak yutuculuk frekans spektrum dağılımı artırılmaktadır. Çeşitli boyutlarda üretilen malzemelerin doğrudan bölücü elemanlar olması, bölücü elemanın önüne gelerek kaplama olması ya da betonarme perde elemanın içinde kullanılması gibi alternatif kullanımları bulunmaktadır (Şekil 15; Şekil 16).



Şekil 15. Boşluklu rezonatör blokların hacim içinde kullanım alternatifleri (Url-2)



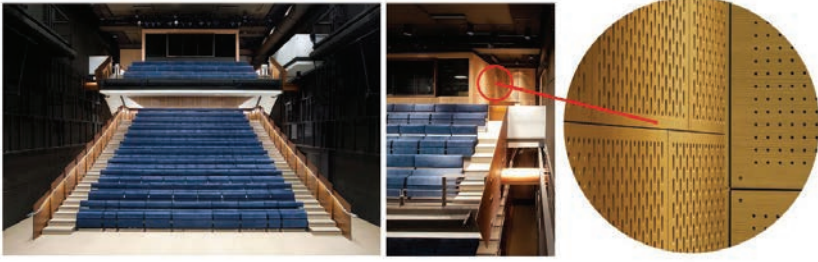
Şekil 16. Boşluklu rezonatör bloklar ve montaj sonrası görüntüsü (Url-2)

Ahşap malzemeler hacim akustiği çerçevesinde yutucu, yansıtıcı ve

saçıcı olarak kullanılabilir. Ses yutucu malzeme olarak kullanılan ahşap boşluklu rezonatörler günümüzde en çok tercih edilen sistemlerinden birini oluşturmaktadır (Şekil 17). Alt katmanında bulunan gözenekli malzemeler ile ses yutuculuk katsayısı yüksek oranda artırılabilir (Altunok ve Ayan, 2012):

- Delikli ahşap panel arkasında kullanılan gözenekli malzemeler ile ses yutuculuk frekans aralığı genişletilmiş olacaktır.
- Delikli ahşap panelin kalınlığı ve hava boşluğunun derinliği artırılırsa rezonans frekans aralığı düşürülmüş olacaktır (Maekawa ve diğ., 2010).

Ahşap elemanlar akustik amaçlı hacim içinde; duvarlarda, asma tavana, katlanır koltuk oturma alt bölgelerinde (hacim akustiği kapsamında salon doluluk oranını etkisizleştirilmesi) tasarımcı ve işveren tarafından tercih edilebilir.



Şekil 17. Jerome Robbins Theatre, Baryshnikov Arts Center, New York (WASA, Studio A, Arup) seyirci arka kısmında boşluklu rezonatör kullanımı (Patel, 2020; Url-3)

4. Sonuç

Hacim akustiği kapsamında iç mekânda sesin yutulması çok farklı değişkeni bünyesinde barındırmaktadır. Kaynak ve alıcı etkileşimi/konumları, hacim geometrisi/boyutları ve kapalı hacimde gerçekleştirilen eylemin niteliği (konuşma, müzik, çok amaçlı, gürültü kontrolü vd.) en temel çözümlenmesi gereken kriterlerdendir. Hacim ve performans gereklerine göre belirlenen öznel ve nesnel akustik parametrelerin alt ve üst sınır değerlerinin tespit edilmesi ve kaynak ile alıcı etkileşimi üzerinden ortamda homojen veya homojene yakın bir ses dağılımının sağlanması gerekmektedir. Maskeleme, distorsiyon, eko, tekrarlayan eko, odaklanma, düzgün yayınmamışlık gibi akustik kusurların ortadan kaldırılmasında iç ortamda ses yutuculuk dengesinin sağlanması önem taşımaktadır.

Kapalı hacimlerde sesin yutulmasında kullanılan boşluklu rezonatörler özellikle alçak ve orta frekanslarda sesin yutulmasında etkili olmak-

tadır. Kullanılan farklı sistemler ve malzemeler olarak baskın yutuculuk frekans aralığı çok farklı şekillerde kurgulanabilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde, Roma ve Yunan açık amfi tiyatrolarında, Orta Çağ-Avrupa kiliselerinde, Osmanlı İmparatorluğu camilerinde kullanımları tespit edilmiş ve araştırmaları yapılmaktadır. Günümüzde mimari akustik kapsamında özellikle beton ünite bloklar ve ahşap perfore paneller gibi kullanımları oldukça yaygınlık kazanmıştır. Boşluklu rezonatör kullanılması sesin yutulmasında orta ve alçak frekanslarda etkili olması ile distorsiyon (sesin farklı frekanslarda fazla yutulması ile sesin tayfsal yapısının bozulması ve ses kalitesinin düşmesi durumu) oluşumuna dikkat edilmelidir. Hacim içinde frekansa bağlı kontrollerin yapılması ve boşluklu rezonatörlerin duvarlarda ve tavan düzleminde kullanılmasına karar verilmelidir. Ayrıca hacim içerisinde kullanılan saçıcılık ve yansıtıcılık özelliği bulunan malzemelerle birlikte ortamda ses ışınlarının analizi yapılmalıdır. Hacim akustiği kapsamında kullanılan boşluklu rezonatör malzeme kararlarında sadece akustik özelliklerin değil bununla birlikte ısı kayıp ve kazanç dengesi, ışık yansıtıcılığı ve parlama yapma durumu, yangına tepki sınıfı, malzeme ömrü, nem ve suya karşı reaksiyon ve görsel etki özelliklerinin de araştırılması gerekmektedir.

Kapalı hacimlerde sesin yutulmasında boşluklu rezonatör kullanımı kararlarında akustik uzmana ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde pek çok performans gereksiniminin ortaya çıkması tasarım aşamasında bütüncül yaklaşımı gerekli kılmaktadır. İlkesel kararlar ile birlikte kapalı hacimlere özgü sistemlerin kurgulanması beklenmektedir. Uygulanan kararların sonradan değiştirilmesi sürecinde malzeme israfı ve ekonomik açıdan uygun sonuçlar ortaya çıkmamaktadır. Bu amaçla mimarlar, mühendisler ve alanında uzman çalışanlar için sesin yutulması ve boşluklu rezonatör kullanımına yönelik gerekli bilgilerin aktarılması sağlanmıştır.

Kaynaklar

- Acar, M.Ş. (2016). *Osmanlı'dan Bugüne Gözümüzden Kaçanlar*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, (Geliştirilmiş İkinci Baskı), Türkiye.
- Altunok, M. & Ayan, S. (2012). Lamine Panellerde Ses Yutma Katsayısı Değerlerinin Belirlenmesi, *Politeknik Dergisi*, 15(3), 117-125.
- Andrews, M.J., Corbin, M.V., David, A.F. & Warren, K.T. (1994). Acoustical Analysis of Spaulding Recital Hall. Worcester Polytechnic Institute, Interactive Qualifying Project Report, Project Number HU-DGW-9495, USA.
- Arefi, H.N., Ghiasi, S.M.A., Ghaffari, S.M., Ramezanghorbani, F., Sharifpour, S., Irajizad, P., Langroudi, S.D.G., & Amjadi, A. (2014). Conference Room Reverberation Time Correction Using Helmholtz Resonators Lined with Absorbers. *Hindwai Publishing Corporation Shock and Vibration*, Volume 2014, Article ID 472524.
- Arns, R.G. & Crawford, B.E. (1995). Resonant Cavities in the History of Architectural Acoustics. *Technology and Culture*, 36(1), 104-135.
- Atay, G. & Sü, G. (2020). Clay Pots of Ottoman Architecture: Acoustics, Structure And Ventilation. *Proceedings of Meetings on Acoustics*, 42(1), 015003.
- Atay, G. & Sü, G. (2021). *Süleymaniye Cami'nin Kubbesinde Yer Alan Sebuların Akustik Özelliklerinin İncelenmesi*. 14. Ulusal Akustik Kongresi ve Sergisi, İstanbul.
- Attenborough, K. (2007). *Sound Propagation in the Atmosphere*. Thomas D. Rossing (Ed.), Springer Handbook of Acoustics, New York: Springer Science+Business Media, LLC USA.
- Barron, M. (2010). *Auditorium Acoustics and Architectural Design*. New York: Spon Press, Taylor & Francis Group, USA.
- Bradley, J.S. (1986). Predictors of Speech Intelligibility in Rooms. *The Journal of the Acoustical Society of America*, 80(3), 837-854.
- Daheng, Y., & Qi, L. (2012). Research of Computer Simulation of Reverberation Time in Classroom. *Physics Procedia*, 33, 1677-1682, 2012.
- Egan, D. (2007). *Architectural Acoustics*. New York: McGraw-Hill, J. Ross Publishing, USA.
- Ermann, M. (2015). *Architectural Acoustics Illustrated*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, USA.
- Eröz, F. (2015). Mimar Sinan, Üsküdar Mihrimah Sultan Camii Akustiği Öncesi ve Sonrası *Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Sayı 15.
- Esandiari, Y. (2017). *Parametric Study of Helmholtz Resonator Performance and Effect of Poroacoustic Material Use in Resonator Design*. Iowa State University Master of Science, Mechanical Engineering Master Thesis, USA.

- Everest, F.A. & Pohlmann, K.C. (2009). *Master Handbook of Acoustics*. Fifth Edition, The McGraw-Hill Companies, Inc. USA.
- Floriot, R. (1964). Contribution à l'étude des vases acoustiques du Moyen Âge. PhD Thesis, Université d'Aix-Marseille, Unpublished, 1964. (in French).
- Gade, A.C. (2007). *Acoustics in Halls for Speech and Music*. Thomas D. Rossing (Ed.), Springer Handbook of Acoustics, New York: Springer Science+Business Media, LLC USA.
- Gül, Z.S., Çalışkan, M. & Tavukçuoğlu, A. (2014). Geçmişten Günümüze Süleymaniye Camii Akustiği, *Megaron*, 9(3), 201-216.
- İnternet: Stil Acoustics, Timber acoustic solutions – Overview, Url-1: <https://www.stil-acoustics.co.uk/downloads/Timber-acoustic-solutions-overview.pdf>. Son Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- İnternet: York Buildings Products, Url-2: <https://www.yorkbuilding.com/> (Son Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- İnternet: Baryshnikov Arts Center, Jerome Robbins Theater / think!, Url-3: <https://www.archdaily.com/100362/baryshnikov-arts-center-jerome-robbins-theater-wasastudio-a>. (Son Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- Jeong, D.U., & Joo, M.K. (2002). An Experimental Study on the Absorption Property of Slit Absorbers with Composite Details. *The Journal of the Acoustical Society of Korea*, 21:2E, 6. 81-90.
- Kanev, N. (2020). Resonant Vessels in Russian Churches and Their Study in a Concert Hall. *Acoustics*, 2, 399-415.
- Kayılı, M. (1988). Sinan ve Boşluklu Rezonatörler. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3(1-2), 1-15.
- Kurra, S. (2020). *Environmental Noise and Management Overview from Past to Present*. First Edition. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Ltd, USA.
- Kurtay, C. , Harputlugil, G. & Yaman, M. (2021). Kare Planlı Yüksek Tavanlı Hacimlerde Ses Yutucu Malzemelerin Konumlarına Göre Reverberasyon Süresine Etkisi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 36(4), 2069-2080.
- Maekawa, Z., Rindel J.H. & Lord, P. (2010). *Environmental and Architectural Acoustics*. Taylor Francis Book CRC Press, USA.
- Mehta, M., Johnson, J. & Rocafort, J. (1999). *Architectural Acoustics Principles and Design*. Pentice Hall Inc. USA.
- Mekid, S., Farooqui, M. & Liu, Z. (2012). *Geometry Effects on the Noise Reduction of Helmholtz Resonators*. ASME 2012 11th Biennial Conference on Engineering Systems Design and Analysis. Nantes, France.
- Mijic, M. & Sumarac-Pavlovic, D. (2004). Analysis of Contribution of Acoustic Resonators Found in Serbian Orthodox Churches. *Building Acoustics*, 11(3), 197-212.

- Özel, O., Yücel, U. & Bekiroğlu, H.E. (2017). Çırağan/Küçük Mecidiye Camii ve 2012-2015 Restorasyon Çalışmaları. İstanbul: Oksijen Matbaacılık, Vakıflar Genel Müdürlüğü, No: 126, 190-199.
- Özen Yavuz, A. & Sağiroğlu, Ö. (2013). *Pişmiş Toprak Yapı Malzemesinin Tarihi Yapılarda Farklı Kullanımına Bir Örnek: Künk ve Küpler*. 7th Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir.
- Patel, R. (2020). *Architectural Acoustics A Guide to Integrated Thinking*. London: RIBA Publishing, 66 Portland Place, UK.
- Polychronopoulos S., Kougias D., Polykarpou P. & Skarlatos D. (2013), The Use of Resonators in Ancient Greek Theatres, *Acta Acustica United with Acustica*, 99(1), 64-69.
- Qiu, X. (2016). Principles of Sound Absorbers, *Textile and Clothing Technology Acoustic Textiles*. 43-72.
- Riionheimo, J., Näveri, N., Lokki, T., & Möller, H. (2018). Sound Absorption of Slat Structures for Practical Applications. In *Auditorium Acoustics 2018* (pp. 493-502). (Proceedings of the Institute of Acoustics; Vol. 40, No. 3). Institute of Acoustics.
- Sabine, W.C. (1922). *Collected Papers on Acoustics*. London: Humphrey Milford, Oxford University Press, England.
- Skålevik, M. (2010). *Reverberation Time - The Mother of All Room Acoustical Parameters*. Baltic-Nordic Acoustics Meeting 2010, Norway.
- Szymanski, J. (2008). *Small Room Acoustics*. G.M. Ballou, (Ed.), Handbook for Sound Engineers, Fourth Edition, Oxford: Elsevier, Linacre House, Jordan Hill, 95-124, UK.
- Valière, J.C., Palazzo-Bertholon, B., Polack, J.D. & Carvalho, P. (2013). Acoustic Pots in Ancient and Medieval Buildings: Literary Analysis of Ancient Texts and Comparison with Recent Observations in French Churches. *Acta Acustica United with Acustica*, 99(1): 70-81.
- Vitruvius, M. (2015). Mimarlık Üzerine On Kitap-Kitap V. Ankara: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Türkiye.
- Yaman, M. & Sağiroğlu, Ö. (2020). Osmanlı Dini Mimarisinde Akustik Performansın Geleneksel Yapım Teknikleri Çerçevesinde İncelenmesi. *TUBAV Bilim Dergisi*. 13(1): 38-49.
- Yılmaz Demirkale, S. (2007). *Çevre ve Yapı Akustiği*, İstanbul: Birsan Yayınevi, Türkiye.
- Yüksel Can, Z. (2018). *Yapı Fiziği 1 Yayınlanmamış Ders Notları*, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
- Zobi, B. & Sağiroğlu, Ö. (2016). *Künk ve Küplerin Anıtsal Mimaride Üst Örtüde Kullanımı*. 10th Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu, Eskişehir.

Bölüm 9

YEREL KİMLİK ÖZNELİNDE KIRŞEHİR- MERKEZ İLÇESİ TARİHİ YAPILARI ARASINDAKİ AĞALAR KONAĞININ YERİ

Selver KOÇ ALTUNTAŞ¹

¹ Araştırma Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, Türkiye, <https://orcid.org/0000-0002-9272-7746>

1. GİRİŞ

Son yıllarda geleneksel ve özgün değerlere artan ilgi ile doğal ve kültürel kaynaklar korunarak, ekonomik gelişmeler desteklenmektedir. Bu da yerel kimliğin sürdürülebilirliğini ortaya koyarak tarihi çevreleri ön plana taşımaktadır. Tarihi çevreler; hem geçmiş dönemlerin sosyokültürel özelliklerini, yaşam biçimini ve ekonomik yapısını yansıtmakta, hem de insanların mekan ile kurdukları bağı kuvvetlendirmektedir (Bekar, vd 2017). Fakat günümüzde tarihi çevrelerin yerel kimliğini yansıtacak şekilde sürdürülebilirliğinin zayıflaması, bu çevrelerin giderek yok olmasına neden olmaktadır (Ertaş vd., 2017). Bu noktada yerel kimlik kavramı önem kazanmıştır.

Yerel kimlik, toplumların; sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda oluşturulan maddi ve manevi değerler bütünüdür. Aynı zamanda yerin karakterini belirlemekte ve o yere anlam yüklemekte kullanılan bir kavramdır (Uçar ve Rifaioğlu, 2011). Böylelikle aynı kültürü ve yerleşim alanını paylaşan toplumların fiziksel ve sosyal biçimlenmelerini sağlamaktadır (Koç, 2019).

Ülkemizde yerel kimliği koruma bilincinin yetersizliği nedeni ile kültürel mirasın yok olma tehlikesi kaçınılmazdır. Kültürel mirasın sürekliliğini sağlayabilmek için, yerel kimliği koruyabilmek ve bu kapsamda oluşan yapıların aidiyet duygusunu ön planda tutacak şekilde tasarım yaklaşımlarını benimsemek gereklidir (Koç Altuntaş ve Onur, 2021: 2594). Tarihi yapıların yerel kimliğinin sürekliliği için en sık kullanılan koruma yöntemlerinden biri rölöve-restütisyon-restorasyon çalışmalarıyla yapılan yeniden işlevlendirmedir (Ahunbay, 1996, Arabacıoğlu ve Aydemir, 2007). Yeniden işlevlendirme ile gelecek kuşaklara aktarılan yerel kimlik unsurları kültürel ve estetik değerler olarak korunmaktadır. Yeniden kullanılacak olan yapı; fiziksel, sosyoekonomik ve sosyokültürel boyutları ile ele alınmaktadır. Ayrıca yapının yeniden kullanımı için ulusal, bölgesel ve kentsel ölçekteki değerlendirmelerinin yapılması gerekmektedir (Özlem Aydın, 2014; Güneroğlu ve Bekar 2017; Güneroğlu ve Bekar 2019; Bekar, Gülpınar Sekban 2020; Yıldız, 2020). Böylelikle yapılar çevresel, ekonomik ve sosyal faktörlerle müze, okul, kamu binası, ticari bina vb. gibi işlevlerde kullanılabilir (Ertaş, 2017).

Çalışmada orta ölçekli Anadolu kenti olan Kırşehir ilinin merkez ilçesinde yer alan ve korumaya alınan tescilli geleneksel yapıları incelenmiştir. Yapılar;

- Dini yapılar
- Eğitim yapıları
- Ticari yapılar

- Su yapıları
- Ulaşım yapıları
- Sivil mimari yapılar olmak üzere altı başlıkta değerlendirilmiştir.

Yapılar, kentin sosyokültürel özelliklerini yansıtan somut değerler olarak ele alınmış, bu doğrultuda her biri kültürel sürekliliği sağlayan yerel dinamik olarak nitelendirilmiştir. Bu yapılar arasında yer alan sivil mimari yapılar, kentin yerel dokusunu oluşturan kültürel birikimin simgeleridir. Sivil mimari yapılar arasında yer alan ve tescillenerek restore edilmiş az sayıda konak, geçmişe ait yerel kimlik unsurlarını günümüze taşımıştır. Bu kapsamda sivil mimarlık yapıları arasında yer alan Ağalar Konağı incelenmiş ve konağın kullanımına ilişkin bilgiler verilmiştir. Ayrıca konağın yerel kimlik unsurlarına ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Yerel sürekliliğin gerekliliğine vurgu yapılarak Kırşehir’de mevcut olan ve korunması gereken birçok konak için farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.

1.1.YEREL KİMLİK

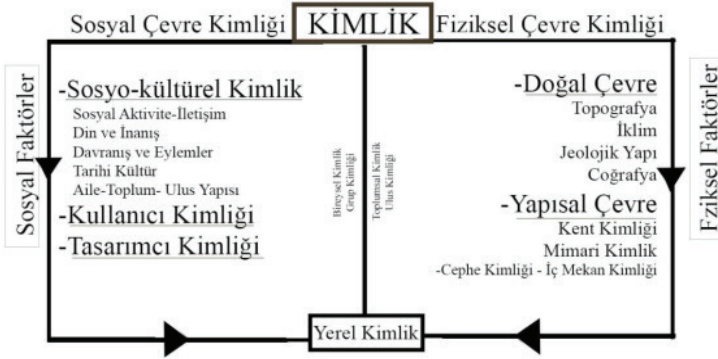
Yerel kimlik bütün yaşam alanlarında var olan ve toplumun yerel özelliklerini ve özgün değerini ortaya koyan ayırt edici bir özelliktir. İçeriği gereği geniş yelpazede incelenen yerel kimlik, birçok disiplinin tanımlama ve çözümlemeleriyle kendine önemli bir yer edinmiştir.

Yerel kimlik ile “yerellik” kavramı ön plana çıkmaktadır. Yerellik, kültürel anlamda özgünlüğün yansımasıyla oluşmaktadır (Salman, 2018, Koç ve Ertaş, 2018). Yapı, peyzaj ve objelerde fiziksel olarak görülürken, gelenek-görenek, yazılı ve yazısız belgelerde, aile ve toplum yapısı gibi sosyal faktörlerle kendini göstermektedir (Uçar ve Rifaioğlu, 2011). Yerel kimliği yansıtan en iyi somut örnekler arasında mimari özellikler gelmektedir. Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi, Avrupa mimari miras yılı kapsamında verneküler/yerel mimari özellikleri bazı tanımlamalarla sınırlandırmıştır. Bunlar;

- Yapım teknikler ve beceriler,
- Yerel yapım yöntemleri,
- Yerel kültür sürekliliği,
- Yerel zanaat, sanat, bezeme ve süsleme teknikleri,
- Yerel malzeme,

• Yerel gereksinme ve süreç içerisinde değişen bu gereksinmelere uyum sağlayabilecek esnek çözüm olarak ele alınmıştır (CIAV-ICOMOS, 1999; Koç, 2019:20).

Tüm bu yerel faktörler mimarlıkta yerel kimliği “halk mimarlığı” olarak da nitelendirmektedir. Koç (2019); yerel kimliği sosyal ve fiziksel faktörler olarak iki başlık altında ele almıştır (Şekil 1). Sosyal faktörler, tarih ve kültürün etkilediği sosyal aktivite, din, inanış, aile-toplum yapısı ile şekillenmektedir. Fiziksel faktörler, doğal ve yapısal çevrenin oluşturduğu kimliktir. Doğal çevre; topografya, iklim, jeolojik yapı ve coğrafya ile ilişkili iken, yapısal çevreyi ise kent ölçeğinden donatı ölçeğine kadar insanlar oluşturmaktadır (Koç, 2019).

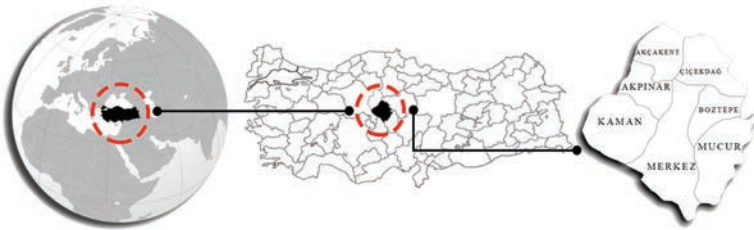


Şekil 1. Yerel Kimlik Faktörlerinin Grafıksel Şeması (Koç, 2019:22)

Grafıksel anlatımda yer alan yerel kimlik ve yerel kimliği etkileyen faktörler bir yerin biçimlenme kriterleri olarak ele alınmıştır. Özgün yerleşim alanlarında bu faktörler incelenerek yerel kimlik ile ilgili değerlendirmeler yapılabilmektedir.

2. KIRŞEHİR’İN YEREL KİMLİK UNSURLARI

Çalışma alanı İç Anadolu bölgesi-Orta Kızılırmak bölümünde yer alan Kırşehir ili olarak seçilmiştir. Kırşehir’in doğu ve güneydoğusunda Nevşehir, güneyinde Aksaray, kuzeybatısında Kırıkkale, kuzeydoğu ve doğusunda Yozgat, batısında ise Ankara illeri bulunmaktadır. Kapadokya, Tuz Gölü, Erciyes Dağı gibi önemli turizm arterlerinin ortasında yer almaktadır (Şekil 2).



Şekil 2: Kırşehir ilinin konumu

Termal yönden oldukça zengin kaynaklara sahip olan Kırşehir, küçük tepelerden oluşan bozkır özelliği göstermektedir. Seyfe Gölü'nün doğusundan Mucur ilçesine uzanan Seyfe Ovası, ilin tek ovasıdır. Kızılırmak ise en önemli akarsuyudur. Çok sayıda yapay ve doğal gölet bulunmaktadır (Gökçınar, 2007). Yarı kurak olarak bilinen kışları soğuk ve kar yağışlı, ilkbaharları yağmurlu, yazları sıcak ve genellikle kurak iklime sahiptir. Ekonomisinin temeli arazi ve iklim şartlarına bağlı olarak tarım ve hayvancılığa dayanmakta, bunun yanı sıra ticaret de görülmektedir. Tarımda çoğunlukla tahıl ürünlerinden arpa, buğday, çavdar, nohut üretilmekte, hayvancılıkta ise büyükbaş, küçükbaş, arıcılık ve kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Sanayi bakımından ise gelişmemiştir. Fakat bulunduğu coğrafyası nedeni ile ulaşımın önemli bir arterinde yer almaktadır (URL-1, 2021). Kırşehir'e ait yerel kimlik değerlendirmeleri sosyal ve fiziksel olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır.

2.1. SOSYAL FAKTÖRLER

Kırşehir İpek Yolu üzerinde bulunması nedeni ile birçok kültüre ve topluma ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle tarihi oldukça eskiye dayanmakla birlikte zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Höyüklerde yapılan çalışmalarda tarihi eski tunç çağına kadar dayanan il; Hitit, Frig, Pers, Makedonya, Kapadokya krallıkları, Roma, Bizans, Konya Selçuklularının Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti hakimiyetinde kalmıştır (Tarım, 1948; Karaaslan, 2015). Bu süreç içerisinde sosyokültürel özellikleri bakımından oldukça önemli miras birikimi yapmıştır. Kırşehir eski çağlarda “Akova-Saraverna (Su Şehri)”, “Parnassos” veya “Makissos”, Hitit döneminde “Ahiyuva”, Roma ve Bizans döneminde “Kapadokya” olarak anılmıştır. Arkeolojik kazılardan elde edilen çanak ve çömleklerden yapılan analizler sonucunda MÖ 3000 yılından itibaren toplulukların yaşadığı bilinmektedir. Özellikle Roma döneminde kısa süreliğine eyalete başkentlik yapmış olması nedeni ile bu döneme ait önemli eserler ve yeraltı şehirleri bulunmaktadır. Kentleşme 13. yüzyılda Selçuklular ile başlamıştır. Bu yüzyıl itibarı ile de Ahilik ve Mevlevilik merkezlerinden biri haline gelmiştir. Selçukluların ardından birçok beyliğe ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı egemenliği 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Sonrasında Türkiye Cumhuriyeti egemenliğine girerek günümüzde yedi ilçesi olan küçük bir il olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir (Acar vd., 2014). Toplumsal kimliğin oluşmasında etken olan tarihsel özellikler, kültür inşasının başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. Oldukça eskiye dayanan tarihi göz önünde bulundurulduğunda Kırşehir; inanç değerleri, simge ve dizgeleri, toplumsal normları, aile ve toplum yapısı, sözlü ve sözsüz anlatımları ve kültürel verileri ile mozağin yapıtaşlarını oluşturmaktadır. Bu yapıtaşları arasında yer alan ve hem ulus kimliğine hem grup kimliğine yön vermiş, Kırşehir'in simgeleri olarak görülen önemli şahsiyetler bulunmaktadır.

Kırşehir Aşık Paşa, Cacabey, Ahi Evran Veli, Süleyman Türkmanı, Ahmet Gülşehri, Hacı Bektaş-ı Veli gibi ilim ve edebiyata damga vuran isimlere ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca Yunus Emre ve Taptuk Emre ile kültür yapısı önemli bir boyut kazanmıştır (Kırşehir Belediyesi, 2013). Bu önemli şahsiyetler, dönemlerindeki kültürün biçimlenmesinde etkin rol oynayarak birçok alanda adından söz ettirmiştir. Bunlardan biri Ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran'dır. Ortaçağ döneminde Ahi Evran Kırşehir'de ilim ile 32 farklı esnaf teşkilatına öncülük etmiştir. Bu nedenle Kırşehir, Ahiliğin merkezi olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda Osmanlı'nın kuruluşuna yardım ve destek sağlayarak Türkmen hareketini ön plana çıkarmıştır (Şahin, 2012). Kadınların çalışmalarını ve meslek sahibi olmalarını da sağlayarak toplumsal yapının oluşmasında etkin rol oynamıştır. Ahi Evran varlığı ile grup kimliğini etkileyerek gelecek kuşaklara aktarılan kültürel miras üzerinde etkili olmuştur. Ayrıca süreç içerisinde bir kültür özelliği gösteren ahilik, kentin en önemli simgeleri arasında yer almaktadır. Ahmet Gülşehri de Kırşehir'de yetişen şairlerden biridir. Anadolu edebiyatının kurucularından biri olarak kabul edilen Gülşehri, Türkçeye oldukça önem vermiştir (Acar vd., 2014). Bir diğer önemli şahsiyet ise Hacı Bektaş-ı Veli'dir. Hacı Bektaş-ı Veli, Türk yazılı ve sözlü kültürünün örneklerinden biridir. Yazılı eseri olan "Makalat" Türk edebiyat tarihinde önemli eserler arasında yer almaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli aynı zamanda dini, iktisadi, askeri ve sosyal alanlarda bir eğitimci rolü görerek, Ahilik teşkilatı için katkı sağlamıştır. Diğer önemli şahsiyet ise Aşık Paşa'dır. Döneminin en önemli tasavvuf şairlerindendir. Bu nedenle Türk edebiyatına da kıymetli eserler bırakmıştır. Adını ölümsüz kılan eseri Garipname'sidir (Demir, 2011). Cacabey ise, Anadolu topraklarında gökbilimin ve astronominin doğmasına vesile olmuş bir bilim insanıdır. Aynı zamanda gözlemevinin de bulunduğu bir medresede eğitimci rolünü de üstlenmiştir (Balibeyoğlu, 1998). Bu önemli şahsiyetler, Kırşehir kent kimliğinin oluşmasında rol oynayarak birçok alanda kültürel miras değeri taşıyan eserler bırakmıştır. Bu sayede oluşan yerel kimliğin izlerini süreç içerisinde görmek mümkündür.

Kırşehir'de yaşamış ve hem toplum hem kent kimliğinin oluşmasına etki etmiş bu önemli şahsiyetlerle beraber mozaığın diğer yapıtaşlarından biri olan sanatın yeri de oldukça büyüktür. Ozanlar diyarı olarak anılan şehrin anonim olarak bilinen birçok türküsü bulunmaktadır (Yöre, 2012). Türk Halk Müziği ve bozlak dallarında UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına Müzik alanında dahil olarak Türkiye'de ilk ve tek şehir olma özelliği göstermektedir (URL-1, 2021). Kırşehir yöresine ait halk müzikleri arasında bozlağın yeri ve önemi farklıdır. Bu bağlamda Aşık Said, Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Ali Çekiç, Ekrem Çelebi, Bahri Altaş ve Şemsi Yasıman, Geycekli Aşık Hasan gibi ozanlar bu kültürü Türkiye ve dünyaya

yansıtmıştır. Özellikle Neşet Ertaş, UNESCO tarafından somut olmayan kültürel mirasın korunması kapsamında “Yaşayan İnsan Hazineleri Türkiye Ulusal Envanteri”ne alınmıştır (URL-2, 2021). Böylelikle yalnızca ülke çapında değil dünyaya da önemli katkılar sunan Kırşehir müzik kültürü, yeni eserler ve yeni sanatçılara öncülük etmektedir. Bu sayede abdal geleneğinin parçası olan bozlak bir kültür olarak varlığını sürdürmektedir ve Kırşehir için yerel kimliğin beslendiği en önemli faktörlerden biridir.

El sanatları ele alındığında halıcılık ve taş işlemeciliği (onyx) ön plana çıkmaktadır. Halıcılığın tarihi oldukça eski zamanlara dayanmaktadır. Anadolu motiflerinin görüldüğü halılar, günümüzde değeri anlaşılan fakat giderek yok olan kültürel bir mirastır. Onyx işlemeciliği, tarihi Türk kültürü işlemeciliğine dayanmakta ve son yıllarda ise turizme kazandırılan turistik obje niteliği taşımaktadır. Mutfak kültüründe yerel kimliğin izleri görülmektedir. Tahıl ürünlerinin ön planda olduğu yemekler, yine yerel kimliğin sunduğu tandır ve çömlerle öznelleştirilmiştir. Ayrıca doğum, sünnet, düğün, asker uğurlama ve cenaze törenleri Kırşehir’in önemli birer kültürel değerleridir. Bu değerler kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar süregelmiştir (URL-2, 2021).

Tüm bu tarihsel, toplumsal, sosyoekonomik yapı ve sanat-zanaat gibi etmenler Kırşehir yerel kimliğinin sosyal faktörlerini oluşturmaktadır. Sosyal faktörler yerel kimliğin önemli bir bölümünü oluşturduğu için Kırşehir’in Anadolu tarihindeki yeri de bu sayede ortaya çıkmaktadır.

2.2. FİZİKSEL FAKTÖRLER

Fiziksel faktörler doğal ve yapısal çevre olarak ele alınmaktadır. Kırşehir doğal ve yapısal değerler yönünden zengin bir kenttir. Topoğrafyasını biçimlendiren sıradağlar ile göl yataklarının çekilmesi ile oluşan ve çöl olarak adlandırılan Malya Ovası, yerleşim alanına karakter kazandırmaktadır. Kırşehir, coğrafi konum yönünden önem teşkil etmektedir. Ankara-Kayseri karayolu ile doğu-batı akışı sağlayan bir Orta Anadolu kentidir.

Doğal güzellikleri arasında yer alan örnekler Mucur ilçesindeki birinci dereceden doğal sit alanı olan Obruk ve Seyfe Gölü’dür. Seyfe Gölü, kuş cenneti olarak da bilinen ve kuşlar için dünyanın en önemli beslenme, üreme ve konaklama alanlarından biridir (Yiğitbaşıoğlu, 1995). Fakat son yıllarda yaşanan kuraklıklarla birlikte kuş türlerinde azalma görülmektedir. Bu da göl ekosistemini ve turizm noktalarını tehlikeye sokmaktadır. Bir diğer doğal değer ise termal kaynaklardır. Termal kaynaklar üzerine kurulan kaplıcalar, termal turizm noktalarından biridir (URL-2, 2021).

Doğal çevre ile uyum sağlayan yapısal çevre de yerel kimlik elemanı olarak değerlendirilmektedir. Kırşehir özneline bu değerler ülkemiz ve dünyada kendine önemli bir yer bulmaktadır. Bu noktada Kayseri Kültür

Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün 2020 yılında yayınladığı taşınmaz kültür varlıklarınca; 17 adet kültürel, 1 adet askeri, 1 adet endüstriyel ticari, 22 adet dini yapı, 34 adet mezarlık, 9 adet sivil mimarlık örneği ve 1 adet kalıntı bulunmaktadır (URL-3, 2021). Kırşehir'in özgün dokusunu oluşturan bu yapılar, kent kimliğinin de önemli bileşenleridir. Tarihi yapılar; dini, eğitim, ticari, su, ulaşım ve sivil mimari yapılar olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırma dışında birçok yerleşimin izlerinin görüldüğü Ağıl, Seyfe, Kuru, Hacet, Yazıkınık, Kaman höyükleri ve yeraltı şehirleri de bulunmaktadır.

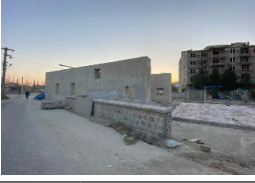
Somut ve somut olmayan kültürel değerlerle kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanması, kentin geçmişinden bugününe kadar olan sürecinde değerlendirme yapmaya imkan tanımaktadır. Güçlü bir tarihe ve kültüre sahip olan Kırşehir kentinin yerel kimliği, sosyal ve fiziksel faktörlerle her bir noktada görülebilmektedir. Kırşehir ili olarak belirlenen çalışmanın evreni sınırlandırılmış ve örneklem alanı Kırşehir Merkez ilçesi olarak belirlenmiştir. Bu nedenle merkez ilçesi öznelindeki yapılar değerlendirilmeye alınmıştır.

3. KIRŞEHİR MERKEZ İLÇESİ GELENEKSEL YAPILARI

Merkez ilçesinde yer alan tarihi değerler, kentin geleneksel dokusu ve zengin kültürünü betimlemektedir. Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivlerinden yararlanılarak belirlenen yapılar dışında tescil kararı alınmış fakat tescil fişi başta olmak üzere gerekli bilgi ve belgelere ulaşamayan yapılara yer verilmemiştir.

3.1. DİNİ YAPILAR

Dini yapılar içerisinde; Alaaddin, Kapucu, Çarşı, Lale, Buçuklu ve Natamam Cami, Aşık Paşa, Kalender Baba, Süleyman Türkmani ve Yunus Emre Türbesi, Melikgazi ve Fatma Hatun Kümbeti, Ahi Evran Zaviyesi, ve Üçayak Kilisesi kalıntıları en önemli örneklerdir (Şekil 3).

DİNİ YAPILAR			
Camiler			
	Alaaddin Cami (URL-4, 2021)	Kapuca Cami (Kişisel Arşiv, 2021)	Çarşı Cami (Kişisel Arşiv, 2021)
			
	Lale Cami (URL-5, 2021)	Buçuklu Cami (Kişisel Arşiv, 2021)	Natamam Cami (Kişisel Arşiv, 2021)
Türbeler			
	Aşık Paşa Türbesi (Güçlü, 2006:45)	Kalender Baba Türbesi (Güçlü, 2006:50)	Süleyman Türkmani Türbesi (URL-6, 2021)
			
			Yunus Emre Türbesi (URL-7, 2021)
Kümbetler			Zaviye
	Melikgazi Kümbeti (Güçlü, 2006:47)	Fatma Hatun Kümbeti (URL-8, 2021)	
			
			Ahi Evran Zaviyesi (Kişisel Arşiv, 2021)
			Kilise
			
			Üç Ayak Kilisesi (Güçlü, 2006:39)

Şekil 3: Kırşehir'in merkez ilçesinde yer alan ve tescili bulunan dini yapılar

Alaaddin ve Lale Cami Selçuklu dönemine ait üsluba sahiptir. Kapucu ve Çarşı Cami Osmanlı Dönemini yansıtmaktadır. Buçuklu Cami ise son Osmanlı dönemine ait bir yapıdır. Günümüzde yıkılıp yeniden yapılmaktadır. Natamam Cami ise Cumhuriyetin ilk yıllarında başlanan ve günümüzde halen tamamlanamayan camidir. Aşık Paşa Türbesi Kırşehir kent simgeleri arasında yer almaktadır. Dönemin önemli isimlerinden Aşık Paşa tarafından 14. yüzyılda yaptırılan Beylikler dönemine aittir. Kalender Baba Türbesi, Karakurt Külliyesi olarak da anılmaktadır. 13. yüzyıla ait Selçuklu Dönemi özellikleri göstermektedir. Süleyman Türkmani Türbesi, Beylikler dönemine ait olan bünyesinde mezarlığı da bulu-

nan bir yapıdır. Yunus Emre Türbesi ise anıt mezar olarak bilinmektedir. Melikgazi ve Fatma Hatun Kümbeti bazı kaynaklarda türbe olarak geçmektedir. Bu kümbetler Selçuklu dönemine aittir. Ahi Evran Zaviyesi de Kırşehir'in simgesel yapıları arasında yer almaktadır. Ahi Evran'a atfedilen ve 15. Yüzyılda yapılan zaviye günümüzde cami olarak kullanılmaktadır. Üç Ayak Kilisesi ise Bizans üslubu ile M.S. 10-11. Yüzyılda yapılan günümüzde ise yalnızca beden duvarları olan önemli bir ibadet yapısıdır (Güçlü, 2006, Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2020). Bu yapılar dışında Muhterem Hatun, Ahmedî Gülşehri, Kaya Şeyhi ve Vaiz Şemseddin Mezarlıkları 1989 yılında tescillenmiştir. Türbe özelliği gösteren bu yapılar günümüzde tamamen yıkılarak yeniden yapılmıştır.

3.2. EĞİTİM YAPISI

Eğitim yapısı Cacabey Medresesidir. Cacabey tarafından 1272 tarihinde yaptırılmıştır. Medrese Kırşehir'in en önemli yapıları arasında yer almaktadır. Gözlemevi olarak kullanılan medrese, dönemin astronomi araştırmalarında öncü niteliktedir. Birçok disiplin tarafından çalışmalarına konu edinilen medrese, cami olarak kullanılmış günümüzde ise müze işlevine dönüştürülmek üzere restorasyon çalışmalarına başlanmıştır (Başgöl ve İlerisoy, 2021) (Şekil 4).



Şekil 4: Kırşehir'de yer alan eğitim yapısı, Cacabey Medresesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2005; Başgöl ve İlerisoy, 2021:173, Kişisel Arşiv, 2021)

3.3. TİCARİ YAPILAR

Ticari yapılar; Karakurt ve Kesikköprü Hanlarıdır. Karakurt Han-ı, Selçuklu dönemine ait bir kervansaraydır. En önemli özelliği sıcak su kaynağının bir öge olarak kullanılıp, işlevselliğin çeşitlendirilmesidir (Yılmaz, 2017). Kesikköprü Hanı ise Cacabey Hanı olarak da bilinmektedir. 1268 yılında inşa edilen han, 1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir (Güçlü, 2006) (Şekil 5).



Şekil 5: Karakurt Hanı ve Kesikköprü Hanı (Yılmaz, 2017:63, Güçlü, 2006:21)

3.4. SU YAPILARI

Su yapıları; Susuz, Ağalar, Tekke, İmaret, Süleyman Ağa, Ahi Evran çeşmeleri, tarihi şehir hamamı ve Karakurt kaplıcasıdır (Güçlü, 2006). Çeşmelerin birçoğunun yapıldığı tarih bilinmemekle birlikte kitabelerden edinilen bilgilere göre tahminler yapılmaktadır (Tay, 2014). İlgili çeşmelerden Ağalar ve İmaret Çeşmesi yıkılıp tekrar yapılmış, diğer çeşmeler ise çeşitli onarımlarla günümüze kadar ulaşmıştır. Tarihi Şehir Hamamı aktif olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemine ait tek hamamdır. Karakurt Kaplıcası ise Selçuklu dönemine ait bir yapıdır. Termal turizm için önemli bir potansiyeli bulunan kaplıca, süreç içerisinde yeterli ilgi ve desteği görememiştir (Şekil 6).

SU YAPILARI					
Çeşmeler				Hamam	
	Susuz Çeşmesi Ağalar Çeşmesi Tekke Çeşmesi (Kişisel Arşiv, 2021) (Kişisel Arşiv, 2021) (Tay, 2011:210)				Tarihi Şehir Hamamı (Kişisel Arşiv, 2021)
Çeşmeler				Kaplıca	
	İmaret Çeşmesi Süleyman Ağa Çeşmesi Ahi Evran Çeşmesi (Tay, 2011:208) (Kişisel Arşiv, 2021) (Kişisel Arşiv, 2021)				Karakurt Kaplıcası (Güçlü, 2006: 67)

Şekil 6: Kırşehir'in merkez ilçesinde yer alan ve tescili bulunan su yapıları

3.5. ULAŞIM YAPISI

1251 yılında Selçuklular tarafından yapılan Kesikköprü, Kırşehir'i Aksaray'a bağlamaktadır. Kızılırmak nehri üzerinde yer alan köprü 13 gözlüdür. Daha önceki yıllarda onarım gören köprünün 2005 yılında restorasyonu yapılmıştır (Güçlü, 2006). Köprüyü önemli kılan en önemli faktör eski İpekyolu üzerinde bulunmasıdır (Şekil 7).



Şekil 7: Kırşehir'in merkez ilçesinde yer alan ulaşım yapısı Kesikköprü (Güçlü, 2006:43)

3.6. SİVİL MİMARİ YAPILAR

Sivil mimari yapılar; Ağalar, Hacıbey, Sülükçüler, Bekir Efendiler, Uğurlu, Dr. Süreyya ve Bölükbaşı Konaklarıdır (Şekil 8).

SİVİL MİMARİ YAPILAR				
Konaklar				
	Ağalar Konağı (Kişisel Arşiv, 2021)	Hacıbey Konağı (Kişisel Arşiv, 2021)	Sülükçüler Konağı (Kişisel Arşiv, 2021)	Bekir Efendiler Konağı (Güçlü, 2006:61)
				
	Uğurlu Konağı (Kişisel Arşiv, 2021)	Dr. Süreyya Konağı (Güçlü, 2006:64)	Bölükbaşı Konağı (Kişisel Arşiv, 2021)	

Şekil 8: Kırşehir'in merkez ilçesinde yer alan ve tescilli bulunan sivil mimari yapılar (konaklar)

Kırşehir'in merkez ilçesinde yer alan sivil mimari yapılar konaklardan meydana gelmektedir. Konaklar, genellikle iki kattan oluşmakta ve iç sofalı plan tipine ait biçimlenme göstermektedir. Katları birbirine bağlayan düşey sirkülasyon elemanı ahşap merdivenlerdir. Bazı konaklarda merdiven korkuluklarında süslemeler mevcuttur. Konakların iç mekanları tipik Türk evi özelliğine sahiptir. Yaşama ve servis mekanları olmak üzere; yaşama mekanları odalar ve sofalar, servis mekanları ise avlu, aşhane, kiler, mutfak ve wc'lerdir. Özellikle yaşama mekanları esnek örgütlenmiştir. Odaların içerisinde yer alan işlevsel sabit donatılar genellikle şerbetlik ve dolap-yüklükten oluşmaktadır. Bu donatılar ahşap malzemeden yapılmıştır. Süsleme özellikleri bakımından genellikle tavanlar nitelikli ve işçiliklidir.

Ağalar Konağı 1938 yılında yapılmış ve 1988 yılında tescillenmiştir. Erken Cumhuriyet dönemi izleri taşıyan konağın zemin kat tabanı beton, birinci kat tabanı ahşap malzeme ile yapılmıştır.

Hacıbey Konağı 1919 yılında yapılmış ve 1991 yılında tescillenmiştir. Osmanlının son dönemi ile erken Cumhuriyet Dönemine ait izleri görmek mümkündür. Orta sofalı plan tipine ait olan konak iki katlıdır. Zemin katı taş ve tuğla, birinci katı ise ahşap malzeme ile yapılmıştır. Ayrıca dolap ve şerbetliğin çeşitli tekniklerden meydana gelen süslemeleri mevcuttur. Süslemeler genellikle kabartmalı çiçek motiflerinden oluşmaktadır. Odaların tavanında ahşap çıtalarla oluşturulan çizgisel süslemeler bulunmaktadır. En önemli süsleme ise birinci katta yer alan sofanın tavan göbeğinde yer almaktadır. Bu süslemede de kabartmalı çiçek motifleri yer almaktadır. Günümüzde restorasyon çalışmalarının ardından Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak kullanılmaktadır.

Sülükçüler Konağı 1926 yılında yapılmış ve 1988 yılında tescillenmiştir. Osmanlının son dönemi ile erken Cumhuriyet Dönemine ait izler taşımaktadır. Konağın arka cephesi Kalehöyük eteklerine yaslanmıştır. İki kattan oluşan konağın zemin katı dükkan, birinci katı konut olarak kullanılmıştır. Zemin katı taş, birinci katı ahşaptan yapılmıştır. Çeşitli onarımların ardından günümüzde halen zemin katı dükkan, birinci katı konut olarak kullanılmaktadır.

Bekir Efendiler Konağı 1900 yılında yapılmış ve 1991 yılında tescillenmiştir. Yapının orijinali iki kattan oluşmaktadır. Son Osmanlı Dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemi izleri görülmektedir. Sofaya açılan sağ ve solda simetrik olmak üzere iki oda bulunmaktadır. Bütün odalarda çeşitli ahşap tekniklerinin uygulanarak yapıldığı kapı ve dolaplar mevcuttur (Güçlü, 2006). Konağın tescil edildiği tarihten itibaren gerekli bakım ve

onarımı yapılmamış, süreç içerisinde kimliğini oluşturan süslemeler yağmalanmıştır. 2015 yılında çıkan yangınla tamamen yok olmuştur.

Dr. Süreyya Konağı, 1936 yılında yapılmış ve Cumhuriyet Dönemi izlerini taşımaktadır. Tamamı kesme taştan yapılan konak, üzeri serpme beton sıva ile sıvanmıştır. Birinci kata dışarıdan ahşap merdiven ile ulaşım sağlanmaktadır. Tavan ve taban döşemeleri ahşap olan konutun birinci katında tavan süslemeleri yer almaktadır (Güçlü, 2006).

Uğurlu Konağı, 1915-1920li yıllarda yapılan son Osmanlı Dönemi izleri taşıyan konaktır. Konağın orijinalinde kırmızı, mavi, eflatun ve yeşil renkte camlar mevcuttur. Bu camlar aydınlanma ve ışığın kırılmasında etkin rol oynamıştır. 1983 yılında yanan konağın kurul kararı ile müzeye çevrilmesi istenmiş, 1945-1950 yılları arasında Vali Konağı olarak kullanılmıştır. Günümüzde yapılan restorasyon çalışmaları sonrasında şahsa ait ofis işlevi ile varlığını sürdürmektedir.

Bölükbaşı Konağı 1930larda yapılmış ve 2007 yılında tescillenmiştir. Konak tescillendiği tarihten bu yana herhangi bakım veya onarımdan geçmemiştir. Atıl durumda olan konak iki kattan oluşmaktadır.

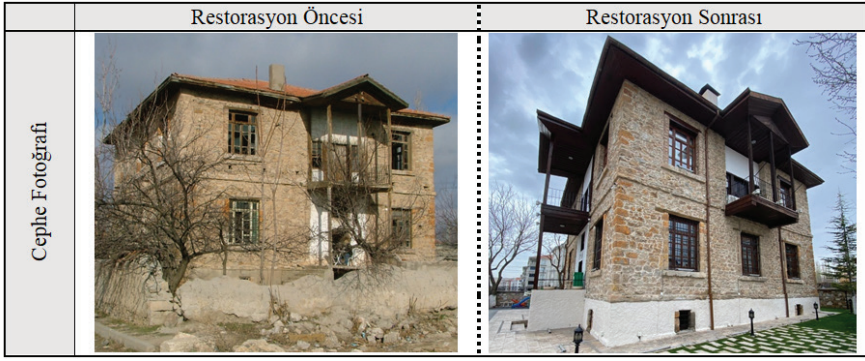
Geniş yelpazede varlığını sürdüren yapılar hem taşıdıkları tarihi değer hem de günümüzdeki kullanımları açısından Kırşehir için birer yerel kimlik özelliği taşımaktadır. En temel yaşam alanı olan konutlar, yerel kimliği en çok yansıtan yapılardır. Bu nedenle Kırşehir'in kültürü, insanların yaşam biçimi ve aile yapısı, din ve gelenek göreneklerin yansıdığı sivil mimarlık örnekleri önem arz etmektedir.

Yerel kimlik özelliklerinin net bir şekilde hissedildiği yedi adet sivil mimarlık yapıları günümüze kadar ulaşabilmiş en özgün konaklar arasında yer almaktadır. Bu konaklardan biri yanarak yok olmuş, biri atıl durumda iken diğer konaklar restore edilmiş ve yeniden işlevlendirilerek sürdürülebilirliği sağlanmıştır. Bu konaklar arasında yer alan Ağalar Konağı, diğer konaklara göre ziyaretçi sirkülasyonu en fazla olan konaktır. Ayrıca bahçesine ek bir yapı eklenerek restorana dönüştürülen konağın kent belleği için önemi ve yeri ayrıdır. Bu nedenle Ağalar Konağı detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

4. AĞALAR KONAĞI

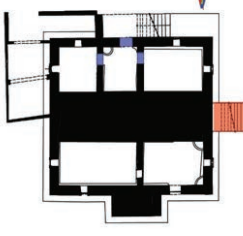
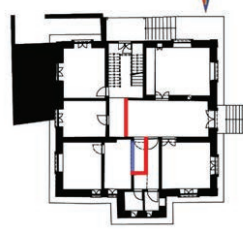
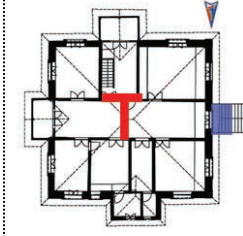
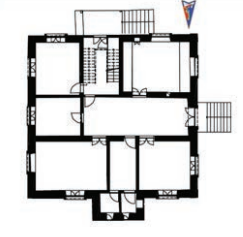
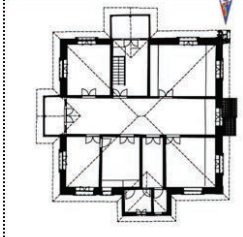
Kırşehir merkez ilçesinde bulunan yedi adet sivil mimarlık örnekleri arasında yer alan Ağalar Konağı, Kayabaşı Mahallesi, Kadıhanı Caddesinde yer almaktadır. Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1988 yılında tescillenmiştir. 1938 yılında Enver Ekinci tarafından yaptırılmıştır. Erken Cumhuriyet dönemine ait olan konak, kentin sirkülasyonu yoğun bir bölgesindedir. Tipik Türk Evi özelliklerini konak içerisinde görmek mümkündür.

Orta Anadolu geleneksel konutlarının tipolojik özelliğini yansıtan Ağalar Konağı, iç sofalı plan tipine aittir. Zaman içerisinde birçok kez el değiştirmesi ve miras nedeni ile bölünmesinden dolayı çeşitli onarımlar geçirmiştir. Bu nedenle plan kurgusunda bozulmalar olmuştur. Konak, yaşama ve servis mekanlarından oluşmaktadır (Şekil 9). Malzeme açısından yörede yer alan yerel malzemeler; taş ve ahşap kullanımı mevcuttur. Yapının özellikle onarım geçiren bölümlerinde tuğla kullanımı görülmektedir. Ayrıca zemin döşemeleri, merdiven ve iç mekan donatıları ahşap malzeme kullanılarak yapılmıştır. Mahremiyet gereksinmesi nedeni ile konağın avlusu, yüksek taş duvarlarla çevrilidir. Avluda fiziksel gereksinimlerden kaynaklı depo mekanları bulunmaktadır.



Şekil 9: Ağalar Konağı'na ait eski ve yeni cephe fotoğrafları (Işık, 2006, Kişisel Arşiv, 2021)

Bodrum kata giriş iki kapı ile sağlanmaktadır. Yapının orijinalinde ahır ve samanlık mekanları yer almakta ve bu mekanlarda hayvanların su içtiği “yalak” bulunmaktadır. Zemin katta iki adet girişi bulunan konağın asıl girişi batı cephede yer alan çift kanatlı kapı ile sağlanmaktadır. Bu kattaki sofadan diğer odalara ulaşım mümkündür. Odalar yalın biçimlenmektedir. İç mekan kurgusu esnek mekan anlayışı ile örtüşmektedir. Bazı odalarda sedir ve ahşap dolap-yüklük gibi iç mekan donatılarına da rastlamak mümkündür. Birinci kat da sofa ve odalardan oluşmaktadır. Ayrıca sokağa bakan bir cumba bulunmaktadır. Yapılan duvar eklemeleri nedeni ile sofa ve düşey sirkülasyonu sağlayan merdivene direkt ulaşım yoktur. Birinci katta yer alan odalarda da sedir ve ahşap dolap-yüklük gibi iç mekan donatıları bulunmaktadır. Müdahaleler ve yapının tahrip olan mekan ve bileşenleri nedeni ile her üç kat için de özgün plan kurgusu okunmamaktadır. Fakat yapılan rölöve ve restorasyon çalışmaları ile ekleme ve kaldırmaları anlamak mümkün olmuştur (Şekil 10).

	Bodrum Kat	Zemin Kat	Birinci kat
Rölöve Planları			
	Kaldırımlar  Eklemeler 		
	Kaldırımlar: Kapı Eklemeler: Merdiven	Kaldırımlar: Duvar Eklemeler: Duvar	Kaldırımlar: Balkon Eklemeler: Duvar ve kapı
Restorasyon Planları			

Şekil 10: Ağalar Konağı'na ait rölöve ve restorasyon planları (Işık, 2006)

Söz konusu konak, Kırşehir kenti için önemli bir kültürel miras niteliği taşımaktadır. Günümüzde var olan az sayıda sivil mimari yapılar arasında olduğu için sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kamulaştırılmış ve Kırşehir Belediyesi tarafından koruma yaklaşımlarından biri olan yeniden işlevlendirme ile “Kırşehir Kültür Evi”ne dönüştürülmüştür. Konağın avlusuna ek yapı ilave edilerek restoran işlevi verilmiştir. Yapının sürekliliğinin sağlanmasının yanı sıra, ekonomik fayda getirmesi de hedeflenmiştir (Şekil 11). Ayrıca konakta yöresel yemekler verilmekte ve çeşitli toplantılar yapılmaktadır. Konağın avlusuna yapılan çağdaş ekteki restoran menüsünde ise yerel kimliğin önemli bir faktörü olan coğrafi tescil işaretli yöresel yemekler yer almaktadır.



Şekil 11: Ağalar Konağı'nın Kültür Evi olarak yeniden kullanımı

Rölöve-restorasyon çalışmalarında konağın yerel kimlik unsuru olduğu göz önünde bulundurulmuştur. Bu bağlamda iç mekan kurgusu yerel kimlik faktörlerine göre korunmaya çalışılmıştır. Kullanılan ahşap ve taş malzemelerin yanı sıra, tekstil ürünlerinden halı, kilim ve perde gibi mekan öğeleri yerel motifleri barındırmaktadır. Sabit donatılar olan dolap-yüklük ve sedir mekan içerisinde aktif olarak kullanılmaktadır. Bunun dışında objeler Kırşehir Evleri'nde sıklıkla görülen orijinal ve temsili dekoratif objeler de yer almaktadır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kırşehir'e ait yerel kimlik faktörleri sosyal ve fiziksel olmak üzere iki ana grup altında incelenmiştir. Yerel kimliği yansıtan sosyal faktörlerin zenginliği kentin sahip olduğu tarihi, önemli şahsiyetlere ev sahipliği yapmış olması, birçok kültür ve medeniyetten insanların yaşamış olmasından kaynaklanmaktadır. Yerel kimliğin sosyal faktörleri fiziksel faktörlerin oluşması ve biçimlenmesinde etkin rol oynamıştır. Fiziksel faktörler ise ayrıca kent belleği ve kültürel bellek için önem teşkil etmektedir. Bu kapsamda değerlendirilen geleneksel yapılar, var oldukları çevrenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını gösteren bir belge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktararak sürekliliğinin sağlanması hem toplum hem kent kimliği için gereklidir. Kent kimliğinin geliştirilmesi adına yapılan birçok çalışma olmasına rağmen süreç içerisinde Kırşehir'de var olan tescillenmiş geleneksel yapılara ilişkin birçok eksik nokta tespit edilmiştir. Bunlar:

- Geleneksel yapıların korunmasına yönelik gerekli hassasiyetin gösterilmemiş olması,
- Geleneksel yapılara uygulanan müdahale yaklaşımlarının yanlış olması,
- Yerel kimliği oluşturan sosyal faktörlerin kent ve mimari kimliği yansıtmakta yetersiz kalması,
- Plansız yapılaşma ve bütüncül yaklaşımdan uzak kentleşme sonucunda geleneksel yapıların yalnızlaştırılması,
- Kültür ve jeotermal kaynaklar yönünden potansiyele sahip olması ve önemli coğrafi konumda yer almasına rağmen turizm rotalarında bulunmaması, Kırşehir'in yerel kimlik değerlerini zedelemekte ve kent kimliğinin geliştirilmesine engel olmaktadır.

Yakın tarihimizin özellikle kültürel yapısına ışık tutan, yaşam biçimi tarzını yansıtan sivil mimari yapılar, günümüz konfor koşullarına ayak uyduramadıkları için kullanılmamaktadır. Buna bağlı olarak korunamayan birçok konak ve konut yok olmaktadır. Kırşehir'de bulunan ve günümüze ulaşmış çok az sayıda konak belgelenerek tescillenmiş ve koruma altına alınmıştır. Bugün ise halen korunması ve tescillenmesi gereken birçok konak bulunmaktadır. Tescillenen konaklar arasında yer alan Bekir Efendiler Konağı gerekli ilginin gösterilmemiş olmasından kaynaklı yarıyarak yok olmuş, Bölükbaşı ve Dr. Süreyya Konağı ise yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Ağalar, Hacıbey, Sülükçüler ve Uğurlu Konakları'nın bugünlere ulaşmasının en büyük etkeni uzun süre kullanılmış olması ve gerekli koruma yaklaşımlarının uygulanarak restorasyon çalışmalarının yapılmasıdır. Yapılan restorasyon çalışmaları ile yeniden işlevlendirilen konaklar pasif işlevler olan kültür evi ve araştırma enstitüsüne dönüştürülmüştür. Bu konaklar arasından değerlendirmeye alınan Ağalar Konağı, Kırşehir özelinde pasif işlev olan kültür evinin yanı sıra restoran gibi aktif kullanıma müsait olan işlevin de eklenmesi ile ziyaretçi sirkülasyonu en fazla olan sivil mimari yapıdır.

Ağalar Konağı, diğer yapıların tümünde olduğu gibi yerel kimliğin fiziksel ve sosyal faktörleri ile biçimlenmiştir. Sosyal faktörler;

- Geniş aile ile yaşamdan dolayı oda sayısının fazla olması,
- Din ve mahremiyet gereksinmesinden dolayı avlu duvarının boşluksuz yapısı,
- Yaşam biçiminden dolayı sofa, oda ve avlu mekanlarının oluşması,
- Fiziksel ve sosyal gereksinmeden dolayı yalın ve fonksiyonel iç mekan donatılarının yer alması,

- Tekstil ürünleri ve bu ürünlerdeki motiflerin yerel kültür ürünü olmasıdır.

Fiziksel faktörler ise; topoğrafya, iklim, bitki örtüsü, jeopolitik konum gibi unsurlar ve bu unsurlara bağlı malzeme olanakları ve yapım tekniği ile biçimlenme göstermiştir. Böylelikle yöreye özgü cephe karakteri, plan tipolojisi, mimari ve iç mekan kimliği oluşmaktadır. Tüm bunların sürekliliği, yerel kimliğin korunmasıyla sağlanmaktadır. Bu nedenle yalnızca Ağalar Konağı değil, bütün geleneksel yapılar için;

- Yöreye ait aidiyet duygusunu ön plana çıkarmak,
- Bilinçlendirme oluşturmak/artırmak ve bilincin geliştirilmesini sağlamak,
- Üniversite, valilik, belediye gibi kurumlar ve halk ile ortak çalışmalar yapmak,
- Yerel kimliği ön plana çıkaracak etkinlik ve faaliyetler yapmak,
- Stratejik ortaklıklar kurularak Orta Anadolu turizm rotalarına dahil etmek gerekmektedir.

Teşekkür Notu: Bu çalışmada ele alınan yapıların tespit ve fotoğraflanmasında yardımcı olan Kırşehir İl Özel İdaresi Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisi Emre ALTUNTAŞ ve Ağalar Konağı rölöve-restorasyon projesine ilişkin donelerin incelenmesine imkan tanıyan Işık Proje İnş. San. ve Tic. LTD. ŞTİ.'ye katkılarından dolayı teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Acar, İ. vd., (2014). Kırşehir “Şehir Kimliği” Çalıştayı Sonuç Raporu, Şehir Kimliği Çalıştayı, Ekim 2014.
- Ahunbay, Z. (1996). Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. Yem Yayınları, İstanbul.
- Arabacıoğlu, F. P., ve Aydemir, I. (2007). The Concept Of Revalorization In Historical Environments//Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı. Megaron, 2(4), 204-212.
- Balibeyoğlu, L. (1998). 13. Yüzyılda Kırşehir Nureddin Cacabey ve Ahmet Gülşehri. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, (6).
- Başgöl, M., ve İlerisoy, Z. Y. (2021). Yeniden İşlevlendirme Kapsamında Tarihi Yapı Örneği; Kırşehir Cacabey Cami Analizi. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 163-182.
- Bekar, M., Pulatkan, M. ve Güneröğlu, N. (2017). Tarihi Bir Sokak Analizi; Trabzon ‘Orta Mahalle’ Örneği. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 44, 487-503.
- Bekar, M., ve Gülpınar Sekban, D. Ü. (2020). Müzelerin Açık Mekan Kalitesi ve Kullanıcı Tercihleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 11, 290-300.
- Demir, N., (2011). Sözlü Türk Kültüründe Hacı Bektaş Velî. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, (57).
- Ertaş, Ş. (2017). Konya Akşehir Taş Medresesinin Taş Eserler Müzesine Dönüşümü, Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bilimleri ve Uygulamaları Dergisi, 2(2), 1-17.
- Ertaş, Ş., Sönmez, E., Torun, A., ve Kulak Torun, F. (2017). The Awareness of Locals in Culture Tourism: The Sample of Sille/Konya. Journal of Sustainable Development, 10(2), 125-134.
- Gökçınar, R. (2007). 16. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Merkezi Kazası, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güçlü, A., (2006). Kırşehir İl Kültür Envanteri, Kırşehir Valiliği, Repton Reprodüksiyon, Kırşehir.
- Güneröğlu, N., ve Bekar, M. (2017). Transformation And Identity Concept: The Case Of Trabzon City. Kastamonu University Journal Of Forestry Faculty, 17(4), 580-593.
- Güneröğlu, N., ve Bekar, M. (2019). Enhancing Environmental Quality Of Cities Using Landscape Transformation Projects. Polish Journal Of Environmental Studies, 28(6), 4171-4181.
- ICOMOS (International Council on monuments and Sites), 1999. Charter on the Built Vernacular Heritage.

- Işık, M. P. (2006). Işık Proje İnş. San. ve Tic. LTD. ŞTİ. Arşivi.
- Karaaslan, H., (2015). Kırşehir Müzesi'ndeki Kırşehir Yöresi Halıları, Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Kırşehir Belediyesi, (2013). Kırşehir Kent Rehberi.
- Koç, S. ve Ertaş, Ş. (2018). Geleneksel Türk Konutlarının İç Mekan Biçimlenmesindeki Yerel Kimlik Okumaları, Uluslararası Mühendislik Ve Teknoloji Yönetimi Kongresi, 24-25 Aralık, İstanbul, 119-127.
- Koç, S., (2019). Geleneksel Konutların İç Mekan Kurgusunu Yerel Kimlik Unsurları İle Okumak: İslamköy Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- Koç Altuntaş, S. ve Onur, M. (2021). Kültürel Mirasın Sürekliliği Bağlamında Yerel Bir Dinamik: Kırıkkale-Keskin Rahmi Pehlivanlı Konağı, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(75), 2585-2595.
- Özlem Aydın, E. (2014). "İtalya'da Tarihi Endüstriyel Alanların Dönüşümü: Güncel Projeler Üzerinden Değerlendirmeler", Mimarlık Dergisi, sayı: 378.
- Salman, M. (2018). Sustainability and vernacular architecture: Rethinking what identity is. In Urban and Architectural Heritage Conservation within Sustainability. IntechOpen.
- Şahin, G., (2012). Cevat Hakkı Tarım, Kırşehir Tarihi Üzerine Araştırmalar I. Tarih Araştırmaları Dergisi, 31(52), 215-223.
- Tarım, C. H. (1948). Tarihte Kırşehri-Gülşehri ve Babailer-Ahiler-Bektaşiler, İstanbul.
- Tay, L. (2014). Kırşehir Çeşmeleri, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 204-221.
- Uçar, M. ve Rifaioğlu, M. N., 2011. Yerel Kimliğin Mekânsal Temsili ve Québec Kentinde Korunması, İdeal Kent, 3, 62-81.
- URL-1: Kırşehir hakkında genel bilgi (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2021) <https://tr.wikipedia.org/wiki/K%C4%B1r%C5%9Fehir>
- URL-2: Neşet Ertaş Hakkında Bilgi (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2021) <http://www.kirsehir.gov.tr/neset-ertas-ve-ozanlarimiz>
- URL-3: Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Taşınmaz Değerler (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2021) <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>
- URL-4: Aladdin Cami (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021) <https://akmb.gov.tr/Bilgi.aspx?ID=342>
- URL-5: Lale Cami (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021) <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirsehir/gezilecekyer/lale-cami-lale>

- URL-6: Süleyman Türkmani Türbesi (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021) <https://www.kirsehircigdem.com/guncel/imaret-camisi-800-yildir-ayakta-duruyor-h9468.html>
- URL-7: Yunus Emre Türbesi (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021) <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirsehir/gezilecekyer/yunus-emre-turbes>
- URL-8: Fatma Hatun Kümbeti (Erişim Tarihi: 2 Aralık 2021) <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirsehir/gezilecekyer/fatma-hatun-kumbet>
- Ünsal, V., (2012). Eskiçağda Kırşehir ve Çevresi. Kırşehir Belediyesi, Kültür Tarihi Yayınları Serisi, Yayın No:11. Kardeşler Ofset Matbaacılık, Kırşehir.
- Yıldız, N. (2020). Geleneksel Konutta Yeniden Kullanım Kavramının Mekânsal Açıdan İncelenmesi: Zeynep Onbaşı Evi, Online Journal of Art and Design Journal, 8(4), 175-187.
- Yılmaz, İ. (2017). Kırşehirde Selçuklu Dönemine Ait Bir Yapı Karakurt Han-İlıcısı, Uluslararası Hakemli Tasarım Ve Mimarlık Dergisi, 10, 56-79.
- Yiğitbaşoğlu, H. (1995). Seyfe gölü ekosistemi. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Dergisi, 4, 147-171.
- Yöre, S., (2012). Kırşehir Yöresi Halk Müziği Kültürünün Kodları ve Temsiliyeti. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9 (1), s. 567.

Bölüm 10

STADYUM YAPILARINDA HAREKETLİ CEPHE VE ÖRTÜ MALZEMELERİNİN MİMARİ BİÇİM OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

İrem UĞURLU¹

Uğur ÖZCAN²

1 Y. Mimar, FSM Vakıf Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Yüksek Lisans Programı, İstanbul, Türkiye, e-posta: irremugurlu@gmail.com (ORCID: 0000-0003-1414-5369)

2 Dr. Öğr. Üyesi, FSM Vakıf Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: uozcan@fsm.edu.tr (ORCID: 0000-0003-0002-4478)

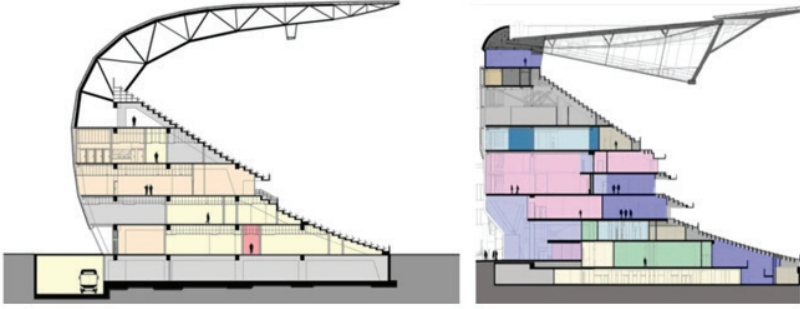
GİRİŞ

Spor ve spor yapıları, tarihsel süreçten günümüze kadar farklı birçok evreden geçmiştir. Spor ve stadyum yapılarının temelleri Antik dönemde atılmıştır ve toplumsal değişim ile birlikte stadyum yapıları da değişim göstermiştir. Sürekli gelişen, değişen ve toplum için birleşme alanları oluşturan spor mekânları, kentlerin ve sosyal hayatın odak noktalarından biri haline gelmiştir. Stadyumlar, tarihi dönemlerde atletizm ve turnuva yarışlarının düzenlendiği, çeşitli dini törenlerin gerçekleştiği mekânlar olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise bu işlevlerin yanı sıra başka fonksiyonlarda eklenmiştir. Kent oluşumlarında ve şekillenmesinde diğer yapılar kadar önemli bir yere sahip olan stadyumlar, sosyal mekânlar ve birleşme alanları olarak kullanılmaktadır. Kullanıcı ihtiyacının çoğunu karşılayabilecek bir şekilde tasarlanan günümüz stadyumları, spor faaliyetlerinin düzenlenmesi dışında konser, sergi, kongre ve çeşitli etkinlikler için de kullanılmaktadır.

1. STADYUM YAPILARININ MİMARİSİ VE ÖZELLİKLERİ

Stadyum yapılarının oluşması için mimari yaklaşımlar, belirli çerçeveler doğrultusunda gelişmektedir. Bu faktörler, eski zamanlarda da kullanılarak stadyumlar inşa edilmiştir. Yapının formu (kapasite ve büyüklük), yer ve konum seçimi (ulaşım, seyirci erişilebilirliği), tribünler ve izleyici alanları, fonksiyon ve işlevleri, kent ve kullanıcı ihtiyaçları gibi etkenler stadyum yapılarının oluşmasındaki temel faktörlerdendir. Günümüzdeki stadyum yapıları, ilk dönem örneklerindeki benzer formlara ve kütlelere sahip olsa da yapının teknik özellikleri, mimari özellikleri ve eklenen işlevleri stadyum yaklaşımlarını etkileyen kriterlerdendir. Yapıda farklılığa giden ve mimari anlamda çeşitliliği sağlayan üst örtü ve cephe tasarımlarıdır. Malzeme çeşitliliğinin artması ve kullanılan malzemelerin değişiklik göstermesi de çeşitli formlara ulaşılmasında etkili olmuştur (Durgun, 2007, s. 77). Tarihte yapılan stadyum inşalarında yer seçimi araziye bağlı olmuştur. İdeal arazi iki yamacın arası ve mevcut topoğrafyadır. Böylelikle yamaçlarda doğal oturma setleri oluşmakta ve izleme seviyesi en üst kotlara kadar çıkabilmektedir. Günümüzdeki stadyum yapıları için yer seçimi kentsel paradigmalara göre değişkenlik göstermekte dolayısıyla yer seçimi kriterleri kentten kente farklılaşmaktadır. Kentteki ulaşım ağına yakın olması yapının daha yaygın kullanımını sağlamaktadır. Stadyum yapılarındaki izleyici oturma alanları ilk inşa edilen çoğu stadyum yapılarında yoktur. İlerleyen yıllarda izleyiciler için oturma mekânları oluşturulmuş, kalabalıktan dolayı oluşabilecek olumsuzluklar giderilmeyle çalışılmıştır. Stadyumların tasarım konseptine, büyüklüğüne ve kapasitesine bağlı olarak tribünler birden fazla katmana dağılabilmektedir. Bu katmanlar kullanım amacına göre belirlenmektedir. Katmanlar arasında

VIP salonları, kafe, restoran gibi farklı birimler bulunabilir (Wimmer, 2016, s. 77).



Şekil 1. 1 Stadyumlarda iki katmanlı ve beş katmanlı tribün örneği (Url-1)

Aynı anda birçok işlevi içinde barındıran stadyumlar, sporcu odaları, revir, tıbbi muayene odaları, medya odaları, VIP salonlar, çalışma ve toplantı alanları, ibadethane, gişeler, otopark gibi mekânları içinde barındırmaktadır. Aynı zamanda stadyumun spor faaliyetleri dışındaki kullanımı için ek işlevler eklenmektedir. Kentin ekonomik gücü için önemli birer parçası haline gelen stadyumlar, sadece spor etkinliğinin dışında sosyal ve kültürel bir amaca da hizmet eden ve yaşamın odağı olma potansiyelini taşımaktadır.

2. STADYUM YAPILARINDA HAREKETLİ CEPHE VE ÖRTÜ SİSTEMLER

Spor yapıları ve stadyumlarda hareket, yapıların tasarımını, yapı içindeki boşluğu, kullanıcı ve oyuncu güvenliğini ve yapının diğer mimari tasarımlarını önemli ölçüde etkileyen bir etkidir (Mahovic, 2015). Dünya çapındaki stadyum yapılarında farklı hareket sistemlerinin uygulanması, bu sistemin verimliliğinin bir göstergesidir. Stadyum yapılarının çatılarında, oyun alanlarında, cephelerinde ve tribünlerinde kullanılan bu sistemler, hareket kullanımının temelini oluşturmaktadır. Stadyumlardaki dört hareket elemanının (oyun alanı, tribün, çatı ve cephe) değişimleri ve gelişimleri birbirine paralel olarak ilerlemektedir çünkü hareket sistemleri birbirine benzemektedir. Bu hareket sistemlerinin amacı öncelikle etkinlik alanlarının sayısını arttırmak, birkaç farklı türde oyun alanları üretebilmek, oyun alanını büyültmek veya küçültmek, tribünlerin kapasitesini değiştirebilmektir (Mahovic, 2015, s. 99).



Şekil 2. 2 Hazza Bin Zayed Stadyumu hareketli cephesi ve Mercedes Benz Stadyumu hareketli üst örtüsü (Url 2)

Bunun yanında doğal aydınlatma ve havalandırma sağlamak, oyun alanının farklı kullanımlarına izin vermek, olumsuz hava koşullarını en aza indirmek, sahadaki çim büyümesi için doğal koşulları sağlamak, kullanıcılara farklı mekânlarda farklı algı ve deneyimler yaşatmak vb. gibi diğer amaçlar sayesinde hareket eden cephe ve örtü sistemleri kullanılmaktadır. Kentlere yön veren ve çevresini etkileyen stadyum yapıları karmaşık cephe ve formlara sahiptir. Cephe sistemlerinde barındırdıkları bileşenler sayesinde kullanılan malzemeler ile farklı davranışlar sergilemektedirler. Bunlardan biri de hareketli cephe elemanlarıdır. Hareketli cephe elemanları, ısı, ışık, rüzgar, ses, iklim koşulları gibi faktörlere karşı performans göstermektedir. Bu elemanlar stadyumun iç ve dış mekanları ile entegre hale gelmektedir ve kullanıcılar tarafından yapının bir bütün olarak algılanmasını sağlamaktadır. Bunun yanında estetik olma, görsel bir etki bırakabilme ve modern olma gibi kaygılar da hareketli cephelerin kullanılmasını sağlamaktadır.

Hareketli örtü sistemler, yaklaşık 25- 30 yıldan beri stadyum gibi son zamanlarda gelişen ve şehir ikonları haline gelen yapılarda kullanılmaktadır. Günümüze kadar birçok stadyum projesinde bu örtü sistemler kullanılmıştır. İklim koşullarının değişkenlik gösterdiği yerlerde daha çok uygulama alanı bulmuştur. Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte örtü sistemler sadece korunma amaçlı değil estetik, doğa ve çevre ile iç içe olma isteği gibi farklı sebeplerden dolayı da tasarlanmaktadır. İklimsel, mekânsal ve işlevsel değişikliklere olanak sağlayan bu örtü sistemlerin uygulama alanları her geçen gün artmaktadır.

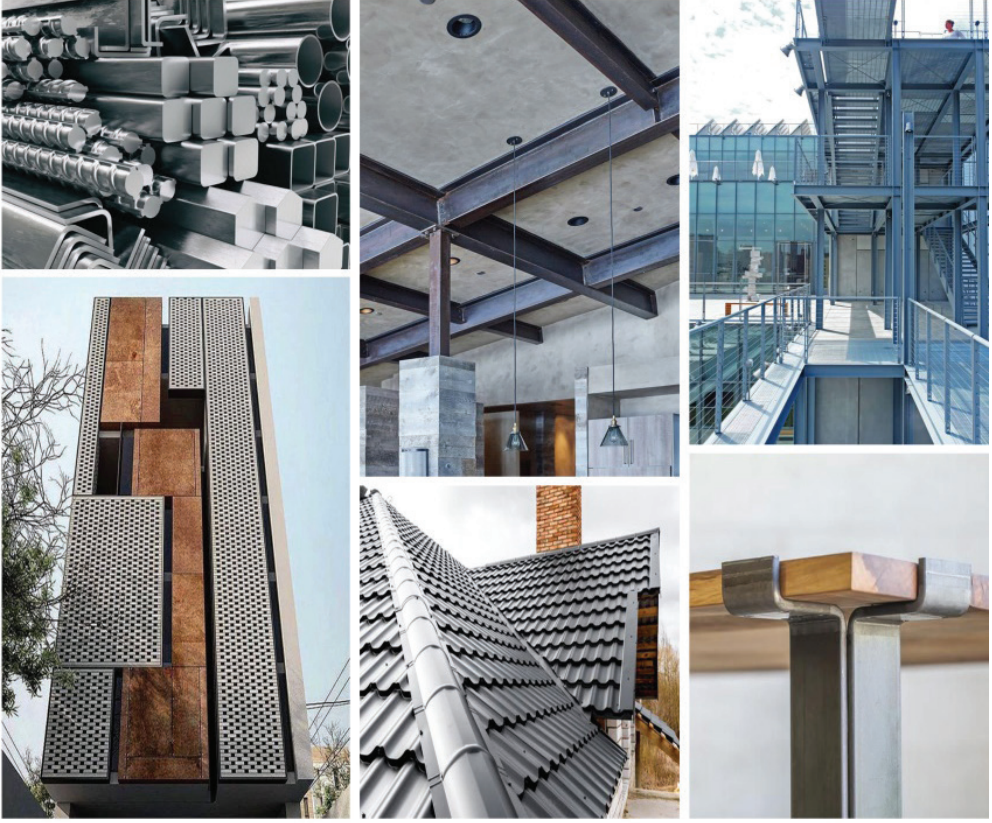
3. STADYUM YAPILARINDA CEPHE VE ÖRTÜ MALZEMELERİ

Yapılarda mekânları niteleyen, tasarımlarda bütünlük oluşturarak dil birliği sağlayan malzemelerin, uygun ve doğru seçilmesi önemlidir. Malzemelerin strüktür özellikleri, performansı, rengi ve dokusu, kullanım alanları, kimliği her tasarımı etkiler ve oluşum sürecindeki önem-

li faktörlerden biridir. Tekin'e (2016) göre "malzeme sayesinde insanlar ulaşılabilirlik koşullarını değiştirerek, daha geniş alanda hareket edebilme esnekliği kazanmışlardır". Doğada ham olarak bulunan malzemelerin farklı şekillerde tekrar üretilmesi ve yeni malzemelerin geliştirilmesi yapı üretiminde birbirinden farklı tasarım anlayışları oluşmasını sağlamıştır. 19. Yüzyıldan önceki malzeme seçimi yapının formu ve işleviyle doğrudan ilişkili olmuştur. Teknolojideki ilerlemeler ile birlikte malzeme biliminin gelişmesi, tasarıma uygun malzeme üretimini ve malzemenin değişebilir/ dönüşebilir olmasını sağlamıştır. Bunun sonucunda algısal bir boyut kazanan malzeme, daha esnek ve işlevsel bir hale gelmiştir (Yıldız & Seçkin, 2019, s. 6).

Çelik, beton, yeni kuşak plastikler (ETFE, PTFE, PVC vb.), doğal, karbon fiber ve akıllı malzemeler gibi birçok malzeme yapı uygulamalarında kullanılmaya başlanmıştır. Tarihte sadece bilinen kapasitesiyle kullanılan malzemeler, günümüzün imkânları ile dinamik, değişebilir, esnek, doğa ve kullanıcı ile uyumlu vb. gibi özellikler sayesinde tasarımın en etkin bileşeni haline gelmiştir. Yapı endüstrisinde yaygın olarak kullanılan metal malzemelere çelik, alüminyum, çinko, demir, bakır, kurşun, titanyum olarak örnek verilebilir. Çeşitli amaçlar için tercih edilen metal malzemeler, günümüz mimarisinde cephe elemanlarında, çatı kaplamalarında, strüktürel sistemlerde kullanılmaktadır. İşlenebilirliği ve bakımının kolay olması, dayanıklılık, iletkenlik, yalıtım, yeniden kullanılabilme gibi özelliklerden dolayı yapı üretiminde sık tercih edilmektedirler.

Çelik malzeme yapılarda genel olarak kolon- kiriş gibi strüktürel ve yapısal elemanlar olarak kullanılmaktadır. Alüminyum, titanyum ve diğer metaller ise daha çok üst örtü kaplamaları ve cephe kaplamaları olarak tercih edilmektedir. Metaller, bilgisayar teknolojisi sayesinde istenen formda ve şekilde üretilebildiği için yapıya kolay uygulanmakta ve bu sebepten cephe kaplamalarında daha sık kullanılmaktadır (Mozaikçi 2010, s. 46).



Şekil 3. 3 Metal malzemenin çeşitli alanlarda kullanımı

Cephe ve örtü malzemesi olarak kullanılan bir diğer malzeme plastik malzemedir. Hafif olmaları, kolay şekillendirilebilmeleri, kimyasal etkilere karşı dayanıklı olmaları, mekanik dayanımlarının yüksek olmaları, yalıtkan ve optik özelliklere sahip, düşük maliyetli olmaları, üretim kolaylığı ve ucuzluğu sebebi ile yaygın bir kullanım alanına sahiptirler. Mimarlık alanındaki plastik gelişme, plastik formları arayış ile başlamıştır. 1900’lü yılların başında Gaudi, yapılarda plastik kavramını ve plastik kullanılabilirliğini getiren ilk mimar olmuştur. İlerleyen yıllarda birçok mimar, prefabrike konut, plastik cephe panelleri, plastik kapı, pencere için çeşitli çalışmalar yapmıştır. 1930’lu yıllardan sonra ise şişme çadır sistemler hayata geçirilmiştir ve birçok yapının uygulama alanına girmiştir (Eriç, 2010, s. 349).

Plastik malzemeleri yapılarda kaplama, plak, örtü, profil, dokuma, bağlayıcı ve katkı malzemeleri şeklinde görmek mümkündür. Pencere – kapı sistemlerinde, tesisat sistemlerinde, mobilya sistemlerinde olmak üzere pek çok farklı alanda karşımıza çıkmaktadır (Demirarslan, 2004,

s. 1). Plastikler, polimerler olarak kategorize edilmektedir. Truong'a göre (2020) tüm plastikler polimerdir ancak tüm polimerler plastik değildir. Polimerler, organik moleküllerin kimyasal olarak bağlı uzun dizileriyle tanımlanan geniş bir malzeme sınıfını ifade eder ve selüloz, kauçuk, kehribar, ipek gibi doğal oluşan malzemeleri içerir (Truong, 2020, s. 30). Polimerler, PVC, PTFE, ETFE, PC ve PET olmak üzere kimyasal olarak birbirinden farklılaşmaktadır. PVC (PolivinilKlorid) malzemenin oluşumunu sağlayan maddeler arasında klor olduğu için yangın dayanımı yüksektir. Geri dönüştürülebilir bir malzeme olan PVC, kullanılamayan duruma geldiğinde tekrar şekillendirilerek kullanılabilir. Malzemenin farklı kullanım alanları mevcuttur. Hafif ve işlevsel olduğu için, katlanabilir, taşınabilir ve şekil değiştirebilir özellikleri ile demonte (yeniden sökülüp takılabilen) yapılar için kullanıma uygundur. PTFE(PoliTetraFloro Etilen) malzemeler uygulamalarda kullanılan bir diğer malzeme çeşididir. 1970'lerden beri kullanılan PTFE, diğer malzemelere göre daha uzun ömürlü ve yangın dayanımı yüksek malzemelerdir.

Dayanıklılık özelliği ile zar malzemelerinden biri olarak kabul edilen cam elyaf kaplı PTFE, kalıcı yapılar için en çok önerilen malzemelerdendir. Aşırı iklim koşullarında, geniş açıklık gerektiren yapıların kullanımına uygun uzun ömürlü bir yapı malzemesidir. Atmosferik etkiler altında küflenip sararmaz. Kendini temizleme özellikleri ile üzerinde yağmur suyu tutmaz. Yağmur geçirimsizliği nedeniyle geniş açıklıklar ve büyük boyutlu modüller için hava koruması olarak da kullanılabilir. Malzemenin tüm bu olumlu özelliklerinin yanı sıra imalat ve montaj faaliyetlerin pahalı olması nedeniyle geçici ve düşük bütçeli projeler için tercih edilmemektedir (Krüger, 2009).



Şekil 3. 2 Vodafone Arena örtü sisteminde PTFE malzeme kullanımı (Url-3)

ETFE (Etilen Tetrafluoroetilen), yüksek kimyasal ve mekanik dirence sahip ve sıcak aralığı geniş olan flor bazlı plastik malzemedir. Yüze-

yapışmaması ince katmanlar halinde olması ve dayanıklı olması malzemenin temiz kalmasını sağlamaktadır. Bu sebepten günümüzde üst örtü ve cephelerde sıklıkla tercih edilmektedir (Orhon, 2013, s. 1483).

Günümüzde inşaatta kullanılan bu plastik malzeme ile, ışık ve UV geçirgenliği açısından başka herhangi bir malzeme ile kıyaslanmayacak yapılar tasarlanmaktadır. Malzemenin kalınlığı 0.05 ve 0.20 mm arasındadır ve bu yüzden yapı yükünü minimum ölçülere indirmektedir. İnce ve hafif şeffaf membranların bu özellikleri diğer malzemelere tercih edilir kılınmaktadır (Compagno vd., 2004).



Şekil 3. 3 Danimarka botanik bahçesi ve kullanılan ETFE malzeme (Url-4)

PC (Polikarbonat) malzeme, genellikle cam yerine kullanılmaktadır. Üretilen en sert plastiklerden birisidir. Camın yarısı kadar ağırlığı olup camdan daha fazla darbe direncine sahiptir. Renk ve kalınlığına bağlı olarak istenilen şeffaflık elde edilebilmektedir. Opak, yarı saydam ve transparan gibi ışık geçirgenlikleri sayesinde tasarımcılara çeşitli seçenekler sunmaktadır. Yapılarda kullanılan PC paneller, kolayca temizlenebilir ve bu da kentsel ortam için alternatif çözümler sunmaktadır (Bell&Rand, 2006, s. 221). Başta ses yalıtımı ve izolasyon olmak üzere inşaat sektöründe sık kullanılan polikarbon malzemenin, uygulama ve kullanım alanları giderek genişlemektedir.



Şekil 3. 4 Tasarlanan sokakta kullanılan PC malzemeli güneş panelleri-Şangay (Url-5)

PET(Poli Etilen Tereftalat) malzeme, ısıtılmasına bağlı olarak şeffaf, yarı şeffaf veya opak olarak üretilmektedir. Şeffaf olarak üretilmesi, ambalaj sektöründe cama karşı alternatif oluşturmaktadır. Cama göre daha hafif olması ve iç hacminin daha yüksek olması gibi özelliklerinden dolayı ambalaj sektöründe tercih edilse de canlı sağlığını tehdit etmektedir. PET malzemeler aynı zamanda atık değerlendirme ve geri dönüştürülebilir projelerde de kullanılmaktadır. Geri dönüştürülen PET malzemeden yapı profilleri üretilip kirişlere ve kolonlara monte edildiğinde farklı tip ve planlarda yapılar oluşturulmaktadır.

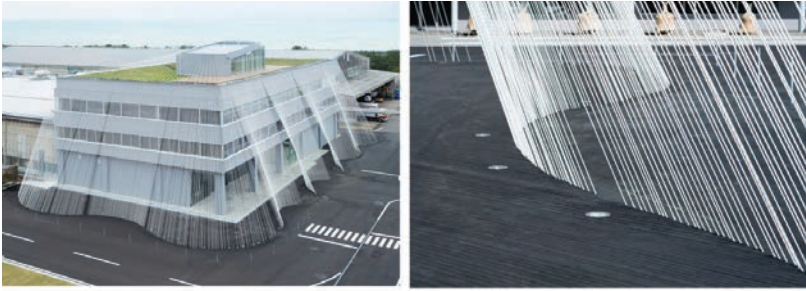


Şekil 3. 5 Cephesi plastik şişeden oluşan EcoArk projesi (Url-6)

Yakın zamana kadar mimarlık dünyasında plastik polimerler, bina uygulamalarında pratik olmayan inşaat malzemesi olarak görülmekteydi. Teknolojik yeniliklerin malzeme kapasitesini ileriye taşımasıyla, po-

limerlerden üretilen malzemeler artık mimari uygulamaların bir parçası olarak kullanılmaya başlanmıştır (Duran, 2019, s.68). Plastik malzemeler, binanın yapısı içindeki yalıtım, kapı pencere montajları, kablo tesisatı ve boru kaplamalarında kullanılmaktadır. Ayrıca döşemeler, zemin kaplamaları, tenteler, duvar kağıdı, mutfak ve mobilya elemanlarında sıklıkla görmekteyiz. Bina dışında ise cephe ve çatı kaplamalarında kullanılmaktadır. Pratik, kolay uygulanan çözümler sunmasının yanında ekonomik ve dayanıklı olması plastik malzeme kullanımını artırmaktadır.

Yapı endüstrisinde kullanılan malzemelere başka bir örnek karbon fiber (CF) malzemedir. Karbon fiber, katran, naylon ve orlondan oluşan ipliksi bir yapısı olan sert, hafif ve dayanıklı, teknoloji ürünü olan bir malzemedir. Günümüzde farklı endüstriler için metale alternatif olarak hızla yayılmaktadır. Endüstriyel olarak üretilen bu malzeme genellikle diğer malzemelerle birlikte kullanılmaktadır. Sentetik reçinelerle sertleştirilerek hafif ve esnek hale getirilmektedir. Malzemenin büyük miktarlarda üretilmesi pahalıdır. Karbon fiber malzemenin tamamen geri dönüşüm yöntemi keşfedilmediği için yüksek performansına rağmen henüz emekleme aşamasındadır (Schumacher, 2010, s.53). Ülkemizde de üretimi başlayan karbon fiber deprem bölgelerindeki yapıların güçlendirilmesinde de kullanılmaktadır. Yapı güçlendirme malzemesi olarak yapı elemanlarına dıştan rahatlıkla uygulanabilmektedir.



Şekil 3. 6 Fa-bo galerisi ve zemine bağlanmış karbon fiber iplikler (Url 7)

Cephe ve örtü malzemesi olarak kullanılan diğer malzemeler ise ahşap ve taştır. Doğal malzemeler, doğal kaynaklı olup, işlenmemiş veya minimum düzeyde işlenmiş malzemelerdir. Doğadan çıktığı gibi yapıdaki kullanım yerini alan, endüstri üretimi gerektirmeyen, sanayi üretimi malzemeler ile kıyaslandığında çevreye ve insana daha az zarar veren malzemelerdir. Yenilenebilir ve doğada kolay bulundukları için kullanıldıkları yapıyı sürdürülebilir hale getirmektedir. Ahşap malzemenin beton ve çeliğe oranla tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Lifli bir dokuya sahiptir. Tarihte, ilk insanların taştan sonra barınak gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılarda kullandığı ilk yapı malzemelerindendir. Yenilenebi-

lir kaynak olması, kolay işlenebilir, farklı çeşit ve boyutlarda üretilebilir, iyi bir elektrik ve ısı yalıtımı sağlaması gibi özelliklerinden dolayı ahşap malzemesi yapılarda tercih edilmektedir. Bunun yanında rutubet karşısında gösterdiği fazla deformasyon ve çürümeler ve mikroorganizma ile bozulma gibi tehditlerde alınacak koruma yöntemleri ile bu tehditler en aza indirgenmektedir.



Şekil 3. 7 Doğal malzemelerin kullanım alanları

Eski çağlardan beri kolaylıkla işlenebilen ve farklı kullanım alanları oluşturan ahşap malzeme, teknolojinin gelişmesiyle son yıllarda daha da yaygınlaşmıştır. Ahşap malzemeler yapıda taşıyıcı, kaplama, doğrama, yalıtım ve kalıp elemanları olarak kullanılmaktadır. Ayrıca iç mimari olarak da geniş bir uygulama alanı bulunmaktadır (Eriç, 2010, s.327). Ahşabın doğadan kolay bir biçimde elde edilmesi ve kolay uygulanabilmesine rağmen, günümüzdeki yapı sistemlerinde kullanıma süresi yavaş gerçleşmiştir (Çalışkan vd., 2019, s.109).

Taş malzeme, barınma ihtiyacını gidermek için ilk insanların mağaralarda kullandıkları yapı malzemesidir. Tarihten günümüze yapı malzemesi olarak kullanılan taş malzeme, ağır olması, kullanım, montaj ve iş-

leme zorluğu, yer kaybına sebep olma gibi nedenlerden dolayı kullanıcıya isteğine bağlı olarak özel amaçlar için kullanılmaktadır. Ancak yöresel malzeme olarak hala önemini korumaktadır (Eriç, 2010, s.185). Taş malzemelerin yapıda strüktür elemanı, kaplama (duvar, döşeme, çatı, zemin), dolgu- izolasyon gibi farklı uygulama alanları mevcuttur. 1800'lü yıllara kadar çoğunlukla strüktürel eleman olarak kullanılsa da günümüzde endüstri ürünlerinin artmasıyla taş malzeme yerini çelik ve betona bırakmıştır. Daha çok 'kaplama malzeme' kimliği ile ön planda olan taş, estetik görünümünden dolayı tercih edilmektedir. Son yıllarda sürdürülebilir ilkelere doğrultusunda tasarlanan yapılarda taş malzeme kullanımı artmış ve doğaya geri dönüşüm başlamıştır.



Şekil 3. 8 Cephede kaplama taş malzeme kullanımı (Url 8)

4. STADYUM YAPILARINDA HAREKET VE MALZEME İLİŞKİSİ

Hareket, değişim sürecinin yansıtıldığı eylemlerdir. Hareketi algılayıp anlayabilmek için hareketin malzeme formunda biçim bulması gerekmektedir. Malzemenin, hareketin algısı ve kontrolü açısından kritik bir önemi vardır. Bir yandan çevresel kuvvetler malzemeyi sürekli harekete zorlarken bir yandan da yapı, malzemenin elverdiği olanaklar doğrultusunda kullanıcı ile etkileşimde bulunmaktadır. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda malzeme ve form, bir yapının hareketi açısından önemli faktörlerdir (Parkes, 2008, s.18).

Stadyum yapılarında malzeme kullanımı tasarım faktörlerine bağlı olarak değişmektedir. Cephe ve üst örtüde malzeme seçimi ağır, yumuşak ve esnek olmak üzere farklılaşmaktadır. Yapının hareket sistemi, kullanılan malzeme çeşidine bağlı olarak kontrol edilmektedir. Metal gibi ağır malzeme kullanımı yapıda yıpranmaya neden olabilmektedir. Çeşitli yük ve gerilimlere maruz kalabilir. Ağır yükler yapıda yıpranmaya ve deformasyona, yüksek gerilimler ise enerji kaybına neden olmaktadır. Ayrıca aşınma, sıcaklık, korozyon gibi faktörleri de etkileyebilir (Schumacher, 2010, s. 49). Örneğin sıcaklık farkı malzemede en boy oranlarında değişiklik yaratabilmektedir veya malzemenin yüzeyle olan etkileşimi artınca korozyon gerçekleşmektedir.



Şekil 4. 1 Hareket eden çelik malzeme çatı-Astana Stadyumu 2009 (Url-9)

Bütün bunlar dikkate alındığında malzemeden beklenen bir takım gerekliliklerin olduğu görülmektedir. Daha sürdürülebilir bir çevre için enerji ve malzeme tüketimini azaltmayı amaçlayan çalışmaların artması, tasarımcıları daha hafif ve dayanıklı, enerji ve fiyat tasarrufu sağlayan malzemeleri kullanmaya itmiştir.



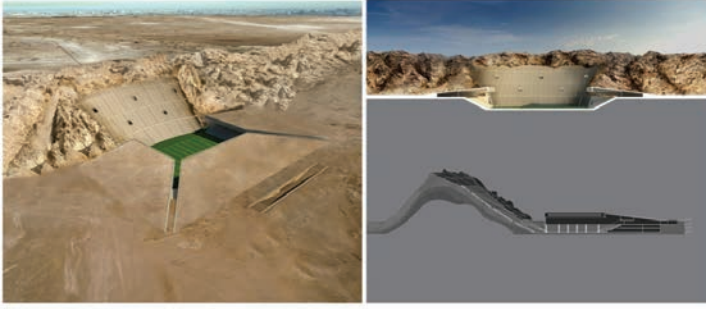
Şekil 4.2 Hareket eden PVC malzeme çatı- Toyota Stadyumu 2001 (Url-10)

Plastikler ve karbon fiberler gibi yumuşak ve esnek malzemelerin kullanımı kaplayacakları yüzey alanına göre oldukça hafif ve kullanımı kolay malzemelerdir (Schumacher, 2010, s.49). Bu malzemeler, çok katı olmayan, kolay şekil ve biçim değiştirerek harekete yardımcı olan malzemelerdir. Minimum miktarda enerji kullanımı sayesinde güçlü görsel alanlar ve mekanlar oluşturmak için çok uygun olmaktadır. Ağır malzemelere oranla daha yavaş ve yumuşak hareket ettikleri için görsel bir etki bırakmaktadır. Gündelik hayatımızda sık sık karşımıza çıkan esnek malzemeler, tasarımlarda amorf ve karmaşık yapılara imkan vermektedir. Bu sebepten yapıdaki doğru malzeme seçimi, hareketli yapıların başarısını etkileyen ve yön veren bir faktördür.

Malzeme ve hareket bütünü yapıların estetik görünümüne katkıda bulunan etmenlerdir. Malzemenin hafifliği, sağlamlığı, rengi, dokusu gibi tasarım kriterleri de vardır. Birçok hareketli eleman, yapının sadece fonksiyonallitesine odaklanarak değil aynı zamanda günlük hayatta estetik ve modern bir kullanım sunmak için de üretilmektedir (Başar, 2014, s. 33).

5. STADYUM YAPILARINDA HAREKET VE MİMARİ BİÇİM İLİŞKİSİ

Ching'e (2015) göre, herhangi bir fonksiyonu yerine getiren her nesne bir biçime sahiptir. Mimari biçim, kütle ve mekan arasındaki ortak ilişki sonucunda var olabilmektedir. Biçim, hem iç yapıya hem de dış çerçeveye atıfta bulunan ve bütünlük ilkesine önem veren bir kavramdır. Mimari biçimin oluşmasında, kullanıcı ihtiyaçları, tercih edilen malzeme ve özellikleri, kültür ve gelenekler, bilgi ve teknoloji, ekonomik yapı, çeşitli sınırlamalar etkili olmaktadır. Tasarımcı, tasarım sürecinde tasarım düşüncesi doğrultusunda nasıl bir biçimsel düzen oluşturması gerektiğine karar vermektedir (Ching, 2015, s.35). Kullanıcı ihtiyaçlarının artması ve çeşitlenmesi, iklim değişiklikleri, iç ve dış mekanlara canlılık katmak gibi amaçlar, yapılarda hareket ve dinamizm düşüncesini arama ihtiyacını ortaya koymuştur. Hareketli ve esnek mimari, çeşitli sosyal işlevlere ve çevresel uyaranlara uyum sağlayacak şekilde tasarlanmaya dayanmaktadır. Aynı zamanda yapıdaki ihtiyaçlara yanıt vermek için kolayca değiştirilebilecek ve adapte olabilecek şekilde tasarlanmaktadır. Günümüz mimarisinde biçim, malzeme ve hareket gelişen teknoloji sayesinde sürekli etkileşim halindedir. Biçim ve hareket birbirini takip eden iki farklı kavramdır. Hareket kavramı, yapıyı çevredeki diğer yapılardan daha çekici ve ayırt edici bir tasarım haline getirmektedir. Monoton kütlelerden ve formlardan uzak, canlı ve dinamik ruhunu kullanıcılara yansıtmaktadır (Mohammed, 2019, s.48). Yapı hareket sayesinde biçimsel olarak daha görünür bir hale gelmektedir.



Şekil 4. 3 İklmsel değişimlerden dolayı çevreye uygun tasarlanan Kaya Stadyumu (Url-11)

Stadyumlarda mimari biçim değişimleri, çoğu zaman hareketle sağlanmaktadır. Yapıda biçimsel değişimlere gitme ihtiyacı çoğunlukla çevresel koşullara uyum sağlama, estetik ve konfor, iklimsel değişimler, mekânsal farklılık yaratma durumundan oluşmaktadır. Hatta hareket ve biçim düşüncesi ile birlikte iç ve dış mekân ayrımının azaldığı tasarımlar üretilmeye başlanmıştır.



Şekil 4. 4 Stadyumlarda hareketli üst örtü sayesinde oluşan biçim farklılıkları (Url-12)

Stadyumlar hareket ile yeni bir boyut kazanırken hareketin yapıya getirdiği en önemli etkilerden biri estetik algıyı değiştirmek ve kullanıcılar üzerinde hayali bir görünüm oluşturmaktır. Yapıların görünümünü değiştirmek insanlarda farklı duygular uyandırmaktadır. Yapılarda bu oluşum aynı zamanda yapıların popüleritesini artırmaktadır. Yapısal formların getirdiği veya hareketin yarattığı hayali değişim, akılda yeni anlamlar inşa etmektedir ve görsel hafızayı artırmaktadır (İlerisoy & Pekdemir Başeğmez, 2018, s. 345). Çatı, cephe, tribün alanları, iç, dış mekânlarda meydana gelen hareket sayesinde yapının estetiği, konforu, işlev ve fonksiyon

açısından kullanılabilirliği etkilenmektedir. Biçimsel değişimler beraberinde işlevsel esneklik, dönüştürülebilirlik, büyüyebilirlik/küçülebirlilik, uyarlanabilirlik, modülerlik gibi kavramları beraberinde getirmektedir. Bu kavramlar stadyumun iç veya dış mekânlarında meydana gelen, isteğe bağlı farklı kullanım alternatifleri sunmak için projenin tasarım aşamasında veya sonradan tasarlanabilen sistemler bütünüdür.

Bu çalışma kapsamında ele alınan ve üzerinde durulan hareketli stadyum kavramı, çeşitli mekanizmalar sayesinde formu ve işlevi değişen mekânlar olarak belirlenmiştir. Dünyadaki spor yapılarının içerisinde birçok stadyum yapısı bulunmasına karşın bu çalışmadaki “hareketli stadyum” kavramı ile tanımlanacak yapı sayısı oldukça sınırlıdır. Bu nedenle hareket ve stadyum kavramları tanımına uyacak uygulama örneği değerlendirilmiştir. Mercedes-Benz Stadyumu ABD- Atlanta’da bulunan karma işlevli bir stadyumdur. Roma’nın antik Panteon’undan esinlenen stadyum, 75.000 kişi kapasitesinde tasarlanmıştır ve çeşitli etkinlikler yapabilme esnekliğindedir. Genişletilebilir oturma alanları ile bu kapasite 83.000’e çıkmaktadır. 3 katmanlı tribüne sahiptir. Ek olarak 7.500 kulüp koltuğu ve 180 kişilik süt alanı bulunmaktadır. Toplam inşaat alanı 1.9 milyon m²’lik olan stadyum projesinin, 61.000 m²’lik açık alanı bulunmaktadır.

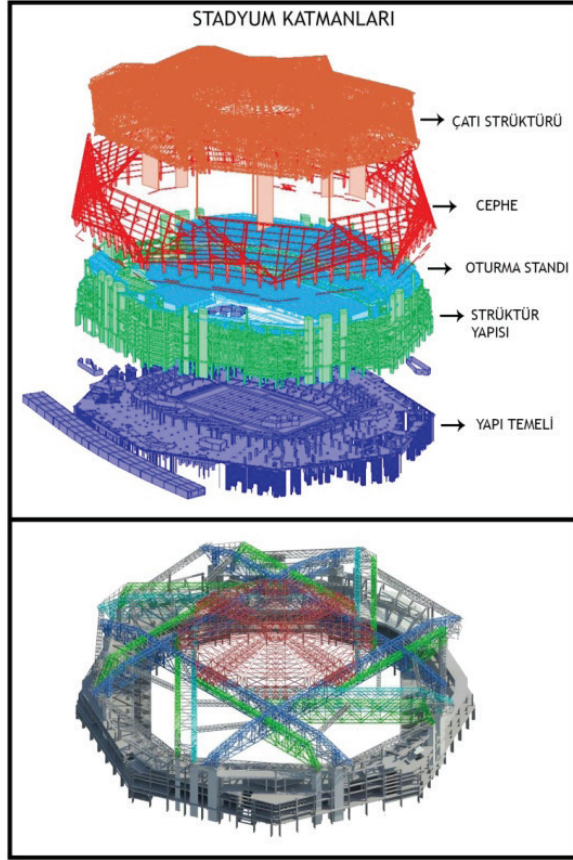


Şekil 5. 1 Mercedes Benz ve Georgia Dome Stadyumu (Url-13)

Stadyumun en önemli özelliklerinden biri hareketli, esnek bir yapı olmasıdır. Çatı hareketi genişler-daralar sistemlere örnektir. Sahayı çevreleyen geri çekilebilir koltuklar ve hareketli çatı çeşitli alternatifler sunmaktadır. Düzenlenebilir oturma alanları, izleyiciler, medya basını ve sponsorlar için esneklik oluşturmaktadır. Hareketli çatı, doğal güneş ışığının

içeri girmesini sağlamak için açılmaktadır ve olumsuz hava koşullarından sporcu, izleyiciyi korumak için kapanmaktadır.

En temel düzeyde stadyum, iki ana yapısal sisteme ayrılmaktadır. Birincisi masif betonarme kabuk, ikincisi ise geniş bir makas sistemden oluşan çelik çatıdır. İlk olarak tüm mekanları ve çatıyı destekleyen betonarme kabuk inşa edilmiştir. Küçük beton parçalarının çoğu prekast yapılarak sahaya getirilmiştir ve çatıyı destekleyen daha büyük parçalar ise yerine yerleştirilmiştir. Karmaşık hareketli çatı bölümünü desteklemek için çatı sistemi, beton kabuğun üzerine inşa edilmiştir (Url-16).



Şekil 5. 2 Stadyum yapı oluşumunu gösteren diyagramlar (Url-14)

Şahin kanadının şeklinden esinlenen stadyumun kendine özgü çatısı, 220 metre uzunluğunda sekiz tane hareket eden “yapraktan” oluşmaktadır. Çatının toplam ağırlığı 17.000 ton ağırlığındadır. Her bir yaprak ise 500 ton ağırlığındadır. Yapraklar üçgen panellerden oluşmaktadır ve yarı saydamdır. Bir düğmeye basılarak etkinleştirilen yapraklar açılırken dönüyor gibi görünmektedir, ancak doğrusal yol boyunca uyum içinde ha-

reket etmektedir. Çatı tek bir düğmeye basılarak sekiz dakikada tamamen açılmakta ve yedi dakikada kapanmaktadır (Url-17).



Şekil 5. 3 Stadyum çatısının açık ve kapalı hali (Url-15)

Çatı malzemesi dayanıklılığı, estetiği ve sürdürülebilirliği nedeniyle ETFE seçilmiştir. Etilen tetrafloroetilen (ETFE) plastikten şişirilmiş yastıklardan oluşan sekiz üçgen “yaprak”, çatıdaki açıklığı daraltmak veya genişletmek için ileri ve geri hareket etmektedir. ETFE malzeme, 75.000 seyirci oturma yeri etrafında bir koruma oluşturmak için birbiri üzerine katlanan dış cepheli çelik yapının bölümlerini de kapsar. (Url-18) Mercedes-Benz stadyumu aynı zamanda sürdürülebilir tasarım için de güzel bir örnektir. Su, ışık ve enerjiyi koruyan tasarım çözümleri ABD’deki ilk LEED Platinum sertifikasını almaya yetmiştir. Sürdürülebilir ilkelere göre tasarlanan stadyumda yağmur suyu toplama ve güneş paneli uygulamaları mevcuttur. Yağmur suyu toplama sistemleri sayesinde diğer stadyumlardan %47 daha az su harcanmaktadır. Stadyumun girişinde bulunan 4000 adet güneş panelinden üretilen enerji, spor müsabakalarında kullanılmaktadır. Mercedes Benz stadyumu, genişler-daralır sisteme sahip olan çatısı ile dönüştürülebilirliği mümkün kılmıştır. Tasarım sürecinde yer alan sürdürülebilirlik ve esneklik kavramları sayesinde şehirdeki prestijli yapılardan biri haline gelmiştir.

6. SONUÇ

Stadyum mimarisi incelendiğinde ilk örneklerin teknolojik imkânsızlıktan dolayı genelde benzer formlara sahip olduğu görülmüştür. Günümüzde ise, malzeme, üst örtü, cephe kaplamaları ve hareket ile birbirinden farklılaşmaktadır. Stadyum yapılarının tribün alanları, yer seçimi, çok işlevli olması veya olmaması gibi özelliklerden dolayı plan şemaları değişiklik göstermiştir. Hareket kavramı ile birleştirilen stadyum yapıları, esnek, kullanıcı ihtiyaçlarına ve farklı mekân isteklerine cevap verebilen, günümüz koşullarına uyum sağlayan yapılar olarak tasarlanmaktadır. Hareketli sistemlerin oyun alanlarında, cephelerde, üst örtülerde ve tribünlerde kullanıldığı görülmüştür. Hareketin bu mekânlarda kullanımının sebebi, oyun alanlarını dönüştürmek, farklı etkinlikler sunabilmek, tribün kapasitesini artırmak veya azaltmak, doğal aydınlatma ve havalandırma sağlamak gibi amaçları olduğu incelenmiştir. Hareketli sistemlerin cephede ve çatıda kullanımının sebepleri özetlenecek olursa, ısı, ışık, rüzgar, ses gibi faktörlere karşı performans göstermek, estetik ve görsel bir görünüm, çevre ile iç içe olmak ve hava şartlarından korunmak diyebiliriz. Stadyumlarda kullanılan hareket türünün, taşıyıcı sistem özelliklerinin ve malzeme özelliklerinin birbirini doğrudan etkileyen faktörler olduğu görülmüştür.

Mekânların kimliğini, kullanımlarını, renk ve dokusunu oluşturarak dil birliği sağlayan malzemelerin, tasarımdaki rolü büyüktür. İnsanların malzemeye olan ilgisi arttıkça daha sağlıklı mekânlar inşa edilebileceği görülmüştür. Ağır malzeme olan metal malzeme dış cephelerde, çatı kaplamalarında ve strüktürel sistemlerde kullanıldığı görülmüştür. Hafif ve esnek olan plastik malzemeler, yapının her yerinde kullanılabilen ama hafif olduğu için üst örtü ve kabuk sistemlerde daha çok tercih edildiği görülmüştür. Yine hafif ve esnek olan karbon fiber malzeme yapıyı güçlendirmek için kullanılmaktadır. Doğal malzemeler ise, yapının iç ve dış bütün mekânlarında isteğe bağlı olarak kullanılan malzemelerdir. Hareketli stadyum yapılarında cephe ve üst örtüde daha çok hafif malzeme olan plastik malzemeler tercih edilmiştir. Plastikler içerisinde en çok kullanılan ise ETFE, PTFE ve PVC malzemelerin olduğu gözlemlenmiştir. Hareket, malzeme ve biçim kavramlarının, stadyum yapılarını farklılığa götüren üç kavram olduğu görülmüştür. Cephede ve örtü sistemlerinde hareket, malzemenin elverdiği olanaklar doğrultusunda gelişmektedir. Biçim ise yapının fiziksel özellikleri ile ön planda olma ve görünme durumudur. Yapılar hareket sistemleri sayesinde biçimsel olarak daha çekici ve modern tasarımlara dönüşmektedir. Biçimsel değişimlerin beraberinde işlevsel esneklik, dönüştürülebilirlik, büyüyebilirlik/küçülebirlilik, uyarlanabilirlik ve modülerlik gibi kavramları beraberinde getirdiği görülmüştür.

7. KAYNAKÇA

- Aksu, A. (2012).** STADYUMLAR: Kentsel Bağlamda Spor Eksenli Dönüşüm Ögeleri. Mimarlık Dergisi, 364, s. 65-70
- Alioğlu, T. (2018).** Tekstil Esaslı Malzemelerin Mimaride Kabuk Tasarımında Kullanımı ve Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Asefi, M. (2016).** An Evaluation of Transformable Spatial Frame(Plate) Architectural Structure. Proceedings of 2nd International Conference on Structural Civil and Architectural Engineering, s. 142-150, 27-28 Ağustos, Montreal, Kanada,
- Bajpai, P. (2013).** Update on Carbon Fibre. A Smithers Group Company.
- Bakbak, D., Özakça, M., & Göğüş, M. T. (2016).** İnşaat Mühendisliğinde Hareketli Membran Yapılar İçin Tasarım Metodolojisinin Geliştirilmesi. Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.,31(1), s. 73-86.
- Başar, C. (2014).** Mekan Hareketlerinin Fiziksel, Topolojik ve Deneyimsel Bağlamlar Üzerinden İncelenmesi, Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Bell, V. B.,& Rand, P. (2006).** Materials For Architecture. Laurence King Publishing.
- Bilgiç, S. (2002).** Akıllı Cephe Sistemleri. Ege Mimarlık, 44, s. 21-25.
- Bulgurcuoğlu, A. N. (2013).** Stadyum Pazarlaması ve Stadyumlarda Müşteri Memnuniyeti, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Bülbül, E. (2017).** Stadyum Yapılarındaki Strüktür Sisteminin Biçim Oluşumuna Etkisi, Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Cesur, F. (2012).** Sürdürülebilir Stadyum Binalarının Üretimi Üzerine Bir Araştırma, Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ching, F. D. K. (2015).** Architecture Form,Space& Order. Kanada, Fourth Publishing.
- Compagno, A., vd. (2004).** Translucent Materials. Birkhauser.
- Çakmaklı, B., Ateş Can, S., & Muraçal, E. “Deprem ve Mimarlıkta Kullanılan Polimer Malzemeler”.** Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi. Uluslararası Burdur Deprem ve Çevre Sempozyumu, s. 448- 455, 7-9 Mayıs, Burdur, Türkiye.
- Erturan, B.,& Eren, Ö. (2011).** Akıllı Cepheler. Mimar Sinan Üniversitesi. 6 th International Advanced Technologies Symposium, 16-18 Mayıs, Elazığ, Türkiye

- Çalışkan, Ö., Meriç, E., & Yüncüler, M. (2019).**Ahşap ve Ahşap Yapıların Dünyü, Bugünü ve Yarını. BŞEÜ Fen Bilimleri Dergisi, 6(1), s. 109-118.
- Çelik, K. V.,& Karaşin, H. (2014).** Karbon Elyaf ile Betonun Güçlendirilmesi. Mühendislik Dergisi, 5(1), s. 1-11.
- Dansık, F.,& Şahin, M. (2015).**Germe Sistemlerin Yapısal Tasarım İlkeleri. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 6. Çelik Yapılar Sempozyumu, s. 217-243, 15-17 Ekim, İstanbul, Türkiye.
- Demirarslan, S., (2004).** Plastik Malzemenin Özellikleri Ve İnşaat Sektöründeki Kullanım Yerleri . 2. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi, s. 173-184, 6-8 Ekim, İstanbul, Turkey
- Doralp, B.,& Barkul, Ö. (2011).** Olimpiyat Yerleşkeleri Tasarımında Bir Girdi Olarak Sürdürülebilirlik. Megaron Journal, 6(2), s. 123-137.
- Durgun, D. (2007).** Türkiye’de Sporun Gelişimi ve Değişen Kullanıcı Gereksinimlerini Karşılama Yönde Modern Stadyum Yapılarının Temel Planlama Özellikleri, Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ekmekçi, Ç. (2005).** Mimari Yapılarda Hareket Çeşitlerinin İncelenmesi ve Hareketin Mimari Tasarımda Kullanılması, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eriç, M. (2010).** “Yapı Fiziği ve Malzemesi” Literatür Yayınları
- Eriş, Ö. U., Soyer, A., & Asan, U. (2015).** Organizasyonel Modülerlik: Literatür Araştırması. S.Ü. Müh. Bilim ve Tekn. Derg.,3(3), s. 13-24.
- Erman, O.,& Özinal, D. (2018).**Esnek Tasarımda Yeni Bir Yaklaşım Olarak + Mekan. Çukurova Üniversitesi, 3. Uluslararası Akdeniz Bilim ve Mühendislik Kongresi, s. 340-346, 24-26 Ekim, Adana, Türkiye
- Fouad, S. (2012).** “Design Methodology: Kinetic Architecture”, Yüksek Lisans Tezi, Alexandria University.
- Gezer, H. (2012).**Malzemenin Gizil Güçlerinin Mimariye Katkısı. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 20, s. 97-118
- Gürer, T. K., ve Arslan, N. (2020).** “Stadyum Çanağının Yapısı Üzerine Notlar”. ModulAr.Journal, 3(1), s. 76-88.
- Gürer, T. K. (2013).** “Olimpiyatlar Işığında Stadyumlar: Değişen Kurallar ve Yeni Tasarımlar”. Mimarlık Dergisi (373).
- Gürel, E.,& Akkoç, U. (2011).** “Stadyum: Benzerlikler, Koşutluklar ve İzdüşümler”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(19), s. 346-370.
- Halu, Z. (2020).** Çağdaş Mimaride Esnek Mekanların İzinde. Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi, 458, s. 52-61.
- Hasol, D. (2016).** “Mimarlık Sözlüğü”, Yem Yayınevi, İstanbul

- Hudec, M.,& Rollova, L. (2016).**Adaptability in the Architecture of Sport Facilities. , Slovak University of Technology,World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium, s. 1393-1397, 2016, Bratislava, Slovakia
- Hudson, R., Shepherd, P., & Hines, D. (2011).** Aviva Stadium:A case study in integrated parametric design. International Journal of Architectural Computing, 2(9), s. 187-203.
- İnan, N. (2014).** Kinetik Yapı Tasarımında İşlevsel Esneklik Ve Entegre Sistemlerinin Kullanım Önerisi, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İlerisoy, Z. Y.,& Pekdemir Başeğmez, M. (2018).** Conceptual Research of Movement in Kinetic Architecture. Journal of Science, 2(31), s. 342-352.
- İslamoğlu, Ö.,& Usta, G. (2016).** Herman Hertzberger Okullarında Esneklik Anlayışı. Mimarlık Dergisi, 390, s. 64-70.
- Jakimovska, G. (2007).**Exploring Flexibility in Stadium Design. Yüksek Lisans Tezi, Berlin Teknik Üniversitesi.
- Kassabian, P. E., You, Z., & Pellegrino, S. (1999).** “Retractable Roof Structures”. Engrs Structs & Bldgs, 134, s. 45-56.
- Kızmaz, K. C.,& Çimşit Koş, F. (2015).** Esneklik Kavramında Kullanıcı Katılımının Önemi ve Güncel Yaklaşımlar. Beykent Üniversitesi Fen Ve Mühendislik Bilimleri Dergisi, 2(8), s. 111-142.
- Korkmaz, K. (2001).** “Kinetik Bir Mimarlığa Doğru”. Ege Mimarlık (37), s. 8-11.
- Kronenburg, R. (2005).** FLEXIBLE ARCHITECTURE: The Cultural Impact of Responsive Building. Open Houses in International, 2(30), s. 59-65.
- Kronenburg R. (2007).** Flexibility: Architecture that Respond to Change, Laurence King Publishing Ltd, Great Britain.
- Krüger, S. (2009).** Textile Architecture, Jovis Yayın, Berlin.
- Madani, N. (2015).**Evolution Assessment of Main Stadium Structures of Summer Olympic Games: From 1896 to 2012, Yüksek lisans tezi , Middle East Technical University.
- Maden, F. (2014).** Hareketli Strüktürler. Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi, 386, s. 132-136.
- Maden, F. (2019).** “The Architecture Of Movement: Transformable Structures And Space”. Karadeniz Teknik Üniversitesi 6. Ulusal LivenArch Kongresi, s. 551- 566, 25-28 Eylül, Trabzon, Türkiye
- Mahovic, A. (2015).** “Typology Of Rectactable Roof Structures In Stadiums and Sports Hall”. Theory and Practice of Spatial Planning, 148, s. 90-99.
- Mohammed, A. B. (2019).** The Concept Of Dynamism and Movement In Architecture. Journal Of Engineering And Applied Science, 66(1), s. 47-69.

- Mohamed, M. A. A.,& Abu Elfadle, H. E. (2015).** Transformable Architecture, A key to Improve stadiums & sports buildings. Zagazig Üniversitesi, Oc-
tober High Enstitue For Engineering and Technology, 2015
- Mozaikci, B.(2010).** “Mimarlıkta Forma Dayalı Algı Kavramı, Metal Malzeme-
ler Üzerine Bir İnceleme”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, s. 45-
53.
- Nakib, F. (2010).**Toward an Adaptable Architecture Guidelines to Integrate
Adaptability in the Building. Politeknik Mimarlık ve Şehircilik Bölümü,
CIB 2010 Dünya Kongresi Bildirileri: Daha İyi Bir Dünya İnşa Etmek,
s.276-286.
- Okay, O., (2007).** Polimerik Malzemelerin Bugünü ve Yarını, İstanbul Teknik Ü-
niversitesi, Fen Edebiyat Fakütesi. s. 1-5
- Orhon, A. V.,& Altın, M. (2014).** “Spor Yapılarında Sürdürülebilir Çatı ve Cep-
heler”, Yıldız Teknik Üniversitesi 7. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu,
3-4 Nisan, İstanbul, Türkiye
- Orhon, A. V. (2013).** “Akıllı Yapı Kabukları”, 11. Ulusal Tesisat Mühendisliği
Kongresi, İzmir, Türkiye, s. 1481-1487.
- Özcan, U., Korkmaz,B., (2020).**”Geleneksel Yerleşimler Üzerinden Mimaride
Doğal Taş Kullanımı”, NATURA (ISSN: 308-8319), Sayı:51, s:98
- Özcan, U., Aksoy, A., (2020).** “Sürdürülebilir Bir Bakış Açısı İle Doğal Taşın
Kullanımı”, NATURA (ISSN: 308-8319), Sayı:48, s:104.
- Özge, Ö. (2004).** Hareketli Çatılar, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Paech, C. (2016).** Structural Membranes Used in Modern Building Facades. Pro-
cedia Engineering, 1(155), s. 61-70.
- Pfaffmann, R. S. (2010).** Memory & Renewal. Western Pennsylvania History,
s. 45-48.
- Pollock, N. R. (2002).** Sapporo Dome (C. 190) [Arcitectural Record].
- Post, N. M. (2017).**Diffucult Dynamics. 24(31), s. 29-35.
- Ritter, Axel.(2007).** “Smart Materials in Architecture, Interior Architecture and
Design”. Berlin: Birkhauser Publishers
- Schumacher, M. (2010).** Architecture in Motion- Dynamic Components and Ele-
ments. Birkhauser, Berlin
- Shepherd, P. (2015).** “On the Benefits of a Parametric Approach to Stadium
Design. Proceedings of the International Association for Shell and Spa-
tial Structures (IASS) Symposium”. University of Bath. 17-20 Ağustos.
Amsterdam
- Selo, K. (2019).** Stadyumlarda Mimari Esneklik, Yüksek lisans tezi, Yıldız Tek-
nik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Selo, K.,& Erdönmez, M. E. (2018).** “Spor Mekanı Olarak Stadyumun Gelişimi”. Kent Akademisi, 11(4), s. 559-74.
- Şenyiğit, Ö.,& Altan, İ. (2011).**Anlamsal İfade Aracı Olan Cephelerin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: İstanbul’da Meşrutiyet Caddesi’ndeki Cephelerin İncelenmesi. Megaron Journal, 3(6), s. 139-150.
- Sönmez, B.,& Çakır Kiasif, G. (2018).** Çevresel, Sosyal ve Ekonomik Bağlamda Akıllı Cephe Sistemlerinin Sürdürülebilir Kalkınmaya Etkileri. Haliç Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 1, s. 63-98.
- Takai, H., Ichihashi, T., Ohmiya, Y., & Ishio, A. (2004).** Planning and Implementation of Environmental System and Air-conditioning in Sapporo Dome. The Society of Heating, Air-conditioning Sanitary Engineers of Japan, s. 683-686.
- Tanaçan, L. (2010).** 21. Yüzyıldan Geleceğe Malzeme, Teknoloji ve Mimarlık. Mimarlıkta Malzeme, 15.
- Tekin, Ç. (2016).** “Değişim”. Yapı Mimarlık Tasarım Kültür Sanat Dergisi, 414.
- Truong, Q. (2020).** “Composite Architecture: Building and Design with Carbon Fiber and FRPs ” Birkhäuser Publishers.
- Yaroni, E. (2011).**Evolution of Stadium Design, Yüksek lisans tezi, Stevens Institute of Technology.
- Yesügey, S. C.,& Çalış, R. (2015).** Hareketli Çatı Sistemleri Üzerine Bir Sınıflandırma. Ege Mimarlık, s. 6-11.
- Yıldız, B.,& Seçkin, N. P. (2019).** Mimaride Malzemelerin Algısal Farklılıklarının Değerlendirilmesi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(1).
- Yurttaş, F. (2009).** Endüstri Devriminden 20. Yüzyıla Malzeme, Teknoloji ve Mimarlık. Mimarlıkta Malzeme, 13.
- Waggoner, M. C. (2018).** The Rectractable Roof and Movable Field at University of Phoenix Stadium, Arizona. Structural Engineering International, s. 10-14.
- Wimmer, M. (2016).** “Stadium Buildings: Construction and Design Manual”. Berlin: DOM Publishers.
- Wycherley, R. E. (2011).** “ Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu? ”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları

İnternet Kaynakları

Url1:<<https://www.archdaily.com/576598/konya-city-stadium-bahadir-kul-architects/5488df97e58ece851500005d-section-2/>>

Url2:<<https://twitter.com/MercedesBenzUSA/status/1239619455929520134/photo/1>>

Url3:<<https://www.arkitera.com/proje/vodafone-arena/>>

Url4:<<https://materialdistrict.com/article/dynamic-facade-changes-translucency/dynamic-facade-changes-translucency-8/>>

Url5:<<https://www.goood.cn/shanghai-community-art-museum-china-by-hdd.htm>>

Url6:<<https://www.expopark.taipei/en/cp.aspx?n=175>>

Url7:<<https://www.icmimarlikdergisi.com/2016/04/13/9187//>>

Url8: <<https://www.yapikatalogu.com/>>

Url9: <<http://www.arkiv.com.tr/proje/astana-arena/1594>>

Url10: <<https://www.aichi-now.jp/en/spots/detail/2466/>>

Url11:<<https://www.mz-architects.com/>>

Url12:<<https://www.orangesmile.com/extreme/tr/spor-stadyumu/wembley-stadyumu.htm#object-gallery>>

Url13:<<https://twitter.com/MercedesBenzUSA/status/1239619455929520134/photo/1>>

Url14: <[mercedesbenzstadiumdesignandconstruction.pdf](#)>

Url15:<<https://www.persemprecalcio.it/senza-categoria/il-mercedes-benz-stadium-dellatlanta-united/>>

Url16:<<https://ceelondonblogs.ce.gatech.edu/wpcontent/uploads/2018/05/Screen-Shot-2018-05-20-at-8.45.44-PM.png>>

Url17: <<https://www.hok.com/projects/view/mercedesbenzstadium/>>

Url18:<<https://www.dezeen.com/2018/01/31/mercedes-benz-stadium-atlanta-georgia-hok-american-football-nfl-retractable-roof-super-bowl-liii/>>

Bölüm 11

POLİTİK BİR MÜCADELE ORTAMI OLARAK KENTSEL KAMUSAL MEKÂN VE AKTÖRLERİ

Işıl ÖZBAY TARHAN¹

Erdal Onur DİKTAŞ²

1 **Işıl ÖZBAY TARHAN**, Mimar, Kentsel Tasarım MSc; Manisa İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (AFAD); Orcid No: 0000-0002-9412-6346

2 **Erdal Onur DİKTAŞ**, Doç. Dr., Mimar, Kentsel Tasarım PhD; Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü; Orcid No: 0000-0001-5372-7666

Bu çalışma 2016 yılında savunulan, Yrd. Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ Danışmanlığında yürütülmüş Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir. (YÖK, Ulusal Tez Merkezi, Tez No:457573)

Tez Künyesi: ÖZBAY TARHAN, Işıl. 2016. “**Kamusalın Politik İçeriğinin Mekâna Yansımaları Bağlamında Kentsel Kamusal Mekânda Güç Mücadelesi**”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.”

Kamusal alanın ne olduğu, kamusal-özel alan arasındaki sınırın nereden geçeceği, bu sınır ile “dışarıda” kalan ortak dünyanın nasıl ve kimler tarafından biçimleneceği güç mücadeleleriyle belirlenir ve bu öncelikle politik bir sorundur. Mekân, bu ortamda toplumsal ilişkiler tarafından üretilen ve bu ilişkileri düzenleyen yapısıyla söz konusu güç mücadelesindeki en temel araçlardan biri olagelmıştır. Bir başka deyişle mekân üzerinde kurulan hâkimiyet, yaşam üzerinde kurulan hâkimiyetin de önemli bir parçasıdır. Bu bağlamda toplumsal bir ürün olarak, bütünüyle kamusal olduğunu varsaydığımız kent içindeki kamusal mekânlar, hem “herkese ait olan” üzerine süren mücadelenin konusu, hem de bu mücadelenin kent içindeki zeminidir.

Bu mücadelede kamusal mekânlar kimler tarafından, nasıl kullanılır? Plancıların, mimarların, mekâna yönelik karar süreçlerinde yer alan uzman ve idarecilerin, ortak bir yaşam kurgusuyla (?) tasarladıkları meydanlar, sokaklar, parklar gerçekten sadece tüm toplumsal sınıfları tarafsızca kucaklayan, politik içerikten yoksun “boşluklar” mıdır? Bir sokak tasarlanırken ne amaçlanır, evinden işine giderken sokaktan geçen insanla, o sokakta satış yapan işportacı için ya da toplumsal bir protesto amacıyla sokağa çıkan insanlar için bir sokak aynı anlamı mı taşır? Bu çalışmada az önce farklı tonlarda dile getirilebilen, güncel kentsel ortamda iyice belirginleşen politik, toplumsal ve ekonomik asimetritelerin, kamusal alan ve kamusal mekânın oluşması, kullanılması ve dönüşmesi bağlamında kuramsal açıdan irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Söz konusu bu amaç doğrultusunda Kamusal Alan tartışmalarında karşımıza çıkan güç bazlı ilişkilerin; Gramsci’den miras Hegemonya perspektifinde egemen ve karşıtı olarak direnen aktörlerin kentsel mekâna müdahalelerinin; burjuvazi ile daha da şiddetlenen kapitalizmin ana damarlarından biri olan ticarileşmenin kentsel kamusal mekânda artan görünürlüğünün; Foucault’nun panoptikon kavramı ile seçikliği artan denetim olgusunun kentsel kamusal mekândaki işleyişinin; Var olmanın en temel göstergesi olabilecek görünürlüğün kentsel kamusal mekândaki durumunun; Kentsel kamusal mekânın manipülasyonunun; Söz ve Eylem’in kentsel kamusal mekândaki varoluşa katkılarının incelenmesi hedeflenmektedir.

Çalışmada yöntem olarak alanın etkin düşünürlerinin çalışmalarının incelenmesi, kavramsal irdelemelerin ve çapraz yorumlamaların yapılması benimsenmiştir.

Güç İlişkileri Bağlamında Kamusal Alan

Kamusal-özel kavramlarına ilişkin kuramsal çalışmaların başlıca iki soru etrafında şekillendiği söylenebilir. Birinci soru kamusal-özel ayrımının “ne” ya da kamusal alan-özel alanın “neresi” olduğudur. Bu sorunun

yanıtı, insanın bireysel varlığı ile toplumsal varlığı arasındaki farklılıktan yola çıkılarak, doğal olanla insan yapımı olanın, kutsal olanla dünyevi olanın karşıtlığında aranmıştır. Özel olan, doğal ve tekil varlığımızla, kamusal olan başka insanlarla bir arada yaşamının koşulu olan politik birlikle ilişkilendirilmiştir. Modern devletin ortaya çıkmasıyla kamusal alan, toplumu oluşturan insanların politik karar süreçlerine katılarak iktidara meşruiyet kazandırdığı, toplumla devlet arasında uzlaştırıcı bir ara alan olarak düşünülmeye başlanmıştır.

Kamusal-özel ayırımına yönelik ikinci soru ise birbirinden belirli nitelikler yüklenerek ayrılan bu iki alandan hepimize ait olanın -kamusalın- nasıl düzenleneceğidir. Ortak bir dünyanın nasıl kurulacağı, nasıl işler kılınacağı, bu alanın neleri içerip, neleri dışarıda bırakacağı gibi sorulara verilen yanıtlar aslında pek çok kez bizi kamusalın-özelin neresi olduğu sorusuna geri götürür.

İnsanın tekil yaşamı ile başka insanlarla kurduğu ortak yaşam arasındaki karşıtlıkta temellenen kamusal-özel ayırımının en eski biçimleri, özel alanı doğal ya da aşkın yasalara, kişisel tercihlere tâbi kılarken, kamusal alanı belirli kurallara bağlı olarak kurulmuş bir politik alan olarak kurgular. Böylelikle Arendt' in deyimiyle “aynı olan tek özellikleri, kimseyle aynı olmamak olan” insanlardan oluşan kamusallığın öznesi “herkes”in, nasıl olup da ortak bir dünyanın parçası olacağı sorunsallaşmış olur.

Hobbes' a göre insan, doğası gereği toplumsallaşmaya uyumlu bir canlı değildir. Korunma içgüdüğü ile hareket eden insan, belli bir toplumsal düzen olmadığı zaman varlığını korumak için aklına geleni yapar, her şeye sahip olmak ister. Bu nedenle doğa durumunda sürekli birbirleri ile savaş hali ve ölüm tehdidi vardır. İşte bu duruma bir son vermek için sahip oldukları özgürlükleri bir hükümdara devrederek toplumsal bir birlik oluşturmuşlardır (Timuçin, 1997). Politik toplum, doğa durumunun tekinsizliği karşısında insan türünün yaşamını -bu kez hükümdarın iradesine teslim ederek- güvence altına alma istenci ile oluşmuştur. Locke ise Hobbes'un aksine doğa durumunu barış hali olarak tanımlar ve kurulacak politik birliğin doğa durumunda da işleyen doğa yasasını güvence altına alması gerektiğini söyler. (Timur, 2014)

Rousseau da toplumsal düzeni insan doğasından hareketle açıklamıştır. Doğa durumunda eşit ve özgür olan insanlar, gereksinmelerinin artmasıyla toplumsallaşma yoluna gitmişlerdir. Toplumsallaşma ise beraberinde eşitsizliği ve yozlaşmayı getirmiş, toplum yasalarla önderler, yurttaşlar ve köleler; özel mülkiyetle yoksullar ve zenginler olarak parçalanmıştır. İnsan doğa durumundaki iyiliğini ve özgürlüğünü yitirip, kötü ve bağımlı bir varlık haline gelmiştir (Timuçin, 1997). Rousseau' ya göre insanların doğa durumuna dönebilmeleri, ancak eşitlik ve özgürlüğü garanti altına

alan bir Toplum Sözleşmesi yoluyla kurulacak politik düzende mümkün olacaktır.

Doğa durumuna dair tanımlamaları birbirlerinden tamamen farklı olsa da gerek Hobbes' un gerek Rousseau'nun kavrayışları insanları bir arada tutacak olan politik düzenin bir güç ilişkileri meselesi olduğu yönündedir. Hobbes gücün hükümrande yoğunlaşmasından söz ederken, Rousseau mevcut toplumsal yapıda gücün eşitsiz dağılımından yola çıkarak insanların doğa durumundaki eşit ve özgür koşullarına geri dönmelelerinin olanaklarını arar.

Toplumsallığın kökenlerini araştıran bu sorgulamaların hareket noktası insanların 'toplum'ları yaratmadan önce 'doğa halinde' yaşadıkları şeklindeki ön-kabuldür. Doğa halinde, insanlar, Hobbes'un düşündüğü gibi savaş içinde, Lock' un tasarladığı gibi barış halinde ya da Rousseau'nun sandığı gibi mutlak bir yalnızlık içinde bulunabilirlerdi. Fakat bu farklı yaşantıların ortak noktası Doğa hali, kimilerinin güçlü, kimilerinin de zayıf ve himayesiz olduğu, eşitsiz bir dünyaydı. Oysa bireylerin bir araya gelerek bir 'toplumsal mukavele' yapmaları ile herkesin payı olan, eşitçi bir dünya kurulmuştu. Gerçi yeni toplum da giderek ayrıcalıkların hüküm sürdüğü, eşitsiz bir dünya haline dönüşmüştü. Fakat Rousseau'nun ifadesiyle, bu eşitsizlik artık doğa halindeki gibi 'fizik veya doğal' değil, 'siyasi veya ahlaki bir eşitsizlik' idi (Timur, 2014: 89-90).

Toplumsal düzene eşitsizliğin hâkim olduğu koşullarda politik alanın nasıl işleyeceği, kamusal ve özel arasındaki sınırın nereden geçeceği sorunu da güç ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Kamusalın-özelin neresi olduğu sorusuna verilen yanıt, hangi meselelerin politikanın alanına girdiğinin, yani ortak yararı ilgilendirdiğinin, hangilerininse özel alana itilip politik alandan dışlanacağına da belirleyicisi olacaktır. Örneğin Antik Yunan'da doğal gereksinimlerin karşılanmasına yönelik etkinliklerin oikos'un (ev) alanına yerleştirilmesi düşüncesini olduğu gibi devralan liberal düşünürler ekonomik faaliyetleri özel alana yerleştirirler. Bu düşünüş şeklinde ekonomik süreçlerin tartışmaya açık olmadığı, doğa yasaları gereği, olması gerektiği gibi olduğu, ekonomik ilişkilerin ürettiği eşitsizliklerin de insanın doğal ya da tanrısal yazgısı olduğu alt metni vardır. Benzer şekilde ailenin özel alanda konumlandırılması kadın-erkek ilişkilerinin doğal, müdahale edilemez olduğunu kabul ederek bu alanlarda ortaya çıkan eşitsizlikleri görünmez kılar.

Ortak yararın egemen güçlerce belirlendiği bir kamu alanı, eşitsizliklerin üstünün örtülerek görünmez kılındığı bir tahakküm aracı haline gelir. Marx bu bağlamda kamuoyunu yanlış bilinç olarak tanımlar. Kamuoyunu oluşturan akıl yürüten özel mülk sahipleridir ve "mülk sahipleriyle ücretli işçiler sınıfı arasındaki karşıtıktan dolayı, mülk sahiplerinin mal

dolaşımı ve toplumsal emek alanının bir özel alan olarak muhafazasına dönük çıkarları kısmi [tikel] bir çıkar seviyesine iner; bu çıkar da ancak ötekiler üzerinde güç kullanılarak yaşama geçirilebilir” (Habermas, 2003: 230). Bu nedenle kamuoyu, burjuva sınıf çıkarlarının bir maskesidir. Burjuva çıkarlarının koruyucusu olan devlet ile toplum ise birbirine karşıt iki güçtür. Bu durum insanın ‘kamusal insan’ ve ‘özel insan’ olarak ikiye bölünerek yabancılaşmasına neden olmuştur (Habermas, 2003).

Marx’ın düşüncesinden hareket eden Alexander Kluge ve Oscar Negt (2004) de eşitsizliklerin biçimlediği sınıflı bir toplumda herkese ait bir kamusal alan tasarımını bir yanılsama olarak görür. Kamusal alan kavramı egemenlik ilişkilerinden bağımsız düşünülemez. Kapitalist üretim ilişkilerinin hüküm sürdüğü bir toplumda egemen politik kamusal alan burjuvaziye aittir. Ancak tek bir kamusal alan yoktur. Burjuva kamusuna karşıt ‘proleter kamusal alan’lar da üretilir.

Habermas, tarihsel süreç içinde bastırılmış “pleb kamusal alanlar” diye adlandırdığı, kentli alt sınıflara ait kamuları burjuva kamusal alanın bir türü olarak açıklamıştır. Ancak Negt ve Kluge burjuva kamusal alanın bir türüne değil, ona karşıt konumlanan bir kamusalığa vurgu yapmak için proleter terimini kullanmıştır (Negt ve Kluge, 2004).

Proleter kamusal alanın karşıtlığı öncelikle özel-kamusal ayrımına yöneliktir. Burjuva kamusal alanı toplumsal yaşamı parçalayarak yapay ayrımlar yaratır. Yalnızca genele ilişkin meseleleri içermeye kaygısıyla toplum yaşamının en önemli iki alanını dışarıda bırakır: endüstriyel aygıtın tümü ve ailedeki toplumsallaşma (Negt ve Kluge, 2004). Çalışma yaşamında ya da ev içinde geçen olayları özel alan içine hapseder. Oysa proleter sınıfın gündelik yaşam tecrübesi bu tür ayrımların ötesine geçer. Bununla beraber üretim sürecindeki gelişmelerle politik burjuva kamusal alanın yanı sıra ortaya çıkan “üretimin kamusal alanları”, medya ve reklamcılık endüstrisi ile geleneksel kamusal alandan farklı bir biçimde insanların özel hayatlarına ulaşmayı hedefler (Negt ve Kluge, 2004). Toplumu bir tüketici kitlesi olarak sermayenin çıkarları doğrultusunda yönlendirir, endüstri ve toplum arasında bir ara alan tanımlar. Proletarya, pratik politik tecrübesi ile egemen kamular karşısında kendi yaşam çıkarlarını savunmalı, kamusal-özel, politik-gündelik gibi ayrımları aşarak, burjuva kamusal alanları tarafından parçalanmış yaşam bağlamları arasında bütünlük oluşturmaya çabalamalıdır.

Aslında burjuva kamusal alanı üzerine yapılan tartışmalarda ortak vurgu, kapitalizmin belirli bir evresinden itibaren kamusal-özel ayrımının silikleştiği yönündedir. Ancak bu vurgu bir zamanlar kamusal-özel arasında var olan dengenin özeline bozulmasının ve kamusal alanın yitirilişinin bir eleştirisidir. Arendt’in “toplumsalın yükselişi” (Arendt, 2012),

Habermas'ın "kamusal alanın yapısal dönüşümü" (Habermas, 2003), Sennett'in "kişilik toplumu" (Sennett, 2013) derken kastettikleri şey, önceleri özel alan sınırları içinde yer alan ekonomik ilişkilerin toplumsal, politik yaşam üzerinde kurduğu baskı ve bununla beraber toplumsal yapıda meydana gelen değişimler sonucu özel alanın kamusal alanı işgal etmesidir.

Bu süreçte insanlar da kamusal alanın aktif yurttaşlarından, ekonomik süreçlerin pasif tüketicilerine indirgenmişlerdir. Adorno ve Horkheimer tarafından ortaya atılan kültür endüstrisi kavramı, insanların nasıl tüketici kitleler olarak manipüle edildiğini açıklar. Kültür endüstrisi, standardize olmuş kültürel ürünlerle insanların bilinç durumlarını etkileyerek, sahte bir toplumsal bütünleşme algısı yaratır. İnsanlara belirli yaşam biçimlerini benimseterek, özel alanlarını denetim altına alır. Kamusal alanı kültürel ürünlerin kitlesel tüketim alanına indirger.

Böylelikle özel alanın kamusal alan aracılığıyla biçimlendirildiği, kamusal alanın da özel alan tarafından kuşatıldığı karşılıklı bir yok ediş süreci başlar. Kamusal alan-özel alan ayrımının ortadan kalkmasıyla, geriye egemenlik ilişkileri tarafından belirlenen "bütünlüklü" bir varoluş düzeni kalır. Politik olanla gündelik olan iç içe geçer. Politikanın gündelik yaşamla ilişkisini iktidar ilişkileri açısından ele almış olan Foucault, modern insanın biyolojik yaşamının politikanın konusu haline gelmesini 'biyo-politika' kavramı ile açıklamıştır. Foucault'ya göre modernite ile iktidar yasaklayıcı ve sınırlayıcı olmaktan çıkarak insan yaşamının tüm yönleriyle gelişmesini destekler hale gelmiştir. Biyo-iktidar, üretim süreçlerinde insan bedeninden en yüksek verimi alabilmek için insanın biyolojik yaşamını yönetmeye başlamıştır. Bu nedenle bir yandan emek gücünü sağlıklı bir şekilde çoğaltıp muhafaza etmeye yönelik teknikler, bir yandan tek tek bireyleri şiddet kullanmadan uysallaştırmak için disipline edici mekanizmalar geliştirmiştir. Böylelikle, Foucault'nun ifadesiyle insan, moderniteye kadar Aristo'nun tanımıyla "siyasi bir varoluş niteliği de olan canlı bir hayvan" iken, moderniteyle birlikte "yaşayan bir varlık olarak kendi varoluşu siyasetin nesnesi haline gelen hayvan" olmuştur (Keskin, 2014).

Hardt ve Negri ise modern dönemden postmodern döneme geçişle iç dış karşıtlığının ortadan kalktığını vurgular. Modern dünya, insan yapısı olanın, doğa karşısında içselleştirilmesi temelinde yükselirken, postmodern dünyada her şey yapaylaşarak tarihin bir parçası haline gelmiştir. Bu dönemde kamusal-özel ayrımı da anlamını yitirmiş, kamusalın özelleşmesiyle, politikanın mekânı yitirilmiştir. Böylelikle içerisiyle dışarısı arasına çizilen çizgiyle tanımlanan modernliğin uzamının yerini, sayısız fay hatının çizgileriyle homojen bir uzam algısı yaratan, iktidarın her yerde ve hiçbir yerde olduğu bir "yok yer" almıştır (Hardt ve Negri, 2003).

Kamusal alan-özel alan ayrımına ilişkin tüm bu eleştirel yaklaşımlar,

toplumsal yaşama bütünlüklü bir bakış açısıyla yaklaşarak, politikanın bu tür ayrımları aşır, yaşamın tüm düzeylerini saran yapısına dair vurguyu paylaşır. Bu anlamda kamusal alan, eşit yurttaşların eşit katılımının gerçekleştiği bir uzlaşma alanı olarak değil, eşitsiz bir toplumdaki politik aktörlerin birbirleriyle çatışmaları sonucu, içeriği ve sınırları sürekli yeniden üretilen bir süreç olarak tanımlanır. Kamusal- özel arasındaki sınır muğlâklaşarak yerini bütüncül bir mücadele alanına bırakır. Ancak tüm bu tartışmalar; ne kadar belirsizleşse de kamusal-özel arasında bir ayrımın bulunmadığını değil, bu alanların içeriklerinin ve aralarındaki sınırların önceden tanımlı olmayıp, politik mücadelelerle biçimlendiğini anlatır. Bu anlamda sözü edilen mücadele, her şeyden önce politikanın konusu dışındadır. Olduğu yanlışlığı yaratılan alanların görünürlük kazanmasına yöneliktir. Böylelikle ortak dünya, gerçek bir eşitlik zemini üzerine kurulabilir.

Politikayı bir güç mücadelesi olarak kavradığımızda, kendi amaçlarını gerçekleştirmek için bu mücadelede yer alan sayısız taraftan söz edebiliriz. Ancak tüm bu çeşitlilik içinde temel karşıtlık hiç şüphesiz güce sahip olanlarla, güce tâbi olanlar arasında kurulur. Öyleyse politik güç ne anlama gelir? Politikayı teknik bir uğraş olarak gören modern düşünce için güç, kurumsallaşmış bir siyasi iktidar mekanizmasının sahip olduğu idare etme, yönetme, denetleme yetkisidir. Fakat bu tanım politikayı bir uzmanlık alanına indirgeyerek, çok dar bir alanın içine hapseder. Politik alanı yaşamın geri kalan bölümlerinden yalıtır, onu sıradan insanların politik temsilcileri tarafından yürütülen bir faaliyet alanı olarak görür. Oysa politika, sürekli üretilen çatışma alanlarıyla gündelik hayatta deneyimlenen bir oluşturdur (Çoban, 2015). Çünkü yaşamın her parçasının, özel alanın, kişisel hayatın ve giderek bireyin bedeninin politikanın konusu olduğu bir ortamda, politik alana bir sınır çizmek mümkün değildir.

Bu bağlamda iktidar kavramı da devletin elindeki yönetme erkinden çok daha geniş bir içeriğe sahiptir. Foucault iktidarın, devlette yoğunlaşmış bir egemenliğin bütünsel birliği değil, bir güç ilişkileri çokluğu olduğuna işaret eder. “İktidar her yerdedir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir” (Foucault, 2015: 69). Çünkü baskıya ve zora dayanmak yerine, ürettiği söylemlerle bireyler üzerinde denetimi sağlayan iktidar mekanizması insanlar tarafından içselleştirilir ve toplumsal ilişkilerinde yeniden üretilir.

İktidarın bireyler tarafından içselleştirilmesi, Gramsci (1986)’de hegemonya kavramıyla açığa çıkar. Gramsci’ye göre devlet sadece siyasi kurumları aracılığıyla, zor ve baskıya dayanarak egemenliğini kurmakla kalmaz, tüm bunlarla birlikte egemen sınıfın ahlaki, estetik, kültürel değerlerini sivil topluma yayarak da hegemonyasını tesis eder. Böylelikle bağımlı sınıflar, egemenlerin kendi sınıfsal çıkarlarına dayalı ideolojilerini benimseyerek, iktidara rıza ilişkisiyle bağlanırlar. Ancak sivil toplum

alanında oluşturulan rıza ile politik alandaki baskı birbirinden bağımsız değildir. Baskı aygıtları, rızanın devamlılığın sağlanmasının güvencesi olarak işlev görür. Toplumsal rızanın elde edilmesi ise egemenliği pekiştirir. Yani devlet iktidarını, zorun ve rızanın birleşimi ile kurar.

Bir toplumsal grubun baskınlığı (suprematie), “egemenlik” (domination) olarak ve “entelektüel ve moral yönetim” olarak, kendini iki biçimde gösterir. Bir toplumsal grup “temizleme” ya da boyun eğdirme amacını güttüğü hasım gruplar üzerinde, gerektiğinde silahların gücüyle de olsa egemenliğini uygular ve kendine yakın ya da bağlaşıklık olan grupları yönetir. Bir toplumsal grup hükümet erkliğini fethetmeden önce de yönetici olabilir ve hatta olmalıdır da (ve erkliğin kendisi için başlıca koşullardan biri de işte budur); sonra, erkliği kullandığı zaman -ve onu elinde sıkı sıkıya da tutuyorsa- egemen (buyurgan) grup durumuna gelir; ama “yönetici” (dirigeant) grup olmayı da sürdürmelidir (Gramsci, 1986: 14-15).

Hegemonya, kurumlar, ideolojiler, toplumsal ilişkiler yoluyla yayılır. Politik örgütler, aile, kültürel ve etik değerler, hepsi hegemonyanın taşıyıcısı olarak işlev görürler. Böylelikle iktidara tabi insanlar da farkında olmadan, hegemonyanın üretimine katılırlar.

Hegemonya, oluşturulduğu ve çeşitli alt sistemlerin dolayımının gerçekleştiği sınıfa göre bir aygıt olarak birliğini kurar: okul aygıtı (ilk ve yüksek öğrenim), kültür aygıtı (müzeler ve kütüphaneler), enformasyon örgütlenmesi, yaşam çerçevesi, kentleşme; önceki üretim tarzından miras kalan aygıtların (yani kilise ve aydınlar) özgül ağırlığını unutmaksızın (Carnoy, 2001: 257).

Gramsci hegemonya kavramı ile politik güç mücadelesinin sınırlarını sivil toplumun yani özelin alanına doğru genişletir; politik alandan, kurumlardan, ideolojilerden, gündelik hayata doğru süzülen bir çatışma alanı tanımlar. Mücadelenin aktörleri ise toplumsal pratikleri ile hegemonyayı yeniden üreten ya da onun karşısında durarak, kendi karşı hegemonyasını kurmaya çalışan herkeştir.

Mekânda gerçekleşen bu güç mücadelesinde, taraflar mekânı kendi amaçları doğrultusunda kullanır. Hegemonik aktörlerin mekân üzerindeki hâkimiyeti, karşı hegemonik aktörlerin mevzi savaşlarıyla yıpratılmaya çalışılır. Barınma, eğitim, üretim gibi farklı işlevlerle yüklenmiş her çeşit mekân çatışmanın aracı ve amacı olabilir. Mekânın toplumsal bir üretim olması, mekânın biçimlenmesinin toplumsal ilişkilerce belirlenmesi ve bu ilişkilerin mekân aracılığıyla yeniden üretilmesi, özel ya da kamusal, her çeşit mekânın çatışmanın zemini ve konusu haline gelebileceği anlamına gelir. Kentsel kamusal mekânların özgüllüğü ise bir müşterek olarak herkesi mücadelenin aktörü yapması, herkesin herkes tarafından görünerek toplumsal varoluşuna gerçeklik kazandırdığı yerler olmasıdır.

Kentsel kamusal mekânların herkesin eşit olarak erişimine açık mekânlar olduğu kabul edilir. Ancak buradaki herkes aslında karşıt hegemonik konumları olan gruplar ve bireylerden oluştuğundan eşitlik pratikte karşılığı olmayan bir normdur. Kentsel kamusal mekânlar bir yandan hegemonyanın taşıyıcılığını yaparken, diğer yandan karşı hegemonyanın kolektif mücadelesinin zemini işlevini görür. Hegemonik aktörlerden gelen her türlü baskıya karşı kolektif direncin mekânları sokaklar, meydanlar gibi kentsel kamusal mekânlardır. Bu nedenle kentsel kamusal mekânlar her daim iktidar tarafından çeşitli denetim mekanizmalarıyla kontrol altına alınmaya, kolektif içeriğinden arındırılmaya ve hatta giderek yok edilmeye çalışılmıştır. Görünürlüğün mekânları, insanların sessizleşip, sikleşerek görünmez olduğu mekânlara dönüşmüştür. Ancak Foucault' un deyimiyle iktidar var oldukça direnç de var olacaktır. Bu anlamda kentsel kamusal mekânlar hegemonik ve karşı hegemonik aktörlerin çatışma alanlarından biri olmaya devam etmektedir.

Hegemonik ve Karşı Hegemonik Aktörlerin Kentsel Kamusal Mekâna Müdahaleleri

Kamusal alanı anlatmaya Antik Yunan'dan başladığımızda gözümüzün önünde canlanan imge agoradır. İnsanların toplanıp "polis" in sorunları hakkında tartıştığı bir ortaklık mekânıdır agora. Kamusallığın, yani ortaklaşa eylemin, politika üretmenin, herkese ait olanın en ilkel temsili bu kentsel boşluktur. Zaman içinde politik işlevi zayıflasa da kentsel kamusal mekânlar kamusallığın temsil mekânları olmaya devam etmişlerdir. Diğer yandan ortak iradeyi kendisinde toplayan iktidar, her dönem kentsel kamusal mekânları, kudretini halka duyurmak için kullanmış, bu ortak boşlukları gölgesiyle doldurmuştur.

Her şeyden önce mekânın kâğıt üzerinde tasarlanması, binaların, sokakların biçimini ve buralarda geçecek hayatı mutlak bir bilgiye dayanırma çabası, ortak mekân üzerinde hâkimiyet kurmanın ilk adımıdır. Böylelikle kent mekânı, içinde yaşayanların, ihtiyaçları, estetik tercihleri, hayal güçleriyle ortak kurdukları yaşam alanları olmak yerine, bir iktidar mekanizmasının parçası olan uzmanlar tarafından biçimlenen bir nesneye dönüşür. Tasarlama edimiyle mekân toplumsal düzendeki çelişkileri gizler, farklılıklardan arınmış soyut bir varlığa indirgenir, içinde bulunduğu toplumun üretim ilişkileriyle örgütlenerek hegemonyanın taşıyıcılığını üstlenir. Bu nedenle Lefebvre (2014) tasarlanan mekânı „bir toplumun egemen mekânı“ olarak tanımlamıştır.

Her toplum kendi mekânını üretirken, iktidar aygıtı da toplumun egemen sınıflarının hegemonyalarını sürdürmek için mekânı araçsallaştırır. Mekân içinde ve mekân aracılığıyla diğer toplumsal sınıflar üzerinde tahakküm kurar. Mekânı egemen sınıfın amaç ve gereksinimleri doğrul-

tusunda manipüle eder. İktidar aygıtı olarak dile getirilen unsur aslında devletten başkası değildir.

Devlet nedir? "Politikolog" uzmanlar, bir çerçeve, derler; kararlar alan bir iktidarın çerçevesi, öyle ki çıkarlar (azınlıkların, sınıfların, sınıf fraksiyonlarının çıkarları), genel çıkar olarak görülecek şekilde kendini dayatır. Tamam, ama şunu da eklemek gerekir. Mekânsal çerçeve ... devletin ve siyasal iktidarın her yeni biçimi, mekânı parçalama tarzını ve mekân üzerine, mekândaki şeyler ve insanlar üzerine söylemleri idari olarak sınıflandırma tarzını beraberinde getirir (Lefebvre, 2014: 289).

Toplumun her hücresine yayılmış bir iktidar mekanizması, egemen aktörler tarafından ele geçirilmiş ortak mekânlar, yitirilmiş bir kamusal alan ve tüm bunların sonucu olarak kentin sokaklarını dolduran sessiz, çaresiz yığınlar. Şu ana kadar değinilen tüm bu olguların çizdiği tabloda karanlıkta kalan, ancak söz konusu düzenin ayrılmaz bir parçası olan, egemenlik altındaki sınıfların direnme olanaklarıdır.

Tâbi sınıflar, egemen sınıfların kendilerine dayattıkları soyutlanmış mekânı pasif bir şekilde kabullenmezler. Yaşadıkları mekânları kendilerine özgü kullanım biçimleriyle dönüştürüp, yeniden anlamlandırırılar. Egemenlerin indirgeyici "tasarlanan mekân"ı, daima "yaşanan mekân"ın direnciyle karşılaşır (Lefebvre, 2014). Yaşanan mekân tasarlanan mekânın kayıtsızlığını, bağdaşıklığını parçalayarak, kendi düzensiz düzenini kurar. Bu düzen özel-kamusal her türlü mekânı ele geçirir. Mekân, iktidarın olduğu kadar direnişin de aracı haline gelir.

Kamusal mekânı siyasetin sahnesi yapan, hegemonik aktörlerin kentsel kamusal mekânlar üzerinde ve/veya aracılığıyla egemenliklerini yeniden üretmek için sürdürdükleri etkinlikleri bir yana, gündelik hayatta sıradan kullanıcıların sayısız çeşitlilikteki eylemlilikleri ile bu mekânlarda toplumsal ve bireysel varlıklarını duyurarak, karşıt bir güç ortaya koymalarıdır. Asef Bayat (2006) kamusal mekânın siyasal işlevinin, iki temel niteliğinden kaynaklandığını belirtir. Bunlardan birincisi kullanıcıların aktif katılımıdır. Kamusal mekânda aktif olma, mekânın hâkim normlara aykırı biçimde kullanılması, iktidarın mekân üzerindeki hâkimiyetini sarsıcı bir etki yaratır. İkincisi ise kamusal mekânın örgütleyici niteliğidir. Bayat'ın „pasif ağılar“ şeklinde tanımladığı, birbiriyle benzer çıkarlara, kimliklere sahip insanların, ortaklaştıkları bir mesele etrafında, mekân aracılığıyla anlık olarak bir araya gelmelerini sağlayan sessiz bir iletişim, kamusal mekânın örgütleyici gücünü oluşturur. Bu nitelik, ortak mekânı gündelik aktiviteleri için kullanan tekil bireylerin bir anda örgütlü bir güce dönüşmesine ve böylelikle kamusal mekânın kolektif bir direncin zemini haline gelmesine neden olur.

İktidarın, kamusal mekanlardaki en küçük, en önemsiz gibi gözüken

aykırılığa bile tüm şiddetiyle müdahale etme refleksi, mekana sinmiş olan politik çatışmanın gün yüzüne çıkmasını engelleme arzusundan kaynaklanır. Bu anlamda bireysel ya da kolektif olarak, kamusal mekanda yerleşik kuralların dışına çıkılmasıyla, insanların mekanı kendi istek ve gereksinimlerine göre yeniden düzenlemesi ya da kimi zaman kendi kimliklerini görünür kılarak sadece kamusal mekanda bulunması, mevcut iktidar yapılarına karşı bir söylemi ortak mekanda yüksek sesle dile getirmeleri ya da mekana iştiraki, onu fiilen işgal ederek gerçekleştirmeleri gibi eylemler; mekanın, kamusal içeriğinin teslim edilmesiyle karşı hegemonik bir mücadele zeminine dönüşmesini sağlar.

İdeolojinin Yayılma Aracı Olarak Kentsel Kamusal Mekân

Ahmet Cevizci Felsefe Sözlüğü'nde ideolojiye şu şekilde tanımlar:

Genel olarak, bir siyasi partinin inançlarını, değerlerini, temel ilkelerini ifade eden bir politik ideolojide olduğu gibi, şu ya da bu ölçüde tutarlı inançlar kümesi; siyasi ya da toplumsal bir öğretiyi meydana getiren, siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemi; bir topluma, bir döneme ya da toplumsal bir sınıfa özgü inançlar bütünü; bir toplumsal durumu yansıtan düşünceler dizgesi; insanların kendi varoluş koşulları ve ilişkilerinden doğan yaşam tarzlarıyla ilgili tasarımların tümü (Cevizci, 2013: 831).

İdeoloji tek bir tanıma sahip olmamakla beraber, genel anlamda bir düşünceler inançlar evrenini ifade eder. İnsanların hayatı anlamlandırma biçimleriyle ilişkilidir. Ancak bu anlamlandırma pratiği, kendi yaratımı olan bir çatışma ortamında gerçekleşir. Topluma yayılmış farklı ideolojiler, birbirleriyle mücadele ederek, diğerlerine baskın çıkmaya çalışarak, daha geniş bir toplumsal alana yayılarak varlıklarını sürdürebilir. Bu nedenle ideoloji pek çok tanımında „politik eylem“le yan yana anılır.

Politik iktidar, toplumsal ilişkileri egemen sınıfın çıkarları doğrultusunda düzenlediğinde, kendi yaratımı olan bu düzeni, toplumdaki tüm sınıflar nezdinde makul kılacak bir anlamlar dünyası yaratır. Bu anlamlandırma ile ezilen sınıflar, açıkça kendi çıkarlarıyla çelişen bir toplumsal sistemi; „ya bu haksızlıkların ıslah edilmesi yolunda olduğuna, ya daha büyük yararlarla dengelendiğine veya kaçınılmaz olduklarına ya da aslında ortada haksızlık diye bir şey olmadığına“ (Eagleton, 1996: 53) inandırarak kabul ederler. Böylelikle ideoloji, egemen sınıfın hegemonyasının kurulmasına aracılık eder. Hegemonyanın tesisinde ideolojinin ne şekilde işlediğini Eagleton şu şekilde açıklar:

Egemen iktidar kendisini, kendisine yakın inanç ve değerlerin tutunmasını sağlayarak, bu tür inançları, doğrulukları kendinden menkul ve görünüşte kaçınılmaz kılacak şekilde doğallaştırarak ve evrenselleştire-

rek, kendisine meydan okumaya kalkışan fikirlere çamur atarak, rakip düşünce biçimlerini, muhtemelen, açığa vurulmayan, ama sistemli bir mantıkla, dışlayarak ve toplumsal gerçekliği kendine uygun yollarla çapaşıklaştırarak meşrulaştırabilir (Eagleton, 1996: 23).

İdeolojileri oluşturan anlamlar toplum içinde dil aracılığıyla yayılır. Ancak söz konusu olan, saf haliyle kullanılan dilden öte, dilin belirli bir amaca hizmet etmek üzere kullanılması anlamında “söylemdir”.

... ideolojiyi ya cisimsiz fikirler olarak ya da sırf belirli davranış kalıplarıyla ilgili bir mesele olarak görme dışında üçüncü bir yol daha vardır: bu da ideolojinin söylemsel veya göstergesel bir fenomen olarak görülmesidir. Ve bu yaklaşım eşzamanlı olarak hem ideolojinin maddiliğini vurgular (çünkü göstergeler maddi şeylerdir) hem de özü gereği anlamlarla ilişkili olduğu yorumunu korur (Eagleton, 1996: 269).

Lefebvre (2014) mekânın söylemle üç tip ilişki içinde olabileceğini söyler: mekân içindeki söylem, mekân üzerine söylem ve mekân söylemi. Mekân içindeki söylem, bir mekânın içerdiği göstergelerle belirli bir ideolojiyi aktarmasını ifade eder. Mekân üzerine söylem, bir mekânın belirli bir ideoloji tarafından manipüle edilmesidir. Mekân söylemi ise mekânı konu edinen bir ideolojinin ifadesidir. Kent mekânı söylemle girdiği bu ilişkilerin her biriyle hâkim ya da karşıt ideolojilerin taşıyıcılığını yapar.

Mekân içinde, mekân aracılığıyla iletilen söylem için kentsel kamusal mekânların ayrıcalıklı bir konumu vardır. Ortak mekânın herkesi kapsama iddiası, buralarda beliren söylemin tüm bir topluma yayılma amacına hizmet eder. Bu anlamda hegemonyanın mekân aracılığıyla kurulmasında kentsel kamusal mekânların söylemsel niteliği önemi bir rol oynar. Bir kentsel boşluk, bir meydan ya da sokak, içerdiği heykel gibi anıtsal öğelerle, etrafını saran yapıların işlev ve biçimleriyle ya da reklam panoları gibi özel olarak söyleme ayrılmış öğeleriyle, hatta kullanıcılarının -taşıdıkları göstergesel nesnelerle, giysilerle, jest ve mimikleriyle oluşturdukları- simgesel varlıklarıyla; doğrudan ya da dolaylı olarak bir şeyler anlatır.

... genel olan başka türlü var olur ve kısmi etkilerden başka etkileri vardır. Dil gibi, genel mekân da (anıtlar ve binalar arasında, sokakların, meydanların mekânı) iletişim etkilerinin yanında, çelişik şiddet ve ikna teknikleri, (siyasal) meşruiyet ve gözden düşme etkileri uygular. İktidar yazı ve buyruklarının izlerinin taşıyıcısı olan genel mekân, belirtilen düzeyler üzerinde- mimari (anıt- bina) ve kentsel- tepki gösteren bir etkinliğe erişir. Burada yaşayanlar için ve onlar dolayısıyla “kamusal alanı” kabul ettikleri ve buna boyun eğdikleri ölçüde- özel alan’a varana dek- bir anlam edinir (Lefebvre, 2014: 240).

Kentsel kamusal mekânların ideoloji taşıyıcılığı mekânın söylemle

kurduğu ilişkinin ikinci düzeyinde de etkili bir şekilde işler. Bir kentsel boşluğun anlattıkları kadar, onun kim tarafından ne şekilde anlatıldığı da önemlidir. Egemen ideoloji yukarıda Eagleton'dan alıntılandığı şekliyle kendine yakın inanç sistemlerini sahiplenirken, kendine uzak olanlara çamur atar, onları çarpıtarak dışlar. Kentsel kamusal mekânların muhalif politikanın zemini olarak toplumsal bellekte yer edinmiş olanları, hâkim iktidar yapıları tarafından dışlayıcı bir söylemle damgalanırken, iktidarın kendi ideolojisine yakın politik anlamlar yüklenmiş olanları yüceltici bir söylemle sahiplenilir.

Mekân söylemi ise mekân tasarımı ile ilişkilidir. Mekânın zihinde kuruluş biçiminin ifadesidir. Zihinsel mekân maddileştiği anda varlığının altında yatan anlamları gözler önüne serer. İktidar belirli bir mekân bilgisine dayanarak, mimar, şehirci, sosyal bilimci, ekonomist gibi uzmanlar aracılığıyla mekânı kendine göre biçimlerken bir mekân söylemi kurar. Mekânın ne olduğu, nasıl şekilleneceği, neye hizmet edeceği gibi sorular bu mekân söyleminde yanıtlarını bulur, maddi mekânda cisimleşen söylem, toplumun mekân algısını dönüştürerek mekânsal pratiğini belirler. Bir evin, bir sokağın insanlar için ifade ettiği anlam- tüm kişisel deneyimler, duygular, imgeler bir yana- egemen mekân söyleminin etkisi ile oluşur.

Kamusal mekânın ideolojik içeriği yalnızca hegemonyayı üreten tek taraflı bir süreç olarak işlemez. Kamusal mekânların söylemle kurdukları tüm bu ilişkilerle, bir yandan insanların ortak dünyada kabul gören değerler doğrultusunda fikirlerinin biçimlenmesi sağlanarak toplum içinde yaşayabilmeleri için bu değerlerle uyum içinde olmaları gerektiği inancı yaratılır, diğer yandan bireyler kamusal mekânın bu simgesel evreninde kendi toplumsal konumlarıyla da yüzleşmiş olur. Böylelikle karşı hegemonyaya alan açan bir çatışma ortamı oluşur.

Kentsel Kamusal Mekânın Ticarileştirilmesi

Hegemonyanın yeniden üretilmesindeki mekânsal stratejilerden biri de kentsel kamusal mekânların ticarileştirilmesidir. Kamusal mekânın ticarileşmesi olgusu, aslında kamusal alan modelleri tartışmalarında sıkça rastladığımız, kamusal alanın özel alan tarafından ele geçirilmesi meselesinin tüm çıplaklığıyla mekâna yansımış halidir. Hepimize ait olan yaşam alanlarını kamusal özel diye parçalayan egemen soyut mekân kavrayışının, bununla da yetinmeyip, özel mekânlardan arta kalan kamusal mekânları da egemen sınıfların çıkarlarına göre düzenleme, özeline sınırlarını kamusala doğru genişletme girişimidir. Mekânın kamusallık niteliğini yitirmesiyle sonuçlanan ticarileştirme süreci iki şekilde işler: birincisi kentsel kamusal mekânların ticari işlevlerle yüklenmesi, ikincisi herkese ait olması gereken bu mekânların özelleştirilerek, tümünden yok edilmesi.

Ekonomik faaliyetlerin politik alanı kuşatmasıyla beraber insanlar ortak dünyalarını sözle ve eylemle dönüştürmekten uzaklaşıp, politikayı uzmanlarına terk etmeye başlamıştır. Kamusal alanın politik işlevini yitirmesi ile açılan boşluğu, tüketicileri daha fazla ürün almaya yönlendirmek için, üretilen mallara yüklenen gizil anlamlarla yaratılan gizemli bir dünya doldurmuştur. İnsanları bir araya getiren başlıca şeyin, bu mistik dünyayı keşfetme arzusu olduğu bu süreçte kentin ortak mekânları ticari malların sergilendiği mağazalarla dolar. Aslında kamusal mekânların ticari işleve sahip olması yeni bir şey değildir. Antik Yunan'ın ticari agorasından, Bizans'ın forumundan itibaren kentsel kamusal mekânlarla ticari işlevlerle yüklenmiştir. Ancak yeni olan, insanlar arasında bir iletişim türü olan alışveriş etkinliğinin aldığı biçimdir. Sennett'e (2013) göre mağazalarda satışa sunulan mallara sabit fiyat uygulanması, alıcıyla satıcı arasında pazarlık yoluyla gerçekleşen iletişime son vermiştir. Seri üretim mallarının mistifikasyonuna eklenen sabit fiyat uygulaması, alıcıları pasif gözlemcilerle dönüştürmüştür.

Alıcının mallara kullanım değerlerinin üzerinde ve ötesinde kişisel anlamlar vermesi için uyarılmasıyla, kitlesel perakende ticareti kârlı duruma getiren bir ticaret tarzı geliştirildi. Ticaretteki yeni düşünce kodu kamusal alan anlayışında daha geniş bir değişimin işaretiydi: Kişisel duygulara yatırım ve pasif gözlem birleşiyordu; kamusal alana çıkmak hem kişisel hem de pasif bir deneyim idi (Sennett, 2013: 194).

Kamusallığın tüketime indirgenmesinin mekân üzerindeki yansımasının en çarpıcı biçimlerinden biri de turizm etkinliği ile mekânın kendisinin bir tüketim nesnesi haline getirilmesidir. Bu durumda yaşamsal bağlamından soyutlanarak mistifikasyona uğrayan kamusal mekân, bir gösteri alanına dönüştürülür.

Ortak alan, sınırlandırılması mümkün olmayan durumda bile, hatta bilhassa o durumda, kendisi her ne kadar bir meta olmasa dahi ticarete her zaman zemin sağlayabilir. Örneğin bir şehrin atmosferi ve cazibesi, şehrin sakinlerinin ortak olarak ürettikleri bir şeydir, fakat turistik ticaret bu ortak alandan kendine paye çıkararak tekeli rant elde eder (Harvey, 2015:126).

Kapitalizmin neoliberal döneminde kentsel kamusal mekânların ticari işlevleri yeni bir boyuta evrilmiştir. Tüketimden başka bir işlevi kalmayan kentsel kamusal mekânların olumsuz, elverişsiz ve/veya gereksiz özelliklerinden arındırılmasıyla yoğunlaştırılmış tüketim mekânları olan alışveriş merkezleri yaratılmıştır. Böylelikle özel mekânlarla kuşatılmış kamusal mekânların tersyüz edilmesinden kamusal niteliği yüklenmiş özel mekânlar doğmuştur.

Kentsel kamusal mekânların ticarileştirilmesinin en kaba biçimi ise, bu mekânların mülkiyet ilişkileri çerçevesinde özelleştirilmeleridir. Aslında bu durum kapitalizmin birikim yasası gereği özel mülk sahiplerinin ortak mülkiyet üzerinde hak iddia etme, ortak olandan daha fazla pay alma girişimlerinin sonucu olarak; kıyılar, ormanlar, konut alanları gibi kentsel müştereklerin sermaye tarafından ele geçirilmesi sürecinin bir parçasıdır.

Bireyselleşmiş sermaye birikim süreci düzenlemeye tabi tutulmadığı takdirde bütün üretim biçimlerinin altında yatan en temel iki ortak mülkiyet kaynağını, emekçi ve toprağı yok etme tehdidini devamlı taşır. Fakat bugün üzerinde oturduğumuz toprak da kolektif insan emeğinin ürünüdür. Kentleşme, kentsel bir ortak alanın (veya onun gölge biçimleri olan kamusal alanlar ve kamu mallarının) hiç durmadan üretilmesi, özel çıkarların buna hiç durmadan el koyması ve bunu yok etmesi sürecidir (Harvey, 2015:133).

Kamusal mekânın “özel”leşmesi doğrudan kamuya ait bir mekânın özel mülkiyete dönüştürülmesi ile olabileceği gibi, kentsel kamusal mekânın niteliğinin kamu yararından çok, özel çıkarlara göre belirlenmesi ile de gerçekleşebilir. Öyle ki şehrin bir bölgesinde tasarlanan kamusal mekân, orada yaşayan belirli bir kesime hizmet edip, diğer kesimleri dışlayıcı bir işlev edinebilir. Örneğin lüks konutların ya da iş merkezlerinin bulunduğu bölgedeki bir park ya da bir sokak, görünürde herkese açık olsa bile gerçekte orada yaşayan ya da çalışan üst gelir grubuna hitap ederken, kentin yoksul sınıflarını dışlar.

Kapitalizmin, mekânın hem pratik gerçekliğini hem de düşsel zenginliğini içinde erittiği “egemen soyut mekânı”, kâğıt üzerinde parçalanmış, alınıp satılabilen bir metaya indirgenmiştir. Böylesi bir mekânda ortak olan, özel çıkarlarca sindirilmeye çalışılır, kamusal olan doğrudan ya da dolaylı olarak “özel”leşir. Kamusal mekânların özelleşmesi hegemonyanın üretiminde iki açıdan önem taşır. İlki gayet pragmatist bir nedendir: mekânı, değişim değerinin kullanım değeri üzerindeki hakimiyeti ile tanımlayan egemen aktörler için kamusal mekânın özel çıkarlar doğrultusunda biçimlenmesi, daha fazla rant anlamına gelir. Kamusal mekânın mülkiyetinin ele geçirilmesi ya da kamusal mekânın özel girişimcilere dolaylı olarak tahsis edilmesi, kendisi bütünüyle kamusal olan kent mekânının, sermaye birikim dinamikleri içinde metalaşması sürecinin bir parçasıdır. Kamusal mekânın özelleşmesinin hegemonyanın tesisi açısından ikinci işlevi ise kentsel kamusal mekânlarla birlikte kamusallığın kendisinin tasfiye edilmesidir. Ortak mekânın ele geçirilmesi, kenti bir özel alanlar toplamına indirger, ortaklaşa eylemi, iletişimi, politika üretmeyi olanaksız hale getirir, politikayı kent mekânıyla birlikte gündelik hayattan kopararak, insanları edilgen öznelere dönüştürür.

Piyasa rejimleri ve neo-liberalizm ikinci, üçüncü ve n'inci doğanın özel mülke dönüşmesinden doğar. Bir zamanlar kamu kavramının temeli olarak düşünülen ortak mülkler özel kullanım için tasfiye edilmiş ve kimse parmağını oynatmamıştır. Böylelikle kamu, bir kavram olarak bile, tasfiye edilmiş, özelleştirilmiştir...Ya da aslında kamu ile ortak mülk arasındaki ilişkinin yerini özel mülkiyetin aşkın gücü almıştır (Hardt, ve Negri, 2003).

Kentsel Kamusal Mekânda Denetim

Kamusal, gizli, örtük, saklı olanın karşısında açık, aleni görünür olanı ifade eder. Bu bağlamda Antik Yunan'da toplumsal yaşam bir tiyatro sahnesi -theatrum mundi- olarak tasvir edilmiştir. Sennett (2013) de kamusal mekânın yitiriliş öyküsünü anlatırken insanların hem oyuncu hem de izleyici olarak yer aldığı sahne imgesini kullanmış, bu karşılıklı gösteri ve izleme eyleminin modern kentlerin gelişimiyle birlikte sessiz bir gözetleme edimine dönüştüğünü vurgulamıştır.

Foucault ise gözetleme pratiğini modern iktidarın toplumu denetleme ve disipline etme aracı olarak açıklarken Jeremy Bentham'ın hapisane modeli olan “panoptikon” kavramını kullanmıştır. Panoptikon ortasındaki avlunun merkezinde bir gözetleme kulesi bulunan dairesel biçimli bir yapıdır. Dairenin çeperleri hem içeriye hem dışarıya açılan hücrelere bölünmüştür. Böylelikle ortadaki gözetleme kulesinde bulunan kişi aynı anda tüm hücreleri gözetleyebilir. Ancak kendisi kimsenin göremeyeceği şekilde bölmelerin ardına gizlenmiştir. İşte modern toplum da kendisini göstermeden her şeyi gözetleyebilen bir iktidar tarafından denetlenen büyük bir panoptikondur (Foucault, 2011). Foucault panoptikonun gücünün, bir yanıyla kamusal alanın görünürlük ilkesini iktidar lehine çevirmesindeki başarısından kaynaklandığını, ortak olanın idaresindeki aleniyetin ters çevrilerek, toplumu oluşturan yalıtılmış hücrelerin iktidar karşısındaki şeffaflığına dönüştüğünü vurgulamıştır.

...sık sık başvurulmuş “kamu görüşü”nün bu hükmü, şeylerin biliniyor olacağı ve insanların bir tür dolaysız, kolektif ve anonim bakış tarafından görüleceği olgusuna bağlı olarak iktidarın işleyebileceği bir işlevsellik kipidir. Temel itkisi kamu görüşü olan bir iktidar boş bölgeler karşısında hoşgörülü olamaz. Bentham'ın projesiyle ilgilenilmiş olmasının nedeni, onun “şeffaflığa dayalı iktidar”, “gün ışığına çıkarma” yoluyla tabi kılmanın çok farklı alanlara uygulanabilen formülünü vermiş olmasıdır (Foucault, 2012).

Böylelikle kamusal alanda görünürlük, kamusal alandan özel alana dek bireyin tüm varoluş düzeylerinin iktidar karşısındaki görünürlüğüne evrilmiştir. Bu süreçte kent mekânı, gözetleme işlevine uygun bir mekânsal biçim sunan panoptikon gibi, toplumun denetlenmesi için elverişli bir

biçimsel düzene kavuşturulmaya çalışılmış, modern planlama pratiği egemen sınıfın mekânı ve toplumu kontrol etmeye dönük derin arzusundan doğmuştur. Plancılar, mimarlar gibi uzmanlar eliyle yürütülen tasarlama edimi, mekânın ve toplumun kontrol altına alınmasının başlıca araçlarından biri olmuştur.

Modern şehirciliğin ızgara plan ve bölgeleme yaklaşımıyla kentsel mekân, yaşamsal bağlamından kopartılarak soyutlanmış, farklılıkların yok sayılmasıyla indirgenmiş, belirli işlevlere ya da sınıfsal konumlara göre parçalara ayrılmış, böylelikle denetime uygun hale getirilmiştir. “Izgaralanmış mekân, gelişim için boş bir tuval yaratmaktan da ötesini sağlar. O mekânda yaşamak zorunda olanlara boyun eğdirir; onların, ilişkileri görme ve değerlendirme yeteneklerini körelterek yapar bunu. Bu anlamda, nötr mekânların tasarlanması başkalarına hükmetme ve boyun eğdirme eylemidir” (Sennett, 1999: 79).

Kent mekanının kontrol altına alınması 19. yüzyılda Haussmann’ın olası bir devrim korkusuyla Paris’te gerçekleştirdiği dönüşümde olduğu gibi doğrudan kamusal mekanları hedef alır. Çünkü herkesin ortak kullanımına açık olan kamusal mekanların kitleler üzerindeki örgütleyici gücü, ortak alan boşaltıldığında, içeriksizleştirildiğinde ya da politik eylemden arındırıldığında, yerini herkes adına söz söyleme hakkına sahip tek bir egemen güce bırakır.

Şehrin atomlarına ayrılması kamusal alanın olmazsa olmaz bileşeni-ne pratik bir son verdi: Tek bir toprak parçasına o parça üzerinde yaşamı karmaşıktırarak işlevler yüklenmesi. Amerikalı kentleşme uzmanı Howard Saalmon, Haussmann’ın başlattığı planlama girişimlerinin kentsel görüntüye son verdiğini yazmıştı: Yani çalışma, çocuk bakımı, yetişkinlerin sosyal faaliyetleri ve ev içinde ve çevresinde kişi dışı karşılaşmalar-dan oluşan zorunluluklar örgüsüne (Sennett,2013: 382).

Kentsel Kamusal Mekânda Görünmek

Görünmek, insanın dünyadaki varlığına, başka insanların (ya da tanrısal bir varlığın) tanıklığıyla gerçeklik kazandırma arzusundan kaynaklanan bir gereksinimdir. İnsanın en mahrem duygu, düşünce ve edimlerinin bile aşkın bir güç tarafından görünüyor olduğuna duyulan inanç belki de bu gereksinmeden kaynaklanmaktadır. Kamusal alanın içeriksizleşmesiyle özel hayatların sahneye çıkması, politik varlığını yitirmiş insanların ellerinde kalan tek şey olan mahrem yaşantılarıyla varlıklarını duyurma istenciyle örtüşür.

Weintraub, kamusal alanın temel niteliklerini görünürlük ve kolektiflik olarak belirler (Özbek, 2004). Görünürlük ya da aleniyet ortak olanın herkesin gözü önünde, açık şeffaf olması gerektiğine dair temel ilkenin

ifadesidir. Görünmeyenin, gizli ya da mahrem olanın siyasal alanda bir meşruiyeti olamaz.

Modern siyaset alanı her şeyin yüzeyde yer almasını ister; herhangi bir derinlik, saklılık gizlilik, gözler önüne çıkmayan, karmaşık ise herkesin anlayabileceği düzeyde basitleştirilmeyen, vülgarize edilmeyen her şey – her düşünce, her ahlak, her davranış– katlanılamazdır. Siyaset alanında kendini görülmez kılandan nefret edilir. Shakespeare’in Caesar’ı “şişman ve görünür” piknik tipleri görmek ister çevresinde; “sıska ve düşünceleri okunamayan belalı hatip Cassius” gibilerinden nefret eder; siyaset işte bu gibilerinden sakınma pratiğine dönüşmüştür neredeyse (Baker, 2015: 16).

Görünmeyene duyulan nefret, nefret edileni görmezden gelmekle özdeşdir. Toplumda kabul görmeyen, dışlanan, yok sayılan kesimlerin gözden uzak olması istenir. Kamusal alanın maddi alanları kentsel kamusal mekanlar, insanların maddi varlıkları yani bedenler ile katıldıkları, görünlülüğün en yalın haliyle yaşandığı yerlerdir. Dışarıda, sokakta, başka insanlar içinde olmak, siyaset sahnesinde olmanın en basit, dolaysız halidir. Görünmemek, dışlanmak yok sayılmak da en acımasız biçimleriyle yine bu mekanlarda deneyimlenir. Toplumdaki varlığı kabul edil(e)meyen bireyler, kaçırılan bakışlar, görmezden gelmeler, nefret söylemlerinden kaba şiddete varan yöntemlerle kamusal alandan dışlanır. Egemen siyasetin biçimlendirdiği toplumsal mekânda bu insanların sessiz görüntülerine bile tahammül yoktur ki eyleme geçmeleri halinde çok daha büyük bir şiddetin meşru hedefi olurlar.

Örneğin lüks bir kafede oturanların yanlarına yaklaşan bir dilenci, kafede oturanlar tarafından görüldüğüne dair en ufak bir işaretten mahrum bırakılır. Onunla ne “hayır” demek için ne de cömert davranıp avucuna istediği para sıkıştırılırken göz göze gelmek istenir. Çünkü o en iyi ihtimalle bir insan olarak varlığı kabul edilse bile, toplumsal konumu itibarıyla orada oturanlara denk olan bir “muhatap” değildir. Muhatabın olmadığı yerde ise ne söz ne eylem vardır. Muhatabı olmayan insan – politik özü gereği- “yok” tur. Görmezden gelmek sadece toplumsal sınıfların en alt tabakalarına ya da en marjinal bulunan, kabul görmesi en zor olan, çemberin en dış halkasındakilere yaşatılan bir tahakküm biçimi değildir. Gündelik yaşamda farklı toplumsal kesimler, cinsiyet, din, ırk gibi farklı kimliklere sahip insanların birbirlerini dışlama pratiğinin bir parçasıdır.

Dostoyevski Yeraltından Notlar’da sokaktaki görünme mücadelesini, alt sınıftan bir memur olan kahramanı Yeraltı İnsanı’nın, daha önce hakaretine maruz kaldığı- ki uğradığı hakaret de başka bir mekânda bu kişi tarafından “görünmez” sayılmış olmasıdır-, kendisinden üst sınıfa mensup bir subaydan Nevsky Bulvarı’nda aldığı intikamı ile anlatır:

Gözlerimi kapadım ve birbirimize omuz omuza çarptık! Bir santim bile

kıpırdamadım ve onunla aynı düzeyde biri gibi geçip gittim. Etrafına bile bakmadı. Sanki hiç fark etmemiş gibi davrandı ama numara yapıyordu, buna emindim. Bugün bile eminim! Kuşkusuz en çok acı çeken ben oldum, çünkü o daha kuvvetliydi, güçlüydü ama sorun bu değildi. Bütün sorun amacıma ulaşmış, şerefimi korumuş olmamdı. Bir santim bile kaçmamış, kendimi onunla aynı sosyal düzeye getirmiştim (Dostoyevski, 1996: 51).

Yeraltı İnsanı'nın uzun bir hazırlık döneminden sonra hayata geçirdiği bu acımasız intikam projesinin amacı, sadece üst sınıftan biri tarafından görülebilmektir. Yine görmezden gelinse bile çarpışmayla gerçekleşen bedensel temasla ona varlığını duyurmuş, o istese de istemese de kendisini onun muhatabı konumuna getirmiş, sokaktaki politik mücadelesinden galip çıkmıştır. Ancak bu aynı zamanda da bir mağlubiyyəttir. Çünkü planını gerçekleştirebilmesi için rakibini görmemesi gerekmiştir. Belki asıl denkliliği karşısındakine görünür olmanın imkansızlığı bilinci ve görünmezliğinin kabulüyle, gözlerini kapayıp, onu da kendisi gibi görünmez kılarak sağlamıştır.

Görünmemenin bir başka türüsü ise aşırı görünürlüktür. Bakışlarla, sataşmalarla uygulanan taciz görünenden duyulan rahatsızlığı görünene duyurmanın çeşitli yollarıdır. "Seni görüyorum" bir kabullenişin değil, bir reddedişin ifadesidir: "senin, burada olmaman gerektiği halde burada olduğunu görüyorum." Ve böylece bireye orada istenmediği söylenmiş olur. Sokakta bir kadın ya da bir trans birey gibi toplumsal varlığı bir türlü kabul edilmeyen, beden politikalarının belirlediği normlara uyum göstermeyen insanların yaşadığı genelde bu tür bir aşırı görünme durumudur. Bu şekilde amaçlanan, ortak mekân içinde bakışlarla gözetim altına alınan bireyin, uygulanan şiddete dayanamayıp görünmemeyi kendiliğinden arzulanması, böylesi bir görünürlükten görünmezliği yeğlemesi, geri çekilmesi, "yok" olmasıdır.

Eğer bedenler, politikanın konusu haline gelmiş ise, iktidar bedenler üzerinde tahakküm kurmaya, belirli normlarla onları biçimlendirmeye çalışıyor, bu normların dışında kalanları olumsuzluyorsa, dışlanan bu bedenlerin kentsel kamusal mekânda sergilenmesi, başlı başına bir karşı hegemonya mücadelesi halini alır. Siyasal, ideolojik, dini yapıların iktidar mücadelesinin mekânı olan bedenin, kendisi gibi çatışma mekanları olan başka bedenlerle, iktidar mekanizmalarının tahakkümü altındaki ortak mekandaki karşılaşmaları, sonsuz kombinasyonlu bir mücadele pratiği yaratır. Bir anlamda kentin kamusal mekanlarında yaşanan, Nietzsche'nin bedenlerin güç istenci üzerinden tanımlandığı toplumsal düzenin gündelik hayattaki temsili olur.

Benim fikrim, her spesifik bedenin, uzayın tamamına hâkim olmak ve gücünü (güç istencim) artırmak ve bu artışa direnenlerin tümünü geri

püskürtmek için çaba gösterdiği yönündedir. Halbuki, sürekli olarak başka bedenlerin benzer çabalarıyla karşılaşır ve sonunda kendisiyle yeterince bağlantıda olanlarla bir uzlaşmaya (birleşme) varır, böylece birlikte güç için komplolar kurmaya devam ederler. Ve süreç bu şekilde devam eder (Nietzsche, 2010: 409).

Kamusal mekânda görünmek, karşı hegemonik aktörler açısından iktidar mekanizmasının gözetim altında olanda yaratmak istediği huzursuzluğa ve gizlenme arzusunun karşı bir meydan okuyuşu ifade eder. Baskı altındaki bireyin, iktidarın tüm dışlayıcı ve kuşatıcı stratejilerine rağmen ortak mekânda olmayı, orada bir yer işgal etmeyi, alanı boş bırakmamayı tercih etmesidir. “Sokağa çıkmak” hayata karışmanın en yalın biçimlerinden biridir. Bu bağlamda bireylerin korunaklı özel mekanlarından katıldıkları sanal kamusal ortamlar, beden ve maddi mekânın içerilmediği bir politik alan tanımlar. Böylelikle zaman ve mekân üzerindeki hakimiyetle belirlenen iktidar karşısında, mekân terk edilmiş, teslim edilmiş bir mevzi haline gelir, insanın ve mekânın maddi varlıklarının katılmadığı mücadelenin gerçeklikle arasındaki bağ zayıflar. Ayrıca sanal mekânda gözetlenme ve kuşatılmaya karşı bir başkaldırı değil, aksine bir kabulleniş söz konusudur. Bireyler sanal mekânı kamusal meselelerle ilgili kullanırken gizliliğin perdesine bürünürler ancak özel yaşamlarını olabildiğince teşhir etmekten kaçınmazlar. Böylece sanallığın yanlısamalı dünyası, özel ve kamusalın birbirini ikamesi için elverişli bir ortam sunar.

Kentsel Kamusal Mekânın Manipülasyonu

Lefebvre’e göre (2014) toplumsal mekânın yerini alan soyut, araçsal mekân, yaşanan mekânın indirgenip, her tür otorite tarafından manipüle edilmesiyle yaratılır:

‘Mekânı kullananların’ dikkati ve çıkarı başka bir şeye çekilmemiş olsaydı, onların talep ve önerilerine oyalamacalar sunulmuş olmasaydı, temel önem taşıdıkları belli olan bu hedeflerin yerine nesneler ikame edilmeseydi, bu kadar tuhaf bir ilgisizlik nasıl sürebilirdi? Toplumsal mekânın yerine bu mekânın yanıltıcı biçimde ayrıcalıklı bir bölümü, kutsal yazılarla ilgili ve hayali bir kısım, yazılarda (gazetecilik, edebiyat) taşınan ve medyanın vurguladığı kısım, kısacası “yaşananı” indirgeyen o korkunç güce sahip soyutlama geçer (Lefebvre, 2014: 80).

Ancak Lefebvre’e göre soyut mekân, tüm olumsuz, indirgeyici yanlarıyla beraber, çeşitliliğe olanak veren, farklılıkları vurgulayan bir mekânın ortaya çıkmasına da olanak verir. Soyut mekândaki çelişkilerden, kendisiyle çatışan bir karşı mekân doğar. Bu karşı mekânın ne şekilde üretildiğinin ipuçlarını ise baskı altındakilerin gündelik hayattaki yaratıcı manipülasyonlarında bulmak mümkündür. Bu noktada Michel de Certeau’nun (2008) güce sahip olanların egemenliklerini sürdürmek için izledikleri,

politik, ekonomik, bilimsel akılcılığa dayalı “stratejiler” karşısında, güce tâbi olanların iktidarın alanına çeşitli oyunlar ve hileler yoluyla sessizce sızmaya yönelik “taktik”lerinin, toplumsal unsurları nasıl manipüle ettiklerine yönelik tespitlerine başvurmak aydınlatıcı olacaktır. Michel de Certeau’ya göre güce tabi olanlar, egemenlerce kendilerine sunulanları olduğu gibi kabul etmezler, soyutlanmış metaları edilgen bir şekilde tüketmeyip onlara yeni işlevler, yeni anlamlar yükleyerek, yeniden imal ederler. Bu anlamda tüketim, pasif bir alıcılık değil, ürünlerin tüketiciler tarafından farklı kullanım tarzlarıyla başkalaştırılarak üretimleridir. Tüketiciler metaları -egemen güçlerce metalaştırılmış yaşamın temel parçalarını- çarpıtarak, kendilerine dayatılan anlamları ters yüz ederler.

Bu bağlamda egemen mekânın ters yüz edilmesiyle doğacak olan bir karşı mekân, yaşanan mekânın hegemonya tarafından manipüle edilmesi ile oluşan soyut mekânın, karşı hegemonya tarafından gündelik hayat içinde geliştirilen taktiklerle yeniden manipülasyona uğratılmasıyla oluşur. Tasarlanan mekânın homojenliği, dayatmaları içinde sessizce örgütlenen yaşanan mekân, onu içten içe ayrıştırarak, erkin mekândaki işleyişini sekteye uğratır.

Soyut mekânın indirgeyici işlevi özel-kamusal tüm mekanları kuşatarak, yaşamımızı totaliter bir düzene tabi kılar. Bir evin, bir odanın ya da bir sokağın ne anlama geldiği, bu mekanlarda neler yapılacağı, nasıl davranılacağı önceden belirlenir. Modernizmin “her şeyin yeri ve zamanı var” düsturu ile tasarlanan mekân, yaşamlarımızı katı kalıplar içine hapseder. Bu kalıpların yıkılması, mekânın verili biçiminin sorgulanarak, içerdiği sonsuz olasılıkların açığa çıkarılması, kullanıcılarının yaratıcı etkinlikleri ile gerçekleşebilir.

Odalar, sadece içlerinde ne yapacağımızı belirlemekle kalmaz, aynı zamanda hem hislerimizi hem de başkalarıyla olan ilişkilerimizi etkilerler. Gün ortasında çalışma odasında oturuyorsanız, düşündüğünüz ya da felsefe yaptığınız kabul edilecektir. Oysa, aynı şeyi yatak odasında yapmanız, istirahat çekildiğiniz ya da düpedüz tembellik ettiğiniz anlamına gelebilecektir. Her odayla bağlantılı duygular ve koşullandırmalar vardır Oysa, önceden tanımlanmamış bir mekânda zaman geçirmek bizi özgürleştirir. Bu durum, kendini gözleme fırsatını da verir insana. İnsan, mekâna egemen olabilir. Kişi, mekândan büyüktür. Aynı mekândan çeşitli şekillerde yararlanmayı öğrendikçe, insanın yaratıcılığına ve yeteneklerine fırsat tanınmış olur. İşlevlere ayrılmış mekânların kişiye hükmetmesi yerine, kişi aynı mekândan sonsuz yararlanma biçimleri yaratır (Vassaf, 2015: 67).

Mekânın sınırlarını aşmaya yönelik çabalar, kamusal mekanlarda çok sayıda öznenin özgün katkısıyla, çok boyutlu, çok renkli bir ortak alan üretimini ortaya koyar. Yaratıcı kullanımlarla kamusal mekânlar, herkesin

belirli kurallar içerisinde erişimine açık olan, devlete ait bir alan olmaktan çıkarak, insanların etkin kullanımlarıyla bir aidiyet bağı oluşturdukları, herkese ait bir müşterek alana dönüşür. Mekân, kamusallığın sahnesi olmanın ötesine geçerek, insanların üzerinde hak iddia ettiği, etkide bulunarak dönüştürdüğü kamusal bir ürün haline gelir. Kamusalın aktörü belirsiz, içi boş bir “herkes” ten, tekil faaliyetlerinin birikimiyle çoğul bir özne oluşturan gerçek bireylere evrilir.

Mekânı manipüle etmek, onun egemenlerce belirlenmiş anlamını sorgulayıp tahrip ederek, ona yeni yan anlamlar yüklemekle gerçekleşir. İnsanların geçip gitmesi için tasarlanmış bir kaldırımın, üzerine oturulup sohbet edilen bir mekana dönüştürülmesi, kentin sokaklarını metaforik anlamlarını aşip gerçek birer sahneye çeviren sanatsal etkinlikler ya da kamusal mekanların politik işlevlerini hatırlatan forumlar, sokaklarda otomobillerin baskısına karşı yaya, bisikletle yol almaya çabalamak veya kaykayla mekanın öğelerinin katı biçimlerini akışkanlığına katmak, kimin tercihleriyle ve neden orada olduğu bilinmemesine karşın tüm görkemiyle mekanda boy gösteren son derece ciddi anıtsal bir öğenin gölgesinde uzanarak, ona daha insancıl, pratik bir işlev kazandırmak, mevcut toplumsal düzenin dayatmalarına karşı, başka türlü bir dünyanın imkanını duyurmak için takas pazarları kurmak ya da sokakta seyyar satıcılık yaparak kapitalist sistemin dışladığı bir ticari faaliyetle kamusal mekanlara canlılık katmak gibi sayısız örnekle kentsel kamusal mekanlara gündelik hayat içinde farklı işlevlerle, yeni anlamlar yüklenir.

Örneğin “dışarıda” olmanın en yalın hali olarak yürümek, soyut mekânın panoptik bakışının gözden kaçırdığı yaşanan mekânı adım adım örmeye yönelik bir taktiktir (De Certeau, 2008). Mekân üzerine egemen söyleme karşı bir işleyişle, kentin parçalarını birbirine bağlar ya da onları kendince parçalara ayırır. Hıza karşı yavaşlığı, hedefe karşı yolculuğu yüceltir. Tasarlanan mekânın steril, homojen, dünyasına, gündelik hayatın plansız devinimini katar.

Öncelikle bir uzam düzeninin, bir dizi olasılığı (örneğin dolaşılabilir bir yer aracılığıyla) ve yasaklamayı (örneğin ilerlemeyi engelleyen duvar şeklinde) düzenlediği doğruysa, yürüyüşçünün bunlardan birkaçını eyleme döktüğü de doğrudur. Bu nedenle yürüyüşçü bunları ortaya çıkarmadan daha çok var edendir. Yürüyen kimse bu olasılık ve yasaklamaların yerlerini değiştirir ve bunlardan yola çıkarak başkalarını icat eder (De Certeau, 2008: 194).

Sokak sanatları, gerek kent mekanını kendine nesne edinerek, gerek onu herkesin izleyicisi olduğu bir sahne olarak kullanarak manipüle eder. Sanatın nesneleştirdiği kent dile gelip, istekleri, isyanları, protestoları sokaklarından, duvarlarından, köprülerinden, kaldırımlarından taşıyarak

kentlilere duyurur. Sanatın sahneleştirdiği kent, insanları bir gösterinin etrafındaki seyirciler olarak örgütleyerek, “kamusal bir coğrafya” oluşturur (Senett, 2013). Böylelikle sokaktaki sanat, Senett’in sokakla sahne arasında olması gerektiğini vurguladığı ilişkiyi bir yandan pekiştirirken diğer yandan -ikisini aynılaştırarak- yok eder.

İşportacı, dilenci, seyyar satıcı gibi madun grupların kentsel mekâna yönelik manipölasyonları ise aslında kentin kamusal mekanlarını kendi özel çıkarları için kullanmak, bir anlamda egemenlerin kamusal mekânı özelleştirme stratejilerini, “aşağıdan” kopyalamaktır. Ancak bu grupların, egemen üretim ilişkilerinin dışında kalan enformel yapıları nedeniyle, kamusal mekandaki varlıklarının bizatihi kendisi bir direniş biçimidir. Ayrıca ekonomik çıkarları gereği, egemenlerin aksine, güçlü bir kamusal yaşantıya ihtiyaç duyarlar. İktidar mekanizmasının tahrip etmeye çalıştığı kamusal mekanları, canlandırmak, etkinleştirmek yönünde işlev görürler. Tüm bu nedenler onları bir karşı hegemonik konuma ve bu yüzden egemen aktörlerle sürekli bir çatışma içine iter. Bu noktada kamusal mekanlar bu insanlar için özel varoluşlarının bir uzantısı olmanın yanında, kolektif politik mücadelelerinin de yegâne zemini haline gelir.

Bu çatışma, hiçbir yerde, eşsiz bir kamusal mekân olan “sokaklar” da olduğu kadar aşikar değildir. Zira “sokaklar”, gecekonducuları, işsizleri, geçimini sokaktan sağlayanları, sokak çocuklarını, yeraltı dünyasının insanlarını ve ev kadınlarını içerir ve sadece bunlarla sınırlı olmayan bir biçimde, çoğu kez hoşnutsuzluklarını dile getirecek kurumsal ortamı olmayanlar için tek kolektif ifade mevkii olma işlevi görür (Bayat, 2006: 55).

Mikro düzeyde gerçekleşen tüm bu eylemler, mekânın kamusalılığı bağlamında çelişkili bir konum sergiler. Öyle ki, bu eylemlerin birçoğunun ortak özelliği iktidara açık bir karşı duruştan ziyade, iktidarın alanı içinde, ona fark ettirmeden, örtük, saklı bir biçimde sürüyor olmalarıdır. Bu anlamda kamusalılığın temel niteliği olan “görünürlük”, bu eylemlerin aktörlerinin pek de tercih etmeyecekleri bir durumdur. Öyleyse görünmez öznelere etkinlikleri nasıl olur da kamusal mekânda politik bir karşı duruşun ifadesi olabilir? James Scott’un (2014) iktidar ilişkilerinin ve bunların gereklerinin açıkça ilan edildiği “kamusal senaryolar” karşısında, “tahakkümün görünür sahnenin dışına ittiği acı diyalogun bir parçası” şeklinde tanımlandığı, egemenlik altındakilerin iktidara karşı muhalefetlerini, şiddete uğramak korkusuyla açıkça gösteremedikleri durumlarda, üstü örtük bir şekilde ortaya koydukları “gizli senaryolar” a denk düşen bu eylemlerin “gizliliği”, kamusalılığın aleniyet ilkesi ile çelişmez mi? Daha yalın bir ifadeyle kamusal mekânda aktörlerin, sözü ve eylemi doğrudan ortaya koymak yerine, kaçamak yollara başvurmaları, etkinlerinin politik değerini düşürmez mi?

Kentsel mekânda hayata geçirilen gizli senaryolarda gizli kalan; her ne kadar dolaylı olarak da ortaya konsa, söz ve eylem değil sözün ve eylemin öznelidir. Ortaklaşa eylemin aktörleri kolektiflikten anonimliğe doğru bir geçişle, kamusal mekânda karşı hegemonyanın üretimine sessiz fakat etkili hamlelerle katılırlar. Kamusal mekânı araçsallaştıran “gizli senaryolar”, tâbi grupların kendi arasındaki sırlar olmaktan çıkıp, iktidar karşısında görünürlük kazanarak çok daha geniş bir etki alanı, daha kuvvetli bir politik vurgu elde ederler. Gösterişli başkaldırıları olmasalar da bu pratikler, gündelik hayat içinde birikerek, düzeni içten içe dönüştürücü bir güç haline gelirler.

Kentsel Kamusal Mekânda Söz ve Eylem

Kamusal mekanlarda, tâbi sınıfların politik görünürlüğü denildiğinde hemen ilk akla gelen protesto eylemleridir. Protesto eylemleri insanların kamusal alana doğrudan katılımlarının en yalın halidir. Sözün ve eylemin mekânı Antik Yunan agorasının ruhu, bu eylemlilik zamanlarında modern kentlerin sokaklarında ve meydanlarında canlanır.

Bir şikâyet ya da bir itirazın dile getirilişi olarak protesto “kendisine soru sorulmadan bir birey ya da topluluğun, bir grup ya da ‘hareket’in ‘cevap’ verişidir” (Baker, 2015: 12). Bu eylemlerle, kamusal alanın, iktidarların politikalarını onaylama mercii olarak kamuoyu yoklamalarına indirgendiği modern demokrasilerde, her şeyden önce kamusal alanın kendisi yeniden tanımlanır. İletişim ve müzakere kavramlarıyla idealize edilmiş burjuva kamusal alandan dışlanan yığınlar tarafından, bu alanın sınırlarını aşan bir politik varoluş biçimi ortaya konur.

Eski Yunan’dan beri bir biçimde, ancak çoğu zaman Devlet ve toplumun “modern” tarzlarına boyun eğerek varlığını sürdürebilmiş bir “vatandaş militanlığı”, bir partinin hareketinde, siyasal aktörlerin gönüllü protestolarının güçlerini bir araya getirerek mayalandırdıkları “kurumsuz” partilerde kendini duyurur. Oluşan, Habermas’ın kullandığı anlamda bir “kamu alanı” değil, siyasal alanın olanaklarından biridir. Kamu alanıyla özdeşleştirilemez ya da ona indirgenemez bir “siyasal alan”ın varlığı, iletişim ya da özneler arasılığı değil, görüşler ve kanılar dünyasındaki hesaplaşmaların değil, yaşam parçalarının, deneyimlerinin, isteklerin ve sloganların oynadığı bir yüzeyin varlığını işaretler (Baker, 2015: 13).

Ortak dünyaya dair meselelerin, ortak mekânda dile getirilmesiyle, bir çatışma zemini olarak kamusalılık, kent mekânında en somut biçimiyle hayata geçer. Kamusalılık, toplumsal birlik ve uzlaşma kavramlarıyla muğlaklaşmış halinden, katı hale geçerek, mekânda yer kaplar. Söz ve eylem kamusal mekâna çıkarak muhatabına doğrudan seslenebilme olanağı bulur. Saklı, örtük söylemler, imalar, çaktırmadan mevzi almalar yoktur.

Şikayetler, talepler itirazlar doğrudan ortalığa dökülür. Pasif direniş gibi daha dolaylı görünen eylemler bile bir çatışma durumunu ortak mekânda, herkesin tanıklığında tüm çıplaklığıyla sergilerler.

Egemenlik altındakilerin bu dolaysız politik mücadelelerine, egemenler de çoğu zaman şiddete varan dolaysız bir karşı atakla cevap verirler. Çünkü kamusal mekânlarda iktidar mekanizmasına karşı oluşabilecek en büyük tehdit kitleselleşen protesto eylemleridir. Mekânın hem maddi olarak hem de muhalif söylemlerle tutulması, devletin ortak alandaki hakimiyetini sarsıcı bir etki yaratır. Ancak protestolara karşı tahammülsüzlüğün, bir an evvel bastırılmasına, sokakların boşaltılmasına dönük refleksin öncelikli nedeni, kamusal mekânın bu tür eylemliliklere „herkes“i katabilme potansiyelinden duyulan endişedir. Mekânın örgütleyici işlevi, protestonun etki alanını genişletip, benzer itirazlara sahip insanları içine katarak büyümesine neden olur. Bu nedenle ufak grupların hatta tekil bireylerin bile kamusal mekânlardaki politik eylemleri kamu düzenine bir saldırı olarak gösterilip, baskılanmaya çalışılır.

Bir sokak yürüyüşü, sadece „davetliler“i bir araya getirmez, aynı zamanda benzer, hakiki ya da muhayyel şikayetleri dile getirebilecek „yabancılar“ı içerir. Kamusal mekanlarda polis devriyeleri, trafik düzenlemeleri, uzamsal ayrımlar ile yaygın bir iktidar kullanan otoriteleri tehdit eden basitçe ayaklanma tarafından yaratılan kesinti ve belirsizlikler değil, bu salgın potansiyeldir. Polisin göstericileri bir köşede kuşatma taktiği, duyarlığın sokaktan geçenlere sirayet etme potansiyelini çökertmek için icat edilmiştir. Protestolar, genelden ziyade sınırlı olaylar olarak tutulmalıdır (Bayat, 2006: 209).

Eylemlerin görünürlük ve yaygınlaşma imkanlarını daha en baştan ortadan kaldırmaya dönük müdahaleler ise, kentteki merkezi konumdaki sokakların ve meydanların eylemcilere kapatılmasıdır. Elbette bu merkezler erkin de yoğunlaşarak, çok daha belirgin şekilde varlığını hissettirdiği yerlerdir. Dolayısıyla protestonun da baskının da en etkili biçimleri buralarda gerçekleşir. Ancak bu mekanların eylemciler tarafından kullanılması iktidar tarafından engellendiğinde, bu kez sözün söyleneceği mekânın kendisi mücadelenin konusu olur. Kentin kamusal mekânları kendilerine kapatılan insanlar, alternatif protesto mekanları açmaya yönelirler. Eylemlerinin yeni sahneleri, itirazlarının konusuna, eylemcilerin politik aidiyetlerine göre seçilir. Örneğin kamuoyunun takip ettiği bir davanın görüleceği mahkeme salonunun önü bir protesto mekanına dönüşebilir (Ayyıldız ve Taşbaşı, 2014). Benzer şekilde toplum vicdanını etkileyen cinayet, taciz vb. olayın gerçekleştiği yerler gibi, eylemin içeriğiyle anlamlı bir bağ olan mekanlar, hem belirli bir zaman süresince gerçekleşen eylemlerin sahnesi olarak, hem de kentin belleğine bir protesto mekânı olarak kazınarak politize edilmiş olur.

İnsanların toplumsal bir duyarlılık oluşturan belirli bir olay sonucu bir anda bir araya geldiği spontane toplanmalardan, devlet tarafından uygulanan yasalara uymayı, hak ihlallerine neden olacağı gerekçesiyle reddeden sivil itaatsizlik eylemlerine, küreselleşme karşıtı eylemlerden, ortak mekanların „egemen olana alternatif bir söylemle düzenlenmesi“ amacıyla gerçekleştirilen işgal eylemlerine (Çoban, 2015), kentsel mekânı bütünlüklü bir siyasal söylemin sahnesi olarak kullanan eski toplumsal hareketlerden, kişisel hak ve özgürlükler temelinde gelişen çok sesli eylemleriyle mekânı daha esnek bir biçimde araçsallaştıran yeni toplumsal hareketlere kadar, geniş bir yelpazede çeşitlenen protesto eylemleri kamusal mekânların örgütleyici ve ifşa edici zeminini kullanır. İktidar mekanizmasına karşı kolektif tepkilerin gösterildiği bu eylemlerde tek tek kişilerin değil, bir toplumsal grubun görünürlüğü söz konusudur. Sahiplenilen ya da karşı çıkılan bir söylem etrafında birleşen insanlar aslında bireysel düzeyde „görünmez“dirler. Görünmesi istenen bir topluluk tarafından temsil edilen görüşler, düşünceler, istek ya da hayallerdir. Fakat kamusal mekândaki bireysel protestolarda hem eylemi gerçekleştiren kişi hem de eylem aynı anda görünürlük kazanır. Dile gelen sözün toplumsal bir karşılığı olduğu durumlarda da bir bireysel protesto, toplu bir eylemi harekete geçirerek ya da toplum vicdanını etkileyerek kolektif bir direncin simgesi haline gelir.

Kamusal mekânı politik bir ifadenin zeminini, sahnesi olarak kullanan tüm bu eylemler içinde, kenti bir müşterek olarak sorunsallaştıran kentsel toplumsal hareketlerin ayrıca altını çizmek gerekir. Castells tarafından tanımlandığı şekliyle kentsel toplumsal hareketler, emek gücünün yenden üretimi ve toplu tüketimin mekânı olan kentlerde, devlet tarafından sağlanan kentsel hizmetlere ve kent mekanının kullanımı ve paylaşımına ilişkin, kentte yaşayan insanlarca sürdürülen örgütlü mücadeleleridir. Emekçi sınıfların yaşam alanları olan kentlerde ortaya çıkan çelişkiler, mekânı değişim değeri üzerinden tanımlayan kapitalist sistemin ürettiği eşitsizliklerin bir yansımasıdır. Bu bağlamda ekonomik, politik, kültürel süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan „kentsel anlam“ın tâbi sınıflar lehine dönüştürülmesini amaçlayan kentsel hareketler, toplu tüketime yönelik talepler, belirli bir mekânda kümelenmiş olan kültürel kimliğin savunulması, yerel yönetimlerin güçlendirmesi olmak üzere başlıca üç alanda gelişim gösterir (Ertan, 1999). Konut hakkı, yerel kimliklerin korunması, sağlık, eğitim, ulaşım vb. hizmetlere erişim mücadelelerinden, kentsel dönüşüme karşı yürütülen eylemlere kadar kent mekânının ve kentteki toplumsal yaşamın biçimlenmesine dönük tüm hareketlerde kent, politik çatışmanın mekânsal birimi olarak, mücadelenin zeminini olmakla kalmaz, bizatihi konusu haline gelir. Kentsel hareketlerde kamusal mekanlar hem kentsel müşterek hem de eylemin sahnesi olarak kamusallığın tüm anlamlarının üst üste bindiği bir bütünsellik kazanır.

Sonuç

Güncel kentsel ortamda iyice belirginleşen politik, toplumsal ve ekonomik asimetrijelerin, kamusal alan ve kamusal mekânın oluşması, kullanılması ve dönüşmesi bağlamında irdelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada ortaya konulan hedefler ve incelemeler sonucunda şunları söylemek olanaklı görünmektedir:

Kamusal alan güç ilişkileri bağlamında ele alındığında, kamusal alan-özel alan ayırımı ilişkin eleştirel yaklaşımların, toplumsal yaşama bütünlüklü bir bakış açısıyla yaklaşarak, politikanın bu tür ayrımları aşır, yaşamın tüm düzeylerini saran yapısına dair vurguyu paylaştığı görülür. Bu çerçevede kamusal alan, eşit yurttaşların eşit katılımının gerçekleştiği bir uzlaşma alanı olarak değil, eşitsiz bir toplumdaki politik aktörlerin birbirleriyle çatışmaları sonucu, içeriği ve sınırları sürekli yeniden üretilen bir süreç olarak görülür. Kamusal-özel arasındaki sınır, sözde belirginliğini yitirerek yerini bütüncül bir mücadele alanına bırakır. Yine de bu tartışmalardan, ne kadar belirsizleşse de kamusal-özel arasında bir ayırımın bulunmadığı değil, bu alanların içeriklerinin ve aralarındaki sınırların önceden tanımlı olmayıp, politik mücadelelerle biçimlendiği anlamı çıkarılabilir. Bu bağlamda sözü edilen mücadele, her şeyden önce politikanın konusu dışında olduğu yanılgısı yaratılan alanların görünürlük kazanmasına yöneliktir. İçten bir ortak dünyanın böylelikle gerçek bir eşitlik zeminine üzerine kurulabileceğini dile getirmek olanaklıdır.

Hegemonik bir karşıtlıklar ortamında mekân, maddi ve sembolik bir varlık olarak, egemen bir paradigma çerçevesinde biçimlendirilme edimine çok hızlı dahil olur. Baskın bir belirleme mekanizması içinde, mekânın kâğıt ve benzeri bir ortamda tasarlanması, binaların, sokakların biçiminin ve buralarda geçecek hayatın, mutlaklık atfedilen bir bilgiye dayandırılma çabası, ortak mekân üzerinde hakimiyet kurmanın temel adımlarından biridir. Böylece kent mekânı, içinde yaşayanların ihtiyaçları, estetik tercihleri, hayal güçleriyle ortak kurdukları yaşam alanları olmak yerine, bir iktidar mekanizmasının parçası olan uzmanlar tarafından biçimlendirilen bir nesneye dönüşür. Tasarlama, planlama edimiyle mekân, toplumsal düzendeki çelişkilerin örtükleştirildiği, farklılıklardan arınmış soyut bir varlığa indirgenen, içinde bulunduğu toplumun üretim ilişkileriyle örgütlenerek hegemonyanın taşıyıcılığını üstlenen bir niteliğe sahip kılınır.

Toplumun her hücresine yayılmış bir iktidar mekanizması içinde, egemen aktörler tarafından ele geçirilmiş ortak mekanların, yitirilmiş bir kamusal alan ve tüm bunların sonucu olarak kentin sokaklarını dolduran sessiz, çaresiz yığınların varlığından söz edilse bile, egemen düzenin karşıt çifti ve dolayısıyla ayrılmaz bir parçası olan bu sınıfların direnme olanağı hala bulunur. Hayatta kalma ya da var olma taktikleri bağlamın-

da tâbi sınıflar, egemen sınıfların kendilerine dayattıkları soyutlanmış mekânı pasif bir şekilde kabullenmezler. Yaşadıkları mekanları kendilerine özgü kullanım biçimleriyle dönüştürüp, yeniden anlamlandırırılar. Bir başka deyişle egemenlerin indirgeyici tasarlanmış mekânı, mekânı yaşayanların direnciyle karşılaşır. Yaşanan mekân, tasarlanan mekânın kayıtsızlığını, bağdaşıklığını parçalayarak, kendi düzensiz düzenini kurar. Bu düzen özel-kamusal her türlü mekânı ele geçirir. Mekân, iktidarın olduğu kadar direnişin de aracı haline gelir.

Egemen iktidarın kamusal mekanlardaki en küçük, en önemsiz gibi gözüken aykırılığa bile tüm şiddetiyle müdahale etme yönündeki tipik refleksinin, mekâna sinmiş olan politik çatışmanın gün yüzüne çıkmasını engelleme arzusundan kaynaklandığını söylemek olanaklıdır. Kamusal mekânda karşıt öznelerce yerleşik kuralların dışına çıkılması, insanların mekânı kendi istek ve gereksinimlerine göre yeniden düzenlemesi ya da kimi zaman kendi kimliklerini görünür kılarak sadece kamusal mekânda bulunması söz konusu olabilir. Ayrıca mevcut iktidar yapılarına karşıt bir söylemin ortak mekânda yüksek sesle dile getirilmesi veya mekâna iştirak etmek, onu fiilen işgal ederek gerçekleştirmek gibi eylemler, mekânın, kamusal içeriğinin teslim edilmesiyle karşı hegemonik bir mücadele zeminine dönüşmesine aracılık eder.

Mekân aracılığıyla, karşı hegemonyaya alan açan bir çatışma ortamı varlık bulur. Başka bir deyişle, kamusal mekânın ideolojik içeriği yalnızca hegemonyayı üreten tek taraflı bir süreç olarak işlemez. Kamusal mekânların söylemle kurdukları tüm bu ilişkilerle, bir yandan insanların ortak dünyada kabul gören değerler doğrultusunda fikirlerinin biçimlenmesi sağlanarak toplum içinde yaşayabilmeleri için bu değerlerle uyum içinde olmaları gerektiği inancı yaratılır, diğer yandan bireyler kamusal mekânın bu simgesel evreninde kendi toplumsal konumlarıyla da yüzleşmiş olur.

Mekânın ticarileşmesi ya da metalaşması açısından bakıldığında ise, Kapitalizmin hem pratik gerçekliğini hem de düşsel zenginliğini içinde erittiği “egemen soyut mekân”nın, kâğıt üzerinde parçalanmış, alınıp satılabilen bir şeye indirgemiş olduğu açıktır. Kamusal mekânın mülkiyetinin ele geçirilmesi ya da kamusal mekânın özel girişimcilere dolaylı olarak tahsis edilmesi, kendisi bütünüyle kamusal olan kent mekânın, sermaye birikim dinamikleri içinde metalaşması sürecinin de bir parçası olarak görülebilir. Kamusal mekânın özelleşmesinin, hegemonyanın tesisi ve sürdürülmesi açısından bir başka işlevi ise kentsel kamusal mekânlarla birlikte kamusallığın kendisinin tasfiye edilmesidir. Ortak mekânın ele geçirilmesi, kenti bir özel alanlar toplamına indirger, ortaklaşa eylemi, iletişimi, politika üretmeyi olanaksız hale getirir, politikayı kent mekânıyla birlikte gündelik hayattan kopararak, insanları edilgen öznelerle dönüştürür. İnsanların çoğunluğunu Özne olarak adlandırmanın bile zor olduğu

bu ortamda toptan bir şeyleşme gerçekleşir.

Kent mekânının dile getirilen biçimde öznelere tasfiyesi ve şeyleşmenin artırılması yoluyla ıssızlaştırılması yanında bizatihi mekânın nesne olarak denetim/kontrol altına alınması on dokuzuncu yüzyılda Vali Haussmann'ın olası bir devrim korkusuyla Paris'te gerçekleştirdiği dönüşümde olduğu gibi doğrudan kamusal mekânları hedef alır. Çünkü herkesin ortak kullanımına açık olan kamusal mekânların kitleler üzerindeki örgütleyici gücü, ortak alan boşaltıldığında, içeriksizleştirildiğinde ya da politik eylemden arındırıldığında, yerini herkes adına söz söyleme hakkına sahip tek bir egemen güce bırakır.

Böylesi denetimli bir kamusal mekânda görünmek, karşı hegemonik aktörler açısından iktidar mekanizmasının gözetim altında olanda yaratmak istediği huzursuzluğa ve gizlenme arzusunun karşı bir meydan okuyuşu ifade eder. Bir başka deyişle baskı altındaki bireyin, iktidarın tüm dışlayıcı ve kuşatıcı stratejilerine rağmen ortak mekânda olmayı, orada bir yer işgal etmeyi, alanı boş bırakmamayı tercih etmesidir. „Sokağa çıkmak“ hayata karışmanın en yalın biçimlerinden biridir.

Ancak yirmi birinci yüzyıl başından bu yana bir başka kamusal varoluş ortamı daha dikkati çekmektedir. Bireylerin korunaklı özel mekanlarından ve IP'lerini (Internet Protokol) bile gizleyerek katıldıkları sanal kamusal ortamlar, beden ve maddi mekânın içerilmediği bir politik alan tanımlar. Böylelikle zaman ve mekân üzerindeki hakimiyetle belirlenen iktidar karşısında, mekân terk edilmiş, teslim edilmiş bir mevzi haline gelir. İnsanın ve mekânın maddi varlıklarının katılmadığı bu yer/dolayım aracılığıyla mücadelenin gerçeklikle arasındaki bağ zayıflar.

Tüm bu yarılmış kamusal varoluşa karşın mekânı manipüle etmek ise hâlâ mekânın egemenlerce belirlenmiş anlamını sorgulayıp tahrir ederek, ona yeni anlamlar yüklemekle gerçekleşebilir. İnsanların geçip gitmesi için tasarlanmış bir kaldırımın, üzerine oturulup sohbet edilen bir mekana dönüştürülmesi, kentin sokaklarını, metaforik anlamlarını aşır, gerçek birer sahneye çeviren sanatsal etkinlikler ya da kamusal mekanların politik işlevlerini hatırlatan forumlar, sokaklarda otomobillerin baskısına karşı yaya olarak veya bisikletle yol almaya çabalamak, kaykayla mekanın öğelerinin katı biçimlerini akışkanlığına katmak, kimin tercihleriyle ve neden orada olduğu bilinmemesine karşın tüm görkemiyle mekanda boy gösteren son derece ciddi anıtsal bir öğenin gölgesinde uzanarak, ona daha insancıl, pratik bir işlev kazandırmak, mevcut toplumsal düzenin dayatmalarına karşı, başka türlü bir dünyanın imkanını duyurmak için takas pazarları kurmak ya da sokakta seyyar satıcılık yaparak kapitalist sistemin dışladığı bir ticari faaliyetle kamusal mekanlara canlılık katmak gibi sayısız örnekle kentsel kamusal mekanlara gündelik hayat içinde farklı

işlevlerle, yeni anlamlar yüklenebilir. Bu anarşist bir tavır değildir, yalnızca görünür, duyulur olma arzusunun gerçek mekânda somutlaşmış eylemliliğidir. Ancak bu yolla, yapı/sistem tarafından şeyleştirilenler kendi “özne”liklerini yeniden inşa edebilirler.

KAYNAKLAR

- Arendt, H. (2012). *İnsanlık durumu* (6.Baskı). (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1958)
- Ayyıldız, E. Ve Taşbaşı, K. (2014). Kentsel kamusal mekanlarda toplumsal hareketler ve eylem pratikleri: iletişim bilimleri açısından otorite mekanlarına müdahale olarak Hrant Dink eylemleri. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, (21) 79-102. 20 Nisan 2016, www.iletisimdergisi.gsu.edu.tr.
- Baker, U. (2015). *Siyasal alanın oluşumu üzerine bir deneme*. 15 Haziran 2016, <http://kendiyayinlari.com/2014/09/26/siyasal-alanin-olusumu-uzerine-bir-deneme/>
- Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da maduniyet-toplumsal hareketler ve siyaset*. (Ö. Gökmen, S. Deren, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2004)
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve devlet. *Praksis*, (3), 252-278.
- Cevizci, A. (2013). *Felsefe sözlüğü* (8. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çoban, F. (2015). *Sokak siyaseti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- De Certeau, M. (2008). *Gündelik hayatın keşfi -eylem uygulama, üretim sanatları*. (L. A. Özcan, Çev.). İstanbul: Dost Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990)
- Dostoyevski, F. (1996). *Yeraltından notlar* (S. Demirci, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1991)
- Ertan, K. A. (1999). Kentsel hareketlerden yeni toplumsal hareketlere: Castells'in sorgulanması ve Türkiye örnekleri. *Amme İdaresi Dergisi*, 32, (3) 115-128. 02 Şubat 2015, ww.todaie.edu.tr.
- Foucault, M. (2011). *Büyük kapatılma* (3. Baskı). (I. Ergüden, F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994)
- Foucault, M. (2012). *İktidarın gözü* (3. Baskı). (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1994)
- Foucault, M. (2015). *Cinselliğin tarihi* (6. Baskı). (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1976)
- Gramsci, A. (1986). *Hapishane defterleri*. (K. Somer, Çev.). İstanbul: Onur Yayınları.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal alanın yapısal dönüşümü* (5. Baskı). (T. Bora, M. Sancar, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1962)

- Hardt, M. Ve Negri, A. (2003). *İmparatorluk* (5. Baskı). (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2000)
- Harvey, D. (2015). *Asi şehirler* (4. Baskı). (A. D. Temiz). İstanbul: Metis Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 2012)
- Keskin, F. (2014). Michel Foucault. A. Tunçel ve K. Gülenç, (Ed.), *Siyaset felsefesi tarihi- Platon'dan Zizek'e* (2. Baskı) içinde (736-754). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın üretimi*. (I. Ergüden, Çev). İstanbul: Sel Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 1974)
- Negt, O. Ve Kluge, A. (2004). Kamusal alan ve Tecrübe'ye giriş. M. Özbek, (Ed.), *Kamusal alan* içinde (133-141). İstanbul: Hil Yayın.
- Nietzsche, F. (2010). *Güç istenci* (N. Epçeli, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Scott, J. C. (2014). *Tahakküm ve direniş sanatları. Gizli senaryolar* (A. Türker, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1990)
- Sennett, R. (1999). *Gözün vicdanı*. (S. Sertabiboğlu, C.Kurultay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1992)
- Sennett, R. (2013). *Kamusal insanın çöküşü* (4. Baskı). (S. Durak, A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1977)
- Timuçin, A. (1997). *Düşünce tarihi* (2. Baskı). İstanbul: İnsancıl Yayınları.
- Timur, T. (2014). *Felsefe, toplum bilimleri ve tarihçi* (2.Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Vassaf, G. (2015). *Cehenneme övgü: gündelik hayatta totalitarizm* (30. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bölüm 12

KIŞ OLİMPİYAT OYUNLARI EV SAHİPLİĞİ SÜRECİNDE ERZURUM İÇİN YOL HARİTASI

Tuna BATUHAN¹

¹ Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, <https://orcid.org/0000-0001-7662-340>

1. Giriş

Bu çalışma Türkiye'nin uluslararası nitelikli büyük organizasyonlara ev sahipliğinde akademik ve pratik anlayışını geliştirmeyi ve Erzurum ölçeğinde gelecek için etkin bir vizyonun belirlenmesine katkı sunmayı hedeflemektedir. Bu çalışmanın temel amacı, Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmak için Erzurum'un izlemesi gereken stratejiyi ve bu kapsamda ekonomik, toplumsal, çevresel ve yönetsel altyapıyı yeterli hale getirebilmek için izlenmesi gereken yol haritasını bilimsel çerçevede ortaya koymaktır.

Çalışma kapsamında Erzurum'un Olimpiyat planlamasının temelini oluşturacak yeni vizyonu, misyonu ve ana mesajlarının Erzurum'un Olimpiyat ev sahipliği ile ulaşmak istediği uzun vadeli hedefleri içerir şekilde belirlenmesi sürecinde izlenmesi gereken yol haritası detaylandırılacaktır. Holger Preuss tarafından geliştirilen analitik şema Olimpiyat vizyonunun etkin şekilde belirlenmesinde yol gösterici niteliktedir ve bu çalışma kapsamında Erzurum'un Olimpiyat adaylığı sürecinde miras yönetiminin planlanması ile ilgili önerilerde bu yaklaşım esas alınacaktır. Preuss'un geliştirdiği şema Erzurum'da ortaya çıkacak yapısal değişikliklerin (doğrudan, dolaylı itici ve dış faktörler) şehrin gelecek vizyonu ile uyumlaştırılmasında da yol gösterici niteliktedir. Bu sayede, Erzurum'da sportif, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, kentsel ve bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesi ve Olimpik ve Paralimpik hareketler ile Erzurum arasında "karşılıklı yarar" ve "kazan-kazan" modelinin inşa edilmesi mümkün olacaktır.

Bu çalışma sistematik inceleme yönteminin kullanılmasını önererek araştırma konusu ile ilgili eğilimleri belirlemeyi, bulguları özetlemeyi ve gelecekteki araştırma ve politika gündemleri için yön belirlemeyi de Erzurum'un gelecek stratejisinin önemli bir parçası olarak görmektedir. Sistematik inceleme sonucunda ortaya çıkacak sentez Erzurum'un Olimpiyat adaylığı ile ilgili sürecin planlanmasına ve yönetilmesine katkı sunacaktır.

Bu çalışma farklı ölçeklerde (Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye) ortaya çıkan çoklu politika bağlamlarını bir arada değerlendirmeyi ve bu politikalar arasında Olimpiyat vasıtasıyla uyumu artırmayı sağlayacak bir yol haritasını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma kapsamında Erzurum için Uzun Vadeli Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı ilkelerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda Erzurum'un IOC'nin belirlediği yol haritasına bağlı kalarak tesisleşme, kentsel altyapı, konaklama, ulaşım, etkinlik alanı kapasitesi gibi konularda gerekli yatırımları şehrin ihtiyaçlarını dikkate alarak tamamlamasında yol gösterici bir vizyon belirlenmiş olacaktır.

Erzurum için Uzun Vadeli Gelişim Stratejisi ve Eylem Planı ilkelelerinin belirlenmesinin, Türkiye'nin büyük önem verdiği ve ev sahipliğini

elde etmek için yoğun emek ve mesai harcadığı benzer uluslararası nitelikli büyük organizasyonların (örneğin Yaz Olimpiyat Oyunları, Dünya Kupası, Avrupa Futbol Şampiyonası gibi) stratejisini yönlendirmesi de mümkündür. Erzurum özelinde ortaya çıkarılacak strateji ve ilkelerin benzer organizasyonların adaylık sürecinden başlamak üzere her adımında daha etkin ve başarılı kararların alınmasına katkı sağlama potansiyeli yüksektir. Uluslararası nitelikli büyük organizasyonlar ile ilgili dünyada genişçe bir literatür varken, Türkiye’de bu alan henüz yeterince araştırılmamaktadır. Bu çalışmanın bu alanda literatürün gelişmesine, yeni projelerin, fikirlerin ve uygulamaların hayata geçmesine katkı sunması da umulmaktadır.

2. Uluslararası Nitelikli Büyük Organizasyonlar ve Kent İlişkisi

Uluslararası nitelikli büyük organizasyonlar bir etkinlikten çok daha fazlasını sunan uluslararası ölçekte büyük fenomenlerdir (Andranovich vd.2001; Burbank vd. 2002; Short 2004). Uluslararası nitelikli büyük organizasyonlar, dünya şehri olma iddiasının test edilebileceği en önemli ortamlardan birisidir (Short, 2004). Aday şehirler bu organizasyonlara ev sahipliği yapabilmek için her imkânlarını seferber etmekte ve bu organizasyonlardan çok farklı alanlarda kazanım elde etmeyi beklemektedirler. Bu organizasyonlar, etkinlik faaliyet alanının çok ötesinde beklentileri ortaya çıkarmakta ve ev sahibi şehirler için orta ve uzun vadede farklı stratejilerin hayata geçirilmesinde uygun bir araç olarak görülmektedir. Bu organizasyonlar ev sahibi şehirler için ciddi birer planlama ve uygulama pratiği olarak da görülebilir (Hiller, 2006).

Uluslararası nitelikli büyük organizasyonların ekonomik etkilerinin artması ile birlikte tarihsel süreçte bu tür organizasyonlara ev sahipliği yapmak isteyen kentlerin sayısı da artmıştır. Yaz ve Kış Olimpiyat Oyunları, EXPO, Dünya Kupası gibi milyonlarca kişinin takip ettiği uluslararası nitelikli büyük organizasyonların planlanması ve düzgün bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, ev sahibi şehrin mevcut potansiyelini arttıracak büyük bütçeli birçok yatırımın yapılmasını zorunlu hale getirmektedir (Roche, 1994; Roche, 2002; Hiller, 2000; Hiller, 2006; OECD, 2017; OECD, 2021). Bu tür organizasyonlar aynı zamanda ev sahibi şehrin gelecek vizyonunu daha odaklanmış bir planlama süreci içinde hayata geçirebilmesi için de büyük bir fırsattır ve bu süreç iyi yönetilebilirse şehrin altyapısında, ekonomisinde, imajında ve daha birçok alanda çok olumlu değişim ve gelişimle sonuçlanabilir (Essex ve Chalkley, 1998; Chalkley ve Essex, 1999; Essex ve Chalkley, 2004).

Kış Olimpiyat Oyunlarının sürekli büyümesinin sunduğu zorlukların bir sonucu olarak, Olimpiyat Oyunlarının planlanması ve Olimpiyat mirasının yönetimi en temel konulardan birisi haline gelmiştir. Olimpiyat mirası açısından üç farklı zamansal aşamadan söz etmek mümkündür: adaylık,

Olimpiyatlar nedeniyle ortaya çıkan yapısal değişimler Olimpik mirasın altı farklı yönüyle ilişkilendirilebilir (Preuss, 2007; Preuss, 2015). Bunlar kentsel gelişim, çevresel iyileştirme, politika ve yönetim, tecrübe, bilgi ve ağlar, fikri mülkiyet, inançlar ve davranış olarak sıralanabilir.

- Kentsel gelişim yol ve havaalanı inşaatları, toplu ulaşım, yeni bina ve oteller, spor tesisleri vb. kapsar.

- Çevresel iyileştirme atık su arıtma, kanalizasyon arıtma, yenilenebilir enerji, su verimliliği, çevre dostu binalar vb. kapsar.

- Politika ve yönetim: yeni politikalar ve yönetim sistemlerini/ mekanizmalarını kapsar.

- Tecrübe, bilgi ve ağlar adaylık ve ev sahipliği yoluyla edinilen becerileri, oluşturulan veya paylaşılan bilgileri, etkinliğin bir parçası olunması nedeniyle geliştirilen yeni ağları kapsar.

- Fikri mülkiyet yeniliğe veya katma değere yol açan fikri mülkiyetleri, Olimpiyat Oyunları için veya Olimpiyat Oyunları nedeniyle yapılan icatları kapsar.

- İnançlar ve davranışlar ülkenin/şehrin imajıyla ilgili yeni veya değişen inançları; hizmet kalitesi, toplu taşıma kullanımı, spora katılım açısından davranış değişikliklerini kapsar.

Bu analitik şema ile planlamadan ölçüme kadar miras sürecini yapılandırmak mümkündür. Yapısal değişikliklerin “spor yoluyla daha iyi bir dünya” inşa edilebileceğini göstermesi beklenir.

3. Erzurum’un Uluslararası Nitelikli Büyük Organizasyon Tecrübesi

Erzurum Türkiye’de kış sporlarının temellerinin atıldığı bir şehirdir. Erzurum’da 1. Dünya Savaşı döneminde askeri amaçlarla başlayan kayak sporu eğitimleri zamanla sivil alana yayılmıştır (Küçükugurlu ve Sivaz, 2011). Palandöken Dağları, kayak mevsiminin uzun, kar kalitesinin yüksek, pist uzunluklarının elverişli olması ve şehir merkezine ulaşılabilirliğin kolay olması özellikleri ile uluslararası ve ulusal ölçütlerde kullanılabilecek potansiyel kayak alanlarına sahiptir. Erzurum’un iklim koşullarının kış sporlarına elverişli olması ve kış sporlarına olan ilginin zaman içerisinde artmasıyla tesisleşme ve yatırımlar hız kazanmış, Erzurum ulusal ve uluslararası düzeyde kış sporları organizasyonlarının düzenlendiği bir merkez haline gelmiştir (Batuhan, 2016). Erzurum 2011 yılında Kış Üniversite Oyunları’na (Universiade), 2012 yılında Kuzey Disiplini Gençler ve U23 Dünya Kayak Şampiyonası’na ve 2017 yılında Avrupa Gençlik Kış Olimpiyatları Festivali’ne (EYOWF) ev sahipliği yapmıştır. Erzurum’un ulusal ve uluslararası düzeyde ev sahipliği yaptığı organizasyonlar tecrübe biri-

kimi olarak değerlendirilebilir, ancak bu tecrübenin uzun vadeli bir strateji ve eylem planı ile birleştirilememesi daha büyük organizasyonlara ev sahipliği yapma olasılığını azaltmaktadır.

Preuss'un ortaya koyduğu yaklaşım Olimpiyat vizyonunun etkin şekilde belirlenmesinde yol gösterici niteliktedir ve Erzurum'un Olimpiyat adaylığı sürecinde miras yönetiminin planlanması ile ilgili önerilerde bu yaklaşım esas alınabilir. IOC'nin Erzurum'un 2026 Kış Olimpiyat adaylığı ile ilgili teknik değerlendirmeleri bu yaklaşımın ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

2026 Kış Olimpiyatlarına ev sahipliği için diyalog aşamasında yer alan 4 şehir Calgary (Kanada), Milano-Cortina D'Ampezzo (İtalya), Stockholm-Are (İsveç) ve Erzurum (Türkiye) olmuştur (IOC, 2018b). IOC, 2026 Kış Olimpiyatlarına ev sahipliği ile ilgilenen Şehirlerin başlangıçtaki planlarının fizibilitesini değerlendirmek ve bu şehirlerin 2020 Olimpiyat Gündemi ve Yeni Norm ilkelerini karşılama durumlarını tespit etmek amacıyla 2026 Olimpik Kış Oyunları Çalışma Grubunu oluşturmuştur (IOC, 2018b). 2026 Olimpiyatları ev sahipliği için diyalog aşamasına dahil olan 4 şehir için IOC'nin değerlendirmeleri dikkate alındığında Erzurum'un Olimpiyat ev sahipliği sürecindeki eksiklikleri net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.

Şehirlerin ev sahipliği vizyonları incelendiğinde Milano-Cortina ve Stockholm-Are ön plana çıkmaktadır (IOC, 2018b; IOC, 2019). Milano-Cortina dünya standartlarında bir kış spor merkezi inşası, kentsel iyileştirmeler, şehir markasının güçlendirilmesi, gelecek nesiller için kalıcı miras ve sporun birleştirici gücü vurgularıyla güçlü bir vizyon ortaya koymaktadır. Stockholm-Are ise İsveç'in turizm ve iş merkezi olarak öne çıkarılması, sürdürülebilirlik ve sağlık, sporun birleştirici etkisini gibi unsurları vurgulamaktadır. Calgary ve Erzurum ise vizyon tanımını dar kapsamda ifade etmektedir. Calgary Olimpiyat ev sahipliğini şehrin geçmiş spor tecrübesini ve kış sporları tutkusunu gösterme fırsatı olarak görürken, Erzurum'un vizyonu kış sporlarını geliştirmek, sportif faaliyetlere katılımı arttırmak, sağlığı ve sosyal faydayı geliştirmek ve ulusal gurur başlıklarında tanımlanmaktadır. Şehirlerin vizyon tanımının 2020 Olimpiyat gündemi ile uyumu dikkate alındığında Erzurum dışındaki tüm şehirlerin vizyonunun 2020 Olimpiyat gündemi ile "tamamen uyumlu" olduğu, Erzurum'un vizyonunun ise "uyumlu" olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır.

Erzurum'un adaylığında en büyük eksiklikler konaklama ve ulaşım altyapısının yetersizliğidir. IOC'nin Kış Olimpiyat Oyunları için belirlediği 24.000 oda ihtiyacının altında envantere sahip olan Erzurum, bu eksikliği gidermek için kalıcı yatırımlar yapma önerisi yerine "alternatif konaklama" olarak nitelendirilen öğrenci yurtları ve misafirhaneleri kullanmayı

tercih etmektedir (IOC, 2018b; IOC, 2019). IOC'nin 2020 Olimpiyat Gündeminde yer alan önerilerden birisi mevcut tesislerin maksimum kullanımının sağlanması, geçici ve sökülebilir mekânların kullanımının aktif olarak teşvik edilmesidir. Ancak bu ilke gerekli olan altyapının var olmasına bağlıdır ve Erzurum'un mevcut konaklama kapasitesi bu ilke kapsamında değerlendirilemez. Bu kapsamda Erzurum'un konaklama imkanlarını çeşitlendirecek ve yatak kapasitesini arttıracak yatırımlar yapılmalıdır.

Benzer şekilde Erzurum'un ulaşım stratejisinde de ciddi eksiklikler göze çarpmaktadır (IOC, 2018b; IOC, 2019). Havaalanı kapasitesinin sınırlı olması ve şehir içi ulaşımında alternatiflerin yetersizliği Erzurum'a geliş-gidişi ve şehir içi ulaşımı sorunlu hale getirmektedir. Erzurum'daki mevcut tesisler ve altyapı önemli bir artı olarak görülse de altyapının ve tesis imkânlarının uluslararası standartlara uygun şekilde iyileştirilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Nitelikli personel yetersizliği, sosyal ve kültürel etkinliklerin eksikliği de kış sporları kenti imajını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi Erzurum'da kış sporları kültürünün gelişimine katkı sağlayacak, turistlerin ortalama kalış süreleri ve ortalama harcamaları arttıracak ve şehrin tanıtımına olumlu yönde katkı yapacaktır (Batuhan, 2016). Erzurum'un kış turizminde uluslararası bir merkez olma hedefini gerçekleştirebilmesi için konaklama ve ulaşım başta olmak üzere diğer altyapı eksikliklerini öncelikli olarak gidermesi gerekir.

Ev sahibi şehirler ve bölgeler için uzun vadeli fayda yaratmak ve bu faydayı hızlandırmak, Oyunlara başarılı bir şekilde ev sahipliği yapmanın önemli bir göstergesidir. Bu kapsamda Olimpiyat mirası temel başarı ölçütlerinden biridir. Preuss'un modeli esas alınarak Erzurum'un Olimpiyat stratejisi ve miras planlaması vizyonu etkin şekilde belirlenebilir. Bu sayede, Erzurum'da ve bölgede sportif, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, kentsel ve bölgesel kalkınmayı teşvik edebilir ve Olimpik ve Paralimpik hareketler ile Erzurum arasında "karşılıklı yarar" ve "kazan-kazan" modeli oluşturulabilir. Erzurum için hedef IOC'nin belirlediği yol haritasına bağlı kalarak tesisleşme, kentsel altyapı, konaklama, ulaşım, etkinlik alanı kapasitesi gibi konularda gerekli yatırımları tamamlamak ve eksiklikleri gidermektir. Bu kapsamda Erzurum'un Olimpiyat planlamasının temelini oluşturacak yeni vizyonu, misyonu ve ana mesajları, Erzurum'un Olimpiyat ev sahipliği ile ulaşmak istediği uzun vadeli hedefleri içerir hale getirilmelidir. Erzurum'un yeni vizyonu, yol gösterici ilkeleri barındıran Olimpiyat Gündemi 2020 ve Yeni Norm ile tam anlamıyla uyumlu hale getirilmelidir.

4. Olimpiyat Gündemi 2020 ve Yeni Norm

Olimpik Hareketin geleceği için yeni bir yol haritası niteliğindeki 2020 Olimpiyat Gündemi 40 ayrıntılı öneriden oluşmaktadır (ICO, 2014).

Önerilerden ilki “potansiyel aday şehirleri kendi sporlarına, ekonomik, sosyal ve çevresel uzun vadeli planlama ihtiyaçlarına en iyi uyan Olimpik projeyi sunmalarına davet etmek” olarak ifade edilmiştir (IOC, 2014; IOC, 2018b). 2020 Olimpiyat Gündeminin olumlu etkisi daha fazla reform beklentilerini ve girişimleri arttırmış ve bu kapsamda 2020 Olimpiyat Gündemi üzerine inşa edilen Yeni Norm, 6 Şubat 2018'de PyeongChang'daki 132. IOC Oturumunda IOC üyelerine sunulmuştur (IOC, 2018b). Yeni Norm Olimpiyat Oyunlarının adaylık aşamasından oyunların gerçekleşmesine ve miras aşamasına kadar tüm süreçleri kapsayan 118 reformdan oluşmaktadır. 118 reformun 80'den fazlası Olimpiyat deneyiminden ödün vermeden maliyet tasarrufu sağlamayı amaçlamaktadır. Bu tasarruflar mekan boyutlarını küçültmek, ulaşım seçeneklerini yeniden değerlendirmek, mevcut altyapıyı optimum şekilde kullanmak ve çeşitli spor tesislerini yeniden kullanmak gibi önerilerden oluşmaktadır (IOC, 2018b). Yeni Norm ayrıca Olimpiyat Oyunlarını organize etmek için "3 + 4" yaklaşımı getirmiştir. Bu yaklaşıma göre ilk üç yıl Oyunların vizyonu, stratejisi ve yönetim modeline odaklanırken, sonraki dört yıl ise operasyonel planlama, Oyunlara hazır olma ve oyunların gerçekleşmesine ayrılmıştır (IOC, 2018a; IOC, 2018b).

Olimpiyat yolculuğunun en başından itibaren yerleşik mutlak öncelikler olan satın alınabilirlik, sürdürülebilirlik ve kalıcı miras yeni süreçte de önemle üzerinde durulan unsurlardır (IOC, 2014; IOC, 2018b). Bu önceliklere diyalog, danışma ve işbirliğini ekleyen yeni adaylık süreci, şehirler ve IOC için kazan-kazan durumu olarak değerlendirilebilir. Maliyetleri düşüren işbirlikçi yaklaşımı vurgulayan bu yeni süreç Milli Olimpiyat Komiteleri ve aday şehirlerin daha fazla destek ve daha fazla esneklik ile projelerini geliştirmelerine imkan sağlamayı amaçlamaktadır. Olimpiyat ev sahipliğinin "herkese uyan tek bir beden" şablonu olmadığı temeline dayanan yeni reformlarla aday şehirlerin Olimpiyat planlarını kendi özgün durumlarına uyarlamaları ve sportif, ekonomik, sosyal ve çevresel hedefleri ile uyumlu projeler geliştirmeleri hedeflenmektedir (IOC, 2018a; IOC, 2018b).

Olimpiyat Gündemi 2020 ve Yeni Norm, Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak isteyen şehirler için yeni bir çağ, yeni bir yaklaşım ve yepyeni bir felsefe olarak tanımlanabilir. Önemli reformları içeren bu yeni süreçle maliyetlerin düşürülmesi ve tasarruf sağlanması, esnekliğin artırılması ve üst seviyede işbirliğinin sağlanması sonucunda Olimpiyatlara ev sahipliği yapacak şehirlerin uzun vadeli kalkınma planlarıyla uyumlu bir şekilde Olimpiyatların organize edilmesi amaçlanmaktadır ((IOC, 2017; IOC, 2018a; IOC, 2018b). Yeni süreçte esneklik tanımı, ev sahibi şehirlerin ve hatta ev sahibi ülkelerin dışındaki mekânların kullanılması seçeneğine izin vererek geçici ve sökülebilir mekânlara vurgu yapmaktadır. Yeni mekânların inşasının ancak net bir Olimpiyat sonrası kullanım planının olması

durumunda gerekli ve haklı olduğu vurgulanarak “beyaz fillerin” (az kullanılan altyapı) ortaya çıkması önlenmek istenmektedir.

Uluslararası nitelikli büyük organizasyonların iyi planlanmaması ve uygulanmaması ev sahibi şehir için uzun vadeli borçlar, “beyaz filler” ve diğer çevresel ve sosyal etkiler ortaya çıkarabilir (OECD, 2017). Bu tür organizasyonlara ev sahipliği yapan şehirlerin sürdürülebilir miras planlamasını yapamamış olması etkinlik sonrası kullanımı olmayan pahalı tesisler ve gelecekte ödenecek büyük bir fatura ortaya çıkararak ev sahibi şehirlere faydadan çok zarar da verdiği örnekler mevcuttur (Greg, 2008). Bu nedenle uluslararası büyük organizasyonların ev sahibini belirleyen ICC, FIFA, UEFA, IOC, BIE, AIPH gibi kuruluşlar, organizasyonlardan kalıcı sürdürülebilir bir mirasın elde edilmesinin önemini giderek daha fazla vurgulamaktadırlar.

Bugün için uluslararası nitelikli büyük organizasyonlara ev sahipliği niyetinde olan herhangi bir şehrin adaylığını çekici hale getiren temel unsurlardan en önemlisi mirasın kapsamı ve organizasyonun sürdürülebilirliğidir. Unutmamak gerekir ki bu tür organizasyonlar şehrin önceliklerini hayata geçirmek, mevcut plan ve politikaları hızlandırmak ve yatırım sağlamak için etkin bir araç olarak görülebilir, ancak bu öncelikleri hayata geçirmenin bir alternatifi değildir (Greg, 2008). Bu kapsamda Olimpiyat planlama sürecine dahil olacak paydaşların rollerini ve sorumluluklarını etkin şekilde tanımlamak, Olimpiyatlar öncesinde, sırasında ve sonrasında miras teslimi ve miras yönetimini koordine etmek amacıyla miras yönetim yapısının da kurulması gerekmektedir. Bu sayede yeni "beyaz fil" mekanlar ve tesislerin ortaya çıkması önlenecek, Oyunlar öncesinde ve sonrasında kullanım planlanmış olacaktır.

5. Kış Olimpiyat Oyunları Ev Sahipliği Sürecinde Erzurum İçin Yol Haritası

Bu çalışma Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapmak için Erzurum’un izlemesi gereken stratejiyi ve bu kapsamda ekonomik, toplumsal, çevresel ve yönetsel altyapıyı yeterli hale getirebilmek için izlenmesi gereken yol haritasını bilimsel çerçevede ortaya koymayı amaçlamıştır. Olimpiyatlar ve benzeri uluslararası organizasyonlardan umulan faydanın etkin şekilde ortaya çıkabilmesi için daha doğru ve derinlemesine bir metodolojiye ihtiyaç vardır. Bu çalışma aynı zamanda bu metodolojinin geliştirilmesine katkı sunmayı da hedeflemektedir.

Erzurum’un Olimpiyat planlamasının temelini oluşturacak yeni vizyonu, misyonu ve ana mesajları, Erzurum’un Olimpiyat ev sahipliği ile ulaşmak istediği uzun vadeli hedefleri içerir şekilde güncellenmeli ve yeniden belirlenmelidir. Erzurum’un yeni vizyonunun, yol gösterici ilkeleri barındıran Olimpiyat Gündemi 2020 ve Yeni Norm ile tam anlamıyla uyumlu

hale getirilmesi gerekir. Preuss (2015) tarafından geliştirilen analitik şema (Şekil 1) Olimpiyat vizyonunun etkin şekilde belirlenmesinde yol gösterici niteliktedir ve Erzurum'un Olimpiyat adaylığı sürecinde miras yönetiminin planlanması ile ilgili süreçte bu yaklaşım esas alınmalıdır. Preuss'un şeması esas alınarak Erzurum'da ortaya çıkacak yapısal değişikliklerin (doğrudan, dolaylı itici ve dış faktörler) şehrin gelecek vizyonu ile uyumlaştırılması da mümkün olacaktır. Bu kapsamda ayrıca Olimpiyat planlama sürecine dahil olacak paydaşların rollerini ve sorumluluklarını etkin şekilde tanımlamak, Olimpiyatlar öncesinde, sırasında ve sonrasında miras teslimi ve miras yönetimini koordine etmek amacıyla miras yönetim yapısı da kurulmalıdır. Bu sayede yeni "beyaz fil" mekanlar ve tesislerin ortaya çıkması önlenecek, Oyunlar öncesinde ve sonrasında kullanım planlanmış olacaktır.

Erzurum'un uzun vadeli hedeflerine ulaşması için birçok alanda yapısal değişim sürecini yönlendirecek hedefler ve eylemler geliştirilerek, olimpiyat vizyonu ile uyumlu bir şehir vizyonu ortaya çıkarılmalıdır. Bu süreç aynı zamanda farklı temalarda (sportif hedefler, toplumsal hedefler, ekonomik hedefler, kültürel hedefler, çevresel hedefler, kentsel gelişim hedefleri ve bölgesel gelişim hedefleri) Olimpik mirasın şehrin ihtiyaç ve beklentileriyle uyumlaştırılmasını da içermelidir. Bu sayede Erzurum'da sportif, ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel, kentsel ve bölgesel kalkınmanın teşvik edilmesi ve Olimpik ve Paralimpik hareketler ile Erzurum arasında "karşılıklı yarar" ve "kazan-kazan" modelinin inşa edilmesi mümkün olacaktır.

Bu kapsamda yukarıda sıralanan temalarda (sportif hedefler, toplumsal hedefler, ekonomik hedefler, kültürel hedefler, çevresel hedefler, kentsel gelişim hedefleri ve bölgesel gelişim hedefleri) Erzurum'un hedeflerini, temel eylemlerini ve uygulama ilkelerini tanımlayacak stratejik bir eylem planının hazırlanması gerekir. Hazırlanacak stratejik eylem planı kapsamında sportif hedeflerin belirlenmesinde Erzurum için temel ölçütlerden ilki 11. Kalkınma Planı ve diğer yönlendirici politika belgelerindeki hedefleri dikkate alarak rekabetçi kış sporlarına katılımın teşvik edilmesi, sporcu yetiştirilmesi ve başarının artırılmasıdır. Olimpiyatlardan sonra sportif tesislerin etkin kullanımının sağlanması da sportif hedefler kapsamında değerlendirilebilir. Bunun için mekan planlaması ve tasarımı aşamasında mekanların Olimpiyat sonrası eylem planlarını erkenden geliştirmek gerekir.

Ekonomik hedefler bağlamında Türkiye'de kış sporları pazarının gelişimini teşvik etmek, önemli kış sporları etkinliklerine ev sahipliği yapmak ve Olimpiyatları bilimsel ve teknolojik yenilikleri teşvik etmek için kullanmak olarak sıralanabilir. Sosyal boyutta hedefler insanlar için sağlıklı bir yaşam tarzını teşvik etmek, Olimpiyat Oyunlarında gönüllü olmak isteyen-

lerin sayısını arttırarak Olimpiyat değerlerini hayata geçirmek olmalıdır. Kültürel bağlamda hedef Türk medeniyetini ve kültürünü dünyaya yaymaktır. Çevresel öncelikler kapsamında ekolojik çevre koruma ve iyileştirme çabalarını hızlandırmak, düşük karbonlu bir ekonomiyi teşvik etmek ve sürdürülebilir yönetim sistemlerinde yenilikleri teşvik etmek önemlidir. Kentsel gelişim ve bölgesel kalkınma kapsamında ise Erzurum ve Doğu Anadolu Bölgesinde hem Olimpiyat gereksinimlerini hem de yerel ihtiyaçları karşılamak amacıyla ulaşım, su ve enerji hizmetleri ile altyapının iyileştirilmesi gerekir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda bölgede spor, kültür ve turizminin gelişimini uluslararası uygulama ve standartlara uygun şekilde hızlandırmak ve istihdamı arttırmak da önemli hedefler arasında sayılabilir.

Uluslararası nitelikli büyük organizasyonlar ev sahibi şehrin ekonomik gelişimine tek başlarına katkı sağlamamaktadır. Bu organizasyonlardan en büyük katkıyı sağlayan ev sahibi şehirler, bu organizasyonların planlaması ile kendi kentlerinin uzun vadeli stratejilerini harmanlayabilen şehirler olmuştur (Batuhan, 2019). Kısa vadede büyük yatırımların yapılması gerekli olsa da, yatırımlar şehrin ihtiyaçlarıyla uyumlu bir şekilde yapıldığında uzun vadede şehrin gelişimini olumlu yönde etkileyecektir. Bu çerçevede, uluslararası nitelikli büyük organizasyonların şehrin uzun vadede gelişim stratejisi ve vizyonu ile uyumlu hale getirilmesi şehrin ekonomik olarak gelişmesini ve bu organizasyonların kente bıraktığı mirasın kalıcı ve kullanılabilir olmasını sağlayacaktır (Batuhan, 2016).

Bu kapsamda Erzurum'un uzun vadeli gelişim stratejisini belirleyerek gelecek için doğru adımları planlaması gerekmektedir. Stratejik planlama olarak tanımlanabilecek bu süreç aceleci davranmamayı gerektirir. Sabırsızlıkla hemen sonuç almayı beklemek ya da aynı yöntemleri deneyerek farklı sonuçlar elde etmeyi beklemek stratejik planlamanın özünde yoktur. Stratejik planlama ile Erzurum'un uzun vadeli hedefleriyle uyumlu yatırımlar yapmak ve Olimpiyat sonrası kullanımı planlamak mümkün olacaktır. Stratejik planlama aynı zamanda farklı kurumlar arasındaki işbirliğini artırma potansiyeli olan, katılımı teşvik eden ve her tür paydaşın fikrini önemseyen etkileşimli bir süreci ifade etmektedir.

Bu çerçevede farklı ölçeklerde (Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi ve Türkiye) ortaya çıkan çoklu politika bağlamları bir arada değerlendirilerek bu politikalar arasında Olimpiyat vasıtasıyla uyumun arttırılması sağlanmalıdır. Bu kapsamda kentsel analizler, eleştirel politika analizi ve içerik analizi bir arada kullanılarak her bir yaklaşım Erzurum özelinde detaylı analize dahil edilmelidir. Kentsel analizler bağlamında demografik yapı, sosyo-ekonomik veriler, ulaşım ve kentsel altyapı, erişilebilirlik, tesisleşme ve yer seçimi gibi unsurlar değerlendirilmelidir. Politika üretim süreçlerinin analizine politika seçecesi (soykütüğü) rehberlik etmelidir (Gale,

2001). Bu politika analizi süreci, politikaların zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve aynı zamanda nasıl belirleyici olduğunu, politika üretim süreçlerinin rasyonallitesi ve uzlaşmanın nasıl sorunlu olabileceğini ve politika üretim sürecinde çatışan çıkarlar etrafında geçici ittifakların nasıl oluştuğunu anlamaya yardımcı olacaktır (Gale, 2001). İçerik analizi ise seçilen belgelerden tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmaya imkan veren bir teknik (Krippendorff, 2004) olarak önemlidir. Bu kapsamda IOC'nin Olimpiyat adaylığı prosedürlerini ve beklentilerini içeren belgeler, Kalkınma Planları başta olmak üzere Türkiye'nin kamu politikası önceliklerine yön veren temel politika belgeleri ve Erzurum ölçeğinde yerel politika uygulamaları içerik analizine tabi tutulmalıdır.

Erzurum için Uzun Vadeli Gelişim Stratejisi ve Eylem Planının geliştirilmesi IOC'nin belirlediği yol haritasına bağlı kalarak tesisleşme, kentsel altyapı, konaklama, ulaşım, etkinlik alanı kapasitesi gibi konularda gerekli yatırımların şehrin ihtiyaçlarını dikkate alarak tamamlanmasında yol gösterici bir vizyonun ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Olimpiyat ve benzeri etkinliklerin düzenlenmesi konusunda Erzurum'un deneyim ve uzmanlığının artırılması gerekir. Uzun vadede Olimpiyat ev sahipliği hedefine ulaşabilmek için, kısa ve orta vadede Olimpiyatlar dışındaki organizasyonlara (Dünya Şampiyonası, Dünya Kupaları, Gençlik Şampiyonaları vb.) ev sahipliğine öncelik verilmeli ve şehrin organizasyon tecrübesi artırılmalıdır.

Bu araştırmanın ülkemizin büyük önem verdiği ve ev sahipliğini elde etmek için yoğun emek ve mesai harcadığı benzer uluslararası nitelikli büyük organizasyonların (örneğin Yaz Olimpiyat Oyunları, Dünya Kupası, Avrupa Futbol Şampiyonası gibi) adaylık sürecinden başlamak üzere her adımında daha etkin ve başarılı kararların alınmasına katkı sağlama potansiyeli de yüksektir. Uluslararası nitelikli büyük organizasyonlar ile ilgili dünyada genişçe bir literatür varken, Türkiye'de bu alan henüz yeterince araştırılmamaktadır. Bu çalışmanın bu alanda literatürün gelişmesine, yeni projelerin, fikirlerin ve uygulamaların hayata geçmesine katkı sunması da umulmaktadır.

Kaynaklar

- Andranovich, G., Burbank, M. J., and Heying, C. H. 2001. "Olympic Cities: Lessons Learned from Mega-event Politics", *Journal of Urban Affairs*, 23 (2), 113-131.
- Batuhan, T. 2016. "Kış Üniversite Oyunları'nın Kent Turizmine ve Kentsel Gelişime Etkisi: 2011 Erzurum Kış Üniversite Oyunları Örneği", *Uluslararası Kış Kentleri Sempozyumu*, Erzurum, 1067-1073.
- Batuhan, T. 2019. "Erzurum'un Kış Sporları Organizasyon Tecrübesi ve Gelecek İçin Dersler", 1. Uluslararası Kış Turizmi Kongresi, Erzurum, cilt.1, 299-303.
- Burbank, M. J., Andranovich, G., and Heying, C. 2002. "Mega-events, Urban Development, and Public Policy", *The Review of Policy Research*, Fall 2002 (19) 3, 179-202.
- Chalkley, B ve Essex, S. 1999. "Urban Development Through Hosting International Events: A History of the Olympic Games", *Planning Perspectives*, 14 (4), 369-394.
- Essex, S. ve Chalkley, B. S. 1998. "The Olympics as a Catalyst of Urban Renewal: A Review", *Leisure Studies*, 17 (3), 187-206.
- Essex, S ve Chalkley, B. 2004. "Gaining World City Status Through Staging the Olympic Games", *Geodate*, 17 (4), 7-11.
- Gale, T. 2001. "Critical Policy Sociology: Historiography, Archaeology And Genealogy As Methods Of Policy Analysis", *Journal of Education Policy*, 16(5), 379-393.
- Greg, C. 2008. *Local Development Benefits from Staging Global Events*. Paris: OECD Publishing.
- Hiller, H. 2000. "Toward an Urban Sociology of Mega-Events", *Research In Urban Sociology*, 5, 181-205.
- Hiller, H. 2006. "Post-event Outcomes and the Post-modern Turn: The Olympics and Urban Transformations", *European Sport Management Quarterly*, 6 (4), 317-332.
- IOC (International Olympic Committee). 2014. *Olympic Agenda 2020: 20 + 20 Recommendations*.
- IOC (International Olympic Committee). 2017. *Delivering Success: Engagement, Legacy and Vision, Olympic Winter Games 2026*. October 2017.
- IOC (International Olympic Committee). 2018a. *Olympic Agenda 2020 Olympic Games: the New Norm Report*. February 2018.
- IOC (International Olympic Committee). 2018b. *Olympic Winter Games 2026: IOC Working Group Report*. September 2018.

- IOC (International Olympic Committee). 2019. Report: IOC Evaluation Commission Olympic Winter Games 2026.
- Krippendorff, K. 2004. Content Analysis: An Introduction To Its Methodology. SAGE.
- Küçükuşurlu, M. ve Sivaz, B. A. 2011. Erzurum Kış Sporları Tarihi (1915-2011). Serander Yayınları.
- OECD. 2017. Major Events as Catalysts for Tourism. OECD Tourism Papers. 2017/02. Paris: OECD Publishing.
- OECD. 2021. Recommendation of the Council on Global Events and Local Development. OECD/LEGAL/0444. Paris: OECD Publishing.
- Preuss, H. 2007. "The Conceptualisation and Measurement of Mega Sport Event Legacies", *Journal of Sport & Tourism*, 12(3-4), 207–228.
- Preuss, H. 2015. "A Framework For Identifying The Legacies Of A Mega Sport Event", *Leisure Studies*, 34(6), 643–664.
- Roche, M. 1994. "Mega Events and Urban Policy", *Annals of Tourism Research*, 21, 1-19.
- Roche, M. 2002. Mega Events and Modernity. Olympics and Expos in the Growth of Global Culture. Routledge.
- Short, J. R. 2004. Global Metropolitan: Globalizing Cities in a Capitalist World. Routledge

Bölüm 13

ADANA KENTİ ENDÜSTRİYEL MİRAS ALANLARININ UNESCO KRİTERLERİNE GÖRE ENDÜSTRİYEL PEYZAJ OLMA NİTELİĞİNİN ARAŞTIRILMASI

Gülay TOKGÖZ¹

¹ Dr.Öğretim Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İskenderun HATAY Orcid: 0000-0002-9527-9379

1.GİRİŞ

18.yüzyılda İngiltere’de “Endüstri Devrimi” adı altında tüm dünyayı etkileyen gelişmeler, başta ekonomi, sosyo-kültürel yapı olmak üzere, mimari düzenlemeler, kent planlamaları ve toplumun üretim-tüketim ilişkileri ve daha pek çok değişimin nedeni olmuştur. (Köksal, 2012). Hayat tarzındaki köklü değişimlerle beraber, daha fazla mekanik güç, üretilmiş mal, sermaye, daha fazla insan çalıştıran firmalar ve fabrikalar kurulmuş, toplu üretimler başlamıştır. Bu süreçte kurulan fabrikalar yeni kent organizmasının merkezini oluştururken, kentlerinde bu fabrikaların yakınında geliştiği görülmektedir. Ancak, teknolojiye ve üretim yöntemlerindeki yeniliklere paralel geliştirilen ekonomik politikalar ve kentsel yapıların değişmesi gibi etkenler nedeniyle endüstriyel yapıların ve tesislerin birçoğu kullanılmaz hale gelerek işlevini yitirmiş veya terk edilmiştir (Ergenç, 2019).

Kentsel alanların sermaye için yatırım aracına dönüştürüldüğü 1980 sonrası kentsel dönüşüm uygulamaları ve politikaları çerçevesinde, kullanılmayan endüstri alanları farklı kullanım amaçları doğrultusunda değerlendirilmeye başlanmıştır. Kültürel miras yada endüstri mirası olarak değerlendirilebilecek pek çok endüstri alanı da toprak rantı, spekülasyon gibi çeşitli gerekçelerle kentsel değişimde ekonomik değeri ön planda tutularak, kültürel ve toplumsal değerleri gözetilmeksizin dönüştürülmektedir (Yavaşoğlu ve Özgül, 2020). Aktif olarak kullanıldığı dönemlerde kentlerin ve yaşamın dönüşümünde etkin rol oynayan farklı işlev, değer ve öneme sahip bu alan ve tesislerin, işlevlerini yitirmelerinin ardından kamu yararına kullanılması ve kentin yaşantısına yeniden kazandırılmasının kent halkı ve kent algısına olumlu sonuçları olduğu bilinmektedir (Köksal, 2012). Terk edilmiş veya kullanılmayan endüstri binalarının durumu ve değişen kent hayatına ne şekilde dahil edileceği sorunu kapsamında yürütülen bir çok çalışmada, bu binaların farklı kullanım alanlarına dönüştürülerek tekrar kullanımının ekonomik, ekolojik, sosyal ve tarihsel açıdan topluma bir çok faydası olduğu saptanmıştır (Ergenç, 2019; Austin ve ark., 1998). Bu dönüşüm uygulamalarıyla birlikte aynı dönemde kentsel alanların biçim, işlev ve algısında da değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Tek bileşenli bir oluşum olmaktan öte, kentsel açık alanlara sahip, ulaşım ve yapı sistemleri, fauna ve florasıyla kendine özgü potansiyele sahip çok katmanlı bir oluşum olan eski endüstri bölgeleri kentsel peyzajlar kapsamında değerlendirilmesi gereken alanlardır. Kent dokusunun önemli bir ögesi olan ve teknolojik gelişmeler sonucu kullanılmayan endüstri alanlarının korunması sosyal, kültürel, ekonomik ve peyzaj değeri olarak kamu yararı için önemlidir. Görsel ve estetik açıdan bireylerin duygu ve düşüncelerinin gelişmesini sağlayan endüstri mirası niteliğindeki bu alanlar dönüştürülerek kent parkı, tarih ve kültür müzesi gibi kullanımlar olarak kentlere kazandırılmaktadır (Ergenç, 2019).

1.1.Endüstri mirası ile ilgili Dünya’da ve Türkiye’de Koruma Çalışmaları Yetki ve mevzuatlar

Sanayi devrimiyle birlikte ilerleyen teknolojiadaki gelişmeler ve koşullar birçok alanda olduğu gibi sanayi ile ilgili yapıları da önemli ölçüde etkilemiştir. Kuruldukları dönemi yansıtan ve bu dönem için bir ilk olma özelliği taşıyan pek çok sanayi yapısı, değişimlerle birlikte güncel koşullara dirençsiz kalarak işlevini yitirmiştir. Bu durum karşısında işlevini yitiren bu yapıların yeniden kullanımını gündeme getirirken, 20.yüzyılın ikinci yarısında “endüstri mirası” ve “endüstri arkeolojisi” kavramlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özüdoğru, 2010; Köksal, 2012). Endüstriyel yapıların miras olarak değerlendirildiği, korunmaya ve kayda geçirilmeye başlandığı 1950’li yıllar bu konuda yürütülen ilk çalışmaların başlatıldığı yıllardır. Bu alanlarla ilgili araştırma, belgeleme ve koruma amacıyla oluşturulmuş ve uluslararası düzeydeki önemli kuruluşlardan birisi Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi’ (TICCIH; The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage) dir (Köksal, 2005). Kapsamlı çalışmalar yürüten önemli bir diğer kurum ise Avrupa Endüstri Mirası Güzergahı (ERIH; The European Route of Industrial Heritage) adıyla bilinen bir Avrupa topluluğudur (Elbert, 2001; Köksal, 2005). Atıl durumdaki endüstri bölgelerinde yapılan değişimleri duyurmayı ve bu alanların turizm amaçlı kullanımlarını arttırmak amacıyla kurulmuş olan topluluk, “endüstri mirası güzergâhı” ve çeşitli “durak noktaları”nı içeren üye ülkelerle birlikte İngiltere, Almanya, Belçika gibi ülkeleri kapsayan 2001 yılında bir rota belirlemiştir (Köksal, 2005). Bu rota 72 durak noktasından oluşmaktadır (URL 1). Bu konuda çalışan diğer uluslararası komiteler (Köksal, 2005); ICOHTEC; International Committee for the History of Technology, SHOT; Society for the History of Technology, E-FAITH; European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage, NEKTAR; Europäischen Netzwerk der Kultur der Arbeit, DOCOMOMO; DOcumentation and COnservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the MOdern MOvement (URL 2)’dir

İsveç Enstitüsü’nün sponsorluğunda konuyla ilgili uluslararası bir pilot çalışma da “Kuzey Baltık Endüstri Mirası Platformu (Nordic-Baltic Industrial Heritage Platform 2000–2002 (IHP))” programıdır (Köksal, 2005). Kuzey Baltık ülkelerinde başlayan proje, Baltık Denizi Bölgesi ülkelerinin bir çoğunun dahil olacağı şekilde genişletilmiştir. Bu konuda eğitimlerin düzenlenmesi, araştırma konularında işbirliğinin sağlanması hedefi taşıyan projede, Orta Avrupa ve ABD’deki endüstriyel mirası araştırmak ve korumak için seminerler düzenlenerek, bu ülkelerdeki endüstri mirasının korunmasına yönelik rapor yayınlanmıştır (URL 3). Özüdoğru (2010)’ göre endüstriyel miras konusuyla ilgili çalışan tüm bu kurumlar ile yayınlar ve raporların ortak noktaları, tüm insanlık tarihi için konunun

oldukça önemli olduğunun vurgulanması ve bu alanların koruma altına alınması gerektiği yönündedir.

Endüstriyel miras ile ilgili uluslararası ölçekteki ilk gelişme, İngiltere’de bulunan Ironbridge Gorge Köprüsü’nün 1986 yılında UNESCO tarafından dünya mirası listesine alınmasıdır. Daha sonra 1987’de ise Bolivya’daki Kalay Madenleri ile 2001’de Zollverian Madeni bu listeye dahil edilmiştir. (URL4; Şimşek, 2006), UNESCO ile ICOMOS tarafından 2007’de hazırlanan raporda, dünya kültür mirası listesinde bulunan 754 kültür varlığından 43 tanesinin endüstri mirası olduğu belirtilmiştir (World Heritage Industrial Sites, UNESCO-ICOMOS Documentation Centre, June 2007). 1972’deki sözleşmeye ve Dünya Mirası Komitesi (DMK) tarafından belirlenen Dünya Mirası Listesi’ne göre 1121 miras Dünya Miras Alanı olarak ilan edilmiştir. 869’sinin kültürel, 213’ünün doğal ve 39’unun karma (doğal ve kültürel) miras olarak yer aldığı listede ise Türkiye’den 16 kültürel, 2 karma olmak üzere 18 miras alanı bulunmaktadır. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi’ndeki 178 Taraf Devletin UNESCO’nun Dünya Mirası Geçici Listesi’nde 1740 mirası yer almaktadır. Türkiye’ nin ise Geçici Listede ilki 1994 yılında ve son olarak 2020 yılında güncellenen şekliyle 78 kültürel, 2 karma ve 3 doğal olan toplam 83 mirası bulunmaktadır. Bu listeler incelendiğinde Adana İli’ne ait bir adet alanın (Anavarza Antik Kenti) bulunduğu görülmektedir (URL5).

1.2.Endüstriyel Peyzaj kavramının UNESCO Dünya Miras Listesi’nde Yeri

Kavramsal Olarak Endüstriyel Peyzaj

UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi’nde miras alanları kültürel miras, doğal miras ve doğal ve kültürel mirasın birlikte olduğu karma kültürel ve doğal miras olarak üç başlık altında incelenmektedir. Buna göre; tarih, sanat, bilim açısından evrensel değer taşıyan insan yapımı veya doğa-insan bütünleşik eseri olan alanlar “kültürel miras” olarak, fiziksel, biyolojik oluşumlar veya bu oluşumlar sonucu meydana gelen gruplardan oluşan doğal özellikler “doğal miras”, doğal ve kültürel miras tanımlarını birlikte içeriyorsa karma kültürel ve doğal miras olarak tanımlanmıştır (Dünya Miras Komitesi, 2017; Kabukçu, 2018). Nizhny Tagil Tüzüğü (2003)’ndeki tanımına göre; sanayi kültürünün tarihsel, kültürel, sosyolojik, mimari, teknolojik ve bilimsel değere sahip kalıntılar endüstri mirası kapsamındadır. Bu alanlar içindeki fabrika, bina ve makinalar, atölye, imalathane, maden ve maden işleme yapıları, depo ile ambarlar, enerji üretim-dağıtım ve alt yapısına sahip altyapılardan oluşur. Başlangıçta endüstri mirası kapsamında yalnızca fabrika yapıları incelenmekteyken sonraki yıllarda üretime ait araç ve gereçler çevreleri ile birlikte ele alınmıştır (Cengizkan, 2002; Kabukçu, 2018). “Endüstriyel Peyzaj”,

endüstriyel kuruluşların, endüstriyel makinaların ve süreçlerin alan üzerindeki etkilerinin sonucu (Osborne, 1976), doğal ya da tarımsal alanda endüstriyel faaliyetler geliştirmek için gerçekleştirildiği düşünceli ve sistematik aktivitelerden doğan alanlar olarak tanımlanmaktadır (Kabukçu, 2018). Endüstriyel peyzaj alanlarında merkezde genelde bir fabrika yapısı ve bu yapıyı çevreleyen atölye ve depolar ile işçiler için barınma mekânları, okullar, kreşler, kamusal alanlar, ticari birimler ile ulaşım sistemleri vb. bulunmaktadır (Edelblutte, 2006; Kabukçu, 2018). İşlevini yitiren bu alanların, geçmişle bağlantı kurmayı mümkün kılan somut miras alanları olmasının yanında somut olmayan miras değeri taşıdığı da söylenebilir. 2000 yılında Blaenavon Endüstriyel Peyzajı (İngiltere ve Kuzey İrlanda, 18.yy) Unesco Dünya Miras Listesi'ne alınan endüstriyel peyzaj başlığı altındaki ilk örnektir. Fray Bentos Endüstriyel Peyzajı (Fray Bentos Industrial Landscape, Uruguay, 19.yy) endüstriyel peyzaj olarak kabul edilen ikinci örnektir. 12 alan ise UNESCO Dünya Miras Listesi'nde ve ICOMOS değerlendirmesinde endüstriyel peyzaj niteliği ile ilişkilendirilen endüstri mirası alanları olarak kabul görmektedir. Roros Madencilik (Norveç), Banka Stiavnica Tarihi Kenti ve Çevresindeki Teknik Anıtlar (Slovakya), Canal du Centre üzerindeki Asansör ve Çevresi (Belçika), Derwent Vadisi Fabrikaları (İngiltere ve Kuzey İrlanda), Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri (Fransa) endüstriyel peyzaj alanları niteliği taşıyan bu alanlar da 4 numaralı kriteri sağlamakta ve bu alanlar endüstriyel kasaba niteliği taşımaktadır. Arc-et-Senans Kraliyet Tuz Fabrikası (Fransa), Saltaire (Kuzey İrlanda ve İngiltere), Zollverein Kömür Madeni Kompleksi (Almanya), Vizcaya Köprüsü (İspanya), Cornwall and West Devon Madencilik Peyzajı (İngiltere ve Kuzey İrlanda), Pontcysyllte Su Kemeri ve Kanalı (İngiltere ve Kuzey İrlanda, 19.yy) ve Nord-Pas de Calais Madencilik Havzası (Fransa) ise adaylık belgesi ve/veya ICOMOS değerlendirmesinde “endüstriyel peyzaj” kavramını içeren endüstri mirası alanlarıdır (Kabukçu, 2018). Üye devletler ve UNESCO tarafından 1972 yılında imzalanan Dünya Mirası Sözleşmesi'ne göre sözleşmeyi kabul eden ülkeler, kendilerine ait mirası belirleme, koruma, gelecek kuşaklara aktarma, uluslararası işbirliği gerçekleştirmekle yükümlüdür. Miras alanları, UNESCO'nun belirlediği 10 seçim kriterinden en az birini karşılamak ve olağanüstü evrensel bir değere sahip olması koşuluyla Dünya Mirası Listesi'ne dahil edilebilmektedir (Madran ve Özgönül, 2005; Kabukçu, 2018)

2.MATERYAL VE METOD

Kültürel mirasın bir parçası olan ve kente var olduğu dönemde ekonomik, sosyal ve ekolojik anlamda katkı sunan terk edilmiş endüstri alanları pek çok Avrupa ülkesinde farklı kullanımlara imkan sunan alanlar olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma kapsamında dünyada ve ülkemizdeki endüstri mirasının kullanma ve koruma yaklaşımları hakkında genel bilgi ve çalışmalardan

örnekler verilmiş, Adana İli'nin sahip olduğu endüstri miras alanları incelenerek, günümüzde mevcut olan alanlardan “endüstriyel peyzaj” olma niteliği ve UNESCO sürecine dâhil edilebilir olanların tespiti amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında; Endüstri mirası ile ilgili Dünya’da ve Türkiye’de Koruma Çalışmaları yetki ve mevzuatlar ile “Endüstriyel Peyzaj” kavramının UNESCO Dünya Miras Listesi’nde yeri literatür araştırması olarak yapılmıştır. Adana ilinde 1890-1960 yılları arasında yapılan ve dönemin önemli endüstri yapıları arasında yer almış ancak kullanımlarının sona ermesi ya da terk edilmiş bu yapıların endüstri mirası ve endüstriyel peyzaj niteliği taşıyabilecek olanların belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu alanların UNESCO kriterleri (10 adet) açısından incelenmesi ve bu kriterlere uyabilecek özellikteki endüstri mirası alanlarının belirlenmesi çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda Adana İlinde günümüzde mevcut olan endüstri alanlarının endüstriyel peyzaj olma özellikleri araştırılmıştır.

3. ÖRNEKLERLE ENDÜSTRİYEL MİRAS

3.1. Endüstri mirası ve Endüstriyel peyzaj niteliğinde değerlendirilen alanlarla ilgili örnekler

Endüstriyel peyzaj barındırdığı öğeler ve katmanlar nedeniyle karmaşık bir miras türü olarak algılanmakta ve bu konuda UNESCO’nun tanımlı bir politika çerçevesi bulunmamaktadır. Kültürel miras kapsamında değerlendirilen bu kavram “endüstriyel peyzaj”, endüstriyel köy/kasaba/şehir veya “endüstriyel kompleks” vb. benzer tanımlarla ifade edilmektedir (Kabukçu, 2018). Kabukçu (2018) “endüstriyel peyzaj” kavramının UNESCO Dünya Miras Listesi’ndeki yeri ve anlamını görmek için endüstriyel miras yapılarını yer, kuruluş tarihi, eski ve yeni işlevleri ile peyzaj kavramını içermeleri bakımından 3 ana ve 7 alt başlık altında kategorilere ayırarak incelemiştir. Endüstriyel peyzaj alanları ana başlığı altında Kategori 1’de 14, Peyzaj niteliği ile ilişkilendirilen endüstri mirası alanları ana başlığı altındaki Kategori 2’de 33, diğer endüstri mirası alanları ana başlığı altında Kategori 3’de 22 miras alanı olarak değerlendirilmiştir.

3.1.1 Endüstri Mirası Alanlarına Örnekler:

Birçok ülkede yıllar içinde kullanılmayan, işlevini yitiren ve atıl durumdaki endüstriyel yapılar farklı işlevler ve amaç doğrultusunda dönüştürülmüş ve ilgi uyandıran alanlar olarak değer kazanmıştır. Bu kapsamda müze, eğitim, ofis ve toplumsal kullanım amacıyla dönüştürülen alanlardan bazı örnekler verilmiştir.

Müze amaçlı kullanılan endüstri yapıları

Londra Tate Modern: 1982 yılında kapanan güç istasyonu, bina ana karakteri ile korunarak modern sanat müzesine dönüştürülmüştür. Resim 1’de ana bina görülmektedir.



Resim 1. Londra Tate Modern (URL 6 ; URL 7)

Zaanse Schans Açık Hava Müzesi: En eski endüstriyel bölgelerden olan Zaan Bölgesi, yüzlerce yel değirmenini (Resim 2) bünyesinde barındırmaktadır. Bu müze Hollanda'nın başkenti Amsterdam yakınlarında yer almaktadır (Ergenç, 2019).



Resim 2. Zaanse Schans Açık Hava Müzesi (URL 8)

Toplumsal Amaçlı Kullanımlar

Essen Zeche Zollverein: Ruhr Havzası'nda yer alan Essen kentinde bulunan 1830'lu yıllarda Almanya'da maden potansiyeli açısından önemli bir yerdir. 1996 yılında maden ocaklarının kapatılmasıyla kültürel amaçlar için kullanılması gündeme gelmiştir. 2001 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine giren bu alan, madencilik mimarisine örnek teşkil eden en gözde yerlerden biridir. Resim 3'te alana ait bir görsel verilmiştir.



Resim 3. Essen Zeche Zollverein (URL 9)

New York Domino Şeker Fabrikası:1856 yılında Newyork Brooklyn semtinde bulunan bina, dünyanın ilk şeker rafinerileri arasında yer alır. 2004 yılında faaliyetine son veren Domino Şeker Fabrikası yeni tasarımlarla Domino Park olarak kullanılmaya başlanmıştır. Domino Park günümüzde üç farklı bölümden oluşur. Yüksek Yürüme Yolu 21 sütunla desteklenmekte ve ziyaretçiler nehri, gökyüzünü, parkı bu alandan yukarıdan seyredebilmektedir. Alana erişim ise Gantry Cranes olarak bilinen ayaklı vinçler ile sağlanmaktadır. Diğer iki bölüm ise Domino Park Oyun Alanı ve Tacocina restoranı bölümüdür (Ergenç, 2019).



Resim 4. New York Domino Şeker Fabrikası (URL 10; URL 11)

Eğitim Amaçlı Dönüştürülenler

Sevilla Üniversitesi; Eski bir tütün fabrikasından dönüştürülmüş ve özgün bir örnek olan University of Seville (Sevilla Üniversitesi), eğitim amaçlı olarak kullanılan endüstriyel miras alanlarındandır (Ergenç, 2019)

3.1.2.Endüstriyel Peyzaj Örnekleri

Blaenavon Endüstriyel Peyzajı: İngiltere ve Kuzey İrlanda'da 18 yüzyılda kömür ve maden ocağı olarak kurulan ve içerisinde işçi yaşam

alanları da bulunan Blaenavon Endüstri (Peyzajı Resim 5), rekreasyon amaçlı alanlar, müze, ticari faaliyet alanları, yaşam birimlerinin de içerisinde yer alan yeni işleviyle 2000 yılında UNESCO tarafından endüstriyel peyzaj başlığı altında listeye dahil edilmiştir. Kayıp bir uygarlığın tek yada en azından istisnai tanıklığını yapıyor olması bakımından UNESCO kriterlerinden 3 nolu ve insanlık tarihine ait bir veya birden fazla dönemi temsil eden yapı tipleri yada mimari ve teknolojik peyzaj topluluğunun değerli ve önemli bir örneğini barındırması açısından 4 nolu UNESCO kriterini sağlamaktadır (URL 12).



Resim 5. Blaenavon Endüstriyel Peyzajı'nda bulunan demir işletmesi (URL 12)

Fray Bentos Endüstriyel Peyzajı: 1859 yılında Uruguay Fray Bentos Kasabası'nda kurulan et işleme tesisinin kompleksini içerir. Kompleks içerisinde işçiler ve ailelerine barınma alanları, sosyal ve kamusal alanlar inşa edilmiş, bir liman (Resim 6) ve bir golf sahası bulunmaktadır UNESCO tarafından 2015 yılında Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmiştir (UNESCO, 2015; ICOMOS, 2015).UNESCO kriterlerinin 2 ve 4 nolu kriterini sağladığı görülmektedir.



Resim 6. Fray Bentos Endüstriyel Peyzajı (URL 13)

Duisburg Nord Park (Landschaftspark Duisburg Nord): Günümüzde en çok ziyaret edilen endüstriyel alanlarından biri olan (URL 14) yaklaşık 200 hektarlık alan, Almanya'nın kuzeybatısında ve Batı Avrupanın en önemli demir çelik merkezlerinden olan Duisburg kentinde bulunmaktadır. 1985 yılına kadar endüstriyel kullanımı devam eden Peter Latz ve Anneliese Latz tarafından yerel koşulların göz önünde tutulduğu ekolojik ve sosyal bir tasarım ile kente yeni mekanlar kazandırılmıştır. Geçmiş yansıtan yeni fonksiyonlar yürüyüş yolları, köprüler, bitki kümeleri, su öğeleri ve ek bahçeler ile güçlendirilmiştir (Uzun, 2020). Resim 7'de Duisburg Nord Park'a ait görseller verilmiştir.



Resim 7. Duisburg Nord Park (Landschaftspark Duisburg Nord) (Latz, Gielen, Latz&Partner; Uzun, 2020)

Parco Dora, Post Endüstriyel Kent Parkı: Parco Dora İtalya'nın kuzeybatısında Torino kentinde iyi planlanmış ve tasarlanmış bir post-endüstriyel park olarak peyzaj projeleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Alan 37 hektarlık endüstriyel geçmiş ve kalıntılarından oluşmaktadır (URL 15)



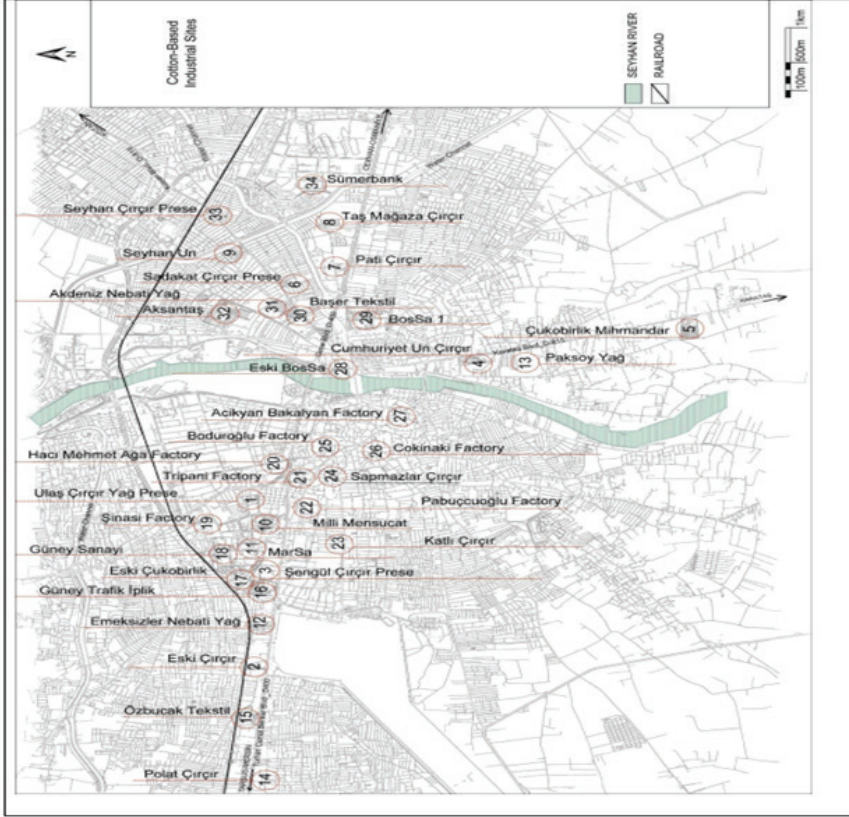
Resim 8. Parco Dora Post Endüstriyel Kent Parkı (URL 15)

4. ADANA İLİNDE TARİHSEL SÜREÇTE ENDÜSTRİ ve EN-DÜSTRİ YAPILARI

Kentler konut bölgeleri, ticari-endüstri-sanayi faaliyet alanları, yeşil ve kamusal alanları vb. farklı alan kullanımlarının birlikte bulunduran sistemler bütünü ve kompleks yapılardır. Kentlerin doğal, sosyo- kültürel ve tarihsel öğeleri ile geçmiş ve bunun getirdiği birikimler, kentlere ait mekanların, sosyal çevrenin ve kent kimliğinin oluşmasına katkı sağlar (Kaya ve ark., 2015). Aynı zamanda kentlerin kimliği üzerinde yalnızca doğal faktörlerin etkili olmadığı, tarihsel sürecin ve sosyal yaşamın bir neticesi olarak meydana gelen sosyol-kültürel-ekonomik peyzaj öğeleri de kentlerin kendine has kimlik kazanmalarına önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir (Köylü ve Kiper, 2007). Elhan (2009) göre ise endüstri mirası olarak değerlendirilen tesisler ve bu tesislere ait alanlar, kentin mimari kimliğine ve kent kimliğine özgü tarihsel göstergelerdir, işlevselliği ve yapısal özelliğini sağlayan değerlerle, üretimin hakim olduğu ve ekonomik açıdan da bir dönemin mekânsal kurgusunu, yaşantısını ve kültürel izlerini yansıtmaktadır. Sanayi mirası yapı ve alanları bu bakımdan değer taşımalarının yanında, toplumsal belleği, yaşam tarzını ve yerel kültür öğelerini tanımlayan referanslar ve bilgiler içerir. Bu alanlar, üzerlerine yüklenen sembolik anlamlar ve işlevsel özellikleri ile kentsel mekânların yeniden tasarlanması aşamasında , önemli katkı sağlayan ve mekâna özgünlük katan kaynaklar olarak algılanmalıdır (Yılmaz 2015; Kaya ve ark., 2015).

Adana ili günümüze kadar verimli toprakların sağladığı tarımsal ürünlerin işlendiği, ürüne dönüştürüldüğü ve ticari faaliyet alanı olarak geniş yelpazesi olan bir sanayi kenti konumundadır. Küresel ölçekteki gelişmelere paralel olarak Cumhuriyetin ilk yıllarında pamuk ve buğday tarımının yoğun olarak yapıldığı ve buna bağlı bir sanayinin hakim olduğu bir ildir. Çalışmanın bu bölümünde Adana İli'nin 1860-1960 yıllarında kurulmuş ve günümüzde işlevini yitiren sanayi kuruluşları, endüstriyel peyzaj olma nitelikleri ve Unesco kriterlerini sağlama özellikleri açısın-

dan incelenmiştir. 1900'ün başlarında pamuk, un, iplik, çırçır ve prese, bitkisel yağ fabrikalarının kentin merkezinden geçen karayolu etrafında kurulduğu görülmektedir. Pamuk endüstrisine dayalı bir endüstriyel miras alanına sahip olan Adana İli'nde kent çekirdeğinde bulunan fabrikalar Şekil 1'de gösterilmiştir.



Şekil 1. Çalışma alanındaki pamuğa dayalı endüstriyel mirasın yerini gösteren harita (Arcı, 2019)

Bu fabrikalardan Salih Efendi Fabrikası, Hacı Yusufzade Mehmed Efendi Evladı Fabrikası, Suphi Paşa Fabrikası, Tırpani Kardeşler Fabrikası, Pamukçu Mustafa Ağazadeler Fabrikası, Hacı İbrahim Ağa Fabrikası, İstikbal Adana Pamuk Şirketi Fabrikası, Balıkçıoğlu Fabrikası Zilanzade Mehmed Fuad Bey Fabrikası, Pabuçcuoğlu Fabrikası, Asım Bey ve Muh-tar Bey Fabrikası (Boduroğlu Fabrikası), Milli Mensucat Fabrikası (Varlık ve ark., 2008; Özüdoğru, 2010) 1860-1923 yılları arasında kurulmuştur. Tarımsal üretimdeki ürün çeşitliliğine bağlı olarak 1924-1949 yılları arasında da kurulan bu fabrikaların yanında bir iplik, dokuz çeltik, iki bitkisel yağ, iki un ile dört un değirmeni yirmi bir çırçır ve prese fabrikası,

iki matbaa, taşıt ve makine onarım atölyeleri ile şekerleme imalathanesi de kurulmuştur (Fisunoğlu, 2007; Özudoğlu, 2010). 1950-1960 yıllarına gelindiğinde arasında dokuma sanayinin ve sanayileşmenin ileri teknolojilerle yapıldığı ve küçük ölçekli tesislerin yerini büyük ölçekli dokuma fabrikaları almıştır. Paktaş Pamuk Ticaret AŞ (1951), Güney Sanayi(1952), Özbucak Fabrikası (1953), Akdeniz Mensucat Fabrikası (1954), Bossa (1953) adlı fabrikalar açılmıştır. Güney Sanayi ve Bossa Fabrikaları, Türkiye çapında özel kesimin dokuma alanına yönelmesine öncülük etmiş iki önemli sanayi tesisidir (Yurt Ansiklopedisi, 1981, c.1, s.94). O yıllarda Adana'daki en büyük fabrikalar işçi sayısı açısından da, 3.000'i aşkın işçinin çalıştığı Bossa ve Güney Sanayi'ye ait iki fabrikadır. Adana'da diğer fabrikaların yanında pamuk hammaddesine bağlı olarak kurulan 70-75 dolaylarında çırçır ve prese fabrikasının bulunduğu, en büyüklerinin ise Çukobirlik Mihmandar Çırçır ve Prese, Çukobirlik Adana Çırçır ve Prese ve Sawgin fabrikaları olduğu bilinmektedir. Diğer sektörlere hizmet eden diğer iki fabrika ise Aksantaş (Paktaş), 1951 yılında kurulan BOSSA 1'dir (Yurt Ansiklopedisi, 1981; Varlık ve ark., 2008; Özudoğlu, 2010).

1860-1923 yılları arasında kurulan fabrikalardan Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası, Alman Fabrikası, Gülbenkian Fabrikası ile Milli Mensucat Fabrikası günümüzde mevcut olanlardır. 1923-1950 yılları arasında kurularak günümüze ulaşan tek fabrika ise Polat Çırçır Fabrikasıdır. 1950-1960 arasında ise Akdeniz Mensucat, Pati, Sadakat, Taş Çırçır Fabrikaları günümüze kadar ulaşmıştır. Bu fabrikaların birçoğu uzun zamandır kullanılmamış ve bakımsızlık sebebiyle fiziksel özelliği bakımından yetersizdir. Aynı zamanda bu fabrikalardan Taş Mağaza ve Sadakat Çırçır Fabrikası geçirdikleri değişimler nedeniyle mekânsal bakımından orijinal özelliklerini kaybetmiştir. Gülbenkian ve Polat Çırçır fabrikalarının ise bazı bölümleri günümüze ulaşabilmiştir. Bu fabrikalardan Milli Mensucat 2006'da ve Cumhuriyet Un Fabrikası'nın 2009'da ve Alman Fabrikası 2018 yılında (Arcı, 2019), Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunca 2863 sayılı kanunun 6.Maddesi uyarınca tescili yapılmıştır (Özudoğlu, 2010). Tescili yapılmış bu fabrikaların durumları Resim 9, Resim 10 ve Resim 12'de verilmiştir. Bu fabrikalardan çoğunluğu kayıt altında olmayıp, birçoğu yıkılmıştır ve kullanılamaz durumdadır (Arcı, 2019).

4.1.Adana'da 1960 yılına kadar kurulan sanayi tesislerinin kayıt altına alınmış durumda olanlar ve günümüzdeki durumları

Milli Mensucat Fabrikası (Simonoğlu Fabrikası): 29.09.2006 Tarih ve 1701 sayı numarası ile Kültür varlığı endüstri mirası olarak tescil edilmiştir. Geniş bir alana kurulan fabrikada dokuma atölyeleri, boyahane, kaynak atölyesi, haşıl dairleri, ambarlar, idari birimler, yemekhane, kreş, misafirhane, seri çözgü alanları bulunmaktadır (Özudoğlu, 2010). İlk ya-

pılar tuğla yığma, daha sonra eklenen yapılar ise betonarme karkas sistemle inşa edilmiştir. Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.



Resim 9. Milli Mensucat Fabrikası (URL 16)



Resim10. Milli Mensucat Fabrikasının Müze dönüşümü (URL 17)

Cumhuriyet Un Fabrikası: Adana Yüreğir ilçesinde bulunan fabrika 60 dönüm arazi üzerine betonarme karkas yapı olarak 1920 yılında inşa edilmiştir. Taşıyıcı sistem modüler olarak oluşturulmuş, zemin katlarda, dış cephede ve çırçır ünitesinde sivri kemerli pencere kullanılmıştır. Un ünitesi briket, çırçır ünitesi tuğla, depolarda taş, çatı kaplamada ise çinko ve kiremit kullanılmıştır.



Resim 11. Cumhuriyet Un ve Çırçır Fabrikası (URL 18)

Alman Fabrikası (Ulaş Çırçır): 28.12.2018 yılında 10606 numara ile kayıt altında bulunan fabrika 1900’li yılların başında inşa edilmiş ve dönem endüstri yapıları arasında kütle vurgusunu yapıldığı, yapım tekniği, malzeme özelliği ile dikkat çekmektedir.1971’de yağ üretimi için yeni bir tesis ile çeşitli depo ve ambar eklenerek kompleks bir yapı halini almıştır. Yerleşkenin kuzey bölümünde işçiler için bir mekan tasarlanmıştır. Yapı etrafında ambar ve depo olarak kullanılan alanlarda farklı yapım teknikleri kullanılmıştır (Gümüşlü, 2016)



Resim 12. Alman Fabrikası (Arcı, 2019)

4.2. Endüstriyel Peyzaj Olma Potansiyeli Olan Ancak Tescili Yapılmamış veya Yıkılarak Yerine Farklı Kullanımların Yapıldığı Fabrikalara Örnekler

Aksantaş Fabrikası:1951 yılında kurulan fabrika çırçır ve prese fabrikaları ile üretime başlamış, iplik bölümü, mekikli dokuma, boya terbiyesi ünitesi, iplik ünitesi, dokuma salonu, basmane, boyahane, iplik boya üniteleri mevcuttur. Kullanımı sona eren fabrikanın yerine TOKİ kentsel dönüşüm projesi yapılmıştır (Tülüce, 2007, Özüdoğru, 2010).



Resim 13. Aksantaş (URL 19)

Çukobirlik Mihmandar: Dikdörtgen yerleşim alanına sahip fabrikanın yapıları doğu- batı ekseninde konumlanmıştır. Bu alanda çığit silosu, sawgin tesisi, sosyal tesis, idari bina, açık ve kapalı ambarlar ve su deposu mevcuttur. Çığit silosu çelik strüktürle ve yüzeylerde örtü malzemesi metal kaplamadır ve bu uygulamaya diğer sanayi yapılarında rastlanmamaktadır (Özüdoğru, 2010).



Resim 14.Çukobirlik Mihmandar (Arci, 2019)

5.SONUÇ

Endüstriyel peyzaj alanları üzerinde yaşayan insanların yaşam tarzlarını, üretim teknikleri ve endüstri kültürünü taşıması nedeniyle somut olmayan miras değeri taşır (Loures, 2008) Yapıldığı döneme ait izler taşıyan endüstriyel miras alanlarının kaybedilmesi kentsel bellek ile kültürel sürdürülebilirlik açısından bir tehdit unsurudur. (Kabukçu, 2018)Endüstri, zaman içinde şehirlerde doğal peyzajın değiştirilmesi ile ilgili olarak etki yaratmıştır. Günümüzde endüstriyel peyzajı oluşturan binaların çoğu terk edilmiş ve işe yaramaz kalıntılar olarak değil, kültürel mirasın unsurları olarak algılanabilir ve algılanmalıdır. Sanayi mirası, iş, kültür ve sanatla bağlantılı alternatif kullanım alanlarına dönüştürülerek şehir planlamasına dahil edilmesi gereken unsurlardır (URL 20). Ülkemizde 1994 yılında Safranbolu, 2014 yılında Bergama UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmiş ardından, UNESCO tarafından düzenlenen (Paris) toplantıda 2017 yılında “Ayvalık Endüstriyel Peyzaj” Dünya Miras Geçici Listesi'ne alınmıştır (Kabukçu, 2018). Ayvalık'ta farklı büyüklük ve ölçekte zeytin ve zeytinciliğe dayalı endüstri kültürü ve endüstri mirası kapsamında yapılar mevcuttur, yöreye özgü sarımsak taşı özel bir yapı malzemesi olarak mimari dokuya özgünlük katmaktadır (Ayvalık Belediyesi, 2015). Adaylık sürecinden sonra UNESCO Dünya Miras Listesi'ne kabul edilebilme kriterleri 2005 yılında revize edilmiş olan İşlevsel Kılavuza göre 1-6 arası kriterlere uygun olan alanlar kültürel miras, 7 ve 10 arası kriterleri sağlayanlar ise doğal miras olarak kabul edilmektedir.

Dünya Miras Listesi'ne alınma Kriterleri

1. İnsan yaratıcı dehasına ait bir başyapıtın temsil edilmesi,
2. Bir zaman diliminde veya bir kültürel alanda, mimari, teknoloji, anıtsal sanat öğeleri, şehir planlama ile peyzaj tasarımı alanında gelişmeler ile ilgili insani değerler arasında önemli bir alışverişin sergilenmesi,
- 3.Var olan veya yok olmuş bir kültürel geleneğe ya da bir uygarlığa ait eşsiz veya istisnai bir tanıklık üstlenme
4. İnsanlık tarihindeki önemli aşama/aşamaları gösteren nitelikli bir

yapı tipi, mimari, teknolojik bir bütünün ya da peyzajın istisnai örneği olmak,

5. Özellikle gri döndürülmesi mümkün olmayan değişimlerin etkisinde hassaslaşan, bir kültür ya da insan-çevre etkileşimini temsil eden geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı yada deniz kullanımının istisnai örneği olmak

6. İstinai olarak evrensel açıdan önemli olaylar, yaşatılan gelenekler, fikirler, inançlar, sanat ve edebi eserlerle doğrudan yada somut biçimde ilgili olmak (Komitenin kararına göre bu kriter tercihen diğer kriterlerle birlikte değerlendirilmelidir).

7. Üstün derecede doğal fenomen olarak doğal güzellik ve estetik öneme haiz alanlar içermek,

8. Yer şekillerinin oluşumunda etkili olan ve sürekliliği olan jeolojik süreçler ile jeomorfolojik veya fizyografik özelliklerle birlikte dünya tarihine ait önemli aşamaları temsil etmek için istisnai örneklerle sahip olmak

9. Ekosistemlerin (Kara, deniz, kıyı, tatlı su), bitki ve hayvan toplulukların evrimlerinde ve gelişmelerinde devam eden ekolojik/biyolojik süreçleri temsil eden istisnai örnekleri içermek

10. Bilimsel ve korunma bakımından istisnai evrensel öneme sahip tehdit altındaki türleri içerenlerle birlikte biyoçeşitliliği yerinde korumak için çok önemli ve dikkat çeken doğal habitatlara sahip olmak (Dünya Miras Komitesi, 2017).

UNESCO listesine giren veya aday olan endüstri alanlarından, UNESCO kriterlerinden bir veya bir kaçını sağlayan ve “Endüstriyel Peyzaj” olma özelliği taşıyan örneklerden, Blaenavon Endüstriyel Peyzajı 3 ve 4, Fray Bentos Endüstriyel Peyzajı 2 ve 4 nolu kriterleri, Champagne Yamaçları, Evleri ve Mahzenleri 3, 4 ve 6 nolu kriterleri, Banska Stiavnica Tarihi Kenti ve çevresinde bulunan anıtlar 4 ve 5 nolu kriterleri, Ayvalık Endüstriyel peyzaj ise 3 ve 5 nolu kriterleri sağlamaktadır (Kabukçu, 2018). Adana İli’nde tarımsal üretime bağlı olarak 1900 yıllarından itibaren gelişme gösteren buğday, pamuk ve pamuğa bağlı üretim yapan fabrika sayıları açısından önemli bir endüstri kentidir. Ancak kentte endüstri mirası olarak nitelendirilecek endüstri peyzajlarına koruma ve yeniden işlevlendirmede gereken önem verilmediğinden günümüze ulaşan pek çok sanayi tesisinin büyük oranda farklı alan kullanımları için yıkıldığı yada terkedildiği görülmektedir. Günümüze ulaşan Milli Mensucat, Cumhuriyet Un Fabrikası ve Çukurova Mihmandar Fabrikaları ile mevcut diğer endüstriyel miras niteliğinde değerlendirilebilecek işlevini yitirmiş farklı büyüklükteki fabrikalar, yeniden işlevlendirilerek Adana kenti için potansiyel alanlar olarak değerlendirmelidir. Arcı (2019) tarafından hazırlanan

ve Şekil 1' de verilen haritaya göre Adana ilinde sanayi tesislerin ulaşım güzergahı üzerinde bulunması ve dönemin teknolojik yapısını yansıtmaması, bu alanların etrafını çevreleyen bölgede yaşayan insanlar için somut değer taşıması (5 nolu kriter) bakımından kapsamlı olarak değerlendirilmesi gereklidir. Cumhuriyet Un Fabrikası 26 Kasım 2009 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu gereğince Cumhuriyet dönemini yansıtan bir yapı olarak tescillenmiştir. Aynı zamanda dönemin mimarlık özelliklerini yansıtmaması açısından Cumhuriyet Un Fabrikası'nın anıtsal sanat eseri olarak UNESCO kriterleri açısından 2 nolu kriter dikkate alınarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

- Anonim, “Adana”, Yurt Ansiklopedisi. C.1., Anadolu Yayıncılık
- Arcı, E.A. (2019). Value Assessment For Cotton-Based Industrial Heritage In Adana, Master of Architecture in Conservation of Cultural Heritage in Architecture Department, Middle East Technical University
- Austin, Richard L, W.C. Woodcock, Steward, R.A. (1988). Forrester, “Adaptive Reuse: Issues and Case Studies in Building Preservation”, New York: Van Nostrand Reinhold, Print.
- Ayvalık Belediyesi, (2015). Ayvalık Dünya Mirası Yolunda Çalıştay Bildirisi. Ayvalık: Aralık 4-6.
- Cengizkan, M. N. (2002). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terkettiği Alanlarda ‘Yeniden-Mimari’. Endüstri Yapılarının Yeniden Kullanımı Dosyası, Mimarlık Dergisi, (308), 40-41.
- Edelblutte, S. (2006). Industrial Landscapes Between Originality and Banality. XIII TICCIIH International Congress “Industrial heritage and urban transformation. Productive territories and industrial landscape”. Roma: September 14-18
- Ergenç, İ. (2019). Endüstriyel Miras Alanlarının Dönüşümünün Müzecilik Açısından İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müze Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Fisunoğlu, M. (2007). Adana’nın Sanayi Tarihine Kısa Bir Bakış, Çukurova’da Sanayileşme ve Çevre Sempozyumu Bildirileri/10. Makine Mühendisleri Odası yayınları, Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F, Adana
- Gümüşlü, S.N. (2016). “DOCOMOMO TÜRKİYE Ulusal Çalışma Grubu Poster Sunuşları ve Bildiri Özetleri XII” ADANA Alman Fabrikası ve Döşeme Mahallesi (<http://dx.doi.org/10.13140/RG.2.2.22399.20649>).
- ICOMOS. (2015). Advisory Body Evaluation Report of Blaenavon (No. 1464). Erişim adresi <https://whc.unesco.org/en/list/1464/documents>
- Kabukçu, G. (2018). Endüstriyel Peyzaj Bağlamında Endüstri Mirası Alanlarının İncelenmesi: Ayvalık Örneği, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kentsel Tasarım Anabilim Dalı Kentsel Tasarım Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Kaya, S., Yerli, Ö., Döner, S. (2015). Endüstriyel Alanların Endüstriyel Parklara Dönüşümü, Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 3, 518-534
- Köksal, G. (2005). İstanbul’daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri, Ph. D Thesis, İTÜ, İstanbul
- Köksal, G. (2012). Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı, TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi, Güney Mimarlık, Sayı 8,18-24

- Köylü, P. Kiper, T.D. (2007). Kent Kimliğini Oluşturan Değerler ve Kimliksizleşme Üzerine Örneklemeler, TMMOB PMO Peyzaj Mimarlığı Kongresi 3. Kongresi, Antalya-Türkiye
- Loures, L. (2008).Post-Industrial Landscapes: dereliction or heritage?, 1st WSE-AS International Conference on Landscape Architecture, Algarve, Portugal: June 11-13.
- Madran, E., Özgönül, N. (2005) Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Osborne, B. S. (1976). Patching, scouring and commoners: the development of an early industrial landscape. *Industrial Archaeology Review*, 1(1), 37-42.
- Özüdoğru, A.A. (2010). Adana’da Dokuma Sanayi Yapılarının Endüstri Mirası Kapsamında İncelenmesi, Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
- Şimşek, E. (2006). Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak İrdelenmesi ve Değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası Bölgesi Örneği, D.E.Ü. Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 510s. (yayınlanmamış)
- The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage. (2003). The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage (TICCIH). Erişim adresi <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagilcharter-e.pdf>
- Tülücü, T. A. (2007). Adana kenti tarihi endüstri yapılarının yapısal analizi ve korunmaları için yöntem araştırması. Ph. D thesis, (Unpublished Doctoral Dissertation). Gazi University, Turkey.
- UNESCO. (2015). Report of World Heritage Committee (Report No. WHC15/39. COM/19). Bonn: UNESCO
- Uygur H. S., Baltacı M. (n.d.), Tarihi Fotoğraflarla Adana-Adana with old Photos 1833-1960, vol.36, Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Altınkoza Yayınları
- Uzun, G. (2020). Duisburg Nord Park:Post-Endüstriyel Peyzaj Örneği, Peyzax, Kentsel Tasarım-Peyzaj Mimarlığı-Mimarlık, (<https://peyzax.com/proje/duisburg-nord-park-post-endustriyel-peyzaj-ornegi/> erişim: 12.03.2021)
- Varlık, B. M., Emiroğlu, K., and Türkoğlu, Ö. (2008). Adana Sanayi Tarihi, Adana Sanayi Odası, Adana
- World Heritage Industrial Sites, (2007). UNESCO-ICOMOS Documentation Centre, 104s.
- Yavaşoğlu, F., Özgül C.G. (2020). Endüstri Mirasının Korunması ve Dönüşümü: Malatya Şeker Fabrikası Yerleşkesi Örneği, Kentleşme ve Ekonomi Özel Sayısı, Cilt Volume 11, Special Issue,972-996 DOI:10.31198/ideal-kent.680959.
- Yılmaz M.(2015), Endüstriyel Alanların Rehabilitasyonu, Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-Türkiye.

- URL1** <http://www.erih.net/anchor-points/map-anchor-points.html>
- URL 2** <http://www.e-faith.org>
- URL 3** <http://www.teknik-og-kultur.dk/8-131.htm>
- URL 4** www.icomos.org
- URL 5** <https://www.unesco.org.tr/Pages/125/122/UNESCO-D%C3%BCnya-Miras%C4%B1-Listesi> Erişim:18.02.20021
- URL 6** <https://brownandmason.com/wordpress/wp-content/uploads/Banksi-de-Tate-Modern-from-River.jpg>
- URL 7** <http://www.visitbankside.com/sites/default/files/imagecache/3x2/gallery/tate-history1.jpg>
- URL 8** https://www.tripadvisor.com.tr/Attraction_Review-g188600-d7986239-Reviews-Molen_De_KatZaandam_North_Holland_Province.html#photos;aggregationId=101&albumid=101&filter=7&ff=130193567
- URL 9** https://www.ruhr-guide.de/artikel_pix/JochenTack-ZV-140903-011.jpg.pagespeed.ce.JqM4PgKGgs.jpg
- URL 10** https://creativetime.org/wp-content/uploads/2013/03/Gala_DominoSugarFactory.jpg
- URL 11** https://imgs.6sqft.com/wp-content/uploads/2018/04/05151604/05_PICNIC_halfres.jpg
- URL 12** https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0984_0001-500-375-20090929155701.jpg
- URL 13** https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_1464_0001-500-241-20150610152922.jpg
- URL 14** <https://wp.eghn.org/en/landschaftspark-duisburg-nord-2/#1446907548030-48d1713e-b0ac> Eghn.org. “LANDSCHAFTSPARK DUISBURG NORD”.
- URL 15** <https://peyzax.com/parco-dora-endustriyel-kalintilar-arasinda-kent-par-ki/>
- URL 16** kulturportalı.gov.tr
- URL 17** adana.ktb.gov.tr
- URL 18** Google Earth, 2021 Erişim:10.12.2021
- URL 19** <https://www.landuum.com/en/interventions/industrial-landscape/>

Bölüm 14

PANDEMİNİN ÖĞRETTİKLERİ: KENT MOBİLYALARINA YENİ BİR BAKIŞ

Sibel DEMİRARSLAN¹

Oğuz DEMİRARSLAN²

1 Doç.Dr.Mimar & İşletme, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli Meslek Yüksek Okulu, İnşaat Bölümü, Kullar / Kocaeli sdarslan@kocaeli.edu.tr ORCID ID: 0000-0002-6979-5150

2 Öğr. Gör. Y. İç Mimar, Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Maltepe/ İstanbul oguzdemirarslan@maltepe.edu.tr ORCID ID: 0000-0001-9512-5022

1.GİRİŞ

Covid 19'un dünya üzerinde salgın hastalık halinde kendisini göstermesi ve süreç içerisinde önlem olarak gerçekleştirilen uygulamalar aslında küreselleşen dünyada yaşamın değişmekte olduğunun da habercisidir. Nüfus ve kentlerdeki yoğunluk ile bağlı olarak kırsal ile kent yerleşim yerlerinin nüfus denge oranı büyük kentlere doğru artmaktadır. Kentlerdeki yaşam gün içerisinde gerçekleştirilen ev-iş arası uzun yolculuklar, dışarıda geçen daha fazla zamanla birlikte anılır olmaktadır. Ruşen Keleş “Kentler, bağlı oldukları ekonomik ve toplumsal dizgelerin birer parçası, minyatürü, aynasıdır. Genel yapının tüm özellikleri, güzellikleri ve hastalıklarıyla birlikte onlara da yansır”(2014:9) derken bugünün kentlerinin durumlarının özün dışı vurması olduğunu ifade etmektedir.

Metropol, mega kent gibi isimlerle anılan gerek nüfus gerekse alan olarak çok daha büyük yerleşim yerlerinin ihtiyaçları köyden, ilçeden, diğer ölçeklerdeki illerden daha farklı ve kompleks olmak zorundadır. Nüfusun kalabalık olduğu kentlerde yerleşim karar ve yönelimi, ekonomik-ticari alanı, kültürel yapısı, sosyal yapısı gibi yönleriyle birlikte bireylerin genel ve özel durum farklılıkları nedeniyle gereksinimlerin ön görülmesi ve sunulan hizmetler de çeşitli olmak zorundadır. Bu noktada kamusal mekân kavramı devreye girmektedir. Sirkülasyon alanları, dinlenme-eğlenme amaçlı alanlar, parklar, otoparklar herkese açık alanlardır. Kamusal, yarı kamusal, yarı özel-özel alan ayırımında kamusal alanın genel kullanıma açık olması nedeniyle özellik içermektedir. “Kamusallık, bireylerin farklı eylem biçimlerine olanak tanıyan bir yapı oluşturmalarının yanı sıra ortak amaca hizmet eden mekânsal kullanımlarla da tanımlanabilir”(Küçük Çalışkan 2020:20).

Kentler bir uzmanlaşma eğilimi içindedirler; turizm, endüstri, girişimci, tarihi ya da yavaş kent, sürdürülebilir kent, akıllı kent, dijital kent, marka kent gibi gelişme yönlerinin bir veya birkaçı ile var olmayı planlıyor olabilirler. Kent yönetimleri kent için bir vizyon oluşturmakta ve o yöre halkının refahını, konforunu, mutluluğunu sağlayacak bir plan dahilinde strateji belirlemektedirler. Diğer yandan günümüzde dünya üzerinde yaşanan afetler ve salgın hastalıkların önlenemeyen yayılışı ile çevreye duyarlı olmanın zorunluluğunun kaçınılmaz olduğu fark edilmektedir. İçinde bulunulan zaman diliminde küreselleşmenin teknik-teknolojik gelişmeye koşut olarak varlığı pek çok ilişkiyi farklı boyutlara taşımaktadır. Siyasi, hukuki, ekonomik ilişkiler artık uluslar arası boyuttadır ve yeni olan her şey her yerde bilinmekte ve uygulanmaktadır.

2.BULAŞICI SALGIN HASTALIK

Bulaşıcı hastalık kavramı ve bulaşma şekli “Bir mikroorganizma veya onun toksik ürünlerine bağlı olarak ortaya çıkan hastalıktır. Etkenin,

bir enfekte kişiden, hayvandan veya rezervuardan; hayvan konak, vektör veya cansız çevre aracılığıyla, doğrudan veya dolaylı olarak bir duyarlı konaya geçişiyle oluşur” ifadeleriyle açıklanmaktadır (2017: 3 <https://hsgm.saglik.gov.tr/>). Günlük terminolojide yer alan bir başka terim ise pandemidir.

“Pandemi terimi, genellikle geniş coğrafi bölgelere yayılan ve insanlığın ciddi bir bölümünü etkisi altına alan hastalıklara atıfta bulunmakta; Roma döneminde (540-541) yayılan Justinien salgını, 14. yüzyıl veba salgını (Kara Ölüm), kolera, grip ve HIV / AIDS gibi örnekleri ifade etmektedir. Pandemiler bazı araştırmalarda bölgesel ve küresel olarak kategorize edildiği görülmektedir. Yakın dönemde (2009) yaşanan H1N1 salgını sırasında 178 ülkenin etkilendiği kaydedilmiştir. Son iki yüz yılda, muhtemelen aynı organizmanın türevlerinden kaynaklanan yedi ayrı kolera salgını olduğu kaydedilmektedir. 21. yüzyılda, yakın dönemlerin SARS ve Kuş Gribi, Asya’dan kaynaklı ve pandemik potansiyeli olan iki enfeksiyon olarak kayıtlara geçmiştir” (Karaoğlu 2020:2).



Şekil 1. Ölümlere Yol Açan Veba Salgını (ntv.com.tr/) Şekil 2. Roma’daki Museo Storico Nazionale Dell’Arte Sanitaria’daki İtalya’daki vebanın 17. yüzyıldan tasviri. C: De Agostini/Getty (arkeofili.com/)

Tablo 1’de salgın oluşturan hastalıkların tarihlerine ait bilgiler verilmektedir. Bezmialem Vakıf Üniversitesi web sayfasında yer alan haberde (08.03.2021, bezmialem.edu.tr/) ise pandemiye dönüşmemesine karşın insanlığı etkileyen cüzzamdan ve çiçek hastalığından söz edilmektedir.

Tablo 1. Tarihsel Süreçte Salgına Yol Açan Enfeksiyon ve Tarihi (Akın, halksağligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/tarihtekibulasicihastaliklar.pdf)

1. Tifus (MÖ 429 -426)	11. Kolera (1816 -1826)
2. Çiçek (165 189)	12. Epidemik tifus (1847 -1848)
3. Veba (541-542)	13. Trypanosomiasis –uyku hastalığı (1896 – 1906)
4. Viral kanamalı ateş (1545 -1576)	14. Tekrarlayan ateş (1946)
5. Kızamık (1592 – 1596)	15. Poliomyelitis (1971)
6. Sıtma (1600 – 1650)	16. Meningitis (1996)
7. Leptospirosis (1616 -1619)	17. SARS coronavirus (2002-2003)
8. Sarı humma (1648)	18. Chikungunya virus (2006)
9. Influenza (1732-1733)	19. El-ayak-ağız hastalığı (2008)
10. Dengue ateşi (1778)	20. MERS -Middle East respiratory syndrome (2012)

Dünya üzerinde Mart 2020 tarihiyle birlikte adını endişe, korku, ölüm ve zorlu süreçlerle duyuran Covid 19 pandemisi ile mücadele devam etmektedir. Dünya, ülke ve bireyler bağlamında alınması gereken önlemler ile birlikte farklı bilim dallarının sürdürdüğü çalışmalar aracılığıyla yeni çözümler üretebilmek için çaba sarf edilmekte, diğer yandan virüs de çeşitli varyantlarla çözümü ve yaşamı zorlaştırmaya devam etmektedir. Yaşamı kolaylaştırmak, bulaş risklerini minimal hale dönüştürebilmek için doğal ve yapılı çevrede alınması gereken önlemlerle ilgili çalışmalar ve uygulamalar yapılmaktadır. Ancak, günümüzde dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Kentlerin ulaşım, rekreasyon alan ve donanımlarının ihtiyaçları ile birlikte yapı, bina ve iç mekanlar da alınması gereken önlemler kalabalık insan topluluklarına yönelik olarak belirlenmelidir.

3.KENT VE KENTLİ GEREKSİNİMLERİ

Geçmişten günümüze kent-insan-mekân ilişkisine bakıldığında öznelerin değiştiği görülmektedir. Ancak bu değişim genelde yerleşik bir kent dokusunun üzerinde karşılık bulmaktadır. Bu nedenle; *Onarım+Yeniden İşlevlendirme+Yeni Üretimi/İmalatı/İnşaata* bir arada yürütülmektedir. Bir yerleşim yerini tamamen yıkıp yeniden yapmak mümkün değildir. Kent kendi yerleşim planı üzerinde yapılan güncel çalışmalar paralelinde yeni işlevsel çözümlerini, yeni planını kısaca güncel son halini bulmaktadır. Plan paftaları üzerinde alınan yeni yerleşim kararlarının gerçekteki işlerliği ancak uygulamaya geçirildikten sonra akışta olup-olmaması ile anlaşılabilmektedir. En çok kullanılan cadde, en çok gidilen meydan, en beğeni alan, cadde, sokak/lar gibi sonuçlar kullanıcının bireysel ve toplumun sosyo-kültürel yapısı ile ilişkili olarak kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Planlama da hedeflenen ile gerçekte algılanan birbirinden farklı olabilmektedir. “Bir kenti oluşturan öğelerin bütünü, kentsel dokuyu oluşturmaktadır. Kentsel dokuyu oluşturan elemanların mekân, form, renk,

ışık, su, doğa gibi etmenlerden ve bu birleşim sonucu kentin fiziki yapısının şekillendiği görülmektedir. İnsan ögesi de bu birleşimle birlikte kentin ana eksenini oluşturmaktadır”(Altıntaş ve Eliri 2012:63). Kenti iyi oluşturabilmek için, kentliyi iyi okumak / bilmek gerekir. Kent,

Yapılı Çevre+Doğal Çevre+İnsan+Diğer canlılardan oluşmaktadır.

Bu oluşumda; iklim, coğrafya, topoğrafya gibi çevresel bağlam unsurları çok önemli bir yer tutmaktadır. Kent bir tesadüfler bütünü değildir. İlk yerleşimlerden bu yana hep bir amacı olmuştur. Bu amaç bugün kentleri çeşitlendirmede başat rol üstlenmektedir. Kenti oluşturan fiziki unsurlar diğer disiplinlerin katkısı ile ortaya konulan;

Yapılı Çevre Öğeleri + Ara Yüz + Boşluklar + Doğal Çevre Unsurlarıdır.

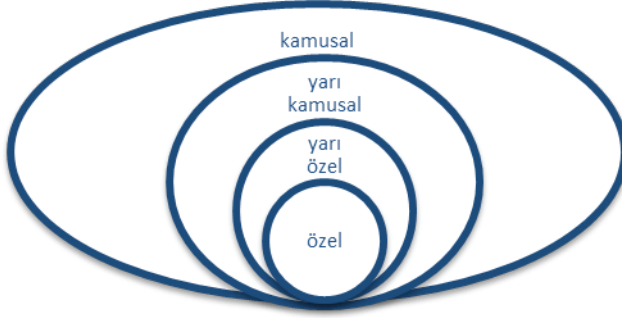
Harita mühendisliği, şehir-bölge planlama, peyzaj mimarlığı, mimarlık, iç mimarlık başta olmak üzere yapılı çevrede söz sahibi olan uzmanlıkların yanı sıra orman mühendisliği, çevre mühendisliği, ziraat mühendisliği gibi pek çok alan da müdahil olabilmektedir.

Kent oluşumunda konut bölgeleri, ticari bölgeler, eğitim bölgesi gibi farklı işlevlere yer verilmekte ve arada ulaşımı sağlayan yol, sokak, cadde ile birlikte çeşitli meydanlar kent planlamasında yer almaktadır. Bu sirkülasyon alanlarını oluşturan boşluklar da yapı ve bina cepheleri ile sınırlanırlar. İç içe geçmiş farklı işlevlerdeki mekânlar arasında kentin büyüklüğüne bağlı olarak hareketlilik ve yoğunluk yaşanmaktadır. Bu yerleşimlerde farklı yaş grupları ya da değişik engeli olan bireylerin hayata katılmalarının sağlanması, diğer bir deyişle herkes için tasarım kriterlerine uygunluğu ile sunulan kent altyapısına bağlı olarak başarılı ya da başarısız sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Ancak pandemi ile birlikte görülmüştür ki dünyada farklılıklara, olumlu veya olumsuz koşullara da hazırlıklı olmak gereklidir. Öngörü ile olasılıkları tahmin etmek ve çözümleri önceden oluşturabilmek bazen zor olsa da bireylerin mağduriyetlerini minimuma indirebilmek konusu tüm alan ve disiplinlerin görevidir.

3.1. Kamusal Alan

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlükte (sozluk.gov.tr/) kamu “Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme” ifadeleri ile açıklanmaktadır. Kamusal alan için ise “Kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” tanımlaması yer almaktadır. Günümüzdeki açılımı ile herkesin izinsiz, koşulsuz girebildiği, kullanıma işlev ve koşullar bağlamında açık olan iç veya dış mekânlar anlaşılmaktadır. Kamusal alan, büyük kentlerde çeşitli nedenlerle bir arada bulunan birbirini tanıyan ve tanımayan insan kalabalığına ev sahipliği yapabilmektedir.

Kamusal alan varlığından söz edebilmek için onu tanımlayan diğer alanların varlığını da bilmek ve özelliklerine saygı duymak gerekir. Her alanın bir tutum-davranış özelliği bulunmaktadır. Alanlar şekil 3'de görüldüğü üzere özel alan, yarı özel alan, yarı kamusal alan ve kamusal alan olarak sınıflanmaktadırlar. Arada bazen keskin bazen yumuşak/esnek geçişler olsa da kendilerini belli etme özelliklerine sahiptirler.



Şekil 3. Özelliklerine Göre Alanlar

Özel alanın mahremiyeti-sahipliğinin belli olması ile kamusal alanın paylaşımcı ama disiplinli duruşu birbirini bütünler niteliktedir. Yarı özel alan, özele daha yakın bir tampon bölge görevi görmektedir, yarı kamusal alan da kamusal ile özel arasındaki geçişi sağlamaktadır. Özel alana kontrollü bir giriş yapılabilirken kamusal alan sahibinin, kullanıcısının halk olduğu alanlardır. Ancak düzen-disiplin ve otoritenin varlığının hissedilebilmesi de o mekânlarda kaosu önüne geçmek için gereklidir.

3.2. Kentte Gereksinim

Kırsal ya da az nüfuslu yerleşimler ile büyük kentlerin ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Bu nedenle kent yerleşimlerinde bir strateji belirlemek, gelişmeyi öngörebilmek, gelecek için bir çerçeve oluşturabilmek gereklidir. Bu bağlamda günümüzde kent kalkınma stratejileri belirlenir ve kentler bir model üzerinde şekillenirler. Her şey kentin kusursuz işlemesi, kentlilerin sağlıklı, huzurlu, mutlu ve belirli bir konfor düzeyinde yaşamalarının sağlanabilmesi içindir. Kentlerin özelliklerine bağlı olarak oluşturulan planlamalarda kentin özelliği ne olursa olsun mutlaka sürdürülebilir olması, engelsiz olması, çevre ile dost olması ve akıllı teknolojilerle donatılmış olması beklenen ve uygulanan eğilimler arasındadır. Genel modern eğilimlerin yanında yöreselliğin ön plana çıktığı uygulamalara da yer verilmektedir, bireyler minimalist, kültürel ve sakin yaşamı tercih edebilmektedirler, böyle durumlarda ise tarih kent veya yavaş şehir/citta slow uygulamaları devreye girmektedir.

Konut, iş, alışveriş, sosyo-kültürel faaliyetler, ulaşım, rekreasyon, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçların giderilebilmesi önemlidir, zaten insanlar bu hizmetlerin arayışı ile kente göç etmektedirler. Kentliler tüm günlerini evlerinin dışında geçirmek zorunda kalabilmektedirler. İş, eğitim, sağlık, kültür veya eğlence gibi farklı amaçlarla dışarıda olan insanların en büyük ihtiyaçları doğru organize edilmiş ve tasarlanmış kentsel alanlar ve kent mobilyaları olacaktır. Pratik, işlevsel, kullanışlı, hijyenik, kültürel yapıya uygun olmanın yanında dayanıklı, estetik olması önemlidir. Günümüz koşullarında bütün bunların önüne geçen en önemli konu ise, sağlıklı, kir-toz tutmayan, bakteri üretmeyen, üzerinde virüsün uzun süre barınamayacağı özelliklerde detaylandırılmış olmasıdır.

3.2.1. Değiş/bile/n Gereksinimler

Gereksinimler pek çok parametreye bağlıdır. Kişisel özellikler ve ihtiyaçlar, toplumsal ihtiyaçlar, kültürel unsurlar, kavram, ekonomi gibi her şey gereksinimleri oluşturmakta ve biçimlendirmektedir.

“Genel olarak bakıldığında, sosyologlar kentleri iki açıdan değerlendirmektedirler. Birincisi, kentlerin geçmişinin sanat hazinelerini ve kültür mirasını taşıyan kültür sermayelerinin kaynağı olarak görülmesidir ki bu bakış açısı modern kent kültürüne gönderme yapar. İkinci durumda ise kent, deneyimlerin hazzın tüketiminde serbest zaman biçimlerine atıfta bulunur (Aydoğan 2009:206). Sosyoloji bilimi 19.yy.da ortaya çıkmıştır. Aslında dünya üzerinde hızla yayılan endüstrileşme hareketinin sonucunda hızlı büyüyen kentlerde bir arada yaşamak durumunda olan bireylerin ilişkilerini ve toplumu incelemektedir. Her birey özeldir ve yaşadıkları kente katkıları olacağı gibi kentten beklentileri de bulunmaktadır.

Tablo 2’de bireysel özellikler sunulmaktadır. Burada günümüz insanına ait pek çok faktör yer almaktadır. İnsan bir topluma ait olabilmek için bazı özellikleri taşımak zorundadır. Sosyal toplum olabilmek için hayata katılabilen bireyler olabilmek önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nın 1948 yılı tüzüğünde yer alan tanımına göre sağlık “Yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması durumu değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal refah durumu”(TC. Sağlık Bakanlığı 2011:1)dur. Bu açıklamanın içeriğinde her yönden iyilik hali vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Covid 19 pandemisi ile birlikte dünya üzerinde pek çok kavram başkalaşmış, sağlık, hastalık, iş, çalışma, eğitim, ulaşım ile birlikte engel kavramı da değişmiş ve geneli etkileyen bir hız ve hacimle dünya üzerinde yayılmaya başlamıştır. Riskin engel oluşturduğu bir yaşam tarzı hayatın merkezine oturmuş bütün algıları değiştirmiştir.

Tablo 2. Bireysel Özellikler – Tasarım Belirleyici



Küreselleşme ile birlikte teknik ve teknolojinin ilerlemesi dijitalleşmiş bir dünya ortaya çıkarmaktadır. Covid 19 pandemisi dijitalleşmenin sonucu olarak çevrimiçi dünyada pek çok deneyimden faydalanmıştır. Sanal müze, sanal alışveriş, çevrimiçi eğitim hayatın kendisi oluvermiştir.

Gereksinimler diğer parametrelere bağlı olarak değişmektedirler. Örneğin, engelsiz çevre de engelli bireylerin ihtiyaçları engel durumuna bağlı olarak değişecektir. Görme engeline göre yapılacak uygulamalar ortopedik engelli için çözüm olmayacaktır ya da işitme engelli bireyler için yapılacak uygulamalar onların ihtiyaçlarına yönelik olmalıdır. Farklı kent modelleri farklı hedeflerle ve stratejik plan ile yola çıkarlar, dolayısıyla sürdürülebilir bir çevre yapılaşmasında göz önünde bulundurulacak kriterler ile endüstri kenti planlama kriterleri birbirinden farklı olmalıdır. Ancak, sürdürülebilirlik her kentin vizyon-misyon çalışmalarında yer alması gereken bir önlemler bütünüdür.



Pandemide Selamlaşma Şekil 4. Dirsekle Selamlaşma (Fotoğraf: Furkan Abdulla- aa.com.tr/)



Şekil 5. Yumrukla Selamlaşma (haberturk.com/)

Covid 19 pandemisi ile yaşamda sınırlar ve sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Kültürel tutum ve davranışlar yerini yeni bir takım tavır, davranış ya da ritüellere bırakmak zorunda kalmıştır. Sosyal ilişkiler, iletişim mesafe-

leri, biçimleri koşullara uymuştur. Selamlaşma biçimi değişmiş, insanlar aralarına zorunlu olarak 1.50 metre mesafe koyar hale gelmiştir. Yolda yürürken, sıra beklerken arada mesafe olması gerekliliği ile birlikte oturan masalarda sandalye boş bırakma uygulaması, toplu taşımada koltuk boş bırakma zorunluluğu, banklarda yan yana oturulmaması gerekliliği hem bireylerin kendilerini korumaları hem de diğer kişilere duyulması gerekli sağlık temelli saygı nedeniyledir.

Küresel ölçekte sokağa çıkma yasağının uygulandığı günlerden yeni normale dönme zamanı arasındaki süreç ve yaşananlar tüm dünya insanları ve insanlık için büyük bir deneyim olmuştur. Büyük kentlerde nüfus yoğunluğunun fazlalığı nedeniyle kamusal alanlar hastalık bulaş riskinin en fazla olabileceği yerler arasındadır. Bu nedenle önlem alınması gereken önemli yerlerdir.



Şekil 6. İstanbul ve Pandemide Kalabalık Kamusal Alanda Risk (trthaber.com/)

“İnsan kaynaklı-yani insanlar tarafından inşa edilmiş- bir çevrede, insani etkenler bir tasarım üzerinde doğal etkenlere göre genellikle daha fazla etkide bulunur” (Bielefeld ve El Khouli 2014:20). Doğanın koşulları bulunduğu bölgenin/yörenin bilindik bilgileri dâhilindedir ama insanlar beklenmedik durumlar da gerçekleştirebilme potansiyeline sahiptirler.

Maske-mesafe-temizlik mottosu ile sürdürülen dünya üzerinden CO-VİD 19 virüsünü yok etme çabaları, laboratuvarlarda yürütülen çözüm çalışmaları büyük bir hızla sürdürülmektedir. Normal, yeni normal gibi kavramlarla tanımlanmaya ve söz birliği etmeye yönelik yaşamda herkes öncelikle sağlık için çabalamaktadır. Ancak, tüm samimi çabaların yanında bir başka atık ve çevre kirliliği ortaya çıkmıştır. “Salgın nedeniyle kullanılmış yüz maskeleri, eldivenler ve koruyucu ekipmanlardan oluşan enfekte olmuş atık yığınları oluşmaktadır. Tek kullanımlık kişisel koruyucular çevreye önemli zararlar verebilir”(cmo.org.tr).

Alınması gereken önlemleri yaşamın sürdüğü her yerde uygulayabilmek önemlidir. Bu nedenle dönem dönem değişen uygulamalar ile toplu

taşıma araçlarında belli sayıda yolcu sınırı ya da mağaza, market vb. yerlerde insanlar arası mesafe uygulamaları, belli sayıda müşteri kabulü gibi önlemlerin yanı sıra hastane bekleme salonlarında oturulmaması gereken koltuklara bant yapıştırmak veya lokanta vb. mekânlarda belli sayıda oturma elemanının boş kalmasını sağlamak aslında yeni tasarımlar için yol gösterici mesajlar içermektedir.

Bir virüsün sadece günlük yaşamı değil, aslında kültürel unsurları da değiştirebileceği şaşırtıcı bir şekilde tüm dünyada yaşanmış ve gözlemlenmiştir. Kültürümüze ait sarılma, kucaklaşma, el öpme, tokalaşma gibi selamlaşma ritüelleri değişmiştir. Diğer ülke kültürlerinin gerçekleştirilmesinde de pandemi temelli farklılıklar olduğu izlenmektedir.

Pandemi ile birlikte mal ve hizmet sunumları/satış ve pazarlaması dijital platform üzerinde hizmet veren sanal mağazalardan aktif bir şekilde yapılmaya başlanmış ve ciddi bir pazar oluşmuştur. Ayrıca kültürel faaliyetler de dijital ortamda boy göstermeye başlamışlardır. Konser, sergi veya ünlü müzelerde gezebilme imkânları ile moral bozuklukları pozitif duygularla yer değiştirmektedirler.

Bu uygulamaları gerçekleştirebilmek için hizmet alanı uygulaması (Örn. yeterli internet gibi), özel mekân, çalışanlarda uzmanlaşma gibi ilave ve yeni donanımlar gerekmektedir. “Günümüzde teknolojinin geldiği yer ile sağlanabilecek pek çok çözümcül uygulama mümkündür. Yapay zekâ uygulamaları gerek kent, çevre, bina tasarımında gerekse “Herkes için tasarım” kriterlerine uygun olarak konforlu kullanım için katkı sağlayacak aşamadır” (Demirarslan 2020: 349).

4.ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada pandemi sürecinde alınan önlemlerin mekân ve kentsel mekândaki yansımalarından yola çıkılarak, insanların en çok karşılaşacağı ve temas halinde bulunabileceği kamusal mekânların oluşumu ve birbirini tanımayan insanların hizmetine sunulan çeşitli kent mobilyalarının incelenmesi hedeflenmekte, aslında en çok hastalık bulaşma riski taşıyan ortak kullanım alanları ve kent mobilyalarının nasıl olması gerektiğinin malzeme, tasarım ve ölçülendirme/boyutlandırma özellikleri ile değerlendirilmesi yapılmaktadır. Daha sağlıklı kent mobilyaları nasıl olabilir? Sorusu çalışmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Yeni koşullara cevap verebilecek kent mobilyalarının bakteri barındırmayan/üretmeyen, sağlıklı, dış çevre koşullarına dayanıklı, ergonomik, estetik, kültüre uyumlu ve ihtiyaçlara cevap verebilen, sürdürülebilir, bakım ve onarımı kolay, ekonomik olması ile tasarıma verilmesi gereken önemin bulgulanması hedeflenmektedir. Pandemi ile birlikte dünya üzerinde yaşama ait eylemlerin dijital ortama yöneldiği yeni bir dönem yaşanmaktadır. Eğitim, iş, sosyal-kültürel faaliyetler çevrimiçi olarak farklı platformlar üzerinden

gerçekleştirilmektedir. Artı ve eksileri ile pandemi döneminde yaşanan bu deneyimler diğer yandan yeni ve heyecan verici olduğu görülmektedir. Dünya üzerinden pandemi geçtikten sonra da pek çok şeyin yeni alışkanlıklarla sürdürüleceği açıktır.

4.1. Kent Mobilyası İhtiyacı

Birden fazla merkezi olan, bir yerden başka bir yere gidişin ulaşım araçları ile gerçekleştirildiği büyük kentlerde insanlar için günün büyük bir bölümü konutlarından dışarıda geçmektedir. Bireyin gün içerisinde fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik tüm ihtiyaçlarının karşılanması gerekliliği sonucunda kentsel çözümler üretilmesi yerel yönetimlerin sorumlulukları haline dönüşmektedir. Yerel yönetimler tüm idari işlerde faaliyet gösterirlerken diğer yandan kentlinin sağlığının koruyacak, konforunu arttıracak uygulamalar da yapmaktadırlar. Büyük kentlerde nüfus yoğunluğuna bağlı olarak kentlerin kamusal alanlarında yer verilen geniş bir kent mobilyası listesi ortaya çıkmaktadır. Bu duruma yaşanan pandemi deneyiminin de eklenmesi ile çeşitliliğin daha karmaşık ve özel olması gerekliliği görülmektedir. Kent mobilyasının taşınması gereken özellikler;

- İşlevle ilgili
- Sağlıkla ilgili
- Kültürle ilgili
- Güvenle ilgili
- Niceliksel olarak yeterli
- Herkes için çevre tasarımı kriterlerine uygun
- Çeşitli ihtiyaçlara cevap verebilen özellikte olması önemlidir.

4.2. Önlemler

Salgının sönümlenmesi için yayılmasının önlenmesi, gerekmektedir. Bulaş olasılığı olan temas halinde risk oluşturacak öğelere yer vermemek, insanlar arası mesafe oluşturacak yeni tasarımlar gerçekleştirmek gibi yeni önlemlerle yeni ürünler oluşturmak gerekmektedir. El değmeden işlevini karşılayan tasarımlar önemlidir. Bu manada öncelikle mevcut sabit ve hareketli tefriş elemanları üzerinde alınan uygulamada sınır koyma önlemleri daha sonra yerini yeni tasarımsal arayışlara bırakmıştır. Çeşitli akademik çalışmalar ile birlikte düzenlenen tasarım yarışmaları da daha iyi nasıl olabilir? Sorusuna yanıt aramaktadırlar.



Şekil 7. Özel Durum İçin Ürün Girdileri

Alınacak önlemler şemada gösterildiği düzende ve tasarımdan başlamak üzere gerçekleştirilmelidir. Covid 19'un ortaya bir kez daha koyduğu konu malzemenin doğru belirlenmesinin önemidir. Doğru malzeme seçimi sağlıklı yüzey ve ortamların varlığını desteklemektedir. Bu süreçte virüsün hangi malzemede ne kadar süre yaşadığı dikkate alınarak malzeme seçimi yapılmalıdır (Tablo 3).

Tablo 3. Virüsün Malzemeler Üzerinde Yaşama Süresi

(e-psikiyatri.com/, bbc.com/, atlasdergisi.com/, haber7.com/)

Malzeme	Virüsün Yaşama Süresi
Hava	3 saat-66dk. Arası
Metal	5 gün
Çelik paslanmaz çelik	2-3 gün
Bakır	4 gün
Alüminyum	2-8 saat
Ahşap	4 gün
Plastik	2-3 gün
Cam	5 gün
Seramik	5 gün
Giysi ve Tekstil Ürünleri	2-3 gün
Kâğıt / Karton/ Mukavva	1 gün
Kâğıt para	Birkaç saat
Metal para	3 gün

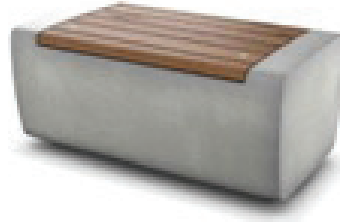
Çevre ile sürekli temas halinde olabilme durumu özellikle kamusal alanlar için ciddi önlemler alınması gereken yerlerin başında gelmektedir. Sabit ve hareketli tefriş elemanları bakteri/mikrop/virüs vb. barındırma-

yacak malzemelerden üretilmiş olmalıdır. Kolay temizlenebilir olması ve temizlenme şekline bağlı olarak ıslak kalmaması önemlidir. Basit, sade tasarımlar, minimal yaklaşımlar kirlenmeye karşı da çözüm olacaktır. Gün içerisinde farklı mekânlarda bulunmuş pek çok insanın aynı kent mobilyalarını kullanıyor olmaları yayılma riskini arttıran unsurlar arasındadır. Bu nedenle tasarımda doğru malzeme veya malzeme kombinasyonları oluşturmak için detaylı düşünmek gerekmektedir. Diğer bir konu ise insanlar arasında bulaşı engellemek için bırakılması gerekli mesafedir. Bu durum mevcut mobilyalarda geçici çözüm olarak şerit bantlarla kapatılarak veya yerinden sökülme suretiyle (Şekil 8, 9, 10) gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.



Şekil 8. Şeritli Önlem (milliyet.com.tr/) Şekil 9. Bankların Kaldırılması (sabah.com.tr/) Şekil 10. Şeritli Önlem (mansetturkiye.com/)

Çoklu oturmaya yönelik tasarlanmış oturma elemanlarında sağlıklı ilgili yeterli mesafenin bırakılması uygulamasının işlememesi yeni kent mobilyalarında tasarım aracılığıyla mesafe bırakılmasını veya tekli oturma elemanları tasarlanmasını gerekli kılmaktadır.



Şekil 11. Paslanmaz Çelik (kentstainless.com/) Şekil 12. Beton+ağşap (arica-urban.com/)

Kent mobilyaları işlevi doğrultusunda gün içerisinde çeşitli eylemlere cevap vereceklerdir; oturma, eşya koyma, yeme-içme ile birlikte dokunma vb. eylemlerde gerek ciltle gerek giysilerle temas söz konusu olacaktır. Eğer açma-kapama, basma, tuşlama vb. eylemler gerçekleşecekse temas konusu düşünülmelidir. Pedallı çöp üniteleri, pedallı dezenfeksiyon üniteleri, sensörlü sinyalizasyon düğmeleri bu konuda alınan tasarımsal önlemler arasında yer almaktadır.

4.3. Tasarım

Türk Dil Kurumu Güncel Sözlükte “Zihinde canlandırılan biçim, tasavvur. Bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı, tasar çizim, dizayn. Bir araştırma sürecinin çeşitli dönemlerinde izlenecek yol ve işlemleri tasarlayan çerçeve. Daha önce algılanmış olan bir nesne veya olayın bilinçte sonradan ortaya çıkan kopyası” ifadeleri ile açıklanan tasarım kavramının zihinde başlayıp, gerçeğe dönen bir süreç ürünü olduğu görülmektedir. İhtiyaç ve/veya isteklerin giderilmesi, sıfır hatanın hedeflenmesi içeriği ile kalite yaklaşımının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Tasarım pek çok parametrenin bir arada değerlendirilmesi ve karar süreci değerlendirmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir tasarımı etkileyen unsurlar açısından yaşanan pandemi süreci ile birlikte kriterlerin değiştiğini söylemek mümkündür;

- Koşullar
- Mevcut durum
- İyileştirme
- Yeni uygulamalar bağlamında ele alınmaktadırlar. Bu durumda göz önünde bulunması gereken unsurlar;
- Hijyen
- Kültürel öğeler:
 - oSomut
 - oSoyut
- Kullanıcı profili: Yaş, cinsiyet, ekonomik durum, eğitim düzeyi
- İnsan yoğunluğu
- Çevre:
 - oYapılı çevre
 - oDoğal çevre
- Coğrafya
- Topoğrafya

- İklim
- Estetik algı unsurları
- Ekonomi
- Sürdürülebilir olma
- Geri dönüşüm/Yaşam döngüsüdür.

4.3.1. Pandemi Koşullarına Uygun Tasarım

Pandemi, T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından “Bir hastalığın veya enfeksiyon etkeninin ülkelerde, kıtalarda, hatta tüm dünya gibi çok geniş bir alanda yayılım göstermesi” (covid19.saglik.gov.tr/) içeriği ile tanımlanmaktadır. Tahmin edilmesi güç ve günümüz bilimsel gelişmeleri ile önlenemeyen bir hızla yayılan Covid 19 virüsü ile ilgili, bir yandan tıbbi çözüm üretilme çalışmalarının sürdürüldüğü, diğer yandan yaşama dair gerek toplum gerekse birey olarak alınabilecek önlemlerin belirlendiği, denendiği, kararlaştırıldığı süreçten geçilmektedir. Bulaşı ve yayılmayı önleyici bir telaş içerisinde olan dünyada, herkesin kendi sorumluluğu için yapıcı önerilerle katkıda bulunabilme çabaları izlenmektedir.

Bu önlemlerin başlıcaları olan maske ve eldivenler, farklı bir atık olarak risk oluşturmaktadırlar. Bu konuyla ilgili şu söylem ciddiyeti anlatmaktadır: “Ayrıca, enfekte hastalar ile temas halinde olan tek kullanımlık tıbbi ürünler, geri dönüşüm sırasında oluşabilecek kontaminasyonu önlemek için tıbbi atık olarak değerlendirilmelidir. Sağlıklı insanlar tarafından kullanılan maskeler doğru ayrıştırmanın mümkün olduğu şartlarda evsel atıklarla birlikte ele alınabilecekken salgın gibi durumlarda bu ayırım çok zordur. Evlerde karantina altına alınan kişiler tarafından kullanılan maskelerin bertarafı ciddi bir husustur. Evsel atıklarla birlikte atılan maskelerin kontaminasyon riski oluşturması atık miktarını arttırmakla birlikte bu atıkların toplanması ve bertarafı aşamalarında salgının yayılma riskini de arttıracaktır” (cmo.org.tr/).

İnsanların hareketliliği, eğitim/iş hayatı gibi günlük rutinlerini evden sağlamak zorunda kalmaları iç mekânlar ve kentlerde uzun süreli dışarıda bulunmak gerekliliği ise dış mekânlarda gereksinimlere yönelik yeni tasarımlar ortaya konulması konusunda mimarları ve iç mimarları devreye almaktadır. Bielefeld “Tasarım heterojen bir süreçtir” demektedir ve “bir yanı sıra kişinin yaratıcı gücüne dayanırken, diğer yanı sıra, çeşitli temel yaklaşım ve süreçleri yansıtan metodolojik kurallara bağlıdır”(Jormakka K., vd. 2012:7) ifadeleri ile açıklamaktadır. Tasarım süreci belli aşamalardan ve belli girdilerden/verilerin değerlendirilmesinden oluşmaktadır, bunlar;

İhtiyaç + İşlev + Ergonomi + Malzeme + Beklenti + Estetik + Kullanım Süresi + Dayanıklılık + Çevre= Kalite Hedefi

Şeklinde formüle edilebilir. Bu aşamalarda öncelikli belirleyici ihtiyaçtır. Her hangi bir ürün, imalat, inşaat için ‘bir ihtiyaç duyulması’ gereklidir. Örneğin, bir koltuğa ihtiyaç varsa koltuğun işlevinin önemli olduğu bilinmelidir. Nasıl bir oturuş istenmektedir, banka bekleme koltuğu, uzanma koltuğu veya yönetici koltuğu gibi... Burada işlev ile birlikte ergonominin de devreye girdiği görülmelidir. Ergonomi ve tasarımı yönlendiren diğer bir önemli unsur malzeme seçimidir. Tasarıma uygun malzeme seçimi beklentilere cevap verebilen ve detayın uygulanabileceği özellikleri taşıması ile ölçülebilir. Estetik, kültürle harmanlanan bir beğeni anlayışıdır. Kullanım süresi ise ürünün hedeflenen ömrü ile ilgilidir. Tek kullanımlık kâğıt bardak veya defalarca kullanıma imkân veren cam bardak gibi hedeflenen sonuç ürünün karşılaşılabileceği problemlerin giderilmesi ile ilgili örneğin ısı dayanımı, kimyasal dayanım veya ateşe/aleve dayanım özellikleri ön plana çıkabilir. Tüm kriterlerin bir araya gelmesi ile sonuç ürünün ‘Kalite’ kapsamında ortaya çıkması hedeflenmektedir. Kalite arayışı, sıfır hatanın hedeflenmesidir ve sürekli iyileştirme yolunu takip eder. Günümüz koşulları için sağlıklı ürün tasarımları da bu iyileştirme ve kalite arayışının bir parçasıdır.

4.4. Kent Mobilyası

“Kentler büyümekte, nüfus artmaktadır. Kentte herkesin hayata katılması ve sosyal, teknik alt yapı imkânlarından, kentsel donanımlardan faydalanması hakkı göz önünde bulundurulmalıdır”. (Demirarslan 2020:343-344). Katılımın sağlanabilmesi için kentlilerin ihtiyaçları konusunda yapılacak çalışmalar doğrultusunda öngörüle bulunulmalı ve gereksinimler belirlenmelidir. Gereksinimler arasında sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması, erişilebilir / engelsiz çevre unsurlarının varlığı, kolay ulaşılabilirlik, işleyen bir sistem ile sosyo-kültürel ihtiyaçların giderilmesi, huzurlu, mutlu kent oluşumu ile aidiyet hissinin tatmini önemlidir. Yaşadığı yere ait hissinin bireyde oluşması ile çevreye ve kentli hemşerilerine önem verme duygusuna sahip olacağı, iyilik isteyeceği anlaşılabilir.

Kent mobilyaları kenti tanımlamak, günlük yaşamda ihtiyaçları gidermek, konfor sağlamak, marka değer olabilmek yönünde katkı oluşturmak gibi önemli görevlere sahiptirler. Özellikle dış mekanda yaşamın hızlı aktığı günümüz koşullarında stressiz, hijyen ve ihtiyaçların doğru belirlenerek karşılık bulduğu donanımlar gereklidir. Bütün bu koşulların sağlanmasında;

- Doğal-yapay çevre arasında denge,
- Teknik ve sosyal alt yapı,
- Ulaşım,
- Donanım,
- İletişim,
- Bilgilendirme,
- Eğitim öne çıkmaktadır.
- Bu bağlamda “kent mobilyaları;
- *Herkes için tasarım kriterlerinin kent mobilyaları için de dikkate alınması*
- *Sürdürülebilir olma koşullarının sağlanması*
- *Kente marka değer katabilmesi*
- *Kültürel unsurlara sahip olması*
- *Kente ait özellikleri koruması*
- *Land-mark olma özelliği taşıyabilmesi*
- *Kent yaşamına ve ihtiyaçlarına cevap verebilmesi*
- *Ekonomik olması*
- *Sürdürülebilirlik kriterlerini sağlaması*
- *Çevre ile uyumlu tasarlanması*
- *Ekolojik özelliklere sahipliği*
- *Geri dönüştürülebilir özellikleri taşıması*
- *Farklı şekillerde kullanılabilme imkânı sağlayacak esnek tasarımı sahip olması*
- *İşlevsellik özelliği taşıması*
- *Engelsiz olması ve*
- *Konfor sağlaması önemlidir”.*(Demirarslan 2020:343- 344).

Kent mobilyası kent yaşamının yoğunluğu ve ihtiyaçları doğrultusunda farklılaşmakta ve ürün çeşitliliği artmaktadır, ancak nüfus yoğunluğu az yerleşim yerlerinde kent mobilyası işlevi gören öğeler de daha az olabilmektedir. “Kent yaşamında ortak yaşamı kolaylaştıran, estetik katan, farklı işlevlendirilen ve dış mekânda yer alan donanımlar kent mobilyası olarak tanımlanabilirler. Bunlar çevrede ihtiyaç duyulan her şeydir” (Demirarslan 2020: 337-338). İhtiyaç kavramı ise kentin özelliği, yerleşimi,

kullanıcı profili, iş ve çalışma kolları gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir. Bu etkenler arasına sağlıklı olmak koşulunun farkındalığı da dâhil olmuştur. Hijyen, bakteri barındırmayan/üretmeyen malzemelerin tercih edilmesi gerekliliği artık daha ön plandadırlar.

Sürdürülebilir, engelsiz çevre ile birlikte herkes için yaşanabilir çevre olma konusunda sağlıklı olabilmek, sağlıklı kalabilmenin önemi vurgulanmaktadır. Tasarımlar ayrı özellikler taşımaları mı? sorusu önemlidir ve bu sorunun cevabı günlük yaşamı ve dolayısıyla tüm çevresel unsurları etkileyecektir. Bu bağlamda;

- İşlevsel
- Görsel/Estetik
- Kimlik/Kültür
- Uyum/Bütünlük
- Değişebilirlik/Dönüşebilirlik
- Çevre Koruma
- Güvenlik ile birlikte
- Atık toplanması/kontrolü ile başka bir boyut kazanmıştır.
- Kent mobilyaları işlevlerine göre;
- Oturma-dinlenme:
- Kişi sayısına göre;

oÇoklu oturma

oTekli oturma birimleri

- İlave işlevli olma durumuna göre;

oÇiçeklikli

oSehpalı

Masa / sehpa işlevli öğeler:

Spor aletleri:

- Bisiklet kiralama
- Martı kiralama
- Sabit spor aletleri
- Koşu / Yürüyüş hattı
- Deniz olan yerleşimlerde balık tutma işlevli gereçler



Şekil 13. Monoblok Oturma Elemanı (Yazar Demirarslan, S. Arşivi) Şekil 14. Oturma Elemanında Sosyal Mesafe (Yazar Demirarslan, S. Arşivi) Şekil 15. Geri Dönüştürülmüş Plastikten Tekli Oturma (ekolojist.net/)

Üst örtü:

- Yürüyüş yolu
- Kaldırım
- Oturma elemanı uygulaması: Çardak/Kameriye

Çiçeklik-Ağaç çevresi:



Şekil 16. Üst örtü, Oturma, Masa (adryapipeyzaj.com/)

Şekil 17. Yeşil+oturma (adryapipeyzaj.com/)

Sanatsal öğeler: Heykel, resim, rölyef, vd.



Şekil 18. Kent Heykeli (bursadabugun.com/)

Havuz:

- Su
- Çiçek
- Işık
- Taş

Bariyer/Sınırlama:

Aydınlatma elemanları:

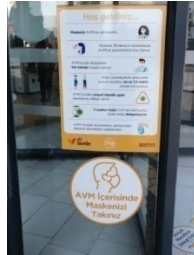
- Sokak aydınlatması
- Peyzaj aydınlatması
- Tarihi eser aydınlatması
- Vurgu aydınlatma
- Aydınlatma Kent Peyzaj Öğeleri

Yer izleri: Pandemiye özel uygulama olarak görülmektedir



Şekil 19, 20. Pandemiye Özel Uygulama-Yer İzleri (Yazar Demirarslan, S. Arşivi)

Uyarı Levhaları:



Şekil 21.(Yazar Demirarslan, S. Arşivi)

Sinyalizasyon:

- Standart

- Engelsiz

Kent kameraları:

Panolar/Levhalar:

- Billboard / İlan panoları
- Uyarı levhaları

Otobüs Durakları:

- Bekleme yeri
- İlave İşlevli olanlar: Yol bilgisi, harita bilgisi, şarj üniteleri, Engelli kullanımı

Çeşmeler:

- Farklı açılışlı Armatür kullanımı mümkündür, ancak sensörlü olanlarının el değmeden açılma avantajı nedeniyle hijyenik olacağı açıktır.

Telefon kulübesi

Satış üniteleri

Bankamatik

Çöp Kutuları & Sıfır atık kutuları:



Şekil 22. Kaynağında ayrıştırma amaçlı çöp üniteleri (mertoglu.com.tr/)

Şekil 23. Maske&Eldiven çöpi (Yazar Demirarslan, S. Arşivi)

Yerine göre:

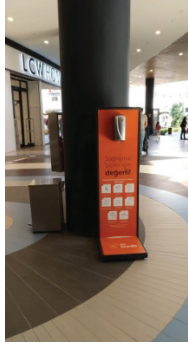
- Yüzeyde
- Kısmi gömülü

İşlevine göre:

- Özelleşmiş çöp / Ayrıştırılmış çöp: Plastik, cam, kâğıt, evsel atık

- Pandemi süreci: Maske, Eldiven

Dezenfeksiyon ünitesi: Pandemi süreci



Şekil 24. Alışveriş merkezinde pedallı dezenfeksiyon ünitesi (Yazar Demirarslan, S.Arşivi)



Şekil 25. Ayakkabı Temizleme-Dezenfekte Edici (protekhijyen.com.tr/)

4.4.1.Örnekler

Gündelik yaşamda Covid 19 ile alışkanlıklara belli sınırlılıkların getirildiği, kültürel davranışların önlemlerle belli oranlarda değiştiği yöresel ve yerel farklılıklar izlenmektedir. Bu bağlamda çevrenin sağlığı, engelsiz olması, herkes için yaşanabilir olması tasarımları da teknolojiye paralel olarak güncellenmektedir. Hizmetin sürekliliği ve herkese ulaşabilmesi için farklı uygulama denemeleri yapıldığı görülmektedir.

Örnek 1 Mobil Yaya Durağı: “Kent içinde yayalar ve bisikletliler için kamusal alan işlevi gören, dünyanın dört bir yanındaki şehirlerde sayıları giderek artan yaya durakları (parklet)” (wrisehirler.org/) İstanbul’da uygulanmaya başlamıştır.



Şekil 26. Mobil Yaya Durağı (wrişehirler.org/)

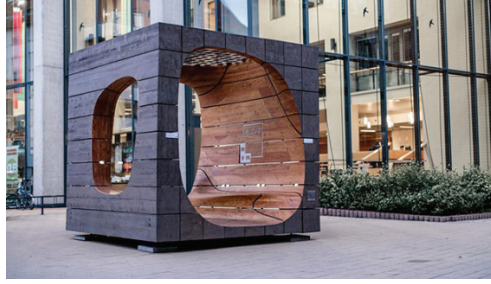
Bu uygulamanın sürdürülebilir ulaşım teşviki için bisiklet kullanımını öne çıkartmak ve herkes için yaşanabilir çevre / engelsiz çevre oluşturmak yönüyle öne çıkacağı tahmin edilmektedir. Bisiklet kullanımının teşvik edilmesinin temassız yolculuk konusunda katkı sağlayacağı açıktır.



Şekil 27. Kent Mobilyası Dezenfeksiyon ve Pandemi Sonrası Yeni Gereksinimler – Maske&Eldiven Çöpü (cmo.org.tr/)

Örnek 2 Tasarım Yarışmaları Organizasyonları: Yarışma ile ortaya çıkan yeni fikirler, başka fikirlerin oluşması için bir beyin fırtınası platformu oluşturmaktadırlar. MuseLAB, GoArchitect'in ev sahipliği yaptığı Coronavirus Tasarım Yarışmasını kazanmıştır. Yarışmanın zorluğu, insanların hem beden hem de zihin açısından sağlıklı kalmasına yardımcı olacak bir yol tasarlamaktır. Yarışma, COVID-19'un fiziksel olmasa da ekonomik ve zihinsel olarak her milletten milyarlarca hayatı etkilediğini kabul etmek için yapılmıştır (archdaily.com/).

Örnek 3 Akıllı Kent Mobilyaları: Teknolojinin tüm dünyada erişilebilir olduğu günümüzde yeniliklere şaşırmmamak gereklidir. Özellikle akıllı teknolojiler malzemeye, binaya ve kentin tümüne yayılı uygulanabilir hale gelmiştir.



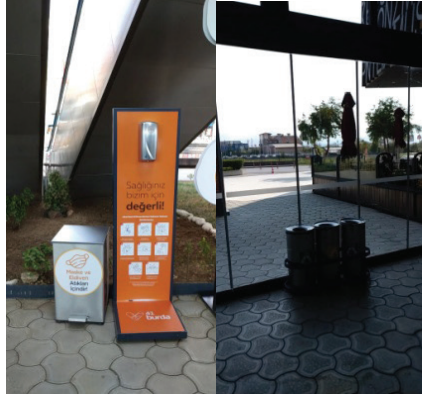
Şekil 28. Hello Wood Tasarımı (baileystreetscene.co.uk/)

Şekil 29. Modüler Birim Kent Mobilyası (baileystreetscene.co.uk/)

“Kamusal mobilya türünü yeniden tasarlayarak, güneş panelleri ve pillerin entegrasyonunu gerektiren bir aydınlatma sistemi ve USB çıkışları içeren, görsel olarak ilgi çekici ve işlevsel kurulumlar tasarladılar. Yılan modüler bir yapıdır; öğeleri, verilen siteye uyacak şekilde değiştirir. Fluid Cube, güneş pilleri içeren bir cam tepeye sahip sabit bir ünedir”(- Şekil 28) (baileystreetscene.co.uk/).

Örnek 4 Toplantı İmkanı Sağlayan Kent Mobilyası: Bildiğimiz gibi, sokak mobilyası bir topluluğu, hatta izole bir topluluğu bir araya getirme yeteneğine sahiptir. Sosyal mesafeli bir dünyada ve başımızın üstünde asılı kalan yalnızlık korkusuyla, artık sokak mobilyaları, iç mekanlarda rahatça yer alamayan spontane toplantılar, sosyal ve işlevsel etkileşimler için her zamankinden daha fazla yeni fırsatlar yaratabilir (baileystreetscene.co.uk/). (Şekil 29)

Örnek 5 Maske-Eldiven Çöpü+Dezenfeksiyon Ünitesi: Kamusal alanlar insanların yoğun bulunduğu yerlerdir. Özellikle ticari işletmelerin yer aldığı alışveriş merkezi, banka vb. yapılarda özel çöp ve dezenfeksiyon ünitelerine yer verilmektedir. Hem sağlığınıza önemsiyoruz mesajı ile bilinç oluşturmak hem de bulaş riskini minimize etmek için kullanılan ekipmanlar birer kent mobilyası haline dönüşmektedirler.



Şekil 30. Pandemi Yenilikleri: Maske&Eldiven Çöpü + Dezenfeksiyon ünitesi (Yazar Demirarslan, S. Arşivi) Şekil 31. Çöp Ayrıştırma (Yazar Demirarslan, S. Arşivi)

5.DEĞERLENDİRME – ÖNERİLER

Kent nüfus yoğunluk oranının hızla ve gitgide arttığı günümüzde kent ortak alanlarının erişim, iletişim, rekreasyon, eğlence gibi amaçlarla yoğun kullanımı gerçeği ile covid-19 pandemisinde yüzleşilmiştir. İhtiyaç duyulan kamusal alanların kontrollü kullanım gereği birey başına düşen birim kent mobilyası oranının aslında pandemi önlemleri bağlamında olması gereken hijyen koşullarını sağlamaya yetmeyecek kadar yakın kullanıma yönelik ölçülere sahip olması bulgulanması endişe vericidir. Bu nedenle medyaya yansıyan ve çalışmada da örnek görsellere yer verildiği üzere geçici süre ile sökülerek kullanım dışı bırakılmaları görülmektedir.

“Koronavirüsle mücadele dünya çapında birçok şehri durma noktasına getirmeye devam ederken, kentsel oluşumları ve yerel yönetimleri destekleme ihtiyacı her zamankinden daha fazla. Pandemi, kamusal alanla ilişkimizi büyük ölçüde değiştirmiş olsa da, fiziksel mesafeden erişimin sınırlandırılmasına kadar dayatılan ancak gerekli tüm kısıtlamalar nedeniyle kamusal alana olan talep azalmadı. İnsanların hala dışarı çıkması, işe gidip gelmesi, çalışması, oynaması, sosyalleşmesi ve sağlıklı bir zihinsel durumu sürdürmesi gerekiyor” (<https://www.archdaily.com/>).

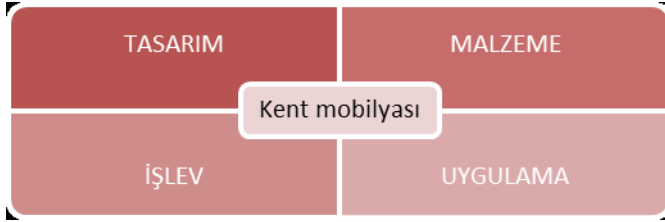
Kent mobilyası ihtiyacının gerçekliği yanında nasıl olması gerektiği sorularına tüm dünyada yanıt aranılmaktadır. Dikkat edilmesi gerekli konular olarak bazı başlıklar önemlidir. Bunlar;

- Malzeme
- Teknoloji
- Estetik
- Kültüre uygunluk

- Hijyen olma koşullarını sağlama/Dezenfeksiyon
- Temassız Kullanım
- Tasarım/ Detaylandırma
- Boyutlandırma ve mesafe – Sosyal mesafe
- Dikkat çekici levhalar, işaretler
- Kişisel ulaşım aracı parkları: bisiklet, martı vd kullanımı ile temassız ulaşım
- Engelsiz çevre koşulları ve
- Bir başka sürdürülebilirlik arayışı şeklindedir.

Pandeminin son bulması, sağlıklı günlere geri dönmek öncelikli amaçtır. Ancak, bundan sonra da yeni hijyen anlayışı ile devam etmenin zorunluluğu tartışılmaz bir gerçektir. Bu nedenle çalışmada kent mobilyaları ele alınarak yeni tasarımlara fikir oluşturabilmek hedeflenmektedir. Örneğin, uygulamalar arasında maske-eldiven için çöp kutuları, yer izleri, uyarı levhaları, temassız armatürler, temassız dezenfeksiyon üniteleri yer almaktadır.

Tablo 5 . Tasarımda İdeale Ulaşabilme Bileşenleri



Kullanımda olan kent mobilyalarının yaşamın bir parçası olduğu bilinmelidir. Bu nedenle güncel ve gelecek gereksinim koşullarını sağlayabilecek şekilde;

İhtiyaçların doğru belirlenmesi, işlevin tanımlanması: Yaşamla ilişkilendirilmiş, yerel kültürün dikkate alınması ile özelleştirilmiş kentsel öğelerin ortaya çıkarılması kullanıcıların kendilerini konforlu, rahat ve yaşadıkları yere ait hissetmelerini pekiştirecek önemli konulardır. Bu nedenle sanatsal veya eğlenceli, canlı ve alışılmışın dışındaki renklerin kullanımı ile farklılık kazandırılmanın hedeflendiği, yeni deneyimler oluşturabilecek, farklı sohbet ortamlarına imkân sağlayacak ya da teknik/teknolojik ve enerji imkânının bulunabildiği ve dijital çalışma, ortak toplantı yapabileceği mekanların sunulabileceği güncel mekân oluşumlarının sağlanabilmesi için kent mobilyaları doğru ara yüz oluşturabilme yerleridirler.

Örneğin oturma gruplarının bulunduğu bölgede kablosuz internet ağına bağlanmak veya şarj ünitelerinin bulunması ile akülü tekerlekli sandalyelere sağlanacak şarj imkânı engelsiz çevre sunumunu destekleyecektir.

Tasarımsal önlemler almak:

- Boyutlandırma:
- Esnek/ Modüler tasarım: Tekli oturma, birleştirilebilir birimler, işlevde dönüşebilir olma gibi esnek çözümler uygulanabilir. Modüler birim oluşturma esnekliği pekiştirecektir.
- Form: Minimal yaklaşımlar ile toz, bakteri, virüs vb. unsurlara karşı önlem almak gereklidir. Fazla profillendirilmiş yüzeylerin temizliğinin her zaman problem oluşturabileceği nedeniyle önerilmemektedir.
- Malzeme seçimini dikkatli yapmak: Hijyen koşulları-bakteri barındırmama, kolay temizlenebilme gibi özellikler ile birlikte dış koşullara dayanıklı, çizilmez/bozulmaz özellikli, bakım-onarım masrafı az olabilecek, dış mekân koşullarına uygun, teknolojik ilerlemelere ile ortaya çıkan nano, akıllı vb. malzemelerin kullanılması önemlidir.

6.SONUÇ

Endüstrileşme ile birlikte kent kavramı işlev, demografik özellikler, görev, yapılaşma yoğunluğu gibi yönlerden farklılıklar göstermektedir. Bu ani gelişen sürece hiç hazırlıksız olarak yakalanan Covid19 pandemisi ile yeni ve önemli değişiklikler eklenmek zorunda kalınmıştır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi dünya genelinde uygulanan sokağa çıkma tedbirleri olmuştur. Hala etkilerinin sürdüğü ve yeni varyasyonlarının ortaya çıktığı salgın hastalık nüfusun iç içe ve çok yoğun bulunduğu kentlerde yaşamın bir dönem askıya alınması uygulamasının da yapılabilirliğinin olmadığı görüldüğünde tüm dünyada “yeni normal” ifadesi ile kontrollü bir serbestliğe dönüşmüştür. Maske-mesafe ve hijyenden vazgeçilmeden devam etmesi şimdilik en önemli uygulamalardır. Diğer yandan tıbbi çalışma&araştırma ve yeni tedavi yöntemleri araştırmaları da sürdürülmektedir.

Ekonomi, ticaret, eğitim, sağlık, iş ve gündelik yaşamın sürdürülmesi için dışarıda olan insanların geçiş yolları olan kamusal alanlarda öncelikle mevcut üzerinde alınan tedbirlerin uygulanması sonra da yeni ihtiyaçları karşılayabilecek yeni tasarım&malzeme&detaylandırma önerilerinin geliştirilmesi ve kentlerde yerini alması dünya üzerinde hızlı bir şekilde yapılandırılmakta ve salgına karşı alınabilecek önlemlerin başında gelmektedir.

Bu çalışma bağlamında dünya ölçeğinde yaşanabilecek bir felaketin sosyal, kültürel, ekonomik ve yaşam pratikleri bağlamında ne denli büyük oranda etkisi olabileceği ve sonuçlarının her açıdan ne denli zarar verebileceği yaşanılarak deneyimlenmiş ve dünya tarihinde üzücü hislerle yerini almıştır.

Her uzmanlık alanına, bilim dalına ve sektöre pek çok görev düşmektedir. İnsanların bilinçlenmesi ve özdenetimlerini yapma konusunda duyarlı olabilmeleri de süreci kolaylaştıracaktır. Ancak çevresel öğelerde alınabilecek önlemler son derece önemlidir. Sürdürülebilir, bakteri&-mikrop barındırmayan, çizilmeyen-bozulmayan, bakım-onarım masrafı gerektirmeyen, üzerinde virüs yaşama süresine bakılarak seçilen doğru malzemeler, enerjisini kendi üreten, kendi kendini temizleyen nano teknolojilerin uygulanması ile birlikte tasarım aracılığıyla gerçekleştirilecek mesafe uygulamalarına yönelik ürünler tercih edilmelidir. Havanın temizliği için yeşil öğelerin varlığı ile birlikte park, bahçelerin arttırılması gereklidir. Sinyalizasyonlar, yaya geçitleri, açılıp kapanan çeşmelerde sensör uygulamalı olanlar tercih edilmelidir. Dezenfeksiyon ünitelerinin kullanılması önemlidir ancak antibakteriyel ve/veya nano malzeme kullanımı ile üretilmiş her işlevde kent mobilyaları ile çevre düzenlemeleri ve kentsel arayüz oluşturan duvarlarda boya-badana, yüzey kaplamaları uygulamalarına yoğunlaşmak gerekmektedir. Küreselleşen ve dijitalleşen dünya üzerinde her tür bilgiye erişimin kolaylığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu bağlamda dünyayı etkisi altında tutan covid-19 pandemisinin ortadan kalkması için elbirliği ile mücadele şarttır.

KAYNAKLAR

- Abdula, F. İzzet Taşkiran haberi, 06.10.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kovid-19-yeni-normalde-selamlasma-zarafet-ve-gorgu-kurallarini-da-degistirdi/1997006>
- Akın, L. Tarihte Görülen Bulaşıcı Salgın Hastalıklardan Alınan Dersler, <http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/tarihtekibulasicihastaliklar.pdf>
- Altıntaş, ve Eliri, (2012) Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu, İdil Dergisi, s.62-74, Cilt 1, Sayı 5 / Volume 1, Number 5
- Aydoğan, F. (2009) Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, cilt XXVII, Sayı: 2 s.203,215
- Bielefeld, B. ve El Khouli, S. (2014) Adım Adım Tasarım Fikirleri, ISBN 978-9944-757-36-2, Yem Yayınları, İstanbul
- Demirarslan, S., (2020) Kent Mobilyalarının Kente Sağladığı Katkılar ve Tasarımına Etki Eden Faktörler, s. 336-351, X. Umteb International Congress On Vocational & Technical Sciences, Nakhchivan University, Azerbaijan
- Demirarslan, S. (2020) Konut Kavramı ve Pandemi Sürecinin Günümüz ve Gelecek Konut Tasarımına Etkileri: Hayatın Sığabileceği Ev, Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Teori ve Araştırmalar Kitabı Bölüm 16, s.323-352, Editörler: Ruba Kasma ve Lana Kudumoviç, Ankara
- Jormakka K., Schürer, O., ve Kuhlmann, D. (2012) Tasarım Yöntemleri, ISBN 978-9944-757-62-1, Yem Yayınları, İstanbul
- Karaoğlu, Ö. (2020) Salgınların İktisat Tarihi, ‘Covid 19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri’ Kitap Bölümü, s.1-24, Editörler: Demirbaş D. , Bozkurt V., Yorğun S., İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- Keleş, R. (2014) Kent ve Kültür Üzerine, mülkiye Cilt: XXIX Sayı:246, s.9-18
- Küçük Çalışkan, E. (2020) Kent Dergisi ‘Çözüm Üreten Kentler’ Sayı: 002, ISSN: 2717-7343, İstanbul
- TC. Sağlık Bakanlığı (2011) Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Dünya Sağlık Örgütü Avrupa Bölge Ofisi tarafından Health Promotion Gloassary adı ile 1998 yılında yayınlanmıştır.
- <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/kovid-19-yeni-normalde-selamlasma-zarafet-ve-gorgu-kurallarini-da-degistirdi/1997006>
- <https://adryapipeyzaj.com/cocuk-oyun-alanlari-bahce-duzenleme-isleri/>
- https://www.archdaily.com/942388/muselab-wins-coronavirus-design-competition?utm_source=feedburner&utm_medium=feed&utm_campaign=Feed%3A+ArchDaily+%28ArchDaily%29

- <https://www.archdaily.com/961166/12-key-principles-for-an-effective-urban-response-during-covid-19>
- <https://arkeofili.com/insanlik-tarihinin-seyrini-degistiren-11-salgin-hastalik/>
- <https://www.atlasdergisi.com/gundem/koronavirus-hangi-yuzeyde-ne-kadar-kaliyor.html>
- <https://www.baileystreetscene.co.uk/news/post/intelligent-street-furniture-design-that-is-adapting-to-the-everchanging-urban-environment>
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51943651>
- <https://bezmialem.edu.tr/sks/tr/Sayfalar/HaberDetay.aspx?newsId=2441&news-detail=insanligi-etkileyen-bulasici-hastaliklar-ve-pandemiler>
- <https://www.bursadabugun.com/haber/bursa-da-hunerli-eller-sehre-deger-katiyor-783509.html>
- https://www.cmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=101161&tipi=67&sube=10
- <https://covid19.saglik.gov.tr/>
- <https://ekolojist.net/plastik-atiklar-3d-kent-mobilyasina-donusturuluyor/>
- <https://www.e-psikiyatri.com/koronavirus-corona-hangi-yuzeylerde-kac-saat-canli-kalir>
- <https://www.haberturk.com/son-dakika-oxford-universitesi-diyor-ki-yumruk-yaptigin-o-eli-indir-haberler-2897053>
- <https://www.haber7.com/saglik/haber/2957224-koronavirus-hangi-yuzeyde-ne-kadar-kaliyor-corona-virusun-yasam-suresi>
- <https://hsgm.saglik.gov.tr/dosya/mevzuat/genelge/Bulasici-Hastaliklar-ile-Mucadele-Rehberi-Genelgesi-2017-11.pdf>, Bulaşıcı Hastalık İle Mücadele Rehberi
- <https://www.kentstainless.com/street-furniture/seating/colmore-seat/>
- <https://www.mansetturkiye.com/usak-ta-parklarda-seritli-korona-virus-onlemi/25102/>
- <https://www.mertoglu.com.tr/gelecege-yatirim-saglayan-mertoglu-kent-mobilyalari/>
- <https://www.milliyet.com.tr/gundem/banklar-sokuldu-yasli-lar-in-verdigi-tepki-herkesi-soke-etti-6170667>
- https://www.ntv.com.tr/galeri/saglik/dunyayietkileyen-buyuk-salginlar,x86JVK-VihEK0yQGMzrwhpQ/thrcSg_XVEeLc4L8bXJENw
- <http://www.protekhijyen.com.tr/TR/Cizme-fircalama-ve-bot-kurutma-sistemleri-K4>
- <https://www.sabah.com.tr/yasam/avcilarin-en-islek-caddesindeki-banklar-kaldirildi-4927484>
- <https://sozluk.gov.tr/>
- <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/istiklal-caddesinde-korkutan-kalabalik-566142.html>
- <https://wrisehirler.org/haberler/istanbul%E2%80%99un-ilk-mobil-yaya-dura%C4%9Fi-semt-semt-gezme-ye-ba%C5%9Fladi>

Bölüm 15

ARŞİV BELGELERİNE GÖRE DİYARBAKIR MELİK AHMET PAŞA HAMAMI¹

Emine EKİNCİ DAĞTEKİN²

1 Bu makale, 26-28 Nisan 2019 tarihleri arasında yapılan, 2. Uluslararası Anadolu Uygulamalı Bilimler Kongresi'ne Sunulan "Diyarbakır Melik Ahmet Paşa Hamamı Restitüsyon Yorumu" başlıklı bildiriden geliştirilerek yazılmıştır.

2 Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Diyarbakır/Türkiye; edagtekin@dicle.edu.tr; eminedagtekin@hotmail.com

GİRİŞ

Tarihte koruma düşüncesinin gelişimi anıt eserlerin ve çevrelerinin, restorasyon ve onarım çalışmalarına yönelik tedbirler ile ortaya çıkmıştır. 1931 Carta Del Restauro'da çağdaş tekniklerin kullanılması, 1964 yılında Venedik Tüzüğü'nde, onarım işine başlamadan önce, anıtların tarihi incelenmesinin yapılması önerilmektedir. Günümüzde tarihi alan ve çevrenin korunması, eldeki tüm bilgilerin ve onarım sonrasının belgelendirilmesi, uluslararası koruma tüzük ve sözleşmelerde kabul gören yaklaşımlarının gözetilerek gerçekleştirilmesini gerekli kılmaktadır (Ahunbay 2007).

Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, kültür varlıklarının tespiti, belgelendirilmesi ve restorasyonuna yönelik birçok kanun ve yönetmelik çıkarılmıştır. 05.11.1999 tarihli 660 sayılı ilke kararında rölöve, restitüsyon, rekonstrüksiyon ve restorasyon projelerinin, ölçek ve içeriklerinin hangi özellikte olması gerektiği belirtilmiştir.

Tarihi belgeleri temel alan restorasyon çalışmaları, esere müdahalenin özgünlüğü yok ettiği, mevcut durumun restorasyonda korunması vb. görüşler ile restorasyon kuramı tartışılmaya devam etmektedir. Yapının ilk yapıldığı durumu ifade eden restitüsyon koruma açısından değerlendirildiğinde temel yaklaşım, tarihi bilinci arttırıcı nitelikte olması ve dönem eklerine müdahalede belge değerinin korunmasıdır. Yeniden yapma (rekonstrüksiyon) uygulamaları için, eldeki yapı kalıntısı, rölöve, yazılı, sözlü, harita, fotoğraf gibi görsel arşiv belgelerinden yararlanılması koşulu getirilmiştir.

Diyarbakır, asırlar boyunca, Anadolu coğrafyasının Kuzey Mezopotamya bölgesindeki en önemli şehirlerinden biri olarak çok sayıda mimari ve kültürel değeri bünyesinde bulundurmaktadır. Kenti surlarla çeviren Romalılardan sonra hakim olan her devlet anıtsal ve sivil mimari yapılar ile kenti geliştirmiştir. Diyarbakır'da giderek yok olan çeşme ve hamam gibi su yapılarının koruması belgelenmesi, teknik, estetik ve kültürel değerlerinin geleceğe aktarılması ülkenin ve kentin koruma kültürüne değer katacaktır.

Kapalı hamam yapılarının en gösterişli yapıldığı dönem Roma Dönemi'dir. Hamam, Roma'da sadece yıkanma yeri değil çeşitli müsabakaların, toplantıların yapıldığı kurumlardır. Anadolu'da ise hamamlar akan su ile temizliğin yapıldığı, sosyal ve eğlence mekanlarıdır. Günümüze ulaşan hamamların büyük kısmı Osmanlı Dönemi'nde farklı boyut ve şemalar ile çeşitlilik gösteren yapılardır.

Hamamlarda dört ana bölüm bulunur. Bunlar;

1. Bölüm girişte çoğu zaman bir avlu yada üstü kapalı bir taşlık (sahanlık),

2. Bölüm camekan da denilen soyunma mekanı,

3. Bölüm ılıkılık (dinlenme mekanı),

4. Bölüm ise sıcaklık (yıkama bölümü)' tır. Bunların dışında hela, usturalık, külhan, cehennemlik, su ve odun deposu da hamamın bütünlüğünü sağlayan diğer mekanlardır.

Anadolu Hamam Tipolojisi'nde esas alınan bölüm sıcaklıktır. Kubbeli bir merkezi mekan etrafında radyal ve aksiyal olarak gelişen sıcaklıklar Osmanlılar Dönemi'nde en gelişmiş biçimini almıştır. Semavi Eyice Anadolu Hamam Mimarisi'nde sıcaklıkların başlıca 6 değişik planda uygulandığının belirtir. Buna göre,

- a) Sıcaklığı haçvarı dört eyvanlı ve köşe halvetli tip
- b) Sıcaklığı (çokgen) yıldız tip
- c) Kare sıcaklık çevresinde sıralanan halvetli tip
- d) Sıcaklığı çok kubbeli tip
- e) Ortası kubbeli, dikdörtgen sıcaklıklı çifte halvetli tip
- f) Ilıklık, sıcaklık ve halvetin benzer biçimde olduğu tip

15 ve 18. yy'larda külliye yapımına karar verildiğinde işçilerin temizliği ve birlikte yapılacak olan eserlere gelir getirmesi göz önüne alınarak öncelikle hamam binaları yapılmış, daha sonra diğer birimlere başlanmıştır. Sosyo-ekonomik yapının değişmesi ile yıkama mekanlarının konut içerisinde çözümünü geleneksel hamamların hızla yok olmasına neden olmuştur. Yapıldığı dönemin yaşam tarzı ve teknolojisini günümüze aktaran, kültürel miras içinde tarihi, belge, estetik, sembolik, teknolojik ve özgün değerler gibi pek çok değere sahip olan bu yapıların korunması için belgeleme ve restorasyon çalışmaları yapılmalıdır.

DİYARBAKIR GELENEKSEL HALK HAMAMLARI

Diyarbakır'da kent içinde çok büyük parselleri işgal eden hamamlar, mahalle, ticaret alanı içerisinde ve kent kapılarına yakın yapılmıştır. Dışarıdan yüksek soyunmalık kubbesi ve fenerleri ile içerde geniş mekanlarda örtü elemanı olan kubbe ve aydınlatma elemanları ile dikkat çeker (Dağtekin 2017).

Diyarbakır'da geleneksel hamamlar kentin Sur İçi olarak adlandırılan tarihi bölgesinde sayıları giderek azalan ve koruma ihtiyacı olan yapı grubudur. 20. Yy başlarında sayıları yirmiyi bulan hamamlardan sadece altısı günümüze ulaşmıştır. Buckingham 1815 yılında, çok sayıda hamam olduğunu bildir ve bunlardan Çarşı, Vahap Ağa, Kale, As, Deva ve Paşa hamamları ile ilgili bilgiler verir. William Hevde ise 1817 yılında kenti ziyaret ettiğinde, hamamların siyah mermerden (bazalt taşı) gösterişli

ve kullanışlı olarak yapıldıklarından söz eder (Yılmazçelik 1995, Alakaş 2012).

Diyarbakır'da hamamlar, geleneksel hamam mimarinin mekan dizgesi içinde yer alan soğukluk, ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan ile ortak mekan özellikleri taşımakla beraber avlu, taşlık mekanları ile farklı mekanlara da sahiptir. Kentte Paşa Hamamı, Çardaklı Hamamı, Kadı Hamamı, Vahap Ağa Hamamı ve Deva Hamamı tün bölümleriyle; Melek Ahmet Paşa Hamamı ise giriş ve soyunmalık bölümü ile günümüze ulaşmıştır (Dağtekin 2017).



Şekil 1. Diyarbakır geleneksel hamamlarının kent içindeki konumu

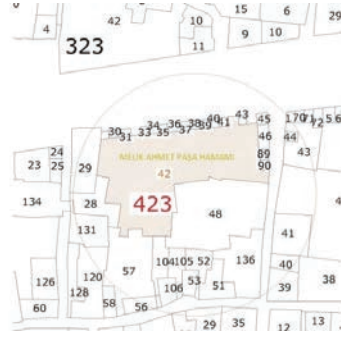
MELİK AHMET PAŞA HAMAMI

Diyarbakır Melik Ahmet Paşa Hamamı, kentin valilerinden Melik Ahmet Paşa tarafından 1568 yılında bir konak ve cami ile birlikte yaptırılmıştır. Hamam, Urfa Kapı yakınında camii için vakfedilmiş bir külliye hamamıdır¹ (Beysanoğlu, 1998). Hamamın Melik Ahmet Caddesi'ne bakan cephesi külliye gelir getirmesi amacı ile küçük dükkanlar ile donatılmıştır. Bu tür bir düzenleme Mardin Kapısı yakınında inşa edilen Deva Hamamı da da görülür.

¹ VGMA. 532 nolu defter, s:60; 530 nolu defter, s: 57; 159 nolu defter, 1024-1030 sıralar

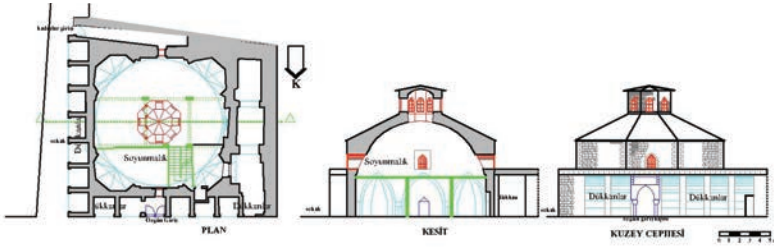


Şekil 2. Melik Ahmet Paşa H. yerleşim alanı



Şekil 3. Melik Ahmet Paşa H. parsel alanı

Melik Ahmet Paşa Hamamı, 1980' li yıllarda soğukluk dışında tüm bölümleri yıkılarak otopark ve ticari alanlara dönüştürülmüştür. Hamam Melik Ahmet Paşa Caddesi'nde yola paralel dikdörtgen bir biçimde konumlandırılmıştır. Soyunmalık bölümüne erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı düzenlenen iki kapıdan ulaşılır. Bunlar kuzeyde caddeye bakan erkekler kapısı, doğuda sokağa bakan kadınlar kapısıdır. Caddede bulunan sivri kemerli kapının iki tarafında, kemer ayakları altında, bazaltı sütunlar yer alır. Soyunmalık 11.55x12.00 m ebatlarında kare planlı ve kubbelidir. Kubbeye geçişler, yanlarda dört sivri kemerin taşıdığı tromplar ile sağlanmıştır. Kubbenin tepesinde her köşesinde yarım dairesel pencerelerin yer aldığı sekizgen bir fener vardır. Soyunmalığın dışardan sekizgen kasnağı ve feneri özgün olmakla birlikte, içerde mekan betonarme duvar ile yatayda ve dikeyde bölünerek, bütünlüğü yok edilmiştir. (Şekil 3).



Şekil 3. Melik Ahmet Paşa Hamamı 2021 yılı belgeleme çalışması



Şekil 4. Melik Ahmet Paşa Hamamı

Melik Ahmet Paşa Hamamı soğukluk bölümü, dış cephe özellikleri bakımından özgünlüğünü büyük ölçüde koruyarak günümüze ulaşmıştır. Ancak kullanıcılarının ve işlevinin değişmesi ile iç mekân değişime uğramıştır. Yapının ılıklik, sıcaklık su deposu ve külhanı tamamen yok olmuştur. Bu nedenle yapının özgün biçimine dair birçok restitüsyon sorunu mevcuttur (Şekil 4).

Yapının özgün durumunun belgelenmesi için restitüsyon önerisi hazırlanırken, yapıya ait eski çizim bulunamamıştır. Arşiv araştırmalarında Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinde tescil fişi ve eski fotoğralara ulaşılmıştır. Arşiv araştırmalarına ek olarak, pek çok tez, makale ve diğer yazılı kaynakların yanı sıra, kentte hamam yapısının dönem özelliklerini taşıyan ve günümüze ulaşan benzer örnekler incelenmiştir.

Yapının soğukluk ve diğer bölümlerinin restitüsyon ve rekonstrüksiyon önerisinin hazırlanmasında, özellikle 1958 yılına ait tescil fişi ve 1967-1980 yılına ait resimler yarar sağlamıştır.

Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan temin edilen ve 8 Ekim 1958 yılına ait olan Eski Eser Tescil Fişinde yapının; 1638-1648 yılında Diyarbakır Beylerbeyi Melik Ahmet Paşa tarafından yapıldığı, kuzey (cadde) ve doğu (sokak) yönleri dükkanlarla çevrili olduğu ifade edilir. Tescil fişinde giriş ve soğukluğu günümüze ulaşan izlerine paralel olarak “Hamama giriş soyunma yerinin kuzeyinde bulunan sivri kemerli kapıdan sağlanır. Kemer, dört köşeli, ince burmalı birer sütun üstüne oturur. Kapıdan küçük bir kubbeyle örtülü giriş holüne geçilir” şeklinde bilgi yer alır. İki girişi olan hamamın sokaktan soyunma yerinin doğudan açıl-

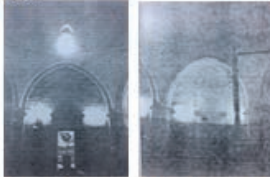
lan kemerli kapısı kadınlar içindir. Soyunma bölümü kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş yanalarda dört sivri destek kemer ve köşelerde dört tromp ile sağlanır. Kubbenin ortasında sekizgen fener bulunmaktadır” (Eski Eser Anıt Fişi 1958).

Günümüze ulaşamayan ılıklik, sıcaklik, su deposu ve külhan ile ilgili 1967 yılında çekilen resimler (Tablo 1-2) ve Eski Eser Tescil Fişi’nde edinilen bilgiler tespit aşamasının önemini ve gereğini yansıtır. Bu bağlamda yok olan ılıklik ve sıcaklığın özgün planı ile ilgili “ılıklik yanyana üç kubbe ve birer yarım kubbeden oluşur. Sıcaklık, dört eyvan ile köşelerde kubbeli birer halvetten oluşur. Sıcaklık merkezi mekan üzerinde ışıık gözleri olan kubbe ile örtülüdür” şeklinde ifade edilen bilgilere ulaşılır (Eski Eser Anıt Fişi 1958).

Moloz ve kesme taşın kullanıldığı yapının Eski Eser Anıt Fişinde verilen yazılı bilgiler ile hamamın genel plan şeması oluşturulabilir. Ancak havuz, şadırvan, niş, döşeme, ışııklik vb. mimari elemanlarla ilgili bilgi eksikliği belgelemede, mekan ve malzeme kadar mimari elemanlarında detaylı verilmesinin tamamlamada gerekli olduğunu gösterir.

Tablo1. Arşiv bilgilerine göre mekan tanımlanması

Yazılı bilgi	Görsel bilgi	Görsel bilgi
Çevre: Kuzey (cadde) ve doğu (sokak) yönleri dükkanlarla çevrilidir. Bazalt taştan yapılmıştır (1958 yılı Envanter fişi).	 URL1 (1970?)	 2020
Giriş: Hamama giriş soyunma yerinin kuzeyinde bulunan sivri kemerli kapıdan sağlanır. Kemer, dört köşeli, ince burmalı birer sütun üstüne oturur.	 1999 yılı	 2021

Giriş aralığı: Caddenin ile soyunmalık arasında yer alır. Kareye yakın mekan kubbeye örtülüdür.		
	2021	2021
Soyunma: Soyunma bölümü kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş yollarında dört sivri destek kemer ve köşelerde dört tromp ile sağlanır. Kubbenin ortasında sekizgen fener bulunmaktadır (1958 yılı Envanter fişi).		
	(2021)	2021
		
	2005	(DKVK Kurulu ve MEB Arşivi 1967)
İlklik: Birbirine bitişik ve geçişli üç mekandan oluşmaktadır. Kare bölmeler üçer kubbe ile birer yarım kubbeden oluşur (1958 yılı Envanter fişi).		
	(DKVK Kurulu ve MEB Arşivi 1967)	2021
Sıcaklık: Yanlarda sivri kemer gerisinde küçük birer kubbe ile örtülü dört eyvan ile köşelerde kubbeli birer hücreden oluşur (1958 yılı Envanter fişi).		
	(DKVK Kurulu ve MEB Arşivi 1967)	(Kılıcı 1970)
Su deposu, Külhan: Melik Ahmet Paşa caddesine paralel yerleşen hamamın batı ucunda yer alır.		
	(DKVK Kurulu Arşivi 1967)	URL 2 (1985?)
Malzeme: Soyunmalık feneri tuğla bağdadı sıva ile, diğer bölümler bazalt taştan yapılmıştır		
	URL 1 (1970?)	2020

DEĞERLENDİRME

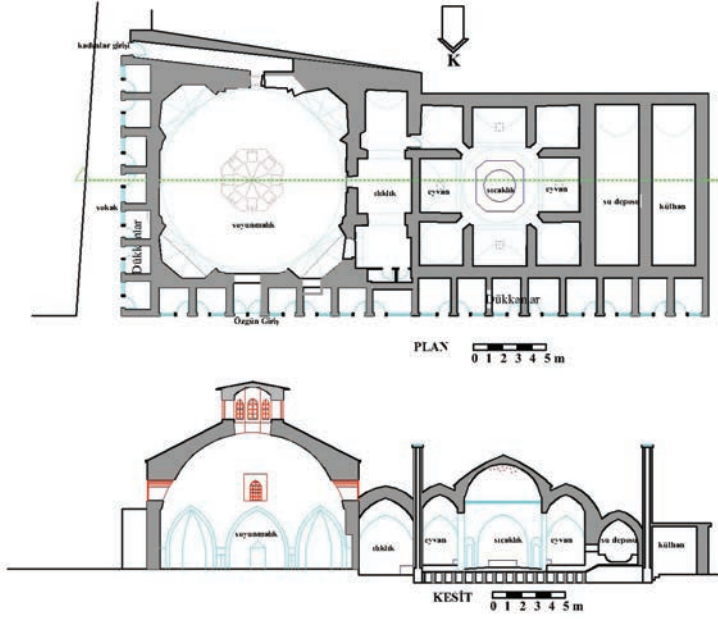
Melik Ahmet Paşa Hamamı Sur İçinde ticari aks olan Melik Ahmet Caddesinde yer alması ve Melik Ahmet Paşa Camisi ile bir külliye oluşturması, korunması için önemli nedenler oluşturur. Melik Ahmet Paşa Hamamı'nın özgün özellikleri ile korunması için yapılan restitüsyonda amaç, yapıya ait yazılı, görsel, bilimsel ve karşılaştırmalı verilerin özgün biçimin yorumlanmasındaki etkisini tespit etmektir.

Tablo 2. Karşılaştırmalı çalışma verileri (Dağtekin 2017).

Genel: Eski Eser Anıt Fişinde elde edilen verilerinden yapının geleneksel Osmanlı hamam mimarisi gibi yalın ve fonksiyonel olan plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır.	
Mekan sıralaması: Osmanlı hamam mimarisi iç mekan düzenlenmesine uygun olarak soyunmalık, ılıklik (soğukluk), sıcaklık, külhan ve su deposu mekanlarının, kentteki Çardaklı, Paşa ve Deva Hamamı gibi aynı aks üzerinde yer alan hamamlarla benzer plan özellikleri göstermektedir.	
Kentte yapılan 16 ve 17. Yüzyılda kentte inşa edilen diğer hamamlar ile karşılaştırma	
Konum: Çarşı hamamı olan Vahap Ağa, Deva ve Melik Ahmet Paşa Hamamları'nın cephelerinden biri caddeye diğeri sokağa bakacak şekilde konumlanmıştır. Erkekler yoğunluğun fazla olduğu cadde üzerinden, kadınlar ise sokağa bakan kapıdan hamama girer.	Giriş: Melik Ahmet Paşa Hamamı Deva, Vahap Ağa ve Paşa Hamamı gibi iki girişlidir. Vahap Ağa, Deva, Paşa ve Melik Ahmet Paşa Hamam'larında özgün giriş kapısı kemer içine düz lentolu veya kemerli giriş kapısı şeklinde düzenlenmiştir.
Soyunmalık: Mekan kareye yakın planlı, kubbeli ve kubbesi dıştan sekizgen kasağa oturur. Diyarbakır'daki diğer hamamlar ile ortak özellik taşır.	Fener: Kubbe ortasında, yarım daireli pencerelerin bulunduğu sekizgen fener Kadı Hamamı dışında diğer hamamlar ile benzer
Ilıklık: Dikdörtgen planlı ve üç bölümden oluşan ılıklik; Çardaklı, Deva ve Paşa Hamamına benzer.	Sıcaklık: dört eyvan ve aralarda dört halvet tipolojisi ile Paşa, Vahap Ağa ve Kadı Hamamı ile benzer plan tipine sahiptir.
Malzeme: Hamamlar moloz taş ve aralarda harç kullanılarak düzensiz bir şekilde yapılmıştır. Fenerler ise Melik Ahmet Paşa Hamamı'nda olduğu gibi kargir (tuğla, harç ve ahşap malzeme) veya taş üzeri sıva ile yapılmıştır.	

Hamamın belgelere dayalı yapılan restitüsyon çalışmasında; yapının tek dönem geçirdiği ancak giriş ve soyunmalık bölümünün daha sonra yapılan müdahaleler ile yatay ve dikey ayırıcılar ile bölümlere ayrıldığı gözlenmiştir. Yapı parselinde yok olan bölümlerin yapılacak sondaj kazıları doğrultusunda zemin ve temel izlerine ulaşabileceği, yüksekliklerin görsel belgelerden, geçiş elemanları ve mimari elemanların yazılı ve karşılaştırmalı çalışma ile tamamlanabileceği düşünülmektedir.

Hamam ile ilgili yazılı, görsel kaynaklar ve karşılaştırılmalı çalışmalar sonucu elde edilen veriler bir tabloya dönüştürülerek (Tablo2), yapı için referans olabilecek bir restitüsyon denemesi Şekil.5’de şematize edilerek iki boyutlu kroki çizimi yapılmıştır (Şekil 5).



Şekil 5. Melik Ahmet Paşa Hamamı Restitüsyon Çalışması

SONUÇ

Tarihi yapıların restorasyonlarında bütünleme, yapıdan gelen bilgilerin korunma durumuna, tarihine, estetik değerine göre yapılır. Restorasyon tarihinde, restitüsyon ve rekonstrüksiyon gerekliliği sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Viollet-Le-Duc, restorasyonu tanımlarken: “Bir yapıyı restore etmek; onu korumak, onarmak veya yeniden inşa etmek değil, onu hiçbir zaman var olmadığı bir bütünlük içinde “restitüe etmek” ve bütünlemektir”, diye söz eder. Camillo Boito ise tarihi analiz ve hasar tespitlerine dayalı bir ön araştırmadan sonra, yalnızca belgesi olan veya strüktürel sağlamlaştırma için gerekli olan bütünleme ve restitüsyonu destekler. 2011 tarihli Dünya Miras Listesi Sözleşmesi Uygulama Rehberin’de “arkeolojik kalıntı veya tarihi binalardaki rekonstrüksiyon, sadece çok istisnai durumlarda ayrıntılı dokümantasyona sahipse ve temel düzeyde gerçekleşmişse kabul edilebilmektedir” şeklinde yorumlanmıştır (Emre 2010).

Soyunmalık bölümü ile günümüze ulaşan Melik Ahmet Paşa Hamamı'nın özgün biçiminin yorumlanmasında belgelendirmenin önemi yadsınamaz. Yapının korunması ve geleceğe aktarımı amacıyla, mevcut durum, yazılı ve görsel belgelerle, kentteki hamam mimarisinden yararlanarak, özgün biçimine en yakın olabilecek bir restitüsyon çalışması yapılmıştır. Yapının özgün bütünlüğüne ulaşması ekonomik olarak güç görünse de ülkenin koruma kültürünün gelişimine katkı sunacak bir koruma politikası ile yeniden ele alınabilir. Mevcut durumda yapının yanlış müdahale ve bakımsızlıktan tamamen yok olmasını engelleyecek tedbirler alınmalı, yapının eklentilerin kaldırılarak mekansal bütünlüğü sağlanmalı, özgün malzeme ile onarımı yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahunbay Z., 2007, Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon, YEM Yayınları, s.8-31.
- Alakaş A., 2012, “593 Numaralı Şer’iye Sicilline Göre Diyarbakır’ın Sosyal Ve Ekonomik Yapısı (1893–1894)”, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyon
- Beysanoğlu Ş., 1998, Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi I s 575, 619-620, 642, Ankara.
- Dağtekin E., 2007, “Güneydoğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Hamam Tipolojisi Ve Buna Bağlı Koruma Ölçütlerinin Oluşturulması” Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dağtekin E., 2017, “Geleneksel Diyarbakır Hamamları Kataloğu”, Dicle Üniversitesi Mühendislik Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 367
- Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu arşivi, 1958, Eski Eser Anıt Fişi.
- Emre G., 2010. “Kültürel Mirasın Korunması”, İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- VGMA. 532 nolu defter, s:60; 530 nolu defter, s: 57; 159 nolu defter, 1024-1030 sıralar
- Yılmazçelik, İ.,1 995, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840) (Fiziki, İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapı)”, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- URL 1: <https://diyarbakirhafizasi.org/bulusturan-iyilestiren-bir-kultur-diyarbakin-hamamlari/>
- URL 2: <https://www.biyografya.com/biyografi/8298>

Bölüm 16

ALGI VE DAVRANIŞIN KÜLTÜREL ARKA PLANININ BİLİŞSEL BAĞLAMDA İRDELENMESİ

Aslıhan ÇETİN¹

Şefika Gülin BEYHAN²

1 Aslıhan ÇETİN, YÖK 100/2000 Doktora Burs Programı Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık-Planlama-Tasarım Anabilim Dalı, Isparta/TÜRKİYE, mmr.aslihan.cetin@hotmail.com. Orcid: 0000-0001-7176-6394

2 Şefika Gülin BEYHAN, Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, gulinbeyhan@sdu.edu.tr. Orcid: 0000-0003-1756-1210

1.GİRİŞ

İnsan ve fiziksel çevre ilişkisini, multi-disipliner ve çok yönlü olarak inceleyen bir çalışma alanı olan çevre ve davranış kuramının ele alınması, son 50 yıl içerisinde hız kazanmıştır. Multi-disipliner olmasının nedeni, öznesinin insan olmasından kaynaklanmaktadır. Bu kuram; mimarlık, peyzaj mimarlığı, şehir ve bölge planlama, psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi çeşitli disiplinlerin ilgi alanını kapsamaktadır. Kentsel ölçekten tek yapı ölçeğine kadar farklı mekânlarda çeşitli algısal durumlarla yüz yüze gelen birey içerisinde bulunduğu psikolojik ve sosyo-kültürel yapıya göre farklı davranış biçimleri ortaya koymaktadır. Bu kapsamda araştırma, yerel halk ile mültecilerin göç sonrası yaşam süreçlerinde mekânın algılanması, nasıl deneyimlendiği ve oluşturulan davranış biçimleri üzerinde durmaktadır. Çünkü göç sonrası bireylerin hem özel hem de kamusal mekânı deneyimleme biçimlerinin önemli ölçüde farklılık gösterdiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda göç sonrası mülteciler ve yerel halkın, mekânla diyalektik ilişkisi gündeme gelmekte ve mekânın nasıl ele alındığı önem teşkil etmektedir.

Çalışmada; algı, davranış ve bilişsel harita kavramları ele alınarak, çevre-davranış kuramlarını teorik bir çerçevede, farklı toplumsal ve kültürel yapılara sahip bireylerin mekân algısını etkileyen faktörleri ve davranış modellerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışma; mekân ile farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri çevresel algı ve davranış perspektifinden ele almayı amaçlamaktadır. Bireylerin, ilk tanıdığı olan gerek fiziksel mekân gerekse içinde bulunduğu kentsel dokunun niteliğinin ve kentte yaşayan sosyal bir bileşen olan bireylerin toplumsal farklılıklarının, mekân algısı ve bilişsel haritalar üzerinde yarattığı zengin etkinin araştırılması ise çalışmanın hipotezini oluşturmaktadır. Çalışmada, farklı toplumsal ve kültürel yapılara sahip bireylerle karşılıklı ilişkinin çözülmesi için anket yapılmasının yanı sıra katılımcılardan bilişsel haritalar çizmeleri istenmektedir. Böylece yapılı çevrenin, farklı kültürel altyapıya sahip bireylerde nasıl farklı bir algı ve davranış modeli yarattığı sorusuna cevap aranmaktadır. Ayrıca çalışma alanına ilişkin sentaktik analizler de yapılarak meydana gelen hareket ile arasındaki ilişki irdelenmektedir.

Bu içerikte bir çalışma için Isparta kenti oldukça verimli ve uygun bir araştırma ortamı sunmaktadır. Zira, kentsel doku ve toplumsal yapı açısından Isparta kentinin son dönemlerde hızla ayrışan bir kent olması, kentte yaşayan bireylerin algı sisteminde önemli değişimlere neden olmaktadır. Bu şekilde ayrıışmış kent bağlamında farklı toplumsal grupların da çeşitli davranış modelleri göstermesi kaçınılmazdır. Bireyler tarafından sergilenen çeşitli davranış modelleri, kullanıcının mekânsal davranışı, çevresel algı ve bilişsel bağlamda analiz edilerek alan çalışması ile desteklenmekte olup araştırmanın sonuçları gelecekteki çalışmalara ışık tutacaktır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Çevreyi kavrama eyleminde algıya güvenilir. Algılama sadece yol bulmada değil aynı zamanda çevreyi anlamak ve yargılamada da çok önemlidir. Yargılama da karar verme ve davranışları belirlemede önemli bir araçtır. Eğer çevrede az miktarda görünen olay veya obje var ise onun hakkında yine az miktarda görüşe ulaşılabilir. Çünkü algılar çevrede görülebilen şeylerle somutlaşır (Schulz, 1966). “Duyularla alınan bilginin işlenmesi ve yorumlanması” algı ile ilgili vurgulanan bir tanımdır. Çevreden alınan duyuşsal verilerin zihinde işlenmesi beynin durağan bir işlevidir. Bu sürecin, içten ve dıştan gelen çeşitli etkilere maruz kalması algının öznel olmasını sağlar. Kişi duyuşsal verileri zihninde işlerken bu etkilere göre yorumlamaktadır. Bu süreç sonucunda, sözel ve davranışsal tepkiler oluşturulur. Sonuçta, duyuşsal veriden çok ‘bilişsel’ sürecin çevreye karşı verilen tepkileri biçimlendirdiğinden söz edilebilir.

Lang (1987), algılamanın aktif ve çok modellen bir süreç olduğundan bahseder. Algılama uyarana verilen koşullu yanıtlar olarak açıklanamaz. Algılanan ve davranışı algılayan olarak da ayrılmaz. İnsan ile çevre ilişkisi canlı ve dinamikdir. Kişinin sahip olduğu çevre imajı bugün var olan davranış ve tutumlar kadar geçmiş deneyimlere de bağlıdır. Geçmiş deneyimler, kişinin şimdiki ihtiyaçlarına göre şimdiki zamana iletilir. Algılamalar beklenti ve karakterlere göre şekillenir. (Lang, 1987). Davranış ise; canlının içinde bulunduğu durum ve şartlara göre çevreyle etkileşim ve uyum sistemi ile verdiği tepki ve hareketlerdir. Kişiler çevreden gelen uyarıları duyuları vasıtasıyla algılarlar, beyinde gerçekleşen belirli süreçlerin ardından gösterilen tepki davranış olarak adlandırılır. (Gür, 1996).

Canlıların çevre ile iletişimde en önemli araç davranışlarıdır. Çünkü canlılar, davranışları sayesinde çevrede diğerleri ile etkileşime girer. Aynı zamanda bu davranışlarına uygun mekân ve düzen kurarlar. Kurulan mekân ve sistemler, davranışlara göre şekillenirken davranışlar da mekânlara göre yeniden biçimlenir (Örer, 2002). Farklı bireylerin, aynı zamanda, aynı ortamda benzer ya da farklı deneyimler yaşaması çelişkili ancak genel bir durumdur. Ancak, farklı bireyler aynı nesneler için farklı davranışlara sahiptir. Bireylerin öğrenebildikleri ve yapabildikleri hususunda gelişmesi süreci, deneyim olarak adlandırılmaktadır. Bir olayı kavrama, anlama ve cevap verme gibi tepkisel davranışlara deneyimler sonucu oluşan zihinsel kodlamalar yani semalar neden olur. Piaget’e göre, ilk oluşan zihinsel kodlamalar (semalar) objelerin niteliklerine göre yapılan rasyonalist soyutlamalara değil somut durumlara dayanır. Birincil zihinsel kodlamalara (semalar), objeleri yan yana dizmek, arka arkaya koymak veya iç içe koymak gibi eylemler örnek gösterilebilir (Schulz, 1966).

Görsel algıya dayanan eylemler, Gestalt yasalarına göre mekânın oku-

nabilirliğine etki eder. Mimari tasarım süreçleri de bu görüş doğrultusunda değiştirilebilir ya da geliştirilebilir. Mekânlar arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi, insan-mekân ilişkisini etkiler. Çünkü fiziksel mekân, fonksiyonel ve sosyal anlamda bir etkiye neden olur. Fiziksel mekân, yapay bir ortam oluşturur ve algısal olarak engeller kurar. Böylece, bireylerin çevreyle olan ilk ilişkileri algı yoluyla oluşur. Algılayıcı ve algılanan arasında bir uyum ve denge var ise algıdan bahsedilebilir. Bu denge, mekânın nitelikleri ve bu niteliklerin meydana getirdiği ilişkilerin, birey tarafından algılanması ve yansıtılması biçiminde sağlanır. Çevresel imgeler, çevre ve gözlemci arasındaki diyalektik bir sürecin ürünüdür.

Çevre, ayırt ediciliği ortaya koyar, gözlemci de gözlemlediklerini seçerek değerlendirir ve anlamlandırır (Lynch, 1960). Sonuçta yapı tasarımının plan oluşumları ve mekân boyutları önemli hale gelir. Bireylerin zihinlerinde edindikleri duyuşal girdileri yorumladıkları anda mekânın plan kurgusuna dair veriler elde ederler. Bununla ilgili Abu-Obeid (1998), bireyler net bir şekilde çevresel imaj oluşturmaları için iyi tasarlanmış kat planlarının yeterli olmadığını belirtmiştir. Binaların çevresel imaj oluşturmaları, mekân içerisindeki yüzeylerin ve kenarların farklılaşması ile mümkün olur. Siegel ve White (1975), algısal okumaların, mekânlarda meydana gelmiş referans nesnelere dayandığını söyler (Başkaya vd. 2004). Bu doğrultuda Lynch (1960), kimlik, yapı ve anlam olmak üzere çevresel imajın ölçülebilir üç ögesinden bahseder.

Weisman (1981)'a göre, insan zihninde mekânı algımlarken, bulunduğu çevre hakkında bilişsel haritalar oluşur. Mekânın bütüncül algılanması ve plan kurgusunun basitliği bu haritaların oluşumuyla doğru orantılıdır. Canter (1974), mekânsal planın oluşumundaki düzen, simetri ve sürekliliğin algının oluşmasında önemli olduğunu belirtir. Basit koridor ve atriumlar, zihinde algısal erişime imkân sağlayarak, bireyin algısal anlamda mekânın bütününe hâkim olmasında rol oynar. Ayrıca, bina merkezinde konumlanan düşey sirkülasyon öğeleri, görsel olarak etkileşime olanak sunarak mekânsal algıya katkı sağlar (Arthur ve Passini, 1992). Sonuç olarak birey, algılanan mekâna ve zihinde oluşan zihinsel kodlamalara göre bir yanıt sunarak davranışlarını biçimlendirmektedir.

Tüm bu bilişsel süreçlere dâhil olmadan kuşaktan kuşağa aktarılacak toplumsal normlara dönüşen kültürel bileşenlerin de fiziksel çevreye ve mekânsal yapılanmaya etkisi oldukça önemlidir. Rapoport'un, kültür ve çevre arasındaki ilişkiyi ele aldığı 'Bilişsel Uygunluk Modeli' ne göre; yapılı çevre ve yaşam biçimi, kültürel kalıplar tarafından biçimlendirilen bazı imgeleri; aynı zamanda da bir kültür grubunun bilişsel şemasına dayanan çeşitli seçenekler arasındaki seçimi yansıtmaktadır. Bu nedenle yaşam biçimi, bilişsel şema ve sembolik ifadeler kültür kavramında önemli bir yere sahiptir. (Rapoport, 1976).

Çevrenin nasıl kullanıldığı, kültürel farklılıkların ve değişkenlerin davranışı nasıl etkilediği açıklaması açısından çevresel bilişim oldukça önemlidir. Zihin kültürüne göre değişen algısal verileri depolamaktadır. Fiziksel çevre, bireyin zihninde oluşturduğu çevre ile uyuyorsa öğrenme süreci hızlanmaktadır. Dolayısıyla farklı kültürler farklı zaman-mekân kavramına sahiptirler ve çevreyi algılama ve anlam vermede farklı yanıtlar verirler. Sonuç olarak kültür çevrenin biçimlenmesinde önemli bir değişken ve insan-çevre etkileşiminde temel belirleyicidir (Rapoport, 1969). Buna göre, çevrenin biçimlenmesinde kültürün önemli etkisi olduğu açıktır. Benzer şekilde hareket ve davranışın da fiziksel çevreye göre biçimlendiği bilinmektedir. Ancak, hareket ve davranışa kültürün etkisini konu eden çalışmaların literatürde eksik kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla, fiziksel çevre-davranış-kültür kavramlarının diyalektik ilişkisi ve birbirleri üzerindeki etkisi ortaya koyularak literatürdeki bu boşluğu doldurmak hedeflenmektedir.

3. YÖNTEM

Mekân sadece fiziksel bileşenler ile oluşan bir olgu değildir. Bu nedenle kentsel mekânın morfolojik durumuna ilişkin yapılan araştırmalarda fiziksel bileşenlerin ötesinde sosyal verilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Mekânın morfolojik yönden incelenmesine imkân sunan diğer verilerin, morfolojik analiz ile bütünleştirilmesi ve sayısallaştırılması için '*mekân dizim*' (*space syntax*) yöntemi geliştirilmiştir. Mekân Dizimi, 1970 yılında 'Bartlett School of Architecture and Planning' ve 'University College London'da, Bill Hillier ve Julianne Hanson liderliğinde bir ekip tarafından ortaya atılan, mekânların matematiksel hesaplamasını yaparak mekânı anlama, anlatma ve kullanıcı hareketlerini tahmin etmeye yönelik geliştirilen bir teoridir. Mekân dizimi; mekânı ve sosyal yapıyı matematiksel olarak ifade etmek ve karşılaştırmak olarak tanımlanabilir. Günümüzde sadece fiziki bilgilerin ve çevresel faktörlerin mekân tasarımında önemli olduğu kabul görse de kullanıcı hareketleri ve biçimlenmesi de etkilidir. Tüm açık ve kapalı mekânların öznesi insanlardır. Dolayısıyla onların sosyal mantığı mekânın biçimlenmesinde belirleyici olmaktadır (Özbek, 2007).

Mekân dizim analizi çevrenin mekânsal yapılanmasının analiz edilerek, arka planındaki sosyal yapı ile mekânsal biçimlenmenin açıklanması olarak tanımlanmaktadır (Atak, 2009). Benzer bir tanımlama da; mekânsal biçimlenmenin, görüş alanı ve yaya hareketleri ile olan ilişkisini ortaya koyarak, bireyleri yönlendirme ve bir arada toplanma durumudur (Gündoğdu, 2014). Yine özellikle kamusal açık alanlarda, kullanıcı hareketleri ile görüş alanı üst üste getirilerek bir araya getirme hali şeklinde tanımlanmaktadır (Çil, 2006). Hillier ve Penn (1998) mekân dizimi yöntemini, kentsel ölçekten bina ölçeğine kadar, yapılı çevrenin mimari ve mekânsal dokularını anlamak için kullanılan ve mekân ile sosyal yapıyı çakıştıran

bilimsel bir yaklaşım olarak ifade eder (Hillier ve Penn, 1998). Seamon' göre; mekân dizim yöntemini aynı süreçte ortaya atılmış diğer yöntemlerden ayıran en önemli özelliği, mekânı tanımlarken kullanılan yöntemlerin temelinde kullanıcı deneyimine dayanmasıdır. Yöntem; mekânsal yapılanmanın, geometrik düzlemden çok topolojik olarak anlaşılmasına yardımcı olur. Mekânda meydana gelen harekete bağlı olarak, bir arada toplama durumunun ortaya çıkarılması yöntemin öncelikli hedefidir (Şıkoğlu ve Arslan, 2015).

Mekân dizim yöntemi, kentin tasarım ve dilini, kullanıcı hareketlerinin yönünü matematiksel olarak analiz ve tarif eder. Kentsel mekânda, kullanıcı hareketlerinin doğrultu, yönü ve bir araya gelme alanları mekânın geometrisine göre belirlenir. (Özbek, 2007; Pafka ve diğerleri, 2020; Netto, 2016).

Dolayısıyla kentsel mekân yapısının tanımlanması; kullanıcı ve mekân arasındaki ilişkinin ortaya koyulması, bir araya getirebilme potansiyelinin tanımlanması, kullanıcı hareketlerine etkisinin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda yöntemle ilişkin ilgi artmış, çeşitli araştırmalar ve deneysel çalışmalar yapılmıştır. Kim (2002); arazi kullanım yoğunluğunu, cadde yapılanması ve ofis binaları üzerinden ele alarak, mekânsal konfigürasyonun kentlerin oluşum ve gelişimini etkilediğini göstermiştir. Baran (2008); yaya hareketlerini, geleneksel ve modern yerleşmeleri inceleyerek, sokak yapılanmasının hareketi etkileyerek yönlendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Xia (2013) 'da topolojik olarak sokak analizi yaparak, bu yöntemin yaya davranışlarını tanımlamada faydalı olduğundan bahsetmektedir. Koohsari (2014 ve 2016) çalışmasında, yapı çevre ve aktivite arasındaki ilişkiyi ele alarak, arazi kullanımı ve sokak entegrasyonunun hareketi yönlendirmede pozitif etkisi olduğu açıklamıştır. Diğer bir tartışma da kentsel boşluklar ve çekim noktalarının, davranışı etkileyen kentsel biçimin ana elemanları olduğudur (Can, 2015; Choi ve Koch, 2015). Tüm bu görüşlerin aksine yöntemin tutarsızlığına ilişkin açıklamalar da vardır (Ratti, 2004). Örneğin, yöntem kapsamında bina yükseklikleri ve arazi kullanımı gibi parametreleri hesaplamanın güç olduğudur. Bu doğrultuda gelişim sağlanması, kentsel dokunun daha iyi anlaşılması bağlamında oldukça önemlidir.

Özetle, kent morfolojisi çalışmalarında günümüzde yaygın olarak kullanılan mekân dizim yöntemi ile kentlerin kompleks yapıları analiz edilebilir ve tanımlanabilir. Yaya hareketi ve kentsel doku arasındaki ilişkinin ortaya koyulması ile yeni tasarım alternatifleri getirilerek mevcut durum ile karşılaştırma olanağı sunulabilir. Yaya hareketleri gözlemlenerek, güzergâh oluşturma, mekân okunabilirliği ve mekân algısı gibi konularda yönlendirici olunabilir. Günümüzde mekân dizimi yöntemi, farklı yöntemler ile bir arada kullanılabilmekte, tek yapı ölçeğinden kent ölçeğine ve

bölge, hatta kıta ölçeğine varan geniş bir uygulama alanına sahip bir analiz yöntemidir.

Günümüzde mekân dizim yöntemi mimarlık, kentsel planlama, iç mimarlık, ulaşım, arkeoloji, kent ve insan coğrafyası, antropoloji ve peyzaj mimarlığı olmak üzere oldukça geniş bir alanda kullanılmaktadır. Literatür araştırmalarında görüldüğü üzere, mekân dizim analiz çalışmalarının birçoğu tasarlanmış binalar veya kentsel mekânlar üzerine yapılmıştır. Mekân dizim kuramı, yapıların veya yapıları çevrenin fiziksel bileşenlerinin birbiri ile olan bağlantılarına ek olarak sosyal, ekonomik ve kuramsal bileşenleri ile de fiziksel olanların bağlantısını kurarak, kent veya yapının anlamaya çalışıldığı nadir yöntemlerden birisidir (Özcanak, 2009). Ayrıca yöntemle ilişkin Peponis'in söylemleri dikkat çekmektedir. Peponis sentaks teorisinin mekânın dizimsel olarak tanımlamasının yapılabildiğini ancak mekânın farklı niteliklerini tanımlayan diğer yöntemlerle bir arada kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Böylece yeni yöntem ve araştırmaların yolunu açmıştır. Bu nedenle, kentsel mekânın anlamı ve algısı ile oluşan hareket modellerinin ortaya koyulması için farklı yöntemlerle birlikte değerlendirilmelidir. Bu da son yıllarda birçok disiplinde yer almaya başlayan bilişsel analizlerle mümkün olmaktadır. Çünkü hem sentaktik analiz hem de bilişsel analizler kentsel mekânın kullanıcı üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Bireylerin içerisinde bulundukları çevreyi nasıl algıladıkları ve bunun sonucunda nasıl zihinsel işlemlerden geçtiği konusuna odaklanan 'biliş' kavramı, ilk çevresel algı çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bireyin çevresindeki uyaranlardan duyuşsal olarak aldığı veriler zihinsel süreçler sonunla kodlanır. Bu kodlamalar, aslında çevre hakkında oluşan bilişsel haritalardır. Bunların oluşumu, bireyin çevreyi algılama derecesine göre değişmektedir. Yani mekânın plan kurgusu ve bütünü algılanması ile doğru orantılıdır (Weisman, 1981). Bilişsel haritalama, bireylerin çevreyi nasıl algıladığı, anlamlandırdığı ve bunun sonucunda ne türde hareket sergilediklerini ortaya koymak için kullanılan bir yöntemdir. Bilişsel haritalar oluşumları aşamasında her ne kadar ölçsüz, biçimsiz, eksik, saptırılmış ve abartılmış olsa da mekânın yer, yön, doğrultu gibi algısal ve davranışsal süreci etkileyen bileşenlerini elde etmede kullanılan ve çizimlerin kişiden kişiye değiştiği bir yöntemdir. Bir başka deyişle, mekânla ilgili bilginin edinilmesinde, fiziksel mekânın algılanmasında, çözümlenmesi ve davranış olarak sergilenmesini içeren bir süreçtir (Stea, 1974; İmamoğlu, 1980). Algılama ve biliş süreci, bireylerin yapıları çevrenin form ve biçim hakkında bilgi sahibi olmalarına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, birey-mekân ilişkisini anlamada bilişsel şema ve haritalar oldukça önemlidir (Ünver, 2006). Bilişsel haritalar, bireylere çizdirilen şematik çizimlerle elde edilebilmektedir. Çevrenin algılanması ve yorumlanması olarak ifade

edilen bu haritalar çevrenin bilişsel olarak ifade edilmesidir. Fakat teknik olmayan bu çizimler sayesinde bireylerin çevresel algıları, çevreye ilişkin zihinsel temsiller, kullanıcılar üzerinde iz bırakan çevresel odaklar, mekânın hatırlanabilirliği dolayısıyla birey-çevre ilişkisi anlaşılmaktadır.

Birçok teorisyen; karmaşıklık (Weisman, 1981), okunabilirlik (Lynch, 1960), anlaşılabilirlik (Hillier ve Hanson, 1996) gibi önemli tanımlayıcıların, bireylerin zihinsel temsillerinin doğruluğunu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Mekânın sembolik ve imgesel anlamını kaybetmesi, anlaşılabilirlik düzeyinin düşük olmasının bir sonucudur. Bu mekânlar, hatırlanabilirlik düzeyi düşük olduğu için zihinde kodlanamaz ve unutulurlar (Tavlı, 2010). Bireyler sıklıkla kullandıkları ya da çok nadir kullandıkları mekânlarda, birbirinden farklı şekil ve detayda zihinsel şema ve haritalar oluştururlar. Orleans, Appleyard ve Saarinen'a göre bilişsel haritalar, bazı ortak niteliklere sahiptir;

- Bireylerin, kendi yaşadıkları fiziksel çevreleri zengin bilişsel haritalarla anlatırlar. Çünkü en çok deneyimledikleri alanlar buralardır.
- Benzer şekilde, bireyler daha çok deneyimledikleri mekânı daha kapsamlı, daha az deneyimledikleri mekânı ise dar bir çerçevede anlatırlar.
- İki nitelik ve ölçek değişse bile ülke, kent, semt, mahalle, bina değişmez (Altman & Chemers, 1980).

Bireyin tekrar tekrar deneyimlediği alanda bilişsel haritalar gelişir ve zenginleşir. Aynı şekilde mekânı deneyimleme sürecine ara verilmesi durumunda detaylar azalır ve çevreye ilişkin verilerin eksilmesine neden olur. Dolayısıyla göç gibi mekânsal değişimlerin sonucu olarak, farklı kültürel yapıya sahip bireylerin daha önce deneyimlemediği çevreye yerleşmesi bilişsel haritalarda önemli etkilere ve farklılaşmalara yol açmaktadır.

4. ALAN ÇALIŞMASI

Çalışmada, kullanıcı algı ve davranışını ölçmeye yönelik olarak anket ve bilişsel haritalama ile mekân dizimi yöntemi kullanılmıştır. Analizlerde hali hazır kent haritası, mekân dizim yönteminin temel analiz çıktısı olan ve yaya hareketliliğini tahmin etme imkânı sunan “aksiyel haritalar” “Depthmap” yazılımı kullanılarak elde edilmiştir. Algı ve davranış analizlerinin yapılabilmesi için Isparta kenti içerisinde Kültür ve Ticaret Merkezi başlangıç noktası kabul edilerek Tren Garı hedef nokta olarak belirlenmiştir. Bu güzergah, Isparta kent merkezinden başlayarak İstasyon Caddesinin son noktası olan Tren Garına doğru bir yönelimi içermektedir. Kültür ve Ticaret Merkezi, Isparta kentinde insan yoğunluğunun fazla olduğu bir ticaret bölgesinin merkezi konumundadır. Tren Garı da Isparta kent merkezi ve Kaymakkapı Meydanına doğrudan ulaşım bağlantısı kurulan lineer bir

aksın son noktasıdır. Görülüyor ki; çalışmada seçilen başlangıç ve varış noktalarının güzergahları, üzerindeki yapılar, sokak ve caddeler, güvenlik, yürüme mesafesi, taşıt ve insan yoğunluğu, yeşil alanlar, vb. açılardan kentin önemli akslarını oluşturmaktadır. Çalışmanın akış şeması ve aşamaları Şekil 4.1’de görüldüğü üzere dört evreden oluşmaktadır. Bu aşamalar araştırmanın sistematüğını oluşturmakta ve yöntemin işlem düzeylerini belirtmektedir.

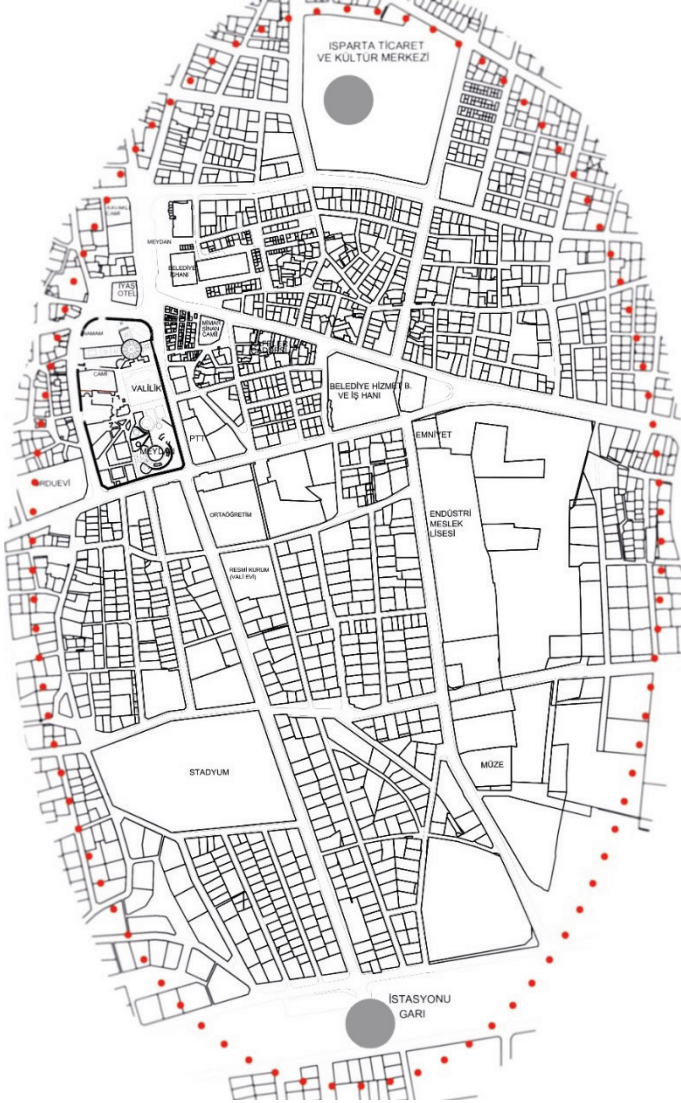


Şekil 4.1. Çalışmanın akış şeması ve aşamaları

4.1. Çalışma alanının seçilmesi

Kullanılan yöntemlere ilişkin teorik açıklamaların ardından, analizler için çalışma alanı olarak farklı sosyo-kültürel toplulukların bir arada yaşadığı Isparta kenti seçilmiştir (Şekil 4.2). Isparta kenti son yıllarda mültecilerin yaşamak için tercih ettikleri bir kent olmuştur. Aynı zamanda iki üniversiteye sahip olması nedeniyle pek çok öğrencinin eğitimi süresince barındığı bir öğrenci kenti kimliğine de sahiptir. Yerel halk, kentte yaşayan mülteciler, eğitim ve öğrenimlerine devam eden üniversite gençleri, kente tayin nedeniyle dışarıdan gelmiş ve yerleşmiş nüfus, vb. gruplar Isparta demografik yapısını oluşturmaktadır. Çalışmada, kentte etkin bir nüfus olma kimliğine sahip mülteciler ve kentte yaşayan yerel halk araştırmanın kullanıcı grubu olarak seçilmiştir. Şekil 4.2’deki kent planında çalışma alanı olarak seçilen iki noktanın arasında kentin baştan sona katedilerek

geçildiği bir mesafenin olduğu görülmektedir. Bu mesafenin, farklı yol alternatiflerine sahip olması, sokak, ya da cadde genişliğinde yol ve yaya yolları seçenekleri sunması, kamu binaları ağırlıklı ya da konut bölgelerinin arasından geçme olanağı ve serbestliğine sahip olması açısından ankete katılanların farklı görüşlerinin oluşması beklenmekte ve farklı algılama ve davranışların bilişsel haritalara yansımaları öngörülmektedir.



Şekil 4.2. Çalışma alanı

4.2. Katılımcıların belirlenmesi

Temelinde algı ve buna yönelik davranışı test etme amacını içeren çalışmada farklı toplumsal ve kültürel gruplardan rastgele genç yetişkin 10 (5 yerel halk-5 mülteci) katılımcı seçilmiştir. Farklı günlerde (hafta içi ve hafta sonu) ve günün en yoğun saati olduğu düşünülen öğle saatinde alan çalışması yapılmıştır. Her bir katılımcıya kent algılarına ilişkin 5 adet anket sorusu yöneltilmiş ve daha önceden belirlenen hedef noktaya erişimlerinde kullanmayı planladıkları rotaları çizimleri istenmiştir. Böylece 10 farklı hareket ağı haritası elde edilmiştir. Sonuç olarak rota tercihlerini etkileyen kent imgelerinin belirlenmesi, farklı toplumsal gruplardaki davranış modeli tercihlerinin hangi etkenlere göre değiştiğinin verilerine ulaşılması hedeflenmektedir.

4.3. Anket

Çalışma, basit rastgele örnekleme tekniği kullanılarak seçilen 10 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Belirlenen başlangıç noktasında (Kültür ve Ticaret Merkezi) kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan farklılaşan katılımcılar ile yüz yüze anket gerçekleştirilmiştir. Anket sorularının oluşturulmasında Kevin Lynch'in "The Image of the City" kitabında yer alan kentsel imge elemanlarından faydalanılmıştır.

4.4. Bilişsel haritalama

Kenti deneyimleme süresi ile öğrenme ve bazı zihinsel kodların oluşması doğru orantılıdır. Bu nedenle kente sonradan yerleşen bireyler ile daha önceden kenti deneyimlemiş bireylerin algı ve davranışlarının farklı olması muhtemel bir durumdur. Dolayısıyla farklı bireylerin farklı bilişsel haritalar oluşturması beklenmektedir. Buna göre, kentin bireylerin hareketlerini yönlendirmedeki etkisi ve hareket modelleri ile güzergâh tercihlerini ortaya koymak adına başlangıç noktasından (Kültür ve Ticaret Merkezi) hedef noktaya (Tren Garı) ulaşımında tercih edecekleri güzergâhı belirtmeleri istenmiştir.

4.5. Mekân dizim analizleri

Bir şehrin mekânsal konfigürasyonu, sakinlerinin sosyal ilişkilerinin bir yansıması olarak rol oynar. İlaveten, şehirlerin konfigürasyonel tanımları ve gözlemsel çalışmaları, mekânsal yerleşim tasarımının, insan hareketinin yoğunluğunu ve bununla birlikte meydana gelen faaliyetleri etkileyeceğini ortaya koymuştur. Mekânsal yapıların yaya faaliyetlerini ve hareketini etkilemedeki önemi, yöntemin entegrasyon ve konfigürasyonel analizi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada, kent içerisinde meydana gelen hareketin sokakların mekânsal konfigürasyonu ile ilişkisi belirlemek için aksiyel bütünleşme analizleri yapılmıştır.

5. BULGULAR

Kentsel mekânın nasıl algılandığı ve bunun sonucunda ortaya çıkan hareket modellerinin kültürel arka planının ortaya koyulması çalışmanın asıl hedefi olmuştur. Bu doğrultuda ele alınan çalışma ile hipotezin doğruluğu test edilmeye çalışılmıştır.

5.1. Anket sonuçları

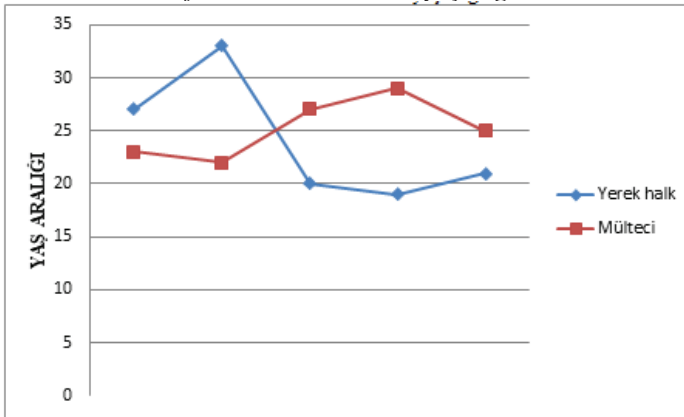
Ankete 19-33 yaş aralığında 5 kişi yerel halktan ve 5 kişi mülteci olmak üzere 10 genç yetişkin katılmıştır (Grafik 5.1). Katılımcıların yaş ortalaması yerel halktan bireyler için 24, mülteci bireylerin ise 23.2'dir (Tablo 5.1)

Tablo 5.1. Katılımcıların yaş ve cinsiyet durumları

	Katılımcı yaşı ve cinsiyeti			
	Yerel halktan katılımcı		Mülteci katılımcı	
Katılımcı 1	27	Erkek	22	Erkek
Katılımcı 2	33	Kadın	27	Kadın
Katılımcı 3	20	Erkek	25	Kadın
Katılımcı 4	19	Kadın	29	Erkek
Katılımcı 5	21	Erkek	23	Erkek
Yaş ortalaması	24		23.2	

Kültürel etkinin yanında yaş gibi demografik özelliklerin de mekân algısını etkilediği bilinmektedir. Bu nedenle yaş faktörü çalışma için önemli bir parametredir. Katılımcılara anket soruları sorulmadan önce yaş, cinsiyet, eğitim ve gelir düzeyi gibi sosyo-ekonomik durumlarına ilişkin bilgileri paylaşımları istenmiştir. Katılımcıların yaşı ile yürüme mesafesi, algılama düzeyi, akılda kalıcılık, dikkat etme gibi unsurlar ilişkili olabilir. Aynı şekilde cinsiyet ile algı ve davranış arasında da önemli ve doğrudan ilişki olduğu söylenebilir. Ankettten elde edilen bilgiler de bu hipotezleri doğrular şekilde sonuçlar ortaya koymuştur.

Grafik 5.1. Katılımcıların yaş dağılımı



Anket soruları ise kent algısını ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Kent içerisinde hareketi yönlendiren etkenleri, güzergâh tercihlerinin nasıl değiştiğini ve güzergâhları üzerinde dikkat çeken öğelerin neler olduğunu belirtmeleri istenmiştir. Katılımcıların büyük bir bölümü önemli odakları (Valilik Binası, Yaşpark Otel, Belediye Hizmet Binası, Polis Karakolu, Müze, Kent Parkları) dikkate alarak güzergâh tercihlerinde bulunmuştur. Bazıları ise sadece en kısa yol olduğunu düşündükleri güzergâhları çizmişlerdir.

5.2. Bilişsel haritalama sonuçları

Lynch (1960)'e göre odak noktalar (işaret öğeleri), kent mekânının algılanması, tanımlanması ve akılda kalmasını sağlayan, kullanıcıları yönlendirme görevi üstlenerek, kentsel belleğin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Algılar yoluyla edinilen veriler, zihinde işlenerek kodlanırlar. Böylece kentsel mekâna dair zihinsel şemalar yani bilişsel haritalar ortaya çıkar. Bilişsel haritalar bireyin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerine göre değişmektedir. Çalışmada da bu farklılığın oluşmasında kültürel boyutun etkisinin ne olduğu sorusuna yanıt aramak için katılımcılara bilişsel haritalar çizdirilmiş ve akıllarında kalan odakları belirtmeleri istenmiştir. Toplam 10 yerel halk-mülteci katılımcıdan elde edilen bilişsel haritalar bilgisayar ortamına aktarılmış ve sonuçların karşılaştırılması yapılmıştır (Şekil 5.1)

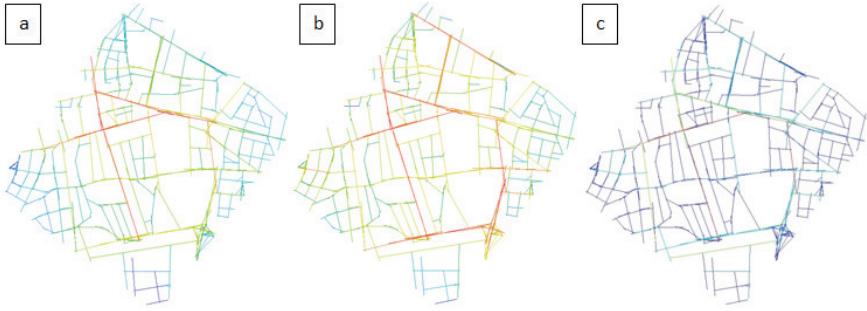
Bilişsel haritalara göre, katılımcıların kenti algılama ve davranışlarında farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Yerel halktan katılımcıların kent- sel mekânı, farklı biçimlerde algıladığı ve çeşitli güzergâh tercihlerinde bulunduğu görülmektedir. Ancak mülteci bireyler, yerel halk katılımcılara göre herhangi bir odak belirtmeden sadece ulaşmak istedikleri hedefe en güvenli ve anlaşılır yoldan gitmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Mülteci katılımcılar, güzergâh tercihlerinde başlangıçta farklı rotalara yönelmişler ancak kent içerisinde önemli ulaşım akslarının keşişim noktası olarak tanımlanabilecek bir noktadan sonra aynı güzergâhta gitmeyi tercih etmişlerdir. Mülteci katılımcıların algı ve davranışlarındaki dikkat çeken bir husus da konut bölgelerinin içerisinde geçen aksı veya güzergâhı hiç tercih etmemeleridir. Bu durumun, konut bölgelerindeki sokakların تنها oluşu, yerel halkın yoğun yaşadığı sokak-mahalle düzleminde mültecilerin görünür olmak istememeleri ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. İstasyon Caddesinin paralelinde ancak kentin merkezine kıyaslayınca çeperde sayılabilecek bir aksı da mültecilerin kullanmamaları yine güvenlik tedbiri ve akılda kalıcılık, kentte kaybolma korkusu gibi durumlar ile alakalıdır. Yerel halktan katılımcılar ise, farklı odaklar (Valilik, Belediye Hizmet Binası, Polis Merkezi, Müze, Kaymakkapı Meydanı, vb.) belirtmişler ve bu doğrultuda güzergâh seçimi yapmışlardır. Yerel halktan katılımcıların farklı güzergâh tercihleri yapmalarının nedeni kenti daha önce deneyimlemelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

5.3. Mekân dizim analiz sonuçları

Kentsel mekânında meydana gelen hareketliliği önceden tahmin edebilen ve mevcut hareketliliği açıklayabilen Mekân dizim yönteminin en önemli kavramı “entegrasyon” yani bütünleşme’dir (Hillier ve Hanson, 1984). Kent mekânını anlamaya ilişkin yöntemin en çok bilinen analiz çıktısı ise aksiyel haritalardır. Aksiyel haritalar kentte yerleşmelerin temelini oluşturmaktadır. Çünkü bu haritalar kent mekânında hareket eden yayanın bulunduğu noktadan çevresine baktığında edindiği en uzun görüş mesafesini ifade etmektedir. Aksiyel haritalar, kentin açık kamusal alanlarından geçen en kısa ve en uzun doğruların bir araya gelmesi ile oluşur. Bu nedenle, sistemin uzunluğu metrik olarak değil doğru sayısı ile hesaplanır. Aynı zamanda aksiyel doğrular, kent mekânındaki hareketliliği de açıklamaktadır. Yayalar, aksiyel kırılmaların en az olduğu cadde veya sokaklarda yürürler. Aslında bu hareket görüş mesafesi ile ilgilidir. Çünkü görüş mesafenin en uzun olduğu cadde ve sokaklar hareketi çekmektedir. Aksiyel analizler yöntem kapsamında, farklı radius değerleri ile yapılabilmektedir. R3 (HH3) yerel bütünleşme’yi, Rn (HHN) global bütünleşme anlamına gelmektedir. Böylece, farklı hareket, eylem ve mekânsal kullanımların ortaya çıkarılması mümkün olmaktadır. Bir diğer analiz çıktısı “tercih (*choice measure*) ölçümü”dür. Bu ölçümün temeli, yayalar için en kısa yol olan

her bir segmentin potansiyelini ortaya koymasındır. Analiz, farklı yarıçaplar için yazılım tarafından otomatik hesaplanır. Yani tercih analizi, bir sistemdeki bir segmentin hareket potansiyelini ifade etmektedir (Al Sayed, 2018).

Buna göre çalışma alanında kullanıcıların hareketleri gözlemlenmiş, hangi sokak veya caddelerin sıklıkla kullanıldığını tespit etmek amacıyla yapılan mekân dizim analizleri ile karşılaştırılmıştır. Kent haritası kullanılarak lokal ve global bütünleşme değerleri ile tercih analizi Depthmap yazılımı üzerinden hesaplanmış ve aksiyel haritalar elde edilmiştir. Isparta kent merkezini kapsayan mekân dizim yöntemine ilişkin aksiyel analizleri içeren haritalar Şekil 5.2’de verilmiştir. Doğrultular, kırmızıdan laciverte doğru yazılım vasıtasıyla renklendirilmiştir. Kırmızı akslar en yüksek bütünleşmeyi ifade ederken laciverte doğru en düşük değeri almaktadır.



Şekil 5.2. aksiyel haritalar a) Rn (global)bütünleşme b) R3 (local) bütünleşme c) tercih (choice)

Rn (global) bütünleşme değeri en yüksek olan caddeler İstasyon Caddesi, Mimar Sinan Caddesi, Süleyman Demirel Bulvarı, 6 Mart Atatürk Caddesi’dir. Lokal sistemde de global bütünleşme değerine benzer değerleri ortaya çıkmıştır. Global sisteme ek olarak R3 (local) bütünleşme değeri Halil İbrahim Parlar Caddesi, Gölcük Caddesi, Atatürk Caddesi’nde de yüksek değerler almıştır. Kentsel alan kullanımları ve mekân-dizim analizleri arasındaki bu analizlerin net sonuçlarıdır. Ancak bu kullanımlar kültürel yapıda farklılık göstermiştir. Yerel halktan katılımcıların cadde veya sokak kullanımı, mülteci katılımcılara göre daha çeşitli olmuştur. Mülteci katılımcılar global ve lokal sistemde en iyi bütünleşmiş cadde veya sokakları tercih ederken, yerel halktan katılımcılar düşük bütünleşme değerine sahip yolları da tercih etmişlerdir. Sonuçlara göre mültecilerin tamamıyla caddeleri kullandığı, sokak kullanımlarının olmadığı söylenebilir.

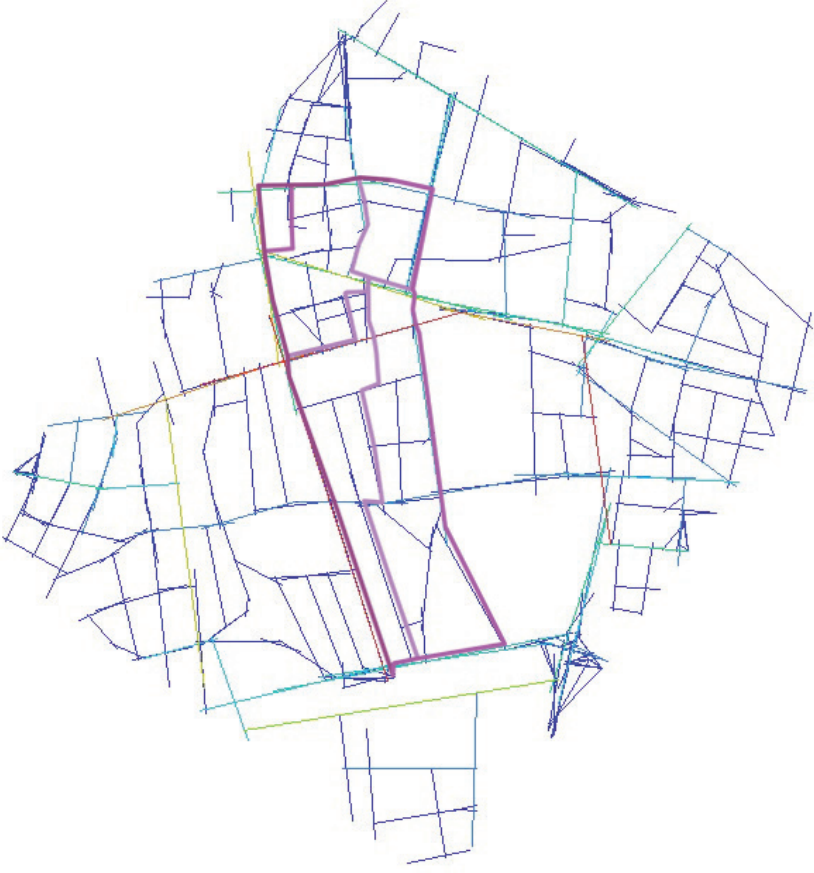
Tercih (choice) analizine göre de İstasyon Caddesi ve Mimar Sinan Caddesi en çok tercih edilebilme potansiyeline sahiptir. Katılımcıların bi-lişsel haritalarda ortaya koydukları güzergâh tercihleri de bu analizle örtüşmektedir. Katılımcıların %70’lik kısmı İstasyon Caddesini güzergâh

olarak seçmiştir. Aslında yüksek bütünleşmeye sahip sokak ve caddelerin tercih edilebilirliği de yüksek olmaktadır. Bu durum, bahsedilen sokak ve caddelerin görüş açısının geniş, anlaşılabilirliği ve algılanabilirliğinin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Prestij caddesi olma özelliği taşıması, kaldırımların geniş olması, yeşil alanların fazla oluşu ve üzerindeki tarihi ve dönem yapılarının varlığı gibi nedenler İstasyon Caddesini önemli kılmaktadır. Hem yerel halk hem de kente göç etmiş mülteci nüfusun Caddenin bu kimliğinden dolayı buradan geçmek ve alanı deneyimlemek istedikleri düşünülebilir.

6. SONUÇ

Son yıllarda mimarlık alanında kentsel mekân biçimi ve yaya hareketleri çalışmalarının arttığı görülmektedir. Çalışmaların birçoğu genel anlamda bu iki olgunun birbiriyle ilişkilerine odaklanmakta iken hareketi etkileyen farklı parametreler göz ardı edilmektedir. Bu çalışma, algı ve davranışın kültürel altyapısını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada, farklı kültürel niteliklere ve geçmişe sahip yerel halk ve mülteci katılımcılarla yapılmış anket ve bilişsel haritalama ve aksiyel analizler birbiriyle karşılaştırılarak aralarındaki ilişki incelenmiştir. Algı ve davranış incelenmesinde, bilişsel haritalara ek olarak tercih analizlerinin yapılmasının nedeni her ikisinin de güzergâh seçimi ve bireysel algılara göre şekillenmesinden kaynaklanmaktadır.

Kültürel farklılıkların, algı ve davranış üzerindeki etkisinin var olduğu çalışmanın esas sonucudur. Katılımcılardan elde edilen bilişsel haritalar ve Depthmap yazılımı aracılığıyla yapılan tercih analizi karşılaştırılarak sonuçların benzer nitelikte olduğu görülmüştür. Farklı kültürel niteliklere sahip bireylerin algı, davranış ve bilişsel süreçleri farklılık göstermektedir (Şekil 6.1).



Şekil 6.1. Tercih haritası ve bilişsel haritanın çakıştırılması (mor renk bilişsel haritayı temsil etmektedir)

Yukarıda yer alan Şekil 6.1’de bilişsel harita ve seçim analizi sonuçlarının birbiriyle bir korelasyon gösterdiği görülmektedir. Haritada mor renk ile ifade edilen doğrular katılımcılardan elde edilen bilişsel haritalarda ortaya çıkan güzergâh seçimlerini ifade etmektedir. Katılımcıların %70’lik kısmı bütünleşmesi ve tercih edilebilirliği en yüksek aks olan İstasyon Caddesini tercih etmiştir. Kentsel mekândaki algı ve hareketin kültürel bir arka planı olduğu varsayımı ile başlanan çalışmada yapılan anket, bilişsel haritalama ve sentaktik analizlerin birbiriyle çakışıyor olması çalışmanın önemli bir sonucudur.

Kent dokusu, sokak ve cadde yapısı sürekli değişerek kullanıcılarını yönlendiren dinamik ve gelişim gösteren bir yapıdır. Kentlerin değişen bu yapıları ve değişim nedenleri her zaman mimari ve kentsel araştırmalara konu olmaktadır. Değişimlerin asıl sebebi, mekânın asıl öznesi olan insandır. Dolayısıyla kentler, bireylerin sahip oldukları kültürel yapıyla

biçimlenmekte ve anlam kazanmaktadır. Bireylerin kültürel deneyim ve birikimleri mekânı farklı algılamaları sonucunda farklı davranışlar sergilemelerine ortam sunmaktadır.

Çalışmada yerel halkın geçmişten günümüze kentte yer alma süresi, kenti tanınması, deneyimlemesi, kentte hareket ederken avantaj ve dezavantaj durumlarını değerlendirebilmesi, kentte akılda kalan yapıları hafızada depolayabilmesi, mesafeleri tayin edebilmesi, kısa yol, kestirmeler öngörebilmesi, güvenli, sakin, hareketli bölgeleri tanınması, taşıt trafiğinin yaya hareketi ile olan ilişkisini dengeleme gibi yaklaşımlarda bulunabildiği görülmüş olup bu ölçütlerdeki değerlendirmelerinin de güzergah belirlemelerine etki ettiği anlaşılmaktadır. Ancak; mülteci katılımcıların yukarıda bahsedilen durumları yerel halk kadar irdeleyerek gerçekleştirebilmesi mümkün değildir. Bu durum da sonuçlara yansımıştır. Mülteci katılımcıların kentle olan diyalogları ve kente aidiyet hissetme düzeyleri algı ve davranış modellerine yansımaktadır. Mülteci katılımcıların ülkelerindeki yaşam koşullarına, geçmişlerine, kültür ve alışkanlıklarına benzer ya da yakın davranış biçimlerinde bulunma yaklaşımı normal bir eylem şeklidir. Çalışmada da mülteci katılımcılar bazı durumlarda bu doğrultuda hareket etmişlerdir.

Sonuç olarak, kent içerisinde yaşayan toplum ile birlikte değişen, dönüşen, büyüyen ve belleğini oluşturan bir yapıya sahiptir. Toplumdaki farklılıklar ve kültürel değişkenlikler kentlerin de zenginliğini oluşturmaktadır. Kentleri anlamak ve tanımak, kenti oluşturan insan yapısının algı, davranış ve kültürel altyapısını iyi analiz etmek ile sağlanabilir. Fiziksel çevrenin oluşumu kültür faktöründen etkilendiği gibi kentin algılanması ve deneyimlenmesi de aynı şekilde kültür ile ilişkilidir. Isparta kentinin mülteci katılımcılar tarafından benimsenmesi, içselleştirilmesi ve yaşama düzeyinde zorluk çekilmemesi durumları bu toplulukların kendi ülkelerinde yaşadıkları kent ile Isparta arasında benzerlikler/farklılıklar bulma/bul(a)ma karşıtlıkları ile açıklanabilir.

Çalışmanın sonuçları, kent araştırmalarına çevre-davranış yaklaşımları bağlamında farklı perspektiften bakmayı sağlayacaktır. Çalışma, kente dair planlama, tasarım düzeyinde mekânı konuşurken mekanın davranış biçimleri ile yeniden ele alınmasını da öngörmektedir. Kentin algılanması, kentte yaşayan insanların davranışlarının kent üzerinden açıklanması gibi konular geleceğin kentlerini oluştururken rehber olacaktır. Çalışma, konusunu insan, hareket, algı, davranış gibi kuramsal tabandan destek alırken sonuçları ile de kent pratiği açısından gelecekte yapılacak benzer kent çalışmalarına veri sunma potansiyeli taşımaktadır.

7. ÇALIŞMANIN SINIRLARI VE GELECEK ÇALIŞMALAR

Kültürel farklılıkların kentsel dokunun ve mahallelerin oluşumunda ve gelişiminde nasıl etkili olduğuna dair tartışmalar daha önce yapılmıştır (Gürbüz Yıldırım ve Çağdaş, 2018). Benzer bir çalışma, yaya etkinliğinin insanların kültürel anlam oluşturma süreçlerine erişimini nasıl genişlettiğini teorik bir çerçevede sunmaktadır (Demerath ve Levinger, 2003). Ancak, farklı kültürel yapılara sahip bireylerin kentsel mekân algıları ve davranışları arasındaki farklılıklar kullanılan yöntemler özelinde ilk kez bu çalışmayla ortaya koyulmuştur. Ayrıca, kentte yaşayan mültecilerden yetişkin ve yaşlı bireylerin Türkçe dilini etkin kullanamadıkları gözlemlenmiştir. Bu nedenler ile çalışmaya, Türkçe eğitim almış olmalarından dolayı sadece genç yetişkinler dâhil edilmiştir. Çalışmanın kapsamının veri ve analizler açısından oldukça sınırlı tutulması sebebiyle konu hakkında daha net sonuçlar elde edebilmek için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

8. KAYNAKLAR

- Abu-Obeid, N. (1998). *Abstract And Scenographic Imagery: The Effect of Environmental Form On Wayfinding*. Journal of Environmental Psychology, 18, 159-173.
- Al Sayed, K. (2018). *Space Syntax Methodology*, Bartlett School of Architecture, UCL.
- Altman, L., Chemers, M. (1980). *Culture and Environment*, Wadsworth, Inc., California.
- Arthur, P. and Passini, R. (1992). *Wayfinding: People, Signs and Architecture*, McGraw Hill, New York.
- Atak, O. (2009). *Mekân Dizim ve Görünür Alan Bağlamında Geleneksel Kayseri Evleri*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. (251907)
- Baran, P.K. Rodriguez, D. A. & Khattak, A. J. (2008). *Space Syntax And Walking in a New Urbanist and Suburban Neighbourhoods*, Journal of Urban Design, 13(1), 5-28.
- Başkaya, A. Wilson C. and Özcan Y.Z. (2004). *Wayfinding in an Unfamiliar Environment: Different Spatial Settings of Two Polyclinics*, Environment and Behavior, 36, ss.839.
- Can, I. & Heath, T. (2015). *In-Between Spaces And Social Interaction: A Morphological Analysis of Izmir Using Space Syntax*. Journal of Housing and the Built Environment, 31(1), 31-49.
- Canter, D. (1974). *Psychology For Architects*. New York: Wiley.
- Choi, E., & Koch, D. (2015). *Movement and the Connectivity of Streets: A Closer Look at Route Distribution and Pedestrian Density*. In 10th International Space Syntax Symposium, SSS 2015; University College London (UCL) London; United Kingdom. The Bartlett School of Architecture, University College London.
- Çil, E. (2006). *Bir Kent Okuma Aracı Olarak Mekân Dizim Analizinin Kuramsal ve Yöntemsel Tartışması*. MEGARON. YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi, 1(4), 218-233, İzmir.
- Demerath, L. and Levinger, D. (2003), *The Social Qualities of Being on Foot: A Theoretical Analysis of Pedestrian Activity, Community, and Culture*. City & Community, 2: 217-237. <https://doi.org/10.1111/1540-6040.00052>
- Gündoğdu, M. (2014). *Mekân Dizimi Analiz Yöntemi ve Araştırma Konuları*. Art-Sanat 2, 251-275, İstanbul.
- Gür, Ş. Ö. (1996). *Mekân Örgütlenmesi*, Birsan Yayınevi, İstanbul.
- Gürbüz Yıldırım, E., & Çağdaş, G., (2018). *Gaziantep Geleneksel Mimari Dokusunun Sosyo-Kültürel Bağlamda Mekân Dizimsel Analizi*, Gaziantep

University Journal of Social Sciences, 17 (2), 508-532, Submission Date: 24-10-2017, Acceptance Date: 26-03-2018.

- Hillier, B. (1996). *Space is the Machine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillier, B. Hanson, J. (1984). *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hillier, B. Penn, A. (1998); Banister, D. Xu, J. *Configurational Modelling of Urban Movement Network*. Environ. Plan. B Plan. Des. 25, 59–84.
- İmamoğlu, V.** (1980). *Binalara İlişkin Zihinsel Plan, Kullanım ve Değerlendirilmesi: ODTÜ Kampüsünde İki Görgül Araştırma Örneği*, ODTÜ, Ankara
- Kim, H. K. & Sohn, D. W. (2002). *An Analysis of the Relationship Between Land Use Density of Office Buildings and Urban Street Configuration: Case Studies of Two Areas in Seoul by Space Syntax Analysis*. Cities, 19(6), 409-418.
- Koohsari, M. J. Kaczynski, A. T. McCormack, G. R. & Sugiyama, T. (2014). *Using Space Syntax to Ases the Built Environment for Physical Activity: Applications to Research on Parks and Public Open Spaces*. Leisure Sciences, 36(2), 206-216
- Koohsari, M. J. Sugiyama, T. Mavoa, S. Villanueva, K. Badland, H. Giles-Corti, B. & Owen, N. (2016). *Street Network Measures and Adults' Walking for Transport: Application of Space Syntax*. Health & place, 38, 89-95.
- Lang, J. (1987). *Creating Architectural Theory*, Van Nostrad Reinhold Com. Newyork
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*, Cambridge, Mass, MIT Press
- Netto, V. M. (2016). 'What is Space Syntax not?' *Reflections on Space Syntax as Sociospatial Theory*. Urban Design International, 21(1), 25-40.
- Örer, G.** (2002). *Konut-Kimlik Ev Modeli ve Modelin Bir Örnek Olarak İstanbul Kenti'nde Uygulanması*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul
- Özbek, Ö.Ö. (2007). *Fiziksel Mekân Kurgularının Sosyal İlişkiler Üzerinden Arnavutköy Yerleşimi Bütününde Mekân Dizimi (Space Syntax) Yöntemi İle İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. (213920)
- Özcanak, Y. (2009). *Ayvalık Konutlarının Mekân Dizim Yöntemiyle Analizi ve Turizm Amaçlı Değerlendirilmesi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 5-6s, İstanbul.
- Pafka, E. Dovey, K. ve Aschwanden, GD (2020). *Kentsel Tasarım İçin Mekân Söz Diziminin Sınırları: Eksenellik, Ölçek ve Sinuosite*. Çevre ve Planlama B: Kentsel Analiz ve Şehir Bilimi, 47 (3), 508-522.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*, Englewood Cliffs, N.J., Prentice-Hall.

- Rapoport, A. (1976). *Environmental Cognition in Cross-Cultural Perspective*, s.220-234, G. Moore, R.G. Colledge (Derleyenler), Environmental Knowing: Theories, Research, and Methods, Pennsylvania: Dowden, Hutchinson and Ross, Inc.
- Ratti C. (2004). *Space Syntax: Some Inconsistencies*. Environment and Planning B: Planning and Design, 31(4) 487-499.
- Schulz, C.N. (1966). *Introduction; Background: Perception, Symbolization, in Intentions in Architecture*, MIT Press, Cambridge.
- Siegel, A. W. , & White, S. H. (1975). *The Development Of Spatial Representations Of Large-Scale Environments*. In H. W. Reese (Eds.), *Advances in child development and behavior* (pp. 234-285). New York: Academic.
- Stea, D. (1970). *Cognitive Maps and Spatial Behavior: Process and Products” Image and Environment Aldine Publishing Compony, Chicago*.
- Şıkoğlu, E. Arslan, H. (2015). *Mekân Dizim (Space Syntax) Analizi Yöntemiyle İlgili Teorik Bilgiler ve Mekân Dizim Analizi Yönteminin Coğrafyada Kullanılabilirliği*, Türk Coğrafya Dergisi, 65, 11-21.
- Tavlı, D. (2010). *Poliklinik Bölümlerinin Tasarımındaki Karmaşıklık Yönelme Davranışı ve Yön Bulma Üzerindeki Etkisinin İrdelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul
- Ünver, R. E.** (2006). *Hastanelerde Yön Bulma Davranışının Öznel ve Nesnel Açısından İrdelenmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Weisman, J. (1981). *Evaluating Architectural Legibility, Environment and Behaviour*, 13, ss. 189.
- Xia, X. (2013). *A Comparison Study on a Set of Space Syntax based Methods: Applying metric, Topological and Angular Analysis to Natural Streets, Axial Lines and Axial Segments*. Degree project thesis, Master.

Bölüm 17

YAPIM SEKTÖRÜNDE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Nur ATAKUL¹

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yapı
Bilgisi Anabilim Dalı

1. Giriş

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramına yönelik tartışmalar 20. yüzyılın sonlarına dayanmakla birlikte; son yıllarda sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ekonomik büyüme gereksinimlerinin çevreye ve insana zarar vermeden sosyal adaletle dengelemesine ve bu kapsamda KSS uygulamalarına yönelik küresel bir eğilim söz konusudur. Bununla birlikte; sosyal ve çevresel konularda toplum bilincinin artması ile müşterilerin ürün satın alma ve yatırımcıların yatırım yapma kararlarını etkilemesi, zorunlu yasal düzenlemeler ve yerel yönetim teşvikleri gibi nedenlerle işletmeler artan KSS taleplerine yanıt vermek durumunda kalmaktadırlar. Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (WBCSD, 2000) tarafından; işletmelerin ekonomik kalkınmaya katkıda bulunurken, iş gücünün, ailelerinin ve genel olarak toplumun yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik sürekli bir yükümlülüğe sahip olması şeklinde tanımlanan KSS kavramı ile; işletmeler için kâr odaklı bir yapılanmadan, sosyal sorumluluk uygulamaları ile kârlarının dengelendiği bir yapılanmaya geçilmesi gerekliliği ifade edilmektedir.

KSS faaliyetlerinin içeriği; faaliyet gösterilen sektörlerle, ülkelerin ve toplumların önceliklerine ve beklentilerine bağlı olarak değişmekle birlikte temel olarak “çevresel sorumluluk”, “ekonomik sorumluluk”, sosyal katılım” ve “sosyal yükümlülük” başlıkları altında ifade edilmektedir. Çevresel sorumluluklar; işletmelerin ürün geliştirme, üretim, dağıtım ve o ürünün tüketim süreçlerinin çevresel etkilerinin dikkate alınarak planlanmasını ifade ederken, ekonomik sorumluluklar; işletmelerin yerel ve küresel ekonominin gelişmesine katkı sağlamalarını ve toplum ihtiyaçları için sektördeki varlıklarını sürdürmelerini ifade etmektedir. Sosyal katılım uygulamaları ise; tamamen gönüllülüğe esas olarak topluma ve özel ihtiyaç sahiplerine fayda sağlamaya yönelik faaliyetleri kapsamaktadır. Son olarak sosyal yükümlülük uygulamaları ile; işletmelerin varlıkları sürdükçe tüm faaliyetlerinde, yasalarla veya yönetmeliklerle belirlenmemiş olsa bile, toplumsal normlara ve mesleki etiğe uygun şekilde, sorumlu vatandaşlık ilkeleri ile hareket edilmesi ifade edilmektedir.

Küresel ölçekte bir eğilim halini alan KSS uygulamaları, işletmeler için önemli bir çaba gerektirmekte, zaman ve maliyet harcamaları söz konusu olmakta ve bu sebeplerden ötürü işletmeler bu uygulamalar konusunda tereddüt içinde kalmaktadırlar. Bu çabaların geri dönüşünün olmayacağı düşüncesi veya uzun vadede topluma, çevreye, ekonomiye ve işletmenin performansına ne şekilde katkı sağlayacağı konusundaki bilgi eksiklikleri KSS faaliyetlerinin uygulanmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Oysa ki, bu faaliyetlerin bilinçli ve yeterli şekilde uygulanmasının sadece işletme dışındaki koşulların iyileştirilmesine değil, işletmenin performansına olan katkıları da yapılan araştırmalar ve dene-

yimlerle ortaya çıkmıştır. Özellikle büyük ölçekli işletmeler tarafından KSS uygulamaları sadece sosyal sorumluluk bilinciyle değil bir pazarlama ve rekabet stratejisi olarak sıklıkla kullanılmaktadır.

Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları sektörlerin kendine has özelliklerine bağlı olarak; ürettikleri ürünün veya hizmetin türüne, üretim ve hizmet süreçlerinin hem küresel hem de yerel ölçekte topluma, çevreye ve ekonomiye etkisine göre farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle KSS ile ilgili çalışmaların faaliyet gösterilen sektör bazında değerlendirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Diğer sektörlerle kıyaslandığında yapım sektörü, fiziksel ve ekolojik çevre tahribatına yol açması, doğal kaynakları tüketmesi gibi çevresel etkilerinin yanında, zorlu çalışma şartları, iş sağlığı ve güvenliği gibi birçok konuda çok daha zayıf bir itibara sahiptir. Dolayısıyla; topluma ve gelecek nesillere karşı büyük sorumluluklar taşıyan yapım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin, KSS stratejileri geliştirilerek bunları hayata geçirmesi büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar yapım sektöründe KSS önemini giderek arttırsa da işletmeler uygulamada hala diğer sektörlerin gerisinde kalmaktadırlar (Bevan & Yung, 2015; Huang & Lien, 2012; Lim & Loosemore, 2017; Murray & Dainty, 2013). Buradan yola çıkılarak, bu çalışmada yapım sektöründe faaliyet gösteren işletmelere odaklanılmış olup; KSS uygulamalarının kapsamı, işletmelerin konuya bakış açıları, KSS uygulamalarını teşvik eden ve engelleyici temel faktörler ilgili literatürden faydalanılarak tartışılmıştır.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramının Kapsamı ve Gelişimi

İş dünyasında sosyal sorumluluk ile ilgili tartışmalar ve çalışmalar, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere çoğunlukla gelişmiş ülkelerde 20. yüzyılın sonlarına dayanmaktadır. Howard Bowen, 1953 yılında yayımlanan kitabı ile kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramının temellerini atmış ve konuya yönelik teorik yaklaşımların geliştirilmesini sağlamıştır. Yazar, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki büyük çaplı yüzlerce işletmenin faaliyetlerinin ülke vatandaşlarının yaşamlarını birçok yönden etkilediği çıkarımı ile bu işletmelerin önemli karar verme ve güç merkezleri olduğu inancıyla yola çıkmıştır. Bowen (1953, s. 6) tarafından “işletme yöneticilerinin toplumun amaçları ve değerleri doğrultusunda kararlar alarak ve politikalar belirleyerek hareket etme yükümlülükleri” olarak ifade edilen sosyal sorumluluk tanımı, temel bir tanım olarak kabul edilmekle birlikte içeriği giderek genişlemiş ve güçlenmiştir. Günümüze kadar KSS için çok sayıda araştırmacı, devlet veya sivil toplum kuruluşu tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımların en çok kabul görenlerinden biri de Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi (WBCSD, 2000) tarafından yapılan “işletmelerin etik davranmaya ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunurken; iş gücünün, ailelerinin ve genel olarak

toplumun yaşam kalitesini iyileştirmeye yönelik sürekli bir yükümlülüğe sahip olması” şeklindeki tanımıdır.

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) kavramı, 20. yüzyılın sonlarına doğru literatüre girmeye başlamış olsa da son yıllarda gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ekonomik büyüme gereksinimlerinin çevreye ve insana zarar vermeden sosyal adaletle dengelenmesi ve bu kapsamda KSS uygulamalarına yönelik küresel bir eğilim gelişmektedir. Ghobadian, Money, ve Hillenbrand (2015) yaptıkları çalışmada; internet ve gelişen iletişim teknolojileri sayesinde işletmelerin faaliyetlerinin toplum ve çevre üzerindeki etkileri hakkındaki bilgilerin erişilebilir olması, bunun yanında iklim değişikliği, sürdürülebilirlik ve toplum eşitsizlikleri gibi konularda artan kamuoyu endişeleri nedeniyle KSS uygulamalarına olan ilginin arttığını belirtmektedirler. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ile, işletmelerin yapılanmalarında kâr odaklı modelden, sosyal sorumluluk modeline doğru gelişmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; işletmeler faaliyetlerinde sadece hissedarların çıkarlarının korunduğu ve kârlılıklarını arttırmaya yönelik bir yaklaşımdan uzaklaşarak, tüm ürettikleri ürünlerin veya verdikleri hizmetlerin üretim sürecinden, dağıtım ve tüketim sürecine kadar olan tüm aşamalarında fiziksel ve sosyal çevreye zarar vermeden, ekonomiye ve topluma katkı sağlayarak, işletme çıkarlarının haricinde, çalışanları da dahil olmak üzere tüm menfaat gruplarının çıkarlarının korunduğu bir yaklaşım benimsemelidir.

KSS uygulamaları, sektörlere göre değişmekle birlikte, farklı kaynaklarda farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse; Carrol (1991) tarafından “ekonomik”, “yasal”, “etik” ve “isteğe bağlı olan” sorumluluklar şeklinde yapılan sınıflandırma, işletme literatüründe en sık kullanılan sınıflandırmalardan biridir. Aktan ve Börü (2007) çalışmalarında işletmelerin KSS uygulamalarını, kurum içi (çalışanlar, hissedarlar, yöneticiler) ve kurum dışı (müşteriler, doğa ve çevre, devlet, tedarikçiler, rakipler ve toplum) paydaşlara olan sorumluluklar olarak iki gruba ayırmıştır. Sektör bazında yapılan çalışmalara baktığımızda; Battaglia, Testa, Bianchi, Iraldo, ve Frey (2014) moda endüstrisinde faaliyet gösteren işletmeleri ele aldığı çalışmada KSS uygulamalarını; “çevresel”, “sosyal”, “iş yeri” ve “piyasa” şeklinde sınıflandırmıştır. Huang ve Lien (2012) ise inşaat endüstrisi için KSS uygulamalarını “kaynakların korunması”, “sosyal katılım”, “sosyal yükümlülük” ve “kirliliğin önlenmesi” başlıkları altında değerlendirmiştir. Bugüne kadar yapılmış olan onlarca KSS tanımları ve yapılmış olan tüm sınıflandırmalar bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, hepsinin temelinde işletmelerin stratejilerinde ve faaliyetlerinde işletme hissedarlarının dışındaki paydaşları ile toplumun çıkarlarının da dikkate alınması ve korunması gerekliliği yatmaktadır. KSS tanımlama-

larının bazıları; sosyal sorumluluk olarak kabul edilen faaliyetlerin tamamen gönüllülük esasına dayanması gerektiğini savunurken, bazıları da yasal yükümlülüklerin de sosyal sorumluluk kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Carrol, 2016). Bu çalışmada esas alınan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına ait sınıflandırma ve genel kapsamlar aşağıda belirtilmiştir.

- **Çevresel sorumluluk uygulamaları;** işletmelerin ürün geliştirme, üretim, dağıtım ve o ürünün tüketim süreçlerinin çevresel etkilerinin dikkate alınarak planlanması ile ilgilidir. İşletmelerin faaliyetlerinde temel olarak dikkate alması gereken konular; enerji ve su tüketiminin azaltılarak doğal enerji ve su kaynaklarının korunması, yenilenebilir kaynakların kullanılması, biyoçeşitliliğin korunması, emisyon ve çevresel kirleticilerin azaltılması, atık önleme uygulamaları ve çevre dostu üretimlerdir. Çevresel etkiler dikkate alınarak yapılan yatırımlar; sadece çevreye olumlu bir katkı sağlamayacak, aynı zamanda işletmelerin operasyonel süreçteki kaynak ihtiyaçlarının azalmasına ve kârlılıklarının artmasına da katkı sağlayabilecektir.

- **Sosyal katılım uygulamaları;** işletmelerin isteğe bağlı ve gönüllü olarak topluma fayda sağlayan faaliyetlere, hayır kurumlarının etkinliklerine proaktif olarak katılması, eğitim destekleri ve ihtiyaç sahiplerine çeşitli şekillerde bağışlarda bulunması gibi uygulamaları kapsar. Her ne kadar bu tür faaliyetler maliyetli olsa da uzun vadede işletmelerin itibar kazanmasına ve toplumda güven oluşturmaya sebep olarak gelirlerin ve kârlılıkların artması ile sonuçlanacaktır.

- **Sosyal yükümlülükler;** işletmelerin faaliyetlerinde sorumlu vatandaşlık uygulamalarının benimsenerek, kanunlarla belirlenmemiş (etik) toplumsal beklentileri ve ilgili kanun ve yönetmeliklerle belirlenen (kodlanmış etik) toplum için gerekli sorumlulukları karşılayan tüm uygulamaları ifade eder. Tüm işletmelerin şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerini benimsemesi beklenmektedir.

- **Ekonomik sorumluluklar;** işletmelerin en temel sorumluluğu olarak kabul edilmektedir. Toplumların ekonomik açıdan temel birimi olarak kabul edilen işletmelerin, öncelikle hem küresel hem de yerel ekonominin gelişmesine katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca, işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri de topluma karşı olan sorumluluklarından biridir. Bu nedenle; işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmeleri için gerekli kaynağın elde edilebilmesi ve hissedarların teşviki için kârlılık hedeflerine bağlı kalarak toplumun ihtiyacı olan ürün ve hizmetleri sağlaması beklenmektedir (Carrol, 2016).

Geçmişte bazı ekonomistler işletmelerin toplumsal konularda sorumluluk üstlenmesinin, işletme hissedarlarına karşı sorumlulukları ihlal ede-

ceğini ve ekonomik sistemin temelini sarsacağını iddia etmişlerdir. Bu görüşe göre; işletmelerin tek sosyal sorumluluğu, etik yaklaşımlar sergileyerek kendi kârlılıklarını arttıracak faaliyetlerde bulunmalarıdır (Friedman, 1962; Locke'den aktaran Griffin & Mahon, 1997). Ancak, günümüzde bu argümanlar çürütülmüş ve KSS uygulamalarının sadece toplumsal, çevresel ve ekonomik kalkınmaya değil işletmelerin performanslarını ve kârlılıklarını arttırmalarına da fayda sağladığı kanıtlanmıştır. Bu doğrultuda, Carrol (2016) işletmelerin ekonomik, yasal, etik ve hayırseverlik sorumluluklarının hepsini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmalarının, ödünleşimleri (trade-offs) kaçınılmaz olarak ortaya çıkaracağını dolayısıyla bu sorumlulukların dengelenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Dünya genelindeki ve ülke özelindeki ekonomik, toplumsal ve çevresel gelişmeler, işletmelerin faaliyet alanına göre değişen beklentilere cevap verecek KSS uygulamaları için itici güç oluşturmaktadır. Genel olarak sosyal ve çevresel konularda toplum bilincinin artmasıyla; müşterilerin/kullanıcıların satın alma ve yatırımcıların/finansörlerin yatırım yapma kararlarını etkilemesi; yerel yönetim girişimleri ve teşvikleri, zorunlu yasal düzenlemeler, inovasyon ve teknolojik gelişmeler nedeniyle işletmeler KSS gereksinimlerine yanıt vermek durumunda kalmaktadırlar. Toplumun gelişmişlik düzeyine bağlı olmakla birlikte, sosyal sorumluluğu yüksek olan işletmelerin toplum tarafından daha fazla desteklendiği belirtilmektedir. Örneğin Auger, Burke, Devinney, ve Louviere'in (2003) Amerika'da yaptığı çalışmanın sonucunda; tüketiciler tarafından çevreye duyarlı ve hayvanlar üzerinde deney yapılmadan üretilen ürünlere daha fazla talep olduğu ortaya çıkmıştır. Battaglia vd. (2014) İtalya ve Fransa'da yaptığı araştırmada, genç yaştaki çalışanların işverenlerini değerlendirirken KSS performanslarını dikkate aldıklarını tespit etmişlerdir. Bunların yanında; çok sayıda finansal kuruluş ve yatırımcılar, işletmelerin yatırım yapılabilirliğini değerlendirirken KSS performanslarını dikkate almaktadırlar (Attig, El Ghoul, Guedhami, & Suh, 2013). İşletmelerin KSS uygulamalarını benimsemesinde itici güç oluşturan bu faktörler dışında, işletmeler için fayda sağlayacak diğer bazı motivasyon faktörleri de söz konusudur. Motivasyon faktörleri arasından işletmeler için en önemli olanı; KSS uygulamalarının yaratacağı finansal faydalardır. Bu finansal faydalar, artan gelirler ve azalan işletme maliyetlerine bağlı olarak işletme kârlılığının artmasını ve ekonomik fırsatları kapsamaktadırlar. KSS uygulamaları ile olumlu bir kurumsal imajın, itibarın ve markalaşmanın sağlanması, işletme bünyesinde nitelikli, işletmeye bağlı ve verimli iş gücünün elde edilebilmesi de işletmeler için KSS uygulamalarını teşvik eden çok önemli motivasyon kaynaklarıdır. Bir işletmenin öncelikli hedeflerinden biri olan kurumsal imajını iyileştirmesi; işletmenin tanınırlığını arttırmasına, müşteriler/kullanıcı güveninin ve bağlılığının sağlanmasına ve nihayetinde ge-

lirlerinin ve kârının artmasına katkı sağlayacaktır (Huang & Lien, 2012). Yine aynı şekilde KSS uygulamaları, işletmelerin değişken ve rekabetçi bir ortamın olduğu iş dünyasında varlıklarını sürdürebilmeleri için rekabet avantajı yaratma potansiyeline de sahiptir. Farklı sektörler için yapılan araştırmaların sonuçları; sosyal sorumluluk uygulamalarının işletmelerin kurumsal imajını iyileştirdiğini, rekabet avantajını arttırdığını, çalışan ve tüketici memnuniyetlerinin ve kârlılıklarının artmasıyla örgütsel performansını iyileştirdiğini göstermiştir (Huang & Lien, 2012; Loosemore & Phua, 2011; Lu vd., 2020; Vilanova, Lozano, & Arenas, 2008).

Her ne kadar sosyal sorumluluk uygulamalarının kapsamı keskin hatlarla belirlenmemiş olsa da burada vurgulanması gereken; ülkelerin ve toplumların farklı önceliklere ve kaygılara sahip olması nedeniyle KSS uygulamalarının farklı şekillerde algılanacağı ve işletmelerin bu uygulamaları yerel ve kültürel farklılıklara cevap verecek şekilde üstlenmesi gerektiğidir. Örneğin; KSS uygulamaları gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla yoksullukla ve çeşitli hastalıklarla mücadele gibi konularda yardım ve hayırseverlik odaklıdır. Ayrıca, KSS uygulamaları sıklıkla geleneksel toplulukçu değerler ve dini inanışlar ile de şekillenmektedir (Loosemore & Lim, 2018). KSS uygulamalarının kapsamı ve uygulanma düzeyleri işletme büyüklüklerine ve niteliklerine göre de farklılık gösterebilir. Yaptıkları çalışmanın sonucunda Udayasankar (2008) ve Loosemore ve Lim (2018); işletmelerin ölçek olarak büyüdükçe KSS faaliyetlerinin kapsamının genişlediğini ve uygulama düzeyinin arttığını tespit etmişlerdir. Küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) odaklanan çalışmalar; bu işletmelerin etkin olarak ancak sınırlı düzeyde sosyal sorumluluk faaliyetlerinde bulunduklarını, bunları KSS olarak adlandırmadıklarını veya bir KSS stratejisi olarak uygulamadıklarını göstermektedir (Bevan & Yung, 2015; Chiveralls, Zillante, Zuo, Wilson, & Pullen, 2011; Santos, 2011). Bu durumun başlıca nedenleri; KOBİ'lerin daha sınırlı kaynaklara sahip olması, KSS farkındalığının oluşmamış olması, kavramın tam olarak anlaşılmamış olması veya sadece büyük ölçekli işletmelerin alması gereken sorumluluklar olarak görülmesi olabilir. İşletmelerin gerçekleştirdikleri sosyal katılım uygulamalarına odaklanan çalışmalar; büyük ölçekli, daha fazla finansal kaynağa sahip ve reklamı rekabet aracı olarak sıklıkla kullanan işletmelerin daha fazla bağış ve yardım faaliyetlerinde bulunduklarını tespit etmiştir (Adams & Hardwick, 1998; Brammer & Millington, 2008; Navarro, 1988).

3. Yapım Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumluluk Uygulamaları

Yapım sektöründeki faaliyetler ve bu faaliyetlerin çıktıları ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarında temel rol oynamaktadır. Ekonomik kalkınma açısından bakıldığında yapım sektörü, diğer tüm sektörlerin faaliyetlerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli tüm yapı ve altyapı hizmet-

lerini sağlamakla birlikte, 200'den fazla alt sektörün ürettiği mal ve hizmete talep oluşturmaktadır (Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası [INTES], 2019). Bunun yanında oldukça yoğun iş gücünün kullanıldığı bir sektör olması nedeniyle, diğer sektörlerde yaratacağı talep de dikkate alındığında, yapım sektörü ülke ekonomisindeki istihdam seviyesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Gundes, 2011). Yapım sektörü, diğer birçok sektörle güçlü bağlantılara sahip olması, yarattığı katma değer ve istihdam gücü nedeniyle dünya genelinde ülke ekonomileri için kaldıraç görevi görmektedir. Sosyal kalkınma açısından bakıldığında ise yapım sektörü; toplumun barınma, iş, eğitim, eğlence ve kültür faaliyetleri için gerekli mekanların oluşmasından; su, enerji, ulaşım gibi kentsel altyapı ihtiyacının sağlanmasına kadar çok sayıda önemli fayda yaratmaktadır. Diğer yandan, yapım sektörü; tasarım, inşaat, yıkım, yenileme gibi tüm faaliyetlerinde yüksek oranda doğal kaynağın, malzemenin ve enerjinin kullanıldığı bir sektördür. Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (UNEP) 2020 yılında yayımladığı raporda; yapım endüstrisinin ve mevcut yapıların küresel karbondioksit emisyonlarının %38'inden, inşaat ve yıkım atıklarının üretilen toplam atığın %30'undan ve mevcut yapıların dünya genelindeki enerji tüketiminin %55'inden sorumlu olduğunu belirtmektedir. Sonuç olarak yapım sektörü; büyük oranda fiziksel ve ekolojik çevre tahribatına yol açması, doğal kaynakları tüketmesi gibi çevresel etkilerinin yanında, zorlu çalışma şartları ve iş sağlığı ve güvenliği gibi birçok konuda diğer sektörlerle oranla çok daha zayıf bir itibara sahiptir.

Yapım sektörünün yukarıda bahsedilen tüm bu niteliklerinden doğan güçlü çevresel, sosyal ve ekonomik etkiler; sektörde faaliyet gösteren işletmelerin topluma ve gelecek nesillere karşı büyük sorumluluklar taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle sektördeki işletmelerin faaliyetlerine ilişkin bilgi talepleri ve hesap verilebilirliklerine yönelik beklentiler gün geçtikçe artmaktadır. Özellikle büyük ölçekli işletmelerin üzerinde giderek artan bu baskı, KSS uygulamalarını benimsediklerini ve gerçekleştirdiklerini kamuya göstermeleri ile ilgilidir (Jenkins, 2006). Çoğunlukla toplum, hükümetler, yatırımcılar ve müşteriler tarafından gelişen bu baskılar, yasal düzenlemeler ve yaptırımlar; yapım sektöründeki işletmeleri varlıklarını sürdürürken sosyal açıdan sorumlu şekilde hareket etmeye teşvik etmektedir (Bevan & Yung, 2015). Yapım sektöründe KSS uygulamalarının önemini giderek arttığı anlaşılmakla birlikte, literatürde yapım sektörünün bu konuda diğer sektörlerin gerisinde kaldığı belirtilmektedir (Bevan & Yung, 2015; Huang & Lien, 2012; Lim & Loosemore, 2017; Murray & Dainty, 2013). Yapım sektöründe faaliyet gösteren işletmeler çok sayıda farklı menfaatlere sahip paydaşları bünyesinde barındırmakta ve diğer sektörlerde olduğu gibi kalıcı bir iş ortamında değil, değişen arazi ve iklim koşullarında her biri birbirinden farklı projeler gerçekleştirmektedir. Ayırı-

ca; projeden projeye toplumsal ve çevresel etkilerin, işveren ve kullanıcı beklentilerinin değiştiği de dikkate alındığında; yapım faaliyetlerinin ve üretilen ürünün kendine özgü nitelikleri nedeniyle yapım sektöründe KSS uygulamalarının diğer sektörlerle kıyasla daha karmaşık ve geniş kapsamlı olduğu söylenebilir (Lu, Ye, Flanagan, & Ye, 2016).

3.1. Yapım Sektöründe Kurumsal Sosyal Sorumlulukların Kapsamı

Yapım sektöründeki işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri için yaygın olarak kabul edilen bir yaklaşım veya oluşturulmuş bir yol haritası bulunmamaktadır. Bu bölümde, daha önce gerçekleştirilen KSS uygulamaları ile ilgili yapım sektörüne odaklanan önceki çalışmalar detaylı şekilde incelenmiş, bulguları tartışılmış ve tüm işletmelerin ölçeklerinden veya ürettikleri projenin türünden bağımsız olarak uygulayabileceği KSS faaliyetleri ve stratejileri belirlenmiştir.

Yapım sektörüne odaklanarak yapılan önceki çalışmalara bakıldığında, KSS uygulamalarının kapsamlarına yönelik ortak bir sınıflandırma kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Birkaç örnek vermek gerekirse; Huang ve Lien (2012) yapım sektöründeki uygulamaları “kaynakların korunması”, “sosyal katılım”, “sosyal yükümlülük” ve “kirliliğin önlenmesi” başlıkları altında değerlendirirken, sektördeki küçük ve orta ölçekli işletmeleri ele alan Bevan ve Yung’un (2015) çalışmalarında KSS uygulamaları; “çevresel”, “sosyal”, “etik” ve “ekonomik” olmak üzere dört ana alandan oluşur. Loosemore ve Lim (2018) yapım ve mühendislik firmalarının KSS faaliyetlerini “iş yeri”, “tedarik zinciri”, “sosyal katılım”, “çevresel” başlıkla altında sınıflandırmıştır. Sadece mimari tasarım firmalarına odaklanan Othman (2009) çalışmasında KSS faaliyetlerini “çevresel”, “sosyal” ve “ekonomik” başlıkları altında değerlendirmiştir. Bu çalışmada esas alınan kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ise; “çevresel”, “sosyal katılım”, “sosyal yükümlülükler” ve “ekonomik” başlıkları altında ele alınıp değerlendirilmiştir. Başlıklar altında tanımlanan faaliyetler; Othman (2009); Shen, Tam, Tam, ve Ji (2010); Huang ve Lien (2012); Lichtenstein, Badu, Owusu-Manu, Edwards ve Holt (2013); Bevan ve Yung (2015); Loosemore ve Lim (2018); ile Othman ve Hafes (2019) tarafından yapılmış olan çalışmalardan faydalanılarak tanımlanmıştır.

3.1.1. Çevresel Sorumluluk Uygulamaları. Yapım sektöründe yer alan tüm işletmeler için en yoğun çaba gerektiren ve en önemli kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları çevresel sosyal sorumlulukla ilgili olanlardır. Bu sorumluluklar; malzeme seçimlerinden inşaat aşamasındaki nakliye sürecine, yapının kullanım aşamasından tedarikçi seçimine kadar tüm süreçlerde alınacak kararlarda olumsuz çevresel etkilerin en aza indirilmesini kapsamaktadır. İşletmelerin ölçekleri, finansal performansları

ve kârlılıklarına bağlı olarak çevresel sorumluluk faaliyetlerini uygulama seviyeleri farklılıklar gösterebilmektedir. Temelinde diğer sektörler gibi rekabet ve kâr odaklı olmalarından ötürü, yapım sektöründeki işletmeler öncelikli olarak çevresel sorumluluklarından ödün vermeye meyillidirler (Jiang & Wong, 2016; Lu vd., 2016). Bunun yanında, çevresel açıdan stratejilerin geliştirilmesi için işletmelerin faaliyetleri ile ilgili aldıkları kararların çevreyi hangi açıdan ve ne derecede etkileyeceği ile ilgili yeterli bilgi ve bilinç düzeyine sahip olması beklenmektedir. Dolayısıyla büyük ölçekli ve sektörde daha deneyimli kurumsallaşmış işletmelerin çevresel sorumluluk uygulamalarına daha fazla eğilim gösterdiği söylenebilir. Aşağıda yapım sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için belirlenen çevresel sosyal sorumluluk uygulamaları yer almaktadır.

- Yapım projesi tasarlanırken arazi kullanımının ve biyoçeşitliliğin göz önünde bulundurulması
- Malzeme seçimlerinde; malzemelerin yeniden kullanımının, geri dönüştürülebilir olmalarının ve minimum atık oluşturmalarının dikkate alınması.
- Olabildiğince sürdürülebilir kaynaklardan elde edilen yeşil ve geri dönüştürülmüş malzemelerin tercih edilmesi.
- Kullanılmak istenen malzemenin üretim aşamasından, kullanım ve atık aşamasına kadar olan tüm süreçlerdeki çevresel etkilerini beyan eden tedarikçilerden malzemelerin tedarik edilmesi.
- Enerji tüketimini azaltmak ve kullanıcı konforunu arttırmak için proje tasarımında enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik doğal aydınlatma ve pasif ısıtma-soğutma sistemlerinin kullanılması.
- Projenin yaşam döngüsü boyunca güneş ve rüzgâr enerjisi gibi çevre dostu ve yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılması.
- Atık suların azaltılmasına yönelik olarak su verimliliğinin yapı tasarımına dahil edilmesi, su tasarrufu sağlayan araçların tasarlanması veya kullanılması.
- Yağmur suyunun depolanması ve yeniden kullanılması gibi alternatif su tedarik yöntemlerinin tasarlanması ve değerlendirilmesi.
- İnşaat sahasında atık yönetim planının uygulanması.
- İnşaat faaliyetlerinin; yerel topluluk üzerindeki gürültü, koku ve istenmeyen görsel etkileri ve kirlilik ve atık oluşumu gibi çevresel etkileri en aza indirecek şekilde gerçekleştirilmesi.
- İnşaat sırasındaki nakliye faaliyetlerinden kaynaklanabilecek çevresel etkilerin dikkate alınması.

- Geliştirilmiş çevre yönetim standartlarının benimsenmesi.
- İşletme bünyesindeki çalışanların sürdürülebilirlik ve verimli enerji kullanımı gibi çevresel konularda bilinçlendirilmesi.
- Yeşil yapım yöntemlerinin ve geri dönüştürülmüş malzemelerin geliştirilmesi için Ar-Ge şirketleriyle ortaklıkların kurulması.
- Sürdürülebilir yapım faaliyetlerinin teşvik edilmesi.

3.1.2. Sosyal Katılım Uygulamaları. Yapım sektöründeki işletmelerin kendi faaliyetlerinin yaratacağı sonuçlar ile ilgili taşıdıkları yükümlülükler dışında, gönüllü olarak toplum için fayda yaratacak faaliyetlerde bulunmaları da beklenmektedir. Hayırseverlik faaliyetleri olarak da nitelenen bu uygulamalar toplumsal bir gereklilik olarak değil, toplum tarafından beklenen ve arzu edilen faaliyetler olarak düşünülmelidir. Bu kapsamda gerçekleştirilmesi önerilen ve aşağıda yer alan uygulamaların çoğu tüm sektörler için ortaktır. Yapım sektörü tarafından toplum için temin edilebilecek kaynak imkanları ve bunların büyüklüğü düşünüldüğünde, sektördeki işletmelerin topluma yönelik destekleyici faaliyetlerinin etkisi ve katkısı oldukça yüksek olabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; özellikle Türkiye gibi deprem riskinin yüksek olduğu ülkelerde depremlerin sonucunda evleri hasar gören konut sakinleri için geçici konutların en kısa sürede inşa edilmesi sağlanabilecek toplumsal faydanın büyüklüğünü göstermektedir. Her ne kadar sosyal katılım faaliyetlerinde esas amaç toplum için fayda yaratmak olsa da tüm sektörlerde olduğu gibi yapım sektöründe de bu tür faaliyetler işletmelerin kurumsal imajlarının iyileşmesinde ve kârlılıklarının artmasında önemli etkiye sahiptir (Huang & Lien, 2012). Yapım sektöründeki işletmelerin uygulayabilecekleri sosyal katılım faaliyetleri şu şekildedir;

- Yerel toplulukların sanatsal ve kültürel faaliyetlerinin desteklenmesi.
- Hayır kurumlarına ve sivil toplum kuruluşlarına destek sağlanması.
- Eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi.
- Öğrencilere burs ve staj imkanları sağlanması
- Üniversiteler ve okullar ile iş birliklerinin yapılması
- İşletme varlıklarının sivil toplum kuruluşlarına ve ihtiyaç sahiplerine bağışlanması veya ödünç verilmesi.
- Acil durum ve afet zamanlarındaki sosyal girişimlerde etkin rol almak.

3.1.3. Ekonomik sorumluluklar. Tüm sektörlerde faaliyet gösteren işletmelerin; topluma değer katan mal ve hizmetleri üretebilmeleri için sektördeki varlıklarını, dolayısıyla kârlılıklarını sürdürebilmeleri topluma karşı temel ekonomik sorumluluklarıdır. Ayrıca; ekonomik veya finansal anlamda güçlü olmayan işletmelerin, diğer sosyal sorumluluklarını en iyi şekilde yerine getirmeleri de mümkün olmamaktadır. Aslında her işletme kendi ekonomik performansını arttırmak ve varlığını sürdürmek için gereken motivasyona zaten sahiptir. Bu düşünceden hareketle; genel işletme literatüründe işletmelerin ekonomik performanslarını arttırmaya yönelik çabalarının her zaman sosyal sorumluluk faaliyetleri kapsamında değerlendirilmediği dikkat çekmektedir. Ancak yapım sektörü özelinde düşünüldüğünde; çalışmanın önceki bölümlerinde vurgulandığı gibi yapım faaliyetlerinin ve çıktılarının, diğer sektörlerde de yaratacağı talep ile birlikte, ülkelerin ekonomik kalkınmalarında çok büyük katkı sağladığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınan ekonomik sorumluluklar, işletmelerin kendi kârlılıklarını arttırmaya yönelik uygulamalarından ziyade yerel ekonominin iyileştirilmesine yönelik aşağıda belirtilen faaliyetlerini kapsamaktadır.

- Yerel tedarikçilerin tercih edilmesi ve yerli üretimin desteklenmesi.
- Yerel iş gücünden yararlanmak, yeni iş fırsatları yaratmak.
- Değer mühendisliği uygulamalarının gerçekleştirilerek aynı işlevi veya daha iyisini daha düşük maliyetle yerine getirebilecek malzemelerin ve teknolojilerin değerlendirilmesi.
- Malzemelerin ve teknolojilerin seçimi yapılırken; kullanım ömürleri, projenin işletme aşamasındaki bakım-onarım gereksinimleri ve ilgili maliyetler gibi ileriye yönelik performanslarının dikkate alınması.
- Yapım malzemelerinin üretiminde, mevcut inşaat ve yıkıntı atıklarının dönüştürülerek kullanılması.
- Kamu kaynaklarının tedbirli ve doğru şekilde kullanılması.

3.1.4. Sosyal yükümlülükler. Yapım sektöründeki işletmelerin sosyal yükümlülükleri doğrultusunda; kanunların, yönetmeliklerin veya kuralların yol göstermediği durumlarda bile faaliyetlerinde adil, tarafsız ve etik yaklaşımlar sergilemeleri beklenir. Diğer bir ifadeyle, işletmelerin yaşam süreleri boyunca toplumsal normlara ve toplum beklentilerine uygun hareket etmeleri de kurumsal sosyal sorumluluklarının kapsamındadır. Bu yükümlülükler; iş yerindeki sosyal sorumluluklar ve etik uygulamalar olarak iki grup altında değerlendirilebilirler. İlk grubun kapsamında, iş yerindeki tüm çalışanlar için adil, güvenli ve sağlıklı çalışma şartlarının sağlanması; eşitlikçi, destekleyici ve teşvik edici faaliyetler ile çalışanla-

rın kişisel haklarının sağlanması ve korunmasına ilişkin yaklaşımlar yer almaktadır. Etik uygulamalar ise; işletmelerin faaliyetleri boyunca meslek etiğine uygun ve vatandaşlık sorumluluklarıyla hareket etmelerini ifade etmektedir. İşletmelerin proje kullanıcıları ve işveren de dahil olmak üzere tüm paydaşlara, topluma ve devlete karşı etik davranma yükümlülüğü vardır.

Aşağıda detaylı şekilde belirtilen sosyal yükümlülük uygulamalarının; işletmelerin itibarlarını ve çalışan memnuniyetinin sağlanmasıyla iş gücü performanslarını da arttırması beklenmektedir.

İş yerinde sosyal sorumluluklar

- Çalışanların mahremiyetine saygı duyulması.
- Çalışanların ırklarına, cinsiyetlerine, dini inanışlarına ve siyasi duruşlarına bakılmaksızın iş yerinde adil davranılması.
- Çalışanlarının eğitime ve gelişimine yatırım yapılması, destek verilmesi ve bu konuda teşvik edilmesi.
- Çalışanların iş sağlığı ve güvenliği konularında bilinçlendirilmesi.
- İnşaat alanında çalışanlar için yeterli kişisel koruyucu donanımların sağlanması.
- Çalışanların sivil toplum kuruluşlarının projelerinde gönüllü olarak yer almaları için teşvik edilmesi.
- Çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığının iyileştirilmesine yönelik sağlık programlarının uygulanması.
- Çalışanların yıllık izinlerinin takip edilerek, kullanımının teşvik edilmesi.
- Çalışanların kariyerlerinin ilerlemesi için terfi fırsatlarının sunulması.
- Çalışanlar için esnek çalışma düzenlemelerinin sağlanması.
- Çalışanlara çocuk ve yaşlı bakım yardımlarının yapılması.
- Çalışanların iş ve özel hayatlarındaki sorumlulukları dengelemelerinde destek olunması (örn. doğum izni, ölüm izni).
- İş gücündeki farklı toplumsal grupların ihtiyaçlarının farkında olunması ve bunlara uyum sağlanması.
- Çalışanların serbest toplanma ve toplu pazarlık haklarına saygı gösterilmesi.

Etik sorumluluklar

- İşverenlerin ve müşterilerinin mahremiyetine saygı duyulması, kişisel bilgilerin korunması.
- İşverenlerin ve müşterilerin yanlış yönlendirilmemesi ve onlara haksız davranışlarda bulunulmaması.
- Tüm vergi düzenlemelerine uyulması ve vergilerini doğru şekilde beyan edilmesi.
- Danışıklı ihale uygulamalarından kaçınılması.
- Tedarikçilere, yüklenicilere ve altyüklenicilere ödemelerin zamanında yapılması.
- Projenin tasarımı; engelliler, yaşlılar ve çocuklar gibi bireylerin özel gereksinimlerinin göz önünde bulundurulması.
- İleriye dönük olarak; projelerin performansının iyileştirilmesini, sürdürülebilirliğin ve müşteri memnuniyetinin artması için “kullanım sonrası değerlendirme” faaliyetleri gerçekleştirilerek projenin son kullanıcılarından geri bildirim alınması.

4. Yapım Sektöründe KSS Uygulamalarını Teşvik Edici Faktörler ve Engeller

İlgili literatür incelendiğinde; genel olarak KSS uygulamalarının yapıp sektöründe faaliyet gösteren işletmeler tarafından tam olarak benimsenmediği ve kapsamlı bir şekilde uygulanmadığı anlaşılmaktadır (Bevan & Yung, 2015; Huang & Lien, 2012; Loosemore & Lim, 2018; Sen, 2011). Bunun yanında sektördeki işletmelerin ölçeklerine bağlı olarak uyguladıkları KSS faaliyetlerinin farklılık gösterdiği, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük çoğunluğunun KSS uygulamalarını dikkate almadığı ortaya çıkmaktadır. KSS uygulamalarının benimsendiği işletmeler değerlendirildiğinde; büyük ölçekli işletmelerin çoğunlukla daha kapsamlı ve bilinçli sosyal sorumluluk yaklaşımları gösterdikleri (Loosemore & Lim, 2018; Petrovic-Lazarevic, 2008), buna karşın küçük ve orta ölçekli işletmelerin ise çoğunlukla geçici, gayri resmi, belirli bir strateji geliştirmeden ve yapılandırılmamış uygulamalar yürüttüklerini ortaya çıkmıştır (Bevan & Yung, 2015; Loosemore & Lim, 2018; Othman, 2009; Sen, 2011). Yapım sektöründeki KOBİ’lerin; uygulamalarını bunların birer KSS olduğunun bilincinde olmadan ve bu şekilde nitelendirmeden gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Duman, Giritli, ve McDermott’ın (2016) çalışmalarında ise; orta ölçekli işletmelerin işletmeye özgü çözümler geliştirerek, büyük ölçekli işletmelerin ise uluslararası standartlar ve ilkeleri benimseyerek sosyal sorumluluk faaliyetlerini gerçekleştirdikleri belirtilmektedir. Bu bulgular; diğer sektörlerde faaliyet gösteren farklı ölçekteki işletmelerin

ele alındığı çalışmalar tarafından da desteklenmektedir (Santos, 2011; Chiveralls vd., 2011). Bunun yanında ülkelerin ve toplumların farklı önceliklere ve kaygılara sahip olması, yapım sektöründeki işletmelerin KSS uygulamalarını farklılaştırabilir. Örneğin Duman vd. (2016) yaptıkları araştırmada; Birleşik Krallık'ta faaliyet gösteren yapım sektöründeki işletmelerin, Türkiye'de faaliyet gösterenlere oranla "iş yeri faaliyetleri ile ilgili sosyal sorumluluklar" hakkında daha fazla bilinç sahibi olduklarını tespit etmişlerdir. Bu durumun Birleşik Krallık'taki sağlık, güvenlik ve iş yeri ile ilgili yasal düzenlemelerin ve yönetmeliklerin uygulanması konusundaki politik baskıların bir sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Sektördeki işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerinin kapsamına bakıldığında; Loosemore ve Lim (2018) büyük ölçekli işletmelerin çevresel sorumluluk politikaları ile iş sağlığı, refahı, güvenliği ve cinsiyet eşitliği gibi işyeri politikalarını daha küçük ölçekli emsallerine göre daha fazla hayata geçirdiklerini tespit etmişlerdir. Yazarlar ayrıca, sosyal katılım olarak ifade edilen, gönüllülüğe esas ve hayırsever faaliyetlerde bu farklılığın daha çok ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Sen'in (2011) yaptığı çalışmanın bulguları da bu sonuçlarla paralellik göstermektedir. Çalışmaya göre; KOBİ'lerin kaynak yetersizlikleri nedeniyle, yardım ve hayırseverlik faaliyetlerini büyük ölçekli işletmelere göre çok daha az gerçekleştirdiklerini, sosyal sorumluluk uygulamalarında daha çok işletme bünyesindeki paydaşlara ve çalışanlara odaklandıklarını ortaya çıkarmıştır. Bevan ve Yung (2015) ise yapım sektöründeki KOBİ'lere odaklandıkları çalışmalarında, KSS faaliyetlerinin en çok ekonomik ve etik açıdan uygulandığını, sosyal ve çevresel sorumluluk uygulamalarının daha sınırlı olduğunu tespit etmişlerdir. Tüm bu bulgulardan; işletmelerin ölçeklerine ve finansal güçlerine bağlı olarak öncelikli olarak çevresel sorumluluklarından ve gönüllü sosyal faaliyetlerden ödün verdikleri sonucu çıkarılabilir. Mevcut durumun aksine bazı araştırmacılar; işletmelerin ölçekleri küçüldükçe mal veya hizmet sağladığı topluluklarla daha yakın ilişkilere sahip olduklarını, bu yakın ilişki sayesinde yerel toplum ve çevresel ihtiyaçlara yönelik stratejilerin belirlenmesinin daha kolay olacağını belirtmektedirler. Dolayısıyla KOBİ'lerin büyük ölçekli rakiplerine göre KSS faaliyetlerinden fayda sağlamak için daha iyi bir konumda olduklarını savunmaktadırlar (Moyeen & Courvisanos, 2012; Sarbutts, 2003)

Yapım sektöründeki işletmelerin KSS uygulamalarının düzeyi; elde edecekleri kazanımlara, teşvik edici faktörlere ve engel olarak nitelendirdikleri koşullara bağlı olmaktadır. Loosemore ve Lim (2018) çalışmalarında; yapım sektöründeki işletmeler için KSS uygulamalarının önündeki engellerin, kazanımlarından daha ağır bastığını tespit etmişlerdir. Sektördeki işletmeler için ilgili literatürde en çok bahsi geçen engeller aşağıdaki şekildedir.

- Bilgi ve farkındalık eksikliği
- Finansman yetersizliği
- Maliyet yaratması
- Zaman gerektirmesi
- Üst yönetim desteğinin olmaması
- İşveren ve kullanıcıların farkındalık eksikliği
- Sınırlı hükümet teşvikleri
- Faydalarının ölçülebilir olmaması
- İşletmeye hızlı şekilde fayda sağlanmaması

KSS uygulamalarının işletmeler için yaratacağı zaman kaybı ve maliyet, en önemli engel olarak görülmektedir (Bevan & Yung, 2015; Chiveralls vd., 2011; Loosemore & Lim, 2018; Othman, 2009). Maliyetler ile ilgili kaygının en büyük nedenleri; KSS faaliyetleri için harcanacak maliyetlerin geri dönüşünün olmayacağı düşüncesi veya maliyetler ve elde edilecek getiriler arasında net bir bağlantının kurulamamasıdır. KSS konusunda bilgi ve farkındalık eksikliği de işletmelerin bu konuda atacağı adımların önündeki bir diğer önemli engeldir (Bevan & Yung, 2015; Loosemore & Lim, 2018; Othman, 2009). Bu eksiklikler; KSS kavramının neyi ifade ettiğini, kime, nasıl hizmet ettiğini ve bu kapsamda kendilerine düşen rolleri bilmemeleri ile ilgilidir. Ayrıca bilgi ve farkındalık eksikliği; harcanacak maliyetlerin, işletmelerin hem finansal hem de kurumsal performanslarına ne tür faydalar sağlayacağını anlamalarını da zorlaştırmaktadır. Bevan ve Yung (2015) yapım sektöründeki KOBİ'lere odaklandıkları çalışmada; işletmelerin %60'ının KSS uygulamaları ile ilgili çok az düzeyde veya hiçbir bilgilerinin olmadığını ve KSS ile ilgili farkındalığın arttıkça, uygulanma oranının da arttığını tespit etmişlerdir.

İşverenlerin, müşterilerin veya kullanıcıların; işletmelerin ekonomik, sosyal ve çevresel sorumluluk faaliyetleri ile ilgili farkındalığı da işletmelerin KSS uygulamalarını etkilemektedir. Yapım sektöründe, diğer sektörlerde olduğu kadar KSS faaliyetlerine yönelik kullanıcı ve müşteri talebinin geliştiği söylenemez. Bunun en büyük nedeni; birçok müşterinin ve kullanıcının, projenin yapımda hangi işletmelerin yer aldığı ve o işletmelerin geçmişteki veya mevcut KSS faaliyetlerine dair bilgilerinin olmamasıdır (Loosemore & Phua, 2011).

Yapım sektöründeki işletmeler topluma ve çevreye karşı sosyal sorumluluklarını yerine getirirken kendi örgütsel performanslarını iyileştirmeye yönelik bir takım teşvik edici faktörlerden de etkilenmektedirler. İşletmeler tarafından en çok dile getirilen teşvik edici unsurlar kârlılıklarını

ve performanslarını arttırmaya yöneliktir. Buna göre; KSS uygulamalarının uzun vadede kendi işletmelerinin kurumsal imajlarını iyileştireceğini, itibarlarını ve markalaşmalarını sağlayacağını düşünmektedirler (Bevan & Yung, 2015; Haigh & Jones, 2006; Othman, 2009; Petrovic-Lazarevic, 2008; Zhao, Zhao, Davidson, & Zuo, 2012; Loosemore & Lim, 2018). Diğer bir ifadeyle; KSS uygulamaları birer pazarlama aracı ve rekabet stratejisi olarak da kullanılmaktadır. Böylece; toplumda güven ve tanınırlık sağlanarak, işletmelerin verdikleri hizmete olan talep, dolayısıyla da işletmenin kârlılığı artacaktır.

Bu önermelerin doğruluğunu test etmeye yönelik Huang ve Lien (2012) yapım sektöründe faaliyet gösteren 281 işletme ile yürüttükleri çalışmanın sonucunda; KSS uygulamalarının, işletmelerin kurumsal imajlarını ve örgütsel performanslarını pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca, kurumsal imajın iyileştikçe örgütsel performansın da iyileştiği saptanmıştır. Uygulamaların kapsamı değerlendirildiğinde ise; özellikle sosyal yükümlülük ve sosyal katılım uygulamalarının, işletmelerin hem kurumsal imajları hem de çalışan ve müşteri memnuniyetini kapsayan örgütsel performansları üzerinde daha fazla etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun en temel sebebi; sosyal yükümlülük ve sosyal katılım uygulamalarının toplumun ve basının dikkatini çekebilmesi ve reklam malzemesi olarak kullanılabilmesi açısından diğer başlıklara göre daha görünür olmasıdır. Bahsi geçen piyasa odaklı faktörlerin dışında; işletme çalışanları için güvenli, sağlıklı ve huzurlu bir çalışma ortamının yaratılması ve çalışanların bağlılıklarının sağlanarak iş yerindeki performanslarının artırılması da işletmeler için teşvik edici olmaktadır (Bevan & Yung, 2015; Loosemore & Lim, 2018).

5. Sonuçlar

Bu çalışmada yapım sektöründe kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları kapsamındaki araştırmalar incelenerek; işletmelerin sağlayacağı faydalar, KSS'nin geliştirilmesi için itici güçler ve KSS uygulamalarının önündeki engeller tespit edilmiştir. Çalışmanın yapım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin KSS faydalarını daha iyi anlamasına, dolayısıyla sektörde bilinçlenme ve farkındalığın artmasına yol açması beklenmektedir. Ayrıca çalışma kapsamında yapım sektöründeki işletmeler için KSS faaliyetleri, ilgili literatürden faydalanılarak listelenmiştir. Belirlenen KSS faaliyetlerinin yapım sektöründeki işletmelere kendi imkanları dahilinde uygulayabilecekleri faaliyetleri ve rollerini belirleme imkânı sunarak, yol gösterici olması beklenmektedir. Son olarak; literatürdeki çalışmalara yönelik tartışma ve elde edilen bulgular, yapım sektöründeki işletmelerde KSS uygulamaları ile ilgili araştırmalara da ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Adams, M., & Hardwick, P. (1998). An analysis of corporate donations: United Kingdom evidence. *Journal of Management Studies*, 35(5), 641-654.
- Aktan, C. C., & Börü, D. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. C. C. Aktan (Ed.), *Kurumsal sosyal sorumluluk: İşletmeler ve sosyal sorumluluk* (s. 11-36). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Attig, N., El Ghouli, S., Guedhami, O., & Suh, J. (2013). Corporate social responsibility and credit ratings. *Journal of Business Ethics*, 117(4), 679-694. <https://doi.org/10.1007/s10551-013-1714-2>
- Auger, P., Burke, P., Devinney, T. M., & Louviere, J. J. (2003). What will consumers pay for social product features?. *Journal of Business Ethics*, 42(3), 281–304. <https://doi.org/10.1023/A:1022212816261>
- Battaglia, M., Testa, F., Bianchi, L., Iraldo, F., & Frey, M. (2014). Corporate social responsibility and competitiveness within SMEs of the fashion industry: Evidence from Italy and France. *Sustainability*, 6(2), 872-893. <https://doi.org/10.3390/su6020872>
- Bevan, E. A., & Yung, P. (2015). Implementation of corporate social responsibility in Australian construction SMEs. *Engineering, Construction and Architectural Management*, 22(3), 295-311. <https://doi.org/10.1108/ECAM-05-2014-0071>
- Bowen, H. R. (1953). *Social responsibilities of the businessman*. New York: Harper & Row
- Brammer, S., & Millington, A. (2008). Does it pay to be different? An analysis of the relationship between corporate social and financial performance. *Strategic Management Journal*, 29(12), 1325-1343. <https://doi.org/10.1002/smj.714>
- Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business horizons*, 34(4), 39-48.
- Carroll, A. B. (2016). Carroll's pyramid of CSR: Taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 1(3), 1-8. <https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>
- Chiveralls, K., Zillante, G., Zuo, J., Wilson, L., & Pullen, S. (2011, September). Constructing corporate social responsibility: Encouraging CSR through legislation and regulation. *Proceedings of RICS Construction and Property Conference, Salford and Manchester* (s. 1272-1284).
- Duman, D. U., Giritli, H., & McDermott, P. (2016). Corporate social responsibility in construction industry: A comparative study between UK and Turkey. *Built Environment Project and Asset Management*, 6 (2), 218-231. <https://doi.org/10.1108/BEPAM-08-2014-0039>

- Friedman, M. (1962). *Capitalism and freedom*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ghobadian, A., Money, K., & Hillenbrand, C. (2015). Corporate responsibility research: Past—present—future. *Group & Organization Management*, 40(3), 271-294. <https://doi.org/10.1177/1059601115590320>
- Griffin, J. J., & Mahon, J. F. (1997). The corporate social performance and corporate financial performance debate: Twenty-five years of incomparable research. *Business & Society*, 36(1), 5-31. <https://doi.org/10.1177/000765039703600102>
- Gundes, S. (2011). Exploring the dynamics of the Turkish construction industry using input-output analysis. *Construction Management and Economics*, 29(1), 59-68. <https://doi.org/10.1080/01446193.2010.529925>
- Haigh, M., & Jones, M. T. (2006). The drivers of corporate social responsibility: A critical review. *The Business Review, Cambridge*, 5(2), 245-251.
- Huang, C. F., & Lien, H. C. (2012). An empirical analysis of the influences of corporate social responsibility on organizational performance of Taiwan's construction industry: Using corporate image as a mediator. *Construction Management and Economics*, 30(4), 263-275. <https://doi.org/10.1080/01446193.2012.668620>
- Jenkins, H. (2006). Small business champions for corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 241-256. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9182-6>
- Jiang, W., & Wong, J. K. W. (2016). Key activity areas of corporate social responsibility (CSR) in the construction industry: A study of China. *Journal of Cleaner Production*, 113, 850-860. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.10.093>
- Lichtenstein, S., Badu, E., Owusu-Manu, D. G., Edwards, D. J., & Holt, G. D. (2013). Corporate social responsibility architecture and project alignments: A study of the Ghanaian construction industry. *Journal of Engineering, Design and Technology*, 11(3), 334-353. <https://doi.org/10.1108/JEDT-09-2012-0041>
- Lim, B. T. H., & Loosemore, M. (2017). How socially responsible is construction business in Australia and New Zealand?. *Procedia Engineering*, 180, 531-540. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.04.212>
- Loosemore, M. & Phua, F. (2011). *Responsible corporate strategy in construction and engineering: doing the right thing?*. London: Routledge.
- Loosemore, M., & Lim, B. T. H. (2018). Mapping corporate social responsibility strategies in the construction and engineering industry. *Construction Management and Economics*, 36(2), 67-82. <https://doi.org/10.1080/01446193.2017.1326616>

- Lu, W., Ye, M., Flanagan, R., & Ye, K. (2016). Corporate social responsibility disclosures in international construction business: trends and prospects. *Journal of Construction Engineering and Management*, 142(1). [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)CO.1943-7862.0001034](https://doi.org/10.1061/(ASCE)CO.1943-7862.0001034)
- Lu, J., Ren, L., Yao, S., Qiao, J., Mikalauskiene, A., & Streimikis, J. (2020). Exploring the relationship between corporate social responsibility and firm competitiveness. *Economic Research-Ekonomska istraživanja*, 33(1), 1621-1646. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1761419>
- Moyeen, A., & Courvisanos, J. (2012). Corporate social responsibility in regional small and medium-sized enterprises in Australia. *Australasian Journal of Regional Studies*, 18(3), 364-391.
- Murray, M. & Dainty, A. (2013). *Corporate social responsibility in the construction industry*. London: Taylor and Francis.
- Navarro, P. (1988). Why do Corporations Give to Charity?. *The Journal of Business* 61(1), 65-93.
- Othman, A. A. E. (2009). Corporate social responsibility of architectural design firms towards a sustainable built environment in South Africa. *Architectural Engineering and Design Management*, 5(1-2), 36-45. <https://doi.org/10.3763/aedm.2009.0904>
- Othman, A. A. E., & Hafez, M. G. (2019). A framework integrating corporate social responsibility for marketing architectural design firms in developing countries. *Journal of Engineering, Design and Technology*, 17(6), 1174-1191. <https://doi.org/10.1108/JEDT-11-2018-0202>
- Petrovic-Lazarevic, S. (2008). The development of corporate social responsibility in the Australian construction industry. *Construction Management and Economics*, 26(2), 93-101. <https://doi.org/10.1080/01446190701819079>
- Santos, M. (2011). CSR in SMEs: Strategies, practices, motivations and obstacles. *Social Responsibility Journal*, 7(3), 490-508. <https://doi.org/10.1108/17471111111154581>
- Sarbutts, N. (2003). Can SMEs ‘do’ CSR? A practitioner’s view of the ways small- and mediumsized enterprises are able to manage reputation through corporate social responsibility. *Journal of Communication Management*, 7(4), 340-347. <https://doi.org/10.1108/13632540310807476>
- Sen, S., (2011). *Corporate social responsibility in small and medium enterprises: application of stakeholder theory and social capital theory* (Doctoral dissertation). Erişim adresi: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.348.6551&rep=rep1&type=pdf>
- Shen, L. Y., Tam, V. W. Y., Tam, L., & Ji, Y. B. (2010). Project feasibility study: the key to successful implementation of sustainable and socially responsible construction management practice. *Journal of Cleaner Production*, 18(3), 254-259. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2009.10.014>

- Türkiye İnşaat Sanayicileri İşveren Sendikası. (2019). *İnşaat sektörü raporu 2019*. Erişim adresi: https://intes.org.tr/wpcontent/uploads/2019/04/insaat_raporu-nisan.pdf
- Udayasankar, K. (2008). Corporate social responsibility and firm size. *Journal of Business Ethics*, 83(2), 167–175. <https://doi.org/10.1007/s10551-007-9609-8>
- United Nations Environment Programme. (2020). *2020 Global status report for buildings and construction: Towards a zero-emission, efficient and resilient buildings and construction sector*. Erişim adresi: https://globalabc.org/sites/default/files/inline-files/2020%20Buildings%20GSR_FULL%20REPORT.pdf
- Vilanova, M., Lozano, J. M. & Arenas, D. (2009). Exploring the nature of the relationship between CSR and competitiveness. *Journal of Business Ethics*, 87(1), 57–69. <https://doi.org/10.1007/s10551-008-9812-2>
- World Business Council for Sustainable Development. (2000). *Corporate social responsibility: Making good business sense*. World Business Geneva: Council for Sustainable Development.
- Zhao, Z. Y., Zhao, X. J., Davidson, K., & Zuo, J. (2012). A corporate social responsibility indicator system for construction enterprises. *Journal of Cleaner Production*, 29-30, 277-289. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2011.12.036>

Bölüm 18

BARTIN KENT MERKEZİNDE EKOLOJİK KENTSEL TASARIM OLANAKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

H.Selma ÇELİKYAY¹

Kübra TEKAMAR²

1 Prof.Dr., Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-7482-9901

2 Y.Peyzaj Mimarı, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı.

1. GİRİŞ

Kentlerde meydana gelmekte olan hızlı nüfus artışı, küresel iklim değişikliği gibi birçok çevre sorununu beraberinde getirmektedir. Bu durum, sürdürülebilir kent hedefi doğrultusunda ekosistemlerin korunması ve geliştirilmesi açısından önem kazanmaktadır. Kentlerin yaşam kalitesini artırmak, sağlıklı ve yaşanabilir kentler meydana getirmek için planlama ve tasarım bütünlüğünü sağlamak önemli bir olgudur. Kentsel sürdürülebilirliğin sağlanması ve doğayla uyumlu sağlıklı bir yaşam elde etmek için ekoloji-ekonomi-enerji ilişkisini güçlendiren bir tasarım yaklaşımının esas alınması gerekmektedir. Bunun için kenti ekosistem yaklaşımı ile değerlendiren kent ekosistemi ve kent ekolojisi açısından öncelikli uygulamalar, tasarım açısından önemli verileri içermektedir.

Şehirlerin sürdürülebilirliği için planlamadan tasarıma değin tüm karar aşamalarına ekolojik ilkeler rehberlik etmelidir (Çelikyay ve Öztaş, 2018a). Korkut vd.,(2017)'e göre; sürdürülebilir kent kavramının ortaya çıkışının ardından peyzaj tasarımlarında ekolojik yaklaşımlar gittikçe değer kazanmaya başlamıştır. Ekolojik ilkeler henüz dünya çapında kentsel gelişimde ana akım haline gelmediğinden, peyzaj sürdürülebilirliğinin anahar bir kavram olduğu kentsel planlama ve tasarımda teori ile uygulama arasındaki boşluğu kapatmak için bir değişim gereklidir (Heymans et al., 2019). Sürdürülebilir peyzaj tasarımı daha bütüncül bir yaklaşımdır ve bir mekân kurgulanırken ekolojik peyzaj tasarımı sürdürülebilir yaklaşımın bir parçası veya aracı olarak yer bulmaktadır (Parlak, 2018). Ekolojiden edinilen bilgi peyzaj tasarımını etkileyebilir (Çelik, 2013). Cadenasso ve Pickett (2008), peyzaj tasarım ilkelerinin kentsel sistemlerin ekolojik dayanıklılığı ve fonksiyonunu geliştirebileceğini ileri sürmektedirler.

Ekolojik tasarım ya da ekotasarım, yapılı (yapay) çevreyi doğal çevreyle bütünleştirmek üzere tasarlamaktır (Yeang, 2012). Bu bağlamda ekolojik kentsel tasarım, kentsel alanların doğa ile ilişkilendirilerek tasarlanmasıdır. Ekolojik kentsel tasarım sürecinin ana konusu kentsel ekolojidir ve yeşil alanlar, bitkiler ve su yüzeyi, binaları çevreleyen kentsel peyzajın ekolojik bileşenleridir (Çelikyay, 2016). Tasarımda ekolojik yaklaşımın temeli, ekolojik planlamaya dayanmaktadır. Ekolojik planlama entegre bir planlama sistemi ve alan kullanım kararlarının alınmasıdır (Öztürk Tel, 2014). Peyzaj tasarım ve yönetiminde ekolojik yaklaşımın savunucularından olan Cranz (2000), geleneksel olarak insan kullanımına öncelik veren günümüz kentsel yeşil alanlarında, kentin çevresel ve ekolojik sorunlarını ele alan ve insan doğa ilişkilerini vurgulayan bir yaklaşımın gerekliliğine dikkat çekmektedir (Onur, 2012). Ekolojik tasarımda, yeşil mimari ve yeşil planlama oldukça önem arz etmektedir. Yeşil ağlar, yeşil çatılar ve yağmur suyu yönetim sistemleri ile birlikte yeşil altyapı yaklaşımı, ekolojik, sosyo-kültürel ve ekonomik işlevler için faydalar sunmaktadır (Artar

vd., 2016). Bitkiler yalnızca iklimi ve havalandırmayı iyileştirerek, enerji ve su kullanımını azaltmakla kalmaz aynı zamanda eğlence, estetik ve du-yumsal hisler uyandırmaktadır (Çelikyay, 2016). Ekoloji, doğal dünyanın nasıl olduğunu ve nasıl davrandığını açıklar ve tasarımda sürdürülebilirli-ği sağlamak için önemli bir müdahale noktasıdır. Ekolojik kentsel tasarım ve ekolojik peyzaj tasarım yaklaşımları ile yeni yeşil alanlar, bina ve arazi örtüsü modelleri oluşturmak için kentsel tasarım, peyzaj ekolojisi, politika yapıcıların bilgisi ve mahalle sakinlerinin talepleri entegre edilmektedir (Çelikyay, 2016).

Sürdürülebilir kent gelişiminin sağlanması ekoloji-ekonomi ve enerji ilişkisinin kurgulandığı ekolojik temele oturtulmuş planlama süreçlerinin yanı sıra, doğayla uyumlu, verimli kaynak kullanımının sağlandığı tasarımı süreçleri ile gerçekleşebilir (Çelikyay ve Öztaş, 2018b). Ekolojik kentsel tasarım, kentsel alanları dönüştürmek için kentsel biçimin yanı sıra ekoloji ve sürdürülebilirlik konularını da dikkate alan disiplinlerarası bir yöntem sunmaktadır (Palazzo ve Steiner, 2011). Ekolojik kentsel tasarımın en belirgin müdahale aracı olan yeşil yollar, günümüz kentlerinde baskın yapılı çevreyi doğa ile ilişkilendiren kentliye nefes aldiren ortamlar sunmaktadır. Yeşil yollar; vahşi yaşam koridorları, kültürel varlıklar, tarihi yollar, doğal yollar, nehir yatakları ve vadiler, parklar, yeşil alanlar, sahil-ler, park yolları, yollar, doğal ekolojik koridorlar ve mevcut yeşil yapı gibi rekreasyon alanlarını içeren doğal sistemlerdir (Cengiz, 2012).

Bu bölümde sunulan çalışmada, Bartın Kentinde seçilen çalışma alanlarına ilişkin, ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında mevcut durum değerlendirmesi yaparak, tasarım önerileri geliştirilmiştir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Batı Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Bartın İli, Kuzeyde Karadeniz, doğuda Kastamonu, doğu ve güneyde Karabük, batıda ise Zonguldak il-leriyle komşudur. Merkez ilçenin ortalama yükseltisi 25 m'dir. Kentin ba-tısında Aladağ, kuzeyinde Karasu Dağları ve doğusunda Arıt Dağları yer almaktadır. Yıllık ortalama sıcaklık 12.8 °C, en sıcak ay Temmuz (22.1 °C), en soğuk ay Ocak (4.1 °C) ve yıllık ortalama yağış 1024.7 mm'dir. En yağışlı ay olan Aralık ayında 134.2 mm, en kurak ay olan Mayıs ayında ise 54.0 mm yağış düşmektedir (MGM, 2019). Bartın kent merkezinde ekolo-jik kentsel tasarım olanaklarının saptanması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmanın ana materyalini, Bartın İli merkez ilçe sınırları içerisinde yer alan 3 farklı çalışma alanı oluşturmaktadır (Şekil 1). Bu alanların seçimin-de farklı özellik ve potansiyellere sahip olmasına dikkat edilmiştir.



Şekil 1. Çalışma alanı (Bartın).

İlk aşamada 3 farklı çalışma alanı olarak; Çevreyolu (Sıtmayanı-Çatmaca-Gölbucağı güzergahı), Bülent Ecevit Bulvarı ve Tersane Caddesi belirlenmiştir. Çevreyolu-Çatmaca Kavşağı kentin girişi ve karşılama alanı özelliğine sahip iken, Bülent Ecevit Bulvarı'nın ekolojik koridor potansiyeli oldukça yüksektir. Tersane Caddesi ise Bartın Irmağı boyunca devam etmekte olup oldukça karakteristik özellikler taşımaktadır. İkinci aşama olarak, 3 çalışma alanı ayrı ayrı ele alınmış, (Öztürk Tel, 2014)'ten yararlanılarak oluşturulan ekolojik tasarım kriterlerine (etkin kaynak kullanımı, etkin enerji kullanımı, etkin su yönetimi ve ekosistemin iyileştirilmesi) göre mevcut durumları saptanmıştır. Son aşamada ise, çalışma alanları ekolojik kentsel tasarım olanakları açısından değerlendirilmiş ve öneriler geliştirilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

3.1 Çevreyolu

D010 karayolunun Sıtmayanı çevreyolu kavşağından başlayarak, D755 karayolunun Gölbucağı kavşağına kadar devam eden kısımdan oluşmaktadır. 2300 m uzunluğunda olan yol çift şerit şeklinde, eğimsiz bir aks oluşturmaktadır. Yolun her iki tarafında konutlar, resmi binalar ile bir özel hastane yer almaktadır. Yol boyunca iki taraflı kaldırım ve yer yer genişleyip daralan orta refüj bulunmaktadır. Yolun her iki tarafında bulunan kaldırımların üzerinde metal konstrüksiyonlu yüksek aydınlatma ögeleri, ahşap oturma birimleri ve otobüs durakları yer almaktadır. Araç yolunda asfalt, kaldırımlarda ise kilit parke taşı kullanıldığı görülmektedir. Çevreyolu boyunca yol kenarlarında bitki bulunmamaktadır. Tablo 1'de Çevreyolu mevcut durumu ekolojik tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Çevreyolu mevcut durumun ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi (Öztürk Tel, 2014'ten, Çelikyay ve Öztaş, 2018a ile Çelikyay ve Öztaş 2018b'den yararlanılarak).

Çevreyolu mevcut durumun ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi			Fotoğraflar
Etkin kaynak kullanımı	Dayanıklı malzeme kullanımı	Araç yolunda asfalt, kaldırımlarda ise kilit parke taşı ile dayanıklı yapı malzemesi kullanılmıştır.	
	Geri dönüşümlü malzeme kullanımı	Kentsel donatı elemanlarından olan sokak aydınlatmalarında, geri dönüştürülebilir özellikte olan demir malzeme tercih edilmiştir.	
	Yerel malzeme kullanımı	Malzemelerin, yöreden temin edilebilmesinden dolayı yerel kaynak kullanımı sağlanmıştır.	
Etkin enerji kullanımı	Yenilenebilir enerji sistemlerinin kullanılması	Alanda yenilenebilir enerji sistemi kullanılmamaktadır. Aydınlatma elemanlarında güneş enerjisi sistemi kullanılmamıştır. Ekolojik donatılara yer verilmemiştir.	
	Yerleşimde sürdürülebilir ulaşımın sağlanması	Minimum taşıt kullanımına ve yaya öncelikli tasarıma önem verilmemektedir. Bisiklet yolu yoktur.	
	İklimlendirmenin doğal yöntemlerle sağlanması	Alan boyunca bitki kullanımının olmaması doğal klima etkisinin önüne geçmektedir.	

Etkin su yönetimi	Yağmur suyu kullanımı	Alanda yağmur suyunun kullanılmasına yönelik bir sistem bulunmamaktadır.	
	Atık su denetimi	Çalışma alanında, atık suyun döndürülerek yeniden kullanımını sağlayan bir sistem bulunmamaktadır.	
	Geçirimli yüzeyler ve yer altı sularının korunumu	Araç yolunda geçirimsiz malzeme asfalt ile döşelidir, kaldırımlarda ise geçirimli malzeme olan kilit parke taşı kullanılmıştır. Rögar sistemi bulunmaktadır.	
Ekosistemin iyileştirilmesi	Atıkların azaltılması ve kontrolü	Atıkların toplanması, depolanması ve geri kazanımı için hiçbir sistem alanda bulunmamaktadır.	
	Bitki örtüsünün geliştirilmesi/Yeşil yol	Bitkisel öge bulunmamaktadır. Yeşil yol ağaçlandırması yoktur.	
	Yaşam döngüsü boyunca az atık üreten malzemelerin kullanılması	Kaldırım döşemelerinde kullanılan kilit parke taşı yaşam döngüsü boyunca atık üretmemektedir.	

3.2 Bülent Ecevit Bulvarı

Çevreyolu Çatmaca kavşağından şehir merkezi yönüne doğru uzanan, 910 m uzunluğundaki Bülent Ecevit Bulvarı refüjsüz çift şeritli bir caddedir. Eğimsiz, düz bir aks oluşturmaktadır. Caddenin her iki tarafında konutlar ve resmi binalar yer almaktadır. Bulvarın her iki tarafında bulunan kaldırımların üzerinde metal konstrüksiyonlu yüksek aydınlatma ögeleri, çeşmeler, otobüs durakları, ahşap bitki kasaları ve oturma birimleri yer almaktadır. Döşeme elemanı olarak, araç yolunda asfalt, kaldırımlarda ise beton parke taş kullanılmıştır. Tablo 2’de Bülent Ecevit Bulvarı’na ilişkin mevcut durum ekolojik tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Tablo 2. Bülent Ecevit Bulvarı mevcut durumun ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi (Öztürk Tel, 2014'ten, Çelikyay ve Öztaş, 2018a ile Çelikyay ve Öztaş 2018b'den yararlanılarak).

Bülent Ecevit Bulvarı mevcut durumun ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi			Fotoğraflar
Etkin kaynak kullanımı	Dayanıklı malzeme kullanımı	Araç yolunda asfalt, kaldırımlarda ise beton parke taş ile dayanıklı yapı malzemesi ile oluşturulmuştur.	
	Geri dönüşümlü malzeme kullanımı	Kentsel donatı elemanlarından olan sokak aydınlatmalarında, geri dönüştürülebilir özellikte olan demir malzeme tercih edilmiştir.	
	Yerel malzeme kullanımı	Malzemelerin, yöreden temin edilebilmesinden dolayı yerel kaynak kullanımı sağlanmıştır.	
Etkin enerji kullanımı	Yenilenebilir enerji sistemlerinin kullanılması	Aydınlatma elemanlarında güneş enerjisi sistemi kullanılmamıştır. Ekolojik donatılara yer verilmemiştir.	
	Yerleşimde sürdürülebilir ulaşımın sağlanması	Minimum taşıt kullanımına ve yaya öncelikli tasarıma önem verilmektedir. Bisiklet yolu yoktur.	
	İklimlendirmenin doğal yöntemlerle sağlanması	Alan boyunca bitki kullanımının olmaması doğal klima etkisinin önüne geçmektedir.	
Etkin su yönetimi	Yağmur suyu kullanımı	Yerleşimde yağmur suyunun kullanılmasına yönelik bir sistem bulunmamaktadır.	
	Atık su denetimi	Çalışma alanında, atık suyun dönüştürülerek yeniden kullanımını sağlayan bir sistem bulunmamaktadır.	
	Geçirimli yüzeyler kullanımı ve yer altı sularının korunumu	Araç yolunda geçirimsiz malzeme asfalt ile döşelidir, kaldırımlarda ise geçirimli malzeme olan beton parke taş kullanılmıştır. Rögar sistemi bulunmaktadır.	

Ekosistemin iyileştirilmesi	Atıkların azaltılması ve kontrolü	Atıkların toplanması, depolanması ve geri kazanımı için hiçbir sistem alanda bulunmamaktadır.	
	Bitki örtüsünün geliştirilmesi/Yeşil yol	Bitki kasaları dışında bitkisel öge kullanımı yoktur. Yeşil yol ağaçlandırması yoktur.	
	Yaşam döngüsü boyunca az atık üreten malzemelerin kullanılması	Kaldırım döşemelerinde kullanılan beton parke taş ve donatılarda kullanılan ahşap malzeme yaşam döngüsü boyunca atık üretmemektedir.	

3.3 Tersane Caddesi

770 m uzunluğunda olan yol refüjsüz çift şerit şeklindedir. Eğimsiz düz bir aks oluşturan caddenin bir tarafında konutlar, alışveriş alanları, yeme-içme alanları, lunapark bulunuyorken, diğer tarafında Bartın Çayı yer almaktadır. Bartın Çayı boyunca çeşitli rekreasyonel alanların bulunduğu Yalı Sevgi Parkı yer almaktadır. Tersane Caddesi'nin her iki tarafında bulunan kaldırımların üzerinde metal konstrüksiyonlu yüksek aydınlatma ögeleri, otobüs durakları ve ahşap oturma birimleri yer almaktadır. Döşemelerde ise araç yolunda asfalt, kaldırımlarda ise beton parke taş kullanıldığı görülmektedir. Tablo 3'de Tersane Caddesi mevcut durumu ekolojik tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmektedir.

Tablo 3. *Tersane Caddesi mevcut durumun ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi (Öztürk Tel, 2014'ten, Çelikyay ve Öztaş, 2018a ile Çelikyay ve Öztaş 2018b'den yararlanılarak).*

Tersane Caddesi mevcut durumun ekolojik kentsel tasarım kriterleri kapsamında değerlendirilmesi			Fotoğraflar
Etkin kaynak kullanımı	Dayanıklı malzeme kullanımı	Araç yolunda asfalt, kaldırımlarda ise beton parke taş ile dayanıklı yapı malzemesi ile oluşturulmuştur.	
	Geri dönüşümlü malzeme kullanımı	Kentsel donatı elemanlarından olan sokak aydınlatmalarında, geri dönüştürülebilir özellikte olan demir malzeme tercih edilmiştir.	
	Yerel malzeme kullanımı	Malzemelerin, yöreden temin edilebilmesinden dolayı yerel kaynak kullanımı sağlanmıştır.	

Etkin enerji kullanımı	Yenilenebilir enerji sistemlerinin kullanılması	Alanda yenilenebilir enerji sistemi kullanılmamaktadır. Aydınlatma elemanlarında güneş enerjisi sistemi kullanılmamıştır. Ekolojik donatılara yer verilmemiştir.	
	Yerleşimde sürdürülebilir ulaşımın sağlanması	Minimum taşıt kullanımına ve yaya öncelikli tasarıma önem verilmemektedir. Bisiklet yolu yoktur.	
	İklimlendirmenin doğal yöntemlerle sağlanması	Alan boyunca bitki kullanımının olmaması doğal klima etkisinin önüne geçmektedir.	
Etkin su yönetimi	Yağmur suyu kullanımı	Yerleşimde yağmur suyunun kullanılmasına yönelik bir sistem bulunmamaktadır.	
	Atık su denetimi	Çalışma alanında, atık suyun dönüştürülerek yeniden kullanımını sağlayan bir sistem bulunmamaktadır.	
	Geçirimli yüzeyler kullanımı ve yer altı sularının korunumu	Araç yolunda geçirimsiz malzeme asfalt ile döşelidir, kaldırımlarda ise geçirimli malzeme olan beton parke taş kullanılmıştır. Rögar sistemi bulunmaktadır.	
Ekosistemin iyileştirilmesi	Atıkların azaltılması ve kontrolü	Atıkların toplanması, depolanması ve geri kazanımı için hiçbir sistem alanda bulunmamaktadır.	
	Bitki örtüsünün geliştirilmesi/ Yeşil yol	Yeşil yol ağaçlandırması yoktur.	
	Yaşam döngüsü boyunca az atık üreten malzemelerin kullanılması	Kaldırım döşemelerinde kullanılan beton parke taş ve donatılarda kullanılan ahşap malzeme yaşam döngüsü boyunca atık üretmemektedir.	

4. ÖNERİLER

4.1 Çevreyolu

Çevreyolu üzerinde yer alan çift şeritli taşıt yolunun refüj kısmında bitkilendirme çalışmalarının yapılması, kaldırım kenarlarında ise yeşil alan ve bisiklet yoluyla desteklenmesi önerilmektedir. Çalışma alanı diğer alan kullanımlarına yürüme mesafesinde değildir. Bisiklet kullanımının özendirilmesi, araç kullanımının ve bu nedenle ortaya çıkan çevre kirliliğinin azalmasında önemli bir rol oynayacaktır. Çevreyolu güzergahlarında kullanılan donatılar ekolojik tasarıma uygun değildir. Bu nedenle ekolojik kent donatılarının geliştirilmesi gerekmektedir ve solar enerji panelli aydınlatma sistemi ve solar enerjili otobüs durakları önerilmektedir. Katı

atıkların ayrıştırılarak toplanmasına yönelik sistemler geliştirilmelidir. Böylece atıkların azaltılması ve kontrolü sağlanmış olacaktır. Kâğıt, metal, plastikleri ayıran geri dönüşüm kutuları alana belli aralıklarda yerleştirilmelidir. Peyzaj ekolojisinin önemli bileşenlerinden; topografya, iklim, toprak, su varlığı ve jeolojik yapı özellikleri göz önüne alınarak bitkisel tasarım önerileri sunulmuştur. Bu kapsamda bitkilendirme tasarımında; kaldırım boyunca hava kirliliğine, rüzgâra ve egzozla dayanıklı *Acer platanoides* (Çınar yapraklı akçaağaç) ve *Acer saccharum* (Şeker akçaağacı) önerilmiştir. Böylelikle alanda yürünebilecek gölgelik kesimler elde edilmiş ve doğal klima sağlanmış olacaktır. Orta refüjde bitkisel tasarım için *Lagerstroemia indica* (Oya ağacı) ve *Juniperus sabina* ‘Tamariscifolia’ (Sabin ardıcı), *Viola wittrockiana* (Menekşe) ve *Tulipa* sp. (Lale) önerilmiştir. Çevreyoluna ilişkin ekolojik tasarım önerisi Şekil 2 ve Şekil 3’de sunulmuştur.



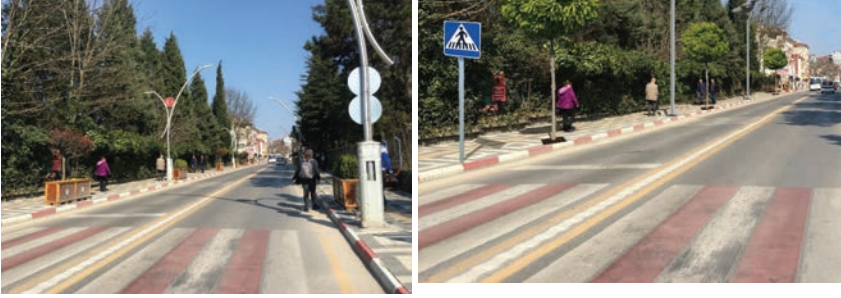
Şekil 2. Çevreyolu mevcut durum ve öneri tasarım-1



Şekil 3. Çevreyolu mevcut durum ve öneri tasarım-2

4.2 Bülent Ecevit Bulvarı

Yeşil koridor potansiyeline sahip olan Bülent Ecevit Bulvarı'nın iki tarafında bulunan kaldırımların üzerine 6 metre aralıklarla *Robinia pseudoacacia* 'Umbraculifera' (Top akasya) önerilmektedir. Böylelikle alanda yeşil koridor oluşturularak, yürünebilecek gölgelik kesimler elde edilmiş ve doğal klima sağlanmış olacaktır. Bulvarın diğer alan kullanımına yürüme mesafesinde olması, araç kullanımının ve bu nedenle ortaya çıkan kirliliğin azalmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bulvar güzergahında kullanılan donatılar ekolojik tasarıma uygun değildir. Bu nedenle ekolojik kent donatılarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, solar enerji panelli aydınlatma sistemi ve solar enerjili otobüs durakları önerilmektedir. Katı atıkların ayrıştırılarak toplanmasına yönelik sistemler geliştirilmelidir. Böylece atıkların azaltılması ve kontrolü sağlanmış olacaktır. Kâğıt, metal, plastikleri ayıran geri dönüşüm kutuları alana belli aralıklarda yerleştirilmelidir. Bülent Ecevit Bulvarı'na ilişkin ekolojik tasarım önerisi Şekil 4 ve Şekil 5'de sunulmuştur.



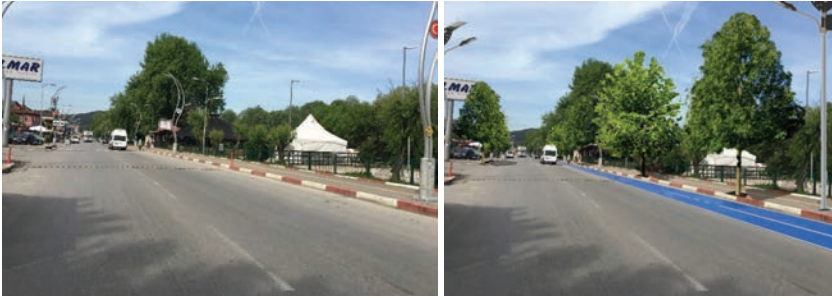
Şekil 4. Bülent Ecevit Bulvarı mevcut durum ve öneri tasarım-1.



Şekil 5. Bülent Ecevit Bulvarı mevcut durum ve öneri tasarım-2.

4.3 Tersane Caddesi

Bir diğer yeşil koridor olma potansiyeline sahip olan çalışma alanı, Bartın Çayı'nın yanında yer alan ve nehre paralel olarak uzanan Tersane Caddesi'dir. Çift şeritli taşıt yolunun iki tarafındaki kaldırım boyunca hava kirliliğine ve rüzgâra karşı dayanıklı bir tür olan *Fraxinus excelsior* (Adi dişbudak) ile dekoratif ve zarif bir tür olan *Platanus × Acerifolia* (Londra çınarı) önerilmektedir. Sağlam yapıya sahip olan *Fraxinus excelsior* aynı zamanda kış mevsimlerinde heykel etkisine sahiptir. Bitkisel tasarım önerilerinde, peyzaj ekolojisi bileşenleri dikkate alınarak bitkisel ögeler belirlenmiştir. Önerilmekte olan ekolojik temelli tasarım, bisiklet yoluyla desteklenmelidir. Bisiklet kullanımının özendirilerek artırılması ve caddenin diğer alan kullanımlarına yürüme mesafesinde olması, araç kullanımını ve ortaya çıkan kirliliği azaltarak, ulaşımında enerji tasarrufu sağlanmış olacaktır. Caddede kullanılan donatılar ekolojik tasarıma uygun değildir. Bu nedenle tasarıma uygun ekolojik kent donatılarının geliştirilmesi gerekmektedir ve solar enerji panelli aydınlatma sistemi ve solar enerjili otobüs durağı önerilmektedir. Katı atıkların ayrıştırılarak toplanmasına yönelik sistemler geliştirilmelidir. Böylece atıkların azaltılması ve kontrolü sağlanmış olacaktır. Kâğıt, metal, plastikleri ayıran geri dönüşüm kutuları alana belli aralıklarda yerleştirilmelidir. Tersane Caddesi'ne ilişkin ekolojik tasarım önerisi Şekil 6'da sunulmuştur.



Şekil 6. Tersane Caddesi mevcut durum ve öneri tasarım

4.4. Çalışma Alanı Genelinde Ekolojik Ve Teknolojik Öneriler

4.4.1 Bitkilendirme tasarımı

Doğal hayatın destek sistemini oluşturan ağaçlar ve bitkiler; iklim kontrolünü sağlayarak, havayı temizleyerek, karbon birikimini azaltarak, toprak ve su dengesini koruyarak, su verimi ve kalitesini artırarak, gürültü, toz, gaz ve rüzgar zararlarını önleyerek kentsel ortamları yaşanabilir çevrelere dönüştürürler (Dirik vd., 2014). Bitkisel tasarımda uygun bit-

ki türlerinin seçimi, tasarımın başarısını önemli ölçüde etkilemektedir. Bitkiler mekânı tanımlamakta, ışığı düzenlemekte ve mevsimleri anlatmaktadır (Arslan ve Dilaver, 2006). Gerek çalışma alanında gerek kent bütününde yeşil yol oluşturma potansiyeli değerlendirilerek peyzaj ekolojisi ile uyumlu ağaçlandırmalar ile gölgeli yollar oluşturulabilir. Ağaç türlerinin seçiminde yolun boyutu önemli bir ölçüttür. Kullanılacak ağaç türü, dikim sırası, sayısı ve ağacın yola göre konumu yolun boyutuna göre belirlenir (Şahin ve Kurum, 2006). Yol ağacının mekân etkisi oluşturmada, görsel ve işlevsel etkisinin gerçekleşmesinde yolun boyutlarına göre seçilecek türlerin belirleyici olduğu hususu yeşil yol tasarımında göz önüne alınmalıdır.

4.4.2 Bisiklet Yolu

Çalışma alanlarından Çevreyolu ve Tersane Caddesi'ne bisiklet yolu önerilmektedir. Böylelikle bisiklet kullanımında meydana gelecek artış ile enerji tasarrufu, gürültü-hava kirliliği gibi çevre sorunlarında azalma sağlanabilir. Aynı zamanda karbon ayak izi azalarak, kentte yaşayanlara sağlıklı ve ekolojik ulaşım olanakları sunulabilir (Şekil 7). Kamusal alan tasarımında, bisiklet yollarının oluşturulması kamu sağlığı adına da önemli bir girişimdir.



Şekil 7. Bisiklet yolu örneği (URL-1).

4.4.3 Geçirimli yüzeyler

Gerek araç yolları gerekse yaya yolları ve kaldırımlarda geçirimsiz yüzey oluşturularak, yağmur sularının yer altı sularına erişimi sağlanmalıdır. Bu kapsamda araç yollarında mevcut olan asfalt yerine, geçirimsiz beton kullanılarak geçirimsiz yüzey sağlanması önerilmektedir (Şekil 8). Geçirimsiz betondan hava ve su geçebildiği için ağaç kökleri de beslenebilmektedir. Suyu geçirmeyen geleneksel kaplamalarda bu mümkün olamamaktadır. Bu özelliği sayesinde geçirimsiz beton, peyzaj mimarisi ve kentsel tasarımda da önemli kullanım alanları bulabilmektedir (URL-2). Alt tabakalara süzülmeyle olanak veren bu kaplamalar, sürdürülebilir dre-

naj sistemlerinden biridir. Bu tür kaplamalar, yüzey suyu akış miktarının ve debisinin azaltılmasını, kentsel kirleticilerin uzaklaştırılmasını, yağış sularının geçici olarak depolanmasını ve yer altı suyunun takviyesini sağlamaktadır (URL-3). Su geçiren yüzey kaplamaları kentsel alanlarda geçirimsiz yüzeylerin miktarını azaltmak amacıyla kullanılır.



Şekil 8. Geçirimli yüzey örnekleri (URL-2).

4.4.4 Atık Yönetimi

Atıkların toplanması, depolanması, bertarafı ve geri dönüşümünü içeren sistemler oluşturularak atık yönetiminin sağlanması sürdürülebilir kent gelişimini hedefleyen ekolojik kentsel tasarım ilkelerinden biridir (Çelikyay ve Öztaş, 2019). Kent genelinde, yerleşmeye ait katı atıkların ayrıştırılarak toplanması ve etkili bir şekilde geri kazanımına yönelik sistemler geliştirilmelidir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca; israfın önlenmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını, oluşan atığın miktarının azaltılmasını, etkin toplama sisteminin kurulmasını, atıkların geri dönüştürülmesini kapsayan atık önleme yaklaşımı olarak tanımlanan sıfır atık hedefine yönelik olarak çalışma alanında, atıkların ayrı şekilde toplanmasına olanak sağlayan çöp kutuları önerilmiştir (Şekil 9).



Şekil 9. Katı atıkların ayrıştırılarak toplanmasına yönelik sistem (URL-4).

4.4.5 Yenilenebilir enerji sistemleri

Kent genelinde, cadde ve sokak aydınlatmalarında güneş enerjisinden yararlanılması ve bu amaçla güneş enerjisi ile çalışan aydınlatma elemanları, güneş enerjili otobüs durakları ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanan toplu taşıma araçlarının kullanımı ekolojik ve teknolojik çözümler olarak önerilmektedir (Şekil 10).



Şekil 10. Öneri solar enerji sistemleri (URL-5), (URL-6)

4.4.6 Kamusal alanda teknolojik araçlar

Kent ortamındaki kamusal alanlar toplumu oluşturan tüm vatandaşların eşit erişim hakkı olan, sosyalleşme ve karşılaşma alanlarıdır (Çelikyay, 2017). Kamusal alan, bireylere güvenlik kadar konfor olanakları sunduğu ölçüde kullanımı artarak sadece bir geçiş alanı olmaktan çıkar ve durup dinlenme, oturma, bekleme alanı haline gelir. Kentsel yaşamda, günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelen akıllı telefonlar için şarj olanağı sağlayan banklar, kamusal alan kullanımını daha çekici kılan araçlardır. Güneş enerjisinden yararlanarak hizmet sunan akıllı banklar ve akıllı oturma üniteleri kamusal alan konforunu artıran ve aynı zamanda da hem ekolojik, hem de teknolojik araçlardır. Şekil 11'de örnekleri gösterilen akıllı oturma öğeleri çalışma kapsamında değerlendirilen yol güzergahlarında belirlenen alanlara ve kent genelinde de uygun noktalara yerleştirilmesi önerilmektedir.



Şekil 11. Akıllı kent mobilyaları (URL-7), (URL-8)

5. SONUÇ

Kentlerde ekolojik sorunların önüne geçmek için planlama ve tasarımda bütünlüğün sağlanması gerekmektedir. Doğal ve kültürel kaynakların etkin olarak kullanıldığı, bütüncül planlama ve tasarım çalışmaları gerçekleştirilmelidir. Bu bölümde, çalışma alanları ekolojik tasarım ilkeleri (etkin kaynak kullanımı, etkin su yönetimi, etkin enerji kullanımı ve ekosistemin iyileştirilmesi) çerçevesinde değerlendirilmiş ve ekolojik kentsel tasarım önerileri geliştirilmiştir. Bartın kentinin tümüne yönelik olabilecek bir çerçeve çizmekte olan ekolojik kentsel tasarım önerilerinin, kentin geneline de uygulanması oldukça önem arz etmektedir.

Önerilen yeşil yolların oluşturulması önerilen bitkilendirme tasarımlarının uygulanması ile yeşil alan miktarı artarak karbon ayak izi ve kentsel ısı adası etkisi azaltılmış olacaktır. Minimum taşıt kullanımı, bisiklet yolları ve yaya öncelikli tasarımlarla birlikte sürdürülebilir ulaşım hedefine yönelik eylemler gerçekleştirilerek, aynı zamanda ana arterlerde bir açık yeşil alan sistemi oluşturulmuş ve etkin enerji kullanımı sağlanmış olacaktır. Yöreden malzeme temin edilerek yerel kaynak kullanımının sürdürülmesi, ulaşımdan kaynaklı petrol/ karbon salınımının azalmasını ve nakliye vb. masraflar olmadığından enerji etkin tasarımların da sürdürülebilirliğini sağlayacaktır. Güneş, rüzgar ve yağış gibi doğal ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ekolojik kentsel tasarımın en önemli sürdürülebilirlik aracıdır. Yenilenebilir enerji kullanımı ile kamusal alan konforunu ve çekiciliğini artıran ekolojik ve teknolojik araçlar bireylerin özel ve kapalı mekan bağımlılığını kamusal açık alan davetine dönüştürmektedir.

Tüm bunların sonucunda, kent ekolojisi açısından peyzajın önemli bir bileşeni olan yeşil alan miktarının artması, biyoçeşitliliğin sağlanması ve enerji etkin tasarım önerilerinin gerçekleştirilmesi ile birlikte çevre sorunlarının önüne geçilerek artan hava kalitesiyle birlikte Bartın daha sağlıklı ve yaşanılır bir kent haline dönüşebilecektir. Cadde ve sokak öl-

eğinden kentsel ölçeğe değin bütüncül yaklaşım ve entegrasyon ile gerçekleştirilen ekolojik kentsel tasarım kentlerimizin sürdürülebilirliğini sağlayacak stratejik bir eylemdir. Kamusal alan organizasyonunun en temel aracı olan ve kent planlama ile mimari ölçeğin arakesitini oluşturan kentsel tasarım, ekolojik boyut kazandığı zaman yerleşmelerimiz yaşanılır ve sürdürülebilir olabilir.

KAYNAKLAR

1. Arslan M, Dilaver Z (2006). Kent Ağaçları ve Koruma Yaklaşımları. Kentiçi Ağaçlandırma Çalışmalarında Teknikler ve Sorunlar (Ankara Örneği) Paneli. 11 Kasım, Ankara. Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Bildiriler Kitabı, s: 24-47.
2. Artar M., Görmüş S., Cengiz S. (2016). Landscape assessments in Bartın (TR) via green infrastructure approach. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 17(2), pp.737-746.
3. Cadenasso ML, Pickett STA (2008). Urban Principles for Ecological Landscape Design and Management: Scientific Fundamentals. *Cities and the Environment*, 1(2):article 4, pp 16.
4. Cengiz B (2012). Streetscape Design Proposals For Urban Ecological Greenway Planning In Bartın, Turkey. *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 14(ÖzelSayı), pp.120-135.
5. Çelik F (2013). *Ecological Landscape Design*. In: Özyavuz M, editör. Advances in Landscape Architecture, InTech Open, pp. 325-350.
6. Çelikyay S. (2016). *A Theoretical Framework on Retro-Fitting Process Based on Urban Ecology*. In Ergen M, editor. Sustainable Urbanization. InTech Open, pp. 251-267.
7. Çelikyay, S., Öztaş R.G. (2018a). Eco design principles for sustainable and smart cities. V. International Multidisciplinary congress of eurasia. IMCOFE' 2018, pp..314-318.
8. Çelikyay S., Öztaş R.G. (2018b). LEED-ND Yeşil sertifika sistemleri bağlamında ekolojik mahalle tasarımı. International Eurasian Conference On Science, Engineerin and Technology (EurasianSciEnTech 2018), pp.. 2031-2038.
9. Çelikyay S (2017). *Kent İmgelerinin Kamusal Alanı Tariflemesindeki Rolü*. In: Kamusal Alanların Mekansal Organizasyonu. Bartın Üniversitesi Yayın No:30, s.19-41.
10. Çelikyay S., Öztaş R.G. (2019). *Sürdürülebilir Kentsel Gelişmede Mahalle Ölçeği*. Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler (1.bs.). S.229-238.
11. Dirik H., Erdoğan R., Altınçekiç H.S., Altınçekiç H (2014). Kent Ağaçlarının İşlevleri, Koruma Önemi ve Değer Belirleme Yaklaşımları. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*. 15(2), s: 161-174.
12. Heymans A, Breadsell J, Morrison G.M, Byrne J.J, Eon C (2019). Ecological Urban Planning and Design: A Systematic Literature Review. *Sustainability, Special Issue "Smart Urban Planning and Land Management"*, 11(13), 3723; s. 1-20. <https://doi.org/10.3390/su11133723>

13. Korkut A, Kiper T, Üstün Topal T (2017). Kentsel Peyzaj Tasarımında Ekolojik Yaklaşımlar. *Artium*, 5(1), s.14-26.
14. MGM (2019). Meteoroloji Genel Müdürlüğü, <https://www.mgm.gov.tr/> (20.04.2019).
15. Onur B.E (2012). Peyzaj Tasarım ve Yönetiminde Ekolojik Yaklaşım ve Sürdürülebilir Kent Hedefine Katkıları. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi* 2(5), s.245-252.
16. Öztürk Tel H (2014). Şanlıurfa Geleneksel Kent Dokusunun Ekolojik Tasarım Kapsamında Değerlendirilmesi. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 259s.
17. Palazzo D., Steiner F. (2011). *Introduction*. In: Urban Ecological Design. Island Press, Washington, DC. https://doi.org/10.5822/978-1-61091-226-6_0
18. Parlak NN (2018). Ekolojik Peyzaj Tasarımı ve Permakültür Yaklaşımı. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 128s.
19. Şahin Ş., Kurum E (2006). Kent İçi Yol Ağaçlandırmasında Planlama ve Tasarım. Kentiçi Ağaçlandırma Çalışmalarında Teknikler ve Sorunlar (Ankara Örneği) Paneli, 11 Kasım, Ankara. Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Bildiriler Kitabı, s: 48-63.
20. URL-1 <https://yeryonetimler.csb.gov.tr/bisiklet-yolu-yesil-yuruyus-yolu-ve-cevre-dostu-sokak-projelerine-finansal-destek-saglanmasi-haber-233035>
21. URL-2 chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcajpgclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.thbb.org%2Fmedia%2F281170%2Fgecirimli_beton_uygulama_k%25C4%25B1lavuzu_147.pdf&clen=2174678&chunk=true
22. URL-3 <http://www.sungersehirler.com/>
23. URL-4 https://copkovalari.com/sifir-atik-kutusu-gdk-6075_9-10771#prettyPhoto
24. URL-5 <https://ledantalya.com/urun/512/gunes-enerjili-direk>
25. URL-6 <https://www.elektrikport.com/makale-detay/gunes-enerjili-oto-bus-duragi/346#ad-image-0>
26. URL-7 <https://www.sabah.com.tr/yasam/akilli-sehir-mobilyalari-projesi-sarj-sorunu-ceken-gencleri-sevindirdi-5658983>
27. URL-8 <http://akillibank.org/>
28. Yeang K (2012). *Ekotasarım Ekolojik Tasarım Rehberi*. YEM Yayın.

Bölüm 19

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KAYNAKLI DOĞAL AFETLER VE DAYANIKLI KENTLER

Canan CENGİZ¹

Aybüke Özge BOZ DEMİR²

1 Doç. Dr. Canan CENGİZ, Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ORCID: 0000-0003-1492-1081

2 Arş. Gör. Aybüke Özge BOZ DEMİR, Bartın Üniversitesi, Mühendislik, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, ORCID: 0000-0003-2923-0590, Sorumlu yazar: aboz@bartin.edu.tr

1. Giriş

Dünyanın en büyük sorunlarından biri olan iklim değişikliği günümüzde uluslararası ölçekte tartışılmaktadır. 1988 yılında iklim değişikliği ile ilgili bilimsel değerlendirmeler sağlamak amacıyla Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization-WMO) ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP) tarafından Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (The Intergovernmental Panel on Climate Change-IPCC) kurulmuştur. Günümüzde 195 üye ülkesi bulunan Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli, politika yapıcılara iklim değişikliğinin bilimsel temelleri, etkileri, gelecekteki riskleri ile ilgili bilgiler sunmakta, iklim değişikliğine uyum ve azaltma seçenekleri hakkında düzenli değerlendirmeler yapılmasını sağlamaktadır (IPCC, 2021a).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin Beşinci Değerlendirme Raporunda, son 50 yılda insan faaliyetlerinin gezegenimizi ısıtmış olma ihtimalinin %95'ten fazla olduğu sonucuna varılmıştır (NASA, t.y.). İnsan faaliyetleri sonucu gerçekleşen iklim değişikliği, dünyanın her yerinde havayı etkilemekte ve ekstrem hava olaylarının oluşmasına neden olmaktadır (IPCC, 2021b).

Bilim insanları tarafından geçmişte öngörülen iklim değişikliğinin meydana getireceği olumsuz etkiler günümüzde gerçekleşmektedir (NASA, t.y.). İklim değişikliği sıcaklığın artmasına sebep olmakla birlikte kuraklık, sel gibi aşırı hava olaylarının sıklığının artmasına da sebep olmaktadır (WWF-Türkiye, t.y.). Bu durum deniz seviyesinde artış, buzulların erimesi, habitat özellikleri ve vejetasyon süresinde değişikliklerin oluşması gibi olumsuz sonuçlara neden olmakta ve bitkiler, hayvanlar ve ekosistemler zarar görmektedir (NASA, t.y.; WWF-Türkiye, t.y.). Aynı zamanda aşırı hava olayları insanların fiziksel ve ruhsal sağlığını da olumsuz etkilemektedir.

Araştırmalara göre; küresel ısınmanın hız kesmeden devam etmesi durumunda yaz ve kış aylarında sıcaklıklar değişiklik gösterecektir. Kış aylarında sıcaklıklar genel olarak 4 °C yükselecek, yaz aylarında ise Türkiye'nin batısında sıcaklıklar 5-6 °C, Orta ve Doğu Anadolu ile Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ise 3-4 °C yükselecektir. Küresel ısınma yağış miktarında da önemli değişiklikler oluşturarak, Karadeniz Bölgesi'nde yağışların %10 ile %20'lik artış göstermesine, güneyde ise %30'a kadar azalmasına neden olacaktır (Uncu, 2019).

İklim değişikliği sebebiyle oluşan aşırı hava olayları doğal afetlere neden olmaktadır. EM-DAT (Emergency Events Database/Acil Durumlar Veritabanı) tarafından belirtilen sınıflamaya göre doğal ve teknolojik olmak üzere iki ana afet grubu bulunmaktadır (Tablo 1.) (EM-DAT, t.y.).

Tablo 1. EM-DAT sınıflandırmasına göre afetler ve türleri (EM-DAT, t.y.)

Afet Grubu	Afet Alt Grubu	Afet Ana Türü	Afet Alt-Türü	Afet Alt-Alt Türü
DOĞAL AFETLER	JEOLÖJİK/ JEOFİZİKSEL	Deprem	Yer hareketi Tsunami	
		Kütle Hareketleri (kuru)	Kaya düşmesi Heyelan	
		Volkanik Aktiviteler	Kül akıntısı Volkanik çamur akıntısı (lahar) Piroklastik akış Lav akışı	
			Ekstra tropikal fırtına Tropikal fırtına	
		Fırtına	Konvektif fırtına	Kara tabanlı, şiddetli fırtına Dolu Şimşek/ gök gürültüsü Yağmur Tornado Kum/toz fırtınası Kar fırtınası Fırtına Rüzgâr
	METEOROLOJİK	Aşırı Sıcaklıklar	Soğuk dalga Sıcak dalga Sert kış koşulları	Kar-buz Don
		Sis		
	HİDROLOJİK	Sel	Kıyı selleri Akarsu selleri Ani seller Buz erimesi selleri	
			Çığ, moloz (debris) ve çamur sürüklenmesi, kaya düşmesi	
			Aşırı dalgalar, dev dalgalar Seyç	
		Heyelan		
		Dalga		
	KLİMATOLOJİK	Kuraklık		
		Buzul Gölü Patlamaları	Orman yangınları Çalı, otlak mera alan yangınları	
	BİYOLOJİK	Epidemik	Viral hastalıklar Bakteriyal hastalıklar Parazitik hastalıklar Mantar hastalıkları Prion hastalığı	
			Çekirge istilası Ağustos böceği istilası	
		Böcek İstilasası		
		Hayvan Kazaları		
	DÜNYA DIŞI	Etki	Havada infilak Enerji yüklü parçacıklar Jeomanyetik fırtına Şok dalgası	
		Uzay Kaynaklı		
TEKNOLOJİK AFETLER	ENDÜSTRİYEL KAZALAR	Kimyasal Sızıntı		
		Çökme		
		Patlama		
		Yangın		
		Gaz Sızıntısı		
		Zehirlenme		
		Radyasyon		
		Benzin Sızıntısı		
		Diğerleri		
	ULAŞIM KAZALARI	Havayolu		
		Karayolu		
		Trenyolu		
		Denizyolu		
	ÇEŞİTLİ KAZALAR	Çökme		
		Patlama		
		Yangın		
		Diğerleri		

“İklim Bağlantılı Doğal Afetlerin İnsani Maliyeti 1995-2015” isimli raporda yirmi yıl süresince oluşmuş olan afetlerin %90’ının sel, fırtına, sıcak hava dalgaları ve diğer aşırı hava olaylarından kaynaklandığı belirtilmiştir. Ayrıca 20 yıllık zaman diliminde dünya çapında 6.457 hava durumuyla ilgili afet kaydedildiği ve aşırı hava olaylarından kaynaklı olarak 606.000 kişinin yaşamını yitirdiği belirtilmiştir (CRED ve UNISDR, 2015).

2. Kentler ve İklim Değişikliği

Kentler iklim değişikliği sonucunda meydana gelen değişikliklerden etkilenmekte ve zarar görmektedir (Tablo 2.) (Demirel, 2017). Kentler hem iklim değişikliğine neden olmakta hem de iklim değişikliğinden etkilenmektedirler. Kentler artış gösteren nüfusa sahip olmaları, bünyelerindeki faaliyetler ve hızlı büyümeleri ile iklim değişikliğine neden olurken, iklim değişikliğinden kaynaklanan aşırı hava olayları ve buna bağlı oluşan afetlerden önemli oranda etkilenmektedir (Tuğaç, 2021).

Tablo 2. İklimsel değişikliklerin kentsel alana olası etkileri (Demirel, 2017)

İklimde Değişiklikler	Kentsel Alanlara Olası Etkisi
Sıcaklık	-Soğuma ve ısınma için enerji talebinin artması -Hava kalitesinde bozulma -Isı adası etkisi oluşumu
Yağış	-Sel riskinde artış -Erozyon riskinin artması -Kentsel alanlara g�� -Gıda temin zincirinde kesinti yaşanması
Deniz Seviyesinin Yükselmesi	-Kıyı yerleşimlerinde taşkın riski -Tarım ve turizm kaynaklı gelir seviyesinde azalma -Tatlı su kaynaklarının tuzlanması
Ekstremlerde Değişiklikler	Kentsel Alanlara Olası Etkisi
Ekstrem Yağış/Tropikal Kasırga	-Aşırı seller -Erozyon riskinin yüksek oranda artması -Kent ekonomisinin bozulması ve yaşam kalitesinin azalması -Konut ve iş alanlarının zarar görmesi
Kuraklık	-Suya erişimde zorluklar -Gıda fiyatlarının yükselmesi -Hidroelektrik kapasitesinin değişmesi -Kentsel alanlara g���n neden olduğu sorunlar
Sıcak-Soğuk Hava Dalgaları	- Soğuma ve ısınma talebinde geçici artışlar

Ani İklim Değişiklikleri	-Ekstrem deniz seviyesi yükselmesinin olası belirgin etkileri -Ekstrem sıcaklık değişiminin olası belirgin etkileri
Maruz Kalınan Olaylarda Değişiklikler	Kentsel Alanlara Olası Etkisi
Nüfus Hareketliliği	-Kırsal alanlardan yoğun göç
Biyolojik Değişiklikler	-Vektör habitatlarında genişleme

İklim değişikliği kaynaklı aşırı hava olayları ve afetler nedeniyle gittikçe azalan doğal kaynaklar üzerinde çatışma ihtimali ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliği sonucu ortaya çıkan sorunlar, kent ve kent ekonomisi üzerinde baskı oluşturarak sağlıklı ve kaliteli yaşam koşullarının sağlanmasını, temiz içme suyu ve temiz enerjiye erişimi, eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını ve ekonomik büyümenin sağlanmasını olumsuz etkileyerek sürdürülebilir kalkınma hedeflerine erişimi tehlikeye atmaktadır. Diğer bir sorun ise aşırı hava olaylarının sıklık ve şiddetinin artması sonucu kentsel hizmetlere ve altyapılara erişimde güçlüklerin ortaya çıkması ve yaşam alanlarının iklim değişikliği sonucu oluşan afetlerden önemli derecede zarar görmesidir (Tuğaç, 2019). İklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan afetler nedeniyle kentlerin ekolojik, ekonomik ve sosyal açıdan dayanıklı hale getirilmesi önem taşımaktadır.

3. Dayanıklılık ve Dayanıklı Kentler

Dayanıklılık, 1970'lerde ekoloji alanında ortaya çıkan bir terimdir. Bir sistemin kesinti veya bozulma durumunda işlevini devam ettirebilme veya geri kazanma kapasitesini tanımlamaktadır (The Rockefeller Foundation ve Arup, 2014a). Dayanıklılık, sistem, topluluk veya toplumun tehlikeye maruz kaldığında, bu tehlikeye zamanında ve etkili bir şekilde dayanabilmesi, etkisini azaltabilmesi, uyum sağlaması ve tehlikelerden korunması anlamına gelmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018). Dayanıklılık, ekoloji, mühendislik, coğrafya, psikoloji olmak üzere çeşitli disiplinlerde ve farklı alanlarda kullanılan bir kavramdır. Bu kapsamda dayanıklılık birçok disiplinin ortak kesişim noktasında yer almakta, kentlerin, toplumların ve tüm sosyal-ekolojik sistemlerin zorlu koşullara dayanmasını ve şokları absorbe etmesini sağlamaktadır (Weichselgartner ve Kelman, 2014).

Lavell vd. (2012) dayanıklılık kavramını, bir sistemin ve bileşenlerinin temel yapılarının korunmasını ve restorasyonunu sağlamak da dahil olmak üzere, potansiyel olarak tehlikeli bir olayın etkilerini zamanında tahmin etme, absorbe etme, barındırma ve iyileştirilme yeteneği olarak

tanımlamaktadır. Prasad vd. (2009) dayanıklılığı bir topluluğun veya toplumun tehlikeye maruz kaldığında uyum sağlama kapasitesi olarak belirtmektedir. Dayanıklı kentler ve toplumlar gerektiğinde kendini yeniden inşa edebilme özelliğine sahip olmaları ile sürdürülebilirliklerini sağlamaktadır (Prasad vd., 2009).

Dayanıklı kent kavramının önemi, stresler veya ani şoklar kentsel bozulmayı veya fiziksel ve sosyal sistemleri tehdit ettiğinde daha anlaşılır hale gelmektedir. Kentlerde dayanıklılık, afet riskinin azaltılması ile iklim değişikliğine uyum arasındaki boşluğu kapatmaktadır (The Rockefeller Foundation ve Arup, 2014a). Kentlerin dayanıklılığı iklim değişikliğine bağlı olarak oluşan afetlere dayanıklı altyapı ile artırılmaktadır. İklim değişikliği kaynaklı doğal afet olaylarını dikkate alarak önceden yapılan planlama ve altyapı tasarımı, bu tür olaylara karşı dayanma kapasitesini güçlendirmektedir (Prasad vd., 2009).

Kentsel dayanıklılık, kentlerin yapısal dayanıklılıklarının ve hasar almamalarının yanı sıra sürdürülebilirliklerini sağlamak ve iklim değişikliğinin neden olduğu doğal afetlere karşı uyumları amacıyla çeşitli önlemlerin alınmasını da kapsamaktadır (Türkoğlu, 2014). Dayanıklı kentler, tüm afetlere karşı zayıf yönleri tespit ederek, olası bir afet durumunda kentteki sistemleri ve kimliği koruyabilmek amacıyla kapasite geliştirmeyi içermektedir. Bu kapsamda iklim değişikliği nedeni ile oluşabilecek afetler de dayanıklı kentlerde önem taşımakta, riskler azaltılarak, gerekli önlemler alınmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2018).

Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Sustainable Development Goals-SDG) arasında yer alan Hedef 1.5; 2030 yılına kadar yoksul ve etkilenebilirlik seviyesi yüksek durumda olan toplumların iklimle ilgili aşırı hava olaylarına, diğer ekonomik, sosyal, çevresel etkilere ve afetlere maruz kalma durumunu ve afetler karşısındaki kırılganlık seviyesini azaltmak amacıyla dayanıklılığın artırılmasını hedeflemektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

Torabi (2017)'ye göre, kentsel dayanıklılık ekolojik dayanıklılık, altyapısal dayanıklılık, sosyal dayanıklılık, ekonomik dayanıklılık, yönetim ve kurumsal dayanıklılık olmak üzere çeşitli alanlara dayanmaktadır. Normandin vd. (2009), kentsel dayanıklılığın sosyal dinamikler, metabolik akışlar, yapısal çevre ve yönetim ağı olmak üzere dört bileşenden oluştuğunu belirtmişlerdir (Tablo 3.).

Tablo 3. Kentsel dayanıklılığın boyutları (Normandin vd., 2009)

Kentsel Dayanıklılığın Boyutları	Sosyal Dinamikler (Demografi, beşerî sermaye ve eşitsizlik)	Metabolik Akışlar (Üretim, tedarik ve tüketim zincirleri)	Yapılı Çevre (Kentsel peyzajlarda ekosistem hizmetleri)	Yönetişim Ağları (Kurumsal yapı ve organizasyonlar)
Kategoriler	- Yaş - Nüfus (yoğunluk, büyüme, sayı) - Eğitim - Cinsiyet - Sağlık koşulları - Barınma koşulları (maliyet) - Olası tehlikeler hakkında farkındalık - İş gücü - Etnik ve kültürel köken - Mülkiyet - Yoksulluk ve gelir - Sosyal Çatışmalar - Halk Katılımı	- Dış yardım - İş - Ekonomik gelişme - Eğitim - Enerji - Finans - Sağlık - Sigorta - Kanalizasyon - Telekomünikasyon - Su	- Çevre koşulları - Konut koşulları - Risk altındaki bölgeler - Güvenlik standartları ve kodları - Ulaşım - Kentsel planlama	- Bütçe ve fonlar - Tehlikeler hakkında toplumun katılımı - Koordinasyon - Acil servisler - Önlemek için yasalar - Acil durum planı - Etki azaltma planı - Acil durum eğitimi - Diğer hazırlık çalışmaları - Tehlikeler ve riskler hakkında halka bilgi ve eğitim - Risk değerlendirmesi

Dayanıklı kentler sürdürülebilir kalkınmayı, yaşam kalitesinin artırılmasını ve büyümeyi teşvik etmektedir. OECD, kentlerin dayanıklılığını sağlayan alanları ekonomi, toplum, yönetim ve çevre olmak üzere dört ana başlıkta toplamaktadır (Tablo 4.) (OECD, t.y.).

Tablo 4. Kentlerde dayanıklılığı sağlayan alanlar ve dayanıklılığın ölçülmesindeki kriterler (OECD, t.y.)

Kentlerde dayanıklılığı sağlayan alanlar		Dayanıklılık ölçme kriterleri
Ekonomi	• Farklı endüstrilerin varlığı • Büyümeyi sağlamak için dinamik bir ekonomi • Koşulların inovasyonun gerçekleşmesine izin vermesi • İnsanların istihdama, eğitime, hizmetlere ve beceri eğitimine erişimi	• Gayrisafimillihasıla büyüme oranı • İşsizlik • Açılan ve başarısızlığa uğrayan işletme sayıları • Çalışan nüfus oranları ve yaş-cinsiyet dağılımı
Toplum	• Toplumun kapsayıcı ve birleştirici olması • Toplumda vatandaşlar arasındaki iletişim ağlarının aktif olması • Komşuluk ilişkilerinin güvenli olması • Vatandaşların sağlıklı yaşama sahip olması	• Göç yaşı ve cinsiyeti • Yoksulluk seviyeleri • Hane gelirleri • Kentsel hizmetlerden 500 metre uzakta yaşayan nüfusun yüzdesi
Yönetişim	• Açık liderlik ve yönetim • Liderler tarafından benimsenen stratejik ve bütüncül yaklaşımlar • Kamu sektörünün doğru becerilere sahip olması • Yönetimin şeffaf olması	• Kaynaklarına göre gelirler • Sivil toplum kuruluşları sayısı • Kamu görevlileri sayısı • Ulusal hükümetlerin sayısı

�evre	• Ekosistemin �e�itliliği • Temel ihtiyaçları karşılayan altyapı • Yeterli doğal kaynaklar • Arazi kullanımına yönelik politikalar	• Nüfus yoğunluğu • Erişilebilir yeşil alanların seviyesi • Yapılı çevrenin % oranı • Terkedilmiş endüstri alanlarının % oranı • Açık alanlara yakın yaşayan nüfusun % oranı • Transit lokasyonların yakınındaki yeni gelişim alanlarına % oranı
-------	---	---

Godschalk (2003), risklere karşı daha dayanıklı şehirler yaratmak için şehirlerin sekiz özellike sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bunlar:

-  okluk:   levsel olarak benzer bileşenlerin geliştirilmesi ve b y-
lece bir bileşenin zarar görmesi durumunda tüm sistemin zarar görme-
mesi,
- Çeşitlilik: Sistemi çeşitli tehlikelere karşı korumak için çoklu bi-
le enleri içermesi,
- Verimlilik: Dinamik bir sistem tarafından sağlanan enerji arzı,
- Yetkinlik: Dış kontrolden bağımsız olarak çalışabilme kabiliyeti-
ne sahip olması,
- G  : Bir saldırıya veya tehlikeye karşı dayanma g  c ,
- Birbirine bağımlılık: Birbirini destekleyecek şekilde birleşik sis-
tem bileşenlerine sahip olması,
- Uyum gösterebilme: Deneyimlerden  ğrenme kapasitesi ve deği-
 ikliklere karşı direncin olması,
-    birliği: Geniş paydaş katılımını sağlamak için fırsatlar ve te -
vik etme.

Dayanıklı bir kent, sürdürülebilir fiziksel sistemler ve topluluklar ağıdır. Fiziksel sistemler yollar, binalar, altyapı, haberleşme imkânları, toprak, topografya, jeoloji gibi kentin yapılı ve doğal  evre bileşenlerin-
den oluşmaktadır. Doğal bir afet sırasında, fiziksel sistemler hayatta kala-
bilmeli ve aşırı stres altında fonksiyonlarını sürdürebilmelidir. Dayanıklı
fiziksel sistemleri olmayan bir kent afetlere karşı kırılgan olacak ve büyük
kayıplar yaşayacaktır (Godschalk, 2003).

Dayanıklı kentler, afetler nedeniyle yaşanan streslere ve  oklara kar-
 ı dirençlerini koruyarak su, gıda, enerji, barınma ve atık yönetimi ko-
nusunda ihtiyaçları sağlar. Gerekli  nlemler ile kaynakların korunması
sağlayarak insan yaşamını tehditlere karşı korur, kritik hizmetlerin sürdü-
r lebilirliğine önem verir.  oklar ve stresler sırasında topluma    imkânı

sağlayarak ekonomik refahı teşvik eder (The Rockefeller Foundation ve Arup, 2014b). Dayanıklı kentlerde insanların, yerleşim yerlerinin ve kültürel mirasın korunmasını sağlamak için gerekli önlemler alınmıştır. Doğal afetlere karşı fiziksel ve sosyal kayıpları minimum seviyede tutarak, kentlerin afetlerin öncesinde, sırasında ve sonrasında organize olmasını sağlar. Halkın katılımının sağlandığı sürdürülebilir kent hizmeti sağlayan yerel yönetim bulunur (UNISDR, 2009).

Bir kentin coğrafi özellikleri, iklimsel özellikleri, nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, kentli nüfusunun gelir seviyesi, sosyo-ekonomik yapısı, kentsel yeşil alan miktarı ve dağılımı, temel sağlık ve altyapı hizmetlerine erişim durumu, iklim değişikliğine bağlı olarak oluşan afetlerin olumsuz etkileri ve kentin kırılabilirlik düzeyinde etkili olmaktadır. Böylece kentin afetlere karşı dayanıklılık gösterebilme ve oluşan zararları kısa zamanda iyileştirebilme kapasiteleri ortaya koyulmaktadır (Karacan ve Gökce, 2020).

4. İklim Değişikliğine Uyum ile Kentsel Dayanıklılığın Değerlendirilmesi

İklim değişikliği, aşırı hava olayları ve afetler arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. İklim değişikliği aşırı hava olaylarına neden olarak sosyal, ekonomik ve çevresel açıdan şartların kötü olduğu kentlerde afetlere neden olmaktadır. Bu nedenle afet risklerini azaltma kapsamında yapılan çalışmalar iklim değişikliğine uyuma, iklim değişikliğine uyum kapsamında yapılan çalışmalar da afet risklerini azaltmaya fayda sağlamaktadır (Şekil 1.) (Kadıoğlu, 2012).



Şekil 1. İklim değişikliği, afet etkisi ile iklim değişikliğine uyum ve afet risklerini azaltma ve önlemeye yönelik çalışmalar arasındaki ilişki (Kadıoğlu, 2012)

Kentler ve insanlar sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla iklim değişikliği ile mücadele etmek ve oluşan olumsuz etkilerini en düşük seviyeye indirebilmek için birbiri ile bağlantılı iki yöntem izlemelidir. Bu yöntemlerden ilki sera gazı emisyonlarının azaltımı ile olumsuz sonuçları-
nın hafifletilmesi, diğeri ise oluşan etkilere uyum sağlanmasıdır. Küresel anlamda ülkeler sera gazı emisyonlarını azaltılmayı baŐarsa bile atmosferde bulunan sera gazlarından ve etkilerinden kurtulmak zaman alacak, bu durumda iklim değişikliği etkileri hissedilecek dolayısıyla iklim değişikliğine uyum sağlamak zorunluluk olacaktır (Tuğan, 2014).

İklim değişikliğine uyum, bu deĐiŐikliĐin neden olduğu olumsuz etkilere hiç maruz kalınmayacağı anlamına gelmemekte, kentlerde planlama yapılmamış ve önlem alınmamış duruma göre olumsuz etkilerin daha az şiddetli olacağı anlamı taşımaktadır. Daha uyumlu kapasiteye sahip bir kent, iklim değişikliğine karşı kırılganlıkları yöneterek ve azaltarak dirençli bir şehir haline gelmektedir (UN-Habitat, 2014).

İklim değişikliğinin etkilerini önceden tahmin ederek, oluşacak hasarları önlemek veya en az d zeyeye indirmek için uygun önlemlerin alınması iklim değişikliğine uyum sağlama açısından önem taşımaktadır (Avrupa  evre Ajansı, 2019). Olumsuz etkilere karşı savunma önlemi olan uyum sağlama, kentlerdeki zarar düzeyinin hafifletilmesine yönelik tamamlayıcı bir yaklaşımdır. Uyum kapsamında alınacak önlemler; kuraklığa karşı tarım sektörüne yönelik dayanıklılığının artırılması, depolama ve altyapı yönetimi ile taşkın ve sel risklerinin en aza indirilmesidir. Ayrıca su kaynakları ve ekosistemlerin bütüncül yönetimi ve ekosistemlerin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması alınacak önlemler kapsamındadır (T.C.  evre ve şehircilik Bakanlığı, 2012).

İklim değişikliğine uyum kapsamında, azalan kaynakların etkin kullanımı ve iklim krizinin oluşturduğu yere özgü kırılganlık ve riskler konuları ön plana çıkmaktadır. Değişen iklim koşullarından olumsuz etkilenmekte olan su, toprak gibi çevresel kaynaklar ve ekonomik kaynaklar, kentsel sistemlerin sürdürülebilirliğinde rol oynadıkları için temel kaynakların döngüsel kullanımı önem taşımaktadır. Döngüsel kullanım, kaynakların çeşitli işlem ve süreçlerde yeniden değerlendirilerek en az düzeyde atık üretecek şekilde tekrar tekrar kullanılmasını ifade etmektedir (Peker ve Ataöv, 2020).

Ulusal İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı'nda, Türkiye'de iklim değişikliğinden etkilenecek alanlar (T.C.  evre ve şehircilik Bakanlığı, 2012):

- Su kaynakları yönetimi
- Tarım sektörü ve gıda güvencesi

- Ekosistem hizmetleri, biyolojik çeşitlilik ve ormancılık
- Doğal afet risk yönetimi ve
- İnsan sağlığı olarak belirtilmiştir.

Kahraman ve Şenol (2018), yaptıkları çalışmada kentsel alanların iklim değişikliğinden etkilenme derecesini ve uyum seçeneklerini kentsel altyapı, gıda güvenliği, toplum sağlığı, hidrolojik kaynaklar, ekonomi ve ekosistem/çevre olmak üzere altı başlık altında incelemiştir (Tablo 5) (Kahraman ve Şenol, 2018).

Tablo 5. *Kentsel alanların iklim değişikliğinden etkilenme derecesi ve uyum seçenekleri (Kahraman ve Şenol, 2018)*

	Kentsel Alanların Etkilenme Derecesi	Potansiyel İklim Değişikliği Uyum Seçenekleri
Kentsel Altyapı	• Taşkın riskli alanlarda, kıyasal yerleşim alanlarında, niteliksiz altyapı ve yapılaşmış alanlarda risk • Deniz seviyesinin artması durumunda risk oranı yüksek kıyasal yerleşim alanlarının koruma maliyetlerinin ve arazi kullanım yerinin taşınması maliyetlerinin oluşması	• Altyapı iyileştirmeleri ve onarımı • Kıyı ekosisteminin ve habitatlarının iyileştirilmesi ve korunması • Kentsel sulak alanların ve taşkın alanlarının iyileştirilmesi • Enerji kaynaklarının altyapısının güçlendirilmesi, kamu hizmetleri için yer altı kabloları, enerji verimliliği, yenilenebilir kaynakların kullanımı
Gıda güvenliği	• Erozyon nedeniyle kentsel tarım alanlarının kaybedilmesi • Hayvan ölümleri • Sağlıklı bir hayat için güvenli ve besleyici gıdalara düşük gelirli grupların yeterli miktarda erişememesi	• Geliştirilmiş kır-kent bağlantıları • Gıda güvenliğinin arazi kullanım planlarına entegrasyonu • Kent çevresinde tarım projeleri
Toplum sağlığı	• Artan sıcaklıkların kentsel ısı adası etkilerini artırmasıyla şehirlerde sıcaklık ile ilgili sağlık problemlerinin oluşması ve biyolojik üretkenliğin olumsuz yönde etkilenmesi • Sıcaklıkların artması ve düzensiz yağış dağılımı nedeniyle gıda sorunu, seller ve kuraklığın yaşam süresini etkilemesi	• Hava sirkülasyonunu iyileştirmek ve kentsel rüzgâr koridorları oluşturmak • Geliştirilmiş sağlık altyapısı • Isı-sağlık eylem planları, acil tıbbi hizmetler, iklime duyarlı hastalık gözetimi ve kontrolü, güvenli su ve gelişmiş hijyenik ortam
Hidrolojik kaynaklar	• Tuzlu su girişi nedeniyle az miktarda tatlı su kullanılabilirliği • Su kıtlığı	• Su yönetimi planı • Su koruma ve bilinçlendirme programı

Ekonomi	• Doğal afetlerin sayısının artması ve bunların neden olduğu ekonomik kayıplarda önemli artışların yaşanması • Geçim ve kent ekonomilerinin bozulması	• Afet risk azaltma planı • Afet olayları için erken uyarı sistemi ve tahliye planı • Yerel ekonomik kalkınma planına iklim değişikliği sorunlarının entegre edilmesi
Ekosistem/Çevre	• Arazilerin amaçlarının dışında kullanılması • Kentsel merkezlere göç • Kentsel alanlarda hava kalitesinde azalma	• Kent uzantıları için arazi kullanım planı • Arazi kullanım planının belirlemek ve daha iyi tanımlamak ve tehlike bölgelerindeki gelişimi daha iyi yönetmek • Hava sirkülasyonunu iyileştirmek ve ısıyı bir kentsel alandan kaldırmak için kentsel rüzgâr koridorlarının geliştirilmesi

İklim değişikliğine uyum kapsamında, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde stratejilere ve eylemlere ihtiyaç vardır. Eylemler, teknolojik, ekosisteme dayalı ve davranış değişiklikleri olmak üzere üç temel alandaki önlemleri içermektedir. Bu kapsamda ekosistemlerin korunması, afet riskinin azaltılması, tarım ve kırsal kalkınma, su yönetimi, kıyı bölgesi yönetimi, sağlık hizmetleri, kentsel planlama ve bölgesel kalkınma konularında entegrasyon önem taşımaktadır (Avrupa Çevre Ajansı, 2019).

Yönetimler tarafından iklim değişikliğine karşı uyum hizmetleri kapsamında kentsel yeşil altyapının yaygınlaştırılması, kentsel dayanıklılığı artırıcı öncelikli önlemler arasında yer almaktadır. Kıyı kentlerinde aşırı yağış ile birlikte deniz seviyesinin yükselmesi sonucu oluşacak zararları en aza indirmek için kentin dayanıklılığını artıran mevcut ve potansiyel açıdan değer taşıyan mekânları tespit ederek sürdürülebilir önlemler alabilirler. Ayrıca kentlerde önem taşıyan kentsel altyapı hizmetleri için acil durum eylem planları yapılarak iklim değişikliği kaynaklı afet hasarları azaltılabilmektedir (Talu, 2019).

5. Sonuç

Çevresel değişikliklere uyum sağlama, insanlık açısından temel bir özelliktir. Geçmişten günümüze toplumlar, farklı iklim koşullarına ve yaşam alanlarını etkileyen değişikliklere uyum sağlama konusunda önemli süreçler geçirmişlerdir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2012). Günümüzde özellikle plansız ve hızlı kentleşme hareketleri sonucunda kentlerin çevrelerindeki kırsal karakterli alanlara göre daha fazla ısınmasına ve beraberinde oluşan kentsel ısı adası ise birçok çevre sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında kuraklık, gıda sağlama ve çeşitliliğin azalması, sağlıksız yaşam ortamlarının oluşması, deniz

seviyelerindeki artışa bağlı olarak oluşan sel ve fırtına gibi doğal afetler ile kıyı kentlerindeki yerleşim alanlarına yönelik riskler gelmektedir. Bu nedenle, dayanıklı kentlerin oluşturulmasında iklim değişikliğine uyum hedefleri doğrultusunda; risk envanterlerinin çıkartılması ile yeşil altyapı planlamalarının yaygınlaştırılması, enerji, tarım ve su kaynaklarına ilişkin yönetim ve planlamaların yeniden oluşturulması öncelikli konular arasında yer almaktadır.

İklim değişikliğine uyum süreci ya da kentsel dayanıklılık açısından, kentsel planlama ve altyapı tasarımı gereği bölgesel ve yerel özelliklere göre farklılaşan ve çözüm gerektiren kırılganlıkların tespiti doğal afetlere karşı dayanma kapasitesini güçlendirmektedir. İklim değişikliğine karşı, bölgesel dinamiklere bağlı olarak hassasiyetler değişim göstermekte, öncelikli alınması gereken önlemler ve uyum süreçleri farklılık göstermektedir. İklim değişikliğine uyumda, azalan kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve kente özgü risklerin tanımlanması sürdürülebilir büyüme, kentsel yaşam kalitesi ve doğal afet risk yönetiminde öne çıkmaktadır. İklim değişikliği kaynaklı doğal afetlere yönelik dayanıklı kentlerin oluşturulması sürecinde; çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik hedefinde kentsel özgünlükler temel alınarak belirlenecek politika ve stratejiler, oluşacak zararları en aza indirmek ve sürdürülebilir önlemler oluşturmak açısından önem taşımaktadır.

İklim değişikliğinin olumsuz etkilerini azaltmak ve dayanıklı kentler oluşturmak için iklimle uyumlu planlama-tasarım yaklaşım ve uygulamaları önem taşımaktadır (Cengiz vd., 2021). Gerçekleştirilen uygulamalarda çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin bir bütün olarak ele alınması daha yaşanabilir kentsel çevrelerin oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda yeşil altyapı uygulamaları ekolojik sürdürülebilirlik, estetik değer, ekonomik değer ve sosyal sürdürülebilirlik açısından doğaya ve doğala dayalı çözümler üreterek sürdürülebilir ve dayanıklı kent oluşumunu desteklemektedir (Cengiz ve Boz, 2020).

İklim değişikliğine uyum ve etkilerin azaltılmasında, kentin geleceğine ilişkin alınan tüm kararlarda yerel yöneticilerin yanı sıra, özel sektörün, üniversitelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve kent halkının katılımının sağlanması karar alma, yönetim ve uygulama süreçleri açısından önemlidir. Kentlere özgü iklim değişikliği ile uyum stratejilerinin, politika ve önlemlerini belirlenmesi açısından, kentin yerel yöneticileri tarafından yapılacak önleme, hazırlık ve müdahaleye ilişkin standartları içeren planlar ve altyapı yatırımları iklim değişikliği ile mücadelede büyük kazanımlar sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Avrupa Çevre Ajansı (2019). İklim Değişikliğine Uyum. Erişim Adresi: <https://www.eea.europa.eu/tr/themes/iklim-degisikligine-uyum/intro> Erişim Tarihi: 05.12.2021
- Cengiz, C., & Boz, A. Ö. (2020). Climate Compatible Green Infrastructure Applications For Sustainable Cities: Bartın Case Study. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 21(6), 2093-2099.
- Cengiz C., Cengiz B., Boz A.Ö. (2021). Climate-Smart Landscapes for Sustainable Cities. In M. Ben Ahmed, İ. R. Karaş, D. Santos, O. Sergeyeva, & A. A. Boudhir. (Eds.) *Innovations in Smart Cities Applications Volume 4* (pp. 571-582). Springer.
- CRED & UNISDR (2015). The Human Cost of Weather Related Disasters 1995-2015. Erişim Adresi: https://www.unisdr.org/files/46796_cop21weather-disastersreport2015.pdf Erişim Tarihi: 07.12.2021
- Demirel, Ö. (2017). Kentlerdeki Peyzaj Mimarlığı Uygulamalarında Su Korunumu “Uygulama Örnekleri”. 2.Uluslararası Su ve Sağlık Kongresi, 13-17 Şubat 2017, Antalya.
- EM-DAT (t.y.). General Classification. Erişim Adresi: <https://www.emdat.be/classification> Erişim Tarihi: 07.12.2021
- Godschalk, D. R. (2003). Urban Hazard Mitigation: Creating Resilient Cities. *Natural Hazards Review*, 4(3): 136-143.
- IPCC (2021a). What is the IPCC? Erişim Adresi: https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2021/07/AR6_FS_What_is_IPCC.pdf Erişim Tarihi: 09.12.2021
- IPCC (2021b). Summary for Policymakers. In *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge University Press. Erişim Adresi: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_Full_Report.pdf Erişim Tarihi: 10.12.2021.
- Kadioğlu, M. (2012). Türkiye’de İklim Değişikliği Risk Yönetimi. Türkiye’nin İklim Değişikliği II. Ulusal Bildiriminin Hazırlanması Projesi Yayını, 172s.
- Kahraman, S., & Şenol, P. (2018). İklim Değişikliği: Küresel, Bölgesel ve Kent-sel Etkileri. *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı-1, 353-370.
- Karacan, G., & Gökce, D. (2020). Kentsel Planlamada İklim Direnci Teması; Ankara Örneği. *Resilience*, 4(2), 221-238.
- Lavell, A., Oppenheimer, M., Diop, C., Hess, J., Lempert, R., Li, J., ... & Weber, E. (2012). Climate Change: New Dimensions in Disaster Risk, Exposure, Vulnerability, and Resilience. In *Managing the risks of extreme events*

and disasters to advance climate change adaptation: Special report of the intergovernmental panel on climate change (pp. 25-64). Cambridge University Press.

NASA (t.y). What is Climate Change? Erişim Adresi: <https://climate.nasa.gov/> Erişim Tarihi: 09.12.2021

Normandin, J. M., Therrien, M. C., & Tanguay, G. A. (2009). City Strength in times of Turbulence: Strategic Resilience Indicators. *Proceedings of the Joint Conference on City Futures*, Madrid.

OECD (t.y). Resilient Cities. Erişim Adresi: <https://www.oecd.org/cfe/regional-development/resilient-cities.htm> Erişim Tarihi: 10.10.2021

Peker, E., & Ataöv, A. (2020). Belediyeler için İklim Değişikliği Rehberi. Erişim Adresi: <https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/94315/index.pdf> Erişim Tarihi: 05.12.2021

Prasad, N., Ranghieri, F., Shah, F., Trohanis, Z., Kessler, E., & Sinha, R. (2009). Climate resilient cities: A primer on reducing vulnerabilities to disasters. Washinton D.C.: World Bank

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu. Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/03/Surdurulebilir-Kalkinma-A-maclari-Degerlendirme-Raporu_13_12_2019-WEB.pdf Erişim Tarihi: 10.12.2021

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012). Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı 2011-2023. Ankara. Erişim Adresi: https://webdosya.csb.gov.tr/db/iklim/editordosya/uyum_stratejisi_eylem_plani_TR.pdf Erişim Tarihi: 20.11.2021

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2018). İklim Dirençli Kentler. Erişim Adresi: https://ipa.gov.tr/PublicationDetail/Iklim-Direncli-Kentler_4030 Erişim Tarihi: 08.12.2021

Talu, N. (2019). Yerel İklim Eylem Planlaması ve Türkiye Pratikleri. İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 10. Erişim Adresi: <http://www.iklimin.org/moduller/kent-yiep.pdf> Erişim Tarihi: 21.09.2021

The Rockefeller Foundation & Arup (2014a). City Resilience Framework. Erişim Adresi: <https://www.rockefellerfoundation.org/report/city-resilience-framework/> Erişim Tarihi: 14.12.2021

The Rockefeller Foundation & Arup (2014b). City Resilience Index, Research Report Volume 1 Desk Study.

Torabi, E. (2017). To be beside the Seaside: Urban Resilience to Climate-Related Disasters in Coastal Cities. Thesis (PhD Doctorate), Griffith University, Gold Coast Campus. Erişim Adresi: <https://research-repository.>

griffith.edu.au/bitstream/handle/10072/365471/Torabi_2017_01Thesis.pdf?sequence=1 Erişim Tarihi: 17.11.2021

Tuğaç, Ç. (2019). Kentlerde İklim Değişikliğine Uyum ve Ekonomik Boyutu. 4. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (s. 168-183), 16-18 Ekim 2019, Ankara. Erişim Adresi: <https://kentarastirmalari.org/wp-content/uploads/2020/08/4.-Uluslararası%C4%B1-Kent-Ara%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1-Kongresi-Bildiriler-Kitab%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi: 15.11.2021

Tuğaç, Ç. (2021). Küresel İklim Değişikliği Krizi. *YÖK Yüksek Öğretim Dergisi*, 21, 20-25. Erişim Adresi: <https://www.yok.gov.tr/Dergi/dergipdf/yuksek-ogretim-sayi-21.pdf> Erişim Tarihi: 09.12.2021

Tuğan, K. (2014). İklim Değişikliği ve Şehirler. *MTA Doğal kaynaklar ve Ekonomi Bülteni*, 19, 35-42.

Türkoğlu, H. (2014). Afete Dirençli Şehir Planlama ve Yapılaşma, İSMEP Rehber Kitaplar Beyaz Gemi Sosyal Proje Ajansı. Erişim Adresi: <https://www.guvenliyasam.org/wp-content/uploads/2016/02/ADSPY.pdf> Erişim Tarihi: 15.12.2021

Uncu, B. A. (2019). İklim İçin Kentler, Yerel Yönetimlerde İklim Eylem Planı. E. Baysal (Ed.). Erişim Adresi: <https://world.350.org/iklimicinkentler/> Erişim Tarihi: 10.10.2021

UN-Habitat (2014). Planning for Climate Change: A Strategic, Values-Based Approach for Urban Planners. Erişim Adresi: <https://unhabitat.org/sites/default/files/download-manager-files/Planning%20for%20Climate%20Change.pdf> Erişim Tarihi: 09.12.2021

UNISDR (2009). 2010-2015 Dünya Afet Zararlarının Azaltılması Kampanyası. Erişim Adresi: https://www.preventionweb.net/files/14043_campaign-kittr03.09.pdf Erişim Tarihi: 10.12.2021.

Weichselgartner, J., & Kelman, I. (2015). Geographies of Resilience: Challenges and Opportunities of a Descriptive Concept. *Progress in Human Geography*, 39(3), 249-267.

WWF-Türkiye (t.y.). İklim Değişikliği. Erişim Adresi: https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/iklim_degisikligi/ Erişim Tarihi: 09.12.2021